

SOSTENIBILITAT, ESPAI PÚBLIC i PARTICIPACIÓ:

Conseqüències i paradoxes del model urbà d'una societat postmoderna.

SUSTAINABILITY, PUBLIC SPACE AND PARTICIPATION:

Consequences and paradoxes of the urban model of a postmodern society.

Tesi Doctoral
Febrer de 2006

MARC PARÉS i FRANZI

INSTITUT DE CIÈNCIA I TECNOLOGIA AMBIENTALS
DEPARTAMENT DE GEOGRAFIA
UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

SOSTENIBILITAT, ESPAI PÚBLIC i PARTICIPACIÓ:

Conseqüències i paradoxes del model urbà d'una societat postmoderna.

Programa de Doctorat en Ciències Ambientals
INSTITUT DE CIÈNCIA I TECNOLOGIA AMBIENTALS

Memòria realitzada per Marc Parés i Franzi, sota la direcció del Dr. David Saurí i Pujol, del Grup de Recerca sobre Aigua, Territori i Sostenibilitat (GRATS) del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, per optar al grau de Doctor en Ciències Ambientals.

MARC PARÉS i FRANZI

DAVID SAURÍ i PUJOL

Cerdanyola del Vallès, febrer de 2006.

*Als meus pares, a la Sònia i a l'Ignasi
als quals mai he pogut agrair prou tot el que m'han donat*

Agraïments: al David Saurí, el meu director, pel seu suport i els seus consells, al Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona per haver recolzat la meva recerca i al Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació de la Generalitat de Catalunya pel finançament de la mateixa. Al Joan Subirats per haver-me permès assistir als seminaris sobre espai públic del CCCB. Al Simon Rycroft, el Mick Dunford i l'Evelyn Doods de la University of Sussex per haver-me acollit i assessorat durant uns mesos de la meva recerca. Al Robert Savé, la Carme Biel i la Feli de Herralde de l'IRTA. Al Xavier Fàbregas i al Francesc Balanzó de l'Escola d'Agricultura de la UPC. Al David Tabara de l'ICTA i al Martí Boada per l'oportunitat brindada amb la guia de xerojardineria. A l'Albert Padró-Solanet pels aclariments estadístics. Al Josep Maria Alcañiz i al Josep Maria Burriel del CREAF. A l'Antoni Farrero, la Lurdes Planes, l'Esteve Manjón i la resta de gent de l'Entitat Metropolitana del Medi Ambient. A la Carme Hilario de Badalona. A tots els tècnics i regidors dels Ajuntaments de la RMB que han col·laborat amb l'obtenció de dades. Al Xavier Martí i al Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya per la cartografia facilitada. Al Josep Maria Andevert i la resta de gent de Parcs i Jardins de l'Ajuntament de Barcelona. A totes les persones que m'han cedit el seu temps en les entrevistes amb profunditat. I a tots els companys i companyes del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona pel seu recolzament i pels bons moments compartits, molt especialment amb en Pau Mota, en Luís Herrera, l'Elena Domene, la Bibiana Catalan, l'Helena Cruz, en Sergi Cuadrado, en Jordi Sempere, en Carles Donat, en Fabià Díaz, l'Ariadna Cucurella, la Rosa Cerarols, en Pere Serra, l'Anna Ortiz, l'Anna Badia, la Maria Prats, la Núria Valdovinos, en Toni Durà, l'Antoni Ramon, la Mireia Baylina, la Mònica Rivera i la Mercè Capellades.

ABSTRACT

The objective of this doctoral dissertation is to develop an integrated analysis of sustainability of public spaces in the Metropolitan Region of Barcelona (MRB). The analysis is performed under a postmodern context where, the expansion of the low density urban model currently taking place in the MRB is contrasted with the rise of new processes of political participation.

The question I wish to examine is whether the public spaces of the MRB and their recent evolution point towards a direction of integrated sustainability or, on the contrary, the poor evolution of public spaces in low density areas and the likely increase of water consumption in high density areas may question environmental sustainability and also social and political sustainability.

The relevance of the dissertation can be justified after the attempt to tackle with several topics in different disciplines (urban sprawl, postmodern individualized society, new forms of local governance and sustainability integrated assessment) in order to propose a new theorization that attempts to include all these academic contributions.

One of the significant contributions of this thesis is what I call "methodological triangulation". By this I refer to the integration of quantitative and qualitative methodologies, leading, at the end, towards an integrated assessment of the sustainability of urban public spaces. On the one hand, the quantitative work has consisted in obtaining the digital cartography of urban gardened public spaces of the MRB, developing a numerical analysis of several variables from a sample of 315 of these public spaces, and sending a questionnaire to the 163 municipalities of the MRB. On the other hand, the qualitative work has implied 38 open but detailed interviews with residents of the region, and 19 direct observations of urban public spaces of this area.

Integration has been approached from two apparent paradoxes of urban public spaces. The first one, that I have called the environmental paradox, is based on the low environmental impact of public spaces in the sprawled areas, where, generally, environmental impacts are very high. However, in the compact city, a typically more sustainable urban model, urban public spaces are less environmentally sustainable because their dependence on turf grass, a very high water consumption species that needs therefore massive quantities of this scarce resource in the Mediterranean.

The second paradox, that I have called the socio-political paradox, is based in the fact that while new forms of governance based on citizen participation are emerging in the MRB, the also emerging process of urban sprawl, and the decline of public spaces it implies, erodes the potential of these

public spaces to generate social capital and thus to facilitate these emergent processes of political participation.

The theoretical stance of the dissertation has been largely modelled after a Political Ecology point of view, following the tradition of Marxist Geography that recently has fully incorporated the environmental dimension in its analysis. The environmental, economic, social and political dimensions of the sustainability concept have been integrated with a scalar vision of the production of urban public spaces.

After the empirical analysis, I can conclude that the urban and regional model produced in the last decades is related to dynamics of capital accumulation, responding to the interest of an elite that has gentrified the centre of the region and has caused the migration of a part of the population of middle and middle-low income classes to the periphery of the region, where urban sprawl is the predominant urban form.

Material conditions determine the production of different socio-urban environments and their urban lifestyles. In the areas of urban sprawl, important differences are detected between places of high incomes per capita and places of middle and low incomes per capita. These differences are also reflected in the socio-environmental constructions produced by one or the other urban typology: the first transform nature and develop new urban environments with Atlantic species, while the latter take advantage of existing nature keeping the autochthonous vegetation.

While the urban sprawl model is, in general, a model with high environmental impacts, its urban public spaces are constituted by autochthonous species with low water consumption. On the contrary, the compact city model, with many advantages in environmental terms, is characterized by urban public spaces highly consuming in water terms and therefore little sustainable.

Apparently, the water consumption of urban public spaces is insignificant when compared with the whole water consumption of the MRB. Nevertheless and from an integrated point of view, one can conclude that the reason why this consumption is insignificant may be the lack of urban public spaces in the new low urban density developments where public spaces have been replaced by private spaces. At the same time that space has been privatized, water related to gardened open spaces has also been appropriated by the better-off. In this sense, the urbanization of the MRB has undergone from a model with many public spaces and little water consumption in private gardens to a model where public gardens practically do not exist but where the consumption of water has been multiplied because of the proliferation of highly demanding species in private gardens.

Urban sprawl in the MRB cannot be interpreted as the proliferation of an efficient model in the water consumption of public spaces but it must be interpreted as the proliferation of a model that jeopardizes the unstable equilibrium between water demand and water supply existing in the region.

Furthermore, urban sprawl has generated new urban lifestyles based on privacy and isolation. At the same time, the lack of public spaces and the low intensity of use of the existing ones pose enormous difficulties for the generation of social capital in this urban environment. Hence, a decline of social capital has taken place with the expansion of urban sprawl in the MRB. This decline, and its related lack of civic engagement, problematizes the success of the new local forms of governance based on political participation. Bearing this fact in mind, new forms of governance have to be thought to respond to new needs of current society.

The thesis concludes that public spaces of the MRB and their recent evolution have not contributed much to improve sustainability in the MRB. Public spaces in this region respond to a proliferation of the socio-environmental construction of the urban sprawl. This socio-environmental construction reduces urban public spaces as spaces of relation that could generate social capital. At the same time, the spread of private gardens associated with this urban sprawl multiplies water consumption in the MRB adding new stresses to an already difficult hydrosocial cycle.

ÍNDEX

BLOC I: INTRODUCCIÓ, OBJECTIUS I HIPÒTESIS

1	INTRODUCCIÓ.....	21
2	OBJECTIUS I HIPÒTESIS	25
2.1	Integració d'escala i integració transversal.....	27
2.2	Marc conceptual i pregunta de recerca.....	28
2.3	Hipòtesis de treball	31
2.3.1	<i>Hipòtesis de treball en relació a la integració d'escala.....</i>	<i>31</i>
2.3.2	<i>Hipòtesis de treball en relació a la integració transversal.....</i>	<i>32</i>
3	ESTRUCTURA DE LA TESI.....	35

BLOC II: MARC TEÒRIC

4	LA SOCIETAT POSTMODERNA.....	39
4.1	Teories de la postmodernitat	39
4.2	Un nou sistema econòmic.	46
4.3	La societat del risc	49
4.3.1	<i>Incertesa ambiental.....</i>	<i>50</i>
4.3.2	<i>Incertesa a la família.....</i>	<i>51</i>
4.3.3	<i>Incertesa laboral .....</i>	<i>52</i>
4.4	Processos d'individualització.....	52
4.4.1	<i>Què s'entén per individualització .....</i>	<i>53</i>
4.4.2	<i>Pèrdua de solidaritats .....</i>	<i>54</i>
4.4.3	<i>Més privacitat.....</i>	<i>55</i>
4.4.4	<i>Més diversitat.....</i>	<i>56</i>
4.5	Emergència de processos participatius	57
4.5.1	<i>Les noves formes de govern: una aproximació des de la Ciència Política .....</i>	<i>58</i>
4.5.2	<i>Participació i democràcia .....</i>	<i>66</i>
4.6	El capital social com a potenciador de la participació.....	71
4.6.1	<i>Enfocs i definicions de capital social.....</i>	<i>71</i>
4.6.2	<i>Creació i funcionament del capital social.....</i>	<i>75</i>
4.6.3	<i>Capital social i confiança interpersonal.....</i>	<i>76</i>
4.6.4	<i>Capital social, democràcia i participació ciutadana.....</i>	<i>78</i>
4.6.5	<i>El declivi del capital social.....</i>	<i>82</i>
5	CIUTAT I TERRITORI.....	85
5.1	Dispersió i gentrificació: la ciutat global	85
5.2	Teorització sobre la urbanització dispersa.....	88
5.2.1	<i>Característiques de la ciutat compacta .....</i>	<i>89</i>
5.2.2	<i>Característiques del model urbà dispers i de baixa densitat.....</i>	<i>91</i>
5.2.3	<i>El perquè del canvi .....</i>	<i>94</i>
5.3	Gentrificació i tematització de la ciutat.....	96
6	L'ESPAI PÚBLIC I LA SEVA FUNCIÓ SOCIAL	99
6.1	Què entenem per espai públic.....	99
6.2	L'espai públic a la ciutat del segle XXI.....	100
6.3	L'espai públic i social	104
6.4	Espai públic i polític	106
6.5	Espai públic: cohesió o exclusió social.....	109

6.6	Espai públic, espai privat.....	110
7	LA SOSTENIBILITAT INTEGRADA	112
7.1	Sostenibilitat: la interacció entre natura i societat	112
7.2	Sostenibilitat urbana.....	114
7.3	La sostenibilitat des de l'Ecologia Política Urbana	115
7.4	Integrant les diferents dimensions de la sostenibilitat	116
7.4.1	<i>La dimensió ambiental de la sostenibilitat .....</i>	<i>118</i>
7.4.2	<i>La dimensió econòmica de la sostenibilitat.....</i>	<i>118</i>
7.4.3	<i>La dimensió social de la sostenibilitat.....</i>	<i>119</i>
7.4.4	<i>La dimensió política de la sostenibilitat .....</i>	<i>120</i>
7.4.5	<i>La integració d'escala en la sostenibilitat .....</i>	<i>121</i>

BLOC III: METODOLOGIA

8	LA TRIANGULACIÓ METODOLÒGICA.....	123
9	METODOLOGIA QUALITATIVA.....	127
9.1	La teoria fonamentada com a mètode d'investigació	128
9.2	Entrevistes en profunditat semiestructurades	130
9.2.1	<i>Eixos principals del guió d'entrevista.....</i>	<i>131</i>
9.2.2	<i>Selecció d'entrevistats i entrevistades.....</i>	<i>133</i>
9.2.3	<i>Realització de l'entrevista.....</i>	<i>139</i>
9.2.4	<i>Transcripció de les entrevistes .....</i>	<i>139</i>
9.2.5	<i>Codificació de les entrevistes .....</i>	<i>140</i>
9.3	Observació directa d'espais públics	141
9.3.1	<i>Els espais seleccionats per a l'observació.....</i>	<i>142</i>
9.3.2	<i>La familiarització amb l'espai.....</i>	<i>145</i>
9.3.3	<i>Descripció de l'ambient, els usos i les relacions.....</i>	<i>145</i>
9.3.4	<i>Mapes d'ús i apropiació.....</i>	<i>146</i>
9.3.5	<i>Fotografies.....</i>	<i>147</i>
10	METODOLOGIA QUANTITATIVA.....	148
10.1	Els tres nivells analítics	148
10.1.1	<i>Nivell municipal.....</i>	<i>149</i>
10.1.2	<i>Nivell de parcs i jardins.....</i>	<i>149</i>
10.1.3	<i>Nivell de sector de reg.....</i>	<i>150</i>
10.2	Les variables independents.....	151
10.2.1	<i>El model urbà .....</i>	<i>152</i>
10.2.2	<i>La població .....</i>	<i>153</i>
10.2.3	<i>Els ingressos municipals .....</i>	<i>154</i>
10.2.4	<i>El color polític .....</i>	<i>154</i>
10.3	Digitalització cartogràfica.....	155
10.4	Observació quantitativa: la mostra aleatòria de parcs.....	158
10.5	Qüestionari tècnic: la mostra selectiva de parcs	160
10.6	Dades municipals: qüestionari als municipis	162
10.7	L'anàlisi dels sectors de reg	164
10.8	Tècniques d'anàlisi estadística	166
10.8.1	<i>La Regressió lineal.....</i>	<i>167</i>
10.8.2	<i>La Regressió logística .....</i>	<i>168</i>
10.8.3	<i>Les taules de contingència .....</i>	<i>169</i>
11	INTEGRANT LA SOSTENIBILITAT	171

BLOC IV: ÀREA D'ESTUDI

12	LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA	176
12.1	Les unitats territorials a la Regió Metropolitana de Barcelona.....	179
12.2	La densitat urbana	182
12.3	Dispersió urbana.....	183
12.4	La tipologia d'habitatge	185
12.5	El desplaçament de la població	186
13	IMPACTES AMBIENTALS D'UN MODEL DISPERS	189
13.1	Un major consum de recursos	189
13.2	La fragmentació territorial	191
13.3	Un model de mobilitat insostenible	191
13.4	Increment del risc d'incendi i d'inundacions.....	192

BLOC V: DESCRIVINT EMPÍRICAMENT ELS ESPAIS PÚBLICS

14	NOUS ESTILS DE VIDA URBANS	196
14.1	Ciutat compacta: proximitat i diversitat	198
14.1.1	<i>Proximitat de serveis</i>	199
14.1.2	<i>Relació social</i>	202
14.1.3	<i>Diversitat</i>	203
14.1.4	<i>Els problemes de la ciutat compacta</i>	204
14.1.5	<i>Cohesionats o anònims</i>	205
14.2	Urbanització dispersa: mobilitat i privacitat.....	212
14.2.1	<i>Més espai</i>	213
14.2.2	<i>Tranquil·litat</i>	214
14.2.3	<i>Mobilitat i manca de serveis</i>	217
14.2.4	<i>A la urbanització dispersa no hi ha vida</i>	221
14.2.5	<i>L'efecte de la renda: unifamiliars aïllades i unifamiliars adossades</i>	223
14.2.6	<i>Del poble o de la urbanització</i>	228
14.2.7	<i>Integrats o tancats en l'espai privat</i>	231
14.3	A tall de resum	237
15	DISTRIBUCIÓ DELS ESPAIS PÚBLICS DE LA RMB	241
15.1	La localització dels jardins públics a la RMB	242
15.1.1	<i>Distribució absoluta</i>	242
15.1.2	<i>El percentatge de jardins respecte el Sòl Urbà</i>	243
15.1.3	<i>Superfície de jardí per habitant</i>	250
15.2	Evolució de la jardineria i evolució de la població.....	251
15.3	Any de construcció dels jardins	254
15.4	Model urbà i jardineria pública	255
15.4.1	<i>Distribució del teixit urbà i distribució dels jardins públics</i>	256
15.4.2	<i>Les distàncies als parcs</i>	257
15.5	A tall de resum	259
16	SOSTENIBILITAT AMBIENTAL	260
16.1	Tipologia de jardins.....	261
16.1.1	<i>Espècies predominants</i>	261
16.1.2	<i>Impacte de les gespes</i>	262
16.1.3	<i>Tipologia de jardí segons el consum</i>	264
16.1.4	<i>La densitat d'espècies</i>	265
16.2	La xerojardineria en la gestió de l'aigua	267
16.2.1	<i>Origen de l'aigua</i>	267
16.2.2	<i>El destí de l'aigua</i>	271

16.2.3	<i>Sistema de reg</i>	273
16.2.4	<i>Modificació del reg segons les necessitats</i>	278
16.2.5	<i>Adequació del reg a les necessitats</i>	282
16.2.6	<i>Consum total d'aigua</i>	292
16.2.7	<i>Coneixement i gestió municipal</i>	295
16.2.8	<i>Altres pràctiques específiques de xerojardineria</i>	300
16.3	A tall de resum	304
17	SOSTENIBILITAT SOCIAL	306
17.1	Ús de l'espai públic en base a les observacions	308
17.1.1	<i>L'ús dels espais públics a la ciutat compacta</i>	310
17.1.2	<i>L'ús dels espais públics a la urbanització dispersa</i>	312
17.1.3	<i>L'ús dels espais públics als pobles</i>	314
17.2	Un espai de relació.....	314
17.2.1	<i>Un espai relacional com a lloc de trobada</i>	319
17.2.2	<i>Un espai relacional de caràcter espontani</i>	323
17.2.3	<i>Un espai relacional vinculat als seus usos i activitats</i>	326
17.2.4	<i>No sempre un espai públic és relacional</i>	327
17.2.5	<i>L'ús relacional: una qüestió d'agència</i>	328
17.3	Espai públic, identitat i comunitat	329
17.4	Espai públic i diversitat.....	331
17.4.1	<i>Diversitat i teixit urbà</i>	333
17.4.2	<i>Usuaris diversos però temporalitats diferents</i>	334
17.4.3	<i>La renda com a condicionant de la pluralitat dels espais públics</i>	335
17.5	Exclusió i conflicte en l'ús de l'espai públic	337
17.6	Espai públic i qualitat de vida	340
17.6.1	<i>El caràcter obert dels espais públics millora la qualitat de vida</i>	341
17.6.2	<i>La funció relacional dels espais públics millora la qualitat de vida</i>	342
17.6.3	<i>Els espais d'esbarjo milloren la qualitat de vida</i>	343
17.6.4	<i>Espais públics i qualitat de vida a la ciutat compacta</i>	344
17.6.5	<i>Espais públics i qualitat de vida a la urbanització dispersa</i>	346
17.7	La percepció dels espais públics i la seva jardineria	346
17.7.1	<i>La qualitat dels espais públics</i>	347
17.7.2	<i>Quina jardineria volem</i>	352
17.8	A tall de resum	359
18	SOSTENIBILITAT POLÍTICA	361
18.1	Els afers públics en els espais públics	364
18.1.1	<i>Els afers públics a debat</i>	364
18.1.2	<i>Tipus de converses</i>	367
18.1.3	<i>Probabilitat d'interacció verbal</i>	370
18.1.4	<i>De la sostenibilitat política a la insostenibilitat social</i>	371
18.1.5	<i>Les persones associades parlen més de temes públics</i>	373
18.1.6	<i>Ciudadans que defugen la política</i>	374
18.2	Un espai de ciutadania	375
18.3	Un espai d'expressió política.....	378
18.3.1	<i>Un espai per a la manifestació</i>	378
18.3.2	<i>Un espai per a altres formes d'expressió</i>	380
18.3.3	<i>Un espai per al debat popular</i>	381
18.3.4	<i>L'espai públic com a espai d'expressió està ben vist</i>	382
18.3.5	<i>Expressió política i forma urbana</i>	383
18.4	A tall de resum	385
19	SOSTENIBILITAT ECONÒMICA	386
19.1	L'espai públic com a element revaloritzador	387
19.2	Els espais de consum	389
19.2.1	<i>Espais que fomenten el turisme o espais perjudicats pel turisme?</i>	389
19.2.2	<i>Consum vinculat als espais públics</i>	391

19.2.3	<i>Espais pensats per al consum</i>	392
19.3	A tall de resum	395

BLOC VI: INTEGRANT LA SOSTENIBILITAT DELS ESPAIS PÚBLICS

20	QUÈ HI HA AL DARRERE D'AQUEST MODEL?	399
20.1	Transformacions sociourbanes del capitalisme avançat	399
20.1.1	<i>El sistema de producció: postfordisme i globalització</i>	400
20.1.2	<i>La revalorització econòmica al centre de la regió</i>	402
20.1.3	<i>El creixement urbanístic: interès econòmic i voluntat política</i>	403
20.2	Necessitats específiques, geografies banals	404
21	SOCIETAT, TERRITORI I ESPAIS PÚBLICS	407
21.1	Del compacte al dispers: la privatització de l'espai	408
21.1.1	<i>Dos models d'individualització en l'espai públic de la RMB</i>	410
21.1.2	<i>La no-ciutat: dels espais de no-ús als no-llocs</i>	411
21.2	Municipis petits: mancats d'espai públic	413
21.3	L'esquerra construeix més espai públic	414
22	LA PARADOXA AMBIENTAL	416
22.1	El consum d'aigua dels espais públics	416
22.2	Tipologia de jardins públics a la RMB	417
22.3	Xerojardineria a l'espai públic: una pràctica incipient	419
22.4	Les noves construccions socioambientals a la RMB	423
23	LA PARADOXA SOCIOPOLÍTICA	430
23.1	Espai públic: un generador de capital social?	431
23.1.1	<i>La perspectiva individualista</i>	431
23.1.2	<i>La perspectiva culturalista</i>	435
23.1.3	<i>Capital social, forma urbana i espais públics</i>	441
23.2	De l'espai públic a la participació política	448
23.2.1	<i>De la generació de capital social a la creació de compromís cívic</i>	449
23.2.2	<i>Individualització, anòmia i compromís cívic</i>	453
23.2.3	<i>Els diferents estils de vida en la generació de compromís cívic</i>	454
23.2.4	<i>Compromís cívic i cultura política participativa</i>	455
23.2.5	<i>Globalització, informals polítics i expressió col·lectiva</i>	457
23.3	Què fer?	459
23.3.1	<i>El model urbà: una aposta social i política</i>	459
23.3.2	<i>Les polítiques de participació ciutadana en el nou context territorial</i>	460
23.3.3	<i>Polítiques urbanes d'inclusió social i política</i>	463
BLOC VII: CONCLUSIONS		467
ANNEXES		481
BIBLIOGRAFIA		483

ÍNDIX DE TAULES, FIGURES I MAPES

Figura 1.1. Avaluació Integrada de l'espai públic	28
Figura 1.2. Marc conceptual	30
Taula 4.1. De la modernitat a la postmodernitat	45
Figura 4.1. Dificultats en l'esquema de govern tradicional	63
Figura 6.1. Com funciona un espai públic.....	100
Taula 9.1. Municipis seleccionats per a les entrevistes	137
Taula 10.1. Nivells analítics i mostres.....	151
Taula 10.2. Indicadors del model urbà.....	152
Taula 10.3. Partits en l'eix esquerra-dreta	155
Taula 10.4. Tipologia de parcs.....	160
Taula 10.5. Municipis de la mostra selectiva de parcs	161
Figura 10.1. Resum de tècniques estadístiques.....	170
Figura 11.1. Avaluació integrada de la sostenibilitat.....	172
Figura 11.2. Fonts de coneixement en l'Avaluació Ambiental Integrada	173
Mapa 12.1. Unitats territorials de la RMB	181
Figura 12.1. Evolució de l'ocupació urbana de sòl a l'AMB.....	182
Mapa 12.2. Densitat urbana.....	183
Mapa 12.3. Teixit urbà	184
Taula 12.1. Teixit urbà per corones (%).....	184
Mapa 12.4. Habitatges unifamiliars (%).....	185
Taula 12.2. Població per corones	186
Figura 12.2. Evolució de la població a la RMB	187
Mapa 12.5. Població 2001	188
Taula 13.1. Comparació del metabolisme socioecològic de Barcelona i el Baix Maresme	189
Taula 13.2. Correlació entre diferents variables ambientals, la renda familiar i la densitat urbana	190
Taula 13.3. Emissions directes de gasos d'efecte hivernacle a Barcelona	192
Figura 14.1. Estils de vida a la urbanització dispersa.....	236
Taula 14.1. Funcions estructurals i relacionals de la ciutat	238
Taula 15.1. Distribució de la jardineria pública a la RMB	243
Taula 15.2. Distribució comarcal de la jardineria pública.....	243
Mapa 15.1. Percentatge de superfície enjardinada respecte el Sòl Urbà.....	244
Taula 15.3. Jardins/SU a la RMB.....	245
Taula 15.4. Regressió lineal Jardins/SU.....	246
Figura 15.1. Regressió lineal. Jardins/SU – densitat	247
Figura 15.2. Regressió lineal. Jardins/SU – habitatges	248
Taula 15.5. Taula de Contingència. Jardins/SU - Població	249
Taula 15.6. Taula de Contingència. Jardins/SU - Govern	250
Taula 15.7. M ² de jardí per habitant a la RMB.....	251
Taula 15.8. Evolució de la jardineria pública a la RMB (94-97)	252
Taula 15.9. Evolució de la jardineria pública per comarques (94-97).....	253
Figura 15.3. Histograma dels anys de construcció dels jardins.....	254
Taula 15.10. Distribució dels jardins en les corones segons teixit (%)	255
Taula 15.11. Distribució del teixit urbà segons corones (%)	256
Taula 15.12. Distribució dels jardins en els teixits segons corones (%)	256
Taula 15.13. Diferència entre la distribució dels jardins i la distribució del teixit (%)	257
Taula 15.14. Distàncies mitjanes al jardí més proper per teixit i per corones (m)	258
Taula 16.1. Percentatge de superfície per cada tipus d'espècies	262
Taula 16.2. Percentatge de gespes en diferents teixits	263
Taula 16.3. Regressió logística. Superfície de gespa superior al 50%.....	263
Figura 16.1. Tipus de jardí segons consum a la RMB	264
Taula 16.4. Regressió logística. Tipus de jardí.....	265
Taula 16.5. Taula de contingència. Tipus de jardí	265
Figura 16.2. Tipus de jardí segons densitat d'espècies.....	266
Figura 16.3. Origen majoritari de l'aigua de reg (municipis)	268
Taula 16.6. Presència de aigua freàtica i reutilitzada (municipis).....	268

Figura 16.4. Parcs regats amb aigua de a xarxa en la seva totalitat	269
Taula 16.7. Taula de contingència. Tipus de reg – origen de l'aigua.....	270
Figura 16.5. Superfície no enjardinada	272
Taula 16.8: Taula de contingència. Tipus de paviment – corona.....	272
Figura 16.6. Tipologia de reg majoritari als municipis de la RMB.....	274
Figura 16.7. Tipologia de reg majoritari als parcs de la RMB	274
Taula 16.9. Taula de contingència. Reg per goteig – corona	275
Figura 16.8. Reg en funció del tipus de jardí per municipis	276
Figura 16.9. Reg en funció del tipus de jardí per parcs	277
Figura 16.10. Xarxa específica en els municipis.....	278
Figura 16.11. Presència de programadors en els parcs	279
Taula 16.10. Taula de contingència. Programador – Ingressos/habitant.....	280
Figura 16.12. Modificació del reg amb la pluja.....	281
Figura 16.13. Motiu del reg deficitari.....	283
Figura 16.14. Histogrames de la freqüència de reg.....	284
Figura 16.15. Histogrames de la durada del reg.....	285
Figura 16.16: Hora de reg a l'estiu.....	286
Taula 16.11. % de sectors amb reg adequat o inadequat	287
Taula 16.12. Regressió logística reg deficitari	288
Taula 16.13. Taules de contingència. Reg deficitari – govern i ing/hab.....	288
Taula 16.14. Taula de contingència. Reg deficitari - gespes	289
Taula 16.15. Taula de contingència. Reg deficitari - vent	289
Taula 16.16. Taula de contingència. Reg deficitari - programadors	290
Taula 16.17: Taula de contingència. Reg deficitari – textura sòl	291
Figura 16.18. Litres diaris/m2 aportats a l'estiu	292
Taula 16.18 Tipus de jardí per unitats territorials.....	293
Taula 16.19 Consum per tipologia de parcs (m ³ anuals/m ²).....	294
Taula 16.20. Despesa hídrica dels jardins públics de la RMB.....	294
Taula 16.21. Coneixement de la despesa hídrica del la jardineria pública	295
Figura 16.19. Presència de comptadors en els municipis.....	296
Taula 16.22. Taula de contingència Comptador – corona	297
Figura 16.20. Ens gestors dels parcs de la RMB.....	298
Taula 16.23. Regressió logística gestors	298
Taula 16.24. Taula de contingència. Gestor - programador	299
Taula 16.25. Taula de contingència. Gestor - comptadors	300
Figura 16.21. Presència de mulch als jardins públics	301
Taula 16.26. Regressió logística presència de <i>mulch</i>	301
Figura 16.22. Presència de dunes als jardins	302
Taula 16.27. Regressió logística. Presència de dunes	302
Figura 16.23. Disseny del jardí en hidrozones.....	303
Taula 17.1. Resum de les observacions de camp	309
Figura 17.1. Funcionalitats relacionals de l'espai públic	316
Taula 17.2. Els espais relacionals.....	318
Figura 17.2. Tipus de relacions a l'espai públic	319
Figura 17.3. Espais Públics de qualitat	347
Figura 18.1. Sostenibilitat política dels espais	362
Figura 18.2. Riquesa i profunditat de les converses	368
Figura 18.3. Tipus de converses en els espais públics.....	369
Figura 18.4. Probabilitat d'interacció verbal	371
Figura 18.5. Tipologia d'espais en funció del tipus de relacions contingudes	373
Figura 22.1. De la ciutat tradicional a la no-ciutat	412
Taula 23.1. Tipologia d'espais públics en un context metropolità.....	446
Taula 23.2. Tipologia sociopolítica d'espais públics en un context metropolità	451

BLOC I: INTRODUCCIÓ, OBJECTIUS I HIPÒTESIS

1 INTRODUCCIÓ

La Regió Metropolitana de Barcelona (RMB) ha experimentat una importantíssima transformació en les darreres dècades, experimentant una expansió territorial, dispersa i poc planificada, del model urbà de baixa densitat. Com argumenta Muñoz (2004), el model de ciutat compacta propi de les ciutats mediterrànies tradicionals s'ha anat substituint a la segona corona metropolitana per un model amb una forta presència d'habitatges unifamiliars aïllats o adossats¹. Els i les ciutadanes han anat desplaçant progressivament la seva residència des del centre i la primera corona de la RMB cap a la segona corona, cap a la perifèria. Igualment, també s'han desplaçat les activitats econòmiques i les d'oci. El centre de la regió s'ha terciaritzat i les indústries han deixat la gran ciutat per situar-se a la perifèria seguint els grans eixos de comunicació (Nel-lo 1995a). Al mateix temps, grans centres comercials i d'oci han aparegut com a clons a les afores de les ciutats grans i mitjanes (Muñoz 2004). Tot plegat, ha generat un nou model urbà i territorial caracteritzat per la descentralització de les diferents funcions de la ciutat.

Aquest nou model territorial s'ha desenvolupat en una era de canvi social en què l'anomenada *societat moderna* ha entrat en crisi tot donant lloc a una societat postmoderna² caracteritzada per fenòmens com la individualització, la globalització i la generalització de riscos i incerteses. És el què Beck (1998) ha anomenat la *societat del risc*.

Una societat en què s'ha transformat tant l'estructura com les institucions socials. Les classes, la família, el patriarcat, l'estabilitat laboral, la certesa tècnica, el control de la natura, etc., han entrat en crisi. La societat s'ha fet molt més complexa i han aparegut nous riscos i noves incerteses difícils de gestionar des de les formes de govern tradicionals, pròpies de la societat moderna.

Noves formes de govern es fan necessàries en aquesta nova era (Stocker 2002). Davant la complexitat i la incertesa de la societat actual prenen sentit noves formes de governança, de govern relacional i en xarxa des de la proximitat i amb nous mecanismes de participació ciutadana per tal

---

¹ Molts residents al centre de la RMB han convertit les seves segones residències (moltes construïdes a la dècada de 1960 i 1970) per primeres. Tanmateix, hi ha hagut a la segona corona metropolitana un fort creixement de nova edificació amb habitatges unifamiliars.

² En el marc teòric d'aquesta tesi s'aprofundeix en la teorització sobre el concepte de societat postmoderna i altres conceptes utilitzats per descriure la societat actual. Veure capítol 4.

d'implicar a la ciutadania i als agents socials en la presa d'unes decisions complexes en què habitualment el grau de conflicte social pot ser molt elevat i el grau de certesa tècnica per donar respostes als problemes pot ser molt reduït (Blanco i Gomà 2002b, Brugué i Gomà 1998, Subirats 1997).

Ara bé, com encaixa el nou model territorial que s'ha desenvolupat a la RMB amb la nova era postmoderna i les necessitats d'unes noves formes de govern? El model urbà de la urbanització dispersa és una conseqüència del nou model de societat postmoderna? I si és així, és aquest el model urbà més idoni per al desenvolupament de les relacions socials necessàries per al sorgiment de noves formes de governança basades en la proximitat i la participació ciutadana? O bé existeix una paradoxa entre una necessitat de més participació ciutadana i un model urbà que desincentiva la formació de capital social i, en conseqüència, dificulta les noves formes de govern amb participació? Existeix realment una pèrdua de capital social a l'estil del *bowling alone* que denuncia Putnam (1995) per a la societat americana? I, és el model urbà la causa o la conseqüència d'aquesta pèrdua de capital social?

En aquesta possible paradoxa, el paper dels espais públics pot esdevenir fonamental. Els espais públics són, o poden ser, espais d'interacció social i d'expressió política. En aquest sentit, i aquest és un dels principals elements d'anàlisi d'aquesta tesi, els espais públics poden jugar un rol molt important en la creació de societats socialment cohesionades, amb un elevat capital social, i això pot ser un element catalitzador a l'hora de desenvolupar noves formes de govern local des de la participació ciutadana.

La participació sorgeix de la convivència veïnal, i aquesta és més factible quan existeix una densitat de relacions socials i un espai on desenvolupar aquesta convivència. És en aquest sentit que els espais públics poden aportar molt a l'hora de fer ciutats per a la ciutadania, tot potenciant la generació de capital social.

Whatmore (2003) argumenta com els espais públics urbans fan la ciutat més sostenible en termes socials i ambientals, en tant que són espais cívics que fan la ciutat més habitable, al mateix temps que la naturalitzen i n'incrementen la biodiversitat (Boada i Capdevila 2001). En la mateixa línia, tot i que per uns espais molt específics, Ferris (2001), resumint les principals aportacions de la Conferència Internacional *People, Land and Sustainability* celebrada a Nottingham al setembre de l'any 2000, argumenten com els *community gardens* tenen una dimensió social que afavoreix un desenvolupament socialment sostenible.

D'altra banda, Mitchell (1992, 1995, 2003), en la seva intensa trajectòria acadèmica, explora en diverses ocasions com els espais públics han esdevingut espais de reivindicació política i de ciutadania. Igualment, un dels grups de treball del darrer *Congreso Nacional de Medio Ambiente* celebrat a Madrid el novembre de 2004 plantejava la necessitat de dotar les ciutats d'espais públics urbans per fer-les socialment sostenibles.

Al mateix temps, però, els espais públics solen ser espais enjardinats i d'ells en depenen bona part de les característiques socioambientals dels nous entorns urbans produïts. Així, els espais públics poden ser de tipologia molt diversa des d'un punt de vista socioambiental, doncs poden estar constituïts per espècies vegetals de tipologia variada. Al mateix temps, els espais públics, en tant que espais urbans enjardinats poden portar associat un consum d'un recurs natural escàs i conflictiu a la RMB com és l'aigua, element que, sens dubte, cal tenir en compte a l'hora d'avaluar-ne la seva sostenibilitat.

Ara bé, quina és la presència d'espais públics en els nous models urbans? Juguen els espais públics el mateix rol en la tradicional ciutat compacta que en la nova urbanització de baixa densitat? Quin consum hídric tenen i quines són les espècies que s'hi plantem? Són les mateixes en els diferents entorns urbans de la regió?

Tots aquests processos que acabem d'introduir tenen lloc en un moment en què, des de la Cimera de la Terra celebrada a Rio de Janeiro el 1992, la sostenibilitat hauria de ser l'eix transversal que guiés tot tipus de desenvolupament, si bé a l'Estat espanyol, tot i que s'ha avançat en la producció científica i la implementació d'Agendes 21 locals, encara queda molt camí per recórrer (Echeberría et al 2004). Em pregunto doncs, centrant-me en l'anàlisi dels espais públics, si el nou model social i urbà és un model sostenible; no únicament des d'una òptica ambiental, sinó també des de les dimensions social, econòmica i política de la sostenibilitat (Valentin i Spangenberg 2000). Són els espais públics un element de sostenibilitat? Què aporten per fer avançar una societat vers la sostenibilitat? Per respondre a aquestes preguntes en el context de la RMB cal, i això és el que proposo en aquesta tesi, una avaluació integrada de la sostenibilitat urbana (Ravetz 2000, Rotmans et al 2000) de la RMB centrant-me en el paper dels espais públics.

El concepte de sostenibilitat és, des de la seva creació, un concepte extremadament ambigu. En aquesta tesi s'adopta la visió que es té del concepte des de l'Ecologia Política (Robbins 2004, Swyngedouw i Heynen 2003). És a dir, entenc que no existeix una única sostenibilitat possible sinó que la sostenibilitat depèn de les forces polítiques i econòmiques que hi ha al darrere de la producció d'un determinat model social, econòmic i ambiental. El model social i econòmic que hi ha darrere el model territorial de la RMB és el què ha determinat una específica construcció socioambiental sobre el territori, produint un medi ambient i no un altre. Ara bé, per a qui és sostenible aquest model i per a qui

no ho és? A qui beneficia i qui en surt perjudicat? Si és un model que va en detriment de les possibles noves formes de participació ciutadana, pot ser un model que beneficiï al conjunt de la societat? La participació ciutadana és l'ànima de la sostenibilitat tal i com s'entén a la declaració de Rio, per tant, es faria difícil entendre com a sostenible un model que desincentivés aquest element ciutadà.

D'altra banda, en quines dimensions de la sostenibilitat aquest model es pot considerar sostenible i en quines insostenible? És a dir, fent èmfasi en l'anàlisi dels espais públics de la RMB, ens hem de preguntar si el model de ciutat que s'està desenvolupant és un model de ciutat ambientalment sostenible, si és un model econòmicament sostenible i si és un model socialment sostenible. I no només això, sinó que també cal analitzar la sostenibilitat del model a diferents escales (comunitària, regional i global), unes escales que, d'altra banda, estan altament interrelacionades avui en dia. Cal doncs una anàlisi integral de la sostenibilitat des de l'òptica de l'Ecologia Política.

Penso que aquesta tesi esdevé una recerca d'actualitat i d'interès, ja que posa en comú les lògiques de diferents teories d'actualitat (el model urbà de la urbanització dispersa, la societat individualitzada de la postmodernitat, les noves formes de governança local i l'anàlisi integral de la sostenibilitat des de l'Ecologia Política) per a construir una nova teorització que agrupi totes aquestes aportacions en el cas concret dels espais públics de la Regió Metropolitana de Barcelona, explicant la seva lògica de funcionament des d'una òptica holística que sigui capaç de, amb un únic discurs, donar coherència a les aportacions teòriques abans esmentades; unes aportacions que tracten àmbits d'anàlisi diferents però interconnectats i que, en molts casos poden arribar a semblar contradictòries.

2 OBJECTIUS I HIPÒTESIS

L'objectiu d'aquesta tesi és elaborar una anàlisi integral de la sostenibilitat en el cas concret dels espais públics de la Regió Metropolitana de Barcelona i en un context social i territorial de postmodernitat en què emergeixen nous processos de participació ciutadana.

Parteixo doncs de la base que ens trobem en un context social i territorial de postmodernitat (Albet 2001, Beck 2002, Giddens 1999, Harvey 1998a, Inglehart 1998, Wynne i O'Connor 1998, Zukin 1998b). Tal i com s'explicarà detalladament en el marc teòric, l'argument és que a finals del segle XX i principis del XXI la tradicional societat moderna ha avançat cap a un nou estadi amb noves formes d'estructuració social, noves formes de relacionar-se els individus, nous rols de les institucions socials i, en el cas de la Regió Metropolitana de Barcelona, també un nou model urbà i territorial caracteritzat per l'expansió de la urbanització de baixa densitat a la segona corona metropolitana, a la vegada que es produeix una revalorització i gentrificació de diversos espais del centre de la regió.

Aquest nou escenari social i territorial parteix en bona mesura d'una nova forma d'organització de l'economia a nivell mundial i d'un nou sistema de producció molt més flexible i basat en l'especialització del producte, un nou sistema que deixa enrere la tradicional forma de producció fordista. A més, aquest nou escenari social i territorial té també unes fortes implicacions tant sobre el medi ambient com sobre la vida quotidiana de les persones que habiten aquest territori.

Finalment, aquest nou escenari que s'està dibuixant planteja, tal i com descriuré més detalladament en el marc teòric d'aquesta tesi, noves oportunitats per a la governança, pel govern en xarxa i relacional des de la proximitat i la participació ciutadana (veure, entre d'altres, Blanco i Gomà (2002b), Brugué i Gomà (1998), Font (2001), Stocker (2002) i Subirats (1997)).

Les implicacions socials i ambientals de l'era postmoderna es materialitzen també en aspectes concrets de la ciutat metropolitana com és el cas dels seus espais públics.

L'espai públic és un espai relacional i d'interacció que s'està veient fortament afectat per les transformacions socials i territorials de l'era postmoderna. L'espai públic, a més, ha estat històricament un espai d'expressió i reivindicació política i, com a espai d'interacció, pot significar també un espai que promogui el capital social i, a la vegada, el sentit de col·lectivitat enfront els problemes comuns, fet que podria fer concebre els espais públics com a elements catalitzadors dels emergents processos de participació ciutadana (Borja i Muxí 2001, Harvey 2003, Sassen 1994).

D'altra banda, l'espai públic urbà és un element clau a l'hora de definir les característiques socioambientals dels nous entorns urbans de la RMB en tant que, habitualment, és un espai que porta implícit un cert grau de naturalització a través de la seva vegetació. En aquest sentit, l'espai públic pot tenir un rol destacat en la funcionalitat ecològica del verd urbà a una escala regional (Chiesura 2004, Cornelis i Hermy 2004) o pot ser un espai a través del qual s'incrementi la biodiversitat a diferents escales (Boada i Capdevila 2001).

Al mateix temps, però, l'espai públic constituït de certs elements naturals però de naturalesa artificial. La vegetació dels espais públics urbans no és una vegetació de caire forestal sinó que és una vegetació urbana, amb un cert grau d'artificialització derivat de la seva naturalesa ornamental. L'artificialització i el caràcter ornamental són els que provoquen que, necessàriament, els espais públics urbans i la seva vegetació requereixin un cert manteniment.

El manteniment dels espais públics urbans i la seva vegetació comporta uns costos que no només són econòmics sinó que també poden ser ambientals, en la mesura que el principal recurs que es consumeix per al manteniment de la vegetació dels espais públics urbans és l'aigua.

L'aigua és un recurs ambiental escàs i conflictiu a la RMB, en la mesura que actualment ens trobem amb una situació d'equilibri precari entre l'oferta i la demanda d'aigua a la regió (Saurí et al 2001). Un equilibri precari que es pot veure alterat en períodes de sequera, com ha estat l'estiu de l'any 2005.

En aquest context, qualsevol increment significatiu de la demanda podria posar en perill aquest equilibri, fet que conduiria a la necessitat de generar més oferta hídrica, posant aleshores en perill els sistemes ecològics d'origen d'aquesta aigua o incrementant les emissions de gasos d'efecte hivernacle en el cas que l'increment d'oferta es generés amb dessaladores. En tot cas, un increment de la demanda d'aigua a la RMB desencadenaria alteracions d'un o altre sistema ecològic, a una o una altra escala en funció de com es fes front a aquesta major demanda.

S'ha demostrat que el model urbà de baixa densitat, en el que molts dels habitatges disposen de jardins i piscines, és un model amb un consum domèstic d'aigua més elevat que el de la ciutat compacta (Saurí 2003). S'ha vist també que la despesa hídrica en jardineria privada pot tenir un paper important en el balanç hídric de la RMB si continua aquest procés d'expansió de la urbanització dispersa (Domene 2002, Domene i Saurí 2003, Domene et al 2005). Ara bé, quin és el paper de la jardineria pública enmig d'aquesta dinàmica territorial i quines implicacions té sobre la despesa hídrica total de la RMB.

En aquest sentit, per a elaborar una anàlisi integral de la sostenibilitat dels espais públics de la RMB cal analitzar quin tipus de construccions socioambientals s'estan desenvolupant a través d'aquests espais i quins són els seus impactes sobre la demanda hídrica de la regió. Evidentment que l'anàlisi de sostenibilitat ambiental dels espais públics podria aprofundir en molts altres elements (biodiversitat, ús de pesticides, etc.), però atenent al pes que té un recurs com l'aigua en el conjunt de la problemàtica ambiental de la RMB, aquesta tesi es proposa com a objectiu aprofundir en les implicacions dels espais públics sobre aquest vector ambiental, i aquest ha estat el vector utilitzat per a avaluar la sostenibilitat ambiental dels espais públics urbans de la RMB.

2.1 Integració d'escala i integració transversal

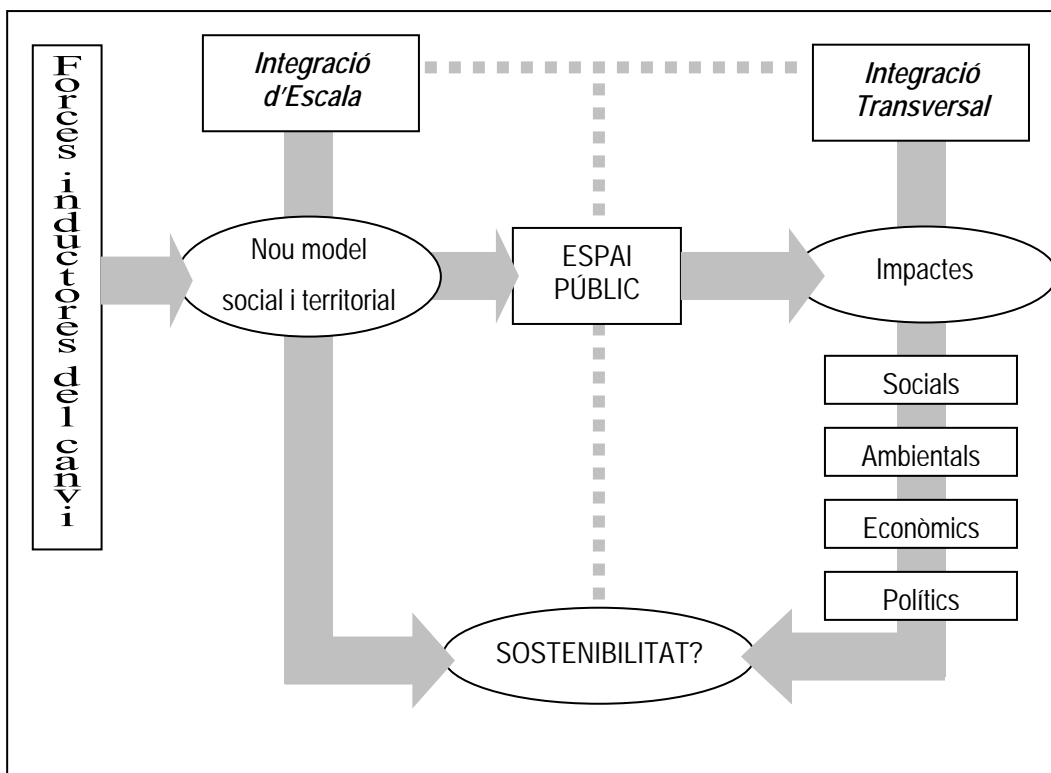
Com es veurà més detalladament en la metodologia i el marc teòric d'aquesta tesi, entenc l'anàlisi de la sostenibilitat dels espais públics de la RMB des de l'òptica de l'Avaluació Integrada de la Sostenibilitat, un model teoritzat, entre d'altres, per autors com Kasemir et al (2003), Pope et al (2004) i Tábara (2003) i, en el cas concret de la sostenibilitat de ciutats i regions metropolitanes per autors com Ravetz (2000), Roseland (2000), Rotmans et al (2000).

Quan parlo d'integrar les diferents dimensions de la sostenibilitat en l'objectiu d'aquesta tesi, em refereixo a una integració en dos nivells. En primer lloc, la integració de la sostenibilitat en l'anàlisi de l'espai públic ha de ser una integració d'escala. Cal concebre l'espai públic en el seu context social i territorial i l'anàlisi de la seva sostenibilitat no es pot afrontar des d'una visió estricta de l'espai en qüestió sinó que cal entendre la localitat de l'espai en el marc del conjunt, també local, de la ciutat metropolitana i a la vegada en el marc global d'una societat canviant (Brenner 2001, Swyngedouw 1997a). Tota una sèrie de transformacions han actuat com a forces conductores d'un canvi social i territorial que ha tingut la seva repercussió en els espais públics de la RMB. Cal entendre doncs aquests espais en el marc d'aquestes forces conductores del canvi i en el nou escenari social i territorial que aquestes han dibuixat. L'esfera global i local coincideixen en el territori i coincideixen també, i de forma encara més pronunciada, en l'espai públic que estructura i forma part d'aquest territori.

En segon lloc, cal una integració transversal de les esferes social, ambiental, econòmica i política. No es pot analitzar l'espai públic únicament des de la seva funció econòmica o únicament des del seu impacte o benefici ambiental. Des del punt de vista de la sostenibilitat integrada cal analitzar l'espai públic tenint en compte les seves implicacions tant en l'àmbit ambiental com el social, l'econòmic i el polític. En aquest sentit i tenint en compte totes aquestes dimensions, cal preguntar-se si els espais

públics són elements de sostenibilitat, què és el què aporten per avançar cap a una societat més sostenible i com ha de ser un espai públic per a ser sostenible.

Figura 1.1. Avaluació Integrada de l'espai públic

Font: elaboració pròpia

2.2 Marc conceptual i pregunta de recerca

En les darreres dècades hi ha hagut una sèrie de factors (forces inductores) que han provocat un canvi social i territorial a la RMB, caracteritzat per un societat postmoderna i per la proliferació del model urbà d'urbanització dispersa. Aquests canvis socials i territorials han repercutit sobre els espais públics de la RMB, que en els darrers anys s'ha vist fortament transformat en el conjunt de la RMB, generant uns impactes ambientals, econòmics, socials i polítics, a la vegada que han generat conseqüències diverses en funció de l'escala analítica. Tot plegat fa que no sigui fàcil avaluar el paper dels espais públics en aquest context i que, aparentment, es generin certes paradoxes o contradiccions entre diferents avaluacions d'un mateix fenomen.

L'argument principal que es desenvolupa en aquesta tesi és el següent: el model de societat postmoderna i el seu desenvolupament territorial han condicionat la creació d'espais públics a la ciutat, prioritant els espais públics a la ciutat compacta i privatitzant l'espai en els nous entorns urbans de baixa densitat. L'espai públic, en tant que espai social d'interacció, potencia el desenvolupament de capital social i actua com a catalitzador dels processos participatius emergents en la nova societat postmoderna.

D'altra banda, l'espai públic urbà té uns forts condicionants ambientals sobre la ciutat en la mesura que, per una banda fa la ciutat més habitable, l'oxigena i la naturalitza; però per altra banda pot portar associat un impacte ambiental en funció de les espècies que s'utilitzin en la seva jardineria, doncs en moltes ocasions es tracta d'espècies al·lòctones amb requeriments hídrics molt elevats que poden posar en qüestió la sostenibilitat de la ciutat en l'ús d'un recurs natural com és l'aigua, actualment escàs a la Regió Metropolitana de Barcelona. Tanmateix, l'entorn urbà que s'associa tant als espais públics urbans com a l'ús d'espècies altament consumidores d'aigua és l'entorn urbà compacte.

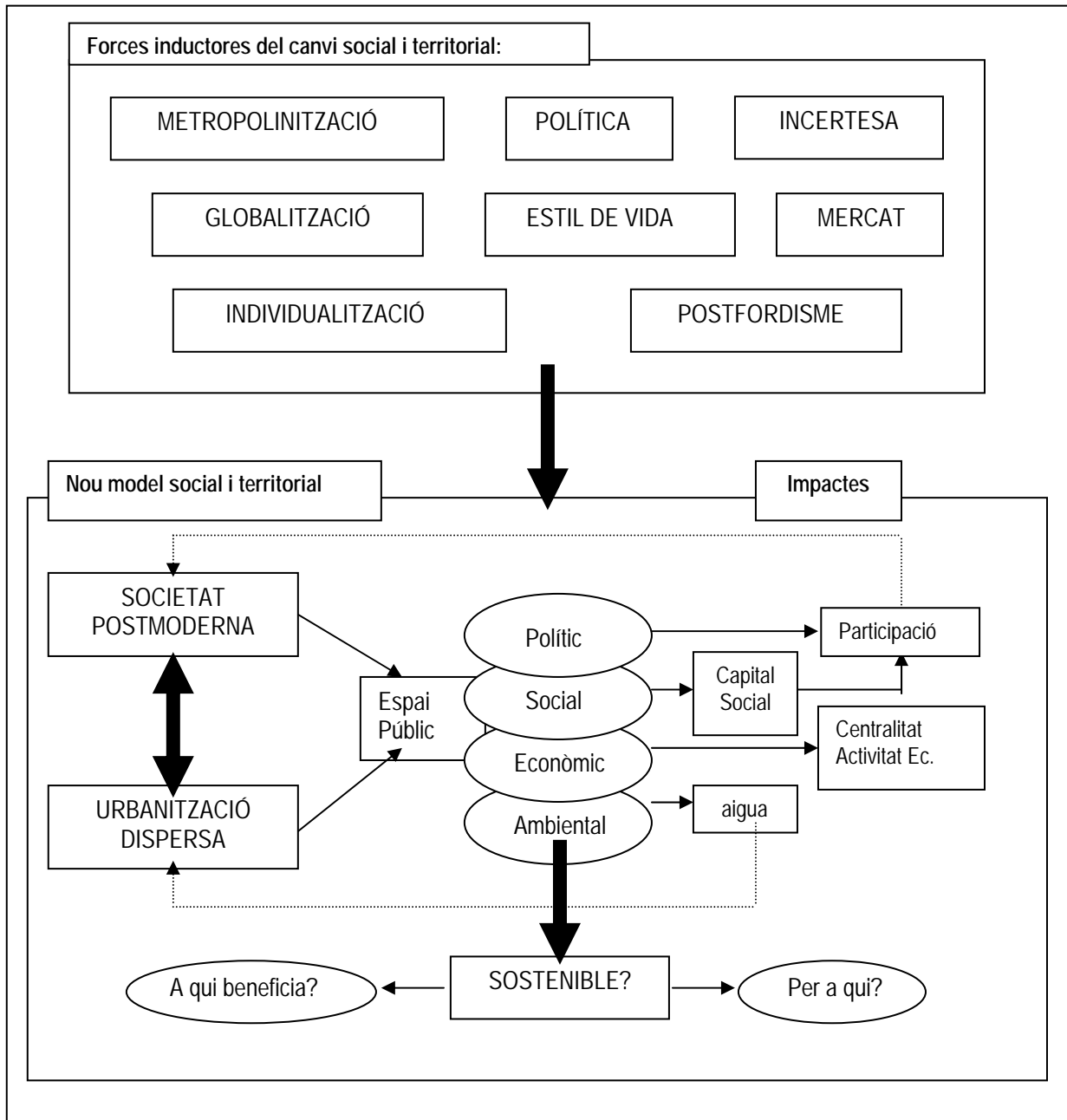
Si tot això és cert, aleshores existeixen dues grans paradoxes que cal analitzar des d'una perspectiva integral de la sostenibilitat. La primera és que en una societat en què sembla ser que emergeix la necessitat de noves formes de democràcia participativa, s'està avançant cap a un model territorial dispers i de baixa densitat on es redueix la presència relativa d'espais públics i, en conseqüència, disminueix un actiu que pot actuar com a element potenciador del capital social i catalitzador d'aquests emergents processos participatius.

I la segona paradoxa és que els espais públics que es desenvolupen en els nous entorns urbans de baixa densitat segurament tenen un impacte ambiental menor que no pas els espais públics desenvolupats en un entorn en general ambientalment més sostenible com és la ciutat compacta, doncs són els espais públics de la ciutat compacta els que, tot i tenir un paper naturalitzador més destacat, acostumen a estar constituïts per espècies al·lòctones altament consumidores d'aigua.

La següent figura intenta resumir el marc conceptual en què s'emmarca aquesta tesi:

Figura 1.2. Marc conceptual

Font: elaboració pròpia

Així doncs, situats en un escenari postmodern en el què emergeix la necessitat d'una major participació ciutadana i en el què, a la vegada, es desenvolupa una expansió de les formes urbanes disperses i de baixa densitat, la pregunta de recerca que em formulo en aquesta tesi és la següent:

l'espai públic de la Regió Metropolitana de Barcelona i la seva evolució recent està sent un element de sostenibilitat integral o bé la disminució dels espais públics en el teixit urbà de baixa densitat i l'increment del seu consum d'aigua a la ciutat compacta posen en dubte tant la seva sostenibilitat ambiental com la seva sostenibilitat social i política?

En base a aquest plantejament formularé diverses hipòtesis de recerca que hauran de ser contrastades a través del treball empíric.

2.3 Hipòtesis de treball

A continuació presento les diferents hipòtesis de treball agrupant-les d'acord amb els criteris d'integració de la sostenibilitat que acabo d'exposar i que seran àmpliament justificats en el marc teòric d'aquesta tesi.

Tanmateix, el conjunt d'elements que es desprenen de les hipòtesis plantejades tant des d'un punt de vista de la integració d'escala com des d'una perspectiva de la integració transversal han de ser efectivament integrades sota l'òptica de la sostenibilitat per tal de poder avaluar la sostenibilitat dels espais públics de la Regió Metropolitana Barcelona que, en definitiva, és l'objectiu principal d'aquest treball.

2.3.1 Hipòtesis de treball en relació a la integració d'escala

Les hipòtesis que formulo en relació a la integració d'escala, és a dir en relació a les interrelacions entre les diverses escales que intervenen en la producció dels espais públics de la RMB, són les següents:

- a) A la RMB existeixen diferents teixits urbans, uns més tradicionals i compactes i uns altres més recents, dispersos i de baixa densitat. Cadascun d'aquests teixits urbans portaria associats estils de vida urbans diferenciats. Aquests diferents estils de vida urbans condicionarien també l'ús de l'espai públic per part dels residents d'un i altre teixit urbà.
- b) A la urbanització dispersa la superfície relativa d'espais públics és inferior a la de la ciutat compacta. En el model urbà de baixa densitat el procés d'individualització propi de la postmodernitat es pot haver traduït en un augment de la privacitat i una reducció dels espais

col·lectius: els espais públics s'haurien substituït pels espais privats. Això voldria dir que, en general, la superfície relativa d'espais públics tendeix a ser inferior a la urbanització dispersa que a la ciutat compacta.

- c) En els darrers anys hi ha hagut un augment generalitzat dels espais públics a la RMB. Paral·lelament al procés de migració demogràfica des del centre de la regió cap a les perifèries buscant una major qualitat de vida, hi hauria hagut també un procés d'esponjament de la ciutat compacta amb construcció de nous espais verds en les zones ja urbanes i amb major presència d'aquests en els nous desenvolupaments urbanístics.
- d) El nivell d'ingressos municipals i el nombre d'habitants per municipi determinarien també la major o menor presència d'espais públics en un municipi.
- e) El color polític dels municipis hauria de condicionar les prioritats de les seves inversions i això hauria de tenir efectes sobre les decisions de construir nous espais públics.

2.3.2 Hipòtesis de treball en relació a la integració transversal

Les hipòtesis que formulo en relació a la integració transversal, és a dir en relació a les dimensions ambiental, social, política i econòmica dels espais públics urbans de la RMB, són les següents:

La dimensió ambiental:

- f) A la RMB hi predominarien els jardins públics de tipus atlàntic, amb una gran utilització de gespes i amb un important impacte ambiental. A la urbanització dispersa, en canvi, aquesta tipologia seria menys predominant i molts parcs seguirien un model d'imitació o continuació de l'entorn natural on es troben.
- g) Les pràctiques de xerojardineria serien incipients a la RMB. Si bé seria cert que se'n comencen a trobar alguns exemples, no serien ni molt menys predominants.
- h) El nivell d'ingressos per habitant i el nombre d'habitants per municipi determinarien la tipologia dels parcs i l'aplicació de determinades tècniques. Les tipologies de jardí més consumidores així com determinades pràctiques de xerojardineria tenen un cost més elevat i

això condicionaria la seva presència en els municipis amb limitacions de recursos, ja siguin en termes relatius (ingressos per habitant) o en termes absoluts (municipis petits).

- i) El color polític dels municipis condicionaria les prioritats de les seves inversions i això tindria efectes sobre la tipologia d'aquests parcs i sobre els criteris utilitzats en la seva gestió.
- j) En base als estudis de Keiffer i Dziegilewski (1991) i de Domene (2002) en què es desmenteix el mite del sobrereg en la jardineria privada, difícilment hi haurà un predomini del reg excedentari en el sector públic, que està molt més professionalitzat que el privat.

La dimensió social

- k) Les formes urbanes en què es potencia l'espai públic, i aquestes serien les formes compactes, oferirien més espais per a un ús relacional i divers, fet que contribuiria a la generació de comunitats socialment més cohesionades.
- l) D'altra banda però, en els nuclis de població petits i tradicionals s'hi desenvoluparia una major confiança interpersonal, fet que permetria el desenvolupament de comunitats locals socialment cohesionades i amb un fort sentiment identitari.
- m) Independentment dels impactes ambientals de la jardineria pública, la percepció social dels ciutadans i ciutadanes de la RMB, especialment els de la ciutat compacta, consideraria els espais públics com espais que milloren la seva qualitat de vida, no només per la seva funció relacional sinó també per la presència de verd a la ciutat, mostrant una preferència per les espècies atlàntiques com les gespes.

La dimensió política

- n) Els espais públics són també, en moltes ocasions, espais polítics. Aquest caràcter polític dels espais públics els convertiria en elements favorables per a la generació de cultures polítiques participatives.
- o) Les formes urbanes compactes, en què es potencia l'espai públic, oferirien més espais per a un ús polític i facilitarien les possibilitats d'emergència i d'èxit de processos de participació ciutadana.

La dimensió econòmica

- p) L'espai públic seria sovint un element de revalorització de la ciutat o d'alguna de les seves parts, essent utilitzat per monumentalitzar la ciutat i crear noves centralitats.

- q) L'espai públic a la ciutat compacta acostumaria a potenciar la diversitat i la barreja d'usos, entre els quals caldria destacar els usos comercials, d'oficines i turístics que potencien l'activitat econòmica de la ciutat. A la urbanització dispersa, en canvi, els espais públics es vincularien o bé a les zones residencials o bé als centres comercials en què l'espai es privatitza i pot esdevenir exclouent.

3 ESTRUCTURA DE LA TESI

Aquesta tesi s'estructura en set blocs. El primer bloc, l'actual, planteja els objectius de la tesi, la pregunta de recerca i les hipòtesis formulades.

En el segon bloc es realitza una aproximació a l'estat de la qüestió dels diferents àmbits temàtics tractats en aquesta tesi: la societat postmoderna, el model de ciutat, els espais públics, el capital social, la participació ciutadana i el concepte de sostenibilitat integrada en el marc de l'Ecologia Política.

Fet això, en el tercer bloc de la tesi es presenten les diferents metodologies, quantitatives i qualitatives, que s'han utilitzat de forma integrada per contrastar empíricament les diferents hipòtesis.

En el quart bloc es descriu l'àmbit d'estudi, la Regió Metropolitana de Barcelona, així com els principals impactes ambientals del model territorial que en ella s'hi han desenvolupat en les darreres dècades.

En el cinquè bloc es presenten els resultats empírics obtinguts a partir de les diferents metodologies i lògiques d'integració. En primer lloc es presenten els elements vinculats a una integració d'escala de la sostenibilitat, posant en relació l'escala local i l'escala metropolitana a través dels estils de vida urbans i la distribució territorial dels espais públics a la RMB. Tot seguit, es desenvolupen quatre capítols referents a la integració transversal de la sostenibilitat, un per a cadascuna de les dimensions descrites: la dimensió ambiental, la dimensió social, la dimensió política i la dimensió econòmica.

En el sisè bloc s'integra l'anàlisi de la sostenibilitat dels espais públics urbans fent èmfasi en les dues paradoxes que estan en la base de la pregunta de recerca d'aquesta tesi.

La tesi conclou amb un darrer bloc de conclusions en el qual es recuperen les hipòtesis de treball plantejades a l'inici de la recerca i es posen en relació amb la integració dels diferents elements de la sostenibilitat dels espais públics urbans dut a terme en el sisè bloc de la tesi.

La tesi compta també amb una sèrie d'annexos en format digital en el CD adjunt, tots ells detallats en aquest document en paper.

BLOC II: MARC TEÒRIC

S'ha dividit aquesta part de la tesi en quatre capítols referents a quatre grans àmbits temàtics estretament relacionats amb la pregunta de recerca d'aquesta tesi: la societat postmoderna, els canvis urbans i territorials, l'espai públic i la sostenibilitat.

Com s'ha explicat, l'objectiu d'aquesta tesi és discutir la possible integració de les diferents dimensions de la sostenibilitat en el cas concret dels espais públics i en un context social i territorial de postmodernitat en què emergeixen nous processos de participació ciutadana.

En primer lloc he volgut caracteritzar el model de societat actual que he anomenat *societat postmoderna*: què és el que porta a parlar d'un nou model de societat, què s'entén per postmodernitat, quines visions hi ha sobre el tema i, sobretot, quins són els trets característics d'aquesta nova societat emergent. En aquest sentit, m'he centrat en tres elements de la nova societat que ens seran de gran utilitat a l'hora de confeccionar l'argumentació teòrica de les hipòtesis que aquí es defensen. Aquests tres elements són:

- ▶ la generalització de la incertesa
- ▶ el procés d'individualització
- ▶ el sorgiment de nous processos de participació ciutadana.

He posat un especial èmfasi en aquest darrer element, doncs és un dels objectes d'anàlisi de la tesi. I, basant-me en els arguments de les hipòtesis de partida, en l'elaboració del marc teòric sobre els processos participatius emergents he tingut una atenció especial en el concepte de capital social com a element potenciador de la participació ciutadana.

Un cop desenvolupat el marc teòric sobre la societat postmoderna, m'endinsaré a parlar de la ciutat i el territori que alberguen els ciutadans i ciutadanes d'aquesta societat. La ciutat és històrica i s'ha construït en base a les diferents tipologies socials que en ella hi han deixat la seva petjada. Igualment però, el desenvolupament recent de la ciutat és fruit del model de societat que hi resideix i que la construeix i la modela dia a dia. Tant el model de ciutat com el model territorial estan estretament vinculats amb el model social i econòmic, amb una relació bidireccional en què la societat construeix la ciutat i la ciutat condiciona la societat.

Ciutat i societat, tots dos elements són en la base de l'argumentació d'aquesta tesi i per tant és necessari aprofundir en el debat acadèmic generat al seu voltant.

En l'anàlisi del model territorial i el model de ciutat, em centraré en dos processos característics de les ciutats actuals: la dispersió i la gentrificació. Especial interès posaré en el model d'urbanització dispersa, ja que té uns importants impactes ambientals.

Un cop feta la revisió acadèmica sobre la societat postmoderna i el model territorial, en el tercer capítol d'aquest marc teòric em centraré en la síntesi de la literatura sobre l'espai públic, principal objecte d'anàlisi de la recerca. Ho faré posant un especial èmfasi en la producció acadèmica que ha reflexionat sobre la relació entre l'espai públic i la societat, concebut l'espai públic com un espai social, de reivindicació de la ciutadania i d'expressió social i política.

Finalment, en el darrer capítol, es realitza una revisió de la literatura sobre sostenibilitat, especialment pel que fa al concepte de sostenibilitat integrada i l'Ecologia Política Urbana, ja que el que es persegueix en aquesta tesi és integrar les diferents dimensions de la sostenibilitat en el cas aplicat dels espais públics sota la lògica acadèmica de l'Ecologia Política Urbana.

4 LA SOCIETAT POSTMODERNA

Abans d'entrar en l'anàlisi detallada de les característiques de la societat occidental actual, faré un repàs de les teories de la postmodernitat, en què es basen i com argumenten l'existència d'una nova etapa analítica posterior a l'era moderna. Un cop fet això, entraré a caracteritzar les societats actuals, començant pel seu sistema econòmic i aprofundint en alguns dels elements distintius com són la incertesa, la individualització i la participació ciutadana.

4.1 Teories de la postmodernitat

Són diversos els autors i autores que han reflexionat sobre la superació de la societat moderna que sorgí de la Revolució Industrial. Molts elements dels nostres dies ens fan pensar que la societat d'avui és substancialment diferent a aquella societat que s'originà amb la caiguda de l'Antic Règim. Un societat, la moderna, que en la seva darrera etapa mantingué un sistema de producció (el fordisme) i unes formes de relacionar-se (les relacions de classe) que la caracteritzaren. Avui, però, aquests elements són posats en dubte i des de diverses disciplines hi ha veus que afirmen que les societats occidentals estan vivint una nova etapa que molts han batejat com la *postmodernitat* o la *segona modernitat*.

El terme *postmodernitat* s'utilitza des de moltes disciplines diverses i contempla múltiples accepcions, però en tots els casos fa referència a un moment de ruptura vinculat a la davallada, l'extinció o la transformació de la modernitat (Jameson 1998). En aquesta tesi però, em centraré en aquelles teories de caire sociològic que enuncien l'arribada d'un nou tipus de societat que ja no obeeix a la lògica del capitalisme clàssic (primacia de la producció industrial i l'omnipresència de la lluita de classes) sinó que obeeix a lògiques de consum i heterogeneïtat pròpies d'un capitalisme avançat, un capitalisme amb unes conseqüències destructives molt similars a les del capitalisme del SXIX i amb unes tendències radicalment oposades a les del capitalisme de l'estat del benestar keynesià (Harvey 2003).

Aquestes teories argumenten que les darreres dècades del SXX han conduït les societats occidentals cap a un nou estadi en què una nova visió del món ha reemplaçat les visions pròpies de la societat industrial mitjançant un canvi social, econòmic i cultural (Inglehart 1998).

No és fàcil identificar les causes que condueixen a aquest nou escenari, segurament són múltiples, complexes i fortament interrelacionades. El món ha estat sotmès al fenomen de la globalització, que

està tenint un gran impacte sobre les societats locals i els seus individus, hi ha hagut un canvi en les formes de producció a nivell mundial, s'ha generat un nou model de relacions a partir d'un procés d'individualització i han guanyat importància uns nous valors culturals basats en elements postmaterials.

Inglehart (1998) distingeix tres tipus de postmodernisme: el que rebutja la modernitat, el que revaloritza la tradició i el que es basa en l'aparició de nous valors. El primer fonamenta les seves tesis en un rebuig a la racionalitat, l'autoritat, la tecnologia i la ciència pròpies de la modernitat i d'occident. El segon, per contra, es centra en una revalorització de les tradicions malmeses per la industrialització. I finalment, el tercer tipus de postmodernisme descrit per Inglehart sosté que apareixen nous estils de vida i nous valors que impliquen una major tolerància vers la diversitat.

És evident que són tres visions ben diferents de la segona modernitat. Al meu entendre però, les tres perspectives no són incompatibles sinó que, segurament, diversos dels processos descrits per cadascuna d'elles poden succeir simultàniament. Així, el fet de qüestionar la racionalitat i la tecnologia pot potenciar la revalorització de certs elements tradicionals a la vegada que aquests canvis generen nous estils de vida, nous valors i noves formes de relacionar-se.

Autors com Beck o Giddens argumenten que aquest canvi no és un canvi brusc sinó que progressivament s'està accentuant el procés de modernització i això dóna lloc a una sèrie de conseqüències associades que prenen la forma de canvi social. Segons aquests autors, el pas de la primera a la segona modernitat o de la modernitat a la postmodernitat no es dóna com una revolució o com un trastorn de base sinó que es tracta d'un procés gradual produït per la radicalització de la pròpia modernitat. Es tracta d'una nova situació originada per les conseqüències de l'evolució de la modernitat. És en aquest sentit que Ulrich Beck (2002) prefereix parlar de segona modernitat i no de postmodernitat.

Amb la primera modernitat ens referim a les societats pròpies de l'Estat-Nació. Es tracta de societats delimitades territorialment amb les fronteres estatals i formades per individus amb una forta identificació col·lectiva, bàsicament entorn l'eix de classe social. Són societats de quasi plena ocupació en les que la natura es pressuposa com una font il·limitada de recursos per al procés d'industrialització. Es percep que la natura i la tecnologia estan sota el control de la racionalitat humana i qualsevol problema té la solució en la tecnologia i la democràcia.

Però a mesura que avança el procés d'industrialització i que progressa la modernitat, comencen a aparèixer conseqüències associades a aquest progrés i noves formes econòmiques, socials i culturals que erosionen els fonaments de la societat industrial.

Un dels elements fonamentals a l'hora d'explicar aquest canvi de la primera a la segona modernitat és el desenvolupament de l'Estat del Benestar. Amb ell es generalitza un nivell de vida més elevat, les societats es doten de sistemes de seguretat social avançats i es dona peu a l'extensió de l'educació. És l'anomenat *efecte ascensor ascendent* (Beck 1998).

Tot plegat condueix a un enfortiment de les classes mitges i a una pèrdua de la identificació de classe i dels processos de solidaritat col·lectiva. A la vegada, es facilita la inserció de la dona al mercat laboral amb unes fortes conseqüències sobre la distribució sexual del treball, fent trontollar l'estabilitat de la família nuclear pròpia de l'era industrial.

L'auge de l'Estat del Benestar condueix la societat cap a un model de consum de masses que difon les estructures socials tradicionals basades en la classe social, a la vegada que apareixen noves estructures basades en els estils de consum (Albet 2001, Bourdieu 1988, Wynne i O'Connor 1998, Zukin 1998b). El plus de diner per als individus i l'augment del temps lliure contribuiran a deteriorar les relacions socials tradicionals basades en la classe i la família. Això no vol dir que desapareguin els col·lectius característics de la primera modernitat sinó que les fronteres entre els grups es difuminen i augmenten les zones de solapament entre els diferents col·lectius.

Ara bé, en les darreres dècades, l'Estat del Benestar ha entrat en crisi i han anat guanyat pes les polítiques econòmiques neoliberals. En aquest nou context, debilitades les classes i la família, els individus passen a dependre del seu propi destí laboral individual amb els riscos i oportunitats que això comporta. Així doncs, en aquesta nova situació les desigualtats socials es mantenen o incrementen i trobem gran part de la població afectada per un atur permanent o periòdic. Conjuntament a l'efecte ascensor ascendent hi ha un *efecte ascensor descendent* com a conseqüència dels riscos d'aquesta nova societat.

Amb tot, i com expliquen Wynne i O'Connor (1998), hi ha un reconeixement que el món contemporani i la naturalesa d'allò que és social han sofert un canvi considerable. Per alguns aquest canvi està associat a la reestructuració econòmica vinculada al pas d'una societat industrial a una societat postindustrial (Harvey 1998a, Jameson 1991, Lash i Urry 1987). Per altres, el desenvolupament del postmodernisme es dona des d'una dinàmica cultural operant en una cultura moderna. En aquest sentit la postmodernitat s'entén no com una resposta basada en la reestructuració econòmica sinó més des d'un continu debat cultural amb la modernitat (Berman 1992, Pred 1995).

Des d'aquest darrer enfoc s'entén que la lògica postmoderna ha propiciat que la cultura deixi de ser vista com un conjunt uniforme de creences, valors i actituds i s'assumeixi com quelcom més divers i

plural en què els valors dels grups minoritaris comencen a ser presents (Albet 2001). Diversos autors (Wynne i O'Connor 1998, Zukin 1998b) argumenten que això és així com a conseqüència que la nova societat no s'estructura en base a les classes sinó que ho fa en base als estils de consum.

En aquesta línia, Baudrillard (1997) afirma que el valor de les coses ja no és vist des del seu valor d'intercanvi sinó des de la seva funció cultural i simbòlica. Per Baudrillard (1993) el triomf de la postmodernitat produeix una pèrdua d'allò que és real substituït per allò que és simbòlic, i això és el què condueix a aquest autor a parlar de la fi del què és social.

Featherstone (2000), enloc de veure aquest consum de símbols com el què produeix la fi del social, suggereix, en la línia de Bourdieu (1988) que els grups socials competeixen pel control de camps socials particulars i utilitzen la seva relativa quantitat de capital econòmic o cultural acumulat per aconseguir-ho. L'objectiu d'aquests grups socials no és altre que el d'establir la seva posició en un món social canviant que jutja la gent per la seva capacitat de consum i el seu estil de vida més que per la seva capacitat de producció.

Altres autors (Lash i Urry 1987) tenen una visió similar, si bé consideren que la cultura postmoderna està fortament relacionada a l'emergència d'una nova classe mitja entesa, igual que per Bourdieu, com una fracció de la classe mitja tradicional. Com es veurà més endavant, aquesta és la posició desenvolupada pels autors que parlen de gentrificació, entenent aquest fenomen i la revalorització del centre de la ciutat com un procés associat al desenvolupament d'espais residencials per a la nova classe mitja.

D'altra banda, Wynne i O'Connor (1998) argumenten que els intermediaris culturals i la nova classe mitja de Bourdieu són poc útils per analitzar la realitat de les societats postmodernes i proposen com a eix analític la teoria de la classe fracció. Aquesta teoria explica a través de la classe la tendència a construir identitats a part de la classe. Fraccions d'una classe creen identitats que es basen en un estil de vida. Per tant, és a través d'estils de vida postmoderns que s'assoleix la distinció dels grups en les noves societats.

Aquests autors interpreten que l'intent de Bourdieu per descriure el canvi cultural en termes de la lluita per béns posicionals (Hirsch 1980) es troba restringit pel fet que limita l'anàlisi a una problemàtica d'escassetat, mentre que el que cal és entendre el camp cultural des d'una perspectiva més àmplia, més múltiple i no tant en lògica de suma zero.

Existeixen altres perspectives, a més de la del canvi cultural, que ajuden a entendre el sorgiment de la nova societat. Un altre dels elements característics d'aquesta segona modernitat és el procés de

globalització, entès fonamentalment com a un procés econòmic amb unes fortes implicacions sobre els individus i les relacions socials (Bauman 2001, Giddens 2000b, Held 1997, Sassen 1991, Smith 2000b). La delimitació estatal de les societats utilitzada fins ara per la sociologia esdevé inadequada per a aquesta nova situació. En l'actualitat, les fronteres socials s'independitzen de les espacials i els individus passen a viure cada cop més aïllats uns dels altres, a la vegada que estan mútuament entrelligats per sobre de les grans distàncies (Beck 2002).

Hi ha però dos elements que clarament caracteritzen aquesta nova societat. Per una banda el procés d'individualització i per l'altra l'increment de les incerteses en l'anomenada societat del risc. Són dos elements que poden estar molt relacionats i sobre els quals hi dedicaré una especial atenció en els dos següents apartats.

Inglehart (1977) amb la *teoria del canvi integracional de valors* ens diu que les prioritats dels individus reflexen l'entorn socioeconòmic, donant aquests individus més valor a les coses amb una oferta relativament escassa. D'aquesta manera, el fet que en les societats occidentals actuals la majoria de la població no visqui en situacions de fam i inseguretat econòmica com fa uns anys, fa que els valors relacionats amb aquestes mancances deixin de ser els més importants i passin a revaloritzar-se altres valors postmaterials, cosa que explicaria una major percepció de les incerteses. Una percepció que, d'altra banda, és justificada tal i com veurem més endavant, per les pròpies característiques complexes de la segona modernitat.

Des d'un punt de vista geogràfic, la postmodernitat es caracteritza per una aniquilació de l'espai pel temps. La revolució dels transports i de les telecomunicacions ha transformat profundament l'organització de l'espai i la seva percepció, sobretot a escala global. Als individus els és difícil localitzar-se en una xarxa mundial i descentralitzada i es produeix una pèrdua d'identitat que és contrarestada per la creació de noves comunitats i territoris que ajuden a resituar-se en la deslocalització. El lloc pren un rol important en les anàlisis postmodernes. La pertinença a un lloc participa de la definició, construcció i transformació del mateix, a la vegada que l'indret intervé en la creació d'identitats. Ara bé, tot i que els contextos territorials són cada cop més consumits localment, cada cop més són produïts a una escala global.

Des d'un altre enfoc, la geografia econòmica neomarxista també s'ha interessat per l'heterogeneïtat que ofereix la postmodernitat. Massey i Allen (1984) argumenten que l'espai intervé en la reproducció de les estructures socials i econòmiques. Des d'aquesta perspectiva, el lloc constreny i a la vegada habilita les nostres accions, al mateix temps que les nostres accions construeixen i mantenen els espais.

En definitiva doncs, i com diu Albet (2001), no hi ha un únic criteri que defineix la postmodernitat sinó que hi ha una sèrie de factors que ens indiquen que hi ha hagut o hi està havent un canvi social:

"el paper creixent i decisiu de les tecnologies de la informació i la comunicació, l'aparició d'una nova economia desmaterialitzada, deslocalitzada i basada en la globalització del capital, els serveis i la informació, la fi de la guerra freda i l'enfonsament del bloc comunista, la introducció de noves formes de realitat urbana i metropolitana (la ciutat dispersa, el màrqueting i la competitivitat entre ciutats, nous rols per al centre històric...), la fragmentació del social i l'adveniment del multiculturalisme i el mestissatge, el triomf de la imatge, del simulacre, de la representació, del virtual, del banal..."

En els següents apartats aprofundiré sobre diferents característiques d'aquesta nova societat postmoderna. Tanmateix, a tall de resum, en la taula 4. es recullen les principals característiques a les quals jo m'estaré referint quan en aquesta tesi parli d'aquest pas de la societat moderna a la societat postmoderna.

Taula 4.1. De la modernitat a la postmodernitat

	Modernitat	Postmodernitat
Estructura social	Classista i homogènia.	Heterogènia i multidimensional.
Individu en la societat	Solidaritat col·lectiva amb grups homogenis en què l'individu s'hi sent identificat	Individualització. Cada individu vol escriure la seva pròpia biografia.
Necessitats i interessos de la ciutadania	Estandarditzats per a grans col·lectius homogenis.	Diversificats i amb molta més especificitat social i territorial.
Sistema productiu	Fordisme. Intensiu en treball i capital. Concentració industrial.	Postfordisme. Especialitzat i terciaritzat. Intensiu en coneixement. Deslocalització.
Sistema econòmic	Capitalisme	Capitalisme avançat. Globalització.
Família	Nuclear, tradicional i patriarcal. Clara distribució de rols en funció del gènere.	Nous rols familiars. Incorporació massiva de la dona al mercat laboral. Nous models de família. Increment de la monoparentalitat i els divorcis.
Medi Ambient	Poca sensibilitat. Ús intensiu dels recursos naturals. Control de la natura.	Major sensibilitat arran de l'increment dels riscos. Incertesa sobre el control de la natura.
Tecnologia	Confiança en la tecnologia.	La tecnologia és productora de riscos i incerteses
Relacions laborals	Garanties adquirides amb l'Estat del Benestar.	Flexibilitat i noves incerteses.
Poder polític	En mans de l'Estat-Nació.	Difús. Descentralització, europeització i globalització. Protagonisme de l'eix local-global
Relació entre generacions	Predomini de les generacions en edat adulta sobre la infantesa, la joventut i la vellesa, considerades totes elles edats de transició.	Allargament de la joventut i la vellesa que es converteixen amb etapes amb identitat pròpia. Aparició de conflictes d'interessos intergeneracionals.
Valors i identitats	Lligats a la classe social, la nació, la tradició, la religió...	Aparició de nous valors postmaterials: ecologisme, pacifisme, feminisme...
Organització col·lectiva	Partits polítics i sindicats	Nous moviments socials i noves formes d'organització col·lectiva.
Cultura	Homogènia, autòctona.	Diversa. Aparició d'elements interculturals vinculats a les migracions des dels països empobrits als països enriquits.

Font: elaboració pròpia a partir de Blanco (2004)

4.2 Un nou sistema econòmic.

“Per a alguns la globalització és el que estem obligats a fer si volem ser feliços; per a altres, és la causa de la nostra infelicitat. Però per a tothom, la globalització és el difícil i irresoluble destí del món, un procés irreversible, un procés que ens afecta a tots en la mateixa mesura i de la mateixa manera” (Bauman 2001).

Tal i com afirmaven autors clàssics com Karl Marx o Max Weber, també en el pas de la societat moderna a la postmoderna existeix una coherència entre els canvis socials i els canvis econòmics.

Les societats occidentals actuals estan regides pel sistema capitalista avançat. En una magnífica anàlisi de les conseqüències d'aquest sistema econòmic sobre les societats actuals des d'una òptica marxista, David Harvey (2003) ens fa notar com *El Capital* de Marx (1970), pensat en el capitalisme del SXIX, està ple d'idees útils per a explicar la situació del món actual: el fetitxisme del mercat, les reduccions de plantilla, l'ocupació infantil escandalosa, un canvi tecnològic que destrueix oportunitats d'ocupació debilitant les organitzacions sindicals i incrementant la intensitat i les hores de treball, etc. Això no era tan evident a la dècada de 1970, quan les tesis de Marx tot i ser més seguides no eren directament aplicables a la situació d'aleshores, en què el moviment sindical era fort, l'atur estava controlat, la propietat pública formava part dels programes polítics i l'estat del benestar s'havia extès d'una forma abrumadora.

Alguns autors han parlat d'aquesta nova societat com una societat postindustrial. Si s'analiza l'evolució de les societats occidentals en les darreres dècades, s'aprecia clarament que s'està produint un procés de terciarització, és a dir que el sector serveis guanya cada cop més importància en l'estructura del Producte Interior Brut. Ara bé, aquest increment del sector serveis, encara estem davant de societats amb un elevat pes del sector industrial i, per tant, parlar de societats postindustrial potser no és el més adequat.

Els canvis en el sistema productiu es produeixen en altres àmbits. A més de la terciarització de l'estructura productiva, s'han produït tres grans canvis que caracteritzen les economies de les noves societats. Per una banda s'ha produït un canvi en les tendències de consum i actualment ens trobem davant una societat de consum de masses però amb una demanda de productes molt diversificada i especialitzada per tal de satisfer els desitjos dels seus individus; per l'altra, i amb molta vinculació amb aquest fenomen, s'ha produït una transformació des del sistema de producció fordista al sistema de producció postfordista, caracteritzat per la diversificació, la fragmentació i l'especialització de la producció (Harvey 1998a, Jameson 1991, Lash i Urry 1987); i finalment, s'ha produït un increment del fenomen de la globalització, en molts àmbits però especialment en el terreny econòmic.

A diferència de la societat industrial que es basa en l'ètica del treball i en l'individu com a treballador i productor, la societat actual es fonamenta en l'estètica consumista i en la llibertat d'elecció de l'individu com a consumidor (Bauman 2001), un consum que és divers i que es produeix en massa.

La concepció de l'individu com a consumidor heterogeni va associada al canvi de sistema productiu, passant del fordisme al postfordisme. En aquesta transició, s'ha abandonat el sistema de producció en cadena i s'ha passat a un nou model productiu basat en l'especialització. Amb aquest canvi, s'ha passat d'un sistema que generava productes homogenis per al consum d'una societat de masses amb grups socials homogenis i s'ha instaurat un nou model en què es generen productes molt específics i que ofereixen una àmplia diversitat al consumidor, permetent i potenciant així que cada individu pugui diferenciar-se de la resta en base al seu consum. És doncs un nou model de producció pensat per a una societat del consum, un consum de masses i diversificat que dona lloc a una gran diversitat de consumidors que trien segons les seves preferències però, això sí, entre una oferta intencionadament predeterminada (Bauman 2001).

El sistema de producció postfordista es caracteritza per una elevada fragmentació tant a nivell empresarial com a nivell laboral. A diferència del què succeïa en el model de producció fordista en què tot el producte era generat en una única unitat productiva, en cadena i des de principi a fi; l'especialització del producte final del sistema postfordista ha permès que el producte pugui produir-se a partir de diferents processos, desenvolupats per empreses diferents a llocs diferents. Això ha originat també una fragmentació de la mà d'obra que ja no forma part de grans unitats productives, fet que dificulta l'establiment de lligams i solidaritats col·lectives.

Com he introduït anteriorment, aquest model productiu ha estat potenciat per un altre element clau del sistema econòmic vigent que és la globalització. L'eliminació de les traves al lliure comerç i a la transferència de capital han permès la deslocalització dels processos productius que, com s'ha comentat, s'han fragmentat en petites unitats repartides arreu del planeta.

Són moltes les definicions que existeixen d'un concepte ambigu com és el de *globalització*. Alguns autors posen l'èmfasi en la interconnectivitat (Held 1997), altres en la compressió espai-temps (Harvey 1998a) i d'altres en la mobilitat sense restriccions del capital (Bauman 2001).

Com diu Harvey (2003) la globalització existeix com a mínim des de 1492 i les seves conseqüències han estat àmpliament estudiades al llarg de la història. Així, per exemple, Marx i Engels (1976) ja postulaven que els treballadors del món s'havien d'unir per lluitar contra la força destructiva a escala mundial del capital. De fet, el capitalisme funciona com a sistema econòmic gràcies a les possibilitats d'expansió geogràfica, la reorganització espacial i el desenvolupament geogràfic desigual. Quins són

doncs els canvis que han fet que en les darreres dècades s'hagi incrementat la importància d'aquest fenomen?

L'auge del terme *globalització* en les darreres dècades s'ha d'entendre principalment per la constatació d'una reorganització geogràfica del capitalisme com a sistema productiu. El capitalisme funciona sota la lògica de l'acumulació, i per això produeix l'espai geogràfic que li és més convenient, amb la corresponent organització territorial i relacions espacials. En l'actualitat, el terme, adquireix una important connotació global en la mesura que la divisió del treball, la producció i el consum s'organitzen sota una lògica planetària. Harvey (2003) identifica quatre dinàmiques recents en el procés de globalització: la desregularització financera iniciada a principis de la dècada de 1970; el desenvolupament de diverses onades de canvi tecnològic profund i d'innovació i millora de productes que s'han extès per tot el món; la revolució de la informació que ha produït importants canvis en l'organització de la producció i del consum generant, desitjos i necessitats completament nous; i la reducció en els costos i els temps necessaris per a moure mercaderies.

Tots aquests elements han conduït a una enorme dispersió geogràfica en la producció, tot fragmentant els sistemes de producció, la divisió del treball, i les especialitzacions de les tasques enmig d'una creixent concentració del poder a nivell empresarial.

És indubtable que la globalització té efectes importantíssims sobre els llocs, els individus i les seves formes de relacionar-se (Giddens 2000b). Els seus efectes són molt diferents per als diferents grups socials. Amb la globalització es produeix una desvinculació entre l'estructura financera i l'estructura productiva, de tal manera que les empreses poden retirar el capital d'un indret en qualsevol moment deixant sense feina un gran nombre de persones (Bauman 2001). El lloc resulta central per la circulació de persones i de capital en un món globalitzat, doncs la globalització té lloc a través de societats i economies específiques vinculades a localitats específiques (Sassen 1998).

Segons Bauman (2001), la globalització té uns subjectes actius (els inversors) i uns subjectes passius (els llocs i els seus habitants). La compressió espai-temps genera polaritats entre els subjectes actius que s'alliberen de qualsevol limitació territorial, i els subjectes passius que habiten en un territori que queda buit de significat i amb moltes dificultats per obtenir una identitat en un món globalitzat. El lloc perd tot el seu significat social, a la vegada que poders econòmics desterritorialitzats esdevenen decisius per als habitants d'aquests indrets.

Les diferents escales espacials (local, regional, global) estan enormement relacionades i organitzades sota una jerarquia clarament marcada per una globalització que, a la vegada, produeix diferències geogràfiques importantíssimes (Harvey 2003). En aquest context els problemes esdevenen complexes

i per analitzar-los cal relacionar el local amb el global sota la lògica del què Swyngedouw (1997a) ha anomenat la *glocalització*.

La globalització és un fenomen multidimensional però fins l'actualitat ha estat marcat pel predomini de la dimensió econòmica. Tant és així, que la globalització econòmica ha transcendit a altres dimensions a través del consum ja que no només la producció s'ha deslocalitzat sinó que també ho ha fet el consum. Enlloc de diversificar els mercats locals amb productes d'arreu del món, el què ha succeït és que determinats productes de grans empreses transnacionals han envaït els mercats locals d'arreu del món, amb l'agreujant que en molts casos aquests productes porten associats certs valors dominants a occident i el que fan és exportar aquests valors i universalitzar-los.

El gran problema de la globalització és que aquesta es dona bàsicament a nivell econòmic i sense cap tipus de regulació. No existeix una globalització a nivell polític. Es fa valer la sobirania nacional per sobre qualsevol intent de govern a escala mundial. Això provoca que l'economia actuï lliurement sense pràcticament cap tipus de control, avalada per les institucions mundials de gestió econòmica enfront la debilitació creixent dels estats per a controlar la mobilitat del capital. Aquest fet possibilita que sigui l'economia i no la política la que determini els valors i les formes de relació dominants (Held 1997).

Aquest fenomen té efectes molt perversos, doncs com ens mostra Neil Smith (2000b), l'alienació dels estats respecte les economies dels seus territoris provoca que aquests deixin de considerar-se responsables de mantenir els costos de la reproducció social associada a la força de treball que habita aquest territori.

Això ens porta a la inevitable reflexió que estem davant d'un sistema amb unes enormes mancances democràtiques ja que les grans decisions que condicionen la vida de les persones, els seus valors i les seves relacions es prenen lliurement i sense control a una esfera econòmica supraestatal. Com diu Bauman (2001), sorgeix una asimetria entre la natura extraterritorial del poder i la territorialitat ininterrompuda de la vida en la seva totalitat.

4.3 La societat del risc

Com he dit, en la segona modernitat apareixen una sèrie de riscos i incerteses completament diferents als de la primera modernitat. Uns riscos que es caracteritzen per adquirir una lògica de distribució molt diferent als de la societat industrial (Beck 1998). Tant a nivell ambiental com laboral i familiar la nova

situació genera unes incerteses que transformen l'estructura social (Hogget 2001). En aquest apartat faré èmfasi en les característiques de cadascuna d'aquestes tres incerteses.

4.3.1 *Incertesa ambiental*

En la societat industrial es creu que hi pot haver un control absolut dels processos naturals i que a través del desenvolupament de la ciència i de la tecnologia es poden adquirir coneixements certs que ens acosten a la realitat, pensant que si coneixem la realitat podrem controlar-la i fer el bé (Funtowitz i Ravetz 2000). Es creu que els riscos són controlables i que aquests tenen unes conseqüències delimitables espacialment i socialment.

Ara bé, el desenvolupament del procés d'industrialització ha conduït a la generació d'uns nous riscos caracteritzats per la poca predictibilitat de les seves conseqüències (Espluga 2004). Es produeix així una gran paradoxa, ja que és la mateixa tecnologia la que genera aquests nous riscos i la que origina la pèrdua del control.

És a dir, que al model científic i tecnològic de la modernitat li han aparegut uns incontrolables efectes secundaris com a conseqüència de la radicalització de la industrialització i l'excés de confiança en un mètode científico-tecnològic amb moltes limitacions. La ciència que en la societat industrial era el gran mecanisme per solucionar problemes, ara resulta que és una font generadora de riscos i que es troba enfrontada als seus propis productes.

Els diferents experts tenen opinions diferents sobre els mateixos temes. La incertesa, la manca de rigor, la manca d'ètica i l'heterogeneïtat dels resultats científics han conduït a una situació en la que el polític pot optar entre diferents interpretacions científiques a l'hora de justificar la seva acció política. Es posa en dubte d'aquesta manera la relació pressuposada entre veritat científica i bé (Funtowitz i Ravetz 2000).

La causa principal del mal funcionament del model científic en segons quines ocasions rau en la complexitat dels problemes a afrontar. El model científic de la modernitat es basa en una simplificació dels elements a estudiar. Una simplificació que és necessària per poder obtenir un coneixement, però que limita la metodologia en la mesura que es deixen de banda certs elements que poden ser importants. S'adopta així una visió sectorial que no té en compte les interrelacions. Si a això hi sumem les incerteses de la pròpia metodologia (de l'estadística, dels models matemàtics...) al final obtenim una eina que no reflexa la complexitat de la realitat i que en determinades ocasions pot conduir a la

generació de riscos imprevisibles i amb forts efectes globals sobre el medi ambient i sobre les persones.

Aquests nous riscos ambientals són d'escala global, deslocalitzats en l'espai i amb unes conseqüències que poden no discriminar entre classes socials. A més, la situació econòmica globalitzada permet que l'origen d'aquests riscos sigui també deslocalitzat, ja que les grans empreses transnacionals actuen de forma desterritorialitzada amb el què es coneix com a *dumping ambiental* per tal de poder aprofitar els diferents buits legals de determinats països. Al mateix temps, apareixen nous riscos amb força, com és el risc originat pel terrorisme global (Cutter et al 2003).

4.3.2 Incertesa a la família

Amb la segona modernitat, les relacions i els rols de la família moderna i la mateixa família nuclear entren en crisi. La incorporació de la dona al mercat de treball representa un canvi fonamental entre la primera i la segona modernitat. Amb aquesta nova situació es posen en dubte els rols preestablerts en la família nuclear de la societat industrial en la què el gènere femení feia les tasques reproductives mentre que el gènere masculí jugava el rol productiu. Actualment la relació entre sexes tant en la societat com en l'entorn familiar està en un procés de renegociació cap a una nova situació en la què la dona adquireix rols que la societat industrial reservava exclusivament per als homes.

Amb el procés d'individualització la unitat espacial, econòmica i social de la família s'està esmicolant i cada cop són més freqüents els casos de famílies monoparentals (Giddens 2000a). Les dones adopten un patró biogràfic similar al dels homes i s'incorporen al mercat de treball, un fet que és possible gràcies a l'increment d'oportunitats del sistema educatiu i a l'extensió de l'Estat del Benestar.

Es produeix també un important canvi pel què fa al paper dels diferents grups d'edat en la societat. Mentre en la societat moderna existeix un clar predomini del grup dels adults sobre la resta d'edats, en la segona modernitat això canvia. Fins no fa gaire la infantesa, la joventut i la vellesa eren considerades etapes de transició poc productives per a la societat. Avui en dia però, s'ha produït un allargament de la joventut i de la vellesa, que s'han convertit en etapes amb identitat pròpia, la qual cosa ha fet sorgir conflictes d'interessos entre generacions.

Sigui com sigui, la família s'ha convertit en la societat actual en una institució incerta amb nombroses contradiccions en el seu interior. Conflictes com els que emergeixen entre educació i treball productiu, entre treball productiu i tasques domèstiques, entre vellesa i atenció als infants, entre joventut i emancipació familiar, entre atenció a la vellesa i independència familiar, són clars exemples

d'aquestes noves contradiccions. Unes contradiccions que generen unes noves necessitats que, per la seva novetat, per la seva manca de resposta política i social i per la seva extremada complexitat, resulten incertes i molt específiques de cada situació familiar particular. Aquestes noves necessitats apareixen en el moment en que afloren nous conflictes fruit de les contradiccions que abans he comentat.

4.3.3 *Incertesa laboral*

El darrer dels àmbits on la segona modernitat incrementa la incertesa és en l'àmbit laboral. Cal emmarcar aquesta situació en l'actual context de globalització, entenent la globalització en la seva vessant econòmica, és a dir com a aquell procés neoliberal a través del qual s'eliminen els obstacles internacionals al comerç, el finançament i la inversió.

Aquesta globalització però, té uns efectes sobre els individus i transforma els indrets i les relacions socials en la mesura que s'estableix un nou sistema de producció a nivell mundial (Giddens 2000b). Un nou sistema que té com a principal arma el fet de poder retirar el capital d'un indret i traslladar-lo a un altre en funció dels seus beneficis. El capital se'n va però els individus es queden i l'indret i les societats queden transformades davant d'aquestes amenaces.

En les societats postmodernes i globalitzades apareix una incertesa laboral marcada per l'augment de la flexibilitat i de la inseguretat dels contractes de treball. El treball assalariat deixa d'oferir les seguretats que havia obtingut al llarg del procés de modernització i la predictibilitat a llarg termini desapareix quan els individus es sotmeten a contractes temporals i flexibles. El mercat laboral esdevé impredecible (Beck 2002).

L'individu es troba sol enfront aquesta incertesa laboral. L'efecte ascensor ascendent i el consum de masses originats amb l'Estat del Benestar han desestabilitzat les solidaritats laborals i ara l'individu està atomitzat enfront les noves i creixents situacions de precarietat laboral.

4.4 *Processos d'individualització*

En aquest apartat abordaré el fenomen de la individualització, un dels trets sociològics més característics de les societats actuals. Ho faré entrant en la seva definició i centrant-me en un dels

seus principals efectes: la pèrdua de solidaritats. Finalment, distingiré dues vessants ben diferenciades de com pot ser canalitzada la individualització en la societat actual.

4.4.1 Què s'entén per individualització

Si un dels elements característics de les societats postmodernes és l'aparició d'incerteses i riscos, no hi ha cap dubte que l'altre element és el procés d'individualització. Un procés que, en part, té com a conseqüència l'aparició d'aquests riscos però que a la vegada es veu reforçat justament per aquestes incerteses.

Es pot definir la individualització com un procés a través del qual es reforça l'individu per sobre la col·lectivitat, en la mesura que aquest té un desig i una necessitat de desenvolupar una biografia pròpia i diferenciada del model homogeni marcat pels grups socials de la primera modernitat. L'individu s'aïlla ell mateix i decideix per ell mateix; en tot cas és el propi individu qui decideix la seva pròpia col·lectivitat.

Aquest procés va acompanyat de tota una dinàmica institucional, bàsicament en l'àmbit de l'educació, del mercat laboral, de la mobilitat social i també de la família que va destinada a l'individu i no al grup. Com hem vist en parlar de les incerteses laborals i familiars, ambdues es caracteritzen per un context d'individualització.

El procés d'individualització però, és contradictori: sorgeix com a conseqüència de l'assoliment d'un cert nivell d'estabilitat i seguretat social amb l'Estat del Benestar, però un cop es va desenvolupant la principal conseqüència és precisament l'augment de la inseguretat.

En la societat industrial era possible establir cadenes causals que permetien agrupar els individus en funció del seu lloc a la feina i això permetia conèixer amb molta probabilitat el seu entorn, la seva classe social, el tipus de consum, els hàbits... Actualment aquest argument ja no és vàlid. Les fronteres s'han difuminat i els grups s'han entremesclat. Això no vol dir que hagin desaparegut les desigualtats socials. Les desigualtats es mantenen i s'augmenten però ja no són viscudes de forma col·lectiva sinó que són viscudes de forma individual.

Es tracta d'un procés fruit de la reflexivitat. Giddens (1999) parla de la modernitat reflexiva com un procés en el que els individus es veuen a si mateixos dins un context de modernització avançada. La generalització del mercat de treball i de l'educació que permet l'Estat del Benestar fa que els individus se n'adonin de la seva situació en una societat moderna avançada i canviant i hi vulguin jugar el seu

propi rol. És això el que condueix a destradicionalitzar les formes de vida originades amb la societat industrial. En la nova societat es desenvolupen biografies autoreflexes en les que cadascú ha de decidir com actuar en base a una imatge del món centrada en el "jo" (Beck 1998).

La individualització no és un procés homogeni i general en les societats occidentals d'avui en dia sinó que n'existeixen diferents graus. És cert doncs que hi ha individus que necessiten d'un entorn col·lectiu per conduir la seva vida i d'altres que potser han experimentat un baix grau d'individualització, depenent també de la generació de la que es tracti.

En definitiva, es tracta d'un nou canvi en les formes de poder de la societat. En el pas de la societat tradicional a la societat industrial les formes de poder religioses són substituïdes per una autoritat burocràtica racional. Avui en dia aquesta racionalitat es posa en dubte, en part per les incerteses abans esmentades, i es reclama una major autonomia individual (Inglehart 1998).

4.4.2 Pèrdua de solidaritats

Amb el procés d'individualització la situació col·lectiva passa a dependre de com cadascú decideix viure la seva col·lectivitat. Així, les col·lectivitats es configuren a partir dels desitjos de biografies individuals i deixen d'existir els grups socials típics de la societat industrial fonamentats en l'estructura de classes.

Per un costat hi tenim l'increment generalitzat del nivell de vida i l'expansió de les classes mitjanes. Els assalariats deixen de concentrar-se en els nuclis obrers industrials, augmenta la població ocupada en el sector serveis i afloren els assalariats de coll blanc en detriment dels de coll blau (Miguélez et al 1997). Es tracta d'una nova estructuració de la societat en que els assalariats adquireixen noves característiques laborals i passen a autoconsiderar-se de classe mitjana. D'aquesta manera desapareixen les solidaritats obreres pròpies de les fàbriques de la societat industrial i cadascú passa a voler valer-se per si mateix en el marc d'aquesta nova estructura social. Es produeix doncs una pèrdua de solidaritats col·lectives com a conseqüència del ja esmentat efecte ascensor ascendent. Amb els drets socials i polítics obtinguts, els éssers humans es desprenen dels nexes de classe i es remeten cada cop més a sí mateixos per obtenir el seu manteniment (Beck 1998).

Al no estructurar-se ja la societat en base a grups homogenis, les necessitats i els interessos dels seus ciutadans deixen de ser estandarditzats per a grans col·lectius, com succeïa en la societat tradicional de classes, i ens trobem davant d'una nova situació en què les necessitats de la ciutadania són molt més específiques de cada individu i cada territori (Blanco 2004). A la vegada, els valors de la

societat tradicional, vinculats a la classe, la nació, la tradició i la religió; passen a ser substituïts o si més no complementats per nous valors emergents de caire postmaterial com l'ecologisme, el pacifisme o el feminisme (Inglehart 1977).

A més, existeix també un efecte ascensor descendent lligat a la flexibilitat laboral de la segona modernitat i a la pèrdua de seguretats socials. També en aquest sentit hi ha hagut una atomització, provocada en gran mesura precisament per la pèrdua progressiva dels sistemes de seguretat col·lectius. Amb la individualització s'impossibilita la capacitat d'organització envers les desigualtats socials; es produeix doncs una individualització dels pobres.

Lògicament la flexibilització del mercat de treball hi té un paper molt important ja que les relacions laborals es fraccionen i acaba desapareixent la socialització de l'entorn de treball, potenciant així l'atomització dels treballadors.

Però també la unitat empresarial s'està veient desestabilitzada, i això contribueix a què es dificulti molt la generació de solidaritats socials. Amb la possibilitat de donar autonomia als diferents departaments es perd la unitat organitzativa de l'empresa i es perd la identificació amb aquesta unitat, fet que afavoreix la pèrdua de solidaritats i d'identitats en la mesura que s'està fragmentant i atomitzant als treballadors d'una empresa. Aquest fenomen es produeix en un context de globalització aparentment contradictori: per un costat les empreses són cada cop més grans i per tant el treballador forma part d'unitats empresarials cada cop majors, però per altra banda l'organització és cada cop més atomitzada i desterritorialitzada cosa que potencia l'aïllament i la individualització.

Ens trobem amb una pèrdua de solidaritats col·lectives originada per la fi de les classes socials homogènies de la societat industrial i per la fi del sentiment i la consciència de pertànyer a una classe, del que Marx anomenava la "classe per a sí". Es produeix una destradicionalització de les classes socials i cada cop és més difícil que sorgeixin solidaritats específiques de grups i de treballadors (Beck 1998).

4.4.3 Més privacitat

La individualització i la pèrdua de solidaritats col·lectives condueixen a una situació social en què es fomenta que l'individu miri per si mateix en aquest desig d'escriure la seva pròpia biografia i s'aïlli en el seu "jo". En aquest context la individualització pot esdevenir un element de reforç de la privacitat individual, de defensa d'un espai privat propi en detriment dels espais col·lectius (Pinson i Thomann 2001).

Tot aquest procés ve acompanyat i possibilitat per les característiques d'una societat de la informació i de les noves tecnologies (Castells 2000) que permet la creació d'unes noves formes de vida amb un nou tipus de relacions en les que l'indret ja no és important. Ara bé, malgrat aquesta deslocalització fomentada tant per les noves tecnologies com pel procés de globalització, els individus continuen necessitant trobar un lloc amb el què identificar-se. En una societat individualitzada, aquest lloc no té perquè ser col·lectiu sinó que ha de ser fonamentalment individual.

Hi ha diverses expressions de la individualització, i aquesta expressió potser més individualista en la que es reforça la privacitat correspon a una individualització de caràcter més neoliberal en la que l'individu vol ser l'empresari de si mateix (Beck 2002). Tot i això, el model d'individualització basat en una major heterogeneïtat i multiplicitat que veurem més detalladament en el següent apartat també es basa en una atomització dels individus, cosa que reforça el seu espai privat encara que no impliqui una negació de l'espai col·lectiu.

La individualització representa l'establiment d'un projecte de vida propi per a cada individu, i això inclou un projecte sobre l'espai propi on poder-se aïllar (Beck 2002), ja sigui l'habitatge propi o l'habitació pròpia, però en tot cas representa reforçar la privacitat dels individus almenys en certs moments del dia o de la vida.

Aquest desplegament de l'esfera privada ve reforçat per la indústria de la cultura i del temps lliure generada en la segona modernitat. L'augment del temps lliure i el benestar assolit en les societats modernes avançades dona una oportunitat per autoconfigurar-se les pròpies condicions de vida en un espai propi i privat.

Tot i això, l'origen del privatisme familiar no és recent sinó que és propi de les societats occidentals de les dècades de 1950 i 1960 en els que els individus aspiraven a certes condicions i millores en l'àmbit de la família. Actualment es comença a reforçar un altre tipus d'autorealització individual basada en la recerca de la pròpia identitat. Es tracta d'uns altres valors més postmaterials però que, en tot cas, es centren en l'individu i no en el grup.

4.4.4 Més diversitat

Amb la individualització, però, sorgeix també la diversitat i la multiplicitat. Al desaparèixer els grups homogenis de la societat industrial es diversifica l'espectre social i aquest passa estar conformat per individus diferents i diversos (Zukin 1997). Ara bé, aquesta diversitat està també amenaçada pel

monopolisme cultural i de consum que es genera amb el tipus de globalització neoliberal que estem vivint en els nostres dies .

Aquesta multiplicitat pròpia de la segona modernitat pot conduir a una major privacitat com hem vist anteriorment però pot conduir també a una heterogeneïtzació dels col·lectius socials o a una aparició de noves formes de col·lectivització basades en la diversitat. Existeix doncs una altra cara de la individualització que no condueix necessàriament a la privacitat sinó que pot conduir a una redefinició de les relacions col·lectives en un nou context en que els individus escolleixen la seva pròpia col·lectivitat per a diferents temes i diferents moments (Beck 2002).

La individualització doncs pot generar nous moviments socials, reforçant la societat civil i reclamant l'autonomia individual enfront les imposicions dels partits polítics (Blanco 2004). Es tracta en definitiva d'un nou tipus de cohesió social que s'està començant a modelar. No s'elimina l'element social i relacional sinó que es reformula en base a una nova concepció de l'individu.

Sorgeixen així nous grups socials amb una base molt heterogènia i puntual i sovint lligats a les noves problemàtiques de la societat postmoderna, basades en uns valors postmaterials i en elements d'incertesa introduïts per la societat del risc. Tot plegat en un moment en què la diversitat cultural de les societats occidentals també s'ha vist multiplicada com a conseqüència dels importants fenòmens migratoris des dels països empobrits cap als països enriquits.

4.5 *Emergència de processos participatius*

Com governar les societats complexes? Sembla lògic pensar que, si efectivament estem entrant en una segona etapa de la modernitat, amb un nou sistema productiu i unes noves relacions socials, es faci necessària una manera diferent de governar les noves societats que s'adeqüi a les seves característiques i a les noves necessitats.

Per veure com emergeixen noves formes de govern responenent als diferents canvis socioeconòmics que s'han analitzat fins ara i per valorar quin sentit té que aquestes noves formes de govern siguin participatives i de proximitat, estructuraré el capítol en dues parts. En una primera part realitzaré una aproximació històrica des de la Ciència Política posant en relació els canvis socioeconòmics amb els canvis en les formes de govern. En la segona part faré una breu anàlisi, des de la Teoria Política, de les aportacions fetes entorn a la participació ciutadana des dels principals corrents teòrics que han reflexionat sobre la democràcia.

4.5.1 Les noves formes de govern: una aproximació des de la Ciència Política

En aquest apartat es pretén realitzar una aproximació històrica des de la Ciència Política per tal d'entendre quin sentit té que actualment apareguin noves formes de govern més participatives. Per entendre-ho cal analitzar els canvis socials que s'han esdevingut en els darrers temps i veure com les formes de govern han anat responnent o liderant aquests canvis. Partirem de l'anàlisi de la societat moderna i l'Estat del Benestar i veurem com aquest entra en crisi i la societat es veu transformada, fins el punt de requerir noves formes de govern.

La societat moderna i l'Estat del Benestar Keynesià

Els problemes polítics fonamentals de la revolució Industrial han estat solucionats: els treballadors han arribat a la ciutadania social i política, els conservadors han acceptat l'estat del benestar, i l'esquerra democràtica ha reconegut que un increment del poder global d'estat comporta més riscos per a la llibertat que solucions per a l'economia (Lipset 1963, pàg. 398).

Fins la crisi de la dècada de 1930, la política econòmica d'occident estava clarament dominada per la teoria econòmica ortodoxa, sota la màxima d'actuar sobre l'oferta (reducció d'impostos, reducció de la despesa pública, reducció de salaris, etc.) amb un criteri de joc de suma zero. És a dir que, el què perdien uns ho guanyaven els altres, el què perdien els obrers ho guanyaven els empresaris.

La crisi dels anys trenta va canviar aquesta situació ja que, amb l'aparició de la teoria keynesiana, es va optar per sortir de la depressió amb polítiques de demanda. Aquest fet va ser factible gràcies l'acord entre capital i treball: en la mesura que el capital acceptava polítiques que beneficiaven al treballador/a l'esquerra política renunciava al seu màxim objectiu (l'abolició de la propietat privada) (Lipset 1963).

Tot plegat, fou possible gràcies a l'auge d'una socialdemocràcia que veia que calia canviar la situació arribant al poder amb victòries electorals. Per això, no n'hi havia prou amb els votants de classe obrera sinó que calia arribar a altres sectors de la població. La clau de l'èxit de les noves polítiques rau en que es va entendre que les polítiques de demanda podien respondre a una lògica de sinèrgies positives. És a dir, que el benefici sobre els treballadors/es repercutiria en un major consum que beneficiaria als empresaris i els permetria sortir de la crisi.

A partir d'aquest canvi d'orientació, després de la Segona Guerra Mundial les polítiques públiques deixen de ser residuals i passen a ser centrals. Guanya pes la idea que l'acció del govern es pot erigir com a solució dels problemes col·lectius de la societat (John 1998). És a dir, que ens trobem davant

d'un Estat fort i intervencionista que formarà part del que s'han anomenat les *societats centralment guiades*, un model de societat en què l'Estat i la Política es troben en un mateix nivell actuant per sobre de la resta d'actors als quals guien amb la seva intervenció.

Són les societats de l'Estat del Benestar que, si bé han adquirit diferents especificitats en funció de l'Estat, la seva tradició històrica i econòmica i la seva orientació política (Espingandersen 1993); s'han caracteritzat per respondre a una sèrie de necessitats socials homogènies, pròpies d'una societat industrial sustentada en un sistema de producció fordista que potencià la incorporació de les classes populars al consum. Un consum que esdevingué de masses i que originà una estructura de classes molt clara, poc complexa i amb un predomini d'assalariats/des industrials. En aquest context, l'Estat del Benestar Keynesià és capaç de regular el conflicte de classes oferint unes polítiques econòmiques i socials universals en benefici de les classes treballadores, amb l'objectiu d'incrementar la seva capacitat de consum (Brugué i Gomà 1998).

Amb aquest model de govern, l'Estat és qui desenvolupa les grans macropolítiques universals que es poden aplicar de forma homogènia per tot el territori. Apareix així el que Saunders (1981) anomena l'Estat dual, per referir-se al sorgiment d'una clara divisió entre el paper d'un Estat central que regula la producció i el mercat, i un poder local que en un marc més plural d'actors s'encarrega d'oferir els serveis públics universals que han estat dissenyats a l'esfera superior (Brugué i Gomà 1998).

En aquest escenari, s'assumeix que el procés d'elaboració de polítiques públiques és dirigit i analitzat únicament des del govern, l'únic actor que monopolitza el *policy-making* (Blanco 2004). Aquesta assumpció es realitza des de tots els models analítics de l'època (Klijn 1997), tant des del model racionalista, basat en el supòsit que el govern disposa de tota la informació per diagnosticar i conèixer les preferències amb certesa, com des del model incrementalista (Lindblom 1960, 1968) que accepta que el decisor públic es mou en un context de confusió de valors i d'interessos contradictoris.

Aquest model de societat centralment guiada amb un sistema de producció fordista, unes classes homogènies i ben definides, una societat del consum de masses i un Estat del Benestar intervencionista i central s'allargarà fins la dècada de 1970, anys en què el model entrarà en crisi.

La crisi de l'Estat del Benestar: una nova organització de la societat

Amb l'anomenada crisi del petroli de l'any 1973 s'entra en una situació en què les polítiques de demanda no són capaces de regular el cicle econòmic capitalista. L'Estat no és capaç de resoldre la situació amb els mecanismes habituals i s'entra en una crisi política per la incapacitat governamental

per gestionar la situació. Es comença a percebre que l'Estat ja no és la solució a la crisi sinó que precisament l'Estat, amb el seu intervencionisme, és causant de la crisi. Es passa de percebre l'Estat com una solució a percebre'l com un problema i el mercat (lliure de la intervenció de l'Estat) apareix com la solució a la depressió econòmica.

Aquesta nova visió de la Política es concreta amb una sèrie de reformes estructurals, iniciades per Margaret Thatcher a Gran Bretanya i Ronald Reagan als Estats Units que conduiran a un canvi en la manera de funcionar de la societat.

Una societat a la qual, posteriorment, se li afegiran altres nous elements: l'aparició de nous actors i de moviments socials, una nova agenda política amb la incorporació de temes postmaterials, la ja comentada incertesa de la segona modernitat i la transformació del sistema productiu cap a un model postfordista.

Tot plegat fa que l'Estat es trobi, de sobte, en una situació en què no té un rol ben definit. S'intensifiquen els processos supraestatals tant a nivell econòmic com polític i l'Estat-Nació perd poder. La població deixa d'estar estructurada en classes homogènies i perden sentit les polítiques universals de l'Estat del Benestar. El mercat cada cop més s'independitza de l'Estat. El territori deixa de ser un vincle i es multipliquen els processos de descentralització. Tot plegat fa que la lògica jeràrquica i sectorial de l'Estat del Benestar esdevingui inadequada per la nova societat.

S'arriba així a una nova forma de funcionament de la societat en què la Política es situa al mateix nivell que els actors econòmics i socials i no pas a un nivell superior com succeïa en la societat centralment guiada de l'Estat del Benestar. En aquest nou escenari la forma de governar va abandonar el model jeràrquic en què l'Estat es relacionava unilateralment amb els diferents actors i comença a aparèixer un nou model de govern en xarxa en què el govern esdevé un actor més i les relacions entre actors esdevenen multilaterals.

És el model que recentment ha estat anomenat de *governance* i que segons Tolbert (2002) reformula el model de polítiques constituents plantejat per Lowi (1972) en la mesura que estableix nous mecanismes procedimentals i institucionals que no necessàriament han d'estar impulsats amb el model *top-down* sinó que també poden sorgir d'iniciatives *bottom-up* (Ballart i Ramió 2000). En el proper apartat ho veurem més detalladament.

Una governança participativa i de proximitat

La participació de la ciutadania en la seva comunitat reforça l'esperit comunitari i facilita trobar solucions als problemes locals (Williams 2003).

L'aparició de necessitats molt més específiques i gens homogènies fa necessari un tipus de govern i de polítiques molt més properes a la ciutadania, polítiques de proximitat adreçades a les persones i no als grans grups socials. Aquest és un dels primers grans canvis que ja s'han començat a donar en els governs de les societats occidentals, passant de la nacionalització de les polítiques al localisme (Blanco i Gomà 2002a, Brugué i Gomà 1998). Un govern local, el govern de les ciutats, que cada cop és més capaç d'actuar amb autonomia política (Goldsmith 1995).

El govern local a més, està passant de jugar un paper reactiu i merament executiu de les grans polítiques estatals a una actuació molt més estratègica i repolititzada (Brugué i Gomà 1998), essent un actor més de la xarxa i actuant de forma relacional amb la resta d'actors i la ciutadania. Igualment, nous temes han anat apareixent a les agendes dels governs locals, que han esdevingut molt més complexes.

Jones i Stewart (1983) argumenten la necessitat d'enfortir l'autonomia política del govern local. Per la importància de mantenir la dispersió territorial del poder. Per la seva capacitat d'ajustar les polítiques públiques a les necessitats específiques de cada territori. Perquè són més propers a la ciutadania i per tant el seu grau de responsabilitat envers aquesta és molt major i perquè és l'espai més adequat des d'on promoure els valors democràtics, en la mesura que la relació entre governants i governats pot ésser més pròxima.

En les societats actuals cada cop té més sentit que l'espai local s'erigeixi com a espai on gestionar els conflictes de la societat, i és en aquest context que pren força la necessitat d'una major politització dels governs locals (Blanco i Gomà 2002a, Brugué i Gomà 1998, Goetz i Clarke 1993, Stocker 1998). El sistema econòmic postfordista que afavoreix desenvolupaments endògens del territori, la complexitat de la nova estructura social i l'especificitat de les necessitats que aquesta genera, els nous models d'organització familiar i les noves relacions laborals, o el reforçament de lògiques identitàries de comunitat que revaloritzen l'espai local com a espai de relació, intercanvi i participació, són els principals elements d'aquest nou context. Elements que Blanco (2004) identifica com característics de les noves societats que donen sentit a la politització del govern local. És des de la proximitat del govern local que es poden conèixer les realitats específiques de cada territori, pròpies de la segona modernitat. És des de la proximitat del govern local que es pot fer front de forma flexible a una societat incerta i canviant. És des de la proximitat del govern local que es poden desenvolupar

processos participatius per implicar a la ciutadania en la presa de decisions sobre els temes que els afecten, i és des de la proximitat del govern local que es pot treure profit dels recursos propis d'un territori (Jones i Stewart 1983).

D'altra banda, la societat postmoderna és una societat molt més incerta i complexa que la societat industrial. Tal i com s'ha anat dient, el govern tradicional no és capaç de respondre a aquestes noves necessitats (Blanco i Gomà 2002b). Així, per exemple, des d'una perspectiva ambiental les noves situacions que es plantegen són especialment problemàtiques, ja que es tracta de temàtiques en què sovint el grau d'incertesa és molt elevat i l'accés a la informació molt desigual (Ozawa 1993).

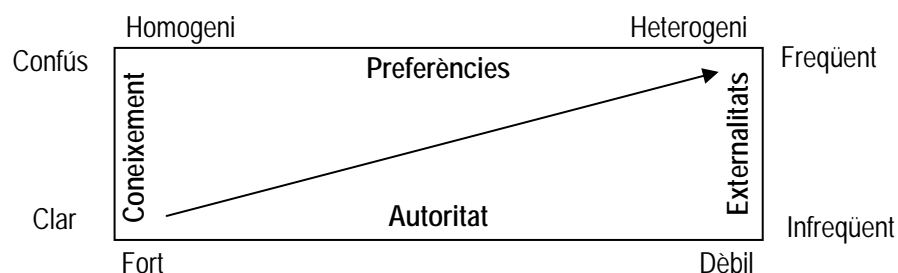
Els nous valors postmaterials de la societat i la mateixa capacitat reflexiva de la ciutadania posa cada cop més en dubte la funcionalitat d'un sistema representatiu en què el govern actua amb un gran poder discrecional sobre unes necessitats cada cop més específiques i individualitzades. La societat ja no s'expressa a través de la veu de grans grups homogenis sinó que les opinions es diversifiquen i s'individualitzen, fins el punt que una mateixa persona pot formar part de diversos grups o de diferents moviments socials.

En aquest context, les institucions de la democràcia representativa es veuen amenaçades per una manca de legitimitat i un profund desencant de la ciutadania envers la política (Bucek i Smith 2000). De fet, com afirmen Bickerstaff i Walker (2001), molts dels processos participatius desenvolupats en les darreres dècades en les societats occidentals responen més a una lògica instrumental amb voluntat de legitimar una acció de govern que no pas a motius normatius o substantius.

En l'escenari de la segona modernitat, amb l'augment de les incerteses i la complexitat, amb la multiplicació dels actors i la diversificació dels interessos i amb l'aparició de nous temes de lògica transversal a l'agenda política, es fan necessàries noves lògiques per plantejar l'elaboració de les polítiques públiques.

Així, a partir de la dècada de 1970, es desenvolupa una nova aproximació al *policy-making* des de la complexitat, superant tant el model racional com el model incrementalista, predominants en etapes anteriors. Les polítiques públiques es comencen a concebre com el resultat d'un procés complex en què interactuen diferents actors que incideixen en la decisió final defensant els seus interessos (Klijn 1997). En l'escenari que he estat descrivint, seguint a Blanco (2004), la complexitat del procés d'elaboració de polítiques públiques emergeix en quatre dimensions: la dimensió del coneixement, la dels valors, la de l'autoritat i la de les externalitats (figura 4.1).

Figura 4.1. Dificultats en l'esquema de govern tradicional

Font: Blanco i Gomà (2002) pàg. 22

La societat actual cada cop més ens condueix cap a un escenari en què el coneixement és més confús, els valors són més heterogenis perquè es multiplica la diversitat de les preferències en la societat, l'autoritat és més afeblida i les externalitats³ són més freqüents. En aquest context es fa molt difícil desenvolupar les polítiques públiques de forma jeràrquica i unicèntrica i es fa necessària l'emergència de noves formes de govern que gestionin aquesta complexitat.

És en aquest escenari que pren força, en el marc del *policy-making*, un nou paradigma: el paradigma de la *policy networks* (Hay 1998, Kickert et al 1997, Rhodes 1997). Aquest paradigma es basa en que l'elaboració de polítiques públiques s'ha d'entendre en el marc de complexes xarxes d'actors que intervenen en el procés. La xarxa, com a estructura d'elaboració de polítiques públiques es caracteritza, segons Kickert et al (1997), per la no existència d'un únic centre, la interdependència entre els actors que configuren la xarxa i un cert grau d'institucionalització, formal però flexible, de la mateixa.

Sorgeix així el concepte de *governance*⁴ per definir aquest nou procés emergent de govern. El concepte és força ambigu, doncs existeix una certa confusió en el seu ús per part dels diversos autors. Blanco (2004) identifica tres idees bàsiques a partir de les quals es pot articular el concepte:

- ▶ el reconeixement de la complexitat com un element intrínsec al procés polític
- ▶ un sistema de govern a través de la participació d'actors diversos en el marc de xarxes plurals
- ▶ l'adopció de nous rols i nous instruments per part dels poders públics en els processos de govern

³ Efectes imprevistos sobre actors o nivells territorials que no han estat representats prèviament en el procés de presa de decisions.

⁴ Traduirem aquest terme al català com a "governança".

D'entre aquests tres elements característics de la governança em centraré en el segon, en el fet que la governança articula els processos d'elaboració de polítiques públiques a través de la participació d'actors diversos en la xarxa. I en aquest context, deixant de banda la diversitat d'actors estrictament governamentals com són les tendències dels anomenats govern multinivells (Hooghe i Marks 2001) o les noves tendències organitzatives en el sector públic (Peters i Wright 1996), em centraré en la participació social en la presa de decisions.

Aquesta participació es dona, en primer lloc, com a conseqüència de la ja comentada pèrdua de pes de l'estat en favor d'agents privats de mercat, i posteriorment, en forma de dinàmiques participatives que impliquen a la ciutadania. En aquesta lògica, la governança ofereix una nova manera de gestionar la complexitat del conflicte social basant-se en la interacció en xarxa entre actors estatals, econòmics i socials (Mayntz 1999, Stocker 1996).

En definitiva, cal una nova manera de governar en xarxa que reconegui i accepti la complexitat i la pluralitat de la societat postmoderna però que a la vegada respongui a les necessitats d'una ciutadania individualitzada. El govern en xarxa no serà legítim en les societats actuals si no es radicalitza democràticament des d'un punt de vista de la ciutadania, és a dir amb nous elements de democràcia participativa que complementin l'actual sistema representatiu. Si bé és cert que la democràcia representativa té certes avantatges a l'hora de reconciliar les diferències presents en una societat, és a través d'un sistema participatiu que es poden mostrar les preferències diverses de la ciutadania (Bucek i Smith 2000).

En una societat individualitzada el problema dels *free-riders* en l'acció col·lectiva plantejat per Olson perd rellevància en la mesura que els interessos i les preferències es diversifiquen (Heckathorn 1996). Olson suggereix que l'activitat per assolir objectius col·lectius és irracional, doncs un individu racional hauria de ser un *free-rider* dels esforços dels altres. La participació integra la diversitat en l'acció col·lectiva i això és el que fa superar el dilema plantejat per Olson.

Abans d'Olson (1992) i Downs (1973) la pregunta que calia fer-se era perquè els ciutadans no són més actius. Però després de la seva aportació des de la teoria de l'acció racional la pregunta que ens hem de fer és perquè els ciutadans són actius si no és racional. Lehman et al (1995) basant-se en dades d'una enquesta argumenten que l'activitat política dels ciutadans s'explica per les gratificacions cíviques i el desig d'assolir objectius col·lectius. Segons ells la teoria de l'acció racional és empíricament errònia perquè milions de ciutadans van a les urnes. Els autors distingeixen quatre tipus de motivacions per a la participació, tres de selectives (material, social i cívica) i una quarta que és el desig d'influir a les polítiques col·lectives. Només aquesta darrera és objecte de *free-riders*, per tant

malgrat actuar com un *free-rider* pot ser racional des de la perspectiva d'influir en les polítiques públiques, hi ha altres elements que justifiquen l'acció política de la ciutadania.

D'altra banda, la participació ciutadana és la manera més segura d'aconseguir efectivitat en el procés d'elaboració de polítiques públiques, doncs la implicació dels diferents actors locals pot contribuir al consens sobre com hauria de ser la ciutat (Savan et al 2004, Slotboom i Giannella 1996).

Ploger (2001) argumenta que la participació ofereix una manera de racionalitzar els processos de presa de decisió fent la planificació més eficient i incrementant les probabilitats d'arribar a acords. Tot i això, Ploger també diu que el sistema representatiu sempre estableix unes posicions de poder i que, per tant, la participació no retorna tot aquest poder a la ciutadania sinó que a la pràctica continua existint la diferència identificada per Maquiavel entre la plaça (on la ciutadania s'expressa políticament de forma planera) i el palau (on realment es prenen les decisions polítiques).

Participar, a més, pot ser una forma clara de creació d'identitat i pot contribuir a construir ciutadania en la mesura que incentiva la preocupació i implicació dels habitants d'un territori per allò que és públic (Hernández 2003). Les relacions de poder generen identitats socials (Slater 2002) i la participació és la forma de poder relacional que pot impregnar de valors democràtics la identitat d'una societat. En aquest sentit, la participació es pot entendre com un element de millora de la qualitat de vida, doncs, segons Alguacil (2000), un dels elements a tenir en compte quan parlem de qualitat de vida és la dimensió identitària dels seus habitants, entenent que el fet de sentir-se inclòs a una societat incrementa la qualitat de vida dels mateixos. Sens dubte, ser partícip de les decisions d'una comunitat genera que els seus habitants se'n sentin part.

Existeix, efectivament, una alternativa enfront les necessitats de la nova societat, que és respondre a la incertesa i la complexitat dels problemes amb autoritarisme imposant solucions úniques. Crec, però, que la incertesa tècnica dels problemes actuals i la reflexivitat d'una ciutadania plural que viu en una societat del coneixement i la informació farien inviable una opció que, d'altra banda, és indefensible des de la meua posicionalitat.

La crisi de l'Estat del Benestar va acabar conduint a partir de la dècada de 1970 a un nou model de funcionament de les societats, un model en xarxa en què la política es situava al mateix nivell que la societat. El model de Reagan i Thatcher canviava les relacions de poder entre política, mercat i societat, però no implicava un govern des de la proximitat i la participació, sinó que únicament s'enfocava des de la lògica de l'eficiència econòmica. Thatcher no va apostar per repolititzar el govern local ni dotar de més especificitat les polítiques públiques en funció del territori, ni tampoc per reforçar el vincle entre la ciutadania i la seva identitat local. Més aviat al contrari, Thatcher va reformar

l'estructura municipal de Gran Bretanya agregant nuclis amb la intenció de guanyar eficiència en la prestació de serveis (Martins 1995), però sense contemplar les necessitats específiques dels seus ciutadans i ciutadanes.

El model de la governança que aquí es planteja entén el govern en xarxa des d'una perspectiva de la proximitat i la participació per donar resposta a les noves necessitats específiques i plurals de les societats actuals. És el model que es començarà a obrir pas a Europa amb la voluntat del Nou Laborisme d'escoltar a la ciutadania (Font 2001) o a Amèrica Llatina amb l'aposta participativa del Partit dels Treballadors de Brasil a ciutats com Porto Alegre. Un model que a finals de la dècada de 1990 començarà a creuar fronteres i que es plasmarà a diferents països (entre els quals Catalunya) en forma d'experiències concretes. I és el model també que en matèria de sostenibilitat, amb més o menys fortuna i credibilitat, s'adoptarà internacionalment en el marc de les Agendes 21 Locals com a procediment per a definir objectius estratègics a nivell local.

En síntesi doncs, es pot afirmar que la societat postmoderna requereix una nova forma de governar basada en la governança participativa per fer front a la incertesa i la diversitat generada pel procés d'individualització. És a través de la governança participativa i de proximitat que es poden plantejar objectius col·lectius en una societat cada cop més individualitzada. Només d'aquesta manera, acceptant la complexitat i introduint-la en la forma de govern, la individualització pot ser conduïda vers consensos estratègics col·lectius que permetin processos de millora de la qualitat de vida de les comunitats locals i els seus individus. És a través d'aquesta forma de govern emergent que sembla possible construir comunitats socialment cohesionades i amb objectius compartits en un context de complexitat, diversitat i individualització.

4.5.2 Participació i democràcia

En aquest apartat pretenc aportar, de forma molt resumida, una reflexió entorn com els diferents corrents teòrics de la democràcia han percebut, limitat o promogut l'aparició de formes participatives de govern.

Entenc per participació ciutadana qualsevol tipus d'activitat adreçada a influir directament en les polítiques públiques, des del vot fins a les mobilitzacions socials (Font i Blanco 2003), basant-me en la conceptualització d'Arnstein (1969), segons el qual la única participació real és aquella en què la ciutadania influeix en el què s'està decidint.

En el context que estic descrivint, em refereixo únicament a aquelles formes de participació que s'ajusten a un nou model de governar les societats complexes a través de fórmules i mecanismes en la lògica de democràcia participativa. En la mesura que estic pensant en la participació com un estil de govern, estic focalitzant el camp d'anàlisi en aquelles formes de participació que estan recolzades i reconegudes pel govern (habitualment a nivell local) com a processos de presa de decisions col·lectives amb una implicació de la ciutadania més enllà de la simple representació.

En aquest sentit, la participació és un model de democràcia alternatiu a la democràcia representativa que s'instaurà en les societats occidentals amb el desenvolupament de l'Estat liberal.

Es tracta d'un model que recupera les bases de la democràcia de l'antiga Grècia en què, tot i restringir el dret de ciutadania, s'entenia la democràcia com el govern dels molts de forma directa. Des de la meua posicionalitat però, crec que amb la governança participativa no només s'hauria de recuperar aquesta concepció més directa de la democràcia sinó que, per tal que la participació sigui capaç de gestionar la complexitat de les societats actuals cal recuperar també de l'antiguitat la concepció de l'interès general com l'expressió d'un bé superior més enllà de la simple agregació d'interessos individuals. És a dir, en termes d'Aristòtil, cal avançar cap al tipus de govern que ell anomena la República, precisament per evitar caure en una forma impura de govern (que Aristòtil anomena democràcia) en què els molts governen per l'interès propi i no per l'interès de la comunitat. Cal doncs evitar que la ciutadania que participi en la presa de decisions ho faci des d'un punt de vista de l'interès propi ja que, si això és així, la democràcia participativa no serà capaç de resoldre col·lectivament els reptes de la societat del risc.

Allò que portarà a diferenciar les democràcies de l'antiguitat de les democràcies modernes que sorgiren a partir del Renaixement és la separació entre la comunitat política i la civil, cosa impensable en les democràcies antigues (Gonzalo 2001). Amb l'emergència de l'individualisme i el pluralisme, amb valors associats al contractualisme, a l'utilitarisme i al desenvolupament del sistema econòmic capitalista; l'Estat Modern es percep com una institució diferenciada del conjunt d'individus privats i la democràcia s'entén com una forma de govern a través de la qual els ciutadans controlen el poder polític i en defineixen el seus objectius. Els autors utilitaristes, entenent l'interès general com la simple suma d'interessos individuals. Es converteixen així en uns promotors de la participació ciutadana entesa únicament com un mecanisme de protecció dels interessos particulars de cada individu. El fet de separar Estat i Societat fa que perdi sentit qualsevol forma de democràcia directa, entesa com a mecanisme de presa de decisions col·lectives.

Aquesta visió de la participació com un mecanisme de protecció i la separació entre Estat i Societat condueixen a concebre la democràcia com un sistema de competència entre líders pels vots dels

electors. En aquest context, el liberalisme s'acaba enfocant clarament vers un model de democràcia representativa.

De fet, els primers liberals no defensaven un govern popular sinó que la seva preocupació era garantir les llibertats individuals i centraren els seus esforços en impedir l'exercici discrecional del poder. És a través de successives reformes electorals que s'evoluciona des dels governs constitucionals cap a les democràcies representatives. Així, l'objectiu de la representació no era altre que legitimar els parlaments fins aleshores oligàrquics.

Fou l'utilitarisme de Bentham que posà d'acord els interessos liberals amb les democràcies representatives, ja que en reconèixer els individus com a maximitzadors d'utilitat i en establir l'interès general com a suma d'interessos individuals es feien compatibles els objectius de la democràcia representativa (la igualtat) amb els del capitalisme (la llibertat individual i el dret a la propietat privada), cosa que no hauria estat possible amb el model de la democràcia antiga (Gonzalo 2001).

Tot i això, es plantejaren dos models diferents en el paradigma de la democràcia representativa (Held 1991): el liberal, que fou el que s'estengué durant el segle XIX i principis del XX, i el republicà. És el model republicà que, concebut la ciutadania més activa, essent més interventor i menys subordinat al mercat, assentà les bases del que seria l'Estat del Benestar i assenyala algunes tendències que posteriorment serviren de fonament per als nous processos de democràcia participativa de les societats actuals.

Ara bé, el pensador que més clarament marcarà els precedents de la democràcia participativa és Jean Jacques Rousseau. Rousseau postulava que la voluntat general havia de ser quelcom més que la simple suma d'interessos individuals i defensava que el govern popular no es podia exercir amb un sistema representatiu sinó que calia fer-ho a través de la democràcia directa amb assemblees populars. A més, per Rousseau, la participació també té un efecte psicològic sobre la ciutadania.

Posteriorment, amb la Revolució Industrial, la defensa de la democràcia directa anirà associada als corrents socialistes i comunistes. Entre els primers pensadors en aquesta línia cal destacar les aportacions de Cole (1920) que defensarà que és a través de la indústria que es pot assolir la veritable democràcia. Al igual que Rousseau, Cole considera que són els desitjos i no la força el que ha de configurar la base de tota organització política i social. Argumenta que la societat és un complex d'associacions que haurien de ser guiades pels desitjos dels seus membres.

Karl Marx, el pensador per excel·lència d'aquests corrents, anava fins i tot més enllà i no concebia la democràcia directa com un sistema de govern sinó que se l'imaginava com un mecanisme de gestió col·lectiva en una societat sense classes.

Per altra banda, al llarg del segle XX es consolidaren diverses teories sobre la democràcia, unes més inspiradores del que més endavant es coneixerà com la *democràcia participativa* i altres totalment oposades a aquest model.

Un dels corrents més oposats a la percepció participativa de la democràcia és l'elitisme (Michels 1969, Mosca 1984, Pareto 1919, Schumpeter 1942, Weber 1991) que, si bé és un corrent empíric, entén la democràcia com la competència entre diferents elits que lluiten per aconseguir els vots del poble. Argumenten doncs que l'acció política es regeix sempre per la dominació d'una minoria. Michels (1969), amb la llei de ferro de l'oligarquia, arriba a situar la democràcia i l'organització com a conceptes incompatibles. L'elitisme, doncs, és un dels corrents teòrics que presentarà la participació popular a la política com un perill per l'estabilitat del sistema polític i, tal i com expressa Schumpeter (1942), limitaran la participació a la votació per uns líders que contraposen les seves posicions. Des d'aquest punt de vista, es percep a la massa electoral com una massa incapaç d'actuar políticament.

Per contra, el corrent pluralista (Dahl 1989, Lindblom 1977) argumenta que el procés polític consisteix en una negociació entre grups que representen diferents interessos amb desiguals recursos de poder. Des d'aquest punt de vista s'entén la democràcia com un procés més plural que va més enllà de les elits governants, si bé com a corrent empíric continua centrant-se en la representació d'interessos per part de grups d'interès i en la desigualtat d'accés als recursos de poder. Les teories pluralistes doncs reconeixen la diversitat d'interessos de la societat i veuen el procés polític com el procés de negociació per resoldre aquests conflictes. Si bé autors pluralistes com Dahl (1989), al igual que els elitistes, perceben la participació com un perill, en certa mesura les teories pluralistes suposen una base per a la defensa del model de democràcia participativa. Els autors pluralistes donen a l'Estat el paper neutral i harmonitzador del conflicte d'interessos, mentre que els defensors del model participatiu argumentaran que és a través de la participació que la diversitat i la pluralitat d'interessos de la societat es pot fer visible.

També centrant-se en el conflicte entre grups hi trobem les teories neocorporativistes (Schmitter i Lehbruch 1981), que perceben l'estat com un àrbitre entre les organitzacions sindicals i empresarials. Aquest corrent es presenta com alternativa al pluralisme intentant explicar el paper predominant de l'estat en el conflicte d'interessos. Es continua fent referència a la representació d'interessos i a més es limita el nombre d'organitzacions que intervenen en el procés polític i a les

quals l'Estat garanteix el monopoli de representació. Per tant doncs, es tracta d'un corrent que s'allunya del model de democràcia participativa.

En un camp més normatiu apareix el liberalisme igualitarista (Dworkin 1993, Rawls 1979), molt lligat a l'aparició de l'Estat del Benestar, i que es caracteritza per concebre les polítiques distributives com un element normatiu per un model de democràcia liberal.

Aquesta teoria rebrà crítiques per dues bandes. Per un costat la crítica comunitarista (Sandel 2000) que defensa la prioritat de la comunitat davant l'individualisme liberal. Així doncs, el corrent comunitarista, que ha tingut molta incidència des de la dècada de 1980, serà el corrent que més inspirarà en la segona meitat del segle XX el model participatiu de democràcia.

Per altra banda, i a l'extrem oposat hi trobem les teories neoliberals de Hayek (1985) i Nozick (1988), que critiquen la intervenció de l'Estat i en limiten el seu paper a la seguretat, l'ordre públic i la provisió de béns públics pels quals el mercat no és eficient. Critiquen les intervencions redistributives de l'Estat i fan una defensa del mercat com a únic mecanisme regulador de les transaccions; i de la llibertat individual i la propietat privada com a únics principis vàlids de la justícia. Per tant, en la mesura que s'atribueix al mercat el rol principal de regulació de la societat i es limita el paper de la intervenció pública, la democràcia participativa no té cap cabuda en aquesta concepció ideològica.

Finalment, la teoria democràtica de Habermas (1994) busca que la delegació amb la què es basen les democràcies representatives no produeixi una alienació entre govern i ciutadania. Habermas percep la democràcia com un sistema de presa de decisions col·lectives a través del consens. Habermas s'imagina una comunitat ideal de diàleg en què els ciutadans poguessin assolir aquest consens a través de la seva participació. Per Habermas la legitimitat racional es basa en el diàleg que busca un acord. És a través de l'assoliment d'aquest consens que les polítiques poden ser legitimades. L'autor parla de la possibilitat que els ciutadans puguin participar sense restriccions en una comunitat ideal de diàleg per construir un discurs de la voluntat col·lectiva, de tal manera que les decisions polítiques bàsiques tindrien l'acord de tots els afectats. Habermas, doncs, és una important font d'inspiració de la democràcia participativa en la mesura que aposta per un model amb un rol molt més destacat dels que són governats per tal de legitimar les decisions polítiques.

A la pràctica, però, no és fins a finals de la dècada de 1960 que la *participació* esdevingué popular entre el vocabulari polític en diversos països occidentals, sobretot en demandes dels moviments estudiantils (Pateman 1974). A l'Estat espanyol aquest fenomen es donà amb retard a causa del règim dictatorial imperant en aquells anys, i fou durant la transició que aquestes demandes van créixer amb intensitat. Tot i això, els primers ajuntaments democràtics es trobaren amb un grapat de

necessitats bàsiques per resoldre i això féu passar a un segon pla les reivindicacions de democràcia participativa (Brugué i Gomà 1998).

Així, no és fins la dècada de 1990 que, ja resoltes les necessitats i serveis bàsics a nivell local i en un context de segona modernitat, tornen a prendre forma demandes i iniciatives de participació ciutadana a l'Estat espanyol (Font 2001).

4.6 El capital social com a potenciador de la participació

Un dels principals elements analítics d'aquesta tesi és veure la relació entre capital social i participació a través del rol dels espais públics en la societat actual. És per això que es fa necessari revisar la literatura entorn el concepte de capital social intentant aprofundir en aquelles aportacions que vinculen el capital social amb la implicació de la ciutadania en la seva comunitat i en possibles processos o formes de participació ciutadana. Això és el que faré al llarg d'aquest apartat.

4.6.1 Enfocs i definicions de capital social

El concepte de *capital* comença a analitzar-se com a element d'estructuració social a partir de les aportacions de Karl Marx. Aquest, simplificant molt les seves tesis, entén el capital com una inversió que genera una plusvalua i origina una divisió social entre la classe treballadora i la classe propietària dels mitjans de producció. Des de l'òptica del capital social, el que m'interessa és destacar que, des de la teoria marxista, el capital i les seves conseqüències en termes d'estructura social s'associen a grups i no pas a individus (Lin 2001).

És més endavant, ja en la segona meitat del segle XX, que comencen a sorgir teories que associen el capital a l'individu i no al grup. La primera de les aportacions en aquesta línia és l'aparició del concepte de capital humà de Schultz (1961), basat en la inversió en habilitats i coneixements que doten a la pròpia persona d'unes capacitats que li faciliten l'accés a determinades posicions laborals, econòmiques i socials.

Posteriorment sorgeix el concepte de capital cultural de Bourdieu (1988), basat en la reproducció de símbols dominants, significats i valors. Bourdieu entén el capital cultural com l'educació rebuda pels individus i els valors i coneixements que es dedueixen de les formes culturals de la seva conducta. Segons aquesta teoria, és a través dels gustos en el consum que els individus es situen en l'estructura social. És a dir, que els grups socials s'identifiquen a partir del seu tipus de consum, del seu tipus de

cultura; de tal manera que una determinada posició en l'estructura social porta associat un determinat tipus de consum i, mantenint un determinat capital econòmic, les persones poden desenvolupar una mobilitat en l'estructura social a través del seu capital cultural.

És el mateix autor, Bourdieu (1980), qui desenvoluparà a nivell teòric el concepte de *capital social* a la dècada de 1980, concepte que pocs anys després serà abordat en profunditat per un altre sociòleg: Coleman (1988). Tant Bourdieu com Coleman analitzen el capital social des d'un punt de vista de l'individu i no de la col·lectivitat, una perspectiva que serà continuada per altres autors (Burt 2001, Flap 1991, Lin 2001, Portes 2000). Tots dos autors defineixen el capital social com una sèrie de recursos als què els individus poden accedir en la mesura que participen en una xarxa de relacions socials.

Bourdieu argumenta que els individus construeixen intencionadament la seva xarxa de relacions socials pensant en els beneficis que en podran obtenir. És a dir, que el capital social és una font de recursos mediat per una xarxa de relacions no familiars que faciliten, per exemple, l'accés a llocs d'ocupació, a préstecs, etc.

Coleman, en canvi, presta més atenció al capital social com una font de control social, en la mesura que els vincles socials són una garantia pel compliment de les normes socials. Per tant, per Coleman els vincles socials són importants en la mesura que garanteixen la seguretat dels individus a través del control de les normes. És a dir, que els beneficis del capital social repercuteixen clarament sobre els individus. Defensa que el capital social es defineix per la seva funció i no és una única entitat sinó una varietat de diferents entitats amb dues característiques principals: la primera és que aquestes entitats configuren una estructura social, i la segona és que faciliten certes accions als individus que estan dins l'estructura.

Així, partint del significat del concepte de *capital*, s'entén el capital social com una inversió en relacions socials de la qual se n'espera un retorn a través d'elements com la facilitat d'accedir a fluxos d'informació, la capacitat d'influir en agents, les credencials socials o el reforçament de la identitat i el reconeixement social (Lin 2001).

Herreros (2002) parla del capital social com les obligacions de reciprocitat i l'accés a la informació, ambdós recursos derivats de la participació en xarxes socials. És a dir, el fet de participar en xarxes socials permet als seus membres disposar d'una informació privilegiada sobre els demés, sobre els temes i sobre els àmbits que els envolten; i permet així generar unes obligacions de reciprocitat a través de la relació de confiança que es desenvolupa.

Lin (2001) per la seva banda, argumenta que el capital social com a concepte està basat en les xarxes socials i s'ha de mesurar en relació a tres elements:

- ▶ els recursos continguts en una estructura social
- ▶ l'accés als recursos per part dels individus
- ▶ l'ús i mobilització d'aquests recursos en accions

Es distingeixen aquí dos enfocos, un centrat en la posició dels individus a la xarxa, i l'altre centrat en els recursos que conté la xarxa (salut, poder, status). Lin et al (2001) es pregunten com és que, amb el mateix nivell de recursos incorporats, alguns individus mobilitzen millors recursos que d'altres. Troben la resposta en la posició que ocupa cada individu en la xarxa i en el fet que aquesta posició pugui esdevenir o no un pont per relacionar-se amb individus en d'altres posicions que li permetin accedir a nous recursos.

Una altra de les preguntes que es fa Lin és perquè en un mateix col·lectiu alguns individus tenen millor accés als recursos continguts que d'altres. Això porta a centrar l'anàlisi en la xarxa social i els lligams socials: alguns autors com Granovetter (1973) proposen que els ponts reflectits en lligams febles ofereixen un millor accés a la informació; mentre que d'altres, com Burt (2001) creuen que la posició estratègica a la xarxa, els buits estructurals o els constrenyiments estructurals impliquen millor o pitjor accés a la informació.

L'enfoc individualista del capital social que hem estat explorant fins ara ha rebut una important crítica social des de posicions d'esquerres (DeFilippis 2002), en el sentit que responsabilitzen a l'individu i no a l'estructura social dels èxits i fracassos que cadascú individualment té a la vida. Des de la perspectiva individualista, cada individu s'ha de preocupar de construir la seva xarxa de relacions socials per assolir l'èxit de forma meritocràtica, i si no l'assoleix és per la seva responsabilitat. En realitat però, tal i com mostra Lin (2001), hi ha factors estructurals que condicionen el fet de formar part o no de la xarxa.

D'altra banda, hi ha tota una sèrie d'autors que defineixen el capital social com un reconeixement mutu entre individus, i és aquest reconeixement mutu el que els permet obtenir una solidaritat com a grup (Booth i Richard 1998, Fukuyama 1998, Mohan i Mohan 2002, Newton 1999, Putnam et al 1994, Saha 1998, Stolle i Rochon 1998). Aquesta concepció, més propera a la literatura de la ciència política, percep el capital social com uns valors dels individus que tenen conseqüències beneficioses per la resta de la societat (Portes 2000).

Així, sota aquesta lògica, el capital social és un atribut de la comunitat i els beneficis del capital social repercuteixen sobre la col·lectivitat més que sobre els individus. Aquest enfoc del capital social està vinculat al concepte de cultura política (Almond i Verba 1992). Des d'aquesta perspectiva culturalista, el capital social fa referència a certs trets dels individus d'una comunitat que es relacionen amb les seves preferències (Herrerros 2002). Es tracta dels valors i les actituds que adquireixen els ciutadans d'una comunitat que determinen com es relacionen entre ells Stolle i Rochon (1998). En aquesta línia s'hi entronca la tesi de Putnam et al (1994), segons la qual la participació en associacions voluntàries potencia l'increment de la confiança generalitzada d'una comunitat. Més enllà d'això, Putnam argumenta que el capital social, com a atribut d'una comunitat, té implicacions positives per a la societat, entre les que destaca un millor rendiment institucional i econòmic.

Si bé el concepte de capital social apareix de la mà de Bourdieu i Coleman, no hi ha dubte que el terme guanya pes en els debats acadèmics a partir de la publicació del llibre de Robert Putnam *Per a fer que la democràcia funcioni* (Putnam et al 1994). En ell, l'autor explica la diferència entre les regions del sud i del nord d'Itàlia a partir de la participació cívica dels seus ciutadans en les associacions voluntàries⁵. Mota (2002) ha realitzat a l'estat espanyol un exercici similar comparant les diferents comunitats autònomes, descobrint la importància de la política i les institucions en la confecció del capital social d'una comunitat.

Per capital social Putnam entén les connexions entre les xarxes individuals i socials així com les normes de reciprocitat i confiança mútua que en sorgeixen. Segons Putnam, una comunitat que té una elevada participació en associacions voluntàries desenvolupa confiança entre els seus membres i es construeix una xarxa de relacions socials que permet dotar-se d'una societat millor en termes socials, econòmics i polítics. Així, la gran novetat que aporta la teoria de Putnam sobre el capital social és que intenta demostrar que el capital social promou elements com el creixement econòmic, la salut i el benestar, l'educació i el rendiment institucional.

El capital social doncs, s'ha de diferenciar del capital humà, el capital cultural, la cohesió social i la igualtat social. Des d'aquesta perspectiva, el concepte de capital social és percebut com un bé públic i col·lectiu al qual tots els residents d'una zona hi tenen accés. Es diferencia així del simple concepte de xarxa social, molt més vinculat a processos d'exclusió social.

En tot cas però, en totes les definicions el capital social és reconegut com un element que vincula societat, economia i política; i es reconeix la potencialitat de les relacions socials per incrementar els productes del desenvolupament (Dekker i Uslaner 2001).

---

⁵ Clubs de futbol, corals, societats d'observació ornitològica, etc.

4.6.2 Creació i funcionament del capital social

Podem distingir dues formes de creació de capital social, dues estructures de xarxa que diferents autors han utilitzat per argumentar la generació de capital social.

Per una banda hi ha l'argument de la xarxa de proximitat (Coleman 1988) pel qual s'argumenta que el capital social és format per una xarxa d'elements estretament interconnectats. Així, les relacions són entre persones properes i sovint similars, creant-se lligams afectius i de proximitat. Quan el capital social es basa en aquest tipus de relacions es coneix com a *bonding social capital*.

Per altra banda hi ha l'argument del buit estructural, que defensa que el capital social és creat per una xarxa en què la gent pot negociar connexions amb altres segments desconnectats. En aquest cas, les relacions no s'estableixen entre individus de grups tancats sinó que es creen ponts de relació social entre membres de diferents grups. Quan el capital social es basa en aquest tipus de relacions es coneix com a *bridging social capital*.

Burt (2001) defensa que el capital social pot ser la combinació d'ambdues coses. El buit estructural és un valor afegit i la xarxa de proximitat pot ser el valor amagat en una xarxa amb buits estructurals. L'autor ens parla doncs d'una xarxa més general, i considera que el rendiment⁶ és màxim en aquells casos en que hi ha una xarxa de proximitat i unes connexions fora del grup, és a dir quan no hi ha constrenyiment en les relacions internes dels grups i tampoc n'hi ha en les relacions externes.

Pel què fa al funcionament del capital social, cal considerar el debat entre agència i estructura que es genera al voltant d'aquest concepte. Segons Lin (2001) el capital social està format per una sèrie de recursos continguts en una estructura social. Els individus poden, en menor o major mesura, accedir i mobilitzar aquests recursos en accions propositives. L'estructura determina l'accessibilitat i l'agència la mobilització o l'ús.

L'autor distingeix dos nivells. Per una banda el mesoestructural, en el què els individus tenen diferent accés a recursos col·lectius. I per altra banda el nivell de microacció, consistent en com els recursos accedits són mobilitzats de forma diferent per diferents individus en conjunció amb accions específiques.

---

⁶ Aquí el rendiment s'entén com una barreja d'innovació, avaluació positiva, promoció propera, compensació i profit.

Dos tipus de forces causals; una d'estructural (diversitat cultural, ideològica, nivell d'industrialització i tecnologia, nivell d'educació, productivitat econòmica, etc.) i una altra de posicional (posició en l'estrat social, cultural, polític, econòmic); determinen una distribució diferencial dels recursos socials als quals s'accedeix. És a dir, que els recursos que configuren el capital social tenen una distribució desigual. D'altra banda, el capital, com a tal, genera un retorn: més accessibilitat a recursos implica més benestar individual; i més mobilització d'aquests recursos genera una major obtenció de resultats.

Tots dos nivells estan interconnectats, es tracta d'una seqüència causal en què els recursos continguts en una estructura constreixen i habiliten accions i tries. Quanta més accessibilitat als recursos, més aquests recursos podran ser mobilitzats en una acció propositiva.

Així, es pot explicar el funcionament del capital social en un model compost per tres processos: la inversió en capital social, l'accés i la mobilització del capital social i finalment el retorn del capital social que pot ser instrumental (econòmic, polític o social) o expressiu (consolidant els recursos, l'accés o la mobilització d'altres recursos que comparteixen un interès i obtenint salut física, mental o satisfacció a la vida).

Per tant, partim d'una situació de desigualtat en què els recursos continguts a nivell estructural i posicional constreixen o habiliten les accions individuals. Tenim així una estructura amb uns determinats béns col·lectius (economia, tecnologia, participació social, política i cultural) i un posicionament individual en aquesta estructura. Això determina l'accessibilitat a les posicions de la xarxa i els seus recursos així com la seva mobilització (l'ús dels contactes i els recursos). Finalment, a través d'aquesta accessibilitat i mobilització s'obtenen uns retorns instrumentals i expressius (Lin 2001).

Des d'aquesta lògica cal tenir present que la posició que ocupa cada individu en l'estructura social determina la seva capacitat per accedir i mobilitzar els recursos continguts en una societat. No tothom té la mateixa capacitat per accedir i mobilitzar capital social amb la qual cosa, el retorn del capital social tampoc es reparteix de forma equitativa entre els membres d'una societat.

4.6.3 Capital social i confiança interpersonal

Diversos autors, tan de la vessant individualista com de la vessant culturalista, fan referència a la confiança interpersonal quan parlen de capital social; i tots ells consideren que la interacció social condueix a la confiança.

La visió culturalista es basa en què en les comunitats amb un capital social elevat es produeix una confiança generalitzada, és a dir, una confiança que va més enllà de les relacions de coneixença i que s'estableix de forma generalitzada entre els membres d'una societat, independentment que es coneguin o no (Herrerros 2002).

Des d'una perspectiva culturalista, la confiança és un dels principals valors i actituds individuals dels membres d'una comunitat amb capital social. En el cas de Putnam et al (1994), l'argument és que aquesta confiança generalitzada s'adquireix mitjançant la participació dels individus a associacions voluntàries.

Brehm i Rahn (1997), per la seva part, defensa un model segons el qual a mesura que els ciutadans participen més en les seves comunitats aprenen a confiar més en els altres i, a mesura que els ciutadans confien més entre ells, són més afins a participar. És la mateixa concepció de confiança que descriu Putnam, entenent que una participació freqüent a la comunitat condueix a una densa xarxa de relacions socials, la qual repercuteix en una major una major confiança interpersonal. De fet, tots dos consideren que la relació recíproca entre compromís cívic i confiança interpersonal és la representació més directa de la idea de capital social.

Per aquests autors, la relació entre compromís cívic i confiança interpersonal és recíproca però asimètrica: l'efecte del compromís cívic sobre la confiança interpersonal és més intens que l'efecte invers. Tot i això, si bé la participació en associacions cíviques és més eficient a l'hora de reforçar les impressions positives dels altres, probablement és més fàcil per a una comunitat generar alts nivells de participació que no pas inculcar actituds de confiança en els altres.

Amb aquesta relació entre compromís cívic i confiança interpersonal es pot parlar d'un hipotètic cercle virtuós en què incrementa el nivell de compromís cívic i de participació originant una major confiança entre els ciutadans/es; a la vegada que aquesta major confiança ciutadana genera més participació cívica. Però també es pot parlar d'un cercle viciós en què no hi ha participació cívica i no es fomenta la confiança interpersonal amb la qual cosa es dificulta la creació d'aquest compromís cívic i participatiu.

Com mostra Levi (1996), Putnam argumenta que la confiança és un element essencial del capital social perquè potencia la cooperació, però Putnam no realitza una definició precisa del què significa la confiança. Per Putnam la confiança té dues fonts: les normes de reciprocitat i les xarxes de compromís cívic, i la primera és una funció de la segona. Levi (1996) però, argumenta que en els clubs de futbol i les lligues de bitlles no es produeixen normes de reciprocitat amb els que no són del l'associació sinó que més aviat es pot produir l'efecte contrari.

Levi (1996) prefereix una aproximació des del comportament racional dels individus: un individu que confia és el que fa una menor inversió personal en controlar la conformitat dels individus amb qui ha establert una relació estreta que no pas amb aquells amb qui creu que se'n pot beneficiar. Així, la confiança és una acció empresa en una situació de risc però en què hi ha una raó per creure en la fiabilitat de la persona amb qui es confia.

Des d'un enfoc individualista la decisió de confiar és una decisió merament racional que depèn de dos elements: d'una banda de la probabilitat que l'individu amb qui es diposita la confiança la correspongui, i de l'altra dels guanys potencials que s'obtindran si la confiança és corresposta.

Aquest corrent defensa que el fet que les xarxes de relacions socials siguin la principal font de generació de confiança no significa que la confiança en sí sigui sempre capital social. Seguint amb el significat que aquest corrent atribueix al capital social, la confiança únicament podrà ser considerada com a capital social quan es pugui entendre com un recurs que permet aconseguir uns objectius que no s'assolirien sense el mateixa. En base a aquesta definició, podem distingir dues maneres de com la confiança pot significar un recurs. La primera és a través de l'establiment d'obligacions de reciprocitat: el fet de dipositar confiança en una persona genera unes obligacions de reciprocitat, una obligació de donar quelcom a canvi. I la segona, més propera als arguments de Putnam, es refereix al fet que a les persones en qui s'hi diposita una confiança se'ls genera l'obligació d'honrar a la confiança i això pot conduir a una situació de confiança generalitzada en què aquesta confiança vagi més enllà de les persones conegudes. En aquest sentit, doncs, la confiança és un recurs, i per tant és capital social, ja que sempre que es decideixi dipositar confiança en algú altre, aquesta serà corresposta.

En qualsevol cas, la confiança interpersonal és un element a tenir en compte quan s'analiza el capital social, ja que bé sigui des d'una òptica més racional amb una anàlisi del comportament, o bé sigui des d'una perspectiva més cultural i una anàlisi més comunitarista, la confiança es percep com un recurs associat al capital social.

4.6.4 Capital social, democràcia i participació ciutadana

La gran innovació acadèmica que aporta Putnam és l'argument que el capital social produeix salut, benestar, desenvolupament econòmic i una societat més tolerant perquè connecta una gent amb l'altra.

Així, en la base del treball de Putnam et al (1994) hi ha el vincle entre el teixit associatiu, el bon govern i la democràcia. El seu argument és que la vida col·lectiva en les regions cíviques és alleugerada per l'expectativa que els altres seguiran les normes i, sabent que els altres ho faran, un també ho fa, satisfent així les seves expectatives. La participació a la vida cívica inculca habilitats de cooperació, tot generant una responsabilitat compartida. Una responsabilitat compartida que és positiva tant per aconseguir un bon govern com per corresponsabilitzar-se de l'esdevenir d'una societat comuna com per produir un medi ambient de qualitat des de la lògica de la responsabilitat i la reciprocitat (Rudd 2000).

Levi (1996) accepta aquesta afirmació, però es pregunta quins són els orígens d'aquesta expectativa, quins són els mecanismes per mantenir aquesta expectativa i com aquestes expectatives promouen el bon govern en general i el bon govern democràtic en particular.

Putnam argumenta que el fet de pertànyer a associacions produeix comunitats cíviques, els membres de les quals es comprometen en l'acció col·lectiva per benefici mutu i demanen responsabilitats al govern. Tanmateix, autors com Annen (2003) argumenten que no només cal fixar-se en l'activitat associativa sinó també en la capacitat inclusiva dels diferents grups.

La participació en el teixit associatiu crea capital social en la mesura que genera una xarxa densa de compromís cívic, normes de reciprocitat i una confiança generalitzada. En les comunitats cíviques els individus esdevenen ciutadans que volen actuar i confiar amb els altres, fins i tot quan no es coneixen personalment. A més, els ciutadans que tenen una densa xarxa de compromís cívic no només confien entre ells sinó que també produeixen un bon govern democràtic. Landman (2004), per la seva part, afirma que el capital social és la base per a la interacció entre els processos polítics, econòmics i culturals en la societat, i és aquesta interacció la que promou una evolució social.

Sota aquest argument, la confiança social facilita la cooperació política entre els ciutadans (Dekker i Uslaner 2001). Ens podem remetre aquí a Almond i Verba (1992), segons els quals la cultura cívica és aquella que desenvolupa la confiança entre ciutadans, una confiança que, segons Putnam, pot venir donada pel fet de pertànyer a associacions de voluntaris. Ara bé, amb el declivi de les associacions de voluntaris es produeix el malestar cívic i, aleshores, disminueix la confiança i disminueix la implicació política de la ciutadania (Putnam 1995).

Per tant, sembla ser que per fer funcionar la democràcia s'han de crear aliances entre gent que pensa diferent. Així, el *bonding social* capital no contribueix a obrir un discurs democràtic perquè únicament reforça els grups en el seu interior (Landman 2004).

Stolle i Rochon (1998) però, adverteixen que el compromís cívic pot no produir confiança. Molta activitat cívica i política no està dissenyada per cooperar sinó per confrontar, amb la qual cosa un major compromís cívic de la ciutadania no sempre ha d'implicar una major confiança interpersonal i una major cooperació. Hi ha moltes formes diferents de compromís cívic, algunes relacionades amb la confiança i d'altres no. I viceversa, confiar en persones que no coneixem pot no ser essencial perquè la gent s'involucri en la vida pública. És a dir, que hi pot haver una forta implicació de la ciutadania en els afers públics sense que necessàriament hi hagi una situació de confiança generalitzada, ni un teixit associatiu potent (Dekker i Uslaner 2001).

Per Putnam, els i les ciutadanes que participen de forma compromesa en associacions cíviques adquireixen suficient confiança interpersonal com per superar el problema dels *free-riders*, s'organitzen i sancionen als governs que no estan actuant correctament. A més, la pluralitat i la transversalitat de les clivelles de la ciutadania activa assegura que les demandes seran democràtiques en tots els efectes. Levi (1996), en canvi, defensa que hi ha un buit entre diversos tipus d'associacions socials i les organitzacions centrades en l'acció política, posant en dubte la capacitat de les primeres per sancionar el govern i realitzar demandes efectives, fins i tot si es supera el problema dels *free-riders*. A més, les demandes podrien no ser democràtiques o podrien representar només una petita part de l'electorat.

És en aquest sentit que cal posar qüestionar l'associacionisme com a forma de capital social beneficiosa per als interessos de la democràcia. Doncs, enlloc de radicalitzar la democràcia, pot corporativitzar-la en benefici d'aquells que tenen capacitat organitzativa i que, en definitiva, més que contribuir a crear societats cívicament compromeses, actuen com a *lobbies*, pressionant amb un interès privat i beneficiant-se de la seva posició en l'estructura social. Des d'aquesta lògica, el capital social basat en l'associacionisme pot fer perdre poder de l'Estat benefici dels interessos privats d'una elit.

Putnam emfasitza com les interaccions amb la societat civil són la font d'un govern efectiu. Levi (1996), en canvi, creu que el rendiment polític pot ser una font de confiança i no només un resultat. De fet, l'absència d'un Estat efectiu ens portaria, tal i com deia Hobbes (1980), a una guerra de tots contra tots; per tant, les institucions estatals poden ser la base per una confiança generalitzada.

Brehm i Rahn (1997) també creuen que el compromís cívic, la confiança generalitzada i la dinàmica que els sustenten, tenen importants conseqüències per la política, especialment pel què fa a la confiança ciutadana en les institucions. Argumenten que la gent amb un alt nivell de confiança interpersonal esperen que els altres compleixin amb l'autoritat i per això és més fàcil que acceptin les decisions de les autoritats.

Això ens portaria a una paradoxa ja que mentre el compromís cívic pot tenir un efecte contrari a la confiança en les institucions, la confiança interpersonal pot potenciar aquesta confiança. Com explica Levi (1996), la confiança en les institucions pot ser tant una conseqüència com una causa del capital social.

Tarrow (1996), per la seva banda, argumenta que per Putnam el caràcter de l'Estat és extern al model, és a dir que hi ha una manca d'agència de l'Estat en els arguments de Putnam. Així, per Tarrow les diferències entre el nord i el sud d'Itàlia s'haurien d'explicar per una cultura pública basada en més de cent anys de dependència política i administrativa.

Tarrow (1996) qüestiona el vincle entre la cultura política de l'associacionisme i la pràctica de la democràcia. La variable dependent per Putnam no és la pràctica democràtica sinó el rendiment polític, i aquest pot ser positiu tant en un règim democràtic com en un règim no democràtic. Si es considera la democràcia com el rendiment polític efectiu, aleshores es corre el risc de caure a una definició elitista de la democràcia.

En general, els crítics de Putnam són escèptics en el fet que el capital social es produeixi amb el tipus d'associacions voluntàries en les què Putnam s'interessa. Argumenten que no totes les associacions són iguals, no totes proporcionen un interacció que generi confiança entre els seus membres, no totes són obertes a tota la població i la gent que s'hi associa no té perquè fer-ho per la mateixa raó, amb la qual cosa els seus membres no tenen perquè trobar una afinitat entre ells. Altres crítiques s'adrecen a l'existència també d'associacions perverses com la màfia o el fet que Putnam no tingui en compte que moltes associacions poden ser creades i destruïdes a través de forces estructurals o institucionals (Mohan i Mohan 2002).

Malgrat tot, encara que la connexió entre una confiança social a la vida diària i el bon govern no està clarament establerta, sembla clar que la democràcia no pot existir ni persistir en absència de lligams socials. Aquest lligams, en millor o pitjor mesura, són essencials per a la implicació de la ciutadania en els afers de la comunitat i, en conseqüència, potencien l'acció i la identificació col·lectiva i representen un bon context per potenciar i desenvolupar experiències des de la lògica de la participació ciutadana.

Més enllà del paper de l'associacionisme en la generació de capital social, si assumim que les normes de reciprocitat i les xarxes socials de relació són capaces de generar un major compromís cívic de la ciutadania amb la col·lectivitat, aleshores, tal i com expressa Stocker (2002) el capital social pot ser un bon recurs per a garantir el bon funcionament de les noves formes de govern local amb implicació de

la ciutadania, doncs és a partir del compromís cívic que aquestes formes de govern poden ser exitoses.

4.6.5 El declivi del capital social

El capital social doncs, esdevé un element de gran importància a l'hora d'implicar la ciutadania en la vida pública, consolidant d'aquesta manera les democràcies en general i les noves formes de democràcia participativa en particular. El capital social facilita la comunicació i la col·laboració, amplificant la implicació de la ciutadania en la vida pública, amb un major compromís cívic; un compromís que permet superar el dilema de l'acció col·lectiva plantejat per Olson (1992) a la vegada que es promou una identificació col·lectiva en detriment dels comportaments individualistes.

En contra d'altres interpretacions més neoconservadores del concepte de capital social, com diu Williamson (2002), aquest enfoc del capital social reforça les ideologies progressistes que rebutgen una societat capitalista en què els individus viuen isolats prescindint de l'activitat social i política.

Ara bé, Putnam (1995) identifica quantitativament un important declivi en el compromís en la política i en els afers de la comunitat per part de les darreres generacions de ciutadans nord-americans. Hi ha hagut una davallada tant en la implicació i preocupació pels afers públics com en el nombre de ciutadans/es membres d'alguna associació, a la vegada que la societat es situa en les millors condicions educacionals i socials per formar part de moviments associatius.

A la societat nord-americana hi ha hagut una erosió del capital social en forma d'associacionisme cívic, però també hi ha hagut una pèrdua de vincles familiars, una pèrdua de la sociabilitat entre veïns i una pèrdua de confiança. Aquesta pèrdua global de capital social és coherent amb les afirmacions de Putnam (1995) segons el qual existeix una clara correlació entre la confiança social i l'associacionisme, una correlació que es verifica tant en el temps i entre els individus, com en l'espai, és a dir entre diferents països; tot i que autors com Goldberg (1996) posen en dubte aquesta afirmació.

Putnam (1995) explica el declivi del capital social en la societat nord-americana a partir de quatre línies argumentals:

- ▶ La incorporació de la dona al mercat laboral, reduint el temps i la disponibilitat dels individus per generar capital social⁷.
- ▶ L'increment de la mobilitat provocada per la dispersió urbana vers les perifèries i la generalització de l'ús de l'automòbil que produeixen una pèrdua d'arrelament de la ciutadania amb el territori.
- ▶ Diversos canvis demogràfics, com la reducció del nombre de casaments, l'increment dels divorcis, la reducció del nombre de fills; establint-se un model menys procliu a la sociabilitat, a la vegada que es substitueixen determinats hàbits econòmics com la compra en el comerç del barri per la compra a les grans superfícies o la compra electrònica.
- ▶ Les transformacions tecnològiques en l'oci, que tendeixen a privatitzar-lo o individualitzar-lo, reduint així les possibilitats de generació de capital social. L'aparició de la televisió ha estat determinant en aquest sentit.

Així doncs, mentre la societat civil ha resultat ser un element clau per a la democràcia i la democratització de les societats, ens trobem ara amb la paradoxa que, almenys en la societat nord-americana, s'està produint una continua erosió del compromís cívic dels ciutadans.

Brehm i Rahn (1997), per la seva part, analitzen la relació del compromís cívic amb diferents variables per explicar aquest declivi i troben que la variable amb més impacte sobre el compromís cívic és el nivell educacional. Però el nivell educacional ha estat incrementant en els darrers anys i per tant no pot ser la causa del declivi del capital social. Les variables detectades que evolucionen en la mateixa línia que el declivi del capital social i que, segons els autors, tenen un pes significatiu en l'explicació del declivi del capital social són: l'increment del consum de televisió per una banda i el declivi de les relacions psicològiques per una altra.

En definitiva doncs, ens trobem en la societat actual en un context en què una sèrie d'elements propis de l'era postmoderna poden estar ocasionant un declivi del capital social i una erosió del compromís cívic dels ciutadans i ciutadanes. Aquesta afirmació, basada en l'anàlisi de la societat americana, cal contrastar-la en d'altres societats occidentals com és la catalana, veure fins a quin punt això és cert, quines implicacions té i quines polítiques públiques es podrien desenvolupar per paliar aquest impacte.

---

⁷ Putnam ha estat molt criticat per aquest argument. De fet, actualment a Estats Units és força estès el fenomen de les *soccer moms*, dones que incrementen la seva xarxa de relacions acompanyant als seus fills i filles a practicar el futbol.

En tot cas, el que està clar és que existeix una paradoxa en el model de societat actual entre la necessitat i l'emergència de nous processos de participació ciutadana per una banda, i la pèrdua de capital social i compromís cívic per l'altra.

5 CIUTAT I TERRITORI

"El nostre punt de partida és que els espais físics sempre són al mateix temps espais socials: cada configuració espacial expressa situacions social i, de la mateixa manera, les atribucions de significació també vénen sempre estructurades per fets socials." (Blisset i Brunzels 2000).

5.1 **Dispersió i gentrificació: la ciutat global**

A principis del segle XX ens trobem en un món globalitzat i una societat postmoderna que estableix una nova forma de relacionar-se entre persones, entre institucions i entre sistemes. La societat s'individualitza, canvien les formes de relació entre els móns social, econòmic i polític, a la vegada que les noves tecnologies s'imposen com a mecanisme de comunicació que pot prescindir del lloc. Uns canvis que es produeixen de forma global però que determinen l'escala local (Borja i Castells 2004).

En tot aquest nou context, quin paper hi juga la ciutat? Com es materialitzen els canvis socials, econòmics i polítics a l'hora de construir la ciutat del segle XXI? Noves formes de ciutat emergeixen en aquesta nova era, constituïdes, a la vegada, de formes envellides, emergents i actuals (Folch-Serra 1998).

En primer lloc cal preguntar-se si és necessària la ciutat en aquest nou context. La resposta és clarament que sí. Primerament perquè el procés de desplaçament de la població de la ciutat al camp en les darreres dècades ha estat d'unes magnituds desproporcionades (Capel 2003, Hall 2004, Harvey 1998b). En segon lloc, i situant-nos en les ciutats occidentals, cal dir que malgrat les noves tecnologies de la informació, les persones tenen la necessitat de continuar relacionant-se físicament entre sí, i la ciutat és el lloc per fer-ho (Wilhelm 2004). Evidentment que és possible una ciutat genèrica, una ciutat que no és lloc basada en el caos metropolità i en què es fomenti l'anòmia (Bohigas 2004), però entenc que aquesta ciutat no satisfà les necessitats del conjunt de la societat i no crea ciutadania sinó que més aviat pot ésser una ciutat funcional exclusivament pel capital privat. Com afirmen Borja i Castells (2004), el global no té perquè dissoldre el local sinó que pot dotar-lo d'un rol més actiu.

Tot i això, és evident que la globalització i el neoliberalisme han tingut efectes sobre el món local en general i sobre les ciutats en particular. El neoliberalisme ha tractat de protegir les institucions financeres hi ha generat un model de ciutat que ha perdut la capacitat d'actuar com a col·lectiu com a conseqüència, entre d'altres, de la ja explicada pèrdua de solidaritats col·lectives. Les ciutats s'han

fragmentat i ja no poden actuar com un cos polític. Malgrat tot, les ciutats tenen memòria col·lectiva i si a això s'hi afegeix el desig de canvi, aleshores les ciutats i els barris poden desenvolupar activitats transformadores. Per això, cal assumir i reivindicar que el dret a la ciutat no és només el dret a accedir al què hi ha sinó també el dret a transformar-la.

D'altra banda, com argumenta Sassen (1998, 2002), en les societats actuals el sistema polític formal acapara cada cop menys els assumptes polítics i socials, mentre van creixent actors *informals polítics* que no s'expressen a través de l'Estat-Nació sinó que s'expressen en l'espai urbà; utilitzen la ciutat per dur a terme la seva activitat política. Paral·lelament, la globalització econòmica sembla que pot perdre força, al mateix temps que guanyen significativitat les altres globalitzacions. Aquest creixement de l'*informal polític* està arrelat a moltes localitats i està adquirint al mateix temps una escala global, mantenint de forma horitzontal els vincles amb el territori. Així, a la vegada que la globalització econòmica ha estat capaç de transformar l'escala local i ha generat importants ciutats globals a l'hemisferi nord i enormement poblades ciutats pobres a l'hemisferi sud (Wilheim 2004); la globalització de la societat civil a través dels *informals polítics* pot fer repensar la ciutat com a microespai d'un global civil. Fins i tot es pot arribar a pensar en un ordre social a nivell global vehiculat a través de les ciutats. La clau doncs resideix en la globalitat, en ser capaços de pensar que en altres llocs del món també s'estan desenvolupant noves formes de fer política en l'espai urbà, a través d'una organització infraestructural que pren com a base la ciutat. Així doncs, la ciutat pot i ha de jugar un paper clau enfront els nous reptes de la societat del segle XXI.

Aquesta ciutat postmoderna però, s'està veient transformada per diversos processos, sens dubte associats al nou model de societat, que podrien conduir-la vers el model de ciutat genèrica, desigual i mancada d'identitat col·lectiva. No és que hi hagi un esdevenir erràtic i caòtic entre el rol de la ciutat que acabo de descriure en el paràgraf anterior i els processos ja constatats que descriuré a continuació. Simplement es tracta de processos diferents que responen a lògiques diferents, darrere les quals hi ha interessos ben contraposats. És doncs una qüestió de voluntat política i de conflicte d'interessos que les ciutats del futur evolucionin cap a una o altra direcció.

Un dels primers processos constatats en la ciutat postmoderna i que no respon a una voluntat de construir ciutadania a través de la ciutat, sinó que més aviat respon a la lògica de l'especulació i el lliure mercat, és la desaparició dels límits que permetien separar la ciutat i el camp (Nel-lo 2001). La tradicional ciutat compacta mediterrània s'ha estès sobre el territori originant un nou model urbà dispers i de baixa densitat (Indovina 1990, Soja 2000). Es tracta d'una nova forma d'organització del territori que, com diu Albet (1998) no es correspon ni a l'espai rural urbanitzat ni a la urbanització difusa, sinó que és una morfologia urbana dispersa amb implicacions funcionals i en la qual es desenvolupen processos econòmics, socials, polítics i culturals en el marc de tot un espai que va molt

més enllà dels límits de la ciutat tradicional; de tal manera que com afirmen (Clusa i Roca 1998), el concepte territorial de ciutat deixa de correspondre's al concepte politicoadministratiu de municipi.

S'han distingit en els darrers anys diverses dicotomies fent referència al fenomen de la urbanització dispersa. Així, s'ha distingit entre ciutat densa i ciutat extensa, entre model europeu i model americà, entre ciutat amb centre i ciutat sense centre, etc. En les darreres dècades el procés de dispersió de la ciutat sobre el territori ha adquirit una major complexitat, conduint-nos vers una metròpolis postmoderna marcada per una sèrie de canvis en el marc d'unes transformacions globals que poden portar, i ja han portat en alguns casos, a la desaparició dels espais de reunió i comunicació de la ciutat tradicional, doncs en aquestes noves formes urbanes les places, els carrers i els parcs cada cop són menys habituals (Folch-Serra 1998).

S'han generat unes noves pautes de comportament complexes en l'ús del territori; un nou model de població individualitzada que Muñoz (2001) anomena els "territorians": habitants que treballen en un lloc, resideixen en un altre i utilitzen els espais d'oci de llocs diferents. Ja no podem parlar d'un habitant o resident d'un indret sinó que hem de parlar de territorians entre llocs o, com diu Albet (2001), d'una múltiple militància locacional, en la mesura que una persona pot identificar-se i pertànyer a diferents llocs a la vegada.

Aquest augment de la complexitat en el model urbà ha fet evolucionar també les esmentades dicotomies. Així, la ciutat compacta s'ha anat buidant de les seves funcions, a la vegada que els models dispersos han adquirit nous rols a nivell de tot un territori, cosa que ens fa extrapolar les funcions de la ciutat a tota una regió. En aquest nou model hi augmenta la mobilitat, apareixen noves centralitats i es dispersen els habitatges pel territori. Tot plegat potenciat i facilitat pel desenvolupament de xarxes de tecnologia i de transports que permeten que les activitats econòmiques i les residències passin a localitzar-se per tot el territori, convertint les relacions espacio-temporals en relacions constituïdes en forma de fluxos (Castells 2000).

Es desenvolupa així un model d'urbanització banal (Muñoz 2004) en què paisatges i edificis són clonats, produint una especialització del territori en zones homogènies, amb una població estandarditzada i amb una gran manca tant de barreja d'usos com de diversitat social i cultural.

D'altra banda però, un altre procés s'està desenvolupant a la ciutat postmoderna, un procés que aparentment podria concebre's com oposat a l'expansió de la urbanització dispersa i que s'està convertint en l'estratègia urbana a seguir globalment. Es tracta de la revalorització del centre de les ciutats. Una revalorització que es du a terme per part de les classes mitges benestants que retroben els valors de la diversitat de la ciutat tradicional i retornen als centres de la ciutats elititzant-los, donant

lloc al què s'ha conegut com la gentrificació. Un fenomen que esdevé elitista i excloent i que, finalment, acaba produint uns espais tematitzats en mans del capital privat. Uns espais orientats al consum, la seguretat a ultrança i el turisme global i que acaben esdevenint, de nou, espais banals (Muñoz 2004, Zukin 1998b).

En els següents apartats analitzaré detalladament aquests dos processos, la dispersió urbana i la gentrificació, mentre que serà en el capítol dedicat a l'espai públic i en la discussió de les hipòtesis de la tesi que reflexionaré més profundament sobre la possibilitat de construir la ciutat del segle XXI des de la ciutadania i, com diu Subirats (2002), pensant localment i actuant globalment.

5.2 Teorització sobre la urbanització dispersa

Amb l'arribada de la societat postmoderna, moltes ciutats occidentals s'han transformat de tal manera que les pautes tradicionals per a la seva anàlisi han quedat desfasades (Ramoneda 1998). Són nombroses les aproximacions acadèmiques que s'han realitzat entorn les característiques de les noves ciutats occidentals en general i el fenomen de la dispersió urbana en particular, sense que s'hagi assolit una unanimitat a l'hora d'anomenar el nou model urbà (Catalán 2005, Cuadrado 2005, Johnson 2001, Paül i Tonts 2005, Solà-Morales 1997, Vicente 2003), doncs les diferents aportacions s'han centrat en diferents aspectes d'aquest nou model urbà i, sovint, han tendit a desenvolupar teories a partir de realitats específiques de diferents territoris.

Així, per exemple, Indovina (1998) distingeix quatre grans estadis en el procés de difusió de la ciutat sobre el territori. El primer estadi té lloc quan l'expulsió de la gent del camp no dona lloc a un procés migratori sinó que es produeix una reocupació en el sector industrial, cosa que fa augmentar la renda dels individus i això condueix a un increment de la construcció en el camp, passant del camp al camp urbanitzat. En un segon estadi la petita empresa passa a localitzar-se també en l'espai difús, doncs es tracta d'un tipus d'empreses que no generen aglomeracions empresarials en el territori sinó que poden subsistir de forma aïllada. En el tercer estadi l'espai difús comença a disposar d'infraestructures i les empreses de les ciutats grans i mitjanes s'hi desplacen; paral·lelament les famílies troben atractius per desplaçar-se al difús per la reducció de costos que això suposa, especialment pel què fa a l'habitatge, produint-se una migració des del centre cap al difús amb individus de cultura urbana que urbanitzen el territori de forma difusa. Finalment en el darrer estadi el difús es converteix en ciutat en la mesura que adquireix funcions i serveis propis d'una ciutat. En definitiva, es tracta d'un procés en el que s'ha afavorit la difusió enlloc del creixement dels centres ja establerts. A diferència del creixement en taca d'oli, en aquest procés actua una força centrífuga que dispersa el creixement urbà.

En canvi, Nel-lo (2001), concretant el procés d'urbanització de Catalunya, descriu el procés també en quatre etapes però de forma diferent. Parla d'un primer estadi de creixement en taca d'oli en el qual la ciutat central creix per agregació i de forma contínua. A aquesta etapa li seguiria una segona que ell anomena de suburbanització en la que apareixen perifèries metropolitanes, denses però sense continuïtat amb la ciutat central. A continuació identifica un tercer estadi de periurbanització en el que s'integren les dinàmiques metropolitanes dels nuclis rurals. I, finalment, un darrer estadi que anomena rururbanització en el que les dinàmiques metropolitanes es difonen pels espais oberts entre els nuclis urbans originals.

Sigui com sigui i des de l'especificitat de cada territori, s'assoleix un nou model urbà dispers amb unes funcionalitats regionals caracteritzat per la deslocalització en el territori tant d'empreses i activitats com de residències. Aquesta deslocalització ve molt determinada pel preu del sòl, més alt al centre de les regions metropolitanes, fet que determina una segregació en aquesta dispersió tant a nivell productiu com residencial.

Tot plegat té lloc en un procés de retroalimentació en el que l'increment en infraestructures i en mobilitat potencien la dispersió (Capel 2003), a la vegada que aquesta obliga a l'administració a dotar el territori de més infraestructures per facilitar la mobilitat implícita al model (Montiel 1998). D'aquesta manera el territori s'acaba organitzant en xarxes espacio-temporals, generant unes relacions que abasten tota una regió.

5.2.1 Característiques de la ciutat compacta

La ciutat mediterrània tradicional s'ha caracteritzat per una forma compacta, és a dir agregada i densa (Axhausen 2000, Durà 2003, Font 2004, Monclús 1998, Paül i Tonts 2005). Les ciutats mediterrànies, a més, han estat tradicionalment ciutats diverses i espontànies, amb una llarga trajectòria històrica que ha marcat el seu esdevenir a partir de la constant superposició urbanística de diferents etapes al llarg del temps (Leontidou 1993). En definitiva, els tres trets que caracteritzen la ciutat tradicional compacta són: la densitat, la complexitat urbana i la diversitat social (Muñoz 2003).

Amb la Revolució Industrial i seguint la lògica de la proximitat entre els obrers i el seu centre de treball, es va produir una densificació extrema de la ciutat a l'interior de les seves muralles, fins que aquestes foren enderrocades. Posteriorment, com s'ha explicat, la ciutat mediterrània es va anar expandint i, en les darreres dècades del segle XX, el model urbà dispers i de baixa densitat es va acabar imposant arreu de les noves perifèries urbanitzades.

L'explosió del model dispers a les perifèries metropolitanes no ha restat centralitat a les ciutats tradicionals en el conjunt de la seva regió metropolitana (Ascher 2004, Corboz 1994, Indovina 1998, Soja 2000). Tanmateix, en aquest procés de dispersió, la ciutat central i tradicional també s'ha vist fortament transformada.

A nivell productiu hi ha hagut una expulsió del teixit industrial que ha estat substituït per un gran auge del sector serveis, produint-se una espectacular terciarització de la ciutat central (López-Lucio 1993). En aquest sentit, i com mostraré més endavant, hi ha una clara relació entre els processos de reforma interna de les ciutats i el procés de dispersió urbana de les seves perifèries, produint-se així una reducció de la complexitat i una progressiva especialització funcional (Cuadrado 2005, Muñoz 2001, Nel-lo 2001).

A nivell residencial hi ha hagut una molt marcada pèrdua de població, però no ha estat una pèrdua homogènia entre els diferents grups poblacionals. Aquells que han emigrat són fonamentalment joves de classe mitja, la qual cosa ha originat un envelliment de la població en la ciutat central (Indovina 1998, Nel-lo 2001). Al mateix temps, però, la ciutat es veu ocupada per poblacions flotants que la utilitzen temporalment: població metropolitana que fa ús dels elements de centralitat que en ella s'hi concentren o bé població turista d'arreu del planeta atreta per la monumentalització i el màrqueting generat econòmic i políticament al voltant de la majoria de grans ciutats occidentals (Cuadrado 2005, Nel-lo i Muñoz 2004, Secchi 2003).

En aquest context de dispersió i en base a les problemàtiques ambientals que planteja aquest model, ha sorgit en la literatura un reclam pel retorn a un model de ciutat més compacta. Actualment, el model de ciutat compacta es presenta com un model neotradicional caracteritzat per la barreja d'usos i les altes densitats, amb l'argument de reduir la mobilitat i els costos energètics i materials que té el model de baixa densitat sorgit a Estats Units després de la Segona Guerra Mundial. Es tracta fonamentalment de reduir el consum energètic i de recursos a partir de la reducció dels desplaçaments i d'un ús més eficient de l'espai; però mantenint a la vegada una alta qualitat de vida (Brehemy 1992).

Per tant, no s'ha de confondre ciutat compacta amb ciutat extremadament densificada (Bohigas 2002), sinó que es tracta de mantenir les densitats elevades que fan a la ciutat més popular, però combinant diferents formes d'habitatges i esponjant la ciutat incrementant els espais públics i les superfícies enjardinades. Tot i això, el fet de fer una ciutat més compacta és una condició necessària però no suficient per aconseguir un model urbà més sostenible. Una ciutat pel simple fet de ser compacta no és sostenible, i si el grau de densitat urbana és extrem, aleshores fins i tot esdevé insostenible

(Yanarella i Levine 1992). La clau està en incrementar la qualitat de vida sense la necessitat de dispersar la ciutat, i en aquest joc els espais públics hi tenen un paper molt remarcable.

A nivell estrictament ambiental el concepte ciutat compacta, amb altes densitats i una forma urbana amb barreja d'usos, ha estat àmpliament documentat com un model més sostenible de ciutat, amb una menor fragmentació territorial, una menor mobilitat i per tant un menor nombre d'emissions de combustibles fòssils, una millor implantació del transport públic i en general de tots els serveis i infraestructures (Jenks et al 1996, Rudlin i Falk 1999).

A nivell social, la sostenibilitat de la ciutat compacta ha estat molt menys estudiada, i no hi ha un clar consens sobre com la densitat pot afectar els lligams socials d'una comunitat. La ciutat compacta ofereix un millor accés a les instal·lacions (Bromley i Thomas 1993, Rees 1988), un millor servei de transport públic (Kenworthy i Newman 1990), una major facilitat per caminar i anar amb bicicleta (Bourne 1992, Newman 1992), unes millors oportunitats laborals (Beer 1994, Elkin et al 1991, Laws 1994) o una menor segregació social (Hamnett 1991, Kempen 1994). Ara bé, Churchman (1999) també identifica alguns efectes negatius de la ciutat compacta, com el menor espai habitable de les llars⁸ (Brotchie 1992, Forster 1994, Stretton 1996), la manca d'habitatges accessibles (TCPA 1994), la major criminalitat o el menor accés a espais verds (Brehemy 1992, Knight 1996, Stretton 1996).

Des d'un punt de vista social, la ciutat compacta pot ser positiva en uns aspectes i negativa en d'altres, si bé és més propensa a generar situacions d'igualtat que no pas d'equitat. A la vegada, els beneficis o perjudicis socials d'aquest model de ciutat depenen de com es concreta aquest model, especialment pel que fa al grau, excessiu o no, de densitat, i a la dotació real de serveis. Així, la ciutat compacta està dotada d'una sèrie de característiques que li permeten oferir una major equitat, ara bé, només s'aconseguirà en aquells casos en què es maximitzin els seus beneficis i es minimitzin els seus potencials problemes.

5.2.2 Característiques del model urbà dispers i de baixa densitat

El model urbà dispers i de baixa densitat té unes característiques pràcticament oposades a les del model tradicional de ciutat compacta (Tsai 2005). Aquest model urbà, basat en l'expansió vinculada a importants moviments demogràfics des de les ciutats centrals cap a les perifèries metropolitanes (Dwyer i Childs 2004), té el seu origen a mitjans del segle XX quan les ciutats nord-americanes es

---

⁸ La pressió psicològica soferta pels residents ha habitatge excessivament petits va provocar que a les dècades de 1960 i 1970, quan les famílies eren molt nombroses, molta gent optés per construir-se segones residències a les afores de Barcelona.

comencen a expandir territorialment, ocupant nous espais perifèrics mitjançant construccions urbanes de baixa densitat. És el que es coneix amb el nom de l'*urban sprawl*. Com he comentat anteriorment, la literatura al voltant d'aquest fenomen és molt extensa, si bé no hi ha un consens sobre la seva definició. En aquest sentit, una bona manera per caracteritzar l'essència d'aquest model és la que proposa l'Agència de Protecció Ambiental dels Estats Units, segons la qual l'*urban sprawl* es dona quan en un territori metropolità la taxa d'urbanització és superior a la taxa de creixement poblacional.

En les darreres dècades les ciutats europees també han començat a adoptar aquest model de desenvolupament urbà (Dematteis 1986, Jackson 1985, Martinotti 1993). Ho han fet de forma similar al procés de les ciutats anglosaxones però amb certes particularitats derivades de l'especificitat de cada regió metropolitana i de les característiques de les ciutats existents, amb molta més tradició en el cas europeu (Dematteis 1998). Així, tot i els trets comuns de l'extensió de la urbanització de baixa densitat arreu de les regions metropolitanes occidentals, la història i les característiques de cada indret en determinen tant el procés com la forma que acaba adoptant el model a cada territori (Catalán 2005, Paül i Tonts 2005).

Tanmateix, tot i les particularitats de les ciutats europees en general i de cada territori en particular, hi ha alguns elements que són comuns arreu:

- ▶ La baixa densitat en la forma urbana.
- ▶ La dispersió d'activitats i usos urbans pel territori.
- ▶ L'expansió metropolitana de les funcions pròpies de la ciutat.

La baixa densitat d'aquest model ve marcada pel predomini de cases unifamiliars. Però, a més de la baixa densitat, es tracta d'un model desordenat, mancat d'una planificació global i que creix des de la lògica de la demanda. És a dir, que es construeix tant com es demanda i no es limita l'oferta en base a criteris racionals de planificació del territori. Així, s'origina una manca de coherència en la localització de les activitats, fet que genera un consum desproporcionat de sòl i converteix el model en extremadament ineficient (Indovina 1998).

Tot i la dispersió i la gran quantitat de territori ocupat, la nova urbanització no va acompanyada del conjunt d'usos tradicionals de la ciutat sinó que es produeix una especialització funcional del territori, de tal manera que el conjunt d'una regió metropolitana assumeix global i segregadament les funcions i els serveis propis de la ciutat tradicional. Amb la desaparició del límit entre el camp i la ciutat (Nel-lo 2001), tot el territori d'una regió adquireix unes característiques i uns comportaments de tipus urbà. És a dir que, mantenint unes formes més obertes, al camp s'hi desenvolupen unes funcions i uns comportaments completament urbans. Ara bé, és qüestionable que es pugui continuar parlant de

ciutat, doncs l'essència de la ciutat rau en la mescla de les seves funcions i, tot i que la majoria de les funcions es mantenen a nivell regional, la mescla desapareix, esvaint-se així moltes de les característiques socials i quotidianes pròpies de la ciutat tradicional. Al mateix temps, els nous territoris urbanitzats, mancats localment de les funcions de la ciutat, no són ciutat sinó que simplement són urbanització.

El model urbà dispers i de baixa densitat té uns importants impactes ambientals, (Brehemy 1992, Camagni et al 2002, Johnson 2001, Rueda 1995, Sukopp 2004, Tello 2000, Yanarella i Levine 1992), tal i com veurem més endavant pel cas concret de la Regió Metropolitana de Barcelona. Tot i que també pot tenir alguns efectes positius com la menor impermeabilització del sòl o la major connectivitat biològica.

A nivell social, es produeix una erosió de la cohesió social com a conseqüència de la segregació que origina la dispersió d'activitats i residents (Frumkin 2002, Squires i Kubrin 2005). Els desenvolupaments urbans de baixa densitat són homogenis arquitectònica i socialment parlant i cobreixen únicament la funció residencial, provocant una dependència del vehicle privat per satisfer qualsevol necessitat urbana. La segregació social creant zones residencial socialment homogènies significa una clara exclusió socioespacial que provoca una pèrdua de diversitat. Al mateix temps, en aquests entorns urbans, en nom de la seguretat, es fomenta l'aïllament i la privacitat, generant-se així una forma urbana que esdevé un clar obstacle per a la integració social (Muñoz 2003). Com mostra Anne Power (2001) l'*urban sprawl* és una tipologia urbana que segrega i genera exclusió social. Sense la barreja i la compacitat de la ciutat tradicional, la generació de *guettos* és pràcticament inevitable.

En l'espai dispers la proporció entre llocs de treball i població ocupada sofreix una reducció important a causa del caràcter residencial d'aquests municipis (Nel-lo 1995b), a la vegada que hi ha una reducció del capital social en la mesura que el teixit urbà de baixa densitat redueix les oportunitats per a la interacció social espontània (Calthorpe 1993, Freeman 2001, Frumkin 2002, Mo i Wilkie 1997) originant un estil de vida sedentari. Aquest estil de vida i els majors nivells de contaminació atmosfèrica provoquen que aquest model urbà porti associats uns majors problemes de salut, tant a nivell físic com psíquic (Frumkin 2002). El mateix Putnam (1995) atribueix, en part, el declivi del capital social a l'increment de l'ús de l'automòbil i a l'extensió del model urbà de baixa densitat. Aquest declivi, tal i com mostren autors com Greenberg (1993) o Olivier (2001), provoca que els ciutadans i ciutadanes que viuen en entorns urbans de baixa densitat prefereixin una societat més basada en l'individu i siguin menys favorables a solucions col·lectives als problemes socials. Les relacions de veïnatge són un element clau a l'hora de desenvolupar en els ciutadans un sentiment de comunitat i

en la ciutat de baixa densitat aquestes relacions es veuen deteriorades (Prezza et al 2001, Prezza i Schrujjer 2001).

5.2.3 El perquè del canvi

Sovint es tendeix a pensar que la principal causa per la qual un gran nombre de ciutadans i ciutadanes es decideixen a migrar des del centre dens i compacte cap a les perifèries de baixa densitat és per la major qualitat de vida que es pot trobar en aquest nou context. Certament aquest és un dels motius (Indovina 1998); els ciutadans i ciutadanes valoren la rarificació com un element que millora la qualitat de vida, valoren la casa unifamiliar com a habitatge més confortable que no pas la casa plurifamiliar.

Hi ha hagut un canvi de valors que relaciona la qualitat de vida amb l'autonomia individual i amb la possessió d'un automòbil (Montiel 1998) i es busca un nou habitatge amb l'ànim de retornar al camp, fugint de l'estrès i les condicions ambientals del centre de la ciutat (Rueda 1995). La proximitat a la natura és un dels principals motius que explica el desig de molts ciutadans per traslladar la seva residència. Molts d'ells busquen una casa unifamiliar on tenir la seva parcel·la de camp o de jardí sense tenir en compte que molts dels objectius que es volen satisfer es podrien obtenir més satisfactoriament protegint aquests recursos naturals que no pas obtenint-ne la propietat individual (Kaplan 2004).

D'altra banda, però, també existeix una reticència a abandonar el lloc d'on un és originari. I, al mateix temps, el model de ciutat de baixa densitat també presenta unes altres implicacions socials importants: l'aïllament individual i social, la manca de seguretat que dona el veïnat, la manca d'espais col·lectius i d'equipaments, etc.

Existeix però un altre factor que té un pes molt més gran a l'hora d'explicar aquestes migracions vers un nou model de ciutat: es tracta dels costos associats a la ciutat compacta. Tot i que és cert que la major disponibilitat de recursos de les famílies permet una major llibertat per escollir el lloc de residència i permet assumir certs costos com els del transport; els fenòmens migratoris que s'experimenten amb l'aparició de la urbanització dispersa no són tant una qüestió de tria personal sinó que són més el reflex d'una coerció pels costos de viure a la ciutat compacta central. No es nega que existeixi un element atractor per part del model d'urbanització de baixa densitat, però cal tenir en compte que existeix també un element d'expulsió tant o més important que l'atractor (Indovina 1998, Muñoz 2004, Nel-lo 2001, Tello 2003).

Així doncs, en gran mesura, és el preu del sòl i l'especulació de l'habitatge els que determinen els fluxos migratoris: els habitants de renda alta van a llocs més exclusius buscant habitatges més grans i luxosos i els habitants de renda baixa es veuen obligats a marxar a municipis on l'habitatge és més assequible.

Ara bé, no es l'escassetat de sòl el que origina l'augment de preus sinó que es tracta d'un excés de demanda produït per l'ús dels habitatges coma inversions en front els baixos tipus d'interès i la crisi d'altres destins dels estalvis, com és el cas de la borsa. Amb tot, la compra venda d'habitatges es converteix en un mercat d'inversions especulatives que genera una gran quantitat d'habitatges buits (Tello 2003).

Tal i com ja he citat anteriorment, l'altre element clau a l'hora d'explicar el perquè de la dispersió de la ciutat sobre el territori és la major accessibilitat a l'espai obert que s'ha generat incrementant les infraestructures i generalitzant-se l'ús del transport privat. S'ha originat així un nou model de vida altament dependent de l'automòbil, que permet viure i treballar a llocs cada cop més allunyats i que lògicament representa un augment molt important de la mobilitat, tant l'obligada com la no obligada.

Els canvis en el sistema productiu i en l'estructura social tenen també un rol explicatiu important. La ciutat moderna i densa és filla de la Revolució Industrial, de la societat de classes. També és cert que a la mediterrània històricament tenim un model urbà caracteritzat per la compacitat. Avui en dia però estem vivint nous canvis en l'aparell productiu i en l'estructura social que han donat lloc a un nou model de ciutat. S'ha superat el model d'organització fordista basat en la concentració en l'espai de la força de treball i dels mitjans de producció i s'ha passat a un model de dispersió, fragmentació i flexibilització de l'estructura productiva. Les activitats intensives en mà d'obra es dispersen en l'espai i a elles les segueix una dispersió de la força de treball, dels habitatges.

A la vegada, l'estructura social s'organitza entorn estils de vida i de consum, generalitzant-se les classes mitjanes amb una preferència pel model urbà de baixa densitat (Montiel 1998, Rueda 1995). A més, la família nuclear es desintegra i cada cop són més els casos de famílies monoparentals, cosa que, juntament amb el model de baixa densitat, els fenòmens especulatius, les segones residències i l'estructura demogràfica amb un major pes de les edats d'emancipació, impliquen un major consum de sòl per ser habitat per un mateix nombre de persones.

5.3 Gentrificació i tematització de la ciutat

Paral·lelament al procés de dispersió de la ciutat sobre el territori, en les darreres tres dècades del segle XX s'ha produït també a diverses ciutats occidentals un procés de transformació de les seves àrees centrals, provocant la seva revitalització funcional i el canvi en la composició social i els estils de vida dels seus habitants (García 2001). Per denominar aquest procés s'utilitza el terme *gentrification* proposat per Glass l'any 1964 (Hannigan 1995). Glass ho descrivia com la invasió dels barris centrals per part de les classes mitges, desallotjant les classes treballadores i transformant la composició social dels barris. També Castells es va referir a aquest fenomen, parlant de la *reconquesta urbana* per explicar les operacions de rehabilitació i renovació empreses entre 1955 i 1970 en nombrosos barris de París (Sargatal 2000). Un fenomen que, d'altra banda, no només es dona als centres de les metròpolis sinó que també pot tenir una vessant rural (Phillips 2004).

Progressivament, aquests processos es van anar generalitzant i van començar a associar-se a una reorganització profunda de la ciutat, tant a nivell econòmic, com social i espacial. De tal manera, que el fenomen no només es duia a terme des de la iniciativa privada amb la rehabilitació d'habitatges antics per part de nous rics, sinó que es complementava amb la iniciativa pública de regenerar els centres de les ciutats seguint aquestes transformacions.

Les zones gentrificades acostumen a convertir-se en pols atractors per les característiques culturals vinculades a aquests entorns. Tanmateix, com expliquen Tallon i Bromley (2004), els centres de les ciutats també esdevenen pols atractors per altres elements més pràctics com l'oferta variada d'activitats o la proximitat.

Existeix un debat acadèmic entre una perspectiva que explica la gentrificació per un canvi en les preferències de consum de l'individu, situant per tant en primer pla la demanda; i un altre enfoc que posa per davant el paper dels agents institucionals en estimular l'oferta immobiliària i el desallotjament de residents.

Wynne i O'Connor (1998) analitzen el paper de la cultura de consum en la ciutat postmoderna per explicar la regeneració urbana, el canvi de rol de la ciutat i la construcció i deconstrucció d'identitats. Els autors conclouen que la literatura sobre gentrificació i estil de vida a la ciutat es centra en grups socials, el perfil dels quals és ambigu i sovint contradictori⁹. Defensen, en canvi, la teoria de la classe-fracció, segons la qual a través de l'estil de vida sorgeixen tendències de construcció d'identitats dins

---

⁹ Les figures dels yuppies, les noves classes metropolitanes, els bohemis de la ciutat, les generacions perdudes i els grups post-68, són grups que difícilment es poden sostenir des d'un punt de vista estructural d'organització de la societat.

d'una determinada classe. L'estil de vida esdevé l'element cohesionador d'un grup, però aquest grup es genera com a fracció d'una determinada classe social. Si aquest grup promou un estil de vida postmodern i la classe de la que forma part és capaç de monopolitzar el seu tret distintiu, aleshores tindrà un impacte general en aconseguir la distinció a través de l'estil de vida i serà capaç de produir canvis socials i culturals en determinats espais urbans de la ciutat.

Zukin (1998b) també sosté que el consum ha deixat de ser una categoria residual. Les ciutats han d'entendre's com paisatges de consum en els que adquireix una importància creixent l'economia simbòlica, fonamentada en la producció cultural. Aquest nou escenari ha alterat el paper dels estils de vida que, enlloc de ser el resultat de l'economia urbana, s'han convertit en la seva matèria prima, cosa que s'ha originat com a conseqüència del màrqueting de les ciutats com a llocs de diversitat cultural.

Zukin defensa que la relació entre la cultura postmoderna i la forma urbana s'ha centrat en tres processos associats a la ciutat contemporània. Primer la gentrificació, és a dir la transformació d'àrees degradades i no productives de la ciutat tradicional associades amb el desplaçament de la classe treballadora. Segon, la transformació de zones en declivi de la ciutat industrial a través del desenvolupament de programes de regeneració basats en l'art i l'oci, fent un esforç per atraure nova inversió usualment adreçada a serveis financers i administratius i al turisme cultural. I tercer, una transformació reimaginant la ciutat a través d'una sèrie d'associacions que han estat acusades d'adoptar polítiques d'exclusió i antidemocràtiques i que han produït dues ciutats entre els que tenen i els que no tenen.

En aquest sentit, Smith (1996) aporta una visió molt més crítica del fenomen de la gentrificació. Considera que la gentrificació és fruit d'un urbanisme enfocat a la reocupació del centre de les ciutats per part de les classes altes. Smith defensa que el fenomen de la gentrificació s'ha d'entendre en el marc de les interconnexions entre les polítiques urbanes i les pautes d'inversió. Així, la gentrificació és fruit de les polítiques urbanes neoliberals i de l'acció del mercat privat. Ambdós elements actuen contra les minories, les classes treballadores, els pobres i els sense sostre. La gentrificació no és més que una part d'aquesta política urbana. Sovint, en els processos de gentrificació hi ha uns beneficiats i uns afectats. En el moment en què les polítiques de regeneració urbana impliquen una transformació de les classes socials que habiten l'espai en qüestió, els antics residents d'aquests centres urbans es veuen desplaçats (Freeman 2004).

Vull fer èmfasi també en la segona de les transformacions esmentades per Zukin. Hi ha hagut una pèrdua d'activitat productiva a la ciutat que ha estat substituïda per una terciarització de la mateixa. Els centres s'han especialitzat en l'economia dels serveis i s'han orientat al consum constituent

contenedors d'oci i de consum. Es generen així espais de caràcter públic però en el sector privat, orientats al consum, extremant les mesures de seguretat i restringint els usos i l'accés. És el que Zukin (1998b) ha anomenat la *disneyficació* de la ciutat.

Avui, el paisatge de la ciutat es tematitza i acaba no pertanyent a la ciutat sinó a l'espectacle orientat a la globalitat. La imatge es considera el primer element necessari per fer ciutat i el màrqueting és bàsic per atreure inversions i capital (Gibbs i Krueger 2005, Leslie 2005). Sota aquesta lògica, ciutats amb història i cultura diferent estan produint paisatges iguals. És aquesta la urbanització banal en que els diferents elements són repetits i replicats en llocs llunyans. Les regeneracions urbanes dels últims temps s'han caracteritzat per l'especialització econòmica i funcional, la segregació morfològica dels ambients urbans i la tematització del paisatge. Aquests tres elements caracteritzen el concepte d'urbanització ideat pel geògraf Francesc Muñoz (2004).

Apareix aquí una paradoxa doncs a la vegada que elements banals són repetits de forma estandarditzada en llocs diferents, en les societats actuals l'heterogeneïtat de les demandes socials converteix els territoris en llocs específics que requereixen d'unes polítiques públiques locals adaptades al lloc. He comentat en capítols anteriors que la complexitat de la societat actual converteix al lloc en un indret específic, un indret amb conflictivitats i problemàtiques pròpies. Fins i tot en alguns casos la pròpia dinàmica d'una comunitat pot multiplicar determinades dinàmiques d'exclusió o inclusió socioespacial. Així doncs, es repeteix una mateixa forma banalment o el territori està configurat de múltiples especificitats? Podríem parlar de la repetició estandarditzada de diferents elements desiguals, i per tant específics? Si la urbanització és banal, és l'espai local l'àmbit més adequat per a l'acció política? O potser és que l'acció política ha d'intervenir a nivell local per evitar segregació i les dinàmiques d'exclusió generades per la urbanització?

6 L'ESPAI PÚBLIC I LA SEVA FUNCIO SOCIAL

En aquest capítol em centraré en l'anàlisi dels espais públics de la ciutat des de la lògica de la seva funció social. Els espais públics són evidentment espais construïts i per tant espais físics. Ara bé, des de l'enfoc que vull donar en aquesta tesi a l'anàlisi dels espais públics, em sembla d'especial rellevància realitzar una revisió teòrica dels principals eixos socials que han conduït el debat acadèmic entorn els espais públics en els darrers anys.

El capítol s'inicia amb un primer apartat que té per objectiu concretar a què m'estic referint quan parlo d'espai públic. Feta aquesta introducció a l'àmbit dels espais públics des de la lògica de la seva definició, en els propers apartats d'aquest capítol em centraré a analitzar els principals elements de debat entorn aquests espais urbans. Començaré revisant les principals reflexions entorn el paper dels espais públics en la ciutat d'avui en dia doncs, si com s'ha argumentat en capítols anteriors, la societat i la ciutat estan canviant, el paper dels espais públics també s'ha de qüestionar. Seguidament entraré en la discussió de quatre eixos que considero centrals en el debat acadèmic entorn els espais públics en els darrers anys: el paper social dels espais públics, el paper polític dels espais públics, la dialèctica entre els espais públics com a espais de cohesió o espais d'exclusió i la confrontació entre l'àmbit públic i el privat en l'ús dels espais de la ciutat.

6.1 Què entenem per espai públic

Entenc que, com afirma Castro (2002), l'essència de l'espai públic no és jurídica sinó social. Així, quan parlo d'espai públic no m'estic referint a l'espai que jurídicament està reconegut com a públic ni a l'espai residual que queda entre edificis i vies de comunicació. Quan parlo d'espai públic em refereixo a quelcom més que això, em refereixo a un espai ciutadà que permet l'expressió i l'accessibilitat de la ciutadania en condicions d'igualtat. Com diuen Borja i Muxí (2001), l'espai públic ha de ser un espai de representació, ha de ser un lloc d'interacció social en el qual la societat s'hi ha de fer visible.

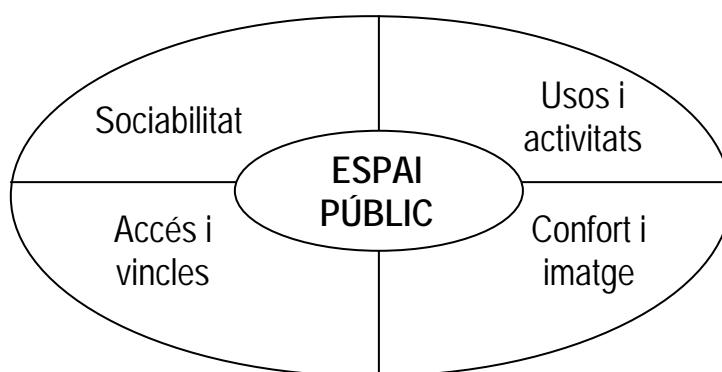
L'espai públic és un espai urbà, lliure d'edificació, que té un ús públic més enllà del simple lloc de pas (Gabàs 1995). L'espai públic, doncs, és un espai multifuncional. És un espai evidentment físic, però és també un espai simbòlic i polític.

L'espai públic és la plaça, el parc, el jardí, que ha adquirit un rol ciutadà i que és escenari de múltiples interaccions quotidianes. Així, en la concepció de l'espai públic que s'utilitza en aquesta tesi no hi

entren ni el carrer pensat com a simple lloc de pas i/o de circulació de vehicles, ni els equipaments públics tancats, malgrat puguin respondre a diferents necessitats en l'àmbit dels serveis personals, ni els espais separats del continu urbà que configura la ciutat, doncs entenc l'espai públic com un espai urbà.

Ara bé, quines característiques concretes hauria de complir un espai públic per a ser considerat com a tal? En el marc del *Project for Public Space*¹⁰ (PPS 2002) s'han marcat una sèrie de criteris per establir els requisits d'un espai públic de qualitat. Consideren que els espais públics de qualitat han de complir quatre objectius: el confort, l'accés, l'ús divers i la sociabilitat (figura 6.1).

Figura 6.1. Com funciona un espai públic

Font: PPS (2002), pàg. 85

Entenc que aquests quatre elements defineixen prou bé les característiques d'un espai públic de qualitat i que, per tant, poden ser utilitzats com a marc per avaluar el bon funcionament o el deteriorament de les funcions bàsiques d'un espai públic entès com un espai social de creació de ciutadania.

6.2 L'espai públic a la ciutat del segle XXI

La societat i la ciutat postmodernes porten associat un model d'espais públics característic, tant per la seva condició d'espai construït com per la tipologia de relacions socials que es desenvolupen en el seu interior.

---

¹⁰ Organització no governamental dedicada a crear i mantenir espais públics que construeixin comunitat mitjançant suport tècnic, educació i recerca. Nova York.

Així, mentre la ciutat moderna és una ciutat en què la vida pública ve marcada per la cultura comercial, la tolerància i l'espectacle; en la modernitat tardana i la postmodernitat això canvia en diverses direccions diferents. Per una banda, en la modernitat tardana trobem un creixement del consumisme lligat a l'expansió de la urbanització dispersa, amb l'aparició del centre comercial com a espai de consum típic. És l'època del consum de masses en què l'estil de vida es basa en la privacitat i l'individualisme. Els centres comercials es situen a la perifèria i són utilitzats com a espais de consum molt lligats a la vida familiar i l'automòbil, de tal manera que tant per la seva essència com pels seus usos es consolida el predomini de rols privats en l'espai públic (Zukin 1998b).

Amb l'extensió de la ciutat sobre territori, el centre de les ciutats s'ha afeblit o s'ha especialitzat. S'han desenvolupat grans extensions de zones residencials de baixa densitat que han banalitzat l'espai construït (Muñoz 2004) a la vegada que s'han fragmentat els usos tot fent desaparèixer l'espai públic com a espai social i ciutadà (Borja i Muxí 2001). Tot plegat, a més, ve acompanyat pels canvis vertiginosos induïts per la revolució de la informació i les noves tecnologies, uns canvis que s'han manifestat també en les formes espacials de la ciutat actual i en la manera com la ciutadania fa ús de l'espai i del territori (Castells 1998). Tanmateix, la ciutadania continua necessitant el contacte humà (Giuliano 1998), fet que fa de les ciutats un espai de trobada indispensable tot i les característiques socials i territorials de l'era de la informació.

La construcció de la ciutat s'ha deixat massa sovint en mans d'un capitalisme desregulat que, conjuntament amb una lògica sectorialitzada i funcionalista de les administracions ha conduït a un model territorial dispers i altament fragmentat que dificulta tota interacció social fora dels marcs de la família o el consum (Harvey 1998b). Els individus es desplacen en massa per satisfer les diverses funcions de la vida moderna. Els espais públics es converteixen en no-llocs relacionats amb el transport, el consum o el lleure, amb una sobreabundància d'esdeveniments però amb una manca d'interacció i d'exercici de ciutadania (Augé 1992).

Un dels trets més característics de la ciutat de la modernitat tardana, molt vinculat al model individualista de la urbanització dispersa, és la privatització dels espais. Aquesta privatització es produeix en dues direccions: per una banda hi ha l'increment d'espais privats per damunt dels públics en una ciutat pensada més per l'individu i la família que no pas pel col·lectiu (Parés 2003), i per l'altra hi ha la privatització dels espais que són d'ús públic o col·lectiu (Borja 1998, Zukin 1998a). En aquesta segona línia, l'espai públic és transformat en un espai comercial privatitzat, fet que té uns importants costos pel que fa a l'accés democràtic a l'espai públic. La privatització està també molt vinculada a la fragmentació i la segregació de la ciutat, ja que es fa palesa amb l'increment dels guetos socials establerts en funció de la classe. Així, trobem per una banda concentracions de població benestant en

barris luxosos en què l'accés pot ser restringit i les mesures de vigilància i control es multipliquen, i per altra banda, concentracions de població socialment exclosa en barris marginals mancats de tota centralitat (Borja i Muxí 2001).

En aquest context, els espais centrals, de diversitat i d'intercanvi es mantenen al centre de les regions metropolitanes mentre que a les perifèries s'hi desenvolupen grans zones residencials de baixa densitat mancades d'espais de socialització. A la vegada, l'activitat comercial i d'oci tendeix a concentrar-se en grans centres comercials que actuen com a contenidors on desenvolupar-hi funcions molt específiques (Muñoz 2001). Aquesta fragmentació de la ciutat en el territori genera unes discontinuïtats que, sens dubte, limiten la integració i l'intercanvi entre la ciutadania.

Tant si es vol accedir a l'oferta urbana i cultural del centre de la ciutat com si es vol consumir als centres comercials, la mobilitat és obligada. L'espai públic pot i ha de jugar un paper clau a l'hora de respondre a aquesta problemàtica. És a través de l'espai públic que es poden donar noves centralitats a les perifèries que permetin concebre-les com a ciutat, disminuint la necessitat de mobilitat. Per això també cal que els espais públics es democratitzin possibilitant-ne l'accés per tota la ciutadania, doncs és a través de l'accessibilitat que s'assoleix la centralitat. Així mateix, creant noves centralitats, les zones degradades de la ciutat poden prendre identitat i rellevància i dotar del dret a la ciutadania a la població, sovint socialment exclosa, que hi resideix.

En la ciutat occidental de la segona modernitat, per tant, hi ha una sèrie de tendències que desestructuren la ciutat i que actuen en contra de la seva essència: disminueixen la densitat de relacions, fan decreïxer la barreja de població i d'activitats i incrementen la desigualtat i la marginació.

D'altra banda però, hi ha tota una sèrie de tendències en un sentit totalment oposat que revaloritzen la ciutat i les seves funcions. Una revalorització que, d'altra banda, va molt lligada al fenomen de la gentrificació que s'ha comentat en apartats anteriors i que, malgrat destaquen per la revalorització que fan de la ciutat certes classes socials, també tenen efectes perversos sobre els sectors més populars de la ciutat (Smith 1996, 2000a)

Les classes mitges retornen a la ciutat i l'elititzen desplaçant determinats grups socials menys afavorits. Amb aquest retorn es valoritza la diversitat urbana. Es tracta d'un estil de vida que fuig de la privacitat de la perifèria i busca la diversitat del centre; és un estil de vida que maximitza els valors de l'autonomia individual i l'orgull cívic. En aquest nou context, l'espai públic és un espai de consum, però urbà i mesclant els usos comercials amb els d'entreteniment i serveis (Zukin 1998b).

Malgrat aquest atractiu per la diversitat que mostren els gentrificadors, les ciutats receptives a l'entreteniment i el consum han caigut en la dependència dels propietaris del desenvolupament i les corporacions multinacionals. La competència entre les ciutats i les corporacions ha conduït a una multiplicitat d'atraccions estandarditzades que redueix la singularitat de les identitats urbanes. Al mateix temps, ha anat prenent força la necessitat de construir espais segurs a la ciutat (Smith 1996). Aquesta demanda de seguretat, juntament amb l'elitització dels usuaris de l'espai i el control de l'espai per part del capital privat, ha conduït també en aquest cas a la construcció d'espais públics privatitzats i tematitzats pel capital que els converteix en espais urbans de consum (Bridge i Watson 2000).

Hi ha però una sèrie d'elements econòmics i socials, a banda del procés de gentrificació, que contribueixen a revaloritzar la ciutat i mantenir la seva essència tradicional. Així, com mostren Borja i Muxí (2001, pàg. 34):

"el capital fix polivalent, les pimes i les empreses de serveis, la qualificació dels recursos humans, la imatge de la ciutat, l'oferta cultural i lúdica, les oportunitats de treball, la diversitat d'equipaments i serveis, l'ambient urbà que sol·licita una part cada cop més important de la classe mitja i també la concentració de sectors populars amb estratègies de supervivència..."

...afavoreixen la ciutat densa i complexa capaç de complir les seves funcions tradicionals en tant que potencien la diversitat i la densitat de les xarxes de relacions socials. Tal i com explica Ortiz (2003):

"una passejada per Barcelona i d'altres ciutats compactes europees demostra que els espais públics tradicionals són encara importants en la vida quotidiana de les persones i que aquestes preocupen a les administracions locals".

Un barri amb espais públics és un barri amb un valor afegit. Els espais públics incrementen la qualitat de vida d'una ciutat i el fet de disposar d'espais públics propers és un element de valor. Tal i com demostra Bengochea (2003) en el seu estudi de preus hedònics, la major proximitat a un espai urbà verd fa incrementar el preu dels habitatges.

Es planteja doncs en aquest inici del segle XXI una disjuntiva en els models d'espais públics i d'estils de vida que hi són associats. Dos models que es poden entendre com contradictoris: el model d'estil de vida individualista i privatitzat de les afores per una banda, i el model de molts residents urbans atrets per la diversitat social i cultural dels espais urbans. Una diversitat que, al seu temps, entra en contradicció amb l'estandardització que produeix la privatització de l'espai públic per part del gran capital.

6.3 L'espai públic i social

És indiscutible que l'espai públic té una dimensió social. Com diuen Borja i Muxí (2001, pàg. 47):

"és un lloc de relació i d'identificació, de contacte entre les persones, d'animació urbana, de vegades d'expressió comunitària".

L'espai públic és el lloc de la cohesió social i dels intercanvis, el lloc on es desenvolupen moltes de les relacions socials que s'esdevenen en una ciutat. En paraules de Marc Augé (1992), si un lloc no és relacional, ni històric, ni identitari, aleshores és un no-lloc.

Però l'espai públic en la seva funció social, no és només relacional sinó que a més és divers. No n'hi ha prou amb relacionar grups homogenis. En aquest cas estem parlant de guetos, d'exclusió i de restriccions a l'accessibilitat, és a dir de manca de democràcia. L'espai públic ha de democratitzar la ciutat oferint la possibilitat d'expressar la seva màxima diversitat donant un accés igualitari a l'heterogeneïtat social i cultural que en ella s'hi troba. La ciutat és on es concentra la diferència, i aquesta diversitat afavoreix l'imprevisible i possibilita la innovació (Indovina 2002). És la diversitat de la ciutat la que fa possible l'intercanvi, un intercanvi però que no es pot dur a terme sense civisme. Ambdues coses, intercanvi i civisme, necessiten un lloc on expressar-se, un lloc on produir-se, i aquest lloc és l'espai públic. En aquest sentit, cal que els espais públics es pensin per ser utilitzats per la diversitat de grups de la ciutat, afavorint que els diferents grups se'n puguin apropiat i puguin sentir-lo com a propi (Borja 1998).

Segovia i Saborido (1997) argumenten que els espais públics en què es garanteix un ús social són aquells en què hi ha més diversitat (de sexes, d'edat, d'activitats, de grups socials, etc.), en què el temps d'ús és més gran (són utilitzats tant a la nit com al dia) i en què la circulació és més intensiva (hi ha recorreguts en totes direccions i són ocupats en la seva totalitat).

En parlar d'espai públic i societat però, és obligada la referència a Henry Lefebvre. Per ell, l'espai públic és un producte del cos humà. Aquesta noció de producció és important perquè implica no només la producció econòmica, sinó també la reproducció de relacions biològiques i sociològiques com a activitats que es produeixen un espai social. Lefebvre identifica tres moments en la producció de l'espai: les pràctiques espacials, que denoten la manera com la ciutadania genera, utilitza i percep l'espai; les representacions de l'espai, que és l'espai concebut, nascut del saber i la lògica, el creat pels professionals de l'urbanisme; i, finalment i amb gran importància, els espais de representació, espais viscuts i modificats en el temps a través del seu ús, espais plens de simbolisme i significat, espais en els quals la societat es fa visible (Lefebvre 1974).

Lefebvre aporta la idea de la unificació entre l'espai físic i l'espai social, entre la forma i la funció, donant molta importància a la vida quotidiana com un procés de producció de l'espai. Des d'aquesta perspectiva, es considera que l'espai que ens envolta és part de la nostra realitat social, una part integral de la nostra existència (Stewart 1995). La vida quotidiana al voltant d'un espai dona identitat a la ciutadania, fins i tot mitjançant el nom de l'espai (Kearns i Berg 2002). Com diu Ortiz (2003) l'ús quotidià de l'espai públic genera un sentiment de pertinença; en els entorns urbans en què els espais públics i les zones peatonals hi són més presents, el sentiment de comunitat també és més gran.

Les institucions socials s'expressen espacialment dotant l'espai construït d'un ús social. Un espai construït que, a diferència de l'espai social, es focalitza en l'espai físic, la seva morfologia i la manera que aquesta afecta les nostres percepcions. L'espai construït doncs, pot ser socialment utilitzat de diferents maneres i pot prendre diferents significats (Madanipour 1995).

Per Lefebvre però, la il·lustració va conduir a la fragmentació i l'homogeneïtzació de l'espai, tot generant un espai abstracte en el sentit que el lloc de l'espai social d'interacció és dominat per una part d'aquest espai social. Per fer front a això, l'autor reivindica l'emergència d'un nou espai, un espai diferent en què les diferències hi siguin accentuades (Madanipour 1995, Stewart 1995).

La dispersió espacial i temporal de les activitats de la qual parlava en apartats anteriors, així com l'especialització de l'espai, també han fet perdre moltes funcions a l'espai públic en la vida social dels ciutadans/es. Els espais públics han esdevingut segons alguns autors llocs residuals a través d'un procés que produeix la fragmentació i la segregació de la societat. Com afirma Indovina (2002), l'espai públic és un lloc de socialització, però el model d'urbanització dispersa ha disminuït l'espai públic infraestructural en benefici de l'espai privat, a la vegada que molts estils de vida de la societat actual no es corresponen amb una concepció de l'espai públic com a lloc de socialització sinó que s'orienten a l'individu i la família, fugint de l'espai públic, en moltes ocasions per motius de seguretat (Sennett 1975).

Existeix una agorafòbia urbana que posa en crisi l'espai públic com a espai social. S'expandeixen els *shopping centers* en els quals es reserva el dret d'admissió, mentre que a la perifèria residencial de baixa densitat els carrers són buits i, en ocasions, vigilats per policies privades (Borja 1998). De fet, en el model de baixa densitat urbana, és el mateix teixit urbà el què, mancat de places i llocs d'encontre, sovint també mancat d'il·luminació i sobretot, mancat de gent que surti de l'entorn privat, converteix l'espai públic en un espai que és percebut com a perillós. Segurament, la política de vigilància ultrança per fer front a aquest temor de la ciutadania podria ser substituïda o almenys complementada amb una política de potenciació de l'espai públic, ja que un espai públic, ocupat, divers, il·luminat, de

qualitat urbanística i de continuïtat amb la resta de la ciutat, és en si mateix un espai que ofereix seguretat (Smith 1996).

La promoció de l'espai públic en els darrers anys per part de moltes ciutats ha estat vista precisament com un vehicle per fer front a aquesta fragmentació, creant espais d'interacció i esperant que individus de diferents grups socials es mesclin en aquest entorn, tot promovent un major grau de tolerància. Ara bé, com mostren diversos autors, aquest no és sempre l'objectiu principal de la promoció d'espais públics en una ciutat. Així, la promoció d'espais públics pot respondre a una qüestió de màrqueting de la ciutat. O bé pot fer-se per un simple atractiu turístic. O bé com un mecanisme de legitimitat buscant la regeneració de la ciutat enfront determinats problemes socials com el crim o l'existència de zones marginals (Hall 1995, Madanipour 1999).

En definitiva doncs, cal que analitzem l'espai públic com un lloc on diferents grups hi interactuen donant-hi un ús i un significat particular. Hi ha doncs una gran diversitat de percepcions de l'espai públic en les múltiples experiències quotidianes que en ell hi tenen lloc i és aquesta diversitat i la seva interacció que en configuren el seu ús social.

6.4 Espai públic i polític

L'espai públic és hi ha estat històricament un espai polític, i ho ha estat en dos sentits. En primer lloc perquè ha estat el lloc on la ciutadania s'ha manifestat, ha reivindicat, ha lluitat per objectius col·lectius i ha expressat la seva opinió. Així doncs, l'espai públic és polític en tant que és un espai de manifestació política; i no només de la ciutadania, sinó també de les institucions, del poder, de l'autoritat. L'espai públic és l'espai d'expressió tant d'aquells que estan el poder com d'aquells que hi lluiten en contra (Borja i Muxí 2001, Mitchell 2003).

En segon lloc, l'espai públic és polític en tant que és democràtic. En aquest sentit, l'espai públic és polític perquè és ciutadà, permet l'accés a la ciutadania de forma igualitària i contribueix a la cohesió i la igualtat social. Precisament la condició d'espai democràtic és el que converteix l'espai públic en espai d'expressió ciutadana, és a dir en espai polític.

Borja defineix la ciutat com a *urbs, civitas i polis*. La *urbs* és la construcció, l'aglomeració humana, la densitat demogràfica. La *civitas* és la ciutat com a lloc productor de ciutadania i com a àmbit d'exercici de la mateixa. I la *polis* és la ciutat política, la ciutat com a lloc de govern i com a lloc d'expressió de les demandes col·lectives.

L'espai públic com a espai polític ha de garantir el dret de tota la ciutadania a expressar-se i a mobilitzar-se políticament, i per tant ha de ser *polis*, però l'espai públic com a espai polític també ha de reconèixer el dret a la ciutadania, a expressar-se en l'espai mostrant la seva diversitat, ha de permetre al ciutadà/na exercir els seus drets lliurement, ha de ser *civitas*.

És en aquests dos sentits que l'espai públic pot esdevenir un promotor dels nous processos emergents de participació ciutadana en les societats postmodernes. L'espai públic com a lloc de manifestació i expressió de voluntats col·lectives és un espai que fa sentir la veu del poble enfront els qui governen (Dikeç 2005), és un espai d'acció col·lectiva que influeix en la presa de decisions públiques i és per tant un espai de participació ciutadana. Així mateix, l'espai públic com a lloc d'interacció i de reconeixement de la ciutadania permet al ciutadà exercir els seus drets a la vegada que fomenta la interacció, la mescla i la diversitat, elements tots ells que poden cohesionar una societat, reforçar la identitat col·lectiva i incentivar la recerca d'objectius comuns. És a dir, que l'espai públic en tant que *civitas* no és participatiu perquè possibilita l'expressió de voluntats col·lectives sinó perquè fomenta el sentiment de ciutadania i d'implicació en els afers col·lectius; és per això que l'espai públic com espai ciutadà és també un espai de participació ciutadana.

Si entenem la dimensió política de l'espai públic com aquella que permet al poder i als col·lectius expressar les seves voluntats, ens trobem amb autors com Lefebvre (1974), que argumenta que els espais de representació són llocs de resistència que no han estat presos per l'aparell del poder; i amb altres autors com Mitchell (1992) que mostra com els espais públics, al mateix temps que són necessaris pels moviments socials i la lliure activitat política, sovint són controlats per l'estat o algunes institucions privades.

Per Mitchell (1995), els planificadors han tendit a crear espais basats en el desig de seguretat més que no pas en la interacció i per a l'entreteniment més que no pas per l'acció política. En recerca del confort i la seguretat, l'activitat política de l'espai públic ha estat substituïda per l'espai espectacle, còmode i pensat per a vendre.

Així, ens trobem amb un increment del que Sennett (1993) anomena "espais morts" i amb el desenvolupament d'espais festius que potencien el consum. Tots dos models es basen en la voluntat d'aconseguir més ordre, seguretat i control sobre el comportament de la ciutadania. En nom del confort i de la seguretat, l'activitat política és reemplaçada en aquests espais per un còmode espectacle dissenyat per vendre. Els espais oberts juguen un rol funcional i ideològic que difereix del de l'espai públic polític.

Fins i tot quan nous grups socials reclamen un major accés als drets socials, l'homogeneïtzació de l'espai públic continua avançant. La disneyització de l'espai (Zukin 1998a) implica una creixent alienació dels individus de les possibilitats d'interacció en l'espai públic. Representa un creixent control per part dels poders econòmics i determinats actors socials sobre la producció i l'ús de l'espai (Stewart 1995).

Malgrat tot, fins i tot si l'espai social és controlat i limitat, sempre té un significat polític, simbolitzant el poder de l'Estat o bé on l'Estat és reptat pels seus oponents.

En aquest debat hi ha dues grans teories oposades (Goheen 1998). La primera, representada per Sennett, es basa en la premissa que l'esfera pública ha estat devaluada en tant que ideal polític i social. L'interès de la ciutadania en l'espai públic ha disminuït al igual que la ciutadania s'ha desvinculat d'una participació activa dels debats públics. Per alguns, això expressa el conflicte del capitalisme amb els drets col·lectius de la ciutadania.

Per altra banda hi ha la teoria defensada per Zukin (1997) o Ethington (1994) que emfasitzen el significat de l'espai social com l'arena preferent en què grups de gran diversitat poden adquirir una visibilitat pública, buscar un reconeixement i fer demandes. Des d'aquesta perspectiva, l'espai públic urbà reflecteix els canvis i continuïtats que caracteritzen la dinàmica de la vida pública urbana.

Sennett (1997) argumenta que la ciutat moderna ha falsificat la creença que la seva ciutadania comparteix un interès comú. L'espai públic ha esdevingut buit, un espai d'una llibertat abstracta però sense connectivitat humana, un fracàs que ell associa al triomf de l'individualisme modern i la pèrdua de la confiança en allò que és públic.

Ethington (1994) en canvi, segueix l'argument de Habermas (1989) segons el qual el creixement de l'esfera pública depèn de l'habilitat d'un grup per actuar conjuntament de forma conscient i expressar els seus desitjos a l'esfera política. En l'actualitat, els interessos privats i els assumptes comercials han envaït l'opinió pública i, en el marc de l'esfera pública s'ha construït una visió fictícia i universal d'allò que és públic. L'espai públic continua essent redefinit per a un públic els valors i les demandes del qual estan en competència en l'arena política de la ciutat. Molt diferent de la visió de Sennett, pel qual la política està retornant a un estadi en què el canvi creatiu està més associat a l'individu o les institucions privades com el capitalisme.

Contrastant amb la visió universal d'Habermas de l'esfera pública, Arendt (1959, 1965) desenvolupa una teoria defenent que la política és una qüestió de gent compartint un món comú i un espai comú de compareixença en què l'assumpte públic pot emergir i ser articulat des de diferents perspectives. Els

individus han de ser capaços de veure's i parlar els uns amb els altres en públic, reunir-se en espais públics en què les seves diferències i els seus trets comuns poden emergir i esdevenir la base d'un debat democràtic. Arendt insisteix en el poder de l'associacionisme polític i la participació pública, així com reconeix el poder de les mobilitzacions populars de base que tenen el potencial de generar un espai públic en què l'acció política hi pot aflorar (Howell 1993).

En definitiva doncs, i simplificant l'estat de la qüestió, podem distingir dues maneres d'entendre l'espai públic com a espai polític, des de la *polis* i des de la *civitas*, i podem distingir també dues maneres de percebre les tendències de l'espai públic com a polític, des del declivi del home públic de Sennett (2002) o des de la possibilitat de potenciar la diversitat i l'intercanvi de Zukin i Ethington.

6.5 Espai públic: cohesió o exclusió social

Un altre element important a considerar en el debat sobre l'espai públic és si realment són espais que potencien la interacció entre les persones de diferents grups socials i fomenten així la cohesió social o si, al contrari, creen desigualtat i diferències entre la ciutadania a l'hora d'accedir i utilitzar l'espai.

Com afirma Castro (2002, pàg. 53):

"l'espai públic generant dinàmiques quotidianes essencials pot ser un instrument de cohesió social i material de la ciutat però la reducció de la seva dimensió pública pot ser l'origen de la crisi de vincles socials i de la crisi de ciutadania d'avui en dia".

Així, entre d'altres, l'anàlisi que fa Marne (2001) dels parcs de Liverpool ens mostra com la crítica de Sennett a l'urbanisme del dinou com un fracàs a l'hora de promoure la diversitat és força certa mentre que la concepció de Zukin de l'espai públic com a espai de proximitat, diversitat i accessibilitat és qüestionable en moltes ocasions.

L'espai públic també pot actuar com a element de segregació. És el què succeeix quan es construeixen els parcs pensant en servir unes classes socials determinades. A través dels espais públics d'una ciutat es pot potenciar que grups d'una mateixa classe, ètnia, gènere o edat es concentrin en uns determinats espais i uns altres grups ho facin en altres espais.

Per tant, no és tant clar i no està tant acceptat que els espais públics permetin una major cohesió social, si bé és cert que poden fer-ho; igual que no està tant clara la seva capacitat de potenciar una activitat política, si bé és cert que poden fer-ho.

Hi ha molta literatura sobre l'espai públic com a espai d'exclusió i com a espai de temor. Molta d'aquesta literatura s'emmarca en la geografia de gènere però hi ha també nombrosos estudis que analitzen l'exclusió i el temor a l'espai públic des d'un punt de vista de classe o d'ètnia (Fenster 2004, Massey 1994, Pain 2000). Molts espais públics són espais temuts per gran part de la ciutadania, o almenys per determinades classes, doncs els pobres utilitzen l'espai públic com a espai de supervivència del qual no en poden prescindir.

El temor a l'espai públic sol estar vinculat a una percepció i un disseny del mateix com un espai residual i no com un espai d'ús social, de tal manera que es converteix en un espai que no és protegit i que produeix una agorafòbia urbana (Borja 1998). La ciutadania es refugia en els espais privats perquè percep l'espai públic com a perillós, i això condueix a la privatització de l'espai públic amb *shopping centers*, parcs temàtics excloents i consumistes o guetos residencials elitistes amb vigilància privada. És evident que la privatització de l'espai públic de la qual parlàvem en l'apartat anterior és una clara forma d'exclusió social, l'espai privatitzat és un espai pensat per uns determinats grups que s'hi senten protegits i és prohibitiu per a altres grups que en queden exclosos.

Segons Arendt, cal tenir en compte el context, la particularitat i la quotidianetat de cada espai, la història de la seva construcció i el seu simbolisme per conèixer les característiques d'un espai públic concret. En aquest sentit són de gran utilitat estudis de cas en profunditat com els que s'estan duent a terme des del Grup de Geografia i Gènere de la Universitat Autònoma de Barcelona (Cucurella 2004, Díaz 2004, Ortiz 2003).

6.6 Espai públic, espai privat

El debat sobre el caràcter públic o privat de l'espai és un debat sobre els control i els drets en l'espai. Alguns espais han estat gestionats per empreses privades en interès de sectors particulars de la població, oferint-los un espai públic segur. En resposta a aquesta privatització hi trobem el desenvolupament d'espais realment públics que promoguin la tolerància i la cohesió social (Howell 1993).

Hi ha una certa tendència a privatitzar l'espai públic per tal de resoldre els problemes socioeconòmics de la ciutat i la percepció de la mateixa com un espai perillós. Òbviament aquesta és una estratègia que, sens dubte, genera desigualtat i exclusió social. La privatització de l'espai públic des d'una lògica comercial canvia totalment l'ús i la percepció del mateix (Castells 1998). Com afirmen Borja i Muxí

(2001), amb aquesta tendència es corre un important risc de generar societats gens cohesionades, mancades de diversitat i en les que la ciutadania perdi la capacitat de relacionar-se.

Sennett i Zukin també tenen visions diferents en aquest debat. Sennett (2002) veu l'oposició entre públic i privat com un element central del seu argument: el declivi de l'individu públic i la pèrdua de confiança en l'esfera pública acompanya l'elecció que la ciutadania ha fet per desplaçar-se cap a l'esfera privada. Per altra banda, Zukin (1997, 1998b) concep la cultura pública com socialment construïda, produïda per moltes interaccions que es produeixen en la vida quotidiana als carrers, tendes, parcs i espais on experimentem la vida pública en les ciutats. El dret d'estar en els espais, d'utilitzar-los per determinades funcions, de reclamar-los com a nostres tant amb un sentit individual com col·lectiu, genera un canvi constant en la cultura pública. Zukin percep la producció d'aquest espai com la conseqüència d'una sinèrgia entre la inversió del capital i el significat cultural.

Per Sennett, que percep el declivi de l'individu públic, la pràctica de la vida quotidiana només ofereix petites oportunitats per canviar les regles del joc. Per ell, l'individu pot ser un observador visible de l'espai urbà però no hi pot jugar un paper actiu. És a dir, percep l'individu completament marcat per una estructura que el condueix cap a la privacitat i no contempla la possibilitat que l'individu utilitzi la seva agència per construir l'espai públic. És una visió del tot oposada a la que ens ofereix Llewellyn (2003), segons el qual la vida quotidiana dels individus té una gran capacitat productiva en l'espai públic, és a dir que l'agència dels residents té un paper importantíssim en la producció diària d'un espai públic.

7 LA SOSTENIBILITAT INTEGRADA

“Les comunitats sostenibles són aquelles que minimitzen el consum de capital natural i multipliquen el capital social” (Roseland 2000, pàg. 127).

El sorgiment d'una nova societat postmoderna, complexa i plena d'incerteses, l'emergència de processos participatius, els canvis en els estils de vida urbans, la transformació de la ciutat amb processos paral·lels i banals de dispersió i tematització i l'evolució del rol dels espais públics en aquesta ciutat són, tots ells, processos que s'esdevenen en un moment en què, des de la Cimera de la Terra celebrada a Rio de Janeiro el 1992, la sostenibilitat hauria de ser l'eix transversal que guies tot tipus de desenvolupament.

Com ja he explicat en l'apartat introductor de d'aquesta tesi, l'objectiu de la mateixa és l'anàlisi de la sostenibilitat dels espais públics en aquest nou context social i territorial de la Regió Metropolitana de Barcelona; no únicament des d'una òptica ambiental, sinó també des de les dimensions social, econòmica i política de la sostenibilitat (Valentin i Spangenberg 2000); és a dir, fent una avaluació integrada de la sostenibilitat urbana (Ravetz 2000, Rotmans et al 2000) de la RMB centrant-me en el paper dels espais públics.

És per això que es fa necessària una revisió de l'estat de la qüestió entorn l'evolució del concepte de sostenibilitat en general, i la literatura sobre sostenibilitat integrada en particular, fent especial èmfasi en aquelles dimensions habitualment menys estudiades com són la dimensió social o la política.

7.1 Sostenibilitat: la interacció entre natura i societat

El concepte de sostenibilitat és un concepte extremadament ambigu sobre el qual hi ha moltíssima literatura amb múltiples aproximacions i discursos heterogenis (Williams i Millington 2004). De fet, Fowke i Prasad (1996) van arribar a identificar fins a 80 accepcions diferents del mateix terme. Tanmateix, enfront aquesta allau de múltiples teoritzacions del concepte, autors com Krueger i Agyeman (2005) proposen centrar els esforços en analitzar la sostenibilitat tal i com realment existeix actualment i no en funció de construccions teòriques sobre com hauria de ser; analitzant quines relacions hi ha entre els actors, les institucions i les diferents escales implícites en un determinat procés socioecològic.

El concepte sorgeix com una nova manera d'entendre el desenvolupament humà, com un nou marc cognitiu diferent al marc propi de la societat industrial. Van ser Catton i Dunlap (1978) els qui van proposar la superació del *Paradigma de l'Excepcionalitat Humana*, propi de la visió del món dominant a occident, pel que van anomenar el *Nou Paradigma Ecològic*.

Des del *Paradigma de l'Excepcionalitat Humana* es considera que els humans tenen una herència cultural que els fa diferents a les altres espècies animals; els entorns socials i culturals són els contextos crucials per als fenòmens socials i l'entorn biofísic és del tot irrellevant. Es considera també que el progrés tecnològic i social pot continuar indefinidament i així tots els problemes socials tindran una solució, de tal manera la tecnologia, els factors socials i els culturals són els principals determinants dels fenòmens socials.

Per contra, des del Nou Paradigma Ecològic es percep que encara que els humans tinguin unes característiques especials, existeix una interdependència amb les altres espècies. Segons aquest paradigma, els humans viuen en un entorn biofísic finit que imposa restriccions als fenòmens socials i del qual el depenen. Les lleis ecològiques no poden ser transgredides, encara que es pensi que la ment humana té prou inventiva per ampliar continuament els límits de càrrega del sistema. Així, des d'aquest nou paradigma, els fenòmens socials estan influïts no només pels factors socials i culturals, sinó també per complexes relacions amb el medi ambient. Igualment, s'assumeix que les accions humanes estan relacionades amb l'entorn i determinades accions intencionades poden tenir unes conseqüències inesperades.

De fet, son molts els autors que com Glasby (2002) han evidenciat empíricament la necessitat d'aquest nou paradigma. Un nou paradigma que, com diuen Durrant i Straussfogel (1998) passa per redefinir el concepte de desenvolupament, superant la seva concepció econòmica a partir d'una nova concepció humana i ecològica.

El canvi de paradigma es començà a materialitzar en la Conferència sobre el Medi Ambient Humà de les Nacions Unides, celebrada a Estocolm (Suècia) l'any 1972 i la publicació de l'*Informe Brundtland* de la Comissió Mundial de Medi Ambient i Desenvolupament l'any 1987 (CMMAD 1987).

Fou en aquest informe on es donà a conèixer el concepte de *desenvolupament sostenible* com "aquell desenvolupament que satisfà les necessitats del present sense comprometre la capacitat de generacions futures per satisfer les seves pròpies necessitats". Ara bé, malgrat la definició aportada per l'esmentat informe, el concepte anirà sempre acompanyat d'una enorme ambigüitat i això farà que constantment vagin apareixent noves accepcions i noves interpretacions del terme. Un terme que prendrà la seva institucionalització internacional l'any 1992 a la Cimera de la Terra de les Nacions

Unides a Rio de Janeiro, en la qual s'intenta concretar l'aplicació del concepte amb les Agendes 21 i s'estableix la seva acceptació internacional. Després d'aquesta Cimera, es continuaran realitzant noves aportacions intel·lectuals concretant i interpretant de múltiples formes el concepte en qüestió.

La base del desenvolupament sostenible és la interacció entre l'economia i el medi ambient esdevenint, de fet, un concepte pont entre aquests dos àmbits. Un concepte que és normatiu i que, per força, implica assolir compromisos entre objectius socials, econòmics i ecològics (Hediger 2000).

El principal objectiu és compatibilitzar el desenvolupament econòmic amb la salvaguarda del medi ambient, amb la qual cosa la dimensió social del concepte queda en un segon pla. En part, l'oblit del caràcter social de la sostenibilitat s'explica pel moment en què s'aprova la Declaració de Rio de Janeiro. A diferència de la Declaració d'Estocolm (1972) en la què sí que s'emfatitza el desenvolupament social i cultural a més de l'econòmic, en la Declaració de Rio la Guerra Freda ha finalitzat i, amb la caiguda del bloc soviètic, quan es parla de desenvolupament es pensa bàsicament en desenvolupament econòmic i no es posa tant d'èmfasi en la dimensió social. Tot i això, a mesura que es va desenvolupant el concepte i es va operativitzant, es tendeix a parlar de la sostenibilitat en termes econòmics, ambientals i socials, entenent que la sostenibilitat consisteix en la perdurabilitat de la qualitat en aquests tres àmbits.

A partir d'aquesta concepció, les aproximacions que s'han fet al concepte de sostenibilitat des del món acadèmic han sorgit de moltes disciplines i no únicament de l'Ecologia i les disciplines tècniques. En aquest sentit, tal i com mostra Castree (2004) la Geografia ha jugat un paper important en la construcció teòrica del concepte. Des d'aquesta disciplina, sense s'ha dogmatitzat el concepte, s'han produït múltiples recerques de tendències molt diverses que han mantingut el camp ambiental com un camp viu i cada cop més rellevant.

7.2 Sostenibilitat urbana

Tal i com van mostrar Rees i Wackernagel (1996), les ciutats juguen un paper fonamental des del punt de vista de la sostenibilitat. L'estil de vida urbà porta associats una sèrie d'impactes que excedeixen els límits territorials de la ciutat: consum de recursos, consum d'energia, consum d'aliments, producció de residus, mobilitat, etc. Però a la vegada, les ciutats poden tenir unes característiques de compacitat, complexitat i racionalitat que poden fer més eficient l'ús de molts d'aquests recursos (Rueda 2002). És imprescindible analitzar la sostenibilitat de les ciutats no només pels impactes que poden tenir més enllà dels seus límits territorials, sinó també pel propi metabolisme ecològic que es

produeix en el seu interior. Però, sobretot, és imprescindible analitzar la sostenibilitat de les ciutats en tant que, cada cop més, les societats actuals són societats urbanes.

Com mostren Hanson i Lake (2000), els estudis de sostenibilitat urbana tendeixen a centrar-se en la necessitat de protegir els ecosistemes ecològics buscant solucions en la tecnologia i l'enginyeria. Tanmateix, els principals obstacles a la sostenibilitat són socials, culturals i polítics, més que no pas tècnics. Els autors defensen que no es pot entendre una comunitat com a sostenible si no és en el marc d'una societat relacional. És en aquest sentit que des de la Geografia Humana cal contribuir a construir entorns sociourbans més sostenibles.

Des de la Geografia i, sobretot des del camp del planejament i l'ordenació territorial, s'han fet importants esforços analítics per avançar cap a entorns urbans més sostenibles. En aquesta línia hi ha múltiples aportacions, algunes enfocades a la planificació (Jepson 2003, Manta 2004), d'altres enfocades a l'urbanisme sostenible (Alberti 1996, Alberti i Susskind 1996, Livingston 2001, Xuan et al 2002) i d'altres fent referència a nous conceptes com les eco-cities de Roseland (1997) o l'Smart Growth de Krueger i Agyeman (2005).

7.3 La sostenibilitat des de l'Ecologia Política Urbana

"Les ciutats són denses xarxes on s'hi desenvolupen processos socioespacials que són simultàniament locals i globals, humans i físics, culturals i orgànics". (Swyngedouw i Heynen 2003, pàg. 899)

Adoptaré l'anàlisi de la sostenibilitat des de l'Ecologia Política Urbana. Entenc, doncs, que no existeix una única sostenibilitat possible sinó que la sostenibilitat depèn de les forces polítiques i socials que hi ha al darrere de la producció d'un determinat model social, econòmic i ambiental (Robbins 2004). Aquesta és la base de l'Ecologia Política, buscar explicacions des de lògiques econòmiques, socials i polítiques, però mantenint en el centre d'estudi els processos ecològics que són l'objecte de l'anàlisi (Walker 2005).

L'Ecologia Política Urbana vol contribuir a entendre com es produeixen els entorns socioecològics en els processos capitalistes d'urbanització. En aquest sentit, l'Ecologia Política Urbana suposa un pas més en l'heterogeni camp de l'Ecologia Política, tradicionalment centrat en l'anàlisi de les societats del Tercer Món (Robbins 2002). Així, els temes que estudia l'Ecologia Política (l'accés als recursos, la marginació de certs grups socials, el context econòmic *glocal* en els conflictes ambientals, el paper de l'Estat com un gestor ambiental, les relacions de poder darrere les accions ambientals, el significat de

les institucions locals) són tan rellevants al Tercer Món com a les societats occidentals i són aplicables tant als entorns rurals com als entorns urbans (Braun 2005). Així, són diverses les recerques que recentment s'han dut a terme en l'àmbit urbà des del camp de l'Ecologia Política, entre les quals es poden destacar, per la vinculació amb el contingut d'aquesta tesi, l'estudi de Robbins (2003) vinculant la indústria dels pesticides amb la proliferació de les gespes als entorns urbans d'Estats Units o l'estudi de Heynen (2003) sobre els parcs els diferents impactes dels parcs urbans en funció de l'escala analítica.

Des de la lògica de l'Ecologia Política Urbana cal veure si el model social i econòmic que hi ha darrere el model territorial de la RMB és el que ha determinat una específica construcció socioambiental sobre el territori, produint un medi ambient característic i no un altre (Swyngedouw i Heynen 2003). Ara bé, el que ens hem de preguntar és: per a qui és sostenible aquest model i per a qui no ho és, a qui beneficia i a qui perjudica?

En aquesta tesi es pretén aplicar el concepte de sostenibilitat a un territori metropolità, des d'una lògica eminentment urbana. Des de l'Ecologia Política Urbana, es considera que la ciutat és una construcció socioambiental de caràcter físic i social, resultant d'un procés històric i geogràfic d'urbanització de la natura (Swyngedouw i Kaika 2000). L'Ecologia Política Urbana s'interroga sobre la complexitat i les interrelacions entre els processos socioecològics que tenen lloc a la ciutat. Així, sota les relacions capitalistes la producció metabòlica de usos-valors opera en i a través de relacions socials específiques de control, propietat i apropiació i en el context de la mobilització de natura i treball per produir mercaderies. És sota la lògica de la circulació de capital que es genera la transformació metabòlica de les sacionatures. Els canvis socials i ambientals es codeterminen mútuament en l'espai i el temps i això és el que explica les transformacions socioecològiques urbanes. Així, noves formes sacionaturals són contínuament produïdes en aquest procés metabòlic d'acumulació.

Des d'aquesta lògica, més que ciutats sostenibles o insostenibles en general el que hi ha són processos urbans i ambientals que afecten negativament a uns grups i positivament a uns altres. Cal doncs preguntar-se qui hi guanya i qui hi perd i quines són les relacions de poder a través de les quals es produeixen i es mantenen situacions socioambientals injustes.

7.4 Integrant les diferents dimensions de la sostenibilitat

Malgrat l'ample reconeixement que el concepte de sostenibilitat és multidimensional, a l'hora de fer el concepte operatiu i de posar-lo en pràctica, tant a nivell analític com en processos d'Agenda 21, hi ha

hagut una gran tendència a centrar-se únicament en la dimensió ambiental tot deixant de banda les altres dimensions, especialment la social (Adams 1990). Les múltiples dimensions del concepte de sostenibilitat, juntament amb la seva àmplia variabilitat, doten el terme d'una gran ambigüitat. La variabilitat dels elements que integren la sostenibilitat i la multiplicitat d'elements i d'associacions, obliguen a que el concepte hagi de ser obert, i això té unes enormes conseqüències en la seva aplicació (Myers 1998).

Tot i que hi ha estudis i reflexions que parlen de la sostenibilitat social, aquests no són ni molt menys majoritaris i en molts casos tracten únicament de la dimensió social de la sostenibilitat sense arribar a integrar-hi les dimensions econòmica i social.

Així doncs, la tendència en el camp de la sostenibilitat ha estat a centrar-se en la dimensió ambiental i, quan s'ha aprofundit en la dimensió social, en general ha estat amb una manca d'integració (Hediger 2000).

Ara bé, aquesta multidimensionalitat es fa imprescindible si es vol resoldre el problema entre la societat i el medi ambient (Adger et al 2003). La complexitat d'aquesta relació fa necessari l'enfoc des de les ciències ecològiques i socials a la vegada. Natura, societat i història estan estretament vinculades en l'explicació de tota transformació socioambiental (Boyden 2001). No ens podem fixar només en un dels aspectes (natural o social) sinó que cal tenir-los en compte tots dos.

L'èxit del desenvolupament sostenible depèn de la seva capacitat per vincular la societat al model de desenvolupament (Barr 2003, Burgess et al 1998). És impensable una reducció dels impactes ambientals sinó és perquè la ciutadania n'ha pres consciència (Macnaghten i Jacobs 1997), i no en prendrà consciència si no se l'implica en el procés i es tenen en compte les necessitats econòmiques i socials del nou model de desenvolupament (Berg i Nycander 1997). Un model de societat no es pot pensar en termes únicament ambientals, un model de societat i de desenvolupament s'ha de pensar en termes globals, tenint en compte totes les seves dimensions. Si no és així, pràcticament està condemnat al fracàs.

Cal doncs incorporar la dimensió social en els estudis i processos de sostenibilitat. Però cal saber fer-ho de forma integrada, és a dir analitzant al mateix temps totes les dimensions i les relacions que existeixen entre elles, analitzant la sostenibilitat en el conjunt del sistema (Gowdy i O'Hara 1997). Això és el que anomenem sostenibilitat integrada.

A la Cimera de la Terra, a Rio de Janeiro, ja varen sorgir dues interpretacions ideològiques del concepte de sostenibilitat: la dels països enriquits i la dels països empobrits. El resultat d'aquest debat

fou la construcció d'una definició de sostenibilitat basada precisament en el reconeixement de tres tipus de sostenibilitat: l'ambiental, l'econòmica i la social.

Posteriorment, autors com Spangenberg i Bonniot (1998) i Valentin i Spangenberg (2000) han afegit el concepte de sostenibilitat institucional per referir-se a les organitzacions i els mecanismes necessaris per tirar endavant el compromís d'una societat vers el desenvolupament sostenible. Una dimensió de la sostenibilitat que en aquesta tesi reformularé amb els termes de *sostenibilitat política*.

El els propers apartats aprofundiré lleugerament en aquestes quatre dimensions de la sostenibilitat (l'ambiental, l'econòmica, la social i la política) i conclouré amb un darrer tipus d'element a tenir en compte en la integració de la sostenibilitat: l'escala.

7.4.1 La dimensió ambiental de la sostenibilitat

La dimensió ambiental de la sostenibilitat fa referència a la necessitat de preservar els recursos naturals del planeta per tal que les generacions futures puguin satisfer les seves necessitats. És a dir l'objectiu de la dimensió ambiental de la sostenibilitat consisteix en garantir que el model de desenvolupament de les generacions presents es durà a terme sense malmetre el capital natural indispensable per tal que les generacions futures puguin satisfer les seves pròpies necessitat.

En aquest sentit, aquesta dimensió de la sostenibilitat és més propera a l'anomenada sostenibilitat forta, és a dir la viabilitat de la relació d'un sistema socioeconòmic amb un ecosistema (Naredo 1994), entenent que els sistemes socioeconòmics són dependents dels ecosistemes, de tal manera que, en cap cas, el capital natural és substituïble per cap altre tipus de capital, ni econòmic ni humà (Daly 1992).

Així doncs, des de la dimensió ambiental de la sostenibilitat es posa l'èmfasi en tots aquells impactes estrictament ambientals del desenvolupament d'una societat, és a dir, els impactes sobre el medi natural i el medi físic.

7.4.2 La dimensió econòmica de la sostenibilitat

La dimensió econòmica de la sostenibilitat fa referència a la perduració en el temps del desenvolupament econòmic d'una societat. Aquesta dimensió, a diferència de la dimensió ambiental, és més propera a les aproximacions teòriques de la sostenibilitat dèbil, segons les quals no hi ha cap

incompatibilitat entre el creixement econòmic i la preservació del capital natural, admetent que els recursos que esgotats sempre podran ser substituïts a través de millores tecnològiques (Gowdy i O'Hara 1997, Mas-Collell 1994). S'entén la sostenibilitat com la viabilitat d'un sistema socioeconòmic en sí, admetent que el capital natural pot ser substituït per capital humà (Costanza 1992).

El fet de posar l'accent del desenvolupament sostenible en la sostenibilitat ambiental o bé en la sostenibilitat econòmica és el que pot determinar que, des de la sostenibilitat integrada, s'opti per un enfoc més proper a la sostenibilitat forta o a la sostenibilitat dèbil (Williams i Millington 2004).

Des de l'Ecologia Política existeixen veus força crítiques sobre el concepte de sostenibilitat, precisament per la seva dimensió econòmica, doncs es considera que hi ha una contradicció entre el capitalisme com a model de creixement econòmic i la conservació dels recursos naturals. La base del capitalisme es basa en maximitzar el creixement i els beneficis econòmics i això és contradictori a la conservació del capital natural. Una contradicció, que, entre d'altres, ja va identificar Marx, preveient el fracàs del capitalisme no només per la insostenibilitat d'explotació d'una classe obrera, sinó també per les limitacions que els recursos naturals posarien a un sistema econòmic basat en el creixement sense límits (Robbins 2004).

7.4.3 La dimensió social de la sostenibilitat

La sostenibilitat social o sociocultural, es pot entendre com aquella que persegueix l'estabilitat dels sistemes socials o culturals, la que garanteix la perdurabilitat del capital social d'una societat (Roseland 2000). Des d'aquesta lògica, una societat serà sostenible si manté o incrementa les interconnexions entre els individus i la xarxa social així com les normes de reciprocitat i confiança que es deriven d'aquestes interconnexions (Putnam et al 1994).

Però la perdurabilitat dels sistemes socials de forma sostenible requereix, per força, que aquests sistemes es fonamentin en l'equitat i la justícia social (Burton 2001). Així doncs, des de l'òptica de la sostenibilitat social cal garantir el sistema de relacions socials que fomenten el capital social d'una comunitat i cal garantir l'equitat en la distribució dels recursos i oportunitats de la mateixa.

Garcés et al (2003), des d'una òptica de l'estat del benestar, defineixen la sostenibilitat social com l'extensió del principi de benestar universal en el temps, entenent que el benestar és un dret no només dels ciutadans del present, sinó també de les persones que formaran la societat del futur.

La sostenibilitat integrada, entesa des de l'òptica de la sostenibilitat social, pot ser entesa com el fet de garantir la perdurabilitat en el temps la qualitat de vida dels ciutadans i ciutadanes d'una societat, cosa que requereix preservar tant les condicions ambientals com les econòmiques, però que, sobretot, es centra en el benestar de les persones d'una comunitat.

Des d'aquesta òptica, Hediger (2000) proposa incorporar la dimensió social de la sostenibilitat, conjuntament amb l'econòmica i l'ambiental, en un model de sostenibilitat integrada i planteja el debat entre la sostenibilitat dèbil i la sostenibilitat forta des d'una nova perspectiva en què no només la dimensió ambiental pot actuar com a element de restricció en un model de sostenibilitat forta sinó que també determinades condicions socials o ambientals es poden exigir com a elements de sostenibilitat forta. De fet, la proposta de l'autor consisteix en una combinació entre sostenibilitat forta i dèbil, partint d'una lògica de sostenibilitat dèbil però incorporant en la mateixa determinades restriccions o límits des de les diferents dimensions de la sostenibilitat.

7.4.4 La dimensió política de la sostenibilitat

En tant que el benestar d'una societat i els costos ambientals d'aquest benestar ve determinat per decisions socials més que per les lleis de la natura (Amir 1995), entenc la dimensió política de la sostenibilitat com aquella dimensió relativa a les formes com es prenen les decisions socials que condueixen a un determinat benestar i un determinat nivell d'impactes ambientals.

La dimensió política de la sostenibilitat, així, és una dimensió sobrevinguda a les tres dimensions anteriors. A diferència de les anteriors, no com una dimensió substantiva sinó com una dimensió que tracta sobre la forma com aconseguir, des d'un punt de vista de les polítiques públiques i la presa de decisions, avançar en la línia d'un desenvolupament sostenible. El fet de no ser una dimensió substantiva no la fa menys important a l'hora d'aconseguir un model de societat sostenible, sinó que la converteix en una dimensió imprescindible per dos motius.

En primer lloc perquè en la societat actual, donada la complexitat, la incertesa (especialment rellevant en l'àmbit ambiental), la diversitat d'actors i la interrelació entre les diferents dimensions de la sostenibilitat, es fa necessari que les decisions preses en pro d'un desenvolupament sostenible comptin amb la totalitat dels actors. Adger et al (2003) fan èmfasi en la necessitat que les decisions ambientals requereixen una legitimitat política, és a dir el marc integral de la sostenibilitat s'ha de fonamentar en una governança que legítimi institucionalment les decisions preses.

I en segon lloc, perquè molts dels elements d'una societat sostenible requereixen de la implicació de la ciutadania que s'ha de comprometre amb aquest model de desenvolupament a partir de les seves actituds i els seus comportaments (Davies 2002, Savan et al 2004). Així, es fa molt difícil aconseguir un desenvolupament sostenible sense la implicació de la ciutadania. El desenvolupament sostenible requereix la identificació per part de la ciutadania de que estem davant d'un problema de sostenibilitat i, en conseqüència, una implicació de la mateixa en la presa de decisions per afrontar aquest problema (Macnaghten i Jacobs 1997). En definitiva, la sostenibilitat depèn de la capacitat de la societat per guiar les interaccions entre natura i societat a través de trajectòries més sostenibles (Kates et al 2001), i això requereix del compromís de la ciutadania.

Així, la dimensió institucional reivindicada per Valentin i Spangenberg (2000) referint-se a les organitzacions i els mecanismes necessaris per tirar endavant el compromís d'una societat vers el desenvolupament sostenible, serà entesa en aquesta tesi com una dimensió política de la sostenibilitat. Entenent aquesta dimensió com la necessària implicació de la ciutadania i els diferents actors implicats en la presa de les decisions preses vers un desenvolupament sostenible.

7.4.5 La integració d'escala en la sostenibilitat

El procés de construcció urbana és un procés fonamentalment polític que conté processos socials i ecològics amb implicacions i connexions a escala local, regional, nacional i global (Swyngedouw i Heynen 2003).

Des de l'òptica de la sostenibilitat integrada cal tenir en compte les diferents escales que entren en joc, veure com es condicionen els processos econòmics, polítics i ecològics que tenen lloc a una i altra escala i veure les implicacions de les transformacions sociourbanes a les diferents escales que entren en joc. En aquest sentit, des de la Geografia diversos autors (Heynen 2003, Sayre 2005, Swyngedouw i Heynen 2003) han posat especial èmfasi en tenir en compte les diferents escales geogràfiques a l'hora d'analitzar els processos socioecològics.

Així, el procés de producció de noves realitats sociourbanes no només té implicacions de caràcter ambiental, econòmic, polític i social sinó que també té diferents implicacions en funció de l'escala d'anàlisi. D'aquesta manera, un mateix procés de producció sociourbana pot tenir unes implicacions socioeconòmiques a escala local i unes implicacions socioecològiques molt diferents a escala regional. Totes les dimensions de la sostenibilitat poden ser interpretades a diferents escales i, no només això, sinó que les diferents escales de producció siconatural estan interrelacionades entre

elles i es condicionen les unes a les altres. És a dir que, per exemple, en un procés de producció urbana regional o local hi juguen un paper determinant les dinàmiques del sistema econòmic global.

L'escala en els processos socioecològics és important tant a nivell de producció com a nivell d'impactes. És a dir, l'origen d'un determinat procés socioecològic pot venir produït per fenòmens o interessos que responen a diferents lògiques escalars. Així, per exemple, com explica Harvey (2003) el capitalisme global construeix espais geogràfics a escala local i en la construcció d'aquests espais s'altera un determinat metabolisme ecològic. Al mateix temps, però, tal i com explica Heynen (2003), la producció i la distribució de parcs urbans té uns impactes físics i psicològics sobre les comunitats locals on s'ubiquen aquests espais, però té uns impactes biològics químics molt diferents a una escala planetària.

BLOC III: METODOLOGIA

En aquest bloc de la tesi es descriu la metodologia emprada per a contrastar empíricament les hipòtesis de recerca plantejades en aquesta tesi. El bloc es divideix en quatre capítols. El primer, introductori, planteja la filosofia de la metodologia emprada, basada en la triangulació a partir de diferents metodologies. Seguidament, en els capítols nou i deu s'entra en l'explicació de les metodologies utilitzades en la recerca: en el capítol novè les qualitatives i en el capítol desè les quantitatives. Finalment, en el darrer capítol d'aquest bloc es planteja la integració dels resultats empírics obtinguts a partir de les diferents metodologies que s'utilitzen en aquesta tesi.

8 LA TRIANGULACIÓ METODOLÒGICA

La recerca que es planteja en aquesta tesi és una recerca interdisciplinària, doncs s'aborda el concepte de la sostenibilitat, aplicat al cas concret dels espais públics de la RMB, des de totes les seves dimensions: ambiental, social, econòmica i política.

Tot i que la voluntat final de la tesi és integrar aquestes quatre dimensions en una anàlisi integrada de la sostenibilitat dels espais públics de la RMB, cadascuna d'aquestes quatre dimensions té les seves pròpies característiques, fet que implica que la metodologia més adequada per analitzar cadascuna d'aquestes dimensions del concepte, pot variar.

Encara que es distingeixin quatre dimensions en el concepte de sostenibilitat i que, òbviament per cadascuna d'aquestes dimensions la metodologia per aproximar-nos a la seva anàlisi pugui ser diferent, també és cert que totes quatre dimensions s'interrelacionen en l'espai públic sota la lògica de la sostenibilitat. Per tant, no només s'hauran d'utilitzar metodologies d'investigació pensades per a cadascuna d'aquestes dimensions, sinó que també s'hauran de pensar aquestes metodologies per tal de detectar les interaccions existents entre les quatre dimensions del concepte.

Distingeixo dos grans blocs metodològics: per una banda un bloc de metodologies quantitatives, i per l'altra un de metodologies qualitatives.

Les metodologies qualitatives són útils per a abordar els objectes d'estudi des de la seva complexitat (Limb i Dwyer 2001). És evident que una anàlisi multidimensional de la sostenibilitat com la que plantejo en aquesta tesi té un alt grau de complexitat. Les propietats de les dimensions social i política

de la sostenibilitat en l'espai públic són en si mateixes complexes; però la complexitat és molt major quan s'analitza l'espai públic des de la interacció de les diferents dimensions.

La globalitat de la recerca es realitzarà sota els paràmetres de les metodologies qualitatives, si bé per aproximar-me a determinats elements, fonamentalment de la dimensió ambiental de la sostenibilitat de l'espai públic, recorreré a tècniques quantitatives més apropiades per a variables fàcilment quantificables i relacions analitzables des d'una major simplicitat.

Les metodologies qualitatives contempen el món social com quelcom dinàmic i construït a partir de la interacció de processos socials, culturals, econòmics i polítics. S'analitza la realitat amb una voluntat de canvi social, reconeixent la relació entre fets i valors i entre el subjecte i l'objecte, tot el contrari de la investigació positivista (Baylina 1997). No s'assumeix un món preexistent i fàcilment mesurable sinó que es pretén comprendre les experiències viscudes (Limb i Dwyer 2001). Aquest és l'enfoc que he volgut donar a aquesta tesi: entendre els espais públics com espais d'interacció social, cultural, política, econòmica, i també ambiental. Entendre'ls com a espais complexes construïts a partir de les experiències viscudes de la ciutadania. I és precisament en aquestes experiències viscudes on he volgut centrar per tal de comprendre els processos que es deriven de la presència o absència dels espais públics en els diferents contextos urbans de la RMB. Com diu Smith (2001) aquesta és una decisió política, doncs intencionadament estic situant el coneixement no dominant en el centre de la meua recerca.

Assumeixo doncs que el coneixement és parcial i socialment construït. No existeix una única veritat sinó que existeixen múltiples veritats, múltiples significats (Mohammad 2001). Com també afirma Smith (1988), cal ser conscients que no existeix un món real independent de les relacions entre l'investigador i el subjecte, i això requereix assumir la meua posicionalitat en la recerca realitzada, establint amb claredat quina és la frontera entre els *insiders* de la recerca i els *outsiders*.

Les metodologies qualitatives em seran de gran utilitat per a les dimensions social i política de l'espai públic, mentre que la dimensió econòmica, tot i que sí que s'ha tingut en compte, ha estat analitzada amb menor profunditat.

En les dimensions social i política de l'espai públic plantejo entendre la complexitat de determinats processos socials i polítics des de la quotidianetat de la vida de les persones en funció de si utilitzen i com utilitzen l'espai públic en un context urbà determinat. L'estudi de la vida quotidiana requereix un coneixement des de dins de la societat, a través d'interaccions entre l'investigador i l'objecte d'estudi, l'observació i la participació (Eyles i Smith 1988) i és per això que les metodologies qualitatives són apropiades per a la seva anàlisi.

D'altra banda, les metodologies quantitatives em serviran fonamentalment per aproximar-me als elements de la dimensió ambiental de l'espai públic, centrant-me en els impactes, beneficis i mesures de sostenibilitat ambiental en la jardineria pública d'aquests espais, bàsicament en relació a l'ús de l'aigua.

També des d'una lògica quantitativa abordaré la interrelació entre els elements més estrictament ambientals i altres variables socioeconòmiques. Concretament, centraré l'anàlisi en la relació existent entre les característiques ambientals dels espais públics i quatre variables socioeconòmiques: el model urbà, el nombre d'habitants del municipi, els ingressos per habitant del municipi i el seu color polític.

Finalment, també utilitzaré tècniques quantitatives per a determinar la distribució territorial dels espais públics de la RMB i per quantificar la despesa hídrica de la jardineria pública de la RMB en relació a la despesa total de la regió. També en aquests casos es cercaran possibles relacions amb les quatre variables socioeconòmiques anteriorment esmentades.

Així doncs, la recerca d'aquesta tesi s'ha dut a terme des de la triangulació metodològica, combinant diferents mètodes i paradigmes científics per arribar a explicar la complexitat del paper dels espais públics a la RMB des de l'òptica de la sostenibilitat integrada.

Diferents estudis han post l'èmfasi en la necessitat de combinar les metodologies qualitatives amb les quantitatives (Hubbard 1999, Mattingly i Falconer-Al-Hindi 1995). La pluralitat de metodologies permet obtenir una visió global i holística de l'objecte d'estudi i és per tant molt útil en aquells casos, com és el cas d'aquesta recerca, en què l'objecte d'estudi és complex i interrelaciona diferents disciplines. Així, si ve el conjunt de la recerca s'emmarca dins la lògica qualitativa, una bona part d'elements seran estudiats amb metodologies quantitatives, és a dir que, tal i com suggereix Morse (1994) s'han introduït dades quantitatives en un estudi que, en la seva globalitat no s'emmarca en el paradigma positivista sinó que ho fa en el paradigma de la teoria crítica qualitativa (Wellmer 1979) des de la teoria fonamentada de Glaser i Strauss (1967).

La triangulació realitzada en aquesta tesi s'ha dut a terme en múltiples nivells (Rodríguez et al 1999). Com veurem més detalladament en els propers apartats, en la recerca hi ha en primera instància una triangulació de disciplines, pròpies del mateix concepte de sostenibilitat, hi ha també una triangulació de mètodes d'investigació, utilitzant diferents mètodes tant des del paradigma positivista com des del paradigma de la teoria crítica, i hi ha també una triangulació de dades, doncs en els diferents àmbits d'estudi s'han utilitzat diferents fonts d'informació per arribar a explicar la realitat.

Per tant, es tracta d'integrar les diferents metodologies utilitzades per poder fer una anàlisi integrada de la sostenibilitat amb l'objectiu d'explicar el rol dels espais públics de la RMB des d'aquesta perspectiva.

9 METODOLOGIA QUALITATIVA

La metodologia qualitativa l'he emprada per aproximar-me a les dimensions social i política de la sostenibilitat dels espais públics i les seves interaccions i, en menor mesura, també s'ha emprat en la dimensió econòmica. Les dues grans tècniques qualitatives que s'han utilitzat en aquesta tesi i que es descriuen en els propers apartats són: les entrevistes semiestructurades en profunditat i les observacions d'espais públics urbans.

Les metodologies qualitatives s'empen quan es vol investigar d'acord amb els significats que tenen els fenòmens per les persones implicades (Rodríguez et al 1999). Amb aquestes metodologies, es vol accedir a la vida i l'activitat diària de les persones o els grups socials, amb la voluntat de reconstruir la realitat (Miles i Huberman 1994, Schwartz i Jacobs 1984). És des d'aquesta metodologia que s'ha enfocat l'anàlisi de la geografia interessada pels llocs i la vida quotidiana (Ballesteros 1998). La geografia social i urbana fa temps que va començar a utilitzar l'etnografia com a eina per respondre les qüestions vinculades a l'espai i les relacions socials (Jackson 1985, Keith 1992, Ley 1974); unes metodologies que també han estat recentment utilitzades en l'anàlisi de la interfase entre la geografia física i la geografia humana, especialment en l'estudi de la gestió de recursos i la percepció pública dels problemes ambientals (Baxter i Eyles 1997, Harrison i Burgess 1994). Tots aquests camps de la geografia que acaben de ser mencionats com a camps d'estudi en què les metodologies qualitatives hi van guanyant cada cop més importància, són camps d'interès en aquesta tesi.

Com explica Stake (1995), des dels enfocaments qualitatius es pretén comprendre la complexitat de les interrelacions que s'esdevenen en la realitat, més que no pas explicar les causes de determinats fenòmens. En aquest sentit, la producció de dades és més descriptiva que no pas en les metodologies quantitatives (Taylor i Bogdan 1986). Continuant amb els arguments de Stake (1995), la investigació qualitativa es caracteritza per una anàlisi de la realitat des de les persones i no pas de forma impersonal, construint el coneixement a partir de la realitat més que no pas treballant sota la lògica del descobriment.

La investigació qualitativa és una investigació holística que es du a terme empíricament de forma inductiva. Aquest tipus de metodologies tenen sentit quan ens trobem davant d'un objecte d'estudi complex, dinàmic, holístic i amb nombroses interaccions en el seu interior; i es reforça en aquells casos en què la realitat no és tangible i mesurable sinó que és múltiple. Aquestes situacions requereixen que la investigació sigui inductiva, partint de la realitat concreta i les dades que aquesta aporta per tal de construir una teoria a mesura que s'avança en el procés d'investigació.

Com explica Crang (2002) durant molt temps l'ús de metodologies qualitatives en la geografia havia de ser àmpliament justificat. En els darrers anys però, els mètodes qualitatius en geografia han assolit un ampli nivell d'acceptació.

En el cas de les dimensions social i política de l'espai públic i la seva interacció, es tracta d'uns àmbits que per molts motius requereixen ser estudiats des de les metodologies qualitatives. A continuació exposo els principals motius:

- a) En aquestes dues dimensions de la sostenibilitat, la social i la política, es pretenen analitzar les experiències quotidianes de la ciutadania en la seva relació amb l'espai públic.
- b) En l'anàlisi d'aquestes dues dimensions es pretén aprofundir en les interaccions existents entre l'espai públic, el model urbà, el capital social i la potenciació de dinàmiques participatives en un context de postmodernitat i canvi territorial. Això significa un objecte d'estudi extremadament complex en les seves interaccions que impossibilita una anàlisi quantitativa amb nitidesa.
- c) La realitat d'estudi, a més de ser múltiple i complexa, és difícilment mesurable, ja que no es tracta d'elements tangibles.
- d) Es parteix de la voluntat de desenvolupar una teoria que reconstrueixi la realitat existent sobre la interacció entre l'espai públic, el capital social i les dinàmiques participatives en funció de la tipologia urbana en què ens trobem. Per tant, en aquestes dimensions no es tracta d'explicar causes de determinats fenòmens sinó que el què es vol és comprendre una realitat social entorn els espais públics i les seves implicacions sobre les dinàmiques participatives emergents. En aquest sentit, no es busca una explicació parcial sinó una comprensió global.

9.1 La teoria fonamentada com a mètode d'investigació

Les diferents tècniques qualitatives que s'han utilitzat en la recerca s'han emmarcat en la lògica del mètode de la teoria fonamentada, basat en la sistemàtica desenvolupada per Glaser i Strauss (1967) en relació al desenvolupament de metodologies qualitatives.

La teoria fonamentada es basa en desenvolupar la recerca generant la teoria a partir de dades empíriques obtingudes sistemàticament. Es pren així la concepció teòrica de Woods (1985) segons el qual una teoria es basa en la generació d'idees i conceptes posant l'èmfasi en la comprensió i la

percepció, oposant-se així a la visió més hipotètico-deductiva d'altres autors com Hammersley (1987) que posen l'èmfasi en l'explicació i els fonaments.

Així doncs, el mètode emprat s'ha basat en generar una teoria a partir de les dades. És a dir que les hipòtesis s'han anat construint sistemàticament amb les dades recollides durant el curs de la recerca. La recol·lecció de dades, la codificació i la seva anàlisi es duen a terme conjuntament per tal de generar una nova teoria sobre la realitat estudiada.

La generació de la teoria es fa a partir d'una anàlisi comparativa entre grups que són seleccionats en funció de la seva rellevància teòrica per a desenvolupar el que s'anomenen *categories emergents*.

L'anàlisi comparativa permet generar categories conceptuais a partir de l'evidència, permet establir generalitzacions empíriques, verificar la teoria emergent amb la realitat i així generar una teoria que s'haurà derivat de les dades empíriques.

Sota aquest mètode, es treballa en la generació de la teoria en base a tres elements: les categories conceptuais, les propietats d'aquestes categories¹¹ i les hipòtesis o relacions generalitzades entre les categories i les seves propietats. Comparant diferents grups no només es generen categories sinó també relacions generalitzades entre aquestes categories. Així, les hipòtesis es van suggerint i es van verificant a mesura que avança la recerca.

Per això el primer que cal és identificar els grups a comparar i realitzar un mostreig teòric. La identificació dels grups, com veurem es fa amb criteris extrets de la teoria que estem desenvolupant. Per això el primer pas per a generar una teoria és la codificació de la realitat, és a dir l'observació, la identificació del que succeeix per tal que aquesta codificació suggereixi propòsits teòrics en base als quals iniciarem el mostreig.

El mostreig teòric consisteix en identificar informació que permeti contrastar les diferents hipòtesis que van sorgint, és a dir, veure quins grups suposen un canvi i a quin supòsit teòric responen. Els grups doncs, s'escullen en la mesura que aporten dades noves i significatives per explicar les hipòtesis que es van plantejant. Els grups es poden fer de similitud o de diferència. Amb les diferències es buscarà els casos divergents, mentre que amb les similituds es pretindrà verificar un esquema descriptiu. Així, cal anar incorporant grups fins a la saturació teòrica, és a dir fins assolir aquell punt en què la incorporació de nous grups no proporciona cap novetat explicativa en base als propòsits teòrics.

---

¹¹ La categoria és un element conceptual de la teoria, mentre que la propietat és un aspecte conceptual de la categoria. Tots dos conceptes són indicats per les dades.

Un moment clau doncs en aquest mètode és decidir quins grups i per quins propòsits teòrics. Cal doncs seleccionar grups divergents en base a la rellevància teòrica per al desenvolupament de categories emergents amb la voluntat i grups afins per verificar les propietats de les categories generades.

En base a aquest mostreig teòric cal construir una apunts analítics que estableixin les relacions lògiques entre les categories, és a dir una teoria que expliqui el procés. Amb aquests apunts analítics es confecciona un catàleg descriptiu basat en el sistema de categories que s'hagin generat, tot confeccionant uns ítems que permetran organitzar la teoria. Al final, s'obté una teoria integrada a partir de les relacions entre les categories utilitzades en la classificació dels apunts. El sistema es basa en una retroalimentació constant i genera una teoria amb un alt grau d'abstracció doncs en cada fase del sistema el grau d'abstracció és major.

9.2 Entrevistes en profunditat semiestructurades

L'entrevista en profunditat ha estat la principal metodologia utilitzada per a capturar dades empíriques de la realitat social dels espais públics de la RMB amb l'objectiu de construir una teoria sobre el rol dels espais públics des de l'òptica de la sostenibilitat integrada.

Amb les entrevistes en profunditat (annex 1) es pretenia obtenir informació sobre els processos socials relacionats amb l'ús i el no ús de l'espai públic així com les convencions culturals que transcendeixen a les vides personals en relació amb la temàtica d'estudi (Schwartz i Jacobs 1984). Es pretenia doncs construir un coneixement a partir de la informació recol·lectada dels mateixos ciutadans i ciutadanes implicats en els processos socials relacionats amb l'espai públic de la regió metropolitana (Mason 2002).

Estem davant d'un objecte d'estudi que des del punt de vista de la ciutadania pot esdevenir molt concret, doncs l'espai públic és un element situacional fàcilment vinculable a la vida diària de les persones. Això fa que a través de les entrevistes en profunditat es puguin obtenir dades a partir de les experiències viscudes en la vida quotidiana dels entrevistats i les entrevistades.

Aquesta metodologia serà molt útil per a construir arguments socials des de la profunditat, el matís i la complexitat de les realitats socials que s'estan analitzat. Moltes de les dades que són necessàries per a la construcció d'aquests arguments socials no es poden obtenir de cap altra manera que no sigui conversant interactivament amb els protagonistes dels processos que tenen lloc en els territoris dotats

o mancats d'espais públics, descobrint així la lògica que hi ha al darrere dels comportaments dels individus que habiten aquests territoris (Mason 2002).

9.2.1 Eixos principals del guió d'entrevista

Les entrevistes s'han desenvolupat sota el format d'entrevista semiestructurada, és a dir que es partia d'un guió d'entrevista (annex 2) però sense que aquest sigui un element rígid i tancat, sinó que en l'entrevista s'aprofundia més o menys en els diferents elements del guió i se n'afegien o se n'obviaven d'altres en funció de com evolucionava la conversa amb cadascun dels entrevistats i entrevistades.

Partint de la qüestió de recerca de la nostra tesi, s'han formulat una sèrie de subpreguntes de recerca derivades de la qüestió principal. He formulat un total de cinc subpreguntes de recerca i per cadascuna d'elles he llistat tòpics i possibles preguntes a fer als entrevistats i entrevistades. Posteriorment, tots aquests tòpics i preguntes més concretes s'han estructurat en un guió d'entrevista en què les diferents preguntes i temes guies s'han formulat de la manera que s'ha cregut més oportuna per tal d'obtenir la informació el mínim d'esbiaixada possible.

Les cinc preguntes de recerca que s'han formulat per esbrinar a través de les entrevistes en profunditat són les següents:

- a) L'espai públic té una funció revaloritzadora de l'entorn on s'ubica i és una eina per generar noves centralitats a la ciutat?
- b) L'espai públic és un element que potencia la cohesió social, el capital social, la confiança interpersonal i la identitat?
- c) El model urbà difús, en què la quantitat d'espais públics és menor que en el compacte, és un model que potencia la individualització vers la privacitat? Per contra, el model urbà compacte, en què hi ha més espais públics, la individualització es potencia vers la diversitat generant una major cohesió social, capital social, confiança interpersonal i identitat?
- d) La presència d'espais públics facilita el desenvolupament de cultures polítiques participatives?

- e) En el model de ciutat compacta hi ha una major facilitat perquè es desenvolupin cultures polítiques participatives que en el dispers com a conseqüència d'una tendència a la individualització vers la privacitat en el model difús i vers la diversitat en el compacte?

Com s'ha dit, per a cadascuna d'aquestes cinc qüestions de recerca s'han formulat els tòpics i les possibles preguntes concretes per a aproximar-me a aquestes qüestions a través de les converses mantingudes amb els i les ciutadanes entrevistades.

Tota aquesta informació s'ha estructurat en un guió d'entrevista organitzat en set blocs, precedits d'una explicació introductòria en la què s'informava a l'entrevistat/da del motiu de l'entrevista, la procedència de la recerca i de l'investigador així com de la manera com es desenvoluparia la mateixa.

Feta aquesta part introductòria, s'entrava en un primer bloc en el què es pretenia que la conversa girés entorn les característiques socials i personals de l'entrevistat/da, fent un especial èmfasi en la seva trajectòria vital.

Seguidament s'entrava en un segon bloc en què, continuant amb la trajectòria i les experiències vitals de l'entrevistat/da es centrava l'interès en la seva vida associativa i el seu grau de politització al llarg de les diferents etapes de la seva vida. En aquest bloc no només es volia veure l'activitat dels entrevistats en el món polític i associatiu sinó que també es pretenia copsar el seu interès per la vida pública i els afers de la col·lectivitat, tant des del punt de vista local com des d'una òptica més nacional o global.

Un cop s'havien esbrinat tant les característiques socials i personals dels entrevistats i entrevistades i s'havia aprofundit en la seva experiència associativa i la seva implicació en els afers públics, es plantejava un tercer bloc de l'entrevista en què es pretenia que la conversa girés entorn el barri de l'entrevistat, fent especial atenció en la percepció de la forma urbana, les relacions socials del barri i el grau de satisfacció dels entrevistats amb els serveis, equipaments i característiques del barri. Es pretenia esbrinar els motius que condueixen als residents a habitar en un o altre model urbà i el seu desig de residir en aquell model o bé de fer-ho en un altre. En aquest bloc m'interessava aprofundir en els aspectes socials de la vida dels barris amb diferent forma urbana, interessant-me per la vida quotidiana de les persones del barri, el seu model relacional i la percepció que tenen del seu barri.

Superats aquests tres blocs més generals, es passava a un quart bloc que girava entorn la relació de l'entrevistat/da amb l'espai públic en la vida quotidiana. Així, en aquest bloc es feia èmfasi en la vida quotidiana i les experiències viscudes per part dels i les entrevistades en espais públics concrets, posant una atenció especial en si els espais públics habitualment utilitzats són o no són del barri i

interessant-me també per les lògiques que condueixen als individus a voler o no voler fer un ús d'espais públics oberts i de lliure accés per a tota la ciutadania.

El cinquè bloc de l'entrevista tenia per objectiu veure si l'espai públic i el model urbà poden estar actuant com a elements generadors de cohesió social, capital social, confiança interpersonal i identitat. És a dir, veure si a través d'una determinada forma urbana i de la presència o absència d'espais públics es pot estar generant o desincentivant una ciutat socialment sostenible. Per assolir aquest objectiu, la conversa desenvolupada en aquest bloc s'ha centrat molt en la freqüència d'ús de l'espai públic, el tipus d'ús i el tipus de relacions que en ell s'hi estableixen.

El sisè dels blocs de l'entrevista en profunditat tenia per objectiu veure si l'espai públic i la forma urbana, com a potencials generadors o desincentivadors d'una ciutat socialment sostenible, són elements que poden a la vegada generar o desincentivar cultures polítiques participatives entre la ciutadania que habita en una o altra forma urbana i amb una major o menor presència d'espais públics.

Finalment, en el darrer dels set blocs em fixo, de forma molt superficial, en el possible paper d'alguns espais públics com a elements revaloritzadors de la ciutat o del barri, tot analitzant la percepció dels ciutadans respecte aquestes operacions i la seva funcionalitat com a espais d'ús social.

9.2.2 Selecció d'entrevistats i entrevistades

La selecció dels entrevistats i entrevistades s'ha fet sota la lògica del mostreig teòric (Glaser i Strauss 1967). És dir que es varen seleccionar els entrevistats en base als criteris que emergien de les necessitats teòriques de la nostra recerca.

El mostreig teòric es basa en la metodologia de l'anàlisi comparativa. Es tracta de seleccionar els grups a comparar en funció de la seva rellevància teòrica per a desenvolupar les categories de la teoria emergent del procés d'investigació. El què és pretén és comparar diferents grups seleccionats en base a criteris rellevants per a la teoria que s'està desenvolupant i, a partir de la comparació analítica, anar fonamentant una teoria.

A l'hora de seleccionar els entrevistats i entrevistades m'he basat en dues lògiques diferents de l'anàlisi comparativa. Per una banda he seleccionat entrevistats i entrevistades que s'ubicaven en grups diferents en base a criteris de rellevància teòrica. El que es pretenia era maximitzar les diferències entre els i les entrevistades per tal de poder observar els diferents comportaments i

percepcions de persones que, sota els criteris teòrics, tenien unes característiques oposades. D'altra banda però, també s'ha seleccionat entrevistats que formessin part d'un mateix grup, és a dir persones amb característiques similars en base als criteris teòrics establerts. Amb aquesta estratègia el que es pretenia era precisament minimitzar les diferències per tal de, des de l'anàlisi comparativa, consolidar el discurs propi d'un grup amb característiques homogènies.

En base al marc conceptual de la recerca, he considerat que hi ha quatre criteris bàsics a tenir en compte a l'hora de seleccionar els entrevistats i entrevistades. Es tractava de veure quins eren els criteris que tenien una rellevància teòrica i que, a més, se'n podien esperar discursos diferents, amb l'objectiu d'aconseguir la saturació de discursos socials sobre el camp d'estudi.

Els quatre criteris que entenc que són rellevants des d'un punt de vista teòric per a la recerca són els següents:

- a) Teixit urbà on resideixen els entrevistats/des
- b) Condició d'associat / no associat dels entrevistats/des
- c) Classe social
- d) Sexe
- e) Edat

El teixit urbà s'ha considerat com a criteri de selecció d'entrevistats per que és un dels principals eixos argumentals del marc conceptual i està al centre de la pregunta de recerca d'aquesta tesi. Em pregunto si el fet de residir en un teixit urbà compacte o dispers, amb les diferències que això suposa en quant a disponibilitat d'espais públics i estil de vida, condiciona el major o menor desenvolupament de capital social en aquestes comunitats i a la vegada facilita o dificulta l'emergència de processos participatius. Per tant, des d'un punt de vista teòric es fa necessari poder comparar els comportaments i les percepcions de grups socials residents en diferents tipologies urbanes. En aquest sentit, al seleccionar entrevistats i entrevistades a la urbanització dispersa s'ha procurat seleccionar tant resident a cases unifamiliars aïllades com residents a cases adossades, al mateix temps que s'han realitzat entrevistes a residents autòctons dels pobles on han proliferat aquestes urbanitzacions.

El segon criteri que s'ha tingut en compte a l'hora de fer el mostreig teòric dels entrevistats i entrevistades ha estat el fet de pertànyer o no pertànyer a una associació de caràcter social o polític. La recerca posa èmfasi en la generació de capital social i de dinàmiques participatives. Entenc que el fet de ser un ciutadà/na organitzat condiciona de forma important el comportament dels individus pel que fa a la seva implicació en la vida pública i la seva capacitat de relacionar-se (Putnam et al 1994). Així, és d'esperar que el discurs de la ciutadania organitzada sigui un discurs diferent al de la

ciutadania no organitzada. Per tant, entenc que cal tenir en compte aquest criteri a l'hora de seleccionar les persones a entrevistar. Igualment, des d'un punt de vista teòric, m'interessava veure què és el que condueix a les persones a formar part del teixit associatiu d'una comunitat i fins a quin punt l'estil de vida, el teixit urbà i l'ús dels espais públics potencia o dificulta les dinàmiques associatives d'un indret.

A banda d'aquests dos criteris molt vinculats al marc conceptual d'aquesta recerca, he considerat que hi havia tres criteris més, de caràcter estructural, que s'havien de tenir en compte en la mesura que el grups socials derivats d'aquests criteris podien conduir a la generació de discursos ben diferenciats.

El primer d'aquests tres criteris estructurals és l'edat. Entenc que la relació amb l'espai públic, la generació de capital social i la implicació en dinàmiques participatives pot variar en funció de l'edat dels individus. Per intentar simplificar tant la construcció teòrica com el mostreig d'entrevistats, he optat per treballar amb tres grups d'edat, tal i com s'especifica a continuació:

- a) Joves: fins als 30 anys
- b) Adults: dels 30 als 65 anys
- c) Gent gran: més de 65 anys

Un altre dels criteris estructurals que pot fer variar els discursos en relació als elements d'estudi és el sexe, en especial pel que fa a l'ús de l'espai públic i les formes de relacionar-s'hi (Cucurella 2004, Ortiz 2003).

Finalment, el darrer dels criteris que he considerat que calia tenir en compte és la classe social, doncs entenc que els discursos poden variar en funció de la classe, ja que a través de la classe social es poden explicar molts comportaments individuals així com els estils de vida de les persones. Les limitacions econòmiques i humanes de la recerca han impedit que es pogués treballar amb una tipologia de classes socials extensa, doncs això hauria multiplicat el nombre d'entrevistes. Per aquest motiu s'ha optat per seleccionar els entrevistats sota el criteri de classe en base a la renda mitjana del municipi de residència. Així, s'han realitzat la meitat de les entrevistes en municipis de renda alta i l'altra meitat en municipis de renda baixa.

Els entrevistats i entrevistades s'han anat a buscar a 8 municipis diferents de la RMB, sota els criteris del teixit urbà i la renda mitjana dels seus habitants. La selecció en relació al teixit urbà s'ha fet en base a la tipologia d'habitatges predominant al municipi, la densitat urbana mitjana i la unitat territorial a la qual pertany el municipi. Entenc, tal i com s'argumentarà en la descripció de l'àmbit d'estudi, que els municipis de teixit urbà de baixa densitat s'ubiquen a la segona corona metropolitana, mentre que

els de teixit urbà compacte s'ubiquen al centre i la primera corona metropolitana i als subcentres de la segona corona. Així mateix, entendré que en un municipi hi predomina el teixit urbà compacte quan més del 80% dels seus habitatges siguin habitatges en bloc i la densitat urbana mitjana sigui superior als 5.000 habitatges per hectàrea.

Pel que fa a la renda mitja dels seus habitants, consideraré que un municipi és de renda mitja-alta o alta si la renda mitjana dels seus habitants és superior als 15.000 euros i consideraré que un municipi és de renda mitja-baixa o baixa si la renda mitjana dels seus habitants és inferior als 15.000 euros.

Així s'ha seleccionat Sant Just Desvern i Barcelona com a municipis de ciutat compacta i renda alta; L'Hospitalet de Llobregat i Badalona com a municipis de ciutat compacta i renda baixa; Matadepera i Alella com a municipis de teixit urbà de baixa densitat i renda alta, i Santa Eulàlia de Ronçana i Santa Perpètua de la Mogoda com a municipis de teixit urbà de baixa densitat i renda baixa.

Barcelona és la capital de Catalunya i el centre de la RMB. Com a ciutat central constitueix ella sola una unitat territorial i, per tant havia de ser forçosament seleccionada, no només per això sinó perquè conté el 34% de la població de la RMB. La ciutat de Barcelona té múltiples realitats al seu interior, ja siguin territorialitzades pels diferents barris com a l'interior d'alguns barris altament diversos. Així, s'ha procurat seleccionar únicament persones de classe mitja-alta.

Sant Just Desvern també és un municipi de randes mitges-altes on hi predomina el teixit urbà compacte, també amb més d'un 80% d'habitatges en bloc. A diferència de Barcelona, Sant Just no és una gran ciutat sinó que només té 14.182 habitants i es troba situat a la primera corona metropolitana. Les característiques de Sant Just com a municipi de la primera corona metropolitana fan que els entrevistats i entrevistades aportin discursos diferents als dels residents a Barcelona o a algun dels altres municipis de ciutat compacta (Badalona i L'Hospitalet de Llobregat). Sant Just, a més, tot i el predomini de l'habitatge en bloc, té importants zones d'habitatges unifamiliars aïllats, la qual cosa el converteix també en un cas interessant ja que, tot i que tots els entrevistats i entrevistades residien al model compacte, coneixien perfectament el model de baixa densitat que també s'ha desenvolupat al seu municipi.

Badalona i L'Hospitalet de Llobregat han estat els dos municipis seleccionats com a municipis de teixit urbà compacte i renda mitja-baixa. Tots dos municipis formen part del continu urbà de Barcelona i tenen poblacions molt elevades, fets pels quals es diferencien clarament d'altres municipis de la primera corona metropolitana, com és el cas de Sant Just Desvern. En el cas de Badalona els entrevistats i entrevistades han estat de diversos barris, però més aviat barris centrals. En canvi, en el cas de L'Hospitalet s'ha buscat un barri concret amb fort caràcter identitari com és el barri de Bellvitge.

Alella i Matadepera han estat els dos municipis seleccionats com a municipis de teixit urbà compacte i renda mitja-alta. En tots dos casos hi ha un gran predomini de les cases unifamiliars aïllades, habitualment de grans dimensions. Aquest, és un teixit urbà associat a classes socials benestants, doncs la tipologia d'habitatge únicament és assequible per famílies amb rendes altes. Tots dos municipis estan situats a la segona corona metropolitana de Barcelona però a diferents comarques: Alella al Maresme i Matadepera al Vallès Occidental.

Finalment, pel que fa als dos municipis de renda mitja-baixa i teixit urbà de baixa densitat, s'ha volgut diferenciar entre dues tipologies urbanes diferents. S'ha seleccionat Santa Perpètua de la Mogoda i Santa Eulàlia de Ronçana. El primer al Vallès Occidental i molt vinculat a la infraestructura viària de l'AP7, i el segon al Vallès Oriental, formant part de la Vall del Tenes, una de les zones amb major creixement de baixa densitat en les darreres dècades.

En tots dos casos les rendes mitjanes de la població són baixes, però mentre Santa Perpètua de la Mogoda ha orientat la seva producció d'habitatges unifamiliars cap a les cases adossades, produint més d'un 1% del total de la província¹², Santa Eulàlia de Ronçana ha orientat la seva producció cap a les cases unifamiliars aïllades¹³, tot i que amb unes dimensions molt inferiors a les cases unifamiliars aïllades de municipis de rendes altes com són Alella o Matadepera.

En tots vuit municipis el procés d'Agenda 21 estava en funcionament, fet que permetia veure fins a quin punt les persones entrevistades, tenint en compte les seves característiques, s'havien implicat en un procés concret de participació ciutadana.

Taula 9.1. Municipis seleccionats per a les entrevistes

Municipi	Unitat territorial	Població (2001)	Densitat urbana (habitatges/ha)	Renda/habitant (euros)
Barcelona	Barcelona ciutat	1.505.325	20.158	16.558
Sant Just Desvern	Primera corona	14.182	5.464	20.495
Badalona	Primera corona	208.994	18.774	12.116
L'Hospitalet Ll.	Primera Corona	242.480	28.176	11.828
Alella	Segona corona	8.614	2.936	22.243
Matadepera	Segona corona	7.197	718	30.880
Santa Eulàlia R.	Segona corona	4.750	1.418	13.673
Santa Perpètua M.	Segona corona	19.235	4.818	12.308

Font: elaboració pròpia

¹² Font: Muñoz 2004

¹³ Font: Muñoz 2004

Alguns d'aquests municipis presenten una gran varietat interna tant pel què fa a les rendes dels seus habitants com a les tipologies urbanes. Així, per exemple, Barcelona mostra una gran varietat social, mentre que a Sant Just hi predomina l'habitatge en bloc però també hi ha una important presència de cases unifamiliars, fet que fa disminuir la seva densitat urbana mitjana. Igualment, tots els municipis de la segona corona metropolitana on hi ha un predomini de cases unifamiliars aïllades o adossades tenen també un casc antic amb habitatges plurifamiliars o unifamiliars entremetgeres, configurant un teixit urbà compacte. En tots els casos s'ha procurat que les persones entrevistades responguessin al perfil pel qual s'havia escollit el municipi i que, per tant, tinguessin la renda per la qual s'havia escollit el municipi i residissin en l'entorn urbà pel qual s'havia escollit el municipi.

Els contactes amb les persones a entrevistar, seguint els criteris abans establerts, s'han fet per diverses vies. En tots els municipis el principal canal per a contactar amb els entrevistats i entrevistades ha estat a través de contactes establerts per companys i companyes de dins i fora de l'àmbit professional que tenien algun vincle amb els municipis seleccionats. No obstant, en el cas de les persones associades, també s'hi ha contactat a través de les pàgines web municipals en les què hi havia vincles amb les entitats del municipi. Com que aquestes vies no van ser suficients per accedir a la totalitat de perfils necessaris per a complir el mostreig teòric, es varen completar els entrevistats a través de la tècnica del *snowballing*, demanant als entrevistats si coneixien algú altre que complís els requisits establerts.

El nombre d'entrevistes realitzades s'ha determinat a partir de les 5 variables teòriques escollides per a diferenciar els perfils dels entrevistats i entrevistades i la saturació de discursos, de tal manera que quan s'ha vist que les diferents variables havien estat recollides i els discursos s'havien saturat, s'ha aturat la realització d'entrevistes.

En total s'han realitzat 38 entrevistes en profunditat amb la següent distribució de perfils:

- ▶ 50% a municipis de teixit urbà de baixa densitat i 50% a municipis de ciutat compacta
- ▶ 50% a homes i 50% a dones
- ▶ 60% a persones no associades i 40% a persones associades
- ▶ 37,5% a joves, 37,5% a persones adultes i 25% a persones grans
- ▶ 50% a municipis de rendes mitges-altes i 50% a municipis de rendes mitges-baixes

9.2.3 Realització de l'entrevista

Les entrevistes s'han desenvolupat seguint el guió d'entrevista d'una forma molt flexible, doncs la pròpia evolució de cada entrevista podia permetre aprofundir en determinats temes més que en d'altres o bé generar nova informació d'utilitat per a nous arguments teòrics.

Totes les entrevistes s'iniciaven amb una presentació per part de l'investigador, mostrant l'acreditació de la Universitat Autònoma de Barcelona i explicant l'objecte de la recerca que s'estava duent a terme. En el mateix moment es garantia l'anonimat del contingut de l'entrevista. D'aquesta manera s'establia un ambient de seriositat i de confiança del tot necessari per al bon desenvolupament de l'entrevista (Ortiz 2003). D'altra banda però, es buscava també un ambient distès en la conversa, intentant que l'entrevistat/da percebes l'entrevista com un encontre humà i no com un interrogatori (Sanmartín 2003).

En l'entrevista, s'intentava analitzar no només el discurs de les respostes, sinó també les formes d'expressar-se, els criteris de categorització, els temes que es consideraven prioritaris per part de l'entrevistat, els seus valors, etc. (Sanmartín 2003).

Les entrevistes es varen enregistrar digitalment, òbviament prèvia autorització de la persona entrevistada, i això en va facilitar el seu tractament analític després de ser transcrites, a la vegada que va permetre prendre notes sobre aquells elements d'expressió, de comportament i de relacions microgeogràfiques en l'espai que no s'enregistraven en la cinta però que podien ser capturats amb un bloc de notes.

El lloc de l'entrevista en les recerques geogràfiques pot esdevenir una variable de gran importància (Elwood i Martin 2000) doncs el lloc i l'espai són les principals variables d'estudi. En el cas d'aquesta recerca, la principal variable d'estudi és l'espai públic. El fet de desenvolupar les entrevistes físicament en espais públics vinculats a la vida quotidiana de les persones entrevistades permetia observar les microgeografies de les relacions espacials i de significat associades als entrevistats/des i l'espai públic. És per això que, sempre que ha estat possible, s'han realitzat les entrevistes en espais públics freqüentment utilitzats per les persones que han estat entrevistades.

9.2.4 Transcripció de les entrevistes

Les entrevistes varen ser transcrites en la seva totalitat de forma literal. D'altra banda, al contingut propi de les transcripcions cal afegir-hi la informació més contextual, expressiva i microgeogràfica que

va ser recollida durant l'entrevista mitjançant el bloc de notes. Així mateix, també amb el bloc de notes es varen recollir aquelles impressions obtingudes tot just al finalitzar cadascuna de les entrevistes en què hi constava les idees més notòries que havia percebut com investigador i tots aquells comentaris interessants que es van produir abans o després de l'entrevista i no varen quedar enregistrats a la cinta magnetofònica.

9.2.5 Codificació de les entrevistes

Per tal d'analitzar sistemàticament el contingut de les entrevistes, es va procedir a la seva codificació amb el programa informàtic ATLAS.ti®, que permet classificar els continguts de les entrevistes temàticament a través de paraules clau.

Les paraules clau que s'han seleccionat a partir de les subpreguntes de recerca formulades en la preparació de les entrevistes són les següents:

- a) espai públic i vida quotidiana
- b) espai públic i qualitat de vida
- c) espai públic i capital social
- d) espai públic i diversitat
- e) espai públic i conflicte
- f) espai públic i identitat
- g) espai públic i participació
- h) espai públic i revalorització
- i) associacionisme
- j) politització i cultura política
- k) estil de vida urbà
- l) sentiment de pertinença
- m) teixit urbà
- n) percepció de la jardineria urbana

Les categories temàtiques de les diferents entrevistes han estat posteriorment relacionades sistemàticament amb els criteris de selecció dels entrevistats i entrevistades (sexe, edat, teixit urbà, associacionisme) amb la qual cosa s'ha obtingut una informació ben organitzada sistemàticament amb un gran potencial analític per a la construcció de teoria entorn la pregunta de recerca.

9.3 Observació directa d'espais públics

L'altra metodologia qualitativa que s'ha utilitzat en aquesta tesi ha estat l'observació directa. Amb aquesta metodologia es pretenia abordar la qüestió de recerca des d'una perspectiva que permetés complementar la informació recollida a través de les entrevistes en profunditat. Es complementava així el mètode més verbal i tradicional de l'entrevista semiestructurada amb un mètode més visual. La combinació de les dues tècniques permet aproximar-se a la vida quotidiana dels individus generant un coneixement que no sigui ni excessivament dens en text a causa de les entrevistes i que tampoc objectivitzés excessivament la realitat a través de tècniques visuals, posant èmfasi en la construcció del coneixement basat en el sentiment, les emocions i la personificació (Crang 2003).

S'ha optat per la metodologia de l'observació directa bàsicament per dos motius. El primer és que per donar resposta a la qüestió de recerca plantejada en aquesta tesi calia analitzar les microgeografies de la vida quotidiana dels espais públics (Low 2000), doncs aquesta havia de ser una de les principals fonts d'informació per a construir una teoria fonamentada sobre la matèria. Tal i com s'ha explicat, la recerca s'ha basat en la metodologia inductiva de la teoria fonamentada (Glaser i Strauss 1967), que precisament es sustenta en l'observació, descripció i sistematització de la realitat amb l'objectiu de construir una teoria. Per tant, l'observació de la realitat ha de ser l'element principal de la recerca.

El segon motiu pel qual s'ha optat per fer ús de l'observació directa és que la recerca té un clar caràcter ontològic en la mesura que es considera central l'anàlisi de les interaccions, les accions i els comportaments (Mason 2002). La recerca s'interessa per múltiples dimensions que interactuen entre sí. És a dir que en l'anàlisi existeix un elevat grau de complexitat que requereix un grau de profunditat analítica que no es pot obtenir mitjançant altres metodologies més superficials.

Amb l'observació directa es pot veure i analitzar sobre el terreny l'ús i l'apropiació que fan els individus i els col·lectius de determinats espais públics. Aquesta informació, un cop sistematitzada, ha de servir per construir una teoria fonamentada sobre la temàtica d'estudi. Amb l'observació directa es pretén veure tant el que veu l'actor com el que no veu, és a dir es pretén detectar i analitzar les característiques formals, els processos, les relacions i els patrons establerts en un àmbit concret (Schwartz i Jacobs 1984). Al igual que l'entrevista, l'observació és una bona eina per posar en relació els elements propis de l'agència amb els propis de l'estructura.

Donada la limitació de temps i de recursos i tenint en compte l'objectiu de l'observació directa, s'ha optat per un model d'observació en que l'investigador no s'involucra en la societat observada sinó que hi juga un rol passiu. Així doncs, no es tracta d'una observació participant. Per tant, no s'interactua amb la gent sinó que simplement s'observa de forma sistematitzada.

Una observació participant segurament hagués aportat informació molt valuosa a la recerca però hagués requerit més esforços i una major focalització de l'estudi en societats i casos molt concrets. Aquest però, no era l'enfoc d'aquesta tesi. L'àmbit d'anàlisi d'aquesta tesi és la Regió Metropolitana de Barcelona. Tot i que, com veurem més endavant, l'observació directa s'ha realitzat en uns espais públics concrets i seleccionats, la voluntat d'aquesta tesi és generalista i no pretén fer estudis de casos concrets sinó que pretén explicar el rol i les implicacions dels espais públics en la globalitat de la RMB, fent especial èmfasi en les diferents dinàmiques territorials que es donen a l'interior d'aquest territori.

Finalment, un altre dels elements que ha condicionat l'elecció d'aquesta metodologia és el fet que, en base a la pregunta de recerca, hi havia tota una sèrie de variables i d'interconnexions que difícilment podien ser analitzades des de qualsevol altra metodologia. Per una banda hi havia una sèrie de variables de caràcter geogràfic molt vinculades a l'espai. Per tant, calia observar els comportaments dels individus en espais públics concrets. I, d'altra banda, calia analitzar les connexions entre les diferents dimensions socials, culturals i geogràfiques que es donen a l'espai públic i en col·lectivitat, amb la qual cosa les entrevistes individuals resultaven insuficients.

El disseny i l'execució de l'observació s'han basat en altres observacions directes realitzades en el marc dels espais públics, concretament les realitzades pel *Grup d'Estudis de Geografia i Gènere* del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona (Cucurella 2004, Díaz 2004, Ortiz 2003), utilitzant per a la recollida de dades els mapes d'ús proposats pel *Project for Public Space* (PPS 2002).

9.3.1 Els espais seleccionats per a l'observació

S'han seleccionat catorze espais públics en els quals s'hi ha realitzat un total de 19 observacions de camp: 8 en ciutat compacta, 8 en urbanització dispersa i 3 en espais de poble. Els espais seleccionats són els següents:

- 1) Plaça Gal·la Plàcidia (Barcelona)
- 2) Plaça Urquinaona (Barcelona)
- 3) Parc de Bellvitge (L'Hospitalet)
- 4) Plaça del Mercat de Bellvitge (L'Hospitalet)
- 5) Plaça de la Plana (Badalona)
- 6) La Rambla de Mar (Badalona)

- 7) Parc de Can Teixidor (Alella)
- 8) Plaça Urbanització (Alella)
- 9) Plaça del Centre Cívic (Santa Perpètua de la Mogoda)
- 10) Parc de Valleslona (Santa Perpètua de la Mogoda)
- 11) Parc de l'Esplai (Sta. Eulàlia de Ronçana)
- 12) Plaça Major (Santa Eulàlia de Ronçana)
- 13) Parc del Centre (Alella)
- 14) Plaça del Casal (Matadepera)

Tenint en compte que un dels principals elements analítics de la recerca és el model urbà, s'ha utilitzat com a criteri principal per a seleccionar els espais el fet que els espais observats s'ubiquessin tant a la ciutat compacta, com a la urbanització dispersa. En el cas dels municipis de baixa densitat urbana, també s'han fet algunes observacions en espais públics més centrals per identificar les diferències entre els espais públics de les urbanitzacions disperses i els espais públics més propis del poble (la plaça del casal a Matadepera, la Plaça Major a Santa Eulàlia i el Parc del Centre a Alella).

Entre els espais d'urbanització dispersa també se n'han seleccionat tant a zones de renda alta (Parc de la Urbanització i Parc de Can Teixidor a Alella) com a zones de rendes mitges-baixes (Parc del Centre Cívic i Parc de Valleslona a Santa Perpètua de la Mogoda). Igualment, la selecció d'espais a la ciutat compacta també s'ha fet en zones de diferent renda i amb certes lògiques diferenciades. Així, s'ha seleccionat el Parc de Bellvitge com a parc nou a una zona de rendes mitges-baixes i la Plaça del Mercat a Bellvitge com a espai més tradicional. La Plaça de la Plana a Badalona com a espai centric d'un municipi de la primera corona i la Rambla de Mar com a espai més turístic. La Gal·la Placídia com a espai de la zona alta de Barcelona a cavall entre Gràcia i Sant Gervasi, amb un cert component d'espai de barri i la Plaça Urquinaona com a espai més centric de Barcelona.

S'ha buscat una certa varietat a l'interior de cadascun dels models urbans. Així, s'han fet observacions en espais tipus parc i en espais tipus plaça tant en entorns compactes com en entorns de baixa densitat. En l'annex 3 d'aquesta tesi hi ha les fitxes de les observacions, on s'hi descriu l'espai, i els mapes d'ús; mentre que en l'annex 4 hi ha un recull fotogràfic de tots els espais observats.

El nombre d'espais seleccionats s'ha establert de forma arbitrària tenint en compte que l'objectiu era generar una informació vàlida pel conjunt de la RMB en funció de les dinàmiques territorials internes. Així, si bé no es pretenia ni molt menys fer una mostra estadísticament representativa, la metodologia és qualitativa, tampoc es tractava de fer estudis de casos molt concrets. Per tant calia que, sense sobrepassar les limitacions de recursos i temps disponible, la quantitat d'espais públics observats per a cada tipologia urbana fos mínimament nombrós com per permetre una certa generalització a nivell

de model urbà de les dades generades a cada espai, sense que això condicionés la qualitat i la profunditat de l'observació duta a terme a cadascun dels espais.

Les observacions es varen realitzar durant la darrera setmana del mes de maig i les dues primeres setmanes del mes de juny de 2005. Es varen triar aquestes dates perquè es tracta d'una època de l'any en què les condicions meteorològiques conviden, o no posen traves, a fer ús dels espais públics; i a la vegada és un període de quotidianetat en la vida de les famílies, doncs no és un període de vacances.

Les franges d'observació eren: entre setmana per la tarda (17-19h) i en cap de setmana pel matí (10-12h). Per a obtenir suficients observacions en les dues franges, alguns espais han estat observats dues vegades en franges diferents.

De les 8 observacions de la ciutat compacta se n'han fet 4 en cap de setmana (Urquinaona, Parc de Bellvitge i la Plana i Rambla de Mar) i 4 entre setmana (Gal·la Placídia, Parc de Bellvitge, Plaça del Mercat i la Plana). De les 8 observacions dels espais d'urbanització, se n'han fet 4 en cap de setmana (Parc de Can Teixidor, Parc Urbanització, Parc de l'Esplai i Plaça del Centre Cívic) i 4 entre setmana (Parc Urbanització, Parc de l'Esplai, Plaça del Centre Cívic i Parc Valleslona). Finalment, de les tres observacions en espais de poble, 2 han estat entre setmana (Plaça Major i Plaça del Casal) i una en cap de setmana (Parc del Centre).

Tanmateix, cal ser conscients de les limitacions implícites en el fet de fer les observacions en aquestes franges horàries, doncs queden fora de l'anàlisi determinats usos de l'espai públic propis d'altres franges horàries, com per exemple les franges nocturnes. L'ús de l'espai públic és un ús fragmentat no només espacialment sinó també temporalment. És a dir, que en funció de la franja horària l'ús de l'espai és un o un altre. Per tant, amb aquesta metodologia estem deixant de banda els usos associats a determinades franges horàries. S'ha optat per fer-ho així perquè el principal objectiu era poder comparar l'ús de diferents espais en diferents zones urbanes i per això calia que les observacions fossin a la mateixa franja horària.

Un altre element que es va tenir en compte a l'hora de fer la selecció dels espais va ser la mida i les característiques de l'espai públic. L'objectiu d'aquests criteris no era altre que intentar garantir que els espais observats fossin mínimament comparables a l'hora de construir una teoria sobre el seu rol en funció del model urbà. Així espais molt petits poden portar associades unes funcions molt específiques, per exemple el lleure infantil, i n'exclouen d'altres que podrien ser de molt interès per a la nostra recerca. D'altra banda, els parcs excessivament extensos, a més de tenir també unes característiques funcionals específiques, suposaven una enorme dificultat a l'hora de dur a terme

l'observació directa ja que un investigador no podia fer-se càrrec de l'observació de tota la superfície de l'espai.

Es va optar per fer una selecció d'espais públics d'entre entre 500 i 5.000 m². Calia també que els espais seleccionats fossin realment espais públics accessibles i utilitzables i havien de tenir un mínim de multifuncionalitat, és a dir es va procurar que els espais públics observats no tinguessin una funcionalitat específica, doncs això hauria limitat la informació obtinguda de l'observació a unes dimensions molt concretes, mentre que l'objectiu de la recerca és observar la complexitat de les diferents dimensions que intervenen en l'espai públic.

Finalment, dir també que es va buscar una certa coherència entre les entrevistes en profunditat i les observacions de camp, de tal manera que els 14 espais seleccionats pertanyen a algun dels municipis en els quals s'han fet entrevistes de camp i són espais propers a les zones de residència dels entrevistats i entrevistades.

9.3.2 La familiarització amb l'espai

Abans de realitzar l'observació sistemàtica de cadascun dels espais públics seleccionats es va fer una visita prèvia a tots ells amb un doble objectiu. El primer dels objectius era garantir que l'espai públic seleccionats complia els requisits per a la investigació que s'estava duent a terme, tal i com s'ha explicat en l'apartat anterior. I el segon dels objectius de la visita prèvia als espais observats era la familiarització amb el mateix, per conèixer-lo amb més detall abans d'iniciar l'observació. Es tractava de conèixer els elements i usos característics de cada espai per poder-hi entrar amb molta més profunditat el dia de l'observació (Cosnier 2001). Aquesta familiarització amb l'espai també va servir per a preparar el material necessari pel dia de l'observació, bàsicament el mapa de l'espai per poder ubicar-ne els diferents elements observats.

9.3.3 Descripció de l'ambient, els usos i les relacions

La descripció va ser la principal eina per generar dades per a la recerca a través de l'observació. En termes generals, a través de la descripció es pretenia copsar l'ambient general de l'espai públic, els seus usos i les relacions socials en ell existents.

La recollida de dades generades a través de la descripció de l'ambient es va dur a terme a mitjançant notes de camp fent referència als diferents elements que guiaven la descripció i que es detallen a continuació.

Les descripcions es van fer mentre es feia l'observació de l'espai, que durava 60 minuts. Les notes de camp varen ser transcrites posteriorment per tal de poder ser analitzades sistemàticament.

En base a la pregunta de recerca de la tesi, es pretenia utilitzar la descripció dels espais observats per generar informació en els següents àmbits:

- a) la quotidianetat de l'espai públic
- b) el usos que es donen a l'espai públic
- c) l'apropiació de l'espai
- d) els grups socials que l'utilitzen
- e) les relacions socials que hi són presents
- f) l'ús polític de l'espai públic, l'espai públic com a espai d'expressió política i de participació
- g) la diversitat dels usos a l'interior de l'espai i al seu voltant
- h) la funció revaloritzadora i la creació de centralitat
- i) la capacitat de l'espai per potenciar cohesió, capital social, confiança interpersonal o identitat.

9.3.4 Mapes d'ús i apropiació

Aquesta tècnica, de gran utilitat per a entendre des de les ciències socials la lògica de funcionament microgeogràfic dels espais públics, s'ha posat en pràctica en els estudis sobre espai públic realitzats pel *Grup d'Estudis de Geografia i Gènere* del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona (Cucurella 2004, Díaz 2004, Ortiz 2003) i, donada la seva elevada funcionalitat com a element analític en el camp dels espais públics, l'he adaptat a les necessitats d'aquesta tesi, basant-me en la proposta tècnica desenvolupada en el *Project for Public Space* (PPS 2002).

Els mapes d'ús i apropiació dels i les usuàries de l'espai públic s'han utilitzat com una tècnica de recollida de dades en l'observació amb l'objectiu d'identificar i localitzar en l'espai públic en qüestió la presència dels següents elements:

- a) el nombre de persones que utilitzen l'espai
- b) la tipologia de les persones que l'utilitzen
- c) les interrelacions que desenvolupen entre ells
- d) les activitats que es realitzen en l'espai públic

Pel que fa a l'observació dels usuaris de l'espai públic, únicament s'han tingut en compte aquells que en feien un ús prolongat, mentre que no s'han mapificat aquells usuaris o usuàries que circulaven per l'espai utilitzant-lo simplement com a lloc de pas. Tanmateix, la mapificació s'ha fet en un moment puntual de l'observació, normalment a l'inici de la mateixa.

Les persones que utilitzen l'espai ho poden fer de forma individual o col·lectiva. Si s'està utilitzant l'espai col·lectivament o existeix algun tipus d'interacció entre els individus, aquesta es mapifica agrupant amb un cercle les diferents persones que interactuen. Cada cercle té un codi al costat que descriu l'activitat que s'està realitzant, quantes persones estan interactuant, de quin sexe i de quina edat, i quin tipus d'activitat desenvolupen.

En els elements més dinàmics de la mapificació (persones, interaccions, activitats, etc.) l'observació s'ha fet iniciant-se des d'un extrem de l'espai i anant-lo repassant tot fins a l'altre extrem, anotant i situant els diferents elements observats sense repetir les zones ja observades.

9.3.5 Fotografies

El darrer mecanisme utilitzat per copsar les característiques de l'ús i apropiació de l'espai públic per part de la ciutadania ha estat a través de la fotografia. La fotografia s'ha utilitzat tant per captar elements físics i usos permanents associats a l'espai públic, com per immortalitzar moments d'ús i interacció en l'espai públic per part dels ciutadans i ciutadanes de l'indret. Quan s'han fotografiat persones s'ha procurat fer-ho a una distància raonable per evitar molestar-los.

10 METODOLOGIA QUANTITATIVA

La metodologia qualitativa ha estat utilitzada en l'anàlisi més estrictament ambiental de la sostenibilitat dels espais públics. Aquesta és una dimensió més tangible i impersonal que les altres i això fa que sigui més adequada una aproximació quantitativa que permeti per una banda quantificar el comportament ambiental de la jardineria dels espais públics de la RMB, i per l'altra buscar les causes socioeconòmiques que poden explicar aquest comportament sota la lògica de la verificació empírica d'hipòtesis.

Com ja he avançat anteriorment, també s'han utilitzat tècniques quantitatives per tal de descriure i explicar la distribució territorial dels espais públics, amb l'objectiu de quantificar-ne la seva presència al territori, la seva tipologia, la seva despesa hídrica en relació a la despesa global de la regió i definir les lògiques socioeconòmiques que poden explicar aquests comportaments.

Té sentit abordar tots aquests àmbits d'anàlisi des de metodologies quantitatives perquè estem parlant de variables que es poden mesurar i comptar. Fruit d'aquesta quantificació es poden aplicar tècniques analítiques quantitatives que permetin establir el grau de relació entre les diferents variables a analitzar i verificar així les hipòtesis que ens havíem plantejat. Es tracta d'hipòtesis força simples que es fonamenten en l'explicació d'una variable dependent a partir de diverses variables independents que actuen amb més o menys determinació sobre la variable que es vol explicar. El fet de parlar de relacions simples i variables fàcilment quantificable és el que permet aplicar un mètode quantitatiu.

S'han utilitzat diferents metodologies quantitatives i diferents fonts d'informació per arribar a conèixer i analitzar les diferents variables d'interès en aquests camps. El conjunt del bloc metodològic quantitatiu, que ha volgut donar resposta a la dimensió ambiental de la sostenibilitat, s'ha dissenyat a partir de les diferents hipòtesis plantejades en aquest àmbit.

10.1 Els tres nivells analítics

Les característiques ambientals de l'espai públic, i això és de la seva jardineria, es poden estudiar a diferents nivells o escales. Cada nivell és més o menys adequat en funció del coneixement que es vulgui obtenir. Així, per conèixer la gestió municipal el més adequat pot ser tractar les dades a nivell municipal però, per conèixer la correcció o incorrecció del reg, aquest nivell és massa general i cal estudiar-ho a nivell de sectors de reg concrets. Lògicament, cada nivell d'anàlisi té les seves

limitacions, amb la qual cosa al nivell més general no podrem obtenir informació de detall i a partir del nivell de més detall no podrem fer extrapolacions significatives.

He dissenyat l'estudi de la dimensió ambiental dels espais públics en base a tres nivells d'anàlisi, són els següents: municipis, parcs i jardins, i sectors de reg.

10.1.1 Nivell municipal

Aquest nivell ha permès obtenir informació sobre la gestió municipal de l'enjardinament públic a nivell general. M'interessava per veure com les administracions locals veuen la problemàtica de la despesa hídrica dels seus parcs i jardins i com els estan gestionant. Entre d'altres coses, ha permès saber quins coneixements tenen les administracions dels seus parcs i del seu consum hídric, quines posicions adopten, quins criteris utilitzen, quines tipologies de jardins i quins sistemes de reg són els predominants, etc.

L'obtenció de dades s'ha realitzat per mitjà d'una enquesta per correu als tècnics agrònoms o mediambientals dels diferents municipis. Les dades obtingudes s'han pogut correlacionar amb les característiques sociodemogràfiques dels diferents municipis.

Han respost l'enquesta un 53% dels municipis de la RMB, però molts d'ells desconeixien algunes de les dades que se'ls demanava, com la despesa hídrica en jardineria o la superfície verda plantada en el seu municipi.

10.1.2 Nivell de parcs i jardins

En aquest nivell analític m'he interessat per totes aquelles variables en les que el nivell municipal era massa general i calia conèixer-les per cada parc. Així, en aquest nivell es plantejava saber:

- a) La superfície total de parcs i jardins i la seva distribució territorial de forma evolutiva.
- b) Quina tipologia de jardins trobem a les diferents zones de la RMB.
- c) Quina és la despesa hídrica realitzada en aquests parcs i jardins.
- d) Quines són les característiques de la gestió hídrica dels parcs i jardins de les diferents zones de la RMB.

He partit de la digitalització cartogràfica dels parcs i jardins de la RMB de forma comparativa entre els anys 1994 i 1997¹⁴. Això m'ha permès conèixer la superfície i la distribució de manera evolutiva. Un cop identificats tots els parcs i jardins de la RMB he realitzat dues mostres per analitzar-ne les característiques de tipologia, gestió i despesa hídrica. A partir d'aquestes dades he pogut extrapolar les tipologies i les despeses hídriques per a tota la RMB.

S'han realitzat dues mostres per qüestions d'operativitat. Hi havia una sèrie de variables que eren observables directament i que, per tant, es podien conèixer amb una visita al parc. Però hi havia unes altres variables referents als parcs que havien de ser facilitades pels tècnics municipals o els jardineros del parc i requerien concretar la visita amb el responsable de cada parc a estudiar. Aquesta segona tipologia de dades requeria un esforç de temps molt més important que les altres. És per això que es va optar per fer dues mostres, una de més gran per les variables que no requerien cap mena de contacte amb l'administració, i una de més petita per les altres variables. En el primer cas la mostra ha estat completament aleatòria mentre que en el segon s'han seleccionat una sèrie de municipis amb els quals s'hi a contactat per estudiar alguns dels seus parcs. Aquesta segona mostra s'ha fet d'aquesta manera perquè si s'hagués fet aleatòria s'hauria hagut de contactar amb moltes més administracions i això hauria retardat el procés.

Cada parc analitzat ha estat ubicat en el seu municipi i això ha permès establir correlacions amb les diferents variables sociodemogràfiques a nivell municipal. Pel que fa al model urbà, enlloc de fer servir la classificació global en funció del municipi, s'han catalogat els parcs en funció del teixit urbà del seu entorn.

Tot i això, aquest nivell d'anàlisi no permet conèixer les necessitats hídriques ornamentals dels parcs i jardins, ja que, com veurem, aquestes depenen de moltes variables (evapotranspiració, densitat, microclima...) que varien molt entre un parc i un altre. Per a conèixer si es rega per sobre o per sota de les necessitats hídriques cal fer la comparació a nivell de sector de reg ja que la quantitat d'aigua aportada varia per cada sector de reg.

10.1.3 Nivell de sector de reg

Aquest nivell d'anàlisi és el que permet conèixer si s'està regant per sobre o per sota de les necessitats hídriques ornamentals. Aquest és l'únic nivell que permet fer la comparació entre

---

¹⁴ S'han utilitat aquests anys perquè eren els anys en què hi havia la cartografia disponible en format digital

necessitats i despesa real ja que a cada sector de reg s'hi aporta una quantitat determinada d'aigua i és aquesta quantitat la que cal comparar amb les necessitats hídriques ornamentals del mateix sector.

He aprofitat les visites concertades amb els responsables de cada parc per dur a terme la mostra de sectors de reg. Posteriorment, cada sector analitzat ha estat ubicat en el seu municipi i el seu parc i això ha permès establir correlacions entre les tendències de reg i les diferents variables sociodemogràfiques, així com entre les tendències de reg i les característiques del parc o del sector.

Aquest nivell d'estudi permet dir de forma general si s'està o no regant bé en funció de diferents variables sociodemogràfiques, però no es pot deduir a partir d'aquí un nombre global de necessitats i despeses hídriques per a tota la regió ja que és un nivell massa detallat i depèn de variables molt concretes de cada sector.

A continuació es resumeix en una taula els diferents nivells analític i les seves respectives mostres:

Taula 10.1. Nivells analítics i mostres

Nivell analític	Informació	Mostra	Magnitud de la mostra
Municipi	Gestió municipal	Municipis	86 (s'ha enviat als 163 de la RMB)
Parc	-Superfície -Tipologia	Aleatòria de parcs (variables directament observables)	315
	-Despesa hídrica -Gestió de parc	Selectiva de parcs (variables que requereixen d'enquesta)	125 de 15 municipis
Sector reg	Adequació del reg a les necessitats	Sector de reg en parcs de la mostra aleatòria	106

Font: elaboració pròpia

10.2 Les variables independents

Com ja s'ha explicat anteriorment, les quatre variables que he considerat oportú tenir en compte a l'hora d'explicar el comportament de la jardineria pública de la RMB són: el model urbà, la població del municipi, el nivell d'ingressos municipals per habitant i el color del govern.

10.2.1 El model urbà

En funció de les dades que es tractin, mesuraré aquest fenomen amb una variable o amb una altra. Així doncs, quan m'interessi tenir una variable numèrica el que utilitzaré serà la densitat urbana del municipi, mentre que si el que m'interessa és una variable també a nivell municipal però categòrica, aleshores utilitzaré la corona metropolitana a la què pertany cada municipi, ja que és a la segona corona metropolitana on es concentra el model urbanístic de baixa densitat de la urbanització dispersa. Finalment, si necessiti treballar amb dades a nivell de parc o de sector de reg i m'interessi el model urbà de l'entorn del parc estudiant, aleshores la variable que farem servir serà el teixit urbà de l'entorn immediat del parc classificat categòricament (compacte, dispers, industrial i altres)¹⁵.

Taula 10.2. Indicadors del model urbà

Indicador de model urbà	Variable dependent	Nivell analític
Densitat urbana	numèrica	municipi
Corona metropolitana	categòrica	municipi
Teixit urbà de l'entorn d'un parc	num/cat	parc / sector de reg

Font: elaboració pròpia

En el cas de la classificació del teixit urbà les dades s'han obtingut a través de l'observació de camp. He considerat que el teixit dispers corresponia als casos en què hi trobava un predomini de cases unifamiliars aïllades o bé adossades; el teixit compacte corresponia a un predomini d'habitatges plurifamiliars; l'industrial a un predomini de zones industrials, i els altres el reservava per aquells casos menys comuns (zones de lleure, usos comercials, etc.).

En els models en què s'ha utilitzat la variable categòricament, he simplificat els casos obtenint una variable dicotòmica, doncs és més adequada per al tipus d'anàlisi de la regressió logística. A més, el que realment és d'interès aquest tipus d'anàlisi és veure l'efecte del pas de la ciutat compacta a la urbanització dispersa, amb la qual cosa no té una gran importància prescindir de determinades categories en l'anàlisi de regressió.

---

¹⁵ Aquesta variable, igual que les corones metropolitanes, es poden simplificar en dos grans categories: teixit compacte i teixit dispers en el cas del teixit urbà, i segona corona i resta de la RMB en el cas de les unitats territorials, obtenint així dues variables dicotòmiques.

10.2.2 La població

La població¹⁶ s'ha tractat en tots els models com una variable dicotòmica en funció de si es tractava d'un municipi amb una població més gran o més petita de 5.000 habitants. Ho he fet així perquè considero que l'impacte de la població sobre les nostres variables no és un impacte lineal i progressiu sinó que crec que els municipis grans tenen un comportament i els petits un altre. Pel que fa a la quantitat relativa de jardins i la seva gestió, no crec que hi hagi grans diferències entre un municipi de 25.000 habitants i un de 100.000 ni tampoc entre un de 1.000 i un de 3.000. És a dir, no penso que el comportament dels municipis vers la jardineria pública varii progressivament en funció del nombre d'habitants, si bé sí que crec que els municipis grans tenen unes característiques molt diferents a les dels petits. Els municipis grans tenen, en termes absoluts, uns pressupostos més grans que els permeten fer inversions superiors i disposar de més diners per multitud de polítiques diferents. En canvi els municipis petits, encara que puguin tenir uns ingressos per habitant iguals o superiors als dels municipis grans, en termes absoluts tenen un pressupost molt petit que cobreix les necessitats bàsiques però que limita molt actuacions més secundàries com pot ser la jardineria pública. Ara bé, on posem el límit?

Lògicament és una decisió arbitrària. He decidit posar-lo als 5.000 habitants per diversos motius. En primer lloc perquè és una xifra molt propera a la mediana de tots els municipis de la RMB, amb la qual cosa s'obtenien dos grups amb un nombre similar de casos. Però aquest no és l'argument teòric fonamental; el principal motiu pel qual he triat la xifra de 5.000 habitants és perquè és a partir d'aquesta xifra que els municipis adquireixen un grau major de competències pròpies. Per sota dels 5.000 habitants els municipis exerceixen únicament les competències més bàsiques i elementals i és a partir d'aquesta xifra que comencen a adquirir més ingressos i més competències. Així doncs considero que un municipi és un municipi petit quan té una població de menys de 5.000 habitants.

És cert que les competències es van adquirint progressivament i els municipis també n'adquireixen més a partir de 10.000, 25.000 i 50.000 habitants. Penso però que en el comportament de la jardineria pública el que té un impacte important no es tant el fet de ser un municipi més gran sinó el fet de ser més petit, doncs és això el que limita les possibilitats d'establiment de noves zones verdes i de gestionar-les d'una determinada manera.

---

¹⁶ Dades de població per a l'any 2001 (Font: Idescat)

10.2.3 Els ingressos municipals

Una altra de les variables que pot influir en el comportament de la jardineria pública a la RMB són els ingressos municipals. Lògicament els municipis amb més habitants tenen més ingressos i per tant cal tractar aquesta variable relativitzant-la amb el nombre d'habitants. El fet de ser un municipi gran o petit ja queda recollit en la variable anterior, la població, amb totes les implicacions que això pot tenir sobre les limitacions o possibilitats en la utilització de recursos pels diferents municipis.

Així doncs, el que m'interessa amb aquesta variable és la quantitat relativa d'ingressos municipals per habitant; és a dir el resultat del quocient entre el pressupost municipal i el nombre d'habitants del municipi¹⁷.

En aquest cas el que té sentit és tractar la variable de forma numèrica, i així ho he fet en les regressions lineals. Ara bé, en les regressions logístiques s'obtenen unes *odds ratio* poc informatives, és millor treballar amb variables categòriques (SPSS 2001). Igualment, a l'hora de treballar amb les taules de contingència calen variables categòriques, i en aquest cas si són dicotòmiques millor per tal de poder utilitzar el mateix estadístic que en les altres anàlisis, és a dir l'estadístic *phi* que en les taules dos a dos equival al coeficient de correlació de *Pearson* (Visauta 2002).

He optat doncs per convertir aquesta variable en una variable dicotòmica. Si s'hagués mantingut aquesta variable com a numèrica els ajustos dels models segurament haguessin estat més bons però les *odds ratios* no haguessin donat la informació necessària com per poder comparar el pes de cada variable independent, que és el que realment m'interessa.

Al igual que en el cas anterior, es tracta d'una variable que té el municipi com a unitat d'anàlisi. Per establir la frontera entre els dos grups he optat pels 1.000 euros per habitant perquè coincideix amb la mediana dels municipis de la RMB, d'aquesta manera el 50% dels municipis quedaran en una categoria i el 50% restant en l'altra.

10.2.4 El color polític

La darrera de les quatre variables independents que he tingut en compte és el color polític dels municipis. M'he centrat en l'eix ideològic esquerra-dreta perquè crec que és el que pot influir sobre la quantitat de jardins públics d'un municipi i sobre la seva tipologia i la seva gestió.

---

¹⁷ Pressupostos de l'any 2001 (Font: Diputació de Barcelona) i població de l'any 2001 (Font: Idescat).

Així doncs, he agrupat els municipis en dos grups en funció de si en la darrera legislatura municipal (1999-2003) eren governats per un partit d'esquerres o per un partit de dretes, obtenint així una variable dicotòmica.

Per determinar quins són els partits de dretes i quins els d'esquerres m'he basat en l'enquesta postelectoral de les eleccions autonòmiques de 1999 (CIS 1999). En aquesta enquesta, amb una mostra de 1.368 individus, els enquestats situen als partits en un eix del 1 al 10, on 10 és molt de dretes i 1 molt d'esquerres (taula 5.2). Així, aquells partits que han estat situats per sobre del 5,5 (CiU i PP) els he catalogat com a partits de dretes, i aquells que han estat situats per sota del 5,5 (PSC, ICV i ERC) els he catalogat com a partits d'esquerres¹⁸.

Taula 10.3. Partits en l'eix esquerra-dreta

	Mitjana	Desv. Típ.
CiU	6,89	1,390
PSC	4,33	1,342
PP	8,50	1,476
ERC	3,07	1,684
ICV	2,95	1,384

Font: CIS 1999

10.3 Digitalització cartogràfica

S'ha realitzat la digitalització cartogràfica de les superfícies públiques enjardinades de més de 1.000 m² de tota la RMB. Aquesta tasca s'ha dut a terme amb els següents objectius:

- Quantificar-ne la seva superfície total a la RMB.
- Analitzar-ne la seva distribució sobre el territori i relacionar-la amb les possibles variables explicatives (model urbà, mida del municipi, ingressos municipals per habitant i color polític del municipi).
- Veure'n la seva evolució recent a partir d'una anàlisi comparativa dels anys 1994 i 1997.

A partir del mapa topogràfic 1:5000 segona edició de l'Institut Cartogràfic de Catalunya i l'ortofotomapa 1:25.000 color de l'any 1997 s'han digitalitzat tots els polígons corresponents a parcs i jardins amb una superfície igual o superior a 1.000 m², entenent per parc i jardí tota superfície pública,

¹⁸ He exclòs de la mostra els municipis governats per partits independents.

pertanyent al SU, destinada a l'ús lúdic o paisatgístic, situada a l'aire lliure i que es caracteritza per dotar-se de superfícies enjardinades establertes amb intencionalitat i dotades d'un mínim manteniment.

He escollit aquestes bases cartogràfiques perquè són les més recents a una escala de treball acceptable per a l'objectiu de la cartografia. Tenint en compte que moltes zones enjardinades tenen una superfície inferior als 5.000 m², crec que l'escala 1:5.000 és òptima per a identificar les zones de més de 1.000 m². L'ortofotomapa 1:25.000 ens ha servit de base de comprovació, però la identificació dels elements es feia a través del topogràfic 1:5.000.

S'ha treballat sobre la digitalització de les zones estrictament enjardinades ja que inicialment la cartografia es va elaborar pensant en poder conèixer la superfície estrictament enjardinada per tal de poder-ne avaluar el seu impacte sobre els recursos hídrics. L'objecte d'estudi d'aquesta tesi són els espais públics en la seva globalitat i no pas únicament les zones enjardinades d'aquests espais. Ara bé, des d'un punt de vista de l'impacte sobre el consum hídric d'aquests espais, l'element que genera aquesta despesa hídrica són les zones enjardinades.

S'ha escollit la superfície mínima de 1.000 m², que és la taca mínima de digitalització per a un mapa de sortida a 1:10.000. Crec que és una escala acceptable tractant-se de tota la RMB i tenint en compte la limitació de recursos. Basant-me en el mapa ecològic de Barcelona (Burriel et al 2000), en el qual hi ha digitalitzades les zones enjardinades amb una taca mínima de 500 m², s'observa que si s'hagués agafat una taca mínima més gran s'hauria perdut molta informació perquè gairebé la meitat de les zones enjardinades de Barcelona estan per sota dels 5.000 m². Així, a Barcelona, per sota dels 5.000 m² hi ha el 48,5% dels polígons, tot i que només representen el 10,5% de la superfície total enjardinada.

D'altra banda, l'interès de l'estudi es centra més en la superfície total de zones enjardinades que no pas en el nombre total de polígons enjardinats, amb la qual cosa aquesta aproximació és suficient.

Pel que fa a la digitalització, no s'han identificat només els polígons estrictament enjardinats sinó que entenc que un conjunt de polígons enjardinats poden conformar un espai públic enjardinat en la mesura que s'integren en un mateix espai malgrat puguin estar separats per altres elements com camins, sauló o paviment. Igualment, no cal que una superfície enjardinada conformi un parc per ser inclosa en la categorització, ja que l'interès fonamental és el consum d'aigua i aquest és independent de la integració de diferents elements i del seu ús.

El criteri que s'ha utilitzat ha estat el següent: s'han digitalitzat les zones verdes amb una certa generalització, però no s'hi ha inclòs les zones de paviment (tou o dur) que configuren la part exterior d'un espai públic enjardinat. En aquells espais públics enjardinats en què hi havia enclavaments no enjardinats, aleshores aquests eren digitalitzats (i per tant exclosos) si tenien una superfície major als 1.000 m², en cas contrari, el polígon s'inclouia a l'espai públic enjardinat. Per tant, tots aquells elements que integren un espai públic enjardinat i que separen els diferents polígons enjardinats (camins, sauló, paviment dur, equipaments) han estat comptabilitzats com zona verda sempre i quan no tenien una superfície superior als 1.000 m².

Amb aquesta darrera aproximació es pot considerar que es resol el problema de la superfície mínima digitalitzada. Així, la superfície enjardinada que no s'ha digitalitzat perquè era inferior als 1.000 m² es pot considerar que es recupera amb la inclusió de certes superfícies intersticials entre zones enjardinades.

El mètode de digitalització ha estat la digitalització en pantalla amb el SIG MiraMon® sobre l'ortofotomapa 1:25.000 color de l'any 1997 i copiant els diferents elements topogràfics del mapa topogràfic 1:5.000 segona edició, centrant-nos en dues categories per identificar els parcs: els "parterres" i les "agrupacions d'arbres". La delimitació s'ha completat amb d'altres elements d'aquesta cartografia com els vials, les voreres, etc. En aquells casos en què el mapa topogràfic 1:5.000 no permetia aprofitar cap dels seus elements topogràfics¹⁹ per a delimitar els polígons s'ha fet directament sobre l'ortofotomapa amb un zoom equivalent a una escala aproximada de 1:3000.

Per determinar el caràcter públic o privat dels espais a digitalitzar m'he basat en les anotacions del mapa topogràfic i en les delimitacions de les parcel·les i els habitatges. En molts casos però es feia difícil distingir entre un espai públic o un privat. Igualment també en molts casos la fotografia aèria era insuficient per conèixer si un espai era enjardinat o es tractava d'un erm abandonat. Per solucionar aquests problemes d'interpretació s'ha hagut de fer un extens treball de camp comprovant sobre el terreny les característiques de diversos espais.

Posteriorment, quan s'ha fet el mostreig aleatori a nivell de parc basat en una selecció dels polígons cartografiats, s'ha aprofitat per veure el grau d'error de la digitalització. Lògicament només s'han pogut detectar aquells casos en què s'ha digitalitzat un polígon que no corresponia a una zona enjardinada pública, no s'ha pogut detectar els errors d'aquells casos en que no s'ha digitalitzat un polígon que

---

¹⁹ Això pot passar bé perquè el polígon d'interès no estigui delimitat ni per parterres ni per vies de comunicació; o bé perquè el polígon d'interès ha estat enjardinat recentment i no queda reflectit en la segona edició del topogràfic 1:5000.

hauria d'haver estat digitalitzat. Amb tot, del total de polígons digitalitzats, el 90%, en base a una mostra de 315 polígons (18,5% del total) eren polígons correctes i només un 10% eren erronis.

Tenint en compte que a partir de la digitalització és vol conèixer la superfície enjardinada, es pot suposar, encara que no hi ha la comprovació empírica, que els polígons que haurien d'haver estat cartografiats i no ho han estat representen una superfície equivalent als que no s'haurien d'haver digitalitzat i sí que s'ha fet. Per tant en termes de superfície un error pot compensar l'altre.

Per veure l'evolució de la superfície enjardinada en els darrers anys el que s'ha fet ha estat digitalitzar els parcs i jardins sobre l'ortofotomapa 1:25.000 de l'any 1994. Només s'ha pogut fer l'evolució entre 1994 i 1997 perquè els ortofotomapes anteriors no són en color i la fotointerpretació de les zones enjardinades a aquesta escala es feia molt difícil. El que s'ha fet ha estat superposar la cartografia de jardins de l'any 1997 sobre l'ortofotomapa del 1994 i esborrar o modificar aquells polígons que s'han desenvolupat durant aquests anys.

Finalment, s'han superposat les dues bases cartogràfiques de jardins i això ha permès veure l'evolució entre aquestes dues dates; tant en el conjunt de la RMB com les diferents unitats territorials.

10.4 Observació quantitativa: la mostra aleatòria de parcs

S'ha realitzat una observació quantitativa en 315 parcs de la RMB seleccionats aleatòriament. Es tracta d'un mostreig molt ampli, fet per observació sobre el terreny, amb l'objectiu principal de conèixer la tipologia²⁰ d'enjardinament públic que trobem a les diferents categories territorials de la RMB, així com altres variables ambientals relatives al disseny i el manteniment dels espais públics enjardinats. Les variables quantificades amb aquesta observació han estat sotmeses a una anàlisi multivariant per determinar la capacitat explicativa de les quatre variables socioeconòmiques que s'han utilitzat com a variables explicatives en l'anàlisi de la dimensió ambiental de la sostenibilitat dels espais públics.

Per dur a terme aquesta observació quantitativa ha calgut fer una mostra representativa del total de zones enjardinades detectades cartogràficament per a cada categoria territorial.

---

²⁰ Tipologia referida a la despesa hídrica en funció de les espècies plantades.

S'han mostrejat un total de 315 parcs, corresponents a un 18,5% del total de polígons detectats per digitalització cartogràfica. La mostra s'ha estratificat en base a les quatre categories territorials que es descriuran en el bloc que parla de l'àmbit d'estudi²¹.

A més de conèixer la tipologia de jardins de la RMB, aquest mostreig per observació també ha servit per obtenir altres dades d'interès per a l'estudi (annex 5):

- a) Teixit urbà: al fer l'observació sobre el terreny es podia conèixer si el teixit urbà de l'entorn immediat al parc era compacte o dispers²². Així no s'havien de referir les variables del parc a la tipologia general del municipi sinó que ho fèiem amb la tipologia concreta de l'entorn al parc. Així D'aquesta manera es solucionava el problema de la presència de zones de baixa densitat en un municipi en general compacte i viceversa. D'aquesta manera es podien relacionar característiques de cada parc amb la seva ubicació sobre un teixit urbà concret.
- b) Superfície no enjardinada: per una banda es volia saber el percentatge respecte el total del parc per tal de poder conèixer la superfície verda total de cada parc estudiat, ja que a través de la cartografia general en podíem conèixer la superfície total però no l'estrictament verda. D'altra banda m'interessava saber si el material d'aquesta superfície no enjardinada era tou o dur i per tant si permetia la infiltració de l'aigua o si la conduïa cap al clavegueram.
- c) Densitat de plantació: la densitat de plantació és un dels altres elements a tenir en compte en la xerojardineria, doncs els parcs amb major densitat d'espècies requereixen una major aportació d'aigua (Costello et al 1991). Per determinar la densitat de plantació dels parcs m'he fixat en la densitat majoritària del parc en qüestió, ja que en un mateix parc s'hi poden trobar zones d'alta densitat d'espècies i zones de baixa densitat.
- d) Pendents: el disseny d'un parc amb dunes i talussos en zones de reg provoca grans pèrdues d'aigua per mala infiltració. M'interessava doncs conèixer si a nivell de disseny de parc hi havia o no zones de reg amb pendents o dunes. Es considerava que el disseny s'havia fet amb dunes i pendents quan aquestes no eren elements molt excepcionals del parc i quan el pendent era prou marcat com per tenir efectes sobre la infiltració.
- e) Ús d'encoixinats (*mulch*): El darrer dels elements observables a nivell de parc era la utilització o no d'encoixinats. Els encoixinats són materials, orgànics o inorgànics, que

---

²¹ Les quatre unitats territorials són: Barcelona, Primera Corona, Segona Corona i Subcentres.

²² Es considerava compacte quan hi havia un predomini de cases plurifamiliars i dispers quan el que predominaven eren les unifamiliars aïllades o adossades. També es contemplaven altres teixits possibles com l'industrial.

s'afegeixen al sòl de les zones enjardinades per millorar la seva capacitat d'infiltració i de retenció de l'aigua (Balanzó 2002, Burés 2000). Al igual que en la variable anterior, es considerava que un parc utilitzava encoixinats quan aquests no eren excepcionals en el parc.

Pel que fa a la tipologia de jardins, s'han agrupat els parcs observats en quatre categories en funció del consum hídric de les espècies plantades. En l'annex 6 s'explica detalladament com s'ha generat aquesta tipologia que es resumeix en el següent quadre:

Taula 10.4. Tipologia de parcs

Gespes	Arbusts	Arbres	Tipus Consum
> 40%			Alt
30% - 40%	>40%		Alt
30% - 40%	<40%		Mig-alt
10% - 30%	>60%		Mig-alt
10% - 30%	<60%		Mig-baix
<10%		<50%	Mig-baix
<10%		>50%	Baix

Arbust = Arbust + entapissant

Arbres = Arbres + prat

Font: elaboració pròpia

10.5 Qüestionari tècnic: la mostra selectiva de parcs

Amb l'objectiu d'obtenir una sèrie de dades sobre les pràctiques de xerojardineria que requereixen la consulta als tècnics municipals i als responsables de cadascuna de les zones enjardinades, s'ha realitzat un qüestionari a una mostra selectiva de parcs, doncs la gestió dels contactes requeria una important despesa en temps i, tenint en compte les limitacions humanes i econòmiques, m'he hagut de limitar a fer una mostra selectiva i més reduïda que la mostra aleatòria anterior. Aquesta mostra també s'ha utilitzat per estimar el consum hídric de la jardineria pública de tota la RMB, tal i com s'explica més endavant.

S'han mostregat un total de 125 zones enjardinades de 15 municipis diferents seleccionats seguint el criteri de l'estratificació en base a les quatre categories territorials i introduint diversitat en les diferents variables independents: mida del municipi, ingressos per habitant i color polític. El nombre de parcs mostregats a cada municipi depenia de la grandària del municipi, i en termes globals s'ha mantingut l'estratificació proporcional de la mostra en base a les diferents unitats territorials. Els municipis mostregats han estat els següents:

Taula 10.5 Municipis de la mostra selectiva de parcs

Municipi	Unitat territorial	Població	Ingressos/hab.	Govern	N
Barcelona	Barcelona	> 5.000	> 1.000	Esquerra	49
Badalona	Barcelonès	> 5.000	< 1.000	Esquerra	6
Sta. Coloma	Barcelonès	> 5.000	< 1.000	Esquerra	5
El Prat	Primera	> 5.000	< 1.000	Esquerra	7
Viladecans	Primera	> 5.000	> 1.000	Esquerra	7
Pallejà	Primera	> 5.000	< 1.000	Dreta	4
Sant Cugat	Primera	> 5.000	> 1.000	Dreta	7
Terrassa	Subcentres	> 5.000	< 1.000	Esquerra	7
Rubí	Subcentres	> 5.000	< 1.000	Esquerra	7
Vilassar Dalt	Segona	> 5.000	> 1.000	Altres	4
Martorelles	Segona	< 5.000	> 1.000	Dreta	4
Castelldefels	Segona	> 5.000	< 1.000	Esquerra	6
Llinars	Segona	> 5.000	> 1.000	Esquerra	4
St. Vicens M	Segona	< 5.000	> 1.000	Dreta	4
Sta. Susanna	Segona	< 5.000	> 1.000	Dreta	4
TOTAL					125

Font: elaboració pròpia

En aquest mostreig s'han obtingut les mateixes dades per observació que en el mostreig aleatori anterior, però a més s'ha enquestat als responsables per tal d'aconseguir les dades referents a la gestió del reg. Les variables addicionals que s'han obtingut han estat les següents (annex 7):

- a) Sistemes de reg: es volia conèixer quins eren els sistemes de reg presents a cada zona estudiada i quins eren els sistemes majoritaris, doncs hi ha sistemes molt eficients en l'ús de l'aigua, com és el reg per goteig, i d'altres molt poc eficients com és el reg amb mànega o el reg per inundació.
- b) Programació del reg: m'interessava veure si els parcs de la RMB tenien o no el reg programat per les implicacions que això té sobre el control de les durades dels regs i sobre la quantitat d'aigua aportada en el reg.
- c) Consum anual: com es veurà a continuació, per tal d'estimar el consum hídric total de la jardineria pública a la RMB ho faré a partir dels consums a nivell de parc i en funció de les diferents tipologies de parc. Calia doncs conèixer els consums d'aquests parcs tenint en compte els diferents elements que podien alterar la dada real de despesa en jardineria (presència de llacs, utilització de la mateixa xarxa per funcions de neteja...). S'ha escollit aquest nivell perquè a nivell municipal existeix un gran desconeixement; en canvi en molts dels parcs sé que hi podem trobar comptadors. A més, conèixer la distribució i la superfície

total de les diferents tipologies de parcs a la RMB, permetrà extrapolar les dades dels consums per obtenir una estimació global (annex 8)

- d) Modificació del reg: una altra de les variables que es podien obtenir amb aquesta mostra era el criteri de modificació del reg en funció de la pluja i de l'estacionalitat i l'existència o no de tecnologies (pluviòmetres, sensors d'humitat, etc.) per tal de controlar la necessitat o no del reg en cada moment.
- e) Origen de l'aigua: l'origen de l'aigua és una altra de les observacions que permet aquesta mostra selectiva. Encara que també s'han detectat les tendències a nivell municipal, el nivell de parc permet una aproximació a la realitat molt més detallada.
- f) Disseny en hidrozones: coneixent el sistema de reg de la zona estudiada es podia saber si el jardí en qüestió estava o no dissenyat en hidrozones, és a dir, si es seguia el criteri d'agrupar les plantes en funció de les seves necessitats hídriques per tal d'optimitzar l'ús de l'aigua. En molts casos els parcs estaven formats exclusivament per gespes. Entenc que el criteri de les hidrozones té com a objectiu establir un model de jardineria de més baix consum, per tant un jardí en el qual exclusivament hi ha gespes, encara que les zones de reg s'organitzen amb unes necessitats homogènies, no es pot com un disseny en hidrozones.

10.6 Dades municipals: qüestionari als municipis

Per conèixer les característiques de la gestió municipal dels espais públics en quant a sostenibilitat ambiental, s'ha elaborat una enquesta que ha estat enviada a tots els municipis de la RMB (163) amb un contacte telefònic previ amb el tècnic municipal responsable de les zones públiques enjardinades. Dels 163 municipis, 86 han contestat l'enquesta, cosa que significa un nivell de resposta del 53%.

L'objectiu de l'enquesta (annex 9) era conèixer a nivell municipal les característiques de la gestió de la jardineria pública i del seu reg. Al tractar-se d'un nivell molt general, les variables també havien de ser tractades com a globals. Així, en un mateix municipi és molt probable que hi hagi diferents tipus de parcs, de reg, d'origen de l'aigua, etc. El que es volia detectar amb aquest nivell d'anàlisi eren les grans tendències generals de cada municipi, els sistemes o tipologies que eren majoritaris. Els continguts eren els següents:

- a) Tipologia de jardins: m'interessava conèixer quina tipologia de jardins era la majoritària del municipi; si eren d'alt o de baix consum, també s'ha inclòs una categoria per aquells municipis amb jardins que no necessiten reg, una pels municipis sense jardins públics i una altra per aquells en els quals no hi ha cap tipologia de jardí predominant. Es tractava d'una pregunta orientativa, doncs a nivell de parc es va aprofundir més en aquest tema.
- b) Tipus d'aigua: En matèria de tipologies d'aigua es van formular quatre preguntes. En primer lloc es volia distingir entre l'ús d'aigua potable i no potable. Igualment però m'interessava conèixer l'origen de l'aigua ja que la utilització d'aigües freàtiques o reutilitzades té fortes implicacions sobre la demanda total d'aigua potabilitzada. Per això es va distingir entre aigua de la xarxa, del freàtic o reutilitzada. Com en el cas anterior m'interessava veure quin origen era el majoritari al municipi, però s'ha afegit una pregunta per si es coneixia el percentatge de cada procedència. Finalment una quarta pregunta es referia a l'existència o no de depuració en els casos d'utilització d'aigües no potables.
- c) Coneixement i control: es van formular 5 preguntes per veure el coneixement que tenen els municipis sobre la seva jardineria i el seu reg. Si el coneixement hagués estat elevat s'haguessin pogut utilitzar aquestes dades per extrapolar el consum hídric total de la RMB, però no ha estat així. Un element bàsic per controlar la despesa hídrica en un determinat ús és la presència de comptadors, i aquest era l'objectiu d'una de les preguntes. També es van afegir una sèrie de preguntes més concretes sobre la despesa hídrica del municipi en jardineria, la quantitat de superfície enjardinada i la dotació mitjana.
- d) Adequació del sistema de reg: tot i que l'estudi de l'adequació del reg s'ha fet a nivell de sector de reg, a nivell municipal ens interessava conèixer la percepció per part dels tècnics municipals de com s'estaven regant els seus parcs. Igualment, en els casos en què es creia que el reg no era l'adequat s'ha preguntat quin era el motiu pel qual es regava conscientment per sobre o per sota de les necessitats ornamentals òptimes.
- e) Sistema de reg: un element fonamental en la xerojardineria és el sistema de reg utilitzat, ja que l'eficiència varia molt d'un sistema a un altre. Així doncs, també m'interessava veure a nivell municipal quin era el sistema majoritàriament utilitzat per cada municipi (mànega²³, aspersió o difusió o goteig).

---

²³ A l'hora de tractar les dades s'ha agrupat el reg per inundació amb el reg amb mànega ja que l'eficiència és molt similar.

- f) Xarxa específica: un altre dels elements bàsics en la sostenibilitat en l'ús de l'aigua és la presència de xarxes separatives que permetin utilitzar les aigües no potables per a altres usos com és el cas del reg de jardins. Així doncs, volia veure si a nivell municipal existia o no la presència d'una xarxa específica per al reg²⁴.
- g) El reg com a problema: finalment, la darrera element que es volia conèixer era si el reg era un problema per a l'administració municipal, especialment pel que suposa la seva demanda d'aigua. Per això es van incorporar dues preguntes; una demanant si el municipi tenia garantit el reg en períodes de sequera, i l'altra preguntant directament si el subministrament d'aigua per a reg era percebut com un problema municipal o no.

10.7 L'anàlisi dels sectors de reg

La mostra a nivell de sectors de reg m'interessava per estudiar l'adequació del reg a les necessitats hídriques ornamentals teòriques (annex 10). Es tractava doncs de determinar les necessitats teòriques en base a les característiques del sector i mesurar-ne la quantitat d'aigua aportada mensualment. Aquestes mesures requerien visitar els parcs acompanyats d'un jardiner responsable per tal que pogués posar en marxa el reg per prendre'n les mesures; és per això que es van aprofitar les visites fetes en la mostra selectiva de parcs per fer la mostra de sectors de reg. Així doncs, a cadascun dels parcs mostrejats es va estudiar un sector de reg, sempre i quan el parc disposés d'un sector regat per aspersió o difusió.

Un determinat parc, a més de poder contenir diferents tipologies de jardins en el seu interior, sol estar estructurat amb diferents sectors de reg, i per a cada sector s'utilitzen uns determinats sistemes de reg, unes determinades durades de cada reg i una determinada freqüència de reg. Això dependrà del disseny de reg que s'hagi fet en aquell parc. Si el disseny s'enfoca a reduir el consum hídric, segurament trobarem les espècies amb necessitats similars agrupades i regades amb un mateix sistema de reg. Així mateix, per a les diferents tipologies de plantacions és possible que s'utilitzin regs diferents (goteig pels arbres, aspersors per la gespa, etc.)

Com que el que es vol saber és si s'està regant per sobre o per sota de les necessitats hídriques de cada jardí, crec que la unitat de referència que cal prendre són els sectors de reg. És possible que en un mateix sector s'hi agrupin diferents tipologies de plantacions amb necessitats diferents. Però el que

---

²⁴ Es contemplava també que aquesta xarxa específica s'utilitzés també per a altres usos com és la neteja viària.

m'interessa és veure quant i com s'està regant per després comparar-ho amb les necessitats hídriques reals. I el quant i com s'està regant, serà diferent per a cada sector de reg. Per això, independentment de les tipologies de plantacions, nosaltres agafarem com a unitat d'anàlisi el sector de reg.

Entenc per sector de reg una superfície que comparteix un sistema de reg homogeni tant en la tipologia com en les característiques de cabal, temps i freqüència de reg. Per tant, la quantitat d'aigua que s'aplica en un determinat sector de reg serà homogènia, en el sentit que a tot el sector hi arribarà la mateixa aigua i en les mateixes condicions²⁵.

A partir d'aquí, dins de cada sector de reg en calcularé tant la despesa hídrica que s'està fent com les necessitats hídriques del sector en funció de les diferents tipologies de plantacions i del seu substrat edàfic. D'aquesta manera es determinarà si la despesa hídrica s'adequa a les necessitats reals²⁶. En l'annex 11 s'explica el mètode d'estudi per a calcular les necessitats hídriques teòriques i l'aportació real d'aigua: mentre que en els annexes 12, 13 i 14 es recullen una sèrie d'elements (tipologia de sòls i dades meteorològiques) necessaris per a analitzar l'adequació del reg a les necessitats.

Es va limitar la mostra als sectors regats per aspersió o difusió perquè són els sistemes amb els quals es podia estimar la quantitat aportada de forma més fiable. En el cas del reg per goteig aquesta estimació és més complexa ja que cal conèixer el nombre de goters per metre quadrat i en molts casos aquests estan soterrats o és difícil comptabilitzar-los. I pel que fa al reg amb mànega, la seva aplicació és molt variable i heterogènia i això fa que sigui difícil estimar-ne un valor. A més, en la majoria dels casos la mànega s'utilitza per sectors de baix consum i les aportacions són molt puntuals en funció de la climatologia.

El fet de limitar la mostra a aquests sistemes de reg va limitar també les tipologies d'espècies estudiades, ja que en determinades espècies, sobretot les de baix consum, el reg per aspersió o difusió és poc utilitzat. Així, aquests sistemes són característics de les gespes, tot i que també els trobem en heures o arbusts. Tot i això, el predomini de les gespes en general en la jardineria pública de la RMB i en especial en els sectors regats per aspersió o difusió, fa que la gran majoria dels sectors estudiats siguin plantacions de gespes soles o en combinació amb arbres o arbusts.

---

²⁵ Aquí no estem considerant els problemes d'uniformitat que pot presentar un determinat sistema de reg.

²⁶ Com que treballem amb jardins, sempre parlarem de necessitats ornamentals, i no de necessitats de simple supervivència.

La mostra ha estat formada per 106 sectors de reg, dels quals un 83% eren gespes, un 6% entapissants (heures en la gran majoria dels casos) un 6% plantació mixta i el 5% restant era plantació arbustiva.

En el qüestionari (annex 10) es recollien aquelles variables necessàries per a fer els càlculs tant de les necessitats teòriques com de les aportacions reals. Igualment però es registraven altres variables que podien influir en el comportament del reg: programació, origen de l'aigua i criteris de modificació.

10.8 Tècniques d'anàlisi estadística

Per tal d'assolir els objectius anteriorment plantejats he definit una sèrie de variables dependents i les he correlacionades amb les quatre variables independents que creia que podien tenir alguna implicació en la gestió de la jardineria pública de la RMB. Les variables dependents han estat definides en base als objectius que es volien aconseguir. Així, hi ha unes variables que quantifiquen la superfície enjardinada i que s'han obtingut per cartografia, i unes altres que es pregunten sobre els diferents criteris i pràctiques de jardineria relacionades amb la xerojardineria i el consum d'aigua, obtingudes a través de les enquestes municipals, el qüestionari tècnic a nivell de parc i les observacions quantitatives, també a nivell de parc.

Les variables relacionades amb la quantificació de la superfície enjardinada són variables de tipus numèric i això permetrà fer relacions lineals multivariants amb les quatre variables independents. Ara bé, les variables que fan referència a la gestió dels jardins públics són variables categòriques i en la gran majoria dels casos dicotòmiques. En tots aquests casos el que utilitzaré serà l'anàlisi per regressió logística i per taules de contingència.

Així doncs, amb les diferents variables dependents s'ha fet una anàlisi multivariant amb les quatre variables independents. Això no vol dir ni que en tots els casos s'hagin trobat relacions significatives ni que en els casos en què sí que s'hi ha trobat relació aquesta hagi estat amb totes quatre variables. Lògicament, en funció de la variable dependent que s'estigui analitzant tindrà més o menys sentit l'anàlisi de regressió amb cadascuna de les variables. En tot cas però, com que per afegir variables als models multivariants no es perd poder explicatiu²⁷, he cregut convenient introduir en un primer moment les quatre variables a tots els models que he construït.

---

²⁷ Això és així sempre que dues variables independents no expressin un mateix concepte, cosa que no passa en el nostre anàlisi.

D'altra banda, tant en el cas de la regressió lineal com en el de la regressió logística s'ha fet avançar el model cap enrere amb un nivell de significació bilateral de 0,1. És a dir que inicialment s'hi introduïen les quatre variables i posteriorment s'anaven eliminant les que no eren significatives a cada pas del model. Així doncs, aquelles variables que no contribuïen a l'explicació del model eren eliminades automàticament i finalment s'obtenia un model amb les variables que realment eren significatives. Ara bé, només consideraré vàlids aquells models que en global tenien un nivell de significació inferior a 0,05.

Al fer aquesta anàlisi multivariant, tant en la regressió lineal com en la logística, s'eviten les relacions espúria que podien existir si s'hagués fet una anàlisi bivariant únicament amb el teixit urbà com a variable independent, que era la principal variable d'interès.

D'altra banda però, cal comprovar que no existeix colinealitat entre les variables. És a dir que la relació existent entre les diferents variables independents no impedeix que els resultats obtinguts del model siguin explicatius. Es detecten aquests casos quan fent la regressió únicament entre les variables independents la R^2 que s'obté és més gran que l'obtinguda en el model. La manera de solucionar un problema d'aquest tipus seria obtenint una mostra més gran.

Com que l'existència o no de colinealitat dependrà de cada model en concret, s'ha fet aquesta anàlisi en tots els casos en els què s'ha trobat un model multivariant significatiu. Només ha aparegut colinealitat en un dels models de regressió lineal multivariant.

10.8.1 La Regressió lineal

És la tècnica que s'ha utilitzat per aquells casos en què es tenia una variable dependent numèrica. Al fer les regressions múltiples, les variables "densitat de població" i "ingressos per habitant" han actuat com a numèriques mentre que les altres dues (població i color polític) ho han fet com a dicotòmiques, tal i com justificaré més endavant.

Pel que fa als coeficients de cada variable independent em centraré únicament en els estandarditzats ja que són els que permeten veure el pes relatiu de cadascuna de les variables.

Tot i que és una tècnica que permet uns bons ajustos lineals, no serveix per aquells casos en què la variable independent és dicotòmica, fet amb el qual m'hi he trobat nombroses vegades en aquest estudi. En aquests casos he hagut de recórrer a una tècnica més adequada com és la regressió logística.

10.8.2 La Regressió logística

Es tracta d'una tècnica molt similar a la regressió lineal però aplicable a aquells casos en què la variable dependent és dicotòmica. En aquests casos les assumpcions necessàries per l'anàlisi de regressió lineal no poden complir-se; així per exemple, no té sentit pensar que la distribució d'errors d'una variable dicotòmica segueix un comportament normal. En canvi, el model de regressió logística binària requereix menys assumpcions i funciona correctament; si bé la interpretació del paràmetres és lleugerament diferent a la del model lineal. No es requereixen les mateixes assumpcions que en l'anàlisi discriminant tot i que és cert que el resultat serà millor si els predictors tenen una distribució normal (Hosmer i Lemeshow 1989, Kleinbaum 1994).

Pel que fa a les variables independents introduïdes en el model, poden ser variables amb nivells d'interval o categòriques. En el cas de les variables categòriques, aquestes han de ser tractades com a variables fictícies (*dummies*) (SPSS 2001).

En la regressió logística s'estima directament la probabilitat que un esdeveniment tingui lloc. I, a diferència de la regressió lineal, els paràmetres del model no s'estimen pel sistema dels mínims quadrats sinó que es basa en el mètode de la màxima veracitat, que és el coeficient que fa que els resultats observats siguin seleccionats amb més probabilitat. Com es tracta d'un model no lineal, cal un algoritme iteratiu per tal d'estimar els paràmetres. Si la probabilitat estimada d'un fenomen és major que 0,5 aleshores es prediu que el fenomen tindrà lloc, i viceversa (SPSS 2001).

Per testar la significativitat dels coeficients obtinguts en el model per a cada variable independent s'utilitza l'estadístic de *Wald*, a partir del qual s'obté el nivell de significativitat. El conjunt del model és validat amb el test de la *chi-quadrat* i acceptaré aquells models amb una significació inferior a 0,05.

La interpretació dels coeficients de la regressió logística té un significat diferent als de la regressió lineal. En el model logístic s'han d'interpretar els coeficients com la *odds*²⁸ que un esdeveniment tingui lloc. El model ens donarà la *odds ratio* ($\text{Exp}(B)$) que indica el ratio entre la *odds* quan la variable independent en qüestió val zero i la mateixa *odds* quan la variable val 1; és a dir el canvi en la *odds* quan el valor de la variable augmenta en una unitat. Així doncs, quan la *odds ratio* val 1 voldrà dir que la *odds* no varia en augmentar en una unitat la variable independent (SPSS 2001).

---

²⁸ Ratio entre la probabilitat de que un esdeveniment tingui lloc i la probabilitat de que no tingui lloc.

Quan la variable independent és numèrica, la *odds ratio* per un canvi unitari en el valor d'aquesta variable pot ser menys informatiu que la *odds ratio* associada a canvis més grans en aquesta variable (SPSS 2001). Així doncs, si treballem amb variables categòriques la informació que obtindrem serà més adequada i ens permetrà poder comparar el pes de les diferents variables independents sense que algunes d'aquestes presentin *odds ratios* menys informatives pel fet de ser variables numèriques.

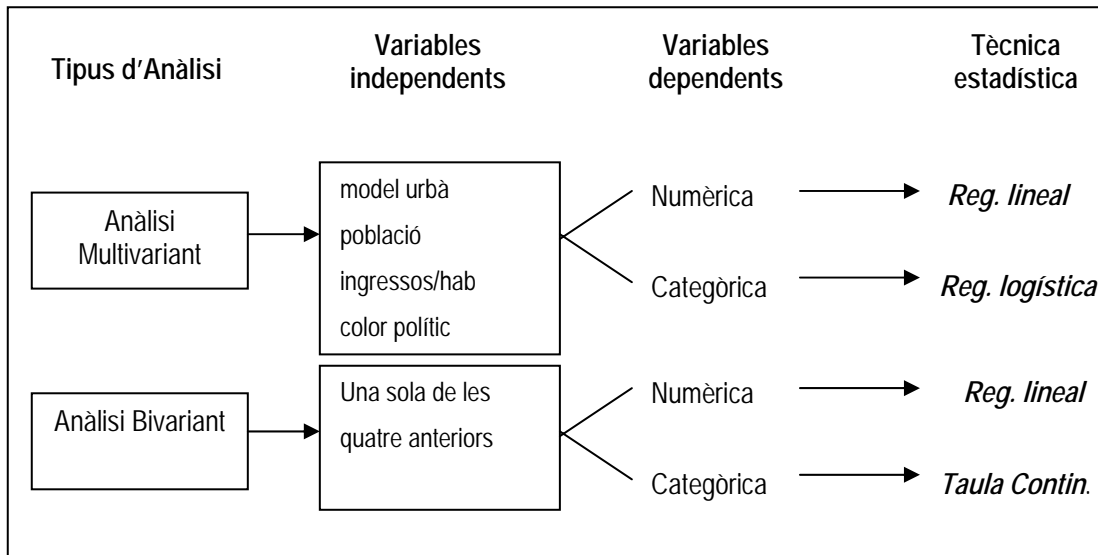
Per determinar la validesa del model i el seu pes explicatiu hi ha dos estadístics que pretenen quantificar la proporció de "variació" explicada. El primer d'ells és la R^2 de *Cox i Snell*, però aquest estadístic té el problema que no pot arribar mai a valer 1. És per això que prefereixo utilitzar l'altre estadístic, la R^2 de *Nagelkerke* que és una modificació de l'anterior estadístic proposada per Nagelkerke (1991) que sí que permet aconseguir el valor de 1. Així doncs, aquest estadístic donarà el percentatge de la "variació" que és explicada pel model de regressió logística en qüestió.

10.8.3 Les taules de contingència

Per aquelles variables categòriques que no requereixen una anàlisi multivariant sinó que interessa veure la relació bivariant, he utilitzat les taules de contingència. Com que he treballat bàsicament amb variables dicotòmiques tant pel que fa a les dependents com a les independents, obtenia taules de contingència de 2 per 2. Això ha portat a fer servir el coeficient de simetria de *Phi*, que indica el grau de dependència entre les dues variables correlacionades.

He escollit utilitzar el coeficient de *Phi* perquè amb les taules de contingència de 2 per 2 aquest coeficient és equivalent al coeficient de correlació de Pearson (Visauta 2002) Això permetia fàcilment fer-se una idea del grau de dependència entre les dues variables i el poder explicatiu de la variable independent sobre la dependent. Igualment amb l'estadístic *chi-quadrat* de Pearson es fa el test de significativitat que avalua la hipòtesis nul·la d'independència entre les variables. Com en les tècniques anteriors he utilitzat el nivell de significativitat de 0,05 per acceptar o rebutjar la relació entre les variables.

Figura 10.1. Resum de tècniques estadístiques

Font: elaboració pròpia

11 INTEGRANT LA SOSTENIBILITAT

L'objectiu final d'aquesta tesi és fer una anàlisi integral de la sostenibilitat dels espais públics de la RMB. Fins ara, s'han descrit les diferents metodologies utilitzades per a construir els coneixements relatius a les diferents dimensions de la sostenibilitat: ambiental, econòmica, social i política (Spangenberg i Bonniot 1998); ara bé, per a fer una anàlisi integral de la sostenibilitat cal plantejar una metodologia que ens permeti integrar les diferents dimensions analitzades perseguint l'objectiu de l'avaluació.

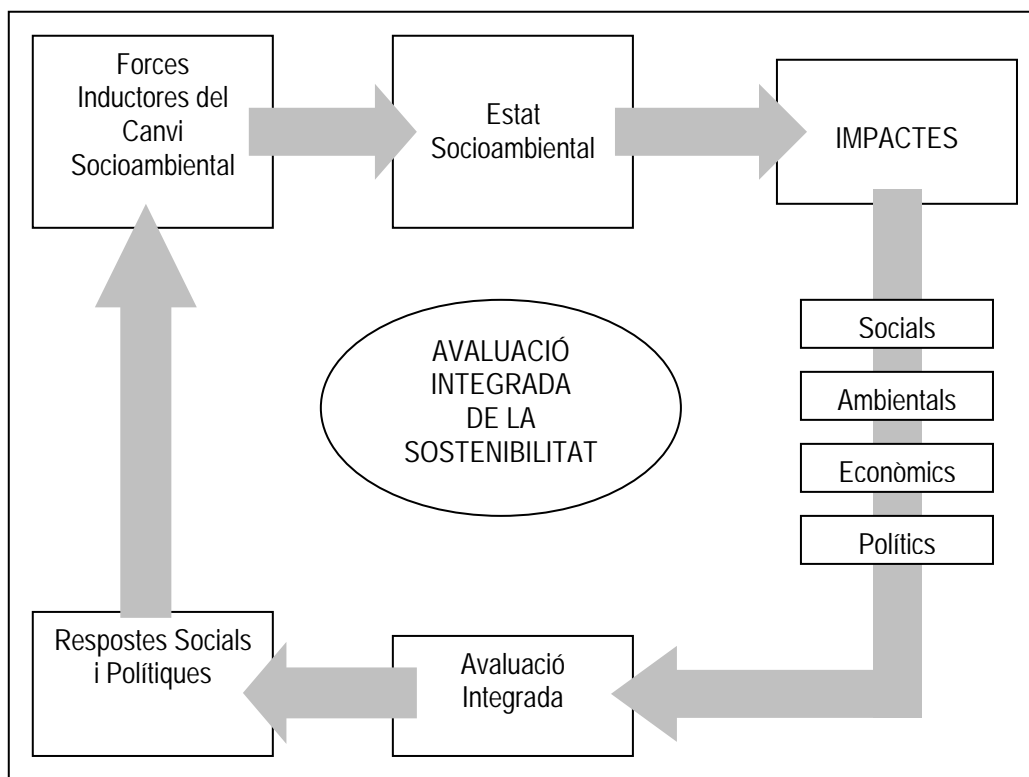
La gran majoria de les metodologies presentades fins el moment en aquesta tesi eren en sí metodologies amb voluntat d'integració de les diferents dimensions de la sostenibilitat. La seva intenció era centrar-se en l'anàlisi d'una dimensió concreta però, en la majoria dels casos, es buscava relacionar-la amb variables de les altres dimensions. Sí bé això era necessari per aconseguir una anàlisi integral, no era suficient, doncs per una veritable avaluació integrada cal agrupar els diferents elements des d'una perspectiva holística i global.

En els darrers anys han aparegut diversos corrents acadèmics que, des de diferents perspectives, han perseguït l'objectiu d'integrar els diferents elements de sostenibilitat. Un dels enfoc més destacats és el de l'anomenada Avaluació Integrada (*Integrated Assessment*). Com defineix Tábara (2003), es tracta d'integrar coneixements diversos mitjançant l'ús de tècniques qualitatives basades en el diàleg com a forma de participació, aspirant a recollir, ordenar i sintetitzar un coneixement interdisciplinar sobre un tema complex. En aquesta lògica, cal destacar-hi dos grans elements:

- ▶ El primer és la voluntat d'integrar les diferents dimensions de la sostenibilitat, superant la fragmentació en el coneixement dels problemes ambientals. És per això que es parla d'un enfoc des de la Ciència de la Sostenibilitat i no des de les Ciències Ambientals, entenent la Ciència de la Sostenibilitat com aquella que integra la ciència ambiental (que estudia el món natural i les causes humanes dels canvis ambientals), amb els estudis econòmics, socials i de desenvolupament que incorporen factors ambientals (Kasemir et al 2003, Kates et al 2001, Tábara 2003). I és en aquest sentit que la voluntat de l'avaluació integrada és entendre l'avaluació de la sostenibilitat holísticament analitzant i avaluant les interrelacions ambientals, econòmiques, socials i polítiques del concepte (Spangenberg i Bonniot 1998).

- I el segon element de l'Avaluació Ambiental Integrada és la conceptualització dels processos de sostenibilitat com a processos cíclics, partint d'unes forces que condueixen a canvis socioambientals i que ens porten a un estat de la qüestió que implica uns impactes socials, econòmics i ambientals determinats, uns impactes que són avaluats de forma integrada i que, fruit d'aquesta avaluació, se'n requereixen unes respostes socials i polítiques que actuïn com a forces que ens condueixin cap a un nou estat de sostenibilitat (Ravetz 2000). La figura 11.1 esquematitza aquesta lògica.

Figura 11.1. Avaluació integrada de la sostenibilitat

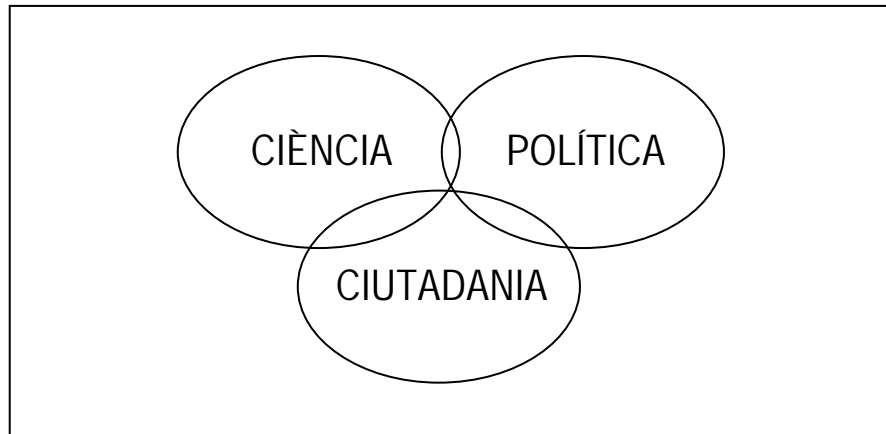
Font: elaboració pròpia a partir de Ravetz (2000)

L'Avaluació Integrada té bona part dels seus orígens en els teòrics de la Ciència Postnormal (Tábara 2003), que plantegen la necessitat d'una nova manera de fer Ciència a través de noves vies per incorporar aquells sabers i accions que no és possible aconseguir a través del coneixement expert tradicional, incapaç de fer front a sistemes d'elevada complexitat (Funtowitz i Ravetz 2000).

Amb l'Avaluació Integrada es pretén, donada la situació d'incertesa de les societats actuals i la complexitat dels temes que es volen abordar, avaluar les problemàtiques conjuntament des del coneixement expert, la ciutadania i la política. Es tracta de trencar la linealitat entre ciència i política,

assumint que enfront la incertesa i la complexitat la ciutadania juga un rol extremadament rellevant. Es proposa, doncs, integrar ciència, ciutadania i política amb la voluntat de superar les limitacions de les tres esferes per separat al tractar problemes complexes (Jaeger 1998, Tábara 2000):

Figura 11.2. Fonts de coneixement en l'Avaluació Ambiental Integrada

Font: Tábara (2000)

Un dels principals problemes no resolts entorn el concepte de sostenibilitat és precisament el com integrar les diferents dimensions, doncs el coneixement expert produït és altament segmentat i la seva capacitat d'avaluació de sistemes complexos és molt limitada. En aquest sentit hi ha diverses propostes. Per exemple, autors com Munda (1995) han desenvolupat tot un cos teòric i metodològic basat en la integració multicriteri, pensada entorn a la integració de diferents criteris atribuint un pes a cadascun d'ells. Ara bé, la gran pregunta no resolta en aquesta metodologia és quin pes s'atribueix a cada criteri i, sobretot, qui atribueix aquests pesos.

En aquesta tesi, per tal d'integrar tant des d'un punt de vista transversal com a des d'un punt de vista d'escala, les diferents dimensions de la sostenibilitat s'ha seguit, en part la lògica de l'Avaluació Ambiental Integrada i en part la lògica de l'Ecologia Política.

Des del punt de vista de l'Avaluació Ambiental Integrada, s'ha seguit un esquema argumental en base a la proposta de Ravetz (2000), és a dir entenent que dels processos de sostenibilitat són processos cíclics que, partint d'unes forces que condueixen a canvis socioambientals i que ens porten a un estat de la qüestió que implica uns impactes socials, econòmics i ambientals determinats. Aquests impactes són avaluats de forma integrada i, fruit d'aquesta avaluació, se'n requereixen unes respostes socials i polítiques que actuïn com a forces que ens condueixin cap a un nou estat de sostenibilitat. Aquesta és la lògica que hi ha darrere l'estructura d'aquesta tesi.

L'Avaluació Ambiental Integrada també contempla la integració de diferents metodologies i diferents fonts de coneixement (Tábara 2003). En aquesta tesi, tal i com s'ha vist en els capítols precedents, partim de la integració de diverses metodologies quantitatives i qualitatives en base a la triangulació metodològica. Amb aquestes metodologies es recullen tant fets empírics que són analitzats des de la lògica de la ciència, com percepcions, interessos i observacions de la quotidianetat de la ciutadania. Tanmateix, per integrar les diferents fonts de coneixement no s'ha utilitzat una metodologia participativa com proposen els teòrics de l'Avaluació Ambiental Integrada.

El que s'ha fet ha estat integrar la dimensió científica i la ciutadana amb la dimensió política a través d'una anàlisi des de l'Ecologia Política Urbana. És a dir, que enlloc de dur a terme una integració participativa s'ha optat per dur a terme una integració crítica donant una especial rellevància als elements de caràcter econòmic i polític que expliquen el perquè de la situació actual i els seus efectes ambientals i socials. A més, tal i com mostra Heynen (2003) des de l'Ecologia Política es considera especialment important no només analitzar les diferents dimensions transversals sinó que també és fonamental veure com determinats processos socioecològics s'originen a partir de lògiques a diferents escales geogràfiques i tenen impactes diferenciats en funció de l'escala analitzada. Cal doncs garantir una anàlisi holística en tots els sentits.

L'Ecologia Política Urbana es basa en que model social i econòmic que hi ha darrere el model territorial és el que ha determinat una específica construcció socioambiental sobre el territori, produint un medi ambient característic i no un altre (Swyngedouw i Heynen 2003). Des d'aquesta lògica, els acadèmics de l'Ecologia Política Urbana es pregunten per a qui és sostenible aquest model i per a qui no ho és, a qui beneficia i a qui perjudica.

Així, des d'una lògica més teòrica i no tant des d'una metodologia aplicada, s'han integrat les diferents dimensions de la sostenibilitat dels espais públics urbans des d'una perspectiva holística i, per tant, vinculant els diferents elements que entren en joc, tant des d'un punt de vista de la integració d'escala (model urbà, metropolització, estil de vida, model econòmic, nou model social) com des d'un punt de vista de la integració transversal (implicacions socials, implicacions polítiques, implicacions ambientals i implicacions econòmiques). I no només això, sinó que seguint amb la lògica de l'Avaluació Ambiental Integrada, s'han dibuixat respostes en forma de grans línies estratègiques cap a les que caldria avançar per a construir un model de sostenibilitat a la Regió Metropolitana de Barcelona entorn a l'eix central dels espais públics.

BLOC IV: ÀREA D'ESTUDI

En aquest bloc de la tesi es realitza una breu aproximació a l'àmbit d'estudi, fent un especial èmfasi en les seves característiques ambientals.

Els el primers capítol descriu l'àmbit d'estudi i les seves dinàmiques territorials. Així, s'explica l'evolució territorial de la Regió Metropolitana de Barcelona fins els nostres dies, es presenten les unitats territorials amb què s'ha dividit l'àmbit d'estudi per a l'anàlisi duta a terme en aquesta tesi i, finalment, s'entra en aquells elements més rellevants per a descriure les dinàmiques que han conduït a l'actual caracterització urbana de la mateixa: la densitat urbana, la tipologia d'habitatges, la població i les migracions.

El segon capítol es centra en la descripció dels principals impactes ambientals del model urbà dispers i de baixa densitat que ha proliferat en les darreres dècades a la RMB. Així, pel cas concret de l'àmbit d'estudi d'aquesta tesi, es presenten algunes dades i algunes reflexions referents a temes com el consum de recursos, la fragmentació territorial, l'increment de la mobilitat o els nous riscos desenvolupats a partir de l'expansió del model territorial dispers i de baixa densitat.

12 LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA

Parlem de la Regió Metropolitana de Barcelona com un territori configurat per 163 municipis que, a partir de les dinàmiques territorials de les darreres dècades, s'estructuren funcionalment sota una lògica metropolitana. El procés fins arribar a la lògica funcional actual ha estat un procés gradual d'expansió urbana i metropolinització funcional del territori que s'estructura concèntricament al voltant de la ciutat de Barcelona. Vegem-ho amb més detall.

Amb la Revolució Industrial Barcelona va veure com començava a augmentar la seva densitat de població. Ara bé, no va ser fins al 1859, amb l'aprovació de l'eixample de Cerdà, que el creixement urbà s'estengué més enllà de les muralles. D'aquesta manera s'arribava a principis del Segle XX amb una màxima densificació i expansió de la ciutat fruit dels processos migratoris de l'època, a la vegada que començaven a guanyar pes altres municipis com Badalona, Sabadell, Terrassa o els del marge esquerre del Llobregat (Font et al 1999). Així, fou al 1930 quan per primer cop Rubió i Tudorí, prenent el concepte del *Regional Planning* de Geddes (1915) plantejà la necessitat d'una zonificació territorial a Barcelona i els seus voltants. Tanmateix, no fou fins al 1953 que s'aprovà el primer pla amb un àmbit supramunicipal: el Pla Comarcal de 1953, moment en el qual el creixement de Barcelona, conjuntament amb el dels municipis del seu voltant, comencen a formar un continu urbà (Esteban 1991).

Durant la dècada de 1960, Barcelona pateix un increment demogràfic molt important fruit de la immigració obrera per motius laborals. A les zones periurbanes de la ciutat es començà a urbanitzar amb cases d'autoconstrucció i blocs oberts en alçada, produint-se un creixement en taca d'oli, per aglomeració, que s'allarga durant la dècada de 1970, a la vegada que es produeix una densificació de l'eixample. És en aquesta mateixa època quan comencen a aparèixer les segones residències i les urbanitzacions, al mateix temps que es comença a generalitzar el transport individual (Font et al 1999, Nel-lo 2001, Rueda 1995).

Amb el Pla General Metropolità (PGM) de l'any 1976 i amb l'arribada de la democràcia i la redacció dels Plans Generals d'Ordenació Urbana dels diferents municipis, es passa d'una perifèria inarticulada a un sistema de ciutats més ordenades. És a partir d'aquests nous plans que les ciutats més denses comencen a esponjar-se amb la planificació de zones verdes i equipaments (Font et al 1999), i és amb el PGM de 1976 que s'intenta frenar al desenvolupament industrial massiu i s'inicia la terciarització de la ciutat.

D'altra banda, però, comença a desenvolupar-se una important xarxa arterial, amb centre a Barcelona, que permetrà posteriorment un fort augment de la mobilitat i una dispersió de la ciutat, començant pels espais industrials i continuant pels residencials.

A partir de 1986 s'incrementa el procés de desconcentració d'activitats i residències. A Barcelona ciutat té lloc un gran augment del sector terciari que substitueix el sector industrial, a la vegada que la població comença a migrar cap a les perifèries com a conseqüència de l'augment dels preus de l'habitatge i les facilitats de mobilitat ofertes per les noves infraestructures (Miralles 1997). Al conjunt de la RMB hi ha un fort creixement residencial al final de la dècada de 1980 i durant la dècada de 1990, però la població es manté constant. És a dir que es tracta d'un procés de migració des del centre cap a la perifèria construint nous habitatges o reconvertint les segones residències en primeres (Tello 2000). Es consolida així progressivament un creixement residencial dispers, omplint les urbanitzacions de l'etapa anterior amb nous creixements vinculats a les infraestructures viàries, l'oferta de sòl i la proximitat als serveis de les ciutats grans i mitjanes.

Amb la construcció de cinturons es facilita omplir els buits entre ciutats i el creixement es polaritza al voltant dels nusos de la retícula viària (Font et al 1999). Amb aquest model els desplaçaments són més ràpids i això fa que també siguin més llargs (Miralles 1997), es generalitza la situació de viure i treballar a municipis diferents i per tant es redueix molt l'autocontenció dels municipis, especialment els de la segona corona metropolitana (Nel-lo 1995a). Tot i això, si bé és cert que la mobilitat esdevé molt elevada, també és veritat que la gran majoria dels desplaçaments es realitzen dins de la mateixa comarca (Fenollosa 1998).

Així, com manifesta Muñoz (2004), en les dues darreres dècades hi ha hagut un canvi en la producció de territori residencial a la RMB caracteritzat per un desenvolupament extensiu de tipologies d'habitatges de baixa densitat, donant lloc, a la segona corona metropolitana i fins i tot més enllà, a un territori especialitzat i morfològicament segregat.

La difusió entre camp i ciutat ja havia tingut els seus precedents a la RMB. Cebrià de Montoliu a principis de segle va fer una forta crítica a la ciutat industrial i apel·là a un retorn al camp que permeti compaginar la vida quotidiana amb poder gaudir del camp (Rueda 1995). Es basa en el model de ciutat jardí d'Unwin (1920), que és el que inspirarà el model de cases unifamiliars que posteriorment es donaran a la urbanització dispersa. Ara bé, com afirma Masjuan (2002), cal diferenciar aquest model de la lògica original de la ciutat jardí de Howard (1898). Howard no pensava en un model dispers de baixa densitat sinó que parlava de combinar avantatges de camp i ciutat però amb ciutats mitjanes i autogestionades (Hall 1996).

El model d'urbanització dispersa que arribarà més tard a Catalunya és el model basat en la massificació de l'automòbil. És el model sobre el que Frank Lloyd Wright va teoritzar l'any 1945 (Wright 1945) en base als visionaments de Wells (1902); tot i que les teories de Wright no varen ser reconegudes fins al 1972 (Venturi et al 1972). Es tracta d'un model de ciutat basat en les autopistes de comunicació que estenen la ciutat i en desdibuixen els seus límits tot permetent i potenciant el desplaçament de les activitats productives i dels habitatges cap a les perifèries, mentre que el centre es terciaritzarà, desapareixerà el centre històric i es convertirà en un centre de negocis (Rueda 1995).

Apareix així el model d'urbanització dispersa que es consolida amb el creixement demogràfic dels municipis de la segona corona metropolitana, més enllà del que coneixem com a Àrea Metropolitana de Barcelona, incorporant les set comarques de la RMB (Barcelonès, Baix Llobregat, Maresme, Garraf, Vallès Occidental, Vallès Oriental i Alt Penedès). Un model caracteritzat per la baixa densitat progressiva, és a dir que a mesura que es va difuminant la ciutat i ens allunyem del centre, més baixes són les densitats urbanes que trobem. Ara bé, tot i l'existència de Plans Generals d'Ordenació Urbana de la dècada de 1980, no hi ha cap figura que planifiqui tot l'àmbit de la RMB, ja que el PGM de 1976 inclou únicament 27 municipis. Així, aquesta desconcentració d'activitats i habitatges es produeix sense planificació, es produeix per pròpia inèrcia i de forma desordenada, dispersa (Sau 1995).

Pel cas de la RMB parlaré, com fa Muñoz (2004), d'urbanització dispersa perquè entenc que les característiques del model no s'ajusten a altres terminologies molt específiques d'altres territoris, com és el cas de la ciutat difusa del Venneto italià. En el cas de la RMB el procés d'expansió de la ciutat sobre el territori respon a unes dinàmiques molt diferents a les descrites per Indovina quan parla de la ciutat difusa i és per això que prefereixo no utilitzar aquest concepte, tot i que la morfologia urbana resultant pot ser similar. Prefereixo parlar d'urbanització dispersa en tant que són dos termes que s'adeqüen molt a les característiques dels creixements urbans de la segona corona metropolitana. Són creixements que són urbans però que no responen a una lògica de ciutat, tal i com exposaré més endavant a partir dels resultats empírics d'aquesta tesi. I, en segon lloc, són creixements que es caracteritzen per produir-se de forma dispersa sobre el territori i amb un predomini de les morfologies urbanes de baixa densitat.

El model al qual s'ha arribat després de dues dècades de creixement dispers és un model que s'ha d'entendre a nivell regional, en la mesura que s'han estès les xarxes metropolitanes i han perdut pes les àrees centrals en relació al conjunt de la regió. Aquesta metropolinització, però, es caracteritza per morfologies urbanes molt diferents entre el centre i els subcentres de la RMB, compactes, i la perifèria metropolitana de la segona corona, dispersa i de baixa densitat. Ara bé, tot i les diferències en quant al model urbà entre el centre de la RMB i la seva perifèria, el continu desplaçament poblacional fa que

gradualment els dos models vagin convergint, tant pel que fa a les densitats com per les dotacions d'equipaments i d'infraestructures, així com per la disposició de llocs de treball (Nel-lo 2001).

No obstant, actualment a la RMB hi conviuen de forma interrelacionada les dues grans tipologies urbanes que s'han descrit en aquesta tesi: la ciutat compacta (transformada per la lògica metropolitana de la regió i les característiques socioeconòmiques de l'era postmoderna) i la urbanització dispersa. Tot i que es pot diferenciar clarament a la RMB un centre compacte i una segona corona dispersa, tots dos models s'entrelliguen en el conjunt de la regió i produeixen múltiples matisos arreu del territori. Així, a la segona corona hi trobem els subcentres compactes que converteixen la RMB en un sistema polinuclear. Al mateix temps, tots els municipis de la segona corona tenen el seu nucli històric compacte que manté el seu caràcter de poble. Igualment, a la primera corona, tot i predominar-hi les formes compactes, la presència de teixit urbà de baixa densitat és més que notòria en molts municipis com Sant Just Desvern o Sant Cugat del Vallès.

12.1 Les unitats territorials a la Regió Metropolitana de Barcelona

Actualment i des d'un punt de vista funcional, la realitat metropolitana s'aproxima molt als límits de les set comarques que configuren la Regió Metropolitana de Barcelona (RMB) i fins i tot el arriba a superar-los, estenent-se fins a zones com el Baix Penedès, el Bages, l'Anoia, la Selva o Osona. Ara bé, dins aquest espai metropolità hi podem distingir diferents unitats territorials amb unes característiques pròpies, si bé totes les unitats estan interrelacionades entre sí en el marc del conjunt de la regió.

He diferenciat les unitats territorials en base a tres criteris. En primer lloc m'he centrat en la bibliografia l'àmbit de la RMB, tenint en compte que a mesura que la RMB ha anat evolucionant han anat apareixent diferents delimitacions territorials analítiques lleugerament diferents.

Quan encara no es parlava de Regió sinó que només es parlava de l'Àrea Metropolitana es distingia entre una primera corona formada pels municipis colindants amb Barcelona, i una segona corona formada per aquells municipis de l'AMB que es diferenciaven del continu urbà bàsicament per la presència de la Serra de Collserola.

Uns anys més tard, es va començar a veure que calia estendre el fet metropolità a tota la RMB. Aleshores quedava un espai obert en aquestes set comarques més enllà de l'AMB. En aquest espai hi havia una sèrie de ciutats importants, la majoria capitals de comarca que formaven uns nuclis clarament diferenciats enmig d'aquest espai obert.

Actualment, l'espai obert s'ha transformat molt, tant en nombre d'habitants com en superfície urbanitzada. Això ha portat a que alguns autors (Carreras 2002, Nel-lo 1995a) diferenciïn entre una primera corona formada per tots els municipis de la AMB i una segona corona formada per la resta de municipis de la RMB. Igualment es continuen distingint com a subcentres aquelles ciutats mitjanes de les comarques de la segona corona metropolitana (Leonart i Garola 1998).

Ara bé, a més de la literatura existent, a l'hora de fer la delimitació de les unitats territorials, m'he volgut basar en aquells criteris que més s'adequaven al meu estudi, tot i que alguns d'ells ja formen part de les delimitacions abans esmentades.

Així, el segon criteri que he tingut en compte és el model urbà. Mentre els municipis de l'AMB es caracteritzen per un model de ciutat més densa i compacta, els de la resta de la RMB, excepte els subcentres, es caracteritzen per un model més dispers i de baixa densitat. Distingiré doncs en primer lloc entre una primera corona formada per l'AMB (sense tenir en compte la ciutat de Barcelona) i una segona corona formada per la resta de municipis de la RMB.

Ara bé, els municipis de la comarca del Barcelonès tenen un comportament una mica especial en la mesura que tenen unes densitats molt elevades, fins i tot per sobre la densitat urbana de la ciutat de Barcelona. En canvi, la resta de municipis de l'AMB, tenen unes densitats intermitges i, en alguns casos, amb superfícies importants d'un model urbà de baixa densitat. Això em portarà a, en algunes ocasions, distingir entre el Barcelonès i la resta de l'AMB.

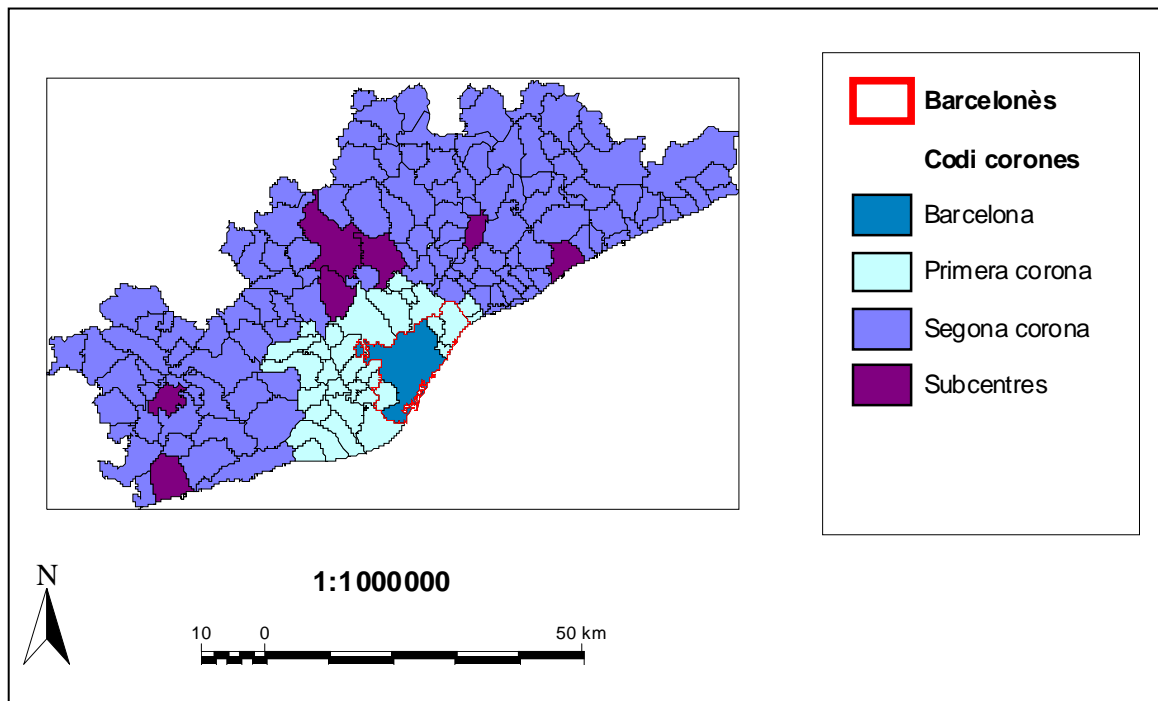
Pel que fa a la diferenciació dels subcentres considero que els municipis amb una població superior a 50.000 habitants²⁹ es caracteritzen per un predomini del model de ciutat més densa i compacta. Així, entenc que aquells municipis de la segona corona metropolitana que superin aquesta població tenen un model urbà molt diferent al model dispers que caracteritza la resta de municipis d'aquesta segona corona. Per tant, a més de les capitals de comarca que ja compleixen aquest requisit, inclouré en aquesta unitat territorial la resta de municipis de la segona corona que tenen més de 50.000 habitants.

---

²⁹ Any de referència: 2001

Així doncs, la delimitació de les unitats territorials a la qual em referiré durant la resta de l'estudi és la següent: Barcelona com a ciutat central serà tractada sempre a part; després distingiré entre una primera corona formada 32 municipis de l'AMB excepte Barcelona, i una segona corona formada per la resta de municipis de la RMB, excepte els subcentres, entenent com a subcentres els municipis de més de 50.000 habitants de la segona corona metropolitana. Finalment, en algunes ocasions distingiré entre el Barcelonès i la resta de municipis de l'AMB, anomenant també als municipis del Barcelonès com a "ciutat contínua", ja que representen un continu urbà de la ciutat central (mapa 12.1.).

Mapa 12.1. Unitats territorials de la RMB

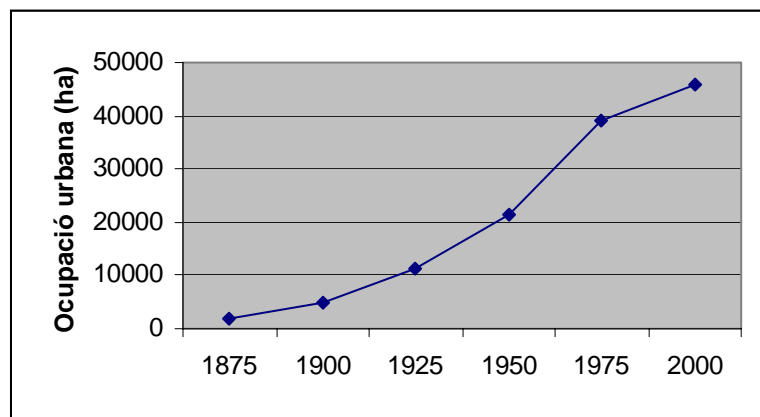
Font: elaboració pròpia

12.2 La densitat urbana

Com s'ha anat dient, la urbanització dispersa es caracteritza pel model urbà de baixa densitat, cosa que es pot constatar per l'elevat consum de sòl dels últims anys sense que hi hagi hagut un augment poblacional. Així, en els darrers 25 anys s'ha consumit més sòl que en tota la història anterior del territori de la RMB (figura 12.1).

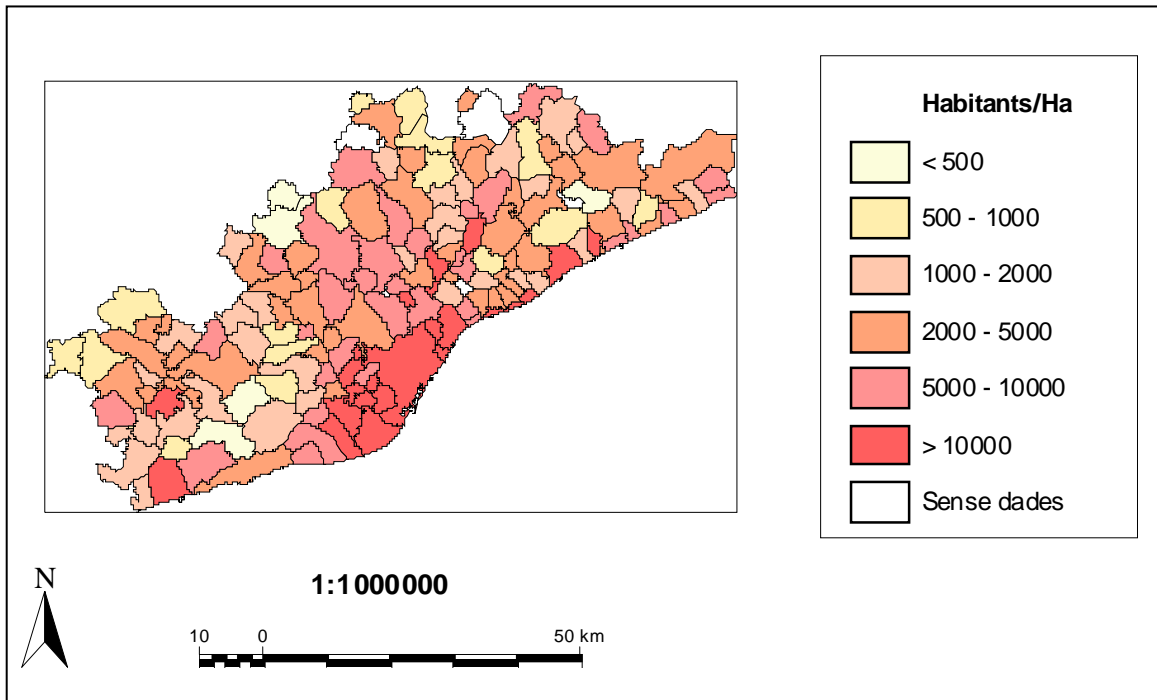
Figura 12.1. Evolució de l'ocupació urbana de sòl a l'AMB

Font: (Serratosa 2001)

Com es veu en el mapa 12.2, la densitat urbana de la RMB va disminuint a mesura que ens allunyem del centre, essent més gran en els municipis de la primera corona que no pas en els de la segona. També veiem com els subcentres de la segona corona metropolitana també presenten densitats elevades. A més, s'observa com al voltant de les infraestructures de comunicació també els nuclis urbans presenten majors densitats. En tot cas, però, cal destacar les baixes densitats de la gran majoria de municipis de la segona corona metropolitana així com la menor densitat dels municipis més exteriors de la primera corona en relació als municipis que configuren la conurbació al voltant de Barcelona, que presenten uns valors de densitat urbana extremadament alts.

Mapa 12.2. Densitat urbana

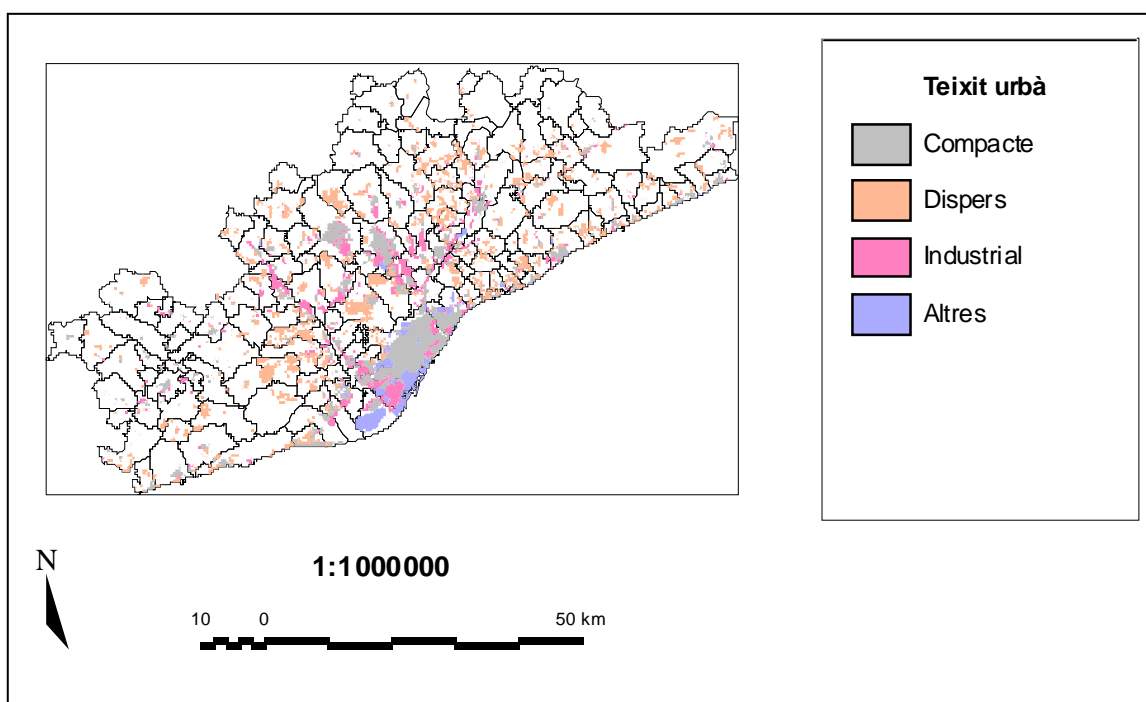
Font: elaboració pròpia a partir de les dades de població de l'Idescat (2001) i les dades de planejament urbanístic de la D.G.U. de la Generalitat de Catalunya (1999).

12.3 Dispersió urbana

En l'apartat anterior he mostrat les densitats urbanes a nivell municipal; es tracta de dades globals resultants de diferents densitats i diferents teixits urbans que es poden trobar a l'interior d'un mateix municipi. Ara bé, aquestes baixes densitats urbanes no es distribueixen pel territori de forma concentrada, sinó que ho fan de forma absolutament dispersa.

Com es veu en el mapa 12.3 i en la taula 12.1, a la segona corona metropolitana hi ha un clar predomini de la superfície urbana ocupada per un teixit urbà dispers que, com es veu, ocupa molt territori i té un gran efecte fragmentador. En canvi, al Barcelonès les zones de teixit dispers són gairebé inexistents, mentre que a la primera corona el teixit dispers és força present però ocupa una superfície similar a l'ocupada pel teixit compacte.

Mapa 12.3. Teixit urbà

Font: elaboració pròpia a partir del mapa de planejament de la D.G.U. de la Generalitat de Catalunya (1999)

Taula 12.1. Teixit urbà per corones (%)

	Barcelona	Primera C.	Segona C.	Subcentres	Total
Compacte	62%	34%	18%	56%	33%
Dispers	4%	31%	65%	16%	42%
Industrial	13%	21%	16%	26%	18%
Altres	22%	13%	1%	3%	7%
Total	100%	100%	100%	100%	100%

Font: elaboració pròpia

Aquesta extensió del teixit urbà dispers a la segona corona metropolitana, d'altra banda, s'ha produït de forma intensiva en el temps (Muñoz 2004). En l'estudi realitzat per Catalán (2005) es comparen les cobertes del sòl entre els anys 1993 i 2000 i s'observa un increment espectacular de les formes urbanes residencials laxes arreu de la segona corona metropolitana.

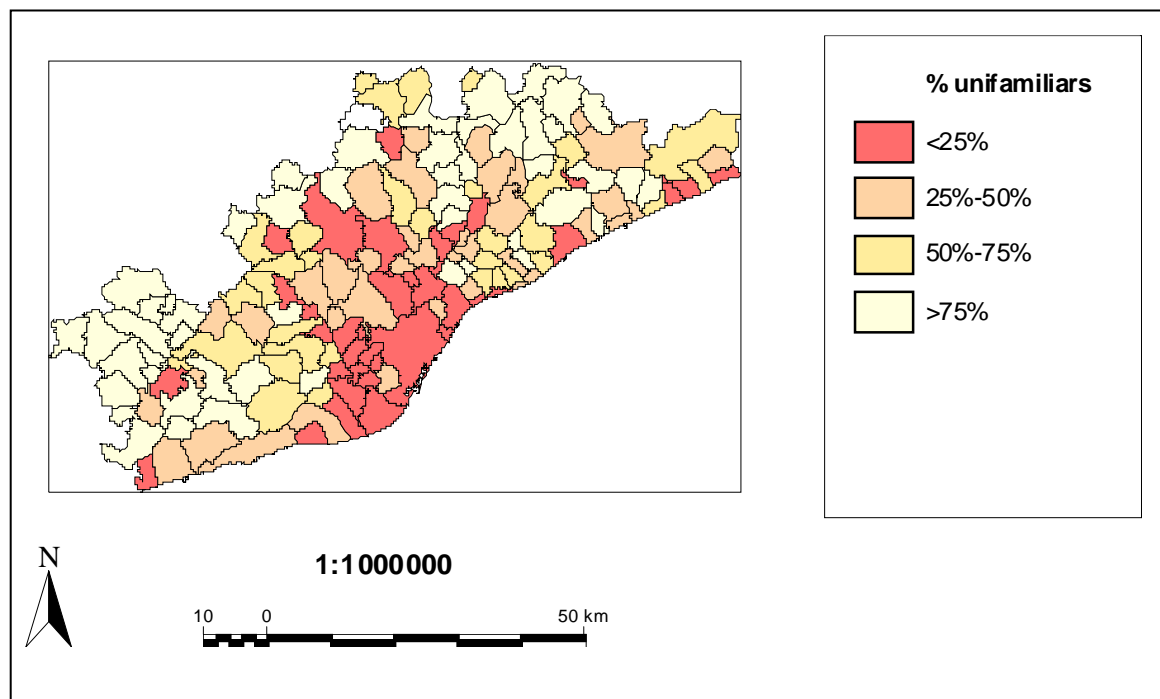
Aquesta dispersió territorial intensiva en el temps no es produeix únicament a nivell residencial. En el mateix estudi, Catalán (2005) mostra l'expansió dels usos industrials i comercials, així com dels equipaments, en el període 1993-2000. Al igual que en el cas del teixit residencial, l'expansió que

experimenten aquests teixits urbans a la segona corona metropolitana, especialment l'industrial i el comercial, és realment important.

12.4 La tipologia d'habitatge

Un altre element característic de la tipologia urbana de la urbanització dispersa és la presència d'habitatges unifamiliars aïllats i adossats. Com s'observa en el mapa 12.4, el percentatge d'habitatges unifamiliars en els municipis de la segona corona és molt més elevat que en els de la primera i els del Barcelonès.

Mapa 12.4. Habitatges unifamiliars (%)

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Idescat (1991).

La menor densitat d'aquesta tipologia requereix molta més superfície per un mateix nombre d'habitants, fins el punt que el procés de dispersió ha fet que, tot i que a la segona corona només hi ha actualment el 18% de la població (taula 12.2) de la RMB, és la unitat territorial amb més superfície urbanitzada.

Taula 12.2. Població per corones

	Barcelona	Primera C.	Segona C.	Subcentres	Total
Població total	1.505.325	1.425.015	792.055	665.329	438.7724
Percentatge	34%	32%	18%	15%	100%

Font: Idescat 2001

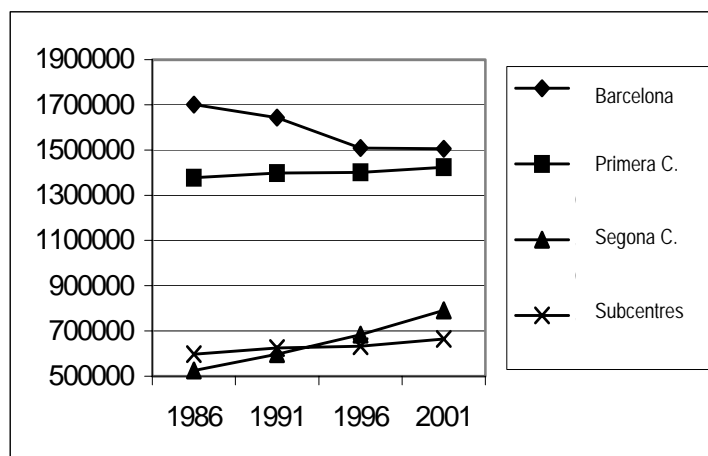
De fet, la tipologia d'habitatges és un dels justificants pels quals la població opta per migrar del centre a la perifèria ja que, en base a l'enquesta metropolitana sobre condicions de vida i hàbits de la població de l'any 1995, el 70% dels enquestats consideraven l'habitatge familiar com el seu tipus ideal d'habitatges.

Tanmateix, i com argumenta Muñoz (2004) aquesta explicació no és del tot satisfactòria sinó que s'ha de complementar amb l'efecte dels elevats preus de l'habitatge al centre de la RMB. Així, entre els habitatges unifamiliars que predominen a la segona corona metropolitana cal diferenciar els municipis amb un predomini d'habitatges unifamiliars aïllats i de gran superfície dels municipis amb un predomini d'habitatges adossats o aïllats de poca superfície, doncs l'explicació de la migració des del centre cap a la perifèria i l'estil de vida desenvolupat sol ser molt diferent en cadascun d'aquests casos. Les cases unifamiliars adossades i/o de petita superfície són més assequibles i esdevenen receptores de població de renda mitja i mitja-baixa que no pot fer front als preus de l'habitatge compacte del centre de la RMB. Per contra, en les cases unifamiliars aïllades i de gran superfície hi van a viure famílies amb un alt poder adquisitiu que acaben convertint aquestes zones residencials en zones elitistes.

12.5 El desplaçament de la població

Durant les darreres dues dècades el creixement demogràfic de la RMB s'ha mantingut estancat i han estat les migracions internes les que han originat el nou model territorial (Cabrè i Módenas 1998, Nel-lo 1995a, 2001, Serra 1998). Així, a nivell intern hi ha hagut un fort augment de la segona corona metropolitana a la vegada que disminuïa la població resident a la ciutat de Barcelona (figura 12.2).

Figura 12.2. Evolució de la població a la RMB

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'Idescat

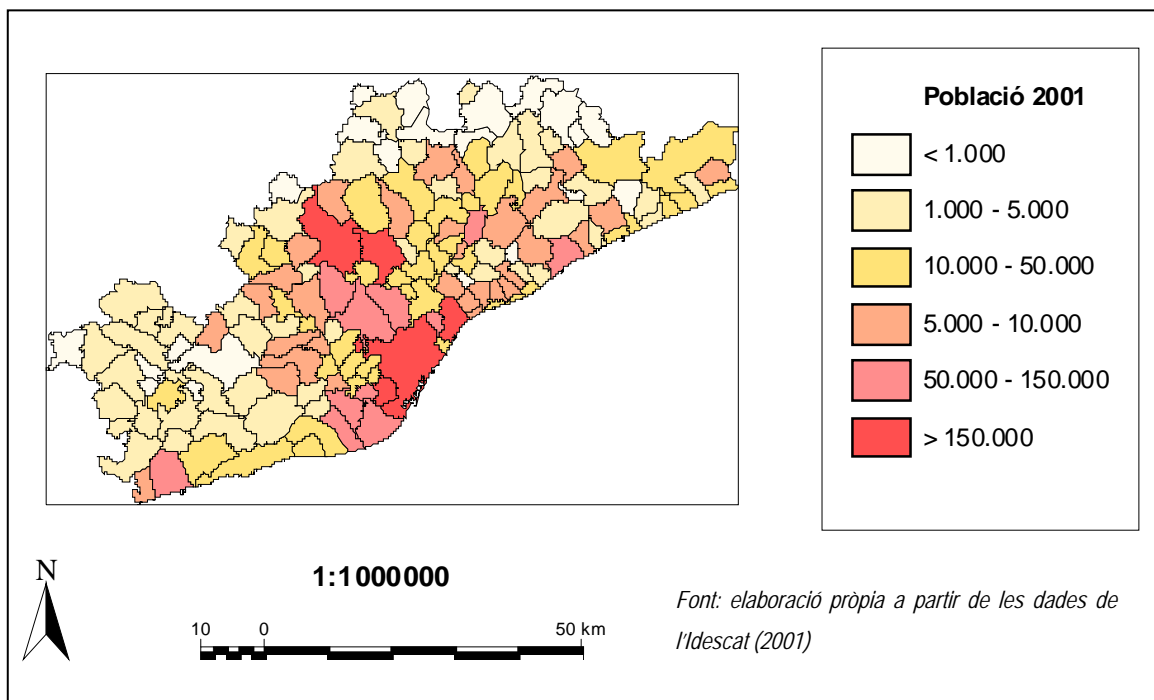
Tot i el fort augment de la població a la segona corona metropolitana, la població continua localitzant-se majoritàriament a la ciutat de Barcelona, si bé el pes de la primera comença a ser important. A més, la població ha tendit a desplaçar-se cap a municipis petits i mitjans en els quals hi ha un predomini d'habitatges de baixa densitat. Tot i aquests moviments interns, els municipis de la segona corona continuen sent majoritàriament petits (mapa 12.5), a excepció d'alguns de mitjans i dels subcentres que, d'altra banda, mostren dificultats per mantenir la seva població (Nel-lo 2001).

Pel que fa a l'evolució de la primera corona, s'ha de diferenciar entre els municipis més propers a la gran ciutat (l'Hospitalet de Llobregat, Badalona, Sant Adrià del Besòs, etc.) que perden població, i la resta de municipis de l'Àrea Metropolitana, que han experimentat un augment en els darrers anys (Nel-lo 2001).

Els individus que realitzen la migració des del centre cap a la perifèria són majoritàriament joves d'entre 18 i 35 anys amb un nivell d'estudis mitjans (Nel-lo 1995a). Són els joves de l'anomenat *baby boom* de les dècades de 1960 i 1970, que arriben a l'edat d'emancipació i generen una forta demanda que no pot ser coberta pels elevats preus de la limitada oferta del centre de la regió. Així aquest sector de població ha optat per migrar a la segona corona metropolitana on es genera una major oferta d'habitatges més assequibles. Així, la diferència de rendes i l'escalada especulativa del preu de l'habitatge, conjuntament amb aquests elements demogràfics, originen una força repulsiva que genera l'expulsió des de la ciutat central cap a la segona corona (Tello 2003).

Amb aquestes condicions, Barcelona comença a perdre població durant la dècada del 1980, cosa que també succeirà a la majoria de les grans ciutats de més de 50.000 habitants³⁰. Una descentralització de la població que va acompanyada d'una descentralització de l'ocupació que va a parar als municipis d'entre 10.000 i 25.000 habitants. El fet que la residència no segueixi la localització de l'ocupació és la causa del gran increment de mobilitat.

Mapa 12.5. Població 2001

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'Idescat

³⁰ A principis del segle XXI, a aquestes dinàmiques cal afegir-hi la forta arribada de població immigrada de països extracomunitaris.

13 IMPACTES AMBIENTALS D'UN MODEL DISPERS

En aquest capítol es fa un breu repàs pels diferents impactes ambientals que, ja sigui de forma empírica o de forma teòrica, s'associen al model urbà dispers i de baixa densitat. Un model que, com s'ha vist, s'ha estès en els darrers anys a la Regió metropolitana de Barcelona.

13.1 Un major consum de recursos

A més d'un major consum de territori, la urbanització dispersa també porta associats uns majors consums de recursos energètics i naturals, entre els quals hi ha un major consum d'aigua, però també un major consum d'electricitat, una major generació de residus, unes majors emissions de CO₂, etc. A la vegada, aquest model urbà suposa uns majors costos de subministrament dels serveis i dels recursos (Speir i Stephenson 2002). A continuació es detalla una taula extreta d'una comparació elaborada per Tello (2000) entre una sèrie de municipis del Baix Maresme i la ciutat de Barcelona. S'observa clarament com els diferents indicadors de sostenibilitat obtenen resultats més favorables a la ciutat compacta que no pas a la urbanització dispersa.

Taula 13.1. Comparació del metabolisme socioecològic de Barcelona i el Baix Maresme

Paràmetres	Baix Maresme*	BCN
Renda familiar bruta per habitant (ptes. de 1995 x 1.000)	1.954,3	1.799,4
Turismes per mil habitants (1997)	472	415
% de viatges laborals interns/població ocupada del municipi	50,8	78,8
% viatges a peu sobre la mobilitat interna diària (1999)	44,3	36,0
% transport públic** (ídem, 1999)	8,4	38,0
% vehicle privat** (ídem, 1999)	47,3	26,0
energia final/habitant gastada en transport (TEP/hab en 1997)	0,62	0,36
consum domèstic d'electricitat/habitant (Kwh a 1997-98)	1.641	1.098
consum domèstic de gas natural/habitant (termies a 1997)	1.725	1.169
CO ₂ /hab derivat del consum energètic final (Tm, 1997-99)	3,84	1,98
litres d'aigua/habitant/dia para usos urbans (1996-97)	289	210
litres d'aigua/habitant/dia d'ús domèstic (1996-97)	244	135
Kg./hab/dia de residus municipals generats (1999)	1,6	1,4
Kg./hab/dia separats y aportats a plantes de recuperació	0,098	0,150

*Alella, Cabrera de Mar, Cabrils, el Masnou, Premià de Dalt, Premià de Mar, Teià, Vilassar de Dalt y Vilassar de Mar. ** Inclou el taxi, que a Barcelona representava al 1994 un 4,6% de la mobilitat diària de persones. Els transports públics col·lectius cobrien el 36,5 %. En el 1,6% restant es compta des de la bicicleta fins als transports escolars o d' empresa. Entre el 25,2% de viatges interns en vehicle privat, un 19,9% eren cotxes i el 5,3% motos. Font: (Tello 2000)

En el mateix estudi Tello (2000) analitza les correlacions existents entre algunes d'aquestes variables i la renda familiar disponible per una banda, i la densitat urbana per un altra. Troba que la densitat urbana té un poder explicatiu molt superior al de la renda familiar disponible, és a dir que la forma urbana i el model de ciutat són factors determinants en el consum de recursos naturals d'una ciutat. La baixa densitat està clarament relacionada amb consums més elevats de recursos.

Taula 13.2. Correlació entre diferents variables ambientals, la renda familiar i la densitat urbana

Correlació entre...	Renda fam. bruta (ptes. de 1995) R ²	Densitat urbana (hab/ha de sòl urbà, 1998) R ²
número de cotxes per habitant (1997)	0,1924 [†]	0,7775 [†]
% de autosuficiència en la mobilitat	0,1173	0,4516
consum d'energia domèstica/hab (1997)	0,1256 ^{**}	0,5863 ^{**}
electricitat domèstica/hab (1997-98)	0,1848 ^{**}	0,7084 ^{**}
consum domèstic d'aigua/hab (1999)	0,0889 ^{**}	0,6567 ^{**}
residus municipals/hab (1998) ^{***}	0,2269 ^{****}	0,5613 ^{****}

Municipis del Baix Maresme. [†]Sense el cas extrem de Cabrera de Mar, que registra 968 turismes/hab ^{**} Ajustant segons el percentatge de segones residències (1991). ^{***}Corregint segons la població estacional, estimada per la Junta de Residus. ^{****}Sense el cas extrem de Premià de Dalt, que només genera 0,74 Kg./habitant al dia Font: (Tello 2000)

En un estudi més ampli i centrat exclusivament en el consum d'aigua, Saurí et al (2001) reafirmen aquesta relació entre la densitat urbana i els consum domèstic d'aigua. En aquest cas no es basa únicament en 9 municipis del Baix Maresme sinó que s'agafen 40 municipis de la RMB, i es troba una R de Pearson de 0,739.

Aquestes diferències de consum domèstic d'aigua entre la ciutat compacta i la urbanització dispersa poden originar un dèficit hídric a la RMB si continua avançant la dispersió urbana (Saurí 2003). Si enlloc de mantenir aquest model s'apostés per una gestió de la demanda que estimulés la convergència cap als consums de la ciutat compacta, aquest dèficit desapareixeria i, probablement, no caldria pensar en solucions des de l'oferta com s'ha fet fins ara, ja sigui amb la proposta de transvasament del Pla Hidrològic Nacional de l'any 2001 des del govern del PP o ja sigui amb la construcció de dessaladores plantejada des de l'actual govern del PSOE.

D'altra banda, un element fonamental en aquesta explicació és la jardineria privada (Domene 2002, Domene i Saurí 2003, Domene et al 2005). La despesa hídrica en jardineria privada pot ser una despesa molt important del consum domèstic d'un habitatge, especialment durant els mesos d'estiu i

en aquells jardins formats per espècies atlàntiques amb uns elevats requeriments hídrics³¹. El nombre de jardins a la urbanització dispersa és molt superior al de la ciutat compacta. Ara bé, la tipologia d'aquests jardins i la seva despesa hídrica no depèn únicament del model urbà sinó que també depèn de la renda disponible de les famílies. Així, en els municipis amb rendes altes la tipologia de jardí serà més consumidora, al igual que ho serà la despesa hídrica total (Parés et al 2004).

13.2 La fragmentació territorial

Un altre element molt important a l'hora de valorar l'impacte ambiental de la urbanització dispersa és l'efecte que té sobre el medi natural i el seu funcionament ecosistèmic (Tjallingii 2000). Al ser un model basat en les cases unifamiliars aïllades, amb mides de parcel·les molt grans i amb baixes densitats urbanes, fa que per a un mateix nombre de residents la superfície de sòl ocupada sigui molt més gran, més encara en la societat actual en la que s'ha incrementat molt el nombre de famílies monoparentals i en un moment en que l'estructura demogràfica es caracteritza per un increment de les cohorts amb edat d'emancipació. A més, el model d'ocupació dispers i desorganitzat origina un gran nombre d'espais intersticials degradats i fragmentats (Rueda 1995).

D'altra banda, la xarxa viària que s'ha desenvolupat per a garantir l'accessibilitat a aquest model de ciutat ha originat necessàriament una gran fragmentació del territori actuant aquestes infraestructures com a barreres biològiques entre els diferents espais naturals (Rosell i Velasco 1999).

Entre la major ocupació de sòl, la dispersió d'aquesta ocupació i l'efecte barrera de les infraestructures, s'obté un model urbà amb una gran fragmentació territorial que fa que molts dels espais oberts residuals siguin massa petits per a mantenir poblacions viables. Al mateix temps, es dificulta la connectivitat biològica, amb els efectes que això té sobre la diversitat genètica o sobre les possibilitats de recuperació de zones degradades (Begon et al 1997, Forman 1997, Terrades 2001).

13.3 Un model de mobilitat insostenible

Com s'ha vist, amb el postfordisme es passa de la producció concentrada a la producció dispersada pel territori. Això, juntament amb la dispersió de les residències origina una gran necessitat de mobilitat (Capel 2003, Miralles 1997).

---

³¹ Segons Domene (2002) la despesa hídrica en jardineria privada durant els mesos d'estiu pot representar el 50% de la despesa total dels habitatges amb jardí.

Tanmateix, en els darrers anys aquesta mobilitat ha superat el simple *commuting* entre residència i treball i s'ha introduït també en l'oci i el consum. Ara la mobilitat ja no és bidireccional sinó que s'estructura en xarxes pluridireccionals (Ascher 2004) que construeixen, pel cas concret de la RMB, una mobilitat dispersa en forma de núvol pel conjunt del territori metropolità (Nel-lo 1995a).

El model d'urbanització dispersa dificulta l'establiment de sistemes de transport col·lectiu i obliga de forma discriminada a la utilització del transport privat. Com ja varen demostrar Kenworthy i Newman (1990) aquest model té un gran impacte sobre el consum energètic en la mesura que obliga a augmentar els desplaçaments i a realitzar-los amb transport privat. Tot i això, no és tant la baixa densitat el que origina aquest increment de la mobilitat sinó la distribució zonificada entre habitatges, llocs de treball i llocs d'oci (Mogridge 1985, Owens 1992).

A continuació s'exposa una taula en la què es mostra l'evolució de les tones de CO² per habitant emeses a la ciutat de Barcelona. Com es pot observar, a mesura que avança el procés de dispersió i que, per tant, Barcelona perd habitants, augmenten també les emissions, cosa que s'explica per un increment de la mobilitat.

Taula 13.3. Emissions directes de gasos d'efecte hivernacle a Barcelona

	tones de CO ₂ equivalent*	habitants	tones/habitant
1987	3.998.179	1.714.355	2,33
1988	4.121.380	1.712.350	2,41
1989	4.305.251	1.707.286	2,52
1990	4.401.144	1.696.795	2,59
1991	4.816.643	1.643.542	2,93
1992	5.019.353	1.630.635	3,08
1993	4.761.780	1.635.067	2,91
1994	4.360.826	1.630.867	2,67
1995	4.655.960	1.614.571	2,88
1996	4.921.930	1.507.126	3,27

* S'hi inclou a més del CO₂ les emissions de metà produïdes a abocador. Font: ITEM, 1996.

13.4 Increment del risc d'incendi i d'inundacions

L'ocupació del territori amb habitatges unifamiliars aïllats o adossats significa també un increment de determinats riscos i una major vulnerabilitat als mateixos. Els espais naturals queden cada cop més ocupats i envoltats d'habitatges unifamiliars i això fa que una major part del territori es vegi exposada

als riscos derivats de l'ocupació urbana. En aquest apartat tractaré molt breument algunes aportacions fetes fins ara en dos riscos concrets: el d'incendi i el d'inundació.

L'increment de promocions d'habitatges unifamiliars, per una banda incrementa el risc que s'iniciï un incendi i, per altra banda, incrementa la vulnerabilitat d'aquests habitatges en cas que es produeix un incendi. Muñoz (2004), utilitzant el treball de Badia (2000) comprova en primer lloc que existeix una relació entre l'habitatge unifamiliar i l'existència de superfície forestal al voltant i, per tant, més vulnerabilitat. I, en segon lloc, comprova que l'habitatge unifamiliar implica un lliandar de risc d'incendi considerable, doncs agafant la comarca del Bages com a cas d'estudi es veu com els municipis més afectats per incendis representen gairebé la meitat de la producció unifamiliar de la comarca.

En el cas del risc d'inundacions, Kaufman i Marsh (1997) han analitzat les implicacions hidroecològiques de la urbanització dispersa. Del seu estudi se'n deriven diversos impactes d'aquesta tipologia urbana. Un dels impactes més destacats és l'increment de l'escolament superficial originat per la impermeabilització d'importantes superfícies de territori. En superfícies no urbanitzades l'aigua de la pluja és infiltrada i retinguda pel sòl que regula les aportacions d'aigua als rius. Si la superfície és urbanitzada, l'aigua de la pluja és conduïda en la seva totalitat fins un riu, ocasionant grans aportacions d'aigua en molt poc temps i, per tant, importants increments de cabal, augmentant així el risc d'inundacions.

A la RMB es pateixen amb freqüència episodis d'inundacions relacionats amb la torrencialitat dels cursos fluvials mediterranis i el model urbà que s'ha desenvolupat en les darreres dècades. És el cas de les *flash-floods* del Maresme o el fenomen de la *inundació difusa*, especialment greu al Baix Llobregat.

BLOC V: DESCRIVINT EMPÍRICAMENT ELS ESPAIS PÚBLICS

En aquest bloc de la tesi es contrastaran empíricament les diferents hipòtesis de treball derivades de la pregunta de recerca. Tal i com s'ha explicat en la part metodològica de la tesi, utilitzaré diferents mètodes, tant qualitatius com quantitius, per aproximar-me a la realitat des espais públics de la RMB.

El bloc s'estructura igual que la formulació d'hipòtesis de treball. Els dos primers capítols referència a la integració d'escala de la sostenibilitat dels espais públics urbans de la RMB, posant en relació l'escala local i l'escala metropolitana. En el primer dels capítols d'aquest bloc (capítol 14) és fa una anàlisi dels diferents estils de vida urbans a les diferents tipologies urbanes de la RMB, mentre que en el segon capítol (capítol 15) s'entra en la distribució territorial dels espais públics en els diferents entorns sociourbans descrits en el capítol precedent. D'aquesta manera es pretén abordar la integració d'escala tenint en compte tant les dinàmiques socials i territorials que tenen lloc a diferents zones de la Regió Metropolitana de Barcelona com el paper dels espais públics en aquestes dinàmiques, és a dir, veient com es distribueixen territorialment els espais públics urbans en aquest context de transformació social i urbana.

Tot seguit, es desenvolupen quatre capítols referents a la integració transversal de la sostenibilitat, un per a cadascuna de les dimensions descrites: la dimensió ambiental, la dimensió social, la dimensió política i la dimensió econòmica.

Serà en el propera part de la tesi on, des d'una lògica més analítica i de discussió d'aquests resultats empírics, es posaran en relació les diferents escales i les diferents dimensions de la sostenibilitat des de l'òptica de l'Ecologia Política Urbana.

14 NOUS ESTILS DE VIDA URBANS

En aquest capítol es vol contrastar empíricament, a través de les entrevistes en profunditat, la primera de les hipòtesis de treball en relació a la integració d'escala de la sostenibilitat. Les altres quatre hipòtesis d'aquest àmbit es contrastaran en el proper capítol. Recordem la hipòtesi a contrastar:

- a) A la RMB existeixen diferents teixits urbans, uns més tradicionals i compactes i uns altres més recents, dispersos i de baixa densitat. Cadascun d'aquests teixits urbans portaria associats estils de vida urbans diferenciats. Aquests diferents estils de vida urbans condicionarien també l'ús de l'espai públic per part dels residents d'un i altre teixit urbà.

La Regió Metropolitana de Barcelona ha experimentat en les darreres dècades una important transformació social i territorial que ha conduït al sorgiment de nous estils de vida urbans. Aquests nous estils de vida urbans, que caracteritzen el que he anomenat com era postmoderna, poden prendre diverses formes però, en tot cas, es diferencien dels estils de vida tradicionals de la ciutat industrial.

Sostinc doncs que les formes de vida d'avui en dia són radicalment diferents a les formes de vida de només unes dècades enrere. Com s'ha mostrat en el marc teòric, la literatura sobre les transformacions que s'han produït darrerament a occident és extensa i diversa i per tant crec que aquesta afirmació no és cap novetat. És una evidència que les societats occidentals han sofert una gran transformació, amb importants canvis estructurals, amb noves formes econòmiques a nivell mundial i amb els avenços tecnològics del que es coneix com la societat del coneixement.

Ara bé, el que a més a més defenso és que aquestes noves formes van acompanyades bé de noves formes urbanes o bé de noves construccions socials en les antigues formes urbanes. Es generen així noves maneres de viure els entorns urbans, noves maneres de comportar-se i de donar sentit a les vides de les persones, noves maneres de relacionar-se amb allò que és construït físicament i noves maneres de relacionar-se entre les persones en els diferents entorns urbans.

En definitiva, nous estils de vida urbans han aparegut en les darreres dècades a la Regió Metropolitana de Barcelona. Ara bé, aquests nous estils de vida urbans no són ni únics ni homogenis, sinó que són múltiples i diversos. El què defenso és que els diferents estils de vida urbans estan relacionats amb les diferents formes urbanes presents a la RMB i cadascun d'aquests estils de vida emergents té diferents impactes en termes de sostenibilitat ambiental, social, política i econòmica.

Tampoc és nou que a diferents formes urbanes hi corresponguin diferents estils de vida. Les ciutats industrials s'han caracteritzat per la segmentació urbana entre barris obrers i barris benestants, amb diferents estils de vida i diferents formes urbanes. Si bé és cert que antigament les diferències socials es mantenien dins d'un mateix edifici i que, per tant, una mateixa forma urbana contenia al seu interior una gran heterogeneïtat d'estils de vida, amb la societat industrial això va desapareixent i, tot i mantenir-se zones amb una gran diversitat, apareix també una segmentació de la ciutat en funció de la classe social, sovint amb determinades tipologies urbanes associades.

El que és nou és que els nous estils de vida urbans varien en funció de la forma urbana i no tant en funció de la classe social. Evidentment que la classe social, entesa des d'una perspectiva marxista i per tant en termes de capacitat econòmica, continua condicionant els estils de vida de les persones. Ara bé, actualment, com mai abans, les transformacions territorials al món desenvolupat en general i a la Regió Metropolitana de Barcelona en particular han conduït a que la forma urbana condicioni enormement els estils de vida, fins el punt que persones d'una mateixa classe social puguin tenir estils de vida completament diferents en funció del context urbà en el que resideixen.

En la ciutat industrial les classes són molt més homogènies. Els obrers tenen un estil de vida homogeni i resideixen en zones urbanes amb unes característiques molt concretes. És a dir, que és la classe social el que condiciona els entorns urbans. Evidentment que els entorns construïts també condicionen els estils de vida, però d'una forma molt menys diversificada. L'element territorial que realment actua com a determinant per als estils de vida de les persones és el fet de viure al camp o a la ciutat, però més enllà d'això, els diferents estils de vida de la ciutat venen clarament determinats per la classe social.

Avui en dia això ja no és així. Els entorns urbans s'han multiplicat, generalitzant-se les formes urbanes de baixa densitat, a la vegada que les classes mitges han experimentat un auge més que notori. La dispersió de la urbanització sobre el territori amb teixits urbans de baixa densitat ha significat una nova oferta d'estils de vida urbans. Les noves formes urbanes mantenen alguns elements propis de la ciutat, en tant que són urbanes, i permeten un accés ràpid al centre compacte de la metròpolis. Al mateix temps, però, les noves formes urbanes permeten un estil de vida basat en la tranquil·litat i l'aïllament que ofereix la baixa densitat urbana. Com desenvoluparé més endavant, el principal risc d'aquests nous estils de vida és que es converteixin en no-ciutats en la mesura que, tot i ser espais urbanitzats, no siguin espais socials, de convivència, de civisme i d'identitat col·lectiva; amb la qual cosa perdin l'essència d'una ciutat.

En síntesi, el que defenso és que la forma urbana condiona els estils de vida urbans. Aquest fet és nou per dos grans motius. El primer és perquè apareix a la Regió Metropolitana de Barcelona un nou model urbà, la urbanització dispersa, radicalment diferent als anteriors models urbans, que sempre s'havien pensat des de la compacitat. Per tant, en tant que apareix un nou model, apareixen noves possibilitats de condicionar els estils de vida des de l'urbanisme. I el segon element és que s'ha entrat en una era postmoderna en què la societat s'ha fet molt més heterogènia, a la vegada que les classes mitges s'han generalitzat. Aquest fet té dos grans efectes: la desaparició de la fractura que dividia obrers i propietaris en l'època de la ciutat industrial i que donava lloc a dues classes molt distants però molt homogènies en el seu interior, i la individualització de la societat amb la conseqüent multiplicació dels estils de vida.

Per tant, es multipliquen els estils de vida al mateix temps que apareixen noves formes urbanes que, en tant que noves, acaben condicionant els estils de vida urbans. El fet que la ciutat industrial fos una ciutat densa, però amb formes urbanes força homogènies, provocava que en el seu interior hi hagués diversitat, interacció, relació social i identitat col·lectiva. Aleshores, el què condicionava els estils de vida no era tant la forma urbana, perquè era força homogènia, sinó que era la classe social, amb molta més capacitat de fragmentació social i de generar un sentit de pertinença i, en conseqüència, amb molta més capacitat per generar uns estils de vida associats. L'aparició de les noves formes d'urbanització dispersa i de baixa densitat representen un nou element que, pel fet de diferenciar-se de l'urbanisme existent fins aleshores, adquireixen una enorme capacitat per generar estils de vida associats, en un moment en què la classe social perd aquesta capacitat com a conseqüència de les transformacions socials de l'era postmoderna.

En els següents apartats aprofundiré en aquesta afirmació descrivint com són avui en dia els estils de vida generats pel model de ciutat tradicional compacta i els generats pel model d'urbanització dispersa i de baixa densitat. Finalment, conclouré el capítol amb un apartat en què, un cop vistos els diferents estils de vida urbans de la RMB, aprofundiré en l'argumentació de la tesis que defenso en aquest capítol i que acabo d'introduir.

14.1 Ciutat compacta: proximitat i diversitat

L'estil de vida de la ciutat tradicional compacta és avui un nou estil de vida urbà en el qual es combinen elements tradicionals, propis de la ciutat, amb elements nous, característics de la postmodernitat i conseqüència de les importants transformacions socioterritorials esdevingudes a la Regió Metropolitana de Barcelona amb els processos de dispersió urbana i de gentrificació.

Parlar d'un estil de vida per a la ciutat avui en dia no té massa sentit, doncs en una societat diversificada i individualitzada els estils de vida es multipliquen fins el punt que cada individu té el seu propi estil de vida. Tanmateix, sí que es poden identificar alguns elements força comuns en la manera com els ciutadans i ciutadanes de la ciutat tradicional compacta viuen el seu entorn urbà.

14.1.1 Proximitat de serveis

La primera característica de la ciutat tradicional compacta és la proximitat d'equipaments i serveis, fet que genera una major utilització dels mateixos, un ús més intens i densificat, i un accés als diferents espais que ofereix la ciutat a peu o en transport públic i, per tant una molt menor dependència del vehicle privat.

Aquest és el principal avantatge que els residents a la ciutat compacta identifiquen de l'entorn urbà en què resideixen: la facilitat per poder satisfer totes les seves necessitats des d'una lògica de proximitat al seu habitatge.

Les següents cites, totes elles de residents al teixit urbà compacte ens mostren aquest fet. Com veurem, a més, aquest tret de la ciutat com espai on tot és proper és comú tant a les zones compactes de renda alta com a les zones compactes de renda baixa.

"Aquí ho tens tot a mà. Per exemple, necessites una enquadernació per la feina, baixes aquí sota... en canvi, en un poble, a saber... Inclòs, tant per viure com per treballar- hi... Viure en un poble i treballar-hi... Hi ha més comoditat aquí. Més saludable segur i més tranquil allà, a mi m'encanta, ara, per treballar-hi... (...) És un barri còmode, cobert amb una puntuació de 10. Metro, autobusos, taxis, botigues imprescindibles... Hi ha tot per anar a comprar, pa, pastisseries... tot." (home gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"Yo puedo salir a la terraza, puedo salir a pasear, sin necesidad de coche, y los parques que tenemos... (...) Está muy bien, es muy bonito... Tiene metro, residencia, hospitales, médico... el tren de la RENFE, estamos muy bien comunicados y las carreteras tienen buenas salidas al autopista para ir a todos lados." (dona adulta resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"Allà on visc tinc el supermercat només travessar el carrer, el forn de pa també en passar un carrer, l'escola a dos carrers, el carrer principal de botigues a 10 minuts i he de travessar un lloc que és agradable passejar-hi..." (noia jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

Com es veu en les cites que segueixen, la proximitat és un element clau en la relació entre la ciutadania i l'automòbil. La proximitat fa que l'ús del vehicle privat no sigui imprescindible, és a dir fa que no hi hagi una dependència de l'automòbil. Aquest fet condiciona els estils de vida dels residents en aquests entorns urbans en tres dimensions.

La primera dimensió és la relacional, doncs al no estar obligat o obligada a utilitzar l'automòbil es facilita la interacció i el contacte amb les persones i es facilita que l'espai urbà sigui més relacional, doncs l'ús obligat del vehicle privat impossibilita en moltes ocasions la interacció entre les persones en un entorn urbà.

La segona dimensió és la de la disponibilitat temporal, doncs al invertir menys temps en desplaçaments, aquest temps pot ser invertit per la ciutadania amb altres finalitats.

I, finalment, la tercera dimensió és la democràtica, doncs d'aquesta manera es facilita el lliure accés de tots els col·lectius a tot el que ofereix la ciutat, mentre que en un entorn urbà en el qual es depèn de l'automòbil existeix una important discriminació en l'ús de la ciutat vers determinats col·lectius que per motius d'edat (joves i gent gran), per motius econòmics o per d'altres raons, no disposen de vehicle privat o de la llicència per a conduir-lo. A la ciutat tradicional compacta, tot i l'existència d'altres elements d'exclusió com poden ser les barreres arquitectòniques, la manca de seguretat o l'apropiació de l'espai públic per determinats col·lectius, la discriminació per dependència de l'automòbil no existeix i és, en aquest sentit, una ciutat més democràtica. Vegem-ho amb les següents cites:

"Ho trobo tot bé, tinc l'estació de metro aquí, tinc l'autobús aquest carrer mateix... ho tenim ben combinat. A aquesta comunitat jo tinc l'autobús aquí, el metro aquí i el tren aquí. Per això m'he tret el cotxe. Per sortir un cop cada mes o mes i mig... no es rentable. (...) Nosaltres tenim totes les tendes a la vora, la plaça i un altra aquí, allà això no ho tenen." (home gran resident a un municipi de teixit urbà compacte i renda baixa).

"A cinco minutos de casa encuentro también todo para poder vivir, y eso es tiempo, que hoy en día es muy valioso (...) ahora tengo de todo a 5 minutos de casa y no tener vehículo puedo permitírmelo (...). (Cuando salimos con los amigos, en Badalona) al menos cubrimos las necesidades de lo que queremos hacer sin necesidad de desplazarnos mucho." (home adult resident a un municipi de teixit urbà compacte i renda baixa).

En definitiva, i com mostra la següent cita, la proximitat que ofereix la ciutat tradicional compacta i densa és l'element més rellevant pel qual els residents en aquest entorn urbà han decidit viure-hi i és l'element més rellevant a través del qual els ciutadans i ciutadanes d'aquest entorn perceben que tenen un a bona qualitat de vida.

"Una bona qualitat de vida, per mi, és que tinguis uns serveis a prop i que no estiguis moltes hores en un transport públic o privat." (dona adulta i associada resident a un municipi de teixit urbà compacte i renda baixa).

Tanmateix, no a tots els punts de la ciutat compacta hi ha tots els serveis, comerços i equipaments propers. Les zones cèntriques de Barcelona i dels subcentres són zones en les quals s'hi pot trobar de tot, allò que és essencial i allò que aporta un valor afegit a la ciutat. Ara bé, també hi ha zones més perifèriques de la ciutat tradicional compacta on no tot és proper però, tot i això, sempre existeix la possibilitat de desplaçar-se més ràpidament fins les zones més cèntriques, sense necessitat d'utilitzar un transport privat. La següent cita ens mostra com no tots els barris del teixit urbà compacte tenen de tot, doncs en alguns barris densos i compactes hi ha un predomini de la funció residencial i importants mancances en quant a altres usos.

"(Per satisfer algunes necessitats) vaig cap a Gràcia que queda a prop, en moto. I m'agradaria que hi hagués algun esportiu més a prop, perquè me n'he d'anar fins al carrer Camèlies i també hi he d'anar en moto, però si estigués més a prop m'agradaria anar-hi a peu." (noi jove resident a un municipi de teixit urbà compacte i renda alta).

Finalment i per concloure aquest apartat es mostren dues cites més realitzades no per residents a la ciutat compacta sinó per residents a la urbanització dispersa. També des de la urbanització dispersa es valora aquesta propietat de la ciutat compacta. De fet, la gran majoria dels nous residents a les zones d'urbanització dispersa provenen del centre de la Regió Metropolitana de Barcelona i, per tant, coneixen bé les característiques del model de ciutat compacta. Tanmateix, els residents a la urbanització dispersa acostumen a valorar que la proximitat que ofereix la ciutat compacta no els compensa els beneficis que obtenen del model d'urbanització dispersa i que es detallen en els següents apartats.

"La ciutat ho tens tot a mà. Els nanos eren molt petits quan estàvem allà així que teníem la guarderia i l'escola enganxades a casa, problemes de mobilitat no en vàrem tenir. El mercat, el súper, teatre, cine...tot a ma. I ara, a tot arreu en cotxe..." (dona adulta i associada resident a un municipi de teixit urbà de baixa densitat i renda baixa).

"Sí, lo tienes todo más a mano. Si no trabajas no te hace falta coche, tienes el metro, el autobús... (...) el coche te hace falta si te quieres ir el domingo por ahí (...) pero no me compensa." (home gran resident a un municipi de teixit urbà de baixa densitat i renda alta).

14.1.2 Relació social

Una altra de les característiques de la ciutat compacta és que, en tant que ciutat densa, intensifica la interacció entre els seus individus i possibilita un major contacte entre les persones. Les següents cites ens mostren com la ciutat compacta fomenta la interrelació entre les persones.

"Me gusta el contacto humano, la convivencia en la escalera, eso de "hola, buenos días" es bonito." (home adult resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

"Si vius en companyia, amb una comunitat, vius més segur. Aquí coneixes els del bloc del costat i tot el carrer (...) És molt maco tenir relació amb les altres persones, poder parlar." (home gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

"Sí, necessito el bullici, la gent, (si em canvies de casa) em quedaria al centre." (noia jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

De fet, la proximitat i la gran dotació de serveis que conté la ciutat compacta facilita també aquesta interacció entre els residents d'un mateix barri, doncs és la densitat i la complexitat el que possibilita que hi hagi interacció, vida de barri i vida de comunitat. Sense la proximitat que ofereix la densitat de la ciutat compacta, la vida de barri es veu dificultada. La següent cita ho exemplifica:

"I en definitiva, la gent vivim en els barris (...) i si tenen vida, hi podem viure i no cal desplaçar-nos gaire perquè aquests barris tenen uns serveis, no només escola i sanitat, sinó una tintoreria, una perruqueria, on anar a comprar el pa o prendre el cafè, si et ve de gust (...). I si a sobre, quan surto de treballar ho tinc a cinc minuts, puc fer molts encàrrecs pel camí, és fantàstic!" (dona adulta i associada resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

Molts residents a la ciutat compacta també defugen l'aïllament i la soledat de les zones de baixa densitat urbana i busquen tot el contrari: la interacció amb les persones i estar envoltats de gent. La següent cita ho mostra:

"(En una casa) aïllada tampoc m'agradaria. Perquè m'agrada més sentir-me no tan isolada, m'agrada sentir-me més envoltada de gent perquè sola em dóna una sensació més de tristesa. (...) Suposo que la comunicació entre els veïns també...encara que de tant en tant tu diguis "Tu a casa teva i jo a casa meva", també t'agrada participar amb els veïns en d'altres coses. Sempre tens algú per demanar qualsevol cosa o algú que et deixi alguna cosa, parlar-ne... No només tu sol en la teva casa, sinó parlar amb l'altre gent." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

Els mateixos residents a zones urbanes de baixa densitat reconeixen que la ciutat compacta és més propensa a la interacció entre les persones. La següent cita mostra aquest fet, identificant també com

en el model de baixa densitat la dependència del vehicle privat i el teixit urbà dificulten aquesta interacció.

"(A la ciutat) només el fet que hagin de passar pel mateix portal per anar a casa teva això ajuda a que físicament t'hagis de trobar i clar, és molt més fàcil tenir una relació amb algú que et trobes cada dia que no pas amb algú que et trobes al cotxe quan baixes pel teu carrer." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

14.1.3 Diversitat

Un altre element característic de la ciutat tradicional compacta és la diversitat que ofereix. A la ciutat hi ha, en general, una major mescla d'usos, una major oferta d'activitats i una major varietat d'individus i de coses a fer. Tot plegat fa que la ciutat es caracteritzi per ser, generalment, un entorn urbà divers. A la ciutat hi passen coses, hi ha moltes coses a fer i es dona una resposta molt més ajustada a les necessitats i els desitjos específics de cada individu.

En un moment en què cada individu vol ser ell/a mateix i que, en conseqüència, la societat s'ha fet més heterogènia i diversa, la ciutat esdevé l'espai urbà idoni per donar resposta a aquesta heterogeneïtat gràcies a la gran varietat d'usos i activitats que conté en el seu interior.

La ciutat és l'expressió de la diversitat. Permet que la societat s'expressi en tota la seva heterogeneïtat i, al mateix temps, ofereix usos i activitats variades per tal que aquesta diversitat pugui trobar el seu espai en la ciutat.

"Por la variedad. Estoy a gusto. Puedes ir al teatro, el cine... te ofrece una cantidad de actividades que no creo que ofrezca un pueblo." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

"Sí, perquè no sé, m'agrada molt, trobo que hi ha de tot... m'agrada el paisatge, m'agrada la costa, les escoles..." (noi jove resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

També els residents a la urbanització dispersa identifiquen la ciutat compacta com un lloc divers i ple d'activitats per a fer, en comparació amb la urbanització dispersa, molt més homogènia i mancada d'ofertes.

"Clar, també és l'avantatge de la ciutat, que tens moltes més activitats per fer, més locals per anar-hi, i en canvi aquí no. Tens tranquil·litat però poques activitats a fer." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

“És l'avantatge de la ciutat, que tens moltes més activitats per fer, més locals per anar-hi, i en canvi aquí no. Tens tranquil·litat però poques activitats a fer.” (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

Tanmateix, els residents a la urbanització dispersa, com veurem més endavant, prioritzen la tranquil·litat i, tot i reconèixer la major dotació de serveis i la major oferta de coses a fer, opten per un estil de vida en què preval la tranquil·litat d'un teixit urbà residencial i homogeni i, en tot cas, es desplacen quan desitgen gaudir de determinats serveis, usos o activitats.

“(La ciutat és) gran, molta gent, massa atabaladora...Terrassa potser no tant però Sabadell o Barcelona... Fuges de tanta gent que hi ha! Com el ritme és més ràpid i és més anònim. També és més rica en quan a serveis i coses per fer-hi.” (noia jove resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

14.1.4 Els problemes de la ciutat compacta

Tanmateix, viure a la ciutat compacta tradicional també té una sèrie d'inconvenients. Els residents en aquesta forma urbana tendeixen a treure importància a aquests inconvenients i, en general, consideren que la ciutat compacta els permet desenvolupar l'estil de vida que desitgen i això compensa els desavantatges de viure en aquest teixit urbà. La següent cita ens descriu, per part d'un resident a la ciutat compacta, aquests principals inconvenients:

“Inconvenients de viure a la ciutat tots els que es diuen: contaminació, soroll, accidents, els fonaments dels pisos, per lo del Carmel...” (home gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

Ara bé, qui més identifica els inconvenients de la ciutat compacta són els residents a les zones urbanes de baixa densitat. Molts d'ells han fugit de la ciutat compacta per aquests inconvenients, buscant un nou estil de vida basat en la tranquil·litat. Així, els principals inconvenients que identifiquen aquest tipus de ciutadans i ciutadanes estan relacionats amb la manca de tranquil·litat i el ritme de vida que imposa la ciutat compacta. Vegem-ho:

“El xivarrí, i que és un lloc tancat, que no tens perspectiva. I el fet de viure en un pis... És una part dels inconvenients. M'agrada més el pla, la perspectiva...” (home adult resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

“La ciutat t'ofega a vegades... massa merder, cada vegada sortíem més a la muntanya... I amb els nanos petits ens passava que cada estiu llogàvem alguna cosa per sortir de Barcelona, que era pitjor que ara, l'Avinguda Mistral no era més que pàrquing mentre ara hi ha parc.” (dona adulta i associada resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"Allà a Barcelona és tot molts soroll i obres la finestra... i no té punt de comparació. Aquí tens més natura, respires aire més pur... Sembla molt tòpic però jo prefereixo viure aquí, encara que no tinguis ni els serveis ni res. Però bueno, agafes l'autobús, que tothom l'agafa... i surts de festa abans per arribar al lloc i... però jo ho prefereixo." (noia jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

14.1.5 Cohesionats o anònims

La ciutat compacta, com hem vist, és una ciutat diversa, heterogènia, densa, espontània i carregada d'interacció. A la ciutat hi ha moviment, hi ha varietat i barreja d'usos i hi ha una gran oferta d'activitats i serveis. Ara bé, com repercuteix això sobre les relacions socials entre els seus residents? La ciutat compacta és una ciutat socialment més cohesionada? A la ciutat compacta es fomenta la comunitat o es fomenta l'anòmia? És una ciutat incloent o és una ciutat excloent?

De les entrevistes realitzades se'n desprèn com la ciutat tradicional compacta és, a la vegada, un espai urbà que fomenta la cohesió social però en el qual cada cop la gent és més anònima. Diverses variables entren en aquest joc. Per una banda la ciutat compacta, mercès a la seva densitat i la seva complexitat, és un espai heterogeni i divers en el qual la interacció entre les persones és més fàcil que no pas en un entorn urbà dispers i de baixa densitat. La major densitat permet una major interacció, i la major diversitat d'usos i persones que hi resideixen enriqueix el contingut d'aquestes interaccions. Com veurem més endavant, això no passa a la urbanització dispersa on la baixa densitat i l'homogeneïtat dificulten la interacció espontània entre les persones i buiden de pluralitat les possibles interaccions socials.

D'altra banda, però, la ciutat compacta sol ser gran i molt poblada. En el meu cas d'estudi, m'he centrat en l'anàlisi de la ciutat compacta com la ciutat del centre de la Regió Metropolitana de Barcelona, és a dir Barcelona ciutat i el continu urbà que es desenvolupa en el seu entorn immediat. Segurament, altres tipus de ciutats també compactes i diverses com són els subcentres de la segona corona metropolitana de Barcelona o altres ciutats mitjanes responen a una lògica de comportament diferent perquè a la vegada que són ciutats compactes i diverses, no són ciutats grans sinó mitjanes. Tant el sentiment de comunitat com la coneixença entre els veïns són més fàcils de desenvolupar. És a dir, que la mida de la ciutat és important a l'hora de parlar de cohesió social i veure el tipus de relació que s'estableix entre els residents a una mateixa ciutat en termes de sentiment de comunitat i confiança interpersonal.

D'aquesta manera, a les ciutats grans és més difícil que la gent es conegui, que es desenvolupi un fort sentiment de comunitat i una forta confiança interpersonal. Per tant, tot i que les pròpies

característiques del teixit urbà compacte i divers fomenten la interacció entre les persones i, en conseqüència, cohesionen una comunitat heterogènia, la gran magnitud demogràfica de les ciutats del centre de la RMB difuminen les persones en la gran massa urbana i les converteixen en anònimes.

Al mateix temps, el procés d'individualització que estan vivint les societats occidentals en les darreres dècades fomenta que es difuminin les solidaritats col·lectives, fenomen produït, entre d'altres, per una forta heterogeneïtzació de la societat. Aquesta difusió del sentiment de grup facilita que els individus es desvinculin de la col·lectivitat i passin a desenvolupar uns estils de vida basats en la individualitat, esdevenint així, per pròpia voluntat, individus anònims enmig de la gran ciutat.

Aquest és un canvi important i determina que els estils de vida de la ciutat compacta siguin avui en dia nous estils de vida, diferents dels de la ciutat industrial de fa unes dècades. Així, es va perdre el costum de fer vida col·lectiva al carrer i mentre fa unes dècades era habitual que el carrer i l'espai públic fos ocupat de forma col·lectiva per a la relació social entre les persones, avui en dia aquest tipus de comportament cada cop són menys freqüent. La interacció espontània entre persones desconegudes cada cop es dona menys i l'ús col·lectiu de l'espai públic urbà també cada cop és menys freqüent, perdent-se hàbits com el fet de treure la cadira al carrer i fer petar la xerrada.

A l'hora d'analitzar els estils de vida urbans avui en dia des de l'òptica de les relacions socials a la ciutat, cal posar especial èmfasi en el concepte de barri, entenent el barri com una unitat urbana dins de la ciutat amb unes relacions internes i amb una personalitat sociocultural pròpia que permet identificar el barri com una comunitat social diferenciada.

Molts barris són espais urbans dins la gran ciutat on s'hi desenvolupen intensos lligams entre les persones, es potencia el sentiment de comunitat i existeix un elevat grau de coneixença entre els veïns i veïnes i, en conseqüència, una major confiança interpersonal. En aquells indrets on es manté el caràcter de barri, la ciutat compacta és clarament un teixit urbà que fomenta la cohesió social. Molts barris històrics de Barcelona i d'altres ciutats grans mantenen aquesta lògica de funcionament. És el cas, per exemple, de Gràcia o Sant Andreu a Barcelona, el centre de Badalona, Bellvitge a l'Hospitalet o barris en els quals s'hi ha desenvolupat exitosos processos participatius de transformació comunitària, com Trinitat Nova o Torre Baró, entre d'altres.

Per tant, a la ciutat compacta existeixen moltes zones amb caràcter de barri on, tot i la gran magnitud de la ciutat, les relacions socials entre les persones són intenses, la gent es coneix i existeixen forts lligams interpersonal vinculats a un fort sentiment de pertinença a una comunitat. No és menys cert, però, que en moltes zones de les grans ciutats compactes aquesta lògica de funcionament de les relacions socials s'està perdent en benefici d'una anòmia generalitzada de la ciutadania. En aquest

sentit, processos com el que s'està duent a terme actualment a Barcelona amb un segon nivell de descentralització en barris tenen per objectiu recuperar el sentiment d'identitat de la ciutadania amb el seu barri i generar compromisos cívics amb el territori a través del foment del sentiment de pertinença a una comunitat.

La ciutat cohesionada

Tothom coincideix a dir que la relació que mantenen els ciutadans de la ciutat és diferent a la relació que mantenen els vilatans i vilatanes d'un poble. Als pobles el nivell de coneixement entre el conjunt de la ciutadania és molt més elevat i les relacions són més intenses, a la vegada que existeix un major control social. Aquest tipus de relacions socials que trobem als pobles s'explica bàsicament per dos factors: la magnitud de la comunitat i l'arrelament al lloc. El fet de ser comunitats amb poca població facilita que la gent es conegui i, a més, molts d'aquests vilatans i vilatanes són de famílies tradicionals del poble, que tota la vida hi ha residit i que es coneixen i es relacionen des de fa molts anys.

Indubtablement, el procés de desconcentració demogràfica que està patint la Regió Metropolitana de Barcelona està transformant aquestes dues propietats dels pobles de la segona corona metropolitana, que veuen com la seva població s'incrementa amb ciutadania nouvinguda. Aquests nous creixements poblacionals tendeixen a concentrar-se en noves zones urbanes de baixa densitat i, com veurem més endavant, desenvolupen uns nous estils de vida urbans molt diferents als del poble tradicional. En aquest sentit, als pobles de la segona corona metropolitana hi continua havent una potent xarxa de relacions interpersonals i un elevat control social, però amb un nou component urbà i demogràfic caracteritzat per un estil de vida que no té res a veure amb l'estil de vida del poble tradicional.

Són aquests nous creixements urbans de baixa densitat, localitzats a la segona corona metropolitana, els que vull contraposar amb l'estil de vida de la ciutat compacta en termes de cohesió social i de relacions interpersonals.

La següent cita ens mostra com, salvant les distàncies amb el tipus de relacions interpersonals dels pobles tradicionals, la ciutat, mercès a la seva compacitat, és un espai urbà que fomenta la interacció ciutadana i les relacions interpersonals:

"Som 9 veïns i hi ha bona relació. Estem partint que vivim en una ciutat molt gran i la gent no té relació com en un poble. Quan ens veiem ens saludem, som educats tots. Amb les nenes del davant, les meves filles han anat a jugar a casa seva. No és que nosaltres anem a casa d'uns a l'altra però, en general, una relació no només de saludar-se, pots portar una conversa un dia

que et trobes a l'escala o al carrer." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

En canvi, en relació a la urbanització dispersa, la ciutat compacta és un espai urbà molt més relacional, tal i com veurem en els següents apartats. Així, si bé és cert que el tipus de relacions socials de la ciutat compacta poden ser menys intenses a la ciutat compacta que al poble tradicional, si ho comparem amb els nous creixements urbans de baixa densitat de la segona corona metropolitana veiem com la ciutat compacta, malgrat haver perdut intensitat relacionals en relació a unes dècades enrere, és un espai que, per la seva forma urbana, fomenta la interacció entre les persones. La següent cita exemplifica aquest fet:

"Suposo que la comunicació entre els veïns també... encara que de tant en tant tu diguis -tu a casa teva i jo a casa meva- també t'agrada participar amb els veïns en d'altres coses. Sempre tens algú per demanar qualsevol cosa o algú que et deixi alguna cosa, parlar-ne... No només tu sol en la teva casa, sinó parlar amb l'altre gent. (...) Hi ha molts llocs on pots anar a fer vida social. La gent jove té el Casal de Joves, la gent gran té els seus casals, aquí, com sóc de l'Ateneu, tota la gent que tinc aquí també la conec. Aquí es fa teatre, xerrades, es fan coses..." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

Són molts els indrets de la ciutat on es manté la lògica de barri, amb un fort sentiment de pertinença i amb unes relacions socials entre les persones de gran intensitat. Moltes de les persones entrevistades a la ciutat compacta han fet referència al seu barri o al seu entorn urbà més immediat quan se'ls preguntava per la seva vida social i les seves relacions. D'altra banda, han estat persones de tots els grups d'edat de la ciutat compacta els que han mostrat com la ciutat els ha proporcionat una xarxa de relacions socials de proximitat, tot i que la relació social de barri i de carrer és més pròpia de la gent gran que manté una tradició molt estesa als barris fa unes dècades, Vegem-ho:

"Ens trobem per l'Eixample, som del barri, de l'escola, i som més sedentaris, més mandrosos. Anem a casa un dels altres, o a la pista de bàsquet de l'Escola Industrial... Ningú té cotxe, així que ens quedem per aquí." (noi jove i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"(Con los vecinos la relación es) buena, normalmente bien. Más que amistad, porque muchos son familia. No somos de aquellas personas que nos encerramos en casa sino que paseamos y charlamos, y "hola" y "adiós" pero luego cada uno a su casa. Y va bien charlar, porque unos dicen una cosa, otra otra... unos dan su opinión y otra otra y va bien variar, no solo trabajo y familia. (...) Y la gente cuando se encuentra se relaciona, si se conoce. (...) Los tengo vistos, de la calle, del súper, de la plaza, de comprar y te saludas. Y los he conocido aquí, del día a día, del bloque o del mercado, que es donde más nos juntamos las mujeres, o del colegio, con las madres, y siempre queda la amistad con ellos." (dona adulta resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

"I per aquí també t'ajuntes amb alguns que també coneixes i fas la xerrada. (...) Em coneixen. Quan vaig a buscar el pa, tant el pare com el fill, sempre estan amb bromes amb mi. A vegades passo per davant, que no entro, i "Ramon!", em saluden. I aquí a tendes també. A vegades em saluden persones que dic, d'on em coneixen?" (home gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

La següent cita ens mostra un fet que ja ha sortit en d'altres cites i és que el fet de viure en habitatges plurifamiliars proporciona una major proximitat als veïns, fet que origina una major interacció i per tant incrementa la probabilitat que s'acabi establint una relació social més intensa. Això també es produeix pel fet que a la ciutat compacta els ciutadans i ciutadanes tendeixen a fer molta més vida al seu propi barri, desplaçant-se a peu i, per tant, incrementant les possibilitats d'interactuar amb la resta de ciutadans d'un mateix territori. En canvi, a la urbanització dispersa això no és així, doncs la distància entre els habitatges, la impossibilitat d'utilitzar el barri per a determinats usos i la necessitat de desplaçar-se amb vehicle privat limiten enormement les possibilitats d'interacció entre els veïns i veïnes d'un mateix territori.

"Me gusta el contacto humano, la convivencia en la escalera, eso de -hola, buenos días- es bonito." (home adult resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

En definitiva, la ciutat compacta és encara avui en dia un espai de relació en el qual la proximitat, la densitat i la complexitat obren unes grans possibilitats d'interacció social. Una interacció molt diferent a la dels pobles tradicionals on, entre d'altres, el control social és molt més elevat. Una interacció dificultada també, i com veurem tot seguit, per un procés d'individualització de les societats occidentals i per la magnitud demogràfic de les grans aglomeracions urbanes que pot difuminar la seva ciutadania, tal i com mostra la següent cita:

"(Amb la gent del barri) bé, hi ha de tot com a tot arreu però bé. Tampoc no ens coneixem tots. Hi ha molts blocs i hi ha molta gent." (noia jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

En tot cas, però, el teixit urbà compacte i amb barreja d'usos permet i potencia aquesta interacció social i, quan s'aconsegueix desenvolupar el caràcter de barri d'una zona urbana immersa en la metròpolis, aquesta zona urbana pot acabar funcionant sota una lògica comunitària amb una densa xarxa de relacions socials. Tot i això, i com mostra la següent cita, la xarxa de relacions socials de cada individu sempre acabarà depenent del mateix individu.

"En principi sí que n'hi havia i n'hi ha però jo no en sóc aficionat a la vida de veïns. Aquí a l'escala érem 3 matrimonis i els dissabtes quedàvem per xerrar fins a la una (...) La meva dona es relaciona amb la gent, els de l'escala.... la coneixen a les botigues, és molt xerraire, però jo sempre he treballat fora i costa relacionar-se." (home gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

Molts dels actuals residents a zones de baixa densitat urbana provenen de la ciutat compacta i, per tant, poden comparar els estils de vida d'un i altre lloc. En la següent cita, una dona que actualment resideix en una zona de teixit urbà de baixa densitat a Matadepera però que anteriorment vivia en una zona compacta a Terrassa explica les diferències que troba entre els dos estils de vida pel que fa al nivell de relacions socials amb la resta de la comunitat, explicitant com la ciutat compacta és un espai urbà on és més fàcil desenvolupar-hi un nivell elevat de relacions socials, per la densitat i les oportunitats que ofereix.

"Feia més relacions socials quan vivia a Terrassa que aquí, en aquest sentit. Perquè tens més oportunitats. A més, fan més activitats per nens, i tens més fàcil per sortir." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

La ciutat aïlla

Com s'ha explicat detalladament en capítols anteriors, la societat d'avui en dia és una societat sotmesa a un fort procés d'individualització. Aquest fenomen s'ha plasmat en els estils de vida urbans i en les formes de relació entre les persones tant a la ciutat compacta com a la urbanització dispersa.

Així, les relacions socials de la ciutat compacta no són iguals avui que fa unes dècades, doncs les persones han canviat de forma generalitzada els seus patrons de comportament i actualment es regeixen per una lògica més individual, més específica de cada individu i més orientada cap al consum i l'heterogeneïtat.

Aquests nous patrons de comportament, però, s'expressen de forma diferent a la ciutat compacta i a la urbanització dispersa, desenvolupant-se a cadascuna d'aquestes tipologies urbanes estils de vida força diferenciats, tal i com s'està mostrant en aquest capítol.

A la ciutat compacta, l'efecte de la individualització pren dues vessants. Per una banda pot intensificar l'anòmia de la ciutat, fins el punt que molts residents de la ciutat es senten anònims enmig de la gran urbs. D'altra banda, però, la individualització a la ciutat compacta també actua diversificant els col·lectius i enriquint les interaccions socials possibilitant una major pluralitat en les relacions fruit de l'heterogeneïtzació social que produeix el fenomen de la individualització. Com s'ha mostrat anteriorment, a la ciutat s'hi expressa la diversitat. La barreja d'usos i la densitat de la ciutat compacta permeten que la diversificació social pròpia de la societat actual pugui mostrar-se a la ciutat sota una lògica d'interacció més que de segregació.

Tanmateix, tot i que la ciutat compacta és un indret d'expressió de la diversitat actual i d'interacció i relació social, també és cert que en moltes ocasions provoca un sentiment d'anonimat i d'aïllament de la resta de la societat.

La següent cita mostra com el creixent anonimat de la ciutadania a l'interior de la ciutat és un fenomen que s'ha accentuat en les darreres dècades i que, per tant, és una clara expressió d'un nou model de societat en el qual s'ha modificat tant l'estructura social com les formes de relacionar-se.

"El moviment que hi havia abans ja no hi és, surts al carrer i quasi no coneixes a ningú. Abans de punta a punta ja et coneixien i ara ja no et coneixen ni els de l'escala." (home gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

L'estructura social s'ha heterogeneïtzat difuminant-se les fronteres entre els diferents grups socials i, a la vegada, les formes de relació entre les persones han adquirit una lògica individual, perdent-se les lògiques col·lectives pròpies dels grups socials homogenis de la societat industrial moderna. Com diuen les següents cites, parlant de la relació amb la comunitat, avui en dia es tendeix a viure cadascú a casa seva, fent front als problemes de forma individual.

"La propia de los "buenos días", de resolver problemas puntuales de la comunidad, pero no mucho más personales (...) Ahora, supongo que cada uno en sus casas estamos mucho mejor." (home adult resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

"La gente va a la suya, que también es lógico. Aquí pasas de largo siempre." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

Tanmateix, molts dels residents la ciutat compacta que opten per viure a la ciutat des de l'anonimat defensen aquest estil de vida. Aquest discurs, de defensar viure a la ciutat perquè és un lloc on quedés diluït entre la multitud, és un discurs que s'ha identificat entre els més joves, doncs es tracta d'un grup d'edat molt habituat a les característiques de la nova societat individualitzada. Per contra, és la gent gran la que se'n recorda de quan als barris de la ciutat hi havia una major confiança interpersonal, hi havia més sentiment de comunitat i es feia més vida al carrer. Les següents cites, de joves residents a la ciutat compacta, mostren el discurs en defensa de l'anonimat que ofereix la ciutat:

"Sí (la ciutat és anònima)... és molt gran. No crec que sigui dolent, és normal, per a mi m'està bé. En un poble la gent es coneix més, és més petit, i aquí o et sonen o res." (noi jove resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"Sí (la ciutat és anònima)... tampoc tinc interès en que la gent em conegui, no em preocupa això, estàs com diluït." (noi jove i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

Amb tot, es pot afirmar que el model de ciutat compacta tradicional permet que la diversitat de la societat actual s'hi expressi i fomenta la interacció social a través de la densitat i la barreja d'usos però, al mateix temps, és també un espai d'anonimat on les persones queden diluïdes enmig d'una gran massa urbana. Els dos fenòmens, la interacció social diversificada i l'anonimat tenen lloc al mateix temps i, tots dos, són l'expressió urbana del procés d'individualització de la segona modernitat. Un procés que, com es veurà a continuació, també ha afectat, tot i que de forma diferent, a la segona corona metropolitana i els seus nous creixements dispersos. La següent cita mostra com l'anonimat no és un fenomen exclusiu de la ciutat compacta. En la cita, una dona que actualment resideix en una zona d'urbanització dispersa de la segona corona metropolitana però que anteriorment havia residit a Barcelona compara el sentiment d'anonimat dels dos models urbans. La cita mostra com a tots dos models urbans s'experimenta aquest sentiment d'anonimat:

"Vaig venir als 20 anys de Barcelona i en el bloc de pisos vàrem estar 6 anys i pràcticament només coneixíem la veïna del costat i la d'enfront. Teníem certa amistat però tampoc ens coneixíem gaire. Ens passava el mateix que aquí però en més concentrats. Vaig viure a l'Eixample, a Poble Sec... i érem de barri. No em sentia molt integrada a la ciutat. Em sentia que cadascú tenia la seva vida." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

14.2 Urbanització dispersa: mobilitat i privacitat

Els nous creixements urbans de baixa densitat que han proliferat arreu de la segona corona metropolitana porten associats nous estils de vida urbans que, fora de la ciutat tradicional s'impregnen d'elements metropolitans, barrejats amb elements propis de l'espai obert però que no són rurals sinó que són clarament urbans.

Tampoc a la urbanització dispersa té sentit parlar d'un únic estil de vida doncs, com ja he esmentat anteriorment, en una societat diversificada i individualitzada els estils de vida es multipliquen. Al igual que amb la ciutat compacta, es poden identificar alguns elements força comuns en la manera com els ciutadans i ciutadanes de la urbanització dispersa viuen el seu entorn urbà. Tanmateix, la urbanització dispersa no és homogènia i en funció de la tipologia urbana i de la renda dels seus residents els estils de vida seran força diferents. En aquest sentit, cal fer notar que no tenen el mateix estil de vida els residents en zones de baixa densitat amb cases adossades, que habitualment són ciutadans i ciutadanes de rendes mitges o mitges-baixes, que els residents a zones de baixa densitat amb cases unifamiliars aïllades i amb un gran poder adquisitiu, tot i que, com veurem, sí que tenen trets en comú.

14.2.1 Més espai

La primera de les característiques comunes que destaquen els residents en zones urbanes de baixa densitat és la major disponibilitat d'espai, tant a nivell individual i familiar com a nivell de l'entorn urbà en el qual resideixen.

Com mostra la següent cita, el fet de poder tenir un espai propi molt ampli i clarament separat de l'espai públic proporciona un aïllament de l'individu, molt associat al procés d'individualització que estan vivint les societats occidentals en les darreres dècades. Mentre a la ciutat compacta aquest procés podia traduir-se en una major diversificació de la societat i, per tant, les relacions socials enlloc de deteriorar-se podien enriquir-se amb la pluralitat creixent de la societat; en un context d'urbanització dispersa la individualització es canalitza vers l'aïllament en un espai privat.

Precisament el que es busca en aquests estils de vida és apartar-se de la resta de la societat, tenir el mínim contacte amb la resta de la comunitat i no necessitar dels espais col·lectius de la ciutat. En aquest sentit, el fet de tenir espais propis per a quasi totes les necessitats a satisfer fa que els residents a la urbanització dispersa tinguin una necessitat molt menor d'utilitzar espais col·lectius. A la ciutat compacta els pisos solen ser de dimensions reduïdes i això provoca una major necessitat d'utilitzar l'espai obert que ofereix la ciutat. En canvi, a la urbanització dispersa, les cases unifamiliars o adossades solen ser més grans i els seus residents disposen de molt espai per a satisfer les seves necessitats.

"Per l'espai, aquí estàs molt acostumat a tenir molt espai a casa i arribar a un bloc de pisos allà, agafar l'ascensor...que sents el veí del davant, el del costat i no sé què...si cuina la veïna de sobre... En canvi aquí tens el teu espai. I a més és això, et lledes i surts al jardí... No té preu, penso jo. Obrir la finestra i trobar-te tots els cotxes a la Meridiana o obrir la finestra i trobar-te els arbres, els gossos..." (noia jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

A més, com mostra la següent cita, les cases unifamiliars de la urbanització dispersa també acostumen a tenir un espai exterior privat en forma de jardí, moltes vegades amb complements com una piscina que, sens dubte, redueixen la necessitat de sortir de l'entorn privat i, per tant, genera un estil de vida basat en la privacitat.

"Vam veure que necessitàvem una casa on els nens es pugessin esplaiar, guerregar, pujar els arbres i fer el que els donés la gana. Aleshores, buscant una casa, vam trobar aquesta que era molt barata perquè la gent encara no havia agafat el tranquillo de comprar-se una casa fora. En aquesta casa, que estava molt aïllada, ara no costa gens d'arribar, però aquí només teníem camps i bosc." (dona gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

D'altra banda, la baixa densitat urbana permet que la natura s'endinsi molt més a la trama urbana. Es tracta d'un model urbà més obert a l'exterior i aquest és un dels elements més valorats pels seus residents. Així doncs, en les zones urbanes de baixa densitat s'acostumen a desenvolupar estils de vida que valoren el fet de disposar d'un espai exterior ampli i obert. Vegem-ho amb les següents cites.

"Perquè jo, sortir de casa i en dos minuts plantar-me enmig d'un bosc o en una vinya, o un camp o baixar al mar...o pujar i veure muntanyes,...sense això no podria viure." (noi jove i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"Home, encara ens queda paisatge (...) i pots passejar mentre a Terrassa per passejar com a molt tens la Rambla o a Sabadell on tot és tràfic. (...)" (home gran i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"Aquí tenies, en aquella època, tots els avantatges o les condicions favorables d'un poble més o menys petit i un nivell de confort en poder-te fer una cosa pròpia molt més gran que un pis a Barcelona. Vam comprar el terreny i ens vam fer la casa." (home adult i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

En aquest sentit, també alguns residents a la ciutat compacta, tot i defensar el seu estil de vida, han identificat com la ciutat densa és limitada en quant a l'oferta d'espai obert i, per a determinats usos, reconeixen els avantatges del model urbà de baixa densitat.

Tanmateix, tot i reconèixer aquestes limitacions, la gran majoria dels entrevistats i entrevistades de la ciutat compacta defensen el seu estil de vida i, en tot cas, gaudeixen dels avantatges dels pobles o del model urbà de baixa densitat a través d'una segona residència per les vacances i els caps de setmana. La següent cita n'és un exemple.

"Yo, tengo la suerte de tener un parque justo delante pero...por ejemplo, yo soy una persona que intenta ser muy activa en cuanto actividad física y tengo que desplazarme, ir a un gimnasio, salvo que coja el coche y me salga a las afueras. (...) Salvo que tenga una casa adosada y unos terrenos para hacer estas actividades físicas." (home adult resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

14.2.2 Tranquil·litat

Una altra de les característiques de l'estil de vida dels residents a la urbanització dispersa és la voluntat de viure sota uns paràmetres de tranquil·litat. És molt comú entre els residents a les zones urbanes de baixa densitat, independentment de la seva renda, al·ludir a la tranquil·litat com un dels principals elogis a l'estil de vida associat a la forma urbana en la que resideixen.

Al igual que el fet de disposar d'un espai propi permet als residents a la urbanització dispersa canalitzar la seva individualització vers la privacitat a través de l'aïllament, és també a través d'aquest aïllament que s'aconsegueix la tranquil·litat altament valorada pels residents en aquest entorn urbà. Així, la baixa densitat ofereix distància a la resta de veïns d'una comunitat i això és el que proporciona tranquil·litat. A la ciutat compacta, en canvi, passa tot el contrari: la densitat ofereix proximitat i interacció amb la resta de membres de la comunitat i precisament d'això és del què fugen molts dels residents de la urbanització dispersa.

La urbanització dispersa, en pro de la tranquil·litat, esdevé un model urbà d'aïllament social on els residents es refugien fugint de la complexitat, el moviment i la diversitat que, en un època de diversificació social, emergeix a la ciutat compacta.

La següent cita mostra aquesta voluntat de fugir del moviment de la ciutat i distanciar-se de la resta de membres de la comunitat sota el pretext d'aconseguir una major tranquil·litat.

"Y en un piso oyes que si el vecino, la escalera, los problemas de la comunidad (...) Sí, me vine porque me gustaba y quería marchar de la ciudad. Lo que no haría nunca es volver a la ciudad porque la vida de aquí no es la misma. En Barcelona, el tráfico, los coches, los ruidos... aquí te vas a Alella y sabes que no hay nadie, a lo mejor cuatro que están allí hablando... (...)" (home gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

La cerca de la tranquil·litat, associant aquesta major tranquil·litat a una millor qualitat de vida, és un tret comú a l'hora d'argumentar la migració des del centre de la Regió Metropolitana cap a la urbanització dispersa de la segona corona metropolitana. Les següents cites, totes elles de persones que han optat per aquesta migració, mostren aquest fet.

"(Vaig venir buscant) la tranquil·litat. No hi ha massa trànsit, aquí estàs molt tranquil." (dona gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"Tinc tranquil·litat, tinc molt camp a la vora, aquí mateix, només a la porta de casa, la vida és molt diferent aquí. Ni l'estrès de la ciutat ni res de tot això." (dona gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"És tot molt tranquil, allà a Barcelona és tot molts soroll i obres la finestra... i no té punt de comparació. Aquí tens més natura, respire aire més pur... Sembla molt tòpic però jo prefereixo viure aquí, encara que no tinguis ni els serveis ni res. Però bueno, agafes l'autobús, que tothom l'agafa, i surts de festa abans per arribar al lloc i... però jo ho prefereixo." (noia jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

D'altra banda, tot i que aquest estil de vida es basa en un major aïllament dels individus a través d'un model urbà de baixa densitat, això no significa que els seus residents perdin tota la seva activitat

relacional. També en aquestes formes urbanes existeixen activitats relacionals, comunitàries i associatives, però no amb la mateixa intensitat que a la ciutat compacta. A més, quan hi són, el més comú és que estiguin vinculades al centre del municipi del qual formen part les noves urbanitzacions i, per tant, són un fenomen més associat al poble que no pas a la urbanització. En tot cas, tal i com mostra la següent cita d'una persona associada resident a una zona de baixa densitat urbana, les formes de relacionar-se són diferents que a la ciutat i venen pautades també per una major tranquil·litat.

"Et trobes la gent amb més calma, més tranquil·la. A la ciutat passa tot més ràpid, també passen més coses, perquè hi ha més gent, més moviment. Aquí, en canvi, hi ha més tranquil·litat i, fins i tot quan hi ha moviment és diferent, menys estressant (...). És un poble bastant tranquil, que hi ha bastant bosc, bastant camp... Que esta una mica enmig de la natura però a la vegada no estàs incomunicat. És una sintonia que crec que esta bé." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

D'altra banda, les persones que han optat pel canvi de residència des del centre de la regió cap a la segona corona metropolitana, continuen mantenint trets urbans en el seu estil de vida i, tot i refugiar-se en un model urbà de baixa densitat en pro de la tranquil·litat, continuen mantenint comportaments urbans i utilitzen la ciutat compacta per satisfer moltes de les seves necessitats quotidianes, bé sigui desplaçant-s'hi entre setmana, expressament o aprofitant que hi treballen, o bé sigui desplaçant-s'hi els caps de setmana. Així, mentre molts residents a la ciutat compacta fugen de la ciutat els caps de setmana buscant l'espai obert i la proximitat a la natura, molts residents a la urbanització dispersa es desplacen a la ciutat compacta en recerca de la diversitat i l'oferta d'oci. Per explicar aquests comportaments cal entendre la totalitat de la Regió Metropolitana de Barcelona com un únic territori que, de forma global i mercès a l'actual xarxa d'infraestructures viàries, satisfà el conjunt de les necessitats de tots els seus residents independentment del seu lloc de residència, complementant-se a través dels seus usos, dispersant alguns usos al mateix temps que es reforça la centralitat d'altres usos. La següent cita ho exemplifiquen.

"No me n'aniria d'aquí perquè està molt a prop de Barcelona però vius fora, cosa que per mi és molt gratificant. M'agrada molt anar a Barcelona, hi vaig dos o tres vegades a la setmana, però després, quan fa unes hores que hi sóc, vull tornar a casa, i quan arribo amb la tranquil·litat em sento més a gust. El cap de setmana no m'agrada bellugar-me i estic còmode aquí, no esticangoixada dins d'un pis petit i estic vivint a fora, que si vull passejar ho tinc aquí mateix i no em fa falta fer maletes els divendres i els dissabtes. (...) La tranquil·litat. Et dona sentiment d'amplitud, tancat per mi res. Em sento més a casa meva. (...) A mi ja m'està bé tenir tranquil·litat a casa meva perquè no sóc de follón, i quan en vull ja vaig a buscar-lo." (dona adulta resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

D'altra banda, els residents de la ciutat compacta també perceben que l'entorn urbà de la urbanització dispersa és més tranquil, però excepte algun cas com el que s'exposa a continuació, la gran majoria

aposten per continuar residint a la ciutat compacta per tot allò que els ofereix i, en tot cas, quan necessiten d'un entorn de més tranquil·litat ja el busquen marxant de la ciutat els caps de setmana.

"Si tuviera que rehacer mi vida sería en una casa unifamiliar en las afueras. (...) Es otra manera de vivir, una situación más tranquila en su momento... (...) Tampoco significa una casa solo en medio del monte, sino en una urbanización (...) que el contacto con la gente no es tan intenso que en un bloque de pisos. (...) Primero la amplitud de vivienda, que normalmente es más que en un piso. Y luego la tranquilidad, la posibilidad de hacer mis caminatas, en el campo o en la playa, la tranquilidad de hacer lo que quieras, hacer una fiesta (...). No hay tanta actividad social pero es la tranquilidad que todos a veces añoramos." (home adult resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

En general, els residents de la ciutat compacta no presenten un discurs com el que s'acaba de mostrar sinó que valoren el fet de poder marxar de la ciutat puntualment durant les vacances o els caps de setmana però no deixarien de viure al centre de la RMB. A més de tota l'oferta de proximitat, serveis i diversitat, consideren que la urbanització dispersa està mancada de vida i mancada de moviment, tal i com queda clarament reflectit en la següent cita:

"Allà és més tranquil però és mort, i joestic acostumat a una vida plena de moviment." (home gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

14.2.3 Mobilitat i manca de serveis

Els nous creixements urbans de baixa densitat a la segona corona metropolitana de Barcelona estan configurats per zones exclusivament residencials, amb una gran mancança de serveis, comerços i oci. Tal i com es mostrarà més endavant, la zonificació de la Regió Metropolitana amb la proliferació d'aquestes zones residencials posa en dubte el concepte de ciutat en la mesura que es generen espais urbanitzats en els quals no hi ha barreja d'usos i es dificulta la interacció i l'intercanvi entre les persones per la manca d'espais de trobada: parcs, places, comerços, equipaments públics... Es generen així construccions urbanes mancades d'identitat, amb una clara funcionalitat residencial però sense capacitat per oferir la resta de les funcions associades a la ciutat que, amb el procés de dispersió de la ciutat sobre el territori, s'han escampat pel conjunt del territori metropolità.

Les següents cites ens mostren com el caràcter exclusivament residencial d'aquestes zones urbanes de baixa densitat provoquen la manca de serveis i obliguen als seus residents a desplaçar-se per satisfer qualsevol altra necessitat que vagi més enllà de la simple residència com pot ser el treball, l'oci, la compra o els serveis bàsics (sanitat, educació, etc.).

"(Al barrio le faltan) equipamientos, una buena plaza, unos buenos bancos donde la gente pueda salir a pasear, con los perros, en vez de tener que salir al campo, para poder tener una charla." (home gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"I en quant a escoles i coses d'així n'hi ha... estan al poble però no al barri, que és una urbanització, com un barri, però botigues a la zona residencial no n'hi ha. Pots anar-hi a peu però carregada no pots pujar. Jo hi vaig en cotxe. (...) Però aquí o tenim cotxe i sortim del poble que és molt petit o hem d'anar a Teià que hi ha un parc gran. Aquí no tenim coses d'aquestes, la Farmàcia i punt." (dona adulta resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"De col·legis, ja te n'has d'anar a Can Teixidor. Biblioteques per aquí, no, has d'anar al Masnou o Alella (...) (A aquesta zona no hi ha botigues) has d'anar bastant més amunt, has d'agafar el cotxe i marxar per buscar el pa, un paquet de sal..." (dona gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

L'homogeneïtat urbana d'aquestes zones, mancades d'una barreja d'usos urbans, obliga als seus residents a desplaçar-se amb vehicle i això acaba generant una situació en què aquests residents no utilitzen els espais i els comerços del propi municipi sinó que satisfan aquestes necessitats en altres zones on els és més fàcil accedir amb el vehicle privat i on poden trobar una concentració d'altres usos, com és el cas del grans centres comercials. D'això se'n ressenteixen els municipis de la segona corona metropolitana que han vist com la seva població s'ha incrementat de forma espectacular però els nouvinguts i nouvingudes únicament utilitzen el municipi com a lloc de residència, no com a espai d'oci, relació o compra. Així, tal i com es mostra en la següent cita, la pràctica obligatorietat a agafar el vehicle privat i la proximitat a zones de centralitat provoca que els centres dels pobles de la segona corona metropolitana no siguin espais de centralitat per als nous residents a aquests municipis.

"Barcelona, a 15 minuts, oferint tot tipus de serveis, d'espectacles, també seria una mica del gènere tonto voler aquí un Liceu (...). I això a nivell de serveis com de compra, tenir aquestes característiques de disseminació, tothom agafa el cotxe per tot. La gent camina poc, perquè hi ha urbanitzacions on has d'agafar el cotxe i això és una de les queixes de l'Associació de Comerciants del poble. La gent un cop agafat el cotxe li és més còmode anar al Caprabo, al Pryca, que té aparcament i tota una sèrie de serveis que no venir al poble que té dificultats per aparcar, que les coses són bastant més cares... I tot això contribueix a que no hi hagi aquesta relació, sinó que la gent tendeix encara a escampar més en comptes de confluïr." (home adult i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

Les infraestructures viàries actuals, el reforçament de les antigues centralitats i la creació de noves centralitats, tant al centre de la regió com als subcentres metropolitans o a la perifèria en forma de centres comercials, han generat una situació en què ha incrementat la proximitat a moltes zones de centralitat arreu de la Regió Metropolitana. És aquesta proximitat relativa a les zones de centralitat el que permet dispersar les zones residencials sense haver de renunciar a altres usos propis de la ciutat. D'aquesta manera, els residents a les zones de baixa densitat urbana perceben que han millorat la

seva qualitat de vida pel que fa a l'àmbit residencial al mateix temps que mantenen una proximitat relativa a zones de centralitat per desenvolupar altres activitats.

El cas és que aquesta concepció del territori no només ha provocat una enorme transformació territorial sinó que ha originat nous estils de vida urbans doncs, si bé moltes activitats pròpies de la ciutat es continuen desenvolupant a nivell metropolità, la forma com aquestes activitats es desenvolupen és molt diferent i es caracteritza per una nova manera de viure dels individus i una nova manera de relacionar-se. Com s'ha anat mostrant, aquest canvi territorial origina uns estils de vida enfocats vers la privacitat i l'aïllament en l'entorn residencial i unes formes de relació molt menys espontànies perquè hi ha menys espais d'interacció casual, molt menys diverses perquè els usos urbans s'han zonificat i molt menys plurals perquè, com es mostrarà més endavant, les noves zones urbanes i els nous espais de consum atrauen sectors de població molt homogenis.

Les següents cites mostren com aquesta proximitat relativa a diferents espais de centralitat ha permès la proliferació de les zones urbanes de baixa densitat al mateix temps que els seus residents continuen desenvolupant moltes de les activitats pròpies d'un estil de vida urbà.

"Quan anem al teatre o al cinema anem a Badalona, Mataró o Barcelona. Però preferim la qualitat de vida que hi ha aquí a tenir que desplaçar-nos 15 minuts en cotxe, que no ens importa." (noia jove resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"l'oferta lúdica zero. Caps de setmana normals, has de baixar a Terrassa o Barcelona per fer coses..." (noia jove i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

La manca de molts usos funcionals a les noves zones urbanes de baixa densitat, la dispersió territorial d'aquests i altres usos urbans i la pròpia baixa densitat d'aquests teixits urbans que genera forçosament distàncies grans; tot plegat fa que els residents d'aquestes zones urbanes tinguin uns elevadíssims nivells de mobilitat quotidiana i una gran dependència del vehicle privat, doncs tant la dispersió com la baixa densitat fan totalment ineficient qualsevol sistema de transport públic.

Es genera així una situació clarament insostenible des d'un punt de vista ambiental perquè el brutal increment de la mobilitat amb vehicle privat, tal i com s'ha vist en apartats anteriors, provoca un gran increment de les emissions de gasos d'efecte hivernacle. Ara bé, aquest increment de la mobilitat està del tot associat al nou estil de vida urbà propi de les zones de baixa densitat i per més que els seus residents gaudeixin d'una elevada sensibilitat ambiental, com és el cas de la següent cita, el model urbà i l'estil de vida associat no ofereixen alternatives als seus residents que es veuen obligats i obligades a mantenir un elevadíssim nivell de mobilitat quotidiana.

"Hi ha molta dependència del cotxe per la zona on estem nosaltres, tot i que considero que som dels que fem moltes coses caminant. Tot i la distància, a la que puc, miro d'anar als llocs caminant. Però, evidentment, per anar de pressa, tens una dependència del cotxe. I a vegades penses que distàncies que a Terrassa les faries caminant, aquí les fas amb el cotxe. Suposo que com estic tan convençuda de viure aquí, hi veig més coses a favor que en contra. Entenc que no és sostenible i ho sé, que tot el món visqui com estic vivint jo. I això és una de les coses que, a vegades, a mi em crea cert malestar." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

La dispersió i la baixa densitat del model també generen un major nombre de desplaçaments i una major dependència del vehicle privat inclòs en aquells casos en què els residents a la urbanització dispersa opten per intentar satisfer el màxim nombre de necessitats possibles al mateix municipi, per tant, donant centralitat al mateix poble del propi municipi. El cas és que l'homogeneïtat residencial amb un model urbà dispers i de baixa densitat fa que calgui desplaçar-se quotidianament i fa que les distàncies siguin sempre grans. Vegem-ho amb les següents cites.

"De baixa densitat sí, però que sigui tan dispers... és el que menys m'agrada, perquè si es fan coses pel poble no hi pots anar fins al centre perquè queda lluny, i t'has de desplaçar en cotxe, o agafar l'autobús que els horaris no van gaire bé i fan que no hi hagi gaire vida al poble tampoc." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"Anar al forn i a comprar el diari ja són 28 o 30 minuts caminant i per anar al centre del poble igual. Hi ha altres limitacions. En cotxe no és res però la canalla té l'escola a Granollers i mentre no han tingut carnet ho han passat malament." (home adult resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

Aquest estil de vida urbà genera importants situacions de desigualtat i d'exclusió, doncs aquelles persones que pel motiu que sigui no poden conduir a tenen dificultats per desplaçar-se, en aquest context urbà queden del tot aïllades de la resta de la comunitat o passen a tenir una dependència absoluta d'altres membres de la seva família. Així, com s'explicita en les següents cites, l'estil de vida de la urbanització dispersa genera desigualtats de gènere per a moltes dones que sempre han fet les tasques de la llar i no disposen de carnet de conduir. Desigualtats d'edat per molts joves que no tenen edat per conduir cotxe o moto i veuen del tot minvades les seves possibilitats de desplaçar-se sense dependre dels pares. O pel col·lectiu de gent gran que, en moltes ocasions, té dificultats per a fer els desplaçaments llargs que exigeix aquest model urbà. És per això que, com es mostra en una de les cites, hi ha una part del col·lectiu de gent gran que quan arriba a una certa edat opta per abandonar aquest model urbà i tornar al centre de la ciutat o del poble on els desplaçaments són més curts i tot està més a mà.

"Allí dependes del coche porque no hay tren ni autobuses. Si te encuentras mal vas andando pero allí dependes de tu marido, del coche porque todo está lejos. Tampoco puedes estar como aquí pero allí también hay gente todo el año, pero no está todo pegado como aquí." (dona adulta resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

"A medida que te vas haciendo mayor la casa ya te sobra, es muy grande, son muchos gastos...me lo puedo permitir pero en un piso bueno, puede hacer que mi vida sea aún mejor todavía, a una casa no, a un piso. (...) Cuando ya eres mayor, aunque el nivel sea mejor que en un piso, en el pueblo si te encuentras mal bajas a la plaza, el coche ya no lo coges... Vivir en un sitio así es un engorro porque te tiene que venir a buscar alguien." (home gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

14.2.4 A la urbanització dispersa no hi ha vida

El caràcter exclusivament residencial de les zones d'urbanització dispersa, a més d'obligar a incrementar la mobilitat quotidiana i generar una gran dependència del vehicle privat, origina un model urbà mancat de vida social. El fet que no hi hagi barreja d'usos i activitats sumat a les distàncies entre els habitatges, les poques possibilitats d'interacció espontània i al fet que la gent visqui molt cap endins de casa seva sense necessitar dels espais col·lectius, dificulta enormement que l'entorn urbà de la urbanització dispersa sigui un entorn amb moviment i vida social.

De fet, com s'ha mostrat anteriorment, una de les característiques que els entrevistats i entrevistades ressalten d'aquest entorn urbà és la tranquil·litat, una tranquil·litat que en gran mesura ve proporcionada per aquesta manca de vida al carrer. Al no haver-hi ni comerços, ni botigues, ni equipaments ni espais d'oci fa que fer vida al carrer a la urbanització dispersa no tingui masses atractius, al mateix temps que s'eliminen aquells usos i activitats que generen vida social de forma espontània. A més, la manca de gent utilitzant l'espai públic urbà també el fa menys atractiu, doncs precisament un dels atractius de l'espai públic de la ciutat compacta és el seu moviment i la seva diversitat d'usuaris.

En la següent cita una dona resident a en una zona d'urbanització dispersa recalca aquesta diferència entre els dos models urbans. Mentre la ciutat compacta és un espai divers i amb moviment, la urbanització dispersa és un espai buit. Tanmateix, l'entrevistada tot i mostrar el seu entusiasme per la ciutat compacta per tota la diversitat que ofereix, opta per residir en un espai de baixa densitat urbana, tranquil, i fa ús de la ciutat quan li ve de gust, doncs la proximitat al centre de la RMB li permet utilitzar la ciutat compacta sempre que ho desitja.

"Al Passeig de Gràcia hi ha llibreries, coses de comprar... I perquè és molt més divertit, hi ha més afluència de gent, fins i tot veure passar tipus de gent, diferent, m'agrada. I aquí veus la

gent del poble que va a comprar, amb el carrito, la senyora gran, els nens al col·legi... és molt més limitat de gent. (...) I a nivell de barri no hi ha ningú. Quan vaig tenir les nenes i sortíem a passejar elles s'adormien i jo casi que també, perquè no trobàvem ningú. (...) És que jo sóc una enamorada de Barcelona encara que no hi visqui, quan fa temps que no hi vaig...uf! el centre de Barcelona m'agrada, no tot. Tampoc hi aniria a viure. (...) Poder quan sigui més velleja, el fet de poder baixar a baix i agafar un taxi... però aquí també la tinc aquesta avantatge. (...) A mi, com a persona, m'agrada més viure aquí." (dona adulta resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

Les següents cites constaten com l'entorn urbà de la urbanització dispersa és un entorn mancat d'activitat i de moviment. Les zones residencials de baixa densitat són funcionals únicament per a la funció residencial però exclouen la possibilitat de desenvolupar-hi altres usos o activitats pròpies d'una ciutat. Així, els seus residents acostumen a viure de portes endins, a les seves cases unifamiliars i als seus jardins, però fora de l'espai privat l'entorn urbà és buit de contingut, buit de moviment, buit de persones i buit de relació.

Als carrers de la urbanització dispersa difícilment s'hi veu gent i, per tant, les possibilitats d'interacció entre els veïns d'una comunitat són mínimes. A la baixa densitat i l'especialització funcional s'hi ha d'afegir la dependència del vehicle privat que fa que en la gran majoria de les vegades els residents a la urbanització dispersa surtin de casa amb cotxe i no a peu. Cotxe que, en moltes ocasions, guarden en un pàrquing a l'interior de la casa, amb la qual cosa qualsevol contacte amb la resta de veïns es fa pràcticament impossible doncs es surt i s'entra de la casa tancat en un altre espai privat: el vehicle. Tot plegat fa que l'ús que la ciutadania fa d'aquests entorns urbans sigui un ús exclusivament privat.

"El meu carrer no està asfaltat. No es veu a ningú passejant. És una zona residencial. És una muntanyeta, i jo visc a la part de baix, i a vegades veus gent passant amb bicicleta, caminant, però no trobes pràcticament a ningú. Jo baixo al poble caminant i m'hi trobo poca gent. (...) Una visió general del que passa a les urbanitzacions és que no hi ha relació. Potser amb el més veí sí, però... Em relaciono amb la meua família o... El meu fill està en una edat que vol anar a cases dels amics i estem sempre amunt i avall. Hi ha un amic seu que està molt a prop i hi va amb bicicleta, però els altres són d'altres urbanitzacions" (dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

Això no vol dir que els veïns de la urbanització dispersa no mantinguin cap tipus de vida social, més endavant entraré en aquest aspecte. Tal i com es mostra a l'anterior cita, sí que hi ha certa relació amb veïns de la mateixa urbanització o d'altres zones del municipi o de la regió. Ara bé, la relació sol produir-se en un entorn privat, és a dir anant els uns a casa dels altres o bé en espais urbans aliens a les zones residencials de baixa densitat, tal i com mostra la següent cita:

"(Aquí hi falta) un lloc per trobar-te a la gent. Per caminar anem a Granollers, al centre, més que aquí. Hi ha altres pobles que tenen centre per passejar, amb botigues, per trobar-te a la gent, però aquí no. (...). Són tot de cases unifamiliars que tot i que estem a prop estem separats, no hi

ha comunitat de barri, estem tranquils. (...). S'ha format com a centre de segones residències i això fa que siguin gent de cap de setmana o que ho utilitzen com a dormitori i costa més certa implicació." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

14.2.5 L'efecte de la renda: unifamiliars aïllades i unifamiliars adossades

La tipologia urbana de la urbanització dispersa de la segona corona de la Regió Metropolitana de Barcelona no és homogènia i els estils de vida dels seus residents tampoc ho és. No és el mateix tipus de gent el que marxa del centre o dels subcentres metropolitans i adquireix una casa unifamiliar aïllada en una zona d'alt estànding com poden ser les urbanitzacions d'Alella o Matadepera, que el que se'n va a viure a la segona corona metropolitana en una zona de baixa densitat però amb cases adossades a preus més assequibles que els pisos del centre de la regió.

La renda és un factor determinant pels estils de vida urbans tant a la ciutat compacta com a la urbanització dispersa. A la urbanització dispersa, en general, els grups socials solen agrupar-se en zones urbanes força homogènies, no tan sols urbanísticament sinó també socialment. Així, una de les principals característiques de les noves zones urbanes de baixa densitat és la seva homogeneïtat social interna. De fet, es pot argumentar, com farà més endavant, que un dels elements que busquen els individus que opten per aquest estil de vida és la seguretat que els ofereix aquesta homogeneïtat social.

A la ciutat compacta també hi trobem zones amb certa homogeneïtat social com poden ser les zones altes de Barcelona o alguns barris obres a la perifèria de la gran ciutat. Ara bé, en termes generals, la ciutat compacta és molt més heterogènia, molt més diversa i s'hi produeix un grau d'interacció entre els diferents col·lectius molt més elevat que el que es produeix a la urbanització dispersa. Així, tot i que l'estil de vida dels residents a la ciutat compacta també varia en funció de la renda, la ciutat, a través de la seva diversitat, la seva densitat i els seus espais urbans col·lectius ofereix moltes més possibilitats perquè els diferents estils de vida entrin en contacte en un mateix espai urbà, cosa que difícilment succeeix en un entorn d'urbanització dispersa de baixa densitat perquè ni hi ha els espais col·lectius d'interacció ni hi ha la diversitat social compartint un mateix entorn urbà.

A la urbanització dispersa hi ha una major segregació socioespacial i això permet associar estils de vida diferenciats a diferents zones urbanes. Així, per una qüestió de poder adquisitiu, les classes socials amb major poder adquisitiu quan fugen de la ciutat compacta s'agrupen en zones elitistes, amb grans cases unifamiliars, amb grans jardins i gairebé sempre amb una piscina particular. Es tracta d'entorns urbans de luxe, amb uns preus inassequibles per la gran majoria de la societat. Són entorns

urbans que clarament persegueixen diferenciar-se de la resta d'entorns urbans. En aquests casos, la casa unifamiliar i el mateix indret de residència, envoltat d'altres cases unifamiliars de luxe, esdevenen béns posicionals, és a dir que tenen el seu valor en el fet que només una elit de la societat pot adquirir-los (Hirsch 1980). Els ciutadans i ciutadanes que opten per aquest estil de vida venen determinats bàsicament pel seu poder adquisitiu elevat i no pas per altres característiques com podrien ser l'edat o el tipus de família.

D'altra banda, però, tal i com afirma (Muñoz 2004), existeix una gran proliferació de zones urbanes disperses i de baixa densitat que no responen a aquest perfil elitista sinó que responen a una dinàmica de preus relativament assequibles, més baixos que els preus dels pisos al centre de la regió metropolitana. En aquests casos el tipus d'habitatge no respon tant a la casa unifamiliar aïllada sinó que respon al model de cases unifamiliars adossades, tot i que també hi ha zones amb cases unifamiliars aïllades, molt menys luxoses i de dimensions molt més reduïdes. Els residents en aquests entorns urbans acostumen a ser famílies de rendes mitges o mitges-baixes que han fugit de la ciutat compacta pressionats pels preus dels habitatges i en recerca d'un entorn urbà més tranquil. En molts casos es tracta de parelles joves que a l'hora d'emancipar-se no troben habitatges assequibles al seu lloc d'origen i acaben marxant a la segona corona metropolitana, o famílies amb criatures que al incrementar el nombre de membres de la família veuen minvades les seves possibilitats econòmiques per mantenir-se a la ciutat, a la vegada que agraeixen la major disponibilitat d'espai que els ofereix la urbanització dispersa. Les dues cites que segueixen ho reflecteixen:

"(Vam venir aquí) pels preus i tampoc ens volíem escarrassar gaire i vam trobar això que estava bé i vam venir cap aquí. Sense intenció de quedar-nos gaire temps, ni ara tampoc, però en aquell moment ens anava bé i ara s'està molt a gust." (noi jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"El seu pis era massa petit perquè era un estudi però era un àtic amb molta terrassa i tenia un gos i clar, va venir al meu pis on no tenia ni balcó. L'ideal seria el meu pis i el seu un a sobre de l'altre, un dúplex, però a Barcelona és impossible. I llavors em va començar a dir -perquè no mires per aquí?-. Amb 50 milions a Barcelona quasi no vas enlloc i aquí et compres una masia amb no sé quantes hectàrees de terreny. A mi m'agrada més, per moure'm, Barcelona, que sempre m'ha anat molt bé. En canvi ell, que vivia a Horta, en una casa unifamiliar amb jardí... Són diferències. Per ell pujar a una casa amb ascensor era molt raro i per mi, tenir una casa a Barcelona amb jardí també. I a ell sí que li agrada tenir una terrassa a casa teva, jardí, no tenir ascensor... I vam començar a mirar per aquí i va preguntar a la immobiliària del seu barri quant li donaven pel pis, que era molt petit, i eren 20 o 25 milions, i aquí, per 30 tenies la gran casa. Això estava molt bé de preu (...) i era tan fàcil i era posar tants pocs diners que vam canviar." (dona adulta resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

Els residents en les zones urbanes elitistes de baixa densitat i els residents en noves zones urbanes de cases adossades i classes mitges mantenen determinats patrons comuns de comportament associats al fet de residir en entorns urbans residencials, dispersos i de baixa densitat. En tots dos casos es tracta de ciutadans i ciutadanes que tendeixen a enfocar el seu estil de vida vers la privacitat i l'aïllament, que tenen una gran dependència del vehicle privat i uns graus de mobilitat quotidiana molt elevats i que habiten entorns urbans mancats d'activitat, de moviment i d'interacció social.

Tot i tenir molts trets en comú, existeixen importants diferències entre els estils de vida i els patrons de comportament d'uns i altres entorns sociourbans. Així, per exemple, en les zones elitistes l'aïllament de la resta de la comunitat és molt més evident perquè hi ha una clara fragmentació de classe que en alguns casos arriba a materialitzar-se amb la contractació de serves privats de seguretat o amb el tancament físic de determinades zones urbanes, impeding així l'accés a qualsevol persona que no formi part d'aquesta comunitat.

En aquesta línia, a través de les entrevistes s'ha detectat com els residents a zones urbanes de baixa densitat i rendes altes tendeixen a valorar molt més l'aïllament de la resta de la societat. Entenen així que el fet de tenir una casa unifamiliar és un bé posicional que els permet, entre d'altres, poder gaudir d'aquest aïllament, cosa que no és possible amb les cases adossades que, per aquest motiu, no tenen la mateixa categoria de bé posicional (Hirsch 1980). La següent cita ho mostra clarament.

"Lo bueno de vivir en una casa es que todo es mucho más tranquilo, y cuando sales allí tienes la piscina, no te molesta nadie porque no es una casa apareada, no oyes los ruidos... (...) Cuando eres joven y tienes críos, no es lo mismo vivir en una torre que en una casa, la gente que puede, yo viviría en una casa si su nivel se lo permite." (home gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"Les adossades no, entre d'altres coses perquè a mi els veïns no m'agraden.(...) Em poden arribar a molestar, si cadascú està a casa seva encara, però que cadascú sàpiga el que fa l'altre no m'agrada. I a més a més això és un procés d'anys. De més jove he tingut més relació amb els veïns, de baixar, pujar, -agafa'm la nena que plou- i coses d'aquestes, però ara... Si la necessito la tinc (...) però això d'anar a prendre cafè, aquests lligams vaig fer-ho quan era jove però ara no en tinc necessitat. (...) A Barcelona, ens va passar que celebrem el Sant Joan, baixa la truita de patates, al petit jardinet... .i total, es va acabar com el rosario de l'Aurora. Aquest tipus ja no ho vull, ni les cases amb zona comunitària, perquè s'acaba malament, la gent li costa molt de delimitar les coses comuns, tu no pots envair-ho. I les cases comunitàries no deixen de ser pisos, però en comptes de verticals, horitzontals. (...) I si puc estar sola millor, tampoc sola allà dalt la muntanya, això tampoc." (dona adulta resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

En canvi, en les zones de rendes baixes, tot i les limitacions del teixit urbà de baixa densitat en relació a les possibilitats de desenvolupar relacions socials, existeix una major tendència a entrar en contacte amb els veïns, tal i com s'especifica en la següent cita:

"Sí, tens relació amb els més propers, perquè som dels primers, amb nanos de la mateixa edat... Tenim la colla de coneguts i després els que compartim activitat i sortim a caminar. Amb la resta de cases són de caps de setmana i ens coneixem de vista. Ens veiem quan anem a comprar, i xerrem una mica, "què tal?"...I et pots comunicar amb la gent i m'agrada." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

El fet de residir en zones d'alt valor adquisitiu porta a aquests residents no només a sentir-se realitzats pel fet de poder viure en una zona d'elit sinó també a creure que per aquest motiu haurien de gaudir d'un tracte preferencial. Així ho expressa un entrevistat en la següent cita:

"Vivo en un barrio de un pueblo que está catalogado como el barrio más caro de toda la costa, de lo más bueno. Eso de palabra, pero de hecho y de recibir cosas, nada. En Alella no hacen nada por la gente, no tiene ni cine cuando antes habían tenido, no tienes una plaza para sentarte en los bancos como Dios manda... Lo quieren dejar como pueblo-pueblo." (home gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

Una altra conseqüència que sorgeix d'aquesta radicalitat en la cerca de l'aïllament per part dels residents en zones d'alt poder adquisitiu és una gran desvinculació de la resta de la comunitat. Es tracta de residents que pràcticament només utilitzen el municipi des de la lògica residencial de la urbanització on resideixen, no fan vida al poble, no s'hi integren i no se'n preocupen. Això també succeeix en les zones urbanes de baixa densitat i rendes mitges però no amb la mateixa segregació que en les zones d'alt poder adquisitiu on a la segregació urbana s'hi afegeix la segregació de classe social.

La classe, no només és un element més de segregació sinó que a més, en el cas de les classes altes, també és un element de desvinculació de la resta de la societat. El fet de tenir totes les necessitats cobertes genera una percepció de superioritat respecte la resta de la societat i una despreocupació per aquells problemes de caràcter col·lectiu. Per contra, entre els residents a zones de rendes mitges hi ha una major preocupació i, tot i l'aïllament que provoca l'estil de vida associat a aquest model d'urbanització, existeixen més casos d'integració i d'implicació amb la resta de la comunitat. Les tres cites que segueixen, de persones del teixit associatiu de Matadepera, mostren clarament aquest sentiment de rebuig vers la gran majoria de nouvinguts que viuen de forma completament apartada de la resta del municipi:

"Matadepera és una ciutat miratge. Per molta gent, quan obre els ulls nota que és com viure en una bombolla, esta aïllat de la realitat, hi ha gent que ho veu però, per exemple, es fiquen en un

cau i no veuen més enllà del seu entorn immediat que és Matadepera. Per ells tot és perfecte, mai hi ha pobres, ni problemes, un entorn idíl·lic... (...) Que sembla més una ciutat dormitori. Gent que busca un nivell de vida més benestant i es compra la torre i ve aquí a dormir però tampoc participa gens en la vida del poble." (noia jove i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"Són gent nova, econòmicament poderosa, prepotent, que puguen per la carretera cap a Terrassa i si et pares a les 8 o 9 del matí sembla el saló de l'automòbil, allà hi passen tot tipus de cotxes i en aquesta gent no els interessa sentir-se d'aquest poble.(...) Van directament de les urbanitzacions a la feina, de la feina al cap de molt, a la urbanització passant per Matadepera. I és important l'ambient que es crea, és negatiu. (...) I s'han anat creant nuclis, urbanitzacions, que, a més a més, pel tipus de poble que s'ha anat creant al llarg d'aquest anys, que jo classificaria de residencial, fa que la gent que ha vingut sigui gent, en teoria, amb un cert poder adquisitiu. Això implica que molta gent no vingui amb una intenció d'integrar-se en la vida social del municipi si no tot el contrari. El que volen és arribar a casa seva, al seu palau, a la seva torre o el que sigui, i que allà ningú els empenyi, per dir-ho clarament." (home gran i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"Va allà a viure però no vol cap compromís, cap responsabilitat... i cap problema. I això és una de les coses que penso -com pot ser...-. La gent ho té tot solucionat. I per tot el que fa agafa el cotxe i se'n va. I a nivell econòmic, tot i que hi ha gent més normal, el que crida més l'atenció és que hi ha gent amb un nivell de renda molt elevada. (...) Són els típics que van a missa el diumenge a les 12 del migdia per ensenyar el modelet. Hi ha molta gent d'aquesta (...) fins i tot porten els nanos a escoles de fora. Van uniformats els nens." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

En les zones urbanes de baixa densitat i rendes mitges o baixes, també existeix la voluntat d'assolir una major tranquil·litat i un cert aïllament de la resta de la societat, però els discursos no són tan extrems com en els casos de les zones d'alt poder adquisitiu. Tanmateix, i com es mostra en la següent cita, són les limitacions econòmiques el què obliga a aquests col·lectius a residir en entorns formats per cases adossades:

"Encara que sigui poc el tros de jardí que tinguis, tens més intimitat que si estàs gairebé rodejat pels quatre costats. Prefereixo la casa sola però ocupa molt més espai. Si el que necessites és espai per viure, l'alternativa al bloc de pisos són aquestes cases adossades." (noi jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

Els hàbits d'un i altre model sociourbà també són força diferenciats. En el cas de les zones d'alt poder adquisitiu es fa molta vida a casa perquè els jardins són grans i acostumen a tenir piscina. En les zones de rendes mitges les activitats són diferents, la casa no ofereix tantes possibilitats i es tendeix més a sortir, tot i que en alguns casos hi ha altres activitats vinculades a l'habitatge molt característiques de les classes baixes i mitges com és el cas del cultiu d'horts o el manteniment dels jardins, tal i com mostra la següent cita:

"Mantinc el jardí mediterrani de la família. Per aquí hi ha molta gent de Santa Coloma que ve aquí com a segona residència i intenten reproduir el que tenen al poble. (...). Hi ha molta gent que es passen el cap de setmana al jardí per culpa d'una primera residència en un pis petit." (home adult resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

Pel què fa a les activitats d'oci, els indrets freqüentats per un i altre model sociourbà són molt diferents. En les zones d'alt poder adquisitiu es solen freqüentar clubs privats, alguns d'ells a les mateixes urbanitzacions, fomentant-se així la relació entre iguals en entorns privats. En el cas dels residents en zones de baixa densitat i rendes mitges aquesta possibilitat no existeix i s'opta més per desplaçar-se a zones de centralitat, bé sigui a la ciutat compacta o bé sigui a grans centres comercials.

Tanmateix, en les zones de rendes mitges i baixes sovint existeix una major relació de comunitat, s'organitzen algunes trobades del conjunt de la urbanització o existeixen alguns espais comunitaris per al lleure. En tot cas, però, la vida social és molt més limitada que a la ciutat compacta o al poble i el tipus de relacions en aquests espais continuen essent relacions entre iguals.

"Sí, tens relació amb els més propers, perquè som dels primers, amb nanos de la mateixa edat... Tenim la colla de coneguts i després els que compartim activitat i sortim a caminar. Amb la resta de cases són de caps de setmana i ens coneixem de vista. Ens veiem quan anem a comprar, i xerrem una mica, -què tal?-.... I et pots comunicar amb la gent i m'agrada." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

14.2.6 Del poble o de la urbanització

Els nous creixements urbans dispersos i de baixa densitat s'han produït a l'interior dels termes municipals de molts dels municipis de la segona corona de la Regió Metropolitana de Barcelona. Aquests municipis ja tenien i continuen tenint el seu nucli urbà històric amb la seva pròpia gent i la seva xarxa de relacions socials. Els nous creixements no només han significat una expansió urbana amb un model banal de baixa densitat sinó que també han significat l'arribada d'una gran quantitat de població nouvinguda, provenint majoritàriament del centre de la RMB o dels subcentres metropolitans i, per tant, amb unes característiques clarament urbanes i un estil de vida característic, tal i com he intentat mostrar al llarg d'aquest capítol.

Aquest fenomen migratori i urbà ha generat en els municipis d'acollida d'aquesta migració intermetropolitana una clara diferenciació social entre els nouvinguts/des i la gent del poble de tota la vida i una diferenciació urbana entre els residents al nucli urbà, al poble, i els residents a les noves

urbanitzacions disperses. La següent cita descriu les diferències entre un i altre model urbà i social a l'interior d'un mateix municipi de la segona corona metropolitana:

"Al centre del poble hi ha més vida, hi ha més comerços, la gent s'hi mou més que no pas a la urbanització, on hi ha cases de cap de setmana i altres o estan buides en venta o estan els habitants fora treballant. Això a nivell social. A nivell urbanístic esta clar que al centre els edificis acostumen a ser més alts, els espais lliures són zones de trobada com a les ciutats mentre a les urbanitzacions hi ha molts quilòmetres de carrer, són amples, cases unifamiliars, jardins immensos, amb piscines bastant grosses..." (noi jove i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

Com mostra la següent cita, al poble la gent està molt predisposada a xerrar i a relacionar-se, perquè tothom es coneix i també perquè els espais i els estils de vida, més rurals, també ho faciliten:

"Com a espai més reduït on pots anar caminant, conèixer a la gent, que els nens puguin sortir sols, que puguis anar més tranquil·lament, que si et trobes en un carrer puguis xerrar, o saludar-lo i preguntar què fa la seva família..." (noia jove resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

D'ençà que els pobles de la segona corona metropolitana han rebut l'impacte de les fortes migracions de gent nouvinguda des del centre i els subcentres metropolitans, els i les residents del poble de tota la vida han notat una transformació al seu municipi. Aquests, acostumen a mostrar discrepàncies amb els estils de vida urbans de les urbanitzacions disperses doncs, com s'evidencia en les següents cites, són radicalment diferents als estils de vida tradicionals i més rurals del poble. Dos estils de vida, el del poble i el de la urbanització dispersa, que ben segur s'influeixen mútuament però que actualment conviuen als municipis de la segona corona metropolitana de la RMB.

"Matadepera és un poble, amb una actitud diferent, la gent és més educada, més amable, més conversadora, i ho veus al forn, a la barberia, que et saluden, i veus gent prenent la fresca. Són gent que presumeix de matadeperencs, que s'estimen, col·laboren, participen a la seva manera i els d'allà dalt, no, els veus a l'automòbil, tot estirats." (home gran i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"Jo ho veig, per exemple, en anar a buscar els nens a l'escola, que hi ha molta gent que no coneixes i veus que van a la seva. En canvi, la gent del poble sempre busca els 5 minuts per fer la xerradeta." (dona adulta resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"Es nota diferència. Són una altra mena de gent. Abans, quan sorties per allà on fos, tota la gent que trobaves -adéu-siau, bon dia, bona tarda- Els nens -passi- ho bé...- i no els coneixies. Ara, la gent, te la trobes pel bosc i no et diuen res. Jo sí que els hi dic, si no em contesten m'és igual. Anant amb el cotxe i tot, si vas per aquí i trobes una persona és de bona educació, en un lloc on no hi ha ningú més, passes i li dius -passi-ho bé... Tot això, la gent de la ciutat no ho assimila." (dona gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

Des d'una òptica relacional, els residents al poble de tota la vida acostumen a tenir una xarxa de relacions molt forta, amb molta confiança interpersonal i amb una gran tendència a establir converses de forma espontània a qualsevol espai. Aquest tipus de relacions pròpies d'un poble, on tothom es coneix, les famílies tenen una relació d'anys enrere i el control social és molt més elevat, són també relacions molt més diverses, en el sentit que poden ser molt més espontànies entre persones molt diferents tant pel què fa a l'edat com a la classe social i l'estil de vida. La següent cita explica les diferències existents entre el poble de tota la vida i les urbanitzacions des d'una òptica relacional:

"(Al poble) en ser tot més reduït et coneixes més, però el senyor que ve a la urbanització i no baixa per res, aquest no el coneixeràs mai. (...) Les urbanitzacions no semblen que siguin del poble, estan allí aïllats, en un poble tot és més compactat, però no tens el teu terreny, és una cosa que compensa l'altra. (...) La gent del poble de tota la vida que diu "aquí tots són forasters, no coneixem a ningú..." lo típic que es diu." (noia jove resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

Els residents a la urbanització dispersa acostumen a tenir les relacions socials fora del municipi, mantenint algunes relacions de quan vivien a la ciutat compacta i, en tot cas, relacionant-se sovint amb persones molt iguals. La següent cita mostra aquest fet:

"Amistad la tengo en la urbanización o en Premià o Vilassar, que son amigos que vivían en Barcelona, y vienen ellos a comer a casa o vamos a su casa, o vamos a un restaurante... Pero Alella, todos los días, no. Ahora que van a hacer un polideportivo, bueno, tendremos más contacto. (...) Vas al pueblo y lo único que ves allí son abuelotes con su callao y más bien te deprime que te anima." (home gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

La fragmentació entre la gent del poble de tota la vida i les persones novingudes a la urbanització dispersa es produeix tant pels uns com pels altres. En la cita anterior veïem com un resident a una zona d'urbanització es mostrava poc disposat a integrar-se en la vida del poble. A continuació però, es mostra una cita d'una persona que, essent del poble de tota la vida resideix en una zona d'urbanització dispersa i aquest fet li ha provocat una sensació de rebuig per una part de la gent del poble. En aquesta cita es mostra també la percepció fragmentadora que la gent del poble de tota la vida té en relació als novinguts i novingudes a la urbanització dispersa:

"La gent del poble és molt tancada i molt conservadora i t'ho fan saber... Jo, que sóc de tota la vida del poble, pel fet de ser d'una urbanització, m'he sentit, no exclosa, ni molt menys, però que no... T'ho fan saber, que no estàs dins el poble." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

Els residents a les zones d'urbanització dispersa, no en tots els casos però si de forma bastant generalitzada, han traslladat al nou model urbà de la segona corona metropolitana un estil de vida de característiques urbanes extret de la lògica més anònima de la ciutat tradicional. Són ciutadans i ciutadanes que han buscat en aquest nou model urbà un refugi privat, fugint de la complexitat, la diversitat i la incertesa de la ciutat tradicional compacta i, des d'aquesta lògica, han canalitzat el procés d'individualització de la societat actual vers l'aïllament i la cerca d'espais d'homogeneïtat.

14.2.7 Integrats o tancats en l'espai privat

Com s'ha anat veient en els apartats precedents, la urbanització dispersa és un espai urbà molt segregat funcionalment i socialment. Tot plegat fa que a la urbanització dispersa hi predomini un estil de vida basat en la privacitat i l'aïllament, almenys en l'ús dels entorns urbans residencials, doncs aquests són entorns on l'oferta d'espais de col·lectivitat és molt limitada.

Ara bé, el fet que els entorns urbans de baixa densitat siguin espais mancats de vida social i de sentiment de barri vol dir que els seus residents no tenen vida social o la tenen però en un altre entorn del mateix o d'un altre municipi? És a dir, les mancances relacionals que s'evidencien en les zones residencials de la urbanització dispersa estan associades únicament a l'ús residencial o els residents en aquestes zones estenen aquest aïllament a la globalitat del seu estil de vida? Són els residents de les zones residencials de baixa densitats individus que viuen tancats en l'espai privat o són habitants d'un territori metropolità que resideixen dispersos en zones d'especialització residencial però continuen desenvolupant una vida relacional intensa fora del seu espai de residència a través d'altres activitats com la feina o l'oci, o utilitzant les zones de centralitat de la regió metropolitana? Són els residents a la urbanització dispersa individus que viuen realment aïllats de la societat actual o viuen integrats però sota una lògica metropolitana de segregació funcional?

Tancats

De l'anàlisi dels apartats precedents se'n desprèn que l'estil de vida associat a les zones urbanes de baixa densitat és un estil de vida enfocat vers la privacitat. Tot i que evidentment tots els individus tenen la seva xarxa de relacions socials i desenvolupen activitats en un context social, en aquest entorn urbà s'enfoca la vida molt més cap a l'interior de les llars, estrenyent el cercle de relacions a la família i als amics i oferint poques possibilitats a ampliar el cercle de relacions en entorns plurals.

Així, es pot afirmar que l'aïllament i la tranquil·litat que es busca residint en un entorn d'especialització residencial, dispers i de baixa densitat afecta a la globalitat de l'estil de vida dels seus residents que, tot i mantenir relacions socials fora d'aquest context i desenvolupar múltiples activitats en altres zones de la regió metropolitana, veuen clarament condicionat el seu comportament global pel fet de residir en un context urbà que persegueix aquest aïllament de la societat.

Com ja s'ha comentat anteriorment, el teixit urbà de baixa densitat desincentiva les relacions de comunitat i limita les possibilitats d'interacció. A la urbanització dispersa el grau de contacte amb el veïnatge és molt limitat.

Això no vol dir que la gent no es conegui o que no hi hagi cap interacció amb els veïns i veïnes, però la distància entre les cases, la manca d'espais de col·lectivitat i l'ús abusiu del vehicle privat limiten molt les possibilitats d'interacció social i, tot i conèixer a alguns veïns, els moments de relació acostumen a ser molt escassos. Les següents cites ho mostren:

"Quan els trobes et saludes i de tant en tant dius –òstia- i et pares a parlar. Sobretot amb els de davant que tenen la porta per l'altra entrada no ens veiem mai. Ja no és com en un bloc de pisos que et trobes a l'escala. Et trobes amb el cotxe i et saludes, però no és el mateix que en un bloc que tens la comunitat de veïns i has d'anar a reunions o demanar si necessites alguna cosa, un ingredient, o si passa alguna cosa... que vas i ho comentes. Suposo que les reunions de veïns són obligades en canvi aquí tot és més personal, si passa alguna cosa hi vas i ho comentes." (noia jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"Perquè aquí hi tenim amics però ens veiem poc. Aquí hi ha poca relació entre la gent. Jo vaig a peu a tot arreu però altra gent necessita cotxe i normalment ens veiem però no hi ha unes visites constants." (home gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"Nosaltres, als del costat els coneixem, però als de més enllà ja no, no sé qui hi ha ja aquí al costat. (...) No tenim massa relació de veïns. Ens saludem i quan hem de parlar doncs sí, però amb els altres no. Aquestes d'aquí són urbanitzacions de fa anys, van començar pel 82, cases disperses, però a les noves només estan que a casa. Ens trobem a comprar.... Coincidim al centre del poble, o potser algun cotxe en sortir de casa...." (home adult resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"Aquí, segons per a qui, no li aconsellaria perquè et quedes una mica aïllat i no tens ocasió de parlar amb els veïns. (...) (Els veïns) els conec de vista, els de més a prop i alguns de fora... Perquè clar, agafes el cotxe i fuges, tornes a entrar i no veus a ningú. (...) Per aquí, nosaltres, no fem vida al carrer, perquè tothom sortim amb cotxe." (dona gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"(La relació és) bastant freda. Si necessites alguna cosa bé, però sinó cadascú a casa seva. (...) Tot i que gairebé tothom té jardí i la gent el que fa és quedar-se a casa (...) El que fas és sortir i

arribar a casa i no veus ningú. (...) Hi ha moltes coses que no sé què són. En viure apartada, ja no tenim criatures petites que t'integren més al poble, me n'adono menys. (...) (He conegut gent), el que passa és que després et deixes de veure, com que vius molt espaiat i tothom té molta feina, aleshores primer et telefonen i després ja si no et trobes al poble... res més. (...) Per exemple, els veïns d'aquí a sota, fa molts anys que hi viuen, i ens diem –hola- si ens trobem de cara però no hi ha vida social. Tothom treballa i no es passeja com abans. (...). Et coneixes però no fas vida social, que jo vegi.”(dona adulta resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

Els veïns de la urbanització dispersa acostumen a optar per mantenir una relació mínima amb la resta de la comunitat i prefereixen viure cadascú a casa seva, tancats en el seu espai privat i sense ser molestats. Aquesta expressió “*cadascú a casa seva*” és una de les més utilitzades entre els entrevistats i entrevistades de la urbanització dispersa. Vegem-ne alguns exemples:

*“Cada uno hace su vida, conocemos más a unos que otros, pero la gente son muy de ellos”.
(home gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).*

“A Lliçà era més o menys com aquí, una urbanització una mica allunyada del centre. No hi havia una vida de poble, estàvem a la nostra casa i ja està.” (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

“Clar, cadascú té casa seva i poca relació amb el veí, però tampoc penso que hi hagi problemes de relació.” (noia jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

“No és que em molestés (tenir veïns), però prefereixo que estem aquí, cadascú a casa seva, no ens fem ningú amb els altres i tenim un espai bastant raonable i ens podem moure sense que ningú ens molesti. També la tranquil·litat és que no hi ha crios, que no hi ha ploràmiques....I més ara a la meua edat.” (dona gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

És evident doncs que en l'entorn residencial de baixa densitat hi ha una gran tendència a tancar-se cadascú a casa seva i fer la seva pròpia vida. Aquest fet provoca també una menor implicació en el conjunt de la comunitat i una menor participació de la vida pública. Tot i que es puguin desenvolupar moltes activitats al conjunt de la regió metropolitana utilitzant les zones de centralitat, hi ha una forta desvinculació dels residents a les urbanitzacions disperses amb el propi municipi d'acollida, tal i com s'ha mostrat en apartats anteriors.

El simple fet de viure aïllat o aïllada en un context dispers redueix en general l'activitat social dels individus per una simple qüestió de distància als altres usos i activitats. Tot i que les infraestructures actuals i la lògica metropolitana faciliten la mobilitat arreu de la RMB, les distàncies existeixen i, a la pràctica, s'acaba adoptant un estil de vida més privat i es redueix el volum d'interacció social. Aquesta reducció no només afecta a la interacció espontània que, com ja s'ha dit, ve reduïda pel propi teixit

urbà, sinó que també afecta la interacció no espontània, reducció aquesta última associada a un estil de vida menys relacional. La següent cita mostra molt clarament com, simplement per una qüestió de mandra, determinades activitats deixen de realitzar-se quan es resideix en un entorn dispers.

"Si em diuen que fan una cosa el dissabte per la tarda a Terrassa em fa mandra baixar, fins i tot al centre del poble, estàs a casa i et fa mandra... Allà (a la ciutat) com estàs tancat, dius -sortim, sortim!-." (noia jove i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

Al no haver-hi unes mínimes relacions interpersonals en l'entorn urbà de residència provoca que no hi hagi sentiment de comunitat, que els residents no es sentin membres d'un col·lectiu i no s'identifiquin amb el lloc on resideixen. De fet, la gran majoria dels entrevistats i entrevistades de la urbanització dispersa en ser preguntats per la seva identitat responien de forma ambigua o al·ludien a un territori més ampli o aliè al de residència. En escasses ocasions hi havia un sentiment de pertànyer al barri o al municipi. Per contra, a la ciutat compacta succeïa tot el contrari, en la majoria dels casos hi havia una forta identitat amb el barri o la ciutat. Les següents cites mostren com a la urbanització dispersa no existeix aquest sentiment de pertànyer a un mateix barri i, en conseqüència, no es desenvolupa una vida comunitària o de barri.

"No acaba de haver-hi un barri, cadascú està a casa seva i no es mou, i com a màxim, la gent d'aquí, si tenen família es mouen entre ells. No hi ha un sentiment de pertànyer al mateix barri." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"Bé, no veus ningú, no surt la gent... Però tampoc hi ha places ni això, n'hi ha alguna però la gent no hi va a fer vida. (...) Jo no he vist mai nens jugant per les urbanitzacions. Amb els patis que tenen van al pati i ja està, i si en tenen els seus amics van a la casa d'un..." (noia jove i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

Tot plegat fa que hi hagi molt poca implicació amb la comunitat i, si bé hi ha algunes urbanitzacions que tenen alguna associació o alguna comunitat de propietaris, en general la ciutadania no acostuma a associar-se sota una lògica de barri o de territori.

Integrats

Ara bé, tot i que l'estil de vida de la urbanització dispersa estigui molt enforcat vers la privacitat, els seus residents tenen, com tots els éssers humans, una naturalesa social i per tant continuen sent individus relacionals. El que succeeix és que, generalment, el cercle relacional d'aquests individus és més tancat i es desenvolupa bàsicament en espais familiars o privats.

Tanmateix, molts dels individus que resideixen en entorns urbans de baixa densitat, tot i no tenir una vida de barri o de comunitat en l'entorn on resideixen, sí que tenen una vida relacional fora d'aquest espai. Es tracta doncs d'individus que resideixen de forma aïllada en la urbanització dispersa però mantenen una xarxa relacional en altres espais de la regió metropolitana, bé sigui vinculats a alguna activitat com l'activitat professional o bé sigui mitjançant l'ús d'espais de centralitat de la RMB.

Aquest fet ja s'ha analitzat en apartats anteriors i per tant aquí no hi entraré més. Tot i això, cal remarcar que, tot i el desenvolupament de dinàmiques metropolitanes en l'ús d'espais relacionals, el fet de reduir els espais de col·lectivitat en l'entorn urbà de residència limita les possibilitats relacionals dels seus residents, a la vegada que fomenta un estil de vida, en general, menys relacional.

D'altra banda, també hi ha casos de persones que, tot i residir en entorns urbans de baixa densitat, s'han integrat a la comunitat local. Com s'ha vist anteriorment, tot i que sí que hi ha algunes zones de baixa densitat on s'organitzen alguns actes col·lectius i d'altres que tenen algun tipus d'organització veïnal, en general la integració comunitària a nivell de barri és molt escassa. Ara bé, tot i la manca de vida comunitària al barri, alguns dels residents en zones de baixa densitat s'han integrat a la vida municipal i participen de la mateixa. Aquests casos s'han detectat bàsicament als municipis de rendes baixes, tot i que també hi ha algun cas en els municipis de renda alta.

Mentre en els municipis de rendes baixes la integració a nivell municipal de les persones nouvingudes residents a la urbanització dispersa es produeix en casos de ciutadania no associada, en el cas dels municipis de renda alta totes les persones entrevistades que s'havien integrat a la vida local eren persones del teixit associatiu del municipi, complint un perfil que s'havia buscat expressament per a l'entrevista.

Algunes de les persones nouvingudes als municipis de la segona corona metropolitana són persones preocupades pels afers col·lectius i amb una certa tendència a mobilitzar-se. En arribar a un nou municipi d'una magnitud més reduïda, no només s'han afegit al teixit associatiu del municipi sinó que en molts casos han promogut la creació de noves associacions. Aquestes persones provenen d'un entorn urbà dinàmic i han portat amb ells aquest dinamisme i, en trobar-se en un context de magnituds més reduïdes, s'han vist capacitades per liderar algun moviment associatiu.

Tanmateix, les persones de la urbanització dispersa que s'han integrat a la vida local i han passat fins i tot a forma part del teixit associatiu del municipi també perceben com ells són casos aïllats en l'entorn urbà en el qual resideixen doncs, en general els seus veïns i veïnes tenen una vida social escassa o nul·la a nivell municipal. Les dues següents cites de joves associats ho així ho expressen:

“La majoria de gent treballa fora, arriba a casa a dormir, el cap de setmana marxa... És una mica ciutat-dormitori fantasma. (...) Hi ha gent que participa de les coses del poble i es mou per aquí però moltíssima gent no se la veu. Sabem qui són perquè paguen els impostos però a l'hora de viure-hi no fan vida de poble. Molta gent deu ser de fora i no se sent el poble com a seu” (noi jove i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

“Es creu que un poble és una comunitat i la ciutat, potser, és més individualista, i en canvi, el que passa és que hi ha diverses urbanitzacions, la gent viu aïllada, viu al seu món i no hi ha coses en comú. Com a màxim hi ha l'esplai, és l'únic lloc pels nens, i coses molt puntuals durant l'any.” (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

D'altra banda, el fet que hagin proliferat les zones urbanes de baixa densitat als municipis de la segona corona metropolitana amb uns estils de vida enfocats vers l'aïllament i la privacitat no significa que els pobles de la segona corona metropolitana no continuïn tenint el seu casc urbà tradicional amb la seva xarxa de relacions socials, una forta confiança interpersonal produïda per un elevat grau de coneixement entre les famílies i un teixit associatiu propi que continua desenvolupant la seva activitat.

Es pot sistematitzar les dinàmiques relacionals dels residents a la urbanització dispersa amb el següent quadre, contemplant les dues opcions relacionals més rellevants: la integració al propi municipi i l'ús relacional del conjunt del territori metropolità, als quals anomenaré *territoriant relacional* utilitzant el concepte proposat per (Muñoz 2001).

Figura 14.1. Estils de vida a la urbanització dispersa

+ integració local	Localment integrats/des	Territoriant relacional localment integrat
	Tancats/des en l'espai privat	Territoriant relacional
-	-	+
	relacions metropolitanes	

Font: elaboració pròpia

Tot ciutadà o ciutadana de la urbanització dispersa pot tenir un major o menor grau de qualsevol de les quatre opcions que aquí es presenten. És a dir, que aquesta tipologia no és absoluta sinó que cadascú, des de la seva individualitat, tindrà un major o menor grau d'integració local i un major o menor grau de relacions metropolitanes.

De les entrevistes realitzades se'n desprèn que l'estil de vida dels residents a la urbanització dispersa tendeix a concentrar-se en l'opció que he anomenat *tancats en l'espai privat*, si bé en tots els casos hi ha un major o menor grau de dinàmiques relacionals metropolitanes fora dels espais i moments residencials: les tardes, els caps de setmana, la feina, etc.

El que defenso, però, és que el model urbà de baixa densitat limita el foment d'un estil de vida relacional en espais urbans de col·lectivitat i tendeix a reforçar el l'estil de vida dels tancats en l'espai privat i a limitar els moments relacionals metropolitanos.

En alguns casos, tal i com hem vist, els residents en aquest context urbà opten per estils de vida més integrats localment o integrats localment i a la vegada relacionals a nivell metropolità. Si bé, actualment, aquestes opcions no són les majoritàries.

14.3 A tall de resum

L'emergència en les darreres dècades d'un model urbà dispers i de baixa densitat ha generat nous estils de vida urbans vinculats a aquestes tipologies urbanes, uns estils de vida que han canalitzat els efectes de la individualització pròpia de la segona modernitat vers la privacitat i l'aïllament.

A la ciutat tradicional compacta, també han aparegut nous estils de vida urbans, vinculats a processos diversos com els processos de gentrificació o l'emergència de nous moviments socials urbans. En aquest cas, però, la individualització de la societat postmoderna ha estat canalitzada vers estils de vida més relacionals i complexos basats en la diversitat.

La densitat de la ciutat compacta és la que genera la diversitat i la complexitat associada a aquest model urbà. En els nous models urbans de la segona corona metropolitana, en desaparèixer la densitat urbana es posa en crisi també la diversitat i la complexitat del model urbà. El model urbà de la urbanització dispersa posa distància entre les persones i entre els usos a través de la baixa densitat, a la vegada que dificulta la interacció social a través de la segregació funcional. Aquest fet es veu

accentuat per la manca d'espais col·lectius de relació, tal i com es mostra en altres apartats d'aquesta tesi pel cas concret dels espais públics urbans.

La manca de diversitat i de complexitat originades tant per la baixa densitat com per la dispersió i la segregació funcional, sumades a l'homogeneïtat social de les zones residencials d'urbanització dispersa, posen en dubte el paper de l'entorn urbà dispers i de baixa densitat com un entorn capaç de fer ciutat i fer ciutadania (Frumkin 2002, Greenberg 1993, Olivier 2001).

Un entorn urbà en el qual no hi ha diversitat ni complexitat, un entorn urbà sense barreja d'usos, un entorn urbà socialment homogeni i un entorn urbà en el qual les possibilitats d'interacció social són extremadament limitades genera uns estils de vida urbans basats en la privacitat i l'aïllament i acaba esdevenint una no-ciutat. Les funcions estructurals de la ciutat s'ofereixen de forma segregada i dispersa i les funcions relacionals de la ciutat es veuen altament deteriorades com a conseqüència del model urbà i dels estils de vida que s'hi en ell s'hi promouen.

És cert que la Regió Metropolitana de Barcelona es pot entendre com una ciutat regional en la mesura que ofereix a nivell regional les funcions estructurals que tradicionalment eren ofertes i satisfetes a la ciutat compacta (taula 14.1). Ara bé, tant la dispersió i la segregació social i funcional com els nous estils de vida urbans vinculats a les noves zones urbanes de la segona corona metropolitana posen en crisi el desenvolupament de les funcions relacionals de la ciutat (taula 14.1), fet que em porta a afirmar que el model dispers i de baixa densitat que s'ha desenvolupat a la Regió Metropolitana de Barcelona no s'ha d'entendre com l'expansió de la ciutat sobre el territori sinó com la pèrdua de l'essència de la ciutat en favor d'un model d'urbanització dispersa que és urbà però que no és ciutat.

Taula 14.1. Funcions estructurals i relacionals de la ciutat

Principals funcions estructurals de la ciutat	Principals funcions relacionals de la ciutat
Residència	Interacció social
Treball	Diversitat
Oferta de serveis i equipaments	Cohesió social
Oci	Generació de valors ciutadans i cívics

Font: elaboració pròpia

Tanmateix, tot i que aquesta és la tendència generalitzada dels estils de vida urbans dels residents a les zones d'urbanització dispersa, a la Regió Metropolitana de Barcelona s'hi continuen mantenint altres estils de vida urbans vinculats a la ciutat compacta, als nuclis tradicionals dels pobles de la segona corona metropolitana i també vinculats a residents a la urbanització dispersa però amb un estil de vida més relacional, integrats al municipi on han anat a viure o mantenint el desenvolupament de

les funcions relacionals de la ciutat a escala metropolitana, tot i les limitacions imposades pel model urbà i territorial.

El procés d'individualització i les incerteses pròpies de la societat postmoderna han estat respostes de formes diferents pels ciutadans de la RMB, generant diferents estils de vida urbans. En el cas de la ciutat compacta la major heterogeneïtat de la societat fruit del procés d'individualització es veu més com una oportunitat per a participar de la diversitat, tot i que a la ciutat compacta hi ha també situacions i percepcions d'inseguretat i comportaments d'anonimat. Tot i això, els residents a la ciutat compacta en valoren la seva diversitat i el seu dinamisme. La postmodernitat ha contribuït a incrementar aquesta diversitat i aquest dinamisme. Al mateix temps, ha estat a la ciutat compacta on la ciutadania s'ha mobilitzat més en resposta a les incerteses generades per la societat postmoderna, ja sigui en la recerca de solidaritats com en mobilitzacions polítiques de caràcter informal, unes mobilitzacions marcades per l'elevada heterogeneïtat dels seus participants, fruit precisament del procés d'individualització.

Per contra, a la urbanització dispersa hi predominen els estils de vida basats en l'aïllament, fugint de les incerteses de la postmodernitat i canalitzant la individualització vers la privacitat i no vers la col·lectivitat. En aquests casos, l'heterogeneïtat és vista com una amenaça i la resposta a les incerteses de la postmodernitat es basa en aïllar-se de la societat real buscant una homogeneïtat social i urbana. L'entorn residencial dispers es converteix en una bombolla on aïllar-se d'una societat que amenaça amb la incertesa i la manca de seguretat.

Aquesta fugida cap a un estil de vida aïllat pot produir-se de forma forçada o de forma voluntària, i aquí es diferencien clarament el model dispers de cases unifamiliars amb el model dispers de cases aïllades, bàsicament per una qüestió de renda. Com ja s'ha comentat, són molt diferents el tipus de gent que resideix a les zones d'urbanització dispersa amb cases unifamiliars aïllades amb superfícies relativament petites, del tipus de gent que resideix en zones d'urbanització dispersa d'alt poder adquisitiu amb cases unifamiliars aïllades amb grans superfícies tant d'habitatge com de parcel·les.

En el cas de les zones de cases adossades, el tipus de resident acostuma a ser de rendes mitges o mitges-baixes, en moltes ocasions joves que s'han vist expulsats del centre de la Regió Metropolitana de Barcelona pels elevats preus de l'habitatge. En aquest cas la fugida cap a la urbanització dispersa és una fugida obligatòria com a conseqüència d'una situació d'exclusió generada per la dinàmica dels preus de l'habitatge i per les situacions d'incertesa i precarietat pròpies de la societat postmoderna. Aquelles persones que han aconseguit una situació econòmica estable i poden adquirir un habitatge a la ciutat compacta no n'acostumen a marxar. Tot i això, aquesta fugida forçada, a més d'oferir als individus un habitatge assequible, també els ofereix un entorn urbà i un estil de vida aïllat de la

diversitat i la incertes de la ciutat i, per tant, un indret on refugiar-se de les amenaces de la postmodernitat i on sentir-se més tranquil i més segur.

En canvi, en el cas de les zones d'urbanització dispersa de cases aïllades i grans, el tipus de resident acostuma a ser de classe alta i la fugida de la ciutat compacta, tot i ser també una conseqüència de les característiques de la societat postmoderna, no és una fugida forçada per una situació d'exclusió sinó una fugida originada per la por als canvis i a la diversitat. En aquests casos els individus busquen desmarcar-se de la societat heterogènia i refugiar-se en un entorn homogeni on s'hi senten més segurs i on, al mateix temps, fan valer la seva posició social.

15 DISTRIBUCIÓ DELS ESPAIS PÚBLICS DE LA RMB

En aquest capítol es realitza una anàlisi de la sostenibilitat dels espais públics des de l'òptica de la integració d'escala, entenent que cal concebre l'espai públic en el seu context social i territorial. Així, l'anàlisi de la seva sostenibilitat no es pot afrontar des d'una visió estricta de l'espai en qüestió sinó que cal entendre la localitat de l'espai en el marc del conjunt, també local, de la regió metropolitana i a la vegada en el marc global d'una societat canviant.

L'objectiu d'aquest apartat és validar quatre de les cinc hipòtesis de treball referents a la integració d'escala de la sostenibilitat dels espais públics urbans, doncs és a través de l'anàlisi de la distribució territorial dels espais públics que es pot donar resposta a aquestes hipòtesis. D'altra banda, la primera de les hipòtesis referents a la integració d'escala ha estat àmpliament analitzada en el capítol anterior en base a les entrevistes en profunditat

En aquest apartat em limitaré a contrastar empíricament les altres quatre hipòtesis, totes elles relacionades amb la distribució territorial dels espais públics urbans. Una distribució que, com ja s'ha explicat en l'apartat metodològic, és analitzada a partir de la cartografia dels espais públics enjardinats. Per recordar-ho, les quatre hipòtesis de treball que es pretenen contrastar en relació a la integració d'escala de la sostenibilitat dels espais públics urbans són les següents:

- b) A la urbanització dispersa la superfície relativa d'espais públics és inferior a la de la ciutat compacta. En el model urbà de baixa densitat el procés d'individualització propi de la postmodernitat es pot haver traduït en un augment de la privacitat i una reducció dels espais col·lectius: els espais públics s'haurien substituït pels espais privats. Això voldria dir que, en general, la superfície relativa d'espais públics tendeix a ser inferior a la urbanització dispersa que a la ciutat compacta.
- c) En els darrers anys hi ha hagut un augment generalitzat dels espais públics a la RMB. Paral·lelament al procés de migració demogràfica des del centre de la regió cap a les perifèries buscant una major qualitat de vida, hi hauria hagut també un procés d'esponjament de la ciutat compacta amb construcció de nous espais verds en les zones ja urbanes i amb major presència d'aquests en els nous desenvolupaments urbanístics.
- d) El nivell d'ingressos municipals i el nombre d'habitants per municipi determinarien també la major o menor presència d'espais públics en un municipi.

- e) El color polític dels municipis hauria de condicionar les prioritats de les seves inversions i això hauria de tenir efectes sobre les decisions de construir nous espais públics.

Per a contrastar empíricament aquestes hipòtesis em basaré en la cartografia digital elaborada a partir de la identificació dels espais públics enjardinats de la RMB. Em centraré en l'anàlisi de la seva distribució territorial i la seva evolució recent, posant en relació aquesta distribució amb el model social i territorial actual a través de les quatre variables sociodemogràfiques que, com he explicat anteriorment, s'han seleccionat com a possibles variables explicatives del comportament territorial i ambiental dels espais públics urbans de la RMB: la densitat urbana, la població dels municipis, els recursos econòmics del municipi i el color polític del municipi.

15.1 La localització dels jardins públics a la RMB

Com ja s'ha explicat anteriorment, per conèixer la distribució de l'enjardinament públic a la RMB m'he basat en la digitalització cartogràfica tant dels jardins com de tot el teixit urbà. Els jardins a més, s'han cartografiat en dos moments temporals (1994 i 1997) i això ha permès veure'n la seva evolució en aquest petit període de la dècada de 1990, en ple procés de dispersió de la ciutat sobre el territori de la RMB.

15.1.1 Distribució absoluta

En base a la digitalització cartogràfica de l'any 1997 a la RMB hi trobem aproximadament unes 1.000 hectàrees de zones estrictament enjardinades. En termes absoluts es pot observar com aquesta jardineria pública es concentra bàsicament a la ciutat de Barcelona i els seus entorns més immediats. Així, el 43% de la superfície enjardinada cartografiada es localitza al municipi de Barcelona, i el 31% ho fa a la primera corona; mentre que a la segona corona només hi trobem un 12% de la superfície total enjardinada (taula 15.1). Per tant, es pot afirmar que la despesa hídrica en jardineria a la RMB dependrà en gran mesura de la gestió que es dugui a terme als municipis de l'Àrea Metropolitana i molt especialment al municipi de Barcelona.

Taula 15.1. Distribució de la jardineria pública a la RMB

	Ha. de jardí 1997	% del total jardins RMB	% Sòl Urbà	Població 1996	Densitat urb. (hab/Ha)
Barcelona	435	43,39	14,79	1508805	202
Primera C.	311	31,04	25,42	1401429	109
<i>Barcelonès</i>	90	8,98	5,36	622573	229
<i>Resta AMB</i>	221	22,06	20,06	778856	77
Segona C.	120	11,97	47,48	684568	28
Subcentres	136	13,60	12,31	633246	102
TOTAL	1002	100	100	4228048	84

Font: elaboració pròpia excepte Sòl Urbà (Direcció General d'Urbanisme, 1999) i Població (Idescat)

Observant la distribució per comarques, es veu com el Barcelonès és la comarca que alberga més quantitat de jardins públics. El segueixen el Baix Llobregat i el Vallès Occidental, dues comarques amb presència a la primera corona metropolitana i, en el cas del Vallès Occidental, amb una presència important de subcentres (Sabadell, Terrassa i Rubí). En canvi, les comarques que configuren la segona corona metropolitana tenen una presència de superfície enjardinada molt per sota de la resta de comarques, en especial les comarques del Garraf i de l'Alt Penedès (taula 15.2).

Taula 15.2. Distribució comarcal de la jardineria pública

	Ha. de jardí 1997	% del total jardins RMB	% SU del total SU	Població 1996	Densitat urb. (hab/Ha)
Barcelonès	525	52,37	20,16	2131378	209
Baix Llobr.	166	16,62	19,15	643419	66
Maresme	38	3,82	11,62	318891	54
Vallès Occ.	217	21,67	22,05	685600	61
Vallès Or.	33	3,30	17,64	285129	32
Garraf	11	1,09	3,76	90435	48
Alt Penedès	11	1,12	5,63	73196	26

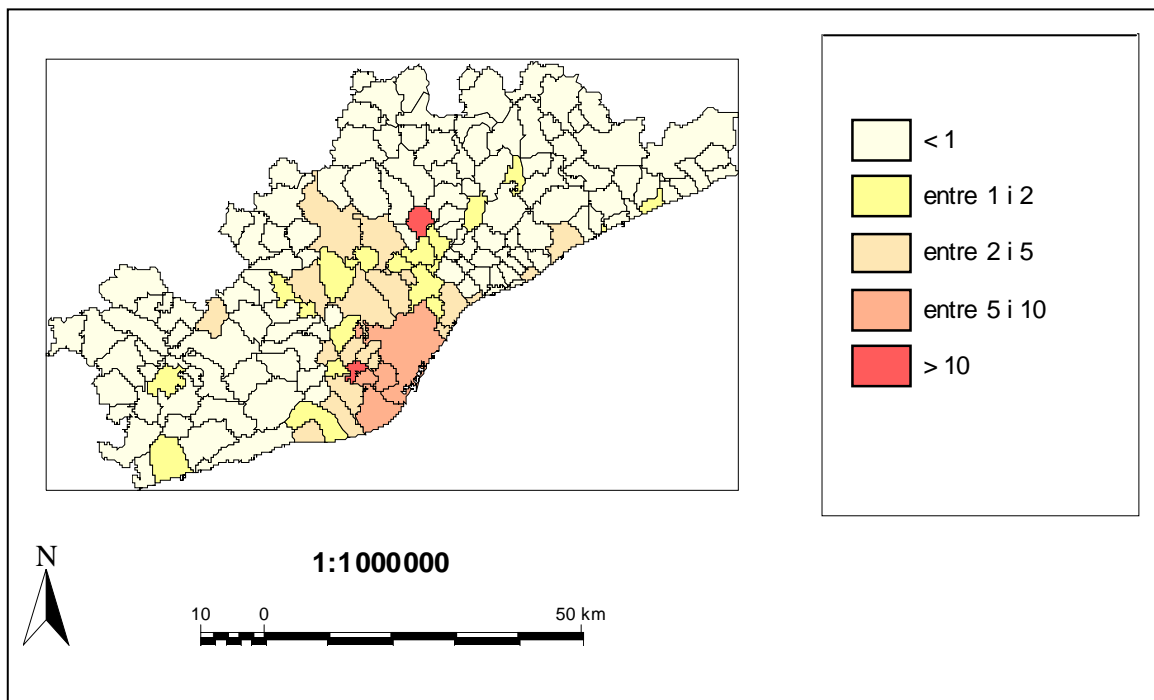
Font: elaboració pròpia excepte Sòl Urbà (Direcció General d'Urbanisme, 1999) i Població (Idescat)

15.1.2 El percentatge de jardins respecte el Sòl Urbà

Un dels indicadors que utilitzaré per quantificar la importància relativa de la superfície enjardinada d'un municipi és el percentatge de superfície de Sòl Urbà (SU) que està ocupada per jardineria pública.

L'indicador s'ha mesurat a nivell municipal. Alguns municipis presenten valors molt superiors a la resta i han estat considerats com a valors extrems³². Com s'observa en el mapa 15.1 i en la taula 15.3, són els municipis de la segona corona metropolitana els que presenten valors més baixos per aquest indicador, mentre que els pocs municipis del centre de la RMB són els que presenten els valors més elevats.

Mapa 15.1. Percentatge de superfície enjardinada respecte el Sòl Urbà

Font: elaboració pròpia

Així, el percentatge de jardins respecte el SU és molt superior a les unitats territorials caracteritzades per un tipus de ciutat compacta que no pas a les que hi ha un predomini del model d'urbanització de baixa densitat (taula 15.3). A Barcelona és on l'indicador dona valors més elevats (5,81%), seguida de la ciutat contínua i la resta de la primera corona. Finalment, i molt allunyat d'aquests valors, trobem la segona corona metropolitana. Entremig trobem els subcentres, amb valors molt propers als que trobem a la primera corona metropolitana.

³² Badia del Vallès, Barcelona, Cornellà de Llobregat, L'Hospitalet de Llobregat, Palau de Plegamans, el Prat de Llobregat i Sant Joan Despí.

Taula 15.3. Jardins/SU a la RMB

	Jardins/SU %	Sòl Urbà (Ha)	Densitat urb. (hab/Ha)
Barcelona	5,81	7484	202
Primera C.	2,42	12864	109
<i>Barcelonès</i>	3,31	2714	229
<i>Resta AMB</i>	2,18	10150	77
Segona C.	0,50	24023	28
Subcentres	2,19	6230	102
TOTAL	1,98	50601	84

Font: elaboració pròpia excepte SU i densitat (D.G.U. 1999 i Idescat)

Que les zones amb un predomini de la ciutat compacta tinguin un major percentatge de jardins en relació al SU no vol dir que tinguin un major nombre de jardins per habitant ja que a la urbanització dispersa un mateix nombre d'habitants ocupen molt més SU. Així, un espai públic enjardinat per donar servei a un mateix nombre d'habitants ocuparà un percentatge de SU molt inferior en una zona de baixa densitat d'habitatges que no pas en una zona d'alta densitat.

Correlacions amb les variables sociodemogràfiques

Analitzant les quatre variables sociodemogràfiques per separat es veu com totes elles tenen una correlació significativa amb el percentatge de jardins per SU a nivell municipal. Ara bé, fent una anàlisi multivariant s'observa com els ingressos municipals deixen de ser significatius, mentre que les variables que adquireixen més pes explicatiu són la densitat urbana i el nombre d'habitants; mostrant-se també una certa correlació amb el color polític del municipi (taula 15.4). Pel que fa als ingressos municipals, no s'ha trobat una relació significativa.

En tot cas, d'entre les variables que s'han introduït a l'anàlisi, la que té més importància a l'hora d'explicar el percentatge de jardins en el SU és la densitat urbana, seguida de la població (major o menor de 5.000 habitants). És a dir, que a mesura que augmenta la densitat urbana, augmenta també el percentatge de superfície enjardinada; o el que és el mateix, a mesura que disminueix la densitat urbana, disminueix el percentatge de superfície enjardinada pública, a la vegada que augmenten els jardins privats (Domene i Saurí 2003). És a dir, que a mesura que la ciutat es va dispersant pel territori, el verd urbà públic és substituït pel verd urbà privat.

Taula 15.4. Regressió lineal Jardins/SU

	Beta estandard.	Sig (bilat)	R
Constant		0,062	
Govern	-0,131	0,062	
Població	0,260	0,001	
Densitat	0,457	0,000	
Model		0,000	0,662

Població i govern són variables dicotòmiques. La correlació s'ha fet excloent els valors extrems de la variable dependent i amb una probabilitat de F de sortida de 0,1. Font: elaboració pròpia

La densitat de població

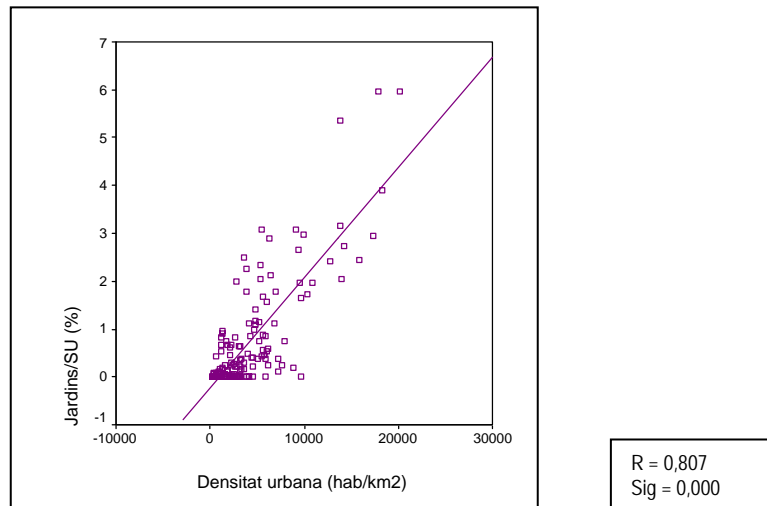
Aprofundint en la relació entre la densitat urbana i el percentatge de jardins en SU s'observa com, descartant els casos amb algun comportament especial, existeix una correlació molt més forta entre aquestes dues variables.

En primer lloc cal considerar el comportament específic dels municipis de la ciutat contínua (Barcelonès sense Barcelona). Es tracta d'uns municipis que presenten unes densitats urbanes molt elevades, fet que dificulta l'abundància de zones enjardinades per la manca d'espais. És evident que a partir de densitats molt elevades és difícil correlacionar la densitat amb la superfície enjardinada ja que per obtenir una densitat molt elevada cal limitar els espais lliures. Així, a partir d'una certa densitat urbana la correlació entre aquestes dues variables arribaria a un límit. Això és el que passa a la RMB. Existeix una correlació però aquesta arriba al seu límit en els municipis de la conurbació de Barcelona en què la densitat és massa elevada com per continuar tenint un alt percentatge de jardins per SU. Així doncs, a Barcelona hi ha una densitat inferior a la resta del Barcelonès però el percentatge de jardins en SU és major. Per tant, excloent els municipis de la conurbació de l'anàlisi de regressió³³, la correlació lineal és molt més forta.

---

³³ D'altra banda, existeixen una sèrie de municipis excepcionals. Alguns tenen un percentatge de jardins en SU molt elevat (és el cas de Sant Joan Despí o Palau de Plegamans, tots dos amb un valor molt extrem en relació a la resta). Altres municipis tenen un percentatge de jardins en SU molt petit en relació a la seva densitat (la Llagosta, el Masnou, Premià de Mar, Granollers i Vilanova i la Geltrú). He considerat que aquests 7 municipis tenen un comportament desviat de la resta i per això els he exclòs de la regressió.

Figura 15.1. Regressió lineal. Jardins/SU – densitat

Font: elaboració pròpia

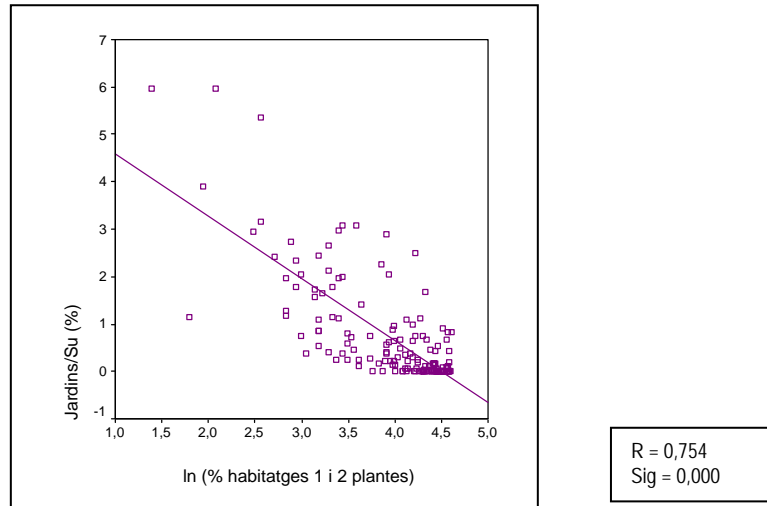
Existeix una correlació positiva amb un coeficient de 0,807 (figura 15.1). És a dir que, exceptuant els casos extrems, a mesura que augmenta la densitat urbana augmenta també el percentatge de jardins en SU; però fins un límit que podem identificar en els municipis de més densitat de la RMB que són els de la conurbació del voltant de Barcelona (Barcelonès).

Un altre element característic de la urbanització dispersa és l'elevada presència d'habitatges unifamiliars, normalment d'una o dues plantes. He analitzat, per cada municipi, la correlació entre el percentatge d'habitatges d'una i dues plantes i el percentatge de superfície enjardinada en el SU. He trobat una correlació significativa de forma exponencial decreixent (figura 15.2). És a dir, que a mesura que augmenta el percentatge d'habitatges d'una i dues plantes disminueix exponencialment el percentatge de superfície enjardinada respecte el SU, amb un coeficient de correlació de 0,75³⁴.

---

³⁴ En aquest cas s'han exclòs els municipis de la ciutat contínua (pel seu comportament diferencial), i Sant Joan Despí i Palau de Plegamans (pel seu valor extrem).

Figura 15.2. Regressió lineal. Jardins/SU – habitatges

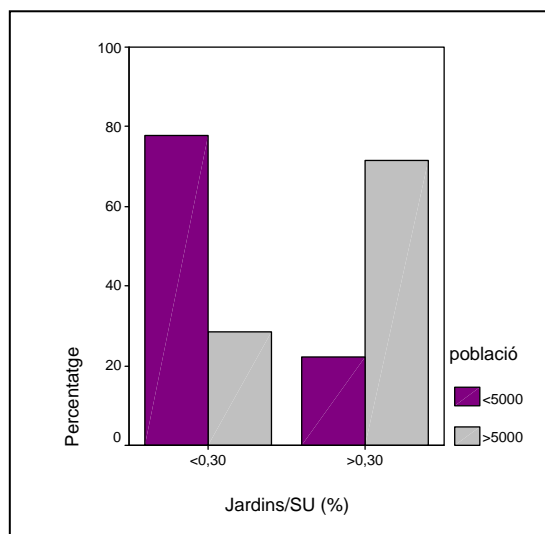
Font: elaboració pròpia

Els municipis petits

L'altra variable que té un pes bastant important en l'explicació del percentatge de jardins respecte el SU és el fet de tractar-se o no d'un municipi petit (menys de 5.000 habitants). Fent l'anàlisi bivariant, tractant l'indicador de forma dicotòmica dividint per la mediana (0,30), es troba una relació significativa amb un coeficient de contingència de 0,439 (taula 15.5). És a dir, que el percentatge de municipis de menys de 5.000 habitants que tenen un valor superior a la mediana és molt inferior al percentatge de municipis que tenen un valor per sota la mediana; i a l'inrevés, els municipis de més de 5.000 habitants tenen majoritàriament valors d'aquest indicador superiors a la mediana.

Taula 15.5. Taula de Contingència. Jardins/SU - Població

		Jardins/SU (%)	
		< 0,30	>0,30
N = 163			
Phi = 0,489			
Sig. = 0,000			
Població	< 5.000	77,8%	22,2%
	>5.000	28,6%	71,4%
Total		50,3%	49,7%

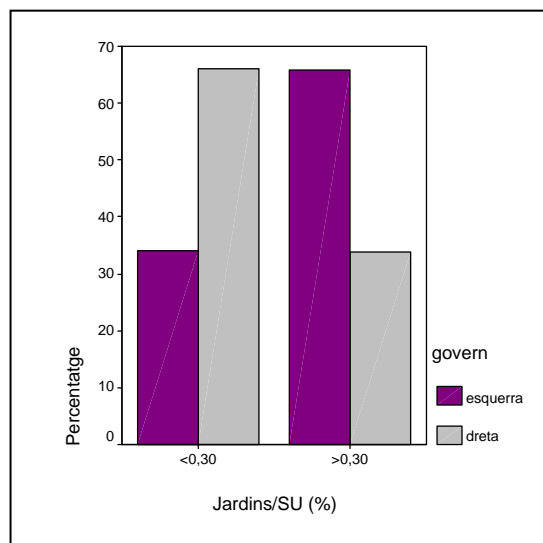
Font: elaboració pròpia

El color del govern

En l'anàlisi multivariant aquesta variable té un pes inferior a les dues anteriors i la seva significativitat és de 0,062. Tot i això, encara que el seu pes sigui petit, sí que explica una part del comportament de l'indicador a la RMB. Així, fent l'anàlisi bivariant, tractant l'indicador de forma dicotòmica, s'obté una relació significativa amb un coeficient de contingència de 0,303 (taula 15.6); que indica que els municipis amb un govern d'esquerres tenen un major percentatge de casos amb un valor de l'indicador per sobre de la mediana; mentre que en els municipis de dretes la situació és la inversa.

Taula 15.6. Taula de Contingència. Jardins/SU - Govern

		Jardins/SU (%)	
		< 0,30	>0,30
N = 163			
Phi = 0,318			
Sig. = 0,000			
Govern	Esq.	34,1%	65,9%
	Dreta	66,2%	33,8%
Total		48,3%	51,7%

Font: elaboració pròpia

15.1.3 Superfície de jardí per habitant

L'altre indicador que utilitzaré per valorar la presència de l'enjardinament públic als municipis de la RMB és la superfície de jardí per habitant³⁵. En aquest cas, una zona enjardinada que signifiqui la mateixa proporció del SU, en un context de baixa densitat urbana dona servei a menys ciutadans que no pas en un context de ciutat compacta.

Igual que en l'indicador anterior, alguns municipis obtenen valors extrems molt superiors a la resta, municipis que s'han eliminat de l'anàlisi³⁶. Com en el cas anterior, a mesura que ens allunyem de la ciutat de Barcelona la superfície enjardinada per habitant va disminuint. A Barcelona és on el valor de l'indicador és més elevat, seguida de la primera corona, els subcentres i, finalment, la segona corona metropolitana. En aquest cas les diferències no són tan exagerades com en l'altre indicador³⁷, fet que s'explica pel motiu descrit en el paràgraf anterior (taula 15.7).

³⁵ L'indicador s'ha calculat amb la superfície enjardinada pública obtinguda per cartografia a partir de les bases cartogràfiques de l'any 1997 i la població municipal del cens de l'any 1996.

³⁶ Olèrdola, Palau de Plegamans i Santa Susanna.

³⁷ % de superfície enjardinada respecte SU.

Taula 15.7. M² de jardí per habitant a la RMB

	Jardins/habitant	Població 1996	Densitat urb. (hab/Ha)
Barcelona	2,88	1508805	202
Primera C.	2,22	1401429	109
<i>Barcelonès</i>	1,44	622573	229
<i>Rest a AMB</i>	2,84	778856	77
Segona C.	1,75	684568	28
Subcentres	2,15	633246	102
TOTAL	2,37	4228048	84

Font: elaboració pròpia excepte densitat (D.G.U. 1999 i Idescat)

Ara bé, analitzant amb més detall la primera corona metropolitana, es detecta un comportament molt diferent entre els municipis de la conurbació de Barcelona (Barcelonès) i la resta de municipis de la primera corona. Als municipis del Barcelonès el valor de l'indicador disminueix molt, fins i tot per sota del valor que s'obté en els municipis de la segona corona; en canvi, en la resta de municipis de la primera corona el valor és molt més elevat, gairebé tant com en el cas de Barcelona ciutat.

Els municipis de la ciutat continua són municipis amb una densitat urbana molt elevada i això fa que hi hagi molts habitants en molt poc espai, amb la qual cosa una superfície enjardinada donarà servei a un major nombre d'habitants i l'indicador obtindrà un valor més baix. A més, com ja s'ha dit anteriorment, les densitats tan elevades van en detriment dels espais lliures on s'hi podrien ubicar els espais públics enjardinats.

15.2 Evolució de la jardineria i evolució de la població

Per tal d'analitzar l'evolució quantitativa de la jardineria pública a la RMB he fet una superposició de la cartografia en dos moments diferents: 1994 i 1997. El període de temps és molt curt però, tal i com s'explica en la metodologia, no disposava de bases cartogràfiques més distants. Això limita força l'anàlisi ja que no permet veure l'evolució al llarg de tot el procés de dispersió de la ciutat sobre el territori, si bé sí que es tracta d'un període al mig d'aquest procés. Al ser un període tant concret, només es detecten les variacions dels municipis que han augmentat la seva jardineria justament en aquests 3 anys, mentre que no quedaran registrats els canvis produïts en períodes anteriors o posteriors. Així per exemple, a Barcelona l'augment més important de jardineria es produeix abans dels Jocs Olímpics del 1992; mentre que a d'altres comarques com pot ser el Maresme, sembla ser que hi ha hagut un augment important en períodes més recents.

Per estudiar l'evolució durant aquest període em centraré en el percentatge d'increment anual de superfície enjardinada. Això em permetrà comparar-ho amb el percentatge d'increment anual de la població³⁸ en les diferents unitats territorials, per veure si el ritme d'increment de població a cada unitat territorial és superior o inferior al ritme d'increment de la jardineria pública.

En termes generals, durant el període estudiat la jardineria pública està en augment a tota la RMB i a totes les unitats territorials de la RMB. El percentatge d'augment de l'enjardinament públic és superior al percentatge d'augment de la població (taula 15.8).

Taula 15.8. Evolució de la jardineria pública a la RMB (94-97)

	Ha. Jardí 1994	Ha. Jardí 1997	% increment anual superfície	% increment anual població
Barcelona	415	435	1,54	-1,70
Primera C.	217	311	12,67	0,05
<i>Barcelonès</i>	69	90	9,38	-1,12
<i>Rest a AMB</i>	149	221	14,13	1,05
Segona C.	104	120	4,91	2,74
Subcentres	113	136	6,28	0,26
TOTAL	850	1002	5,63	-0,17

Font: elaboració pròpia

Ara bé, mentre que a Barcelona i a la resta del Barcelonès la població disminueix mentre la superfície enjardinada continua augmentant; a la segona corona, que és on l'augment de població és més gran, l'augment de superfície enjardinada és força baix. Tot i això, on l'augment de superfície enjardinada és més limitat és a la ciutat de Barcelona, ja que hi queden pocs espais lliures. A més, té una quantitat d'espais verds molt elevada, fet que fa que per obtenir augments percentuals importants es requereixin augments absoluts molt grans.

L'augment més important el trobem a la primera corona metropolitana però, un cop més, de forma diferenciada entre el Barcelonès i la resta de la primera corona. La conurbació del voltant de Barcelona és la zona més densificada, mancada d'espais per a nous augments de zones enjardinades. Tot i això, l'augment de la jardineria pública en aquests municipis ha estat molt important, per sobre de l'evolució tant de la segona corona com dels subcentres i la ciutat de Barcelona. Ara bé, a la resta de municipis de la primera corona l'augment encara és molt més gran. És en aquests municipis on, amb un increment anual del 14,13%, hi ha hagut l'augment més significatiu de superfície enjardinada.

³⁸ Calculat a partir dels censos de 1991 i 1996.

Taula 15.9. Evolució de la jardineria pública per comarques (94-97)

	Ha. Jardí 1994	Ha. Jardí 1997	% increment anual superfície	% increment anual població
Barcelonès	483	525	2,73	-1,53
Baix Llobr.	124	166	10,39	1,07
Maresme	369	38	1,29	1,70
Vallès Occ.	159	217	10,93	1,08
Vallès Or.	26	33	7,99	1,67
Garraf	10	11	2,52	3,29
Alt Penedès	10	11	4,30	0,94

Font: elaboració pròpia

Fent l'anàlisi per comarques (taula 15.9) es veu com en dues comarques de la segona corona (Garraf i Maresme) la població creix més que no pas la superfície enjardinada. Són dues comarques amb un important augment de població en les quals es mostra clarament com el tipus de teixit urbà que desenvolupa aquests creixements no implica un augment de la superfície enjardinada equivalent a l'augment de població. Especialment el cas del Garraf, ja que és la comarca que més augment de població té, molt per sobre de la resta de comarques de la segona corona. En el cas del Maresme, i basant-me en les observacions d'alguns municipis estudiats (Santa Susanna, Sant Vicenç de Montalt) sembla ser que sí que hi està havent un increment important de la jardineria en etapes més recents.

En les altres comarques de la segona corona hi ha un augment de la jardineria superior al de la població però no amb la magnitud de la primera corona o dels subcentres. En el cas de l'Alt Penedès l'augment de la superfície enjardinada no és gaire gran però es tracta de la comarca en la què s'hi ha desplaçat menys població. En canvi en els cas del Vallès Oriental sí que hi ha un augment molt important de la població acompanyat d'un augment també important de la superfície enjardinada. Tanmateix, gran part d'aquest augment es localitza a municipis amb un model més compacte com pot ser el cas de Mollet del Vallès.

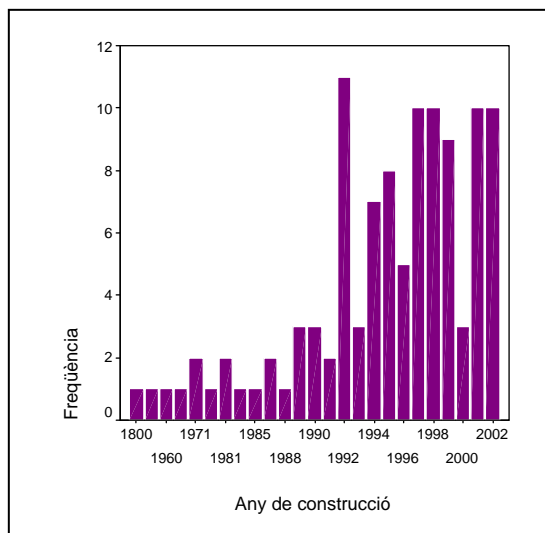
En canvi, a les comarques amb més pes a la primera corona (Baix Llobregat i Vallès Occidental), l'increment de la superfície enjardinada és molt superior a l'augment de població. Mentre que al Barcelonès, tot i que la població decreix, la diferència no és tan espectacular.

15.3 Any de construcció dels jardins

A partir de l'anàlisi a nivell de parcs he obtingut l'histograma de l'any de construcció dels jardins de la mostra (figura 15.3)³⁹. La mostra ha estat estratificada per les diferents unitats territorials, amb la qual cosa està molt condicionada per l'evolució de la jardineria a la ciutat de Barcelona, ja que és on es localitzen més del 40% de les zones enjardinades de la RMB.

Figura 15.3. Histograma dels anys de construcció dels jardins

Font: elaboració pròpia

S'observa com la immensa majoria dels parcs de la RMB es construeixen a partir de la segona meitat dels vuitantes, amb un pic a l'any 1992, any dels Jocs Olímpics de Barcelona. Ara bé, després del pic del 1992, tot i que sembla que hi ha una primera davallada, la construcció de parcs continua i es manté en nivells molt elevats durant tota la dècada de 1990. Es pot afirmar, per tant, que és des de mitjans de la dècada de 1980 i durant la dècada de 1990 quan hi ha una explosió en la jardineria pública, si bé aquesta es concentra en determinades zones de la RMB i no en d'altres.

³⁹A l'hora d'interpretar aquesta dada cal tenir en compte les limitacions del mostreig a nivell de parc.

15.4 Model urbà i jardineria pública

S'ha vist en els apartats anteriors com hi ha una certa correlació entre el percentatge de superfície enjardinada respecte el SU i la densitat urbana; i com també la superfície de jardineria pública per habitant està relacionada amb la densitat urbana. S'ha vist també com els municipis de menys de 5.000 habitants tenien un percentatge més baix de jardins respecte el SU. I, finalment, també s'ha vist com els indicadors de presència relativa de jardineria pública són més alts a Barcelona ciutat i la primera corona que no pas a la segona corona, si bé s'ha detectat un comportament diferencial dels municipis de la ciutat contínua, especialment al buscar correlacions amb la densitat urbana.

En aquest apartat em centraré en veure en quin teixit urbà es localitzen els jardins públics. És a dir que ja no treballaré amb el municipi com a unitat d'anàlisi sinó que ho faré a partir de la superposició geogràfica de la cartografia dels jardins públics amb la cartografia del teixit urbà (taula 15.10).

Taula 15.10. Distribució dels jardins en les corones segons teixit (%)

	Barcelona	Primera C.	Segona C.	Subcentres	Total
Compacte	48	52	33	80	52
Dispers	1	14	25	5	9
Industrial	4	14	32	9	11
Altres	47	11	1	1	24
Fora	0	9	9	3	4
Total	100	100	100	100	100

Font: elaboració pròpia

S'observa com els jardins públics estan clarament associats al teixit urbà compacte, ja que el 52% de la superfície enjardinada pública es troba en teixit compacte i només el 9% en teixit dispers.

Així, en totes les unitats territorials els jardins es troben majoritàriament en teixit compacte. És a dir que fins i tot en la segona corona, en la què hi ha un clar predomini del teixit dispers, els jardins es troben en un 33% al teixit compacte i només el 25% en teixit dispers. Lògicament en aquest cas la diferència no és tan gran com en els altres casos precisament pel gran predomini del teixit dispers, cosa que fa que la segona corona sigui la unitat territorial on hi ha més jardins situats en zones de teixit urbà dispers.

En el cas de la primera corona, on la diferència entre teixit compacte i teixit dispers és molt petita, els jardins es localitzen molt clarament en el teixit compacte.

I pel que fa al cas de la ciutat de Barcelona, s'ha de destacar que el percentatge de jardins en ciutat compacta no arriba al 50% pel fet que totes les zones enjardinades del Parc de Montjuïc es situen en un teixit urbà qualificat com a "altres teixits", que correspon a les zones esportives, d'equipaments, etc.

15.4.1 Distribució del teixit urbà i distribució dels jardins públics

Ara bé, no només el teixit urbà influeix en la localització dels jardins públics sinó que també hi influeix la mateixa unitat territorial. Així, tot i que el teixit urbà compacte es distribueix de forma més o menys equitativa entre les diferents unitats territorials (taula 15.11), dels jardins que estan en teixit urbà compacte només el 8% es localitza a la segona corona metropolitana (taula 15.12).

Taula 15.11. Distribució del teixit urbà segons corones (%)

	Barcelona	Primera C.	Segona C.	Subcentres	Total
Compacte	26	29	26	19	100
Dispers	1	21	74	4	100
Industrial	9	3	43	16	100
Altres	9	3	43	16	100
Fora	14	27	48	11	100

Font: elaboració pròpia a partir mapa planejament D.G.U (1999)

Taula 15.12. Distribució dels jardins en els teixits segons corones (%)

	Barcelona	Primera C.	Segona C.	Subcentres	Total
Compacte	40	31	8	21	100
Dispers	6	51	35	9	100
Industrial	16	38	34	12	100
Altres	84	15	0	1	100
Fora	2	63	24	11	100

Font: elaboració pròpia

Pel que fa als jardins que estan en teixit dispers, seria d'esperar que es localitzessin majoritàriament a la segona corona ja que és on hi ha la gran majoria del teixit dispers. Però tot i això, el 51% dels jardins situats en teixit dispers es localitzen a la primera corona metropolitana. Així, la primera corona, malgrat no tenir tanta superfície de teixit dispers i malgrat el predomini dels jardins en teixit compacte, és la unitat territorial on més jardins hi ha en teixit dispers.

Per tal d'avaluar la distribució del percentatge de jardins d'un determinat teixit urbà en les diferents unitats territorials, el que he fet ha estat veure la diferència entre la distribució de la superfície enjardinada per a cada teixit urbà i la distribució del mateix teixit urbà entre les diferents unitats territorials. És a dir, que, com que el teixit urbà compacte es troba en un 26% a la primera corona, si la unitat territorial no tingués cap impacte, aleshores seria d'esperar que els jardins que estan en el teixit compacte estiguessin també en un 26% a la primera corona. Com ja he esmentat anteriorment, això no és així i per tant es pot deduir que la unitat territorial sí que té algun impacte sobre la distribució dels jardins a la RMB (taula 15.13).

Taula 15.13. Diferència entre la distribució dels jardins i la distribució del teixit (%)

	Barcelona	Primera C.	Segona C.	Subcentres
Compacte	14	2	-18	2
Dispers	5	30	-39	4
Industrial	6	6	-8	-4
Altres	42	-34	-5	-3
Fora	-11	35	-23	0

Font: elaboració pròpia

Fent aquesta anàlisi es veu com la segona corona és la única unitat territorial en què la diferència és negativa per tots els teixits urbans. És a dir, a la segona corona metropolitana hi ha menys superfície enjardinada de la que s'esperaria si els jardins es distribuïssin homogèniament a l'interior de cada teixit. Això indica que les zones enjardinades públiques, independentment del teixit urbà on es trobin, tendeixen a localitzar-se a Barcelona ciutat, la primera corona i els subcentres, però no a la segona corona metropolitana.

15.4.2 Les distàncies als parcs

En aquest apartat s'han calculat les distàncies que hi ha des de qualsevol punt del teixit urbà residencial (compacte o dispers) fins a la zona enjardinada més propera. Aquest càlcul s'ha fet de forma general però també separant el teixit urbà compacte del dispers.

En general, a la segona corona metropolitana les distàncies són molt més grans que a Barcelona ciutat, la primera corona i els subcentres, si bé també és cert que a la segona corona hi ha un predomini del teixit urbà dispers que, com s'ha vist anteriorment, està associat a la manca de jardins públics.

S'han calculat les distàncies mitjanes des de qualsevol punt del teixit residencial fins a la zona enjardinada més propera. Cal tenir en compte que les desviacions típiques són molt grans, ja que així ho implica la mateixa naturalesa de la mesura. Sempre que hi hagi una zona enjardinada, els valors al seu voltant seran molt baixos, i aniran augmentant a mesura que ens allunyem d'aquesta zona, amb la qual cosa l'heterogeneïtat de valors serà molt gran. Les desviacions típiques seran més elevades a les zones de teixit urbà dispers que a les de teixit compacte ja que al teixit dispers els parcs estan més allunyats l'un de l'altre i les distàncies fins a un parc seran més grans, amb la qual cosa també serà més gran l'heterogeneïtat de valors i per tant la desviació típica.

Tal i com era de preveure (taula 15.14), la distància mitjana des d'un punt de teixit dispers fins al jardí més proper és molt més gran que la mateixa distància en el teixit compacte. Així, la distància mitjana en el teixit dispers és gairebé quatre vegades la distància mitjana en el teixit compacte⁴⁰.

Taula 15.14. Distàncies mitjanes al jardí més proper per teixit i per corones (m)

	Barcelona	Primera C.	Segona C.	Subcentres	Total
Compacte					
<i>Mitjana</i>	215	296	1188	238	495
<i>Desv. est</i>	151	331	2035	151	1133
<i>N</i>	57009	63131	56692	41805	218638
Dispers					
<i>Mitjana</i>	590	1015	2202	1281	1899
<i>Desv. est</i>	444	805	1701	946	1606
<i>N</i>	3524	58002	208470	11719	281717
Tot					
<i>Mitjana</i>	237	640	1985	467	1286
<i>Desv. est</i>	202	705	1826	632	1581
<i>N</i>	60533	121133	265162	53524	500355

Font: elaboració pròpia

Fent l'anàlisi per unitats territorials (taula 15.14) es veu com en totes les unitats les distàncies mitjanes des del teixit compacte són més petites que les distàncies mitjanes des del teixit dispers. Però si prenem el teixit residencial de forma global s'observa com les distàncies mitjanes són més grans a la segona corona que a la primera, que a la vegada són més grans que a Barcelona ciutat. Això es podria explicar perquè a la segona corona hi ha un major predomini del teixit dispers que no pas a la primera, i en aquesta última hi ha un major percentatge de teixit dispers que el que trobem a

⁴⁰ 1899 metres en el teixit dispers enfront 495 metres en el teixit compacte.

Barcelona ciutat. Ara bé, si s'observa de forma diferenciada per teixits urbans es veu com, tant pel teixit compacte com pel teixit dispers, les distàncies mitjanes a la segona corona són més grans que a la resta. És a dir que, independentment de la proporció de cada teixit, per a cadascun dels teixits les distàncies mitjanes augmenten quan ens allunyem de Barcelona ciutat. Per tant, es pot concloure que la unitat territorial també juga un paper important a l'hora d'explicar el comportament de la jardineria pública a la RMB.

15.5 A tall de resum

Exposats els resultats empírics en relació a les hipòtesis de treball plantejades en el marc de la integració d'escala de la sostenibilitat es pot concloure que:

- ▶ A la urbanització dispersa la superfície relativa d'espais públics és inferior a la de la ciutat compacta, tant pel que fa a la superfície de jardí públic per superfície de Sòl Urbà com pel que fa a la superfície de jardí públic per habitant. En aquest fet hi intervenen tant la unitat territorial com el propi teixit urbà. Igualment, les distàncies als parcs són més grans en el teixit dispers que en el teixit compacte i, pel mateix teixit urbà, són més grans a la segona corona que a la resta d'unitats territorials. En el mateix sentit, existeix una correlació exponencial decreixent entre el percentatge d'habitatges d'una i dues plantes i el percentatge de superfície enjardinada en Sòl Urbà.
- ▶ En els darrers anys hi ha hagut un augment generalitzat dels espais públics de la RMB. És des de mitjans dels vuitantes i durant la dècada de 1990 que hi ha una explosió de la jardineria pública, si bé aquesta es concentra al centre de la RMB i no tant a la perifèria. Tanmateix, en els municipis de la conurbació al voltant de Barcelona (Barcelonès) l'elevada densitat urbana ha limitat l'increment d'espais públics.
- ▶ El nombre d'habitants per municipi també condiciona l'evolució dels espais públics de la RMB. Els municipis més grans tenen una major superfície relativa d'espais públics enjardinats. Tanmateix, la influència del nivell d'ingressos municipals sobre la distribució territorial dels espais públics és pràcticament inexistent.
- ▶ El color polític dels governs locals també condiciona la superfície relativa d'espais públics enjardinats. Els municipis amb governs d'esquerres o verds presenten una major superfície relativa d'espais públics que els municipis amb governs conservadors.

16 SOSTENIBILITAT AMBIENTAL

En aquest capítol es realitza una anàlisi de la sostenibilitat ambiental dels espais públics de la RMB. Per fer-ho, em basaré en la cartografia digital dels espais enjardinats, les diverses mostres quantitatives realitzades sobre 315 espais públics enjardinats i l'enquesta quantitativa enviada als 163 municipis de la RMB.

Com s'ha explicat en la introducció i en l'apartat metodològic, centraré l'anàlisi de la sostenibilitat ambiental dels espais públics urbans en el tipus i les pràctiques de jardineria, prenent l'aigua com a principal vector ambiental.

L'aigua és un recurs que actualment es troba en un precari equilibri entre oferta i demanda a la RMB. Al mateix temps, l'aigua és el recurs més necessari per al correcte manteniment de les zones enjardinades dels espais públics urbans. És per això que, atenent a les característiques de l'àmbit d'estudi i atenent també al paper que juga aquest recurs en el manteniment dels espais públics urbans, crec que l'aigua és, d'entre les diferents implicacions ambientals que poden tenir els espais públics urbans, l'element més rellevant. Així doncs, entendré que els espais públics són més sostenibles ambientalment si fan un ús eficient de l'aigua, és a dir, si s'adeqüen al que es coneix com les pràctiques de xerojardineria.

L'objectiu d'aquest capítol és validar les cinc hipòtesis de treball referents a la dimensió ambiental dels espais públics urbans. Recordem-les:

- f) A la RMB hi predominarien els jardins públics de tipus atlàntic, amb una gran utilització de gespes i amb un important impacte ambiental. A la urbanització dispersa, en canvi, aquesta tipologia seria menys predominant i molts parcs seguirien un model d'imitació o continuació de l'entorn natural on es troben.
- g) Les pràctiques de xerojardineria serien incipients a la RMB. Si bé seria cert que se'n comencen a trobar alguns exemples, no serien ni molt menys predominants.
- h) El nivell d'ingressos per habitant i el nombre d'habitants per municipi determinarien la tipologia dels parcs i l'aplicació de determinades tècniques. Les tipologies de jardí més consumidores així com determinades pràctiques de xerojardineria tenen un cost més elevat i

això condicionaria la seva presència en els municipis amb limitacions de recursos, ja siguin en termes relatius (ingressos per habitant) o en termes absoluts (municipis petits).

- i) El color polític dels municipis condicionaria les prioritats de les seves inversions i això tindria efectes sobre la tipologia d'aquests parcs i sobre els criteris utilitzats en la seva gestió.
- j) En base als estudis de Keiffer i Dziegilewski (1991) i de Domene (2002) en què es desmenteix el mite del sobrereg en la jardineria privada, difícilment hi haurà un predomini del reg excedentari en el sector públic, que està molt més professionalitzat que el privat.

El capítol s'organitza en dos grans apartats per tal de donar resposta a aquestes hipòtesis de treball: un primer apartat centrat en la tipologia de jardins de la RMB, posant un especial èmfasi en les espècies plantades a les zones enjardinades dels espais públics de la regió; i un segon apartat referit a les pràctiques de xerojardineria en el qual hi ha set subapartats referits a la gestió de l'aigua a les zones enjardinades dels espais públics de la RMB i un darrer subapartat sobre altres pràctiques més específiques de xerojardineria.

16.1 Tipologia de jardins

En aquest apartat analitzaré la tipologia de jardins de la RMB, bàsicament tenint en compte el tipus d'espècies que s'hi troben i el seu consum hídric. Em centraré ara en l'anàlisi fet a partir de la mostra aleatòria de parcs de la RMB per veure diferents aspectes referents a la tipologia de parcs: el tipus d'espècies que hi predominen, el tipus de parc en funció del seu consum d'aigua, la importància de les gespes i la densitat de plantació.

16.1.1 Espècies predominants

A partir de l'agrupació d'espècies en grans grups en funció del seu consum (arbres, arbusts, entapissants, gespes i prats) s'observa com, en termes absoluts, a la RMB hi ha un predomini de les gespes enfront altres espècies menys consumidores. Així, les gespes representen un 63,9% de la

superfície⁴¹ total enjardinada de la RMB, mentre que la suma d'arbres i arbusts no arriba al 30% (taula 16.1).

Analitzant el percentatge de superfície de cada tipus d'espècie però diferenciant entre els parcs localitzats en teixit urbà compacte i els parcs localitzats en teixit urbà dispers es veu com en el total de parcs situats en teixit compacte el percentatge de superfície enjardinada coberta per gespa és molt més gran que en els parcs situats en la urbanització dispersa. Aquesta diferència és contrarestada sobretot amb els arbres, més presents en els parcs de teixit urbà dispers que en els de teixit compacte; i també en part amb el arbusts i els prats (taula 16.1). Per tant, es pot afirmar que la tipologia de jardins que es troba en els teixits urbans compactes és diferent de la que es troba en els teixits dispersos⁴².

Taula 16.1. Percentatge de superfície per cada tipus d'espècies

	Teixit compacte	Teixit dispers	Total
Arbres	7,2	44,6	16,0
Arbusts	15,4	11,8	13,3
Entapissants	4,4	0,7	3,9
Gespes	71,8	38,4	63,9
Prat	1,1	3,3	2,6
Mixt	0,1	1,2	0,3

Font: elaboració pròpia a partir de la mostra de 315 parcs

16.1.2 Impacte de les gespes

Com s'ha vist, les gespes són el tipus d'espècie més abundant en la jardineria pública de la regió metropolitana. En aquest apartat aprofundiré en el comportament d'aquest tipus d'espècies en els parcs de la RMB.

Calculant el percentatge mitjà de gespes per als parcs que es troben en teixit compacte i els que es troben en teixit dispers, es veu com aquesta mitjana és superior en els parcs en teixit compacte que en els parcs amb teixit dispers. És a dir, que les zones enjardinades situades en un entorn de ciutat compacta tenen més superfície relativa de gespa que les zones situades en teixits urbans dispersos.

⁴¹ La superfície s'ha calculat a partir de la superfície de cada tipus d'espècie als diferents parcs de la mostra. La superfície de cada tipus d'espècie a cada parc s'ha determinat a partir de l'estimació percentual sobre la superfície total del parc mostrejat, coneguda a través de la cartografia digital.

⁴² Més endavant analitzaré el cas de les gespes i contrastaré estadísticament la diferència entre el percentatge de gespes en el teixit compacte i el dispers.

Aquesta diferència de mitjanes no és atribuïble a l'atzar ja que realitzant el test de comparació de mitjanes s'ha satisfet la hipòtesis de la diferència⁴³ (taula 16.2)

Taula 16.2. Percentatge de gespes en diferents teixits

	Compacte	Dispers	Industrial	Altres	Total
Mitjana	0,60	0,37	0,54	0,58	0,56
Desv. Est.	0,39	0,39	0,43	0,40	0,40

Font: elaboració pròpia

Per detectar quines variables són explicatives en el percentatge de gespa que es troba en un parc, he construït dues tipologies en funció del percentatge que representen les gespes respecte el total de la superfície enjardinada dels parcs mostrejats. Per una banda he agrupat els parcs que tenen més d'un 10% de superfície de gespa i els que tenen menys d'un 10%; i per altra banda he fet una altra agrupació posant el llindar al 50%⁴⁴.

Les gespes són presents en una gran majoria dels parcs de la RMB, doncs en el 72,7% dels parcs mostrejats hi ha un percentatge de gespes superior al 10%. Pel que fa a les gespes com a superfície predominant (més del 50%), el percentatge de casos es redueix però només fins el 56,8%. És a dir que la gespa és una espècie altament utilitzada en la jardineria pública, no només com a espècie amb presència a molts dels parcs sinó també com a espècie majoritària en més de la meitat dels parcs de la RMB.

Fent la regressió logística amb les quatre variables sociodemogràfiques, s'observa com les variables significatives són la població i els ingressos municipals.

Taula 16.3. Regressió logística. Superfície de gespa superior al 50%

	Wald	Sig (bilat)	Exp (B)	R ²
Constant	7,78	0,005	0,046	
Ingressos/hab	21,48	0,000	3,429	
Població	6,48	0,011	15,970	
Model		0,000		0,143

Població i ingressos són variables dicotòmiques. La correlació s'ha fet amb una probabilitat de F de sortida de 0,1.
Font: elaboració pròpia

⁴³ Comparació de mitjanes amb alfa=0,0005 i considerant variables iguals amb alfa =0,02.

⁴⁴ He escollit el 10% com a llindar per sobre del qual la presència de gespa pot començar a significar una despesa significativa en relació a la resta del parc; i el 50% com a llindar a partir del qual la gespa és el tipus d'espècie predominant en un parc.

Així, la variable que més pes té a l'hora d'explicar el percentatge de gespes en els parcs de la RMB és la població del municipi (taula 16.3). Els municipis de menys de 5.000 habitants tendeixen a tenir menys percentatge de gespes que no pas la resta de municipis més grans. Igualment, però amb menys pes explicatiu, quan més ingressos per habitant té un municipi, més percentatge de gespes tenen els seus jardins.

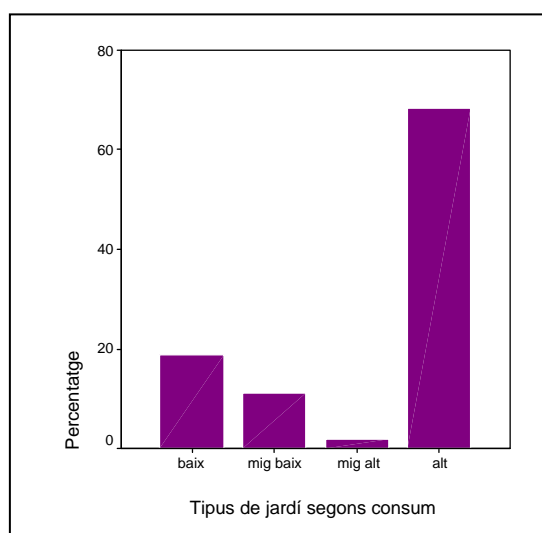
16.1.3 Tipologia de jardí segons el consum

El fet que predominin espècies de baix consum en un parc no significa que sigui un parc que consumeixi poca aigua, ja que un percentatge minoritari d'espècies d'alt consum pot ser suficient perquè el parc tingui un consum elevat. És a dir, que si en un parc hi ha un 30% de gespa, això ja és suficient com perquè la despesa hídrica es dispari. És per això que he elaborat una tipologia per classificar els parcs segons el seu consum en funció del percentatge de cada tipus d'espècie (annex 6).

En base a aquesta tipologia, el 68,3% del parcs de la RMB són parcs d'alt consum d'aigua. És a dir, que es reafirma el predomini de parcs d'alt consum al conjunt de la RMB (figura 16.1).

Figura 16.1. Tipus de jardí segons consum a la RMB

	Freq.	%
Baix	59	18,7
Mig baix	35	11,1
Mig alt	6	1,9
Alt	215	68,3
Total	315	100

Font: elaboració pròpia

Fent l'anàlisi multivariant amb les quatre variables sociodemogràfiques resulta que únicament són significatives el nombre d'habitants del municipi i els ingressos municipals (taula 16.4).

Taula 16.4. Regressió logística. Tipus de jardí

	Wald	Sig (bilat)	Exp (B)	R ²
Constant	6,03	0,014	0,140	
Ingressos/hab	26,49	0,000	4,988	
Població	8,14	0,004	9,307	
Model		0,000		0,174

*Població i ingressos són variables dicotòmiques. La correlació s'ha amb una probabilitat de F de sortida de 0,1.
Font: elaboració pròpia*

Així doncs, els municipis petits tenen una major proporció de parcs de baix consum hídric que no pas els municipis més grans. De la mateixa manera, els municipis amb pocs ingressos per habitant també tenen una major proporció de parcs de baix consum que els municipis amb més recursos, municipis que inverteixen en una tipologia de parcs més consumidors d'aigua.

En tot cas però, cal destacar que per totes les categories de les diferents variables sociodemogràfiques estudiades la proporció de parcs d'alt consum sempre és superior a la proporció de parcs de baix consum (taula 16.5). Únicament en els municipis de menys de 5.000 habitants el percentatge de parcs de baix consum és més gran que el de parcs d'alt consum.

Taula 16.5. Taula de contingència. Tipus de jardí

	Ingressos/hab		Població		Teixit		Govern	
	<1000	>1000	<5000	>5000	Compacte	Dispers	Dreta	Esq.
<i>N = 315</i>								
% baix consum	39,1	20,8	72,7	17,1	25,1	49,0	43,8	27,5
% alt consum	60,9	79,2	27,3	82,9	74,9	51,0	56,3	72,5

Font: elaboració pròpia

16.1.4 La densitat d'espècies

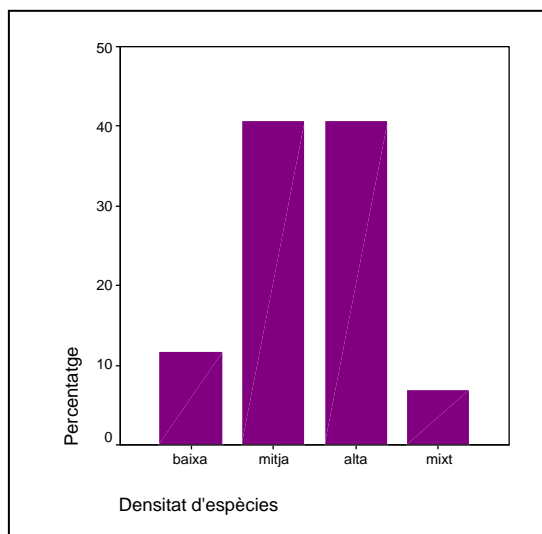
Un altre element a tenir en compte en la tipologia de jardins en relació al consum hídric és la densitat de plantació. Com s'explica en la metodologia de càlcul de les necessitats hídriques (annex 11), les densitats elevades d'espècies⁴⁵ requereixen un major consum hídric⁴⁶.

⁴⁵ Quan parlem de densitats elevades ens referim a un elevat percentatge d'ombrejat del sòl (70% en arbres i 90% en arbusts) amb més d'un nivell de vegetació.

A la RMB hi ha un clar predomini dels jardins amb densitats d'espècies mitjanes i altes, mentre que només en un 11,8% dels casos s'han trobat jardins amb baixes densitats d'espècies (figura 16.2). Així doncs, també en quant a densitats hi ha un predomini de les tipologies de jardins amb elevats consums hídrics.

Figura 16.2. Tipus de jardí segons densitat d'espècies

	Freq.	%
Baixa	29	11,8
Mitja	100	40,7
Alta	100	40,7
Mixta	17	6,9
Total	246	100

Font: elaboració pròpia

Aquest fenomen està relacionat amb l'elevada presència de gespes en les zones enjardinades de la RMB. Les gespes són de per sí plantacions de densitat mitja, que en ocasions s'acompanyen d'arbres o arbusts i donen lloc a plantacions de densitats altes. Així, si l'espècie predominant es planta en forma de plantacions de densitats mitges o altes, aleshores és lògic que aquest tipus de densitats siguin també predominants.

Fent l'anàlisi multivariant amb les quatre variables sociodemogràfiques, cap de les variables és prou significativa com per explicar el comportament de les diferents densitats d'espècies en les zones enjardinades de la RMB.

⁴⁶ Cal tenir en compte que en determinats casos el fet de tenir un segon nivell de vegetació sobre un primer nivell més consumidor i de molta densitat pot ajudar a reduir el consum en la mesura que es disminueix l'evapotranspiració del primer nivell de vegetació.

16.2 La xerojardineria en la gestió de l'aigua

Un cop analitzada la tipologia de jardins de la RMB m'endinsaré ara en analitzar si els espais públics de la RMB gestionen l'aigua de forma eficient, és a dir, si utilitzen els criteris i les pràctiques de la xerojardineria. La xerojardineria es caracteritza per la implementació de diverses pràctiques que contribueixen a fer un ús més eficient de l'aigua, adaptant els consums a les característiques climàtiques de cada indret (Balanzó 2002, Burés 1993, 2000).

Lògicament, la xerojardineria compta amb diversos principis i pràctiques com és l'ús d'espècies adaptades a la climatologia, analitzada en l'apartat anterior. En aquest apartat em centraré més en la gestió de l'aigua, per veure si és o no eficient i en funció de quines variable. Ho faré a través de vuit apartats. En el primer apartat em centraré en l'origen de l'aigua emprada per al reg dels jardins públics. En el segon apartat estudiaré el destí de l'aigua utilitzada per al reg a través de la capacitat d'infiltració del paviment predominant al voltant de les zones enjardinades. En el tercer apartat abordaré una exhaustiva anàlisi dels sistemes de reg emprats a la jardineria pública de la RMB. En el quart apartat em fixaré en com es programa el reg i com varia en funció de les condicions climàtiques i meteorològiques. En el cinquè apartat estudiaré més detalladament si el reg dels jardins públics s'adequa o no a les necessitats reals de les plantacions. En el sisè apartat estimaré el consum total d'aigua de les zones enjardinades dels espais públics de la RMB per analitzar-ne el seu impacte. En el setè apartat, constataré el coneixement que tenen els municipis de la seva despesa hídrica en jardineria pública i n'analitzaré el tipus de gestió, pública o privada i les seves conseqüències. Finalment, en el darrer apartat em fixaré en altres tècniques més específiques de la xerojardineria.

16.2.1 Origen de l'aigua

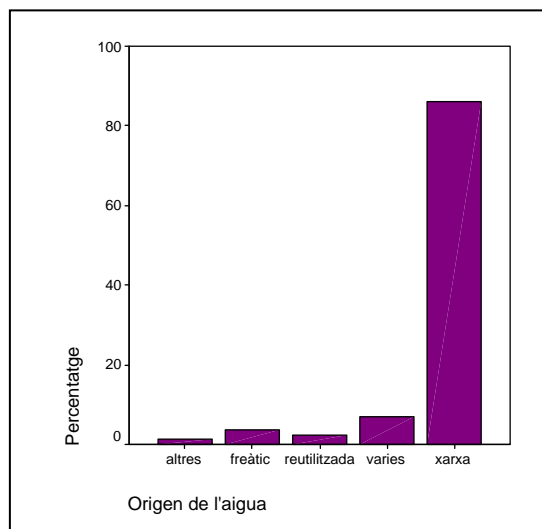
En aquest apartat mostraré els resultats sobre el tipus d'aigua que és utilitzada per regar els parcs i jardins de la RMB, posant especial èmfasi en veure fins a quin punt s'utilitzen fonts alternatives a l'aigua potabilitzada de la xarxa (aigües freàtiques, reutilitzades, pluvials, etc.). Des de la lògica de la xerojardineria, es procura utilitzar sistemes que no malbaratin aigua potabilitzada i que potenciïn l'aprofitament d'altres fonts (DeVicente 1995, 2001, Mujeriego 2000)

A nivell municipal, un 86% dels municipis enquestats reguen majoritàriament amb aigua de la xarxa. És a dir que les fonts alternatives a l'aigua potable de la xarxa no són majoritàries (figura 16.3). Ara bé, això no vol dir que no hi hagi nombrosos casos en què els municipis tenen algunes zones amb

aigua d'altres orígens. Així, en un 29% dels municipis enquestats hi ha alguna presència de reg amb aigua freàtica i en un 4,65% hi ha presència de reg amb aigües reutilitzades (taula 16.6).

Figura 16.3. Origen majoritari de l'aigua de reg (municipis)

	Freq.	%
Altres	1	1,2
Freàtic	3	3,5
Reutilitz.	2	2,3
Vàries	6	7,0
Xarxa	74	86,0
Total	86	100

Font: elaboració pròpia

Taula 16.6. Presència de aigua freàtica i reutilitzada (municipis)

	Freq.	%
Freàtic > 0%	25	29,07
Freàtic > 10%	15	17,44
Reutilitz > 0%	4	4,65
Reutilitz > 10%	3	3,49

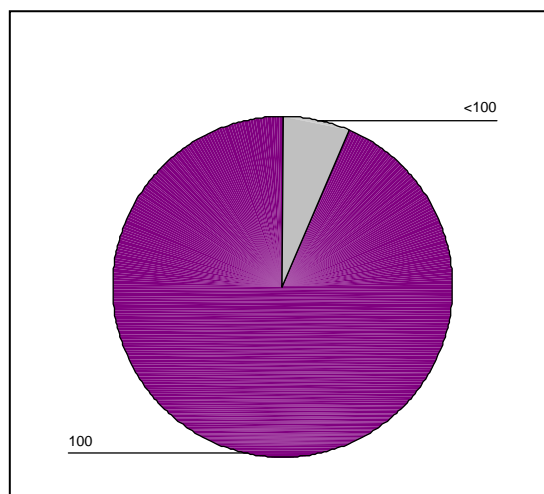
Font: elaboració pròpia

Aigua de la xarxa

Fent l'anàlisi a nivell de parc s'observa com en un 93,6% dels parcs mostrejats el reg es realitza en la seva totalitat amb aigua de la xarxa (figura 16.4). Així doncs, a partir de l'anàlisi a nivell de parc es constata com, encara que una part important dels municipis hagin desenvolupat experiències de reg amb aigua freàtica, sobre el total dels parcs i jardins de la RMB aquestes experiències tenen molt poc pes.

Figura 16.4. Parcs regats amb aigua de a xarxa en la seva totalitat

	Freq.	%
< 100% xarxa	8	6,4
100% xarxa	117	93,6
Total	125	100

Font: elaboració pròpia

Aigües freàtiques

És cert que es comencen a trobar alguns parcs que experimenten amb el reg d'aigües freàtiques i també és cert que en aquest moment hi ha diversos projectes en marxa, especialment en els parcs de l'Entitat Metropolitana de Barcelona. Ara bé, com s'ha dit en el punt anterior, respecte el global de la jardineria pública de la RMB encara tenen un pes molt insignificant.

Cal dir però que, d'entre les fonts alternatives a l'aigua de xarxa, la utilització d'aigües freàtiques està molt per sobre d'altres possibles fonts com podria ser la utilització d'aigües residuals o l'aprofitament de pluvials. Com ja hem vist, el 29% dels municipis reguen algun dels seus parcs amb aigües freàtiques (taula 16.6). Ara bé, en molt pocs municipis aquesta utilització d'aigües freàtiques representa més del 50% de les aigües dedicades al reg municipal de parcs i jardins.

A nivell de parc, només en un 5,6% dels parcs mostrejats s'hi regava amb aigües procedents del freàtic, cosa que confirma el fet que la utilització d'aigües freàtiques és minoritària, malgrat ser present en els parcs de diversos municipis. Tot i això, encara que el percentatge respecte el total sigui molt baix, s'evidencia que hi comencen a haver experiències d'aquest tipus en el reg dels jardins públics.

Aigües freàtiques, sistema de reg i tipologia d'espècies.

La presència de reg amb aigües freàtiques depèn també de les característiques del propi parc. Així, els parcs que tenen el reg amb goters com a sistema de reg majoritari, tenen una major proporció de

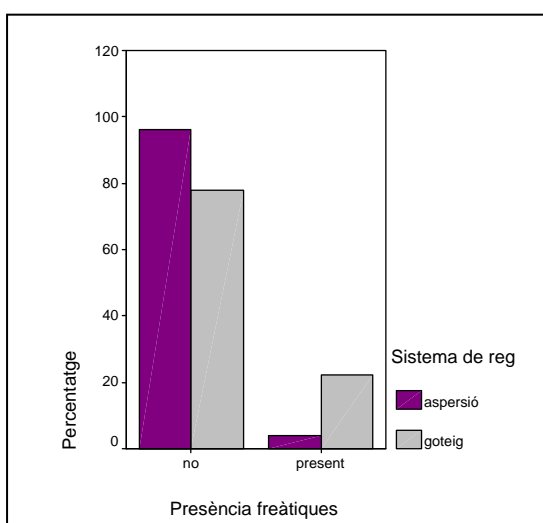

casos en què l'aigua utilitzada és freàtica que no pas els parcs regats majoritàriament per aspersió (taula 16.7). D'entre els parcs estudiats, cap dels regats amb aigües freàtiques aplicava un tractament de potabilització de l'aigua. Això fa que el reg per aspersió, al ser un reg en superfície i de grans extensions, sigui més perillós per a l'ús d'aquest tipus d'aigües, doncs poden tenir importants nivells de contaminació. Això explicaria el fet que siguin els parcs regats amb goteig els que tenen una major proporció de casos de reg freàtic.

Taula 16.7. Taula de contingència. Tipus de reg – origen de l'aigua

		Freàtic	
		No	Sí
N 112 Phi = 0,221 Sig. = 0,019			
Reg	Aspersió	96,1%	3,9%
	Goteig	77,8%	22,2%
Total		94,6%	5,4%

Font: elaboració pròpia

Igualment, els parcs en què hi predominen les espècies de baix consum també tenen una major proporció de casos regats amb aigües freàtiques. Com es veurà més endavant, els parcs en què hi predominen les espècies de baix consum són els parcs en què més s'utilitza el reg per goteig, ja que els parcs amb gespes solen estar regats per aspersió. Així doncs, els parcs de baix consum tenen una major proporció de casos de reg freàtic pel fet que són parcs on hi ha una major presència del reg per goteig.

Altres orígens de l'aigua

Molt més residual és el reg amb aigües reutilitzades o amb aprofitament de pluvials (figura 16.3). A nivell municipal, cap dels municipis que han respost a l'enquesta ha manifestat la utilització d'aigües pluvials, mentre que les aigües reutilitzades només eren presents en 4 casos i d'ús majoritari només en 2. En definitiva, molt per sota del nivell d'utilització d'aigües d'origen freàtic.

A nivell de parc, d'entre els parcs estudiats no n'hi havia cap que regués ni amb aigües reutilitzades ni amb aigües pluvials.

16.2.2 El destí de l'aigua

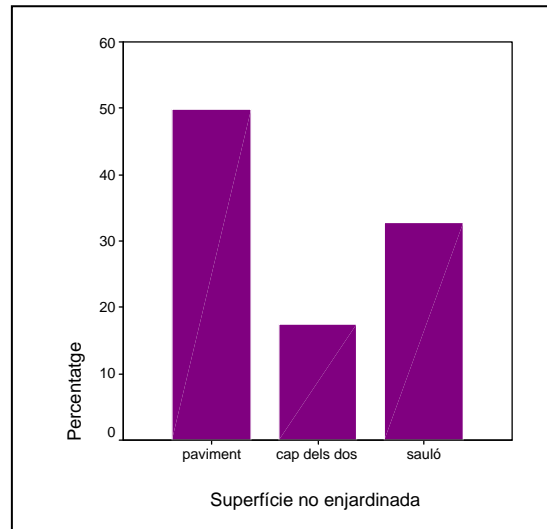
L'aigua que no és infiltrada pel sòl de la superfície plantada pot ser que es perdi i vagi a parar al clavegueram o pot ser que sigui igualment infiltrada. En gran mesura dependrà del tipus de superfície de les zones no enjardinades, tot i que també dependrà del pendent d'aquestes superfícies. Així, en principi les zones cobertes per paviment tou o sauló permetran la infiltració de l'aigua escolada de les zones amb vegetació, sempre i quan no hi hagi un pendent molt pronunciat que impedeixi aquesta infiltració. En canvi, les zones cobertes amb paviment dur impediran aquesta infiltració i conduiran l'aigua fins al clavegueram, a no ser que hi hagi algun sistema per recuperar l'aigua.

Per analitzar aquesta variable s'han utilitzat dues de les mostres a nivell de parc. En la mostra aleatòria m'he basat en observar si les zones que no estaven enjardinades estaven cobertes per paviment dur o per sauló o algun altre paviment tou. Mentre que en la mostra selectiva, al visitar el parc acompanyat d'un responsable que coneixia els diferents sistemes de reg, s'ha pogut filar més prim i determinar si l'aigua s'infiltrava o es perdia; no només en funció del paviment sinó tenint en compte també la resta de variables.

En el cas de la mostra selectiva, en un 62,4% dels casos l'aigua majoritàriament es perdia, mentre que només s'infiltrava en un 37,6% dels casos. En la mostra aleatòria el percentatge no variava gaire, ja que els parcs en els quals predominava majoritàriament el sauló, i que per tant l'aigua es podia infiltrar, era del 32,7% (figura 16.5). Tenint en compte que en aquest cas es contemplava una tercera categoria pels casos en què cap dels dos paviments era majoritari, es pot afirmar que els resultats són força similars.

Figura 16.5. Superfície no enjardinada

	Freq.	%
Paviment	157	49,8
Cap dels dos	55	17,5
Sauló	103	32,7
Total	315	100

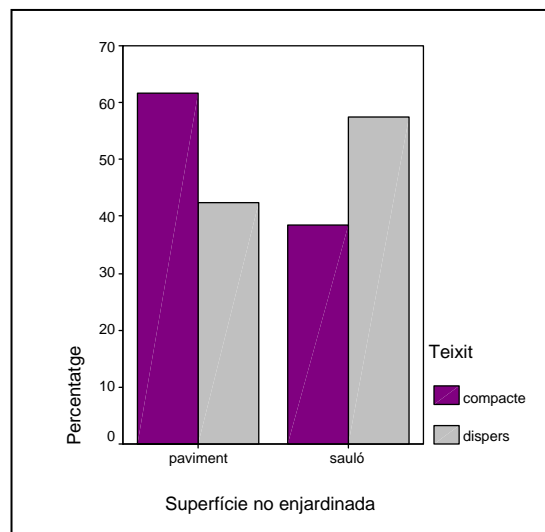
Font: elaboració pròpia

Agafant els casos de la mostra aleatòria i fent l'anàlisi multivariant amb les quatre variables sociodemogràfiques s'ha trobat com la única variable explicativa en aquest cas és el teixit urbà (taula 16.8). Aquells parcs que es localitzen en un teixit urbà de baixa densitat tenen una major proporció de casos en què la zona no enjardinada està majoritàriament coberta per sauló. És més propi de les zones d'urbanització dispersa que les parts no enjardinades es cobreixin amb paviment tou, mentre que a les zones de ciutat compactes hi ha una major tendència a la utilització de paviments durs. Cal dir però que la relació trobada és molt feble.

Taula 16.8: Taula de contingència. Tipus de paviment – corona

		Sup. no enjardin.	
		Paviment dur	Sauló
Teixit	Compacte	61,6%	38,4%
	Dispers	42,5%	57,5%
Total		58,2%	41,8%

N = 225
Phi = 0,148
Sig. = 0,026

Font: elaboració pròpia

16.2.3 Sistema de reg

En aquest apartat mostraré els resultats obtinguts sobre els sistemes de reg utilitzats tant a nivell de parc com a nivell municipal, fent especial èmfasi en l'eficiència dels sistemes i en els pes que té el reg localitzat a la RMB.

El goteig és el sistema de reg més eficient, per això un xerojardí es caracteritza pel predomini d'aquest sistema sempre que aquest s'adeqüi a les espècies a regar. Actualment existeix tecnologia per instal·lar reg per goteig a les zones de gespes però és molt poc habitual i presenta alguns problemes per la necessitat del seu soterrament i pel fet que la gespa és una espècie molt densa i extensa. És per això que consideraré que l'aspersió o la difusió no són mals sistemes per a les gespes.

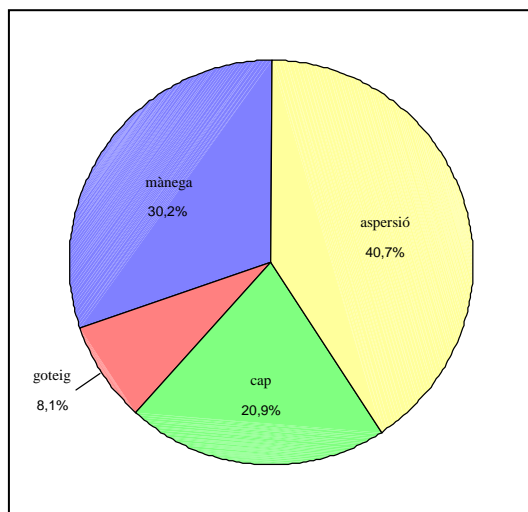
El reg manual, en canvi, quasi no s'utilitza en xerojardineria, només en ocasions de sequera puntual d'algunes plantes o durant el període posterior a la seva plantació (Burés 2000). Tot i això, en determinats jardins molt secs que habitualment no necessiten reg no té sentit instal·lar-hi un sistema automàtic per més eficient que sigui. En aquests casos el més adequat és tenir una mànega per si cal fer alguna aportació puntual de tant en tant o en moments d'extrema sequera que puguin fer perillar la supervivència de la planta.

Sistema majoritari

Tant a nivell de parc com a nivell de municipi, el sistema de reg més utilitzat és el reg per aspersió fet que, com es veurà a continuació, està molt relacionat amb la tipologia de jardins de la RMB.

A nivell municipal, si bé és cert que el reg per aspersió és el sistema que més municipis tenen com a majoritari, cal destacar l'important percentatge de municipis que utilitzen la mànega com a sistema majoritari (figura 16.6). En canvi, el reg per goteig en pocs casos és el sistema majoritari del municipi; la qual cosa no vol dir que no sigui un sistema que s'utilitzi en molts parcs. Així mateix, un 20,9% dels municipis ha respost que cap dels sistemes era majoritari, fet que indica la utilització dels diferents sistemes.

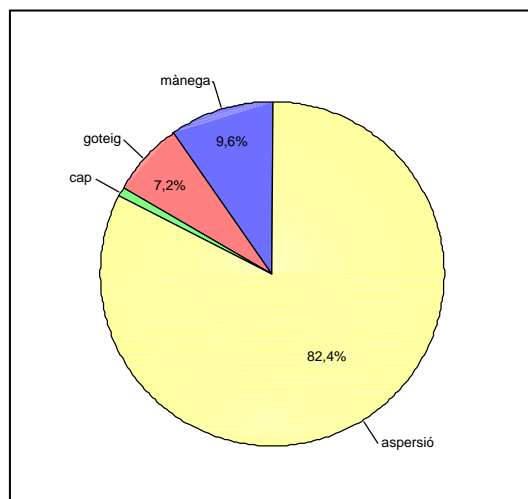
Figura 16.6. Tipologia de reg majoritari als municipis de la RMB

Font: elaboració pròpia

Com que la majoria de parcs es localitzen a la ciutat de Barcelona i la seva Àrea Metropolitana, al fer l'anàlisi a nivell de parcs es troben uns percentatges diferents. Així, encara que hi hagi un nombre important de municipis que reguen majoritàriament amb mànega, el nombre absolut de parcs regats amb mànega significa només el 9,6% (figura 16.7). Igualment, el reg per aspersió és clarament el sistema més utilitzat als parcs i jardins de la RMB.

Figura 16.7. Tipologia de reg majoritari als parcs de la RMB

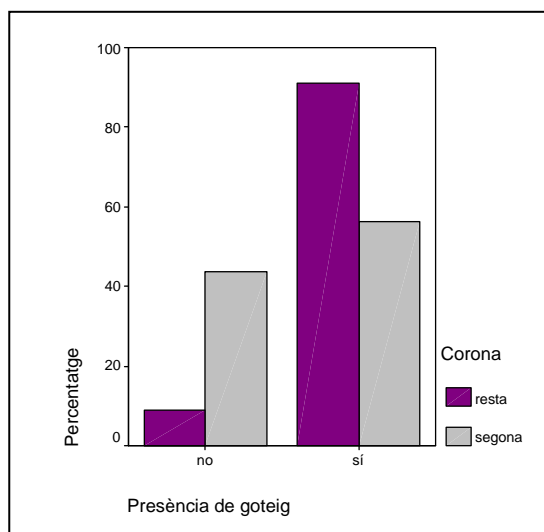
Font: elaboració pròpia

Només el 7,2% tenen el goteig com a sistema majoritari (figura 16.7), tot i que és present en un 25% dels parcs. La manca de regs localitzats com a sistemes majoritaris a la RMB té a veure amb l'abundància de les gespes. El reg *tech-line* en les gespes està molt poc estès a la RMB, i gairebé sempre les zones regades amb goters són zones arbustives. La menor presència de zones arbustives en relació a les gespes fa que el reg per aspersió sigui molt més abundant que el reg per goteig.

El fet de tenir o no tenir zones regades per goteig a nivell municipal té una relació significativa amb el fet d'estar o no a la segona corona metropolitana. Així, els municipis de la segona corona metropolitana presenten un menor percentatge de casos amb presència de reg per goteig que no pas la resta de municipis, en els quals hi ha més jardins i més diversos i això fa que almenys en alguns parcs s'hi hagi instal·lat sistemes de reg localitzat (taula 16.9).

Taula 16.9. Taula de contingència. Reg per goteig – corona

		Goteig present	
		No	Si
N = 86 Phi = 0,317 Sig. = 0,003			
Corona	Resta	9,1%	90,9%
	Segona	43,8%	56,3%
Total		34,9%	65,1%

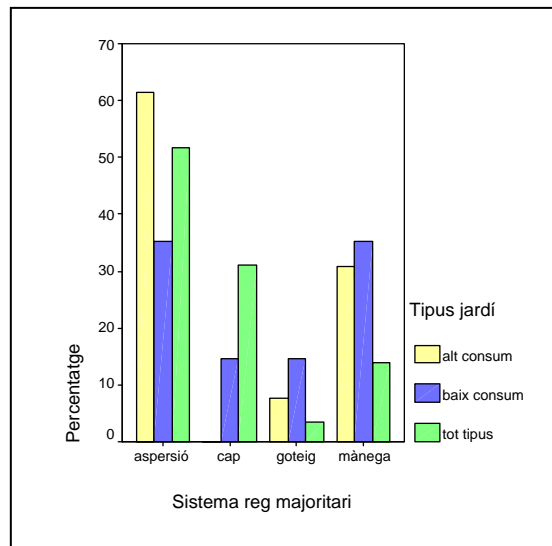
Font: elaboració pròpia

Sistema de reg i tipus de jardí

En aquest apartat intentaré veure si el sistema de reg està o no relacionat amb el tipus de jardí. És a dir, si els jardins de més consum són els regats per aspersió pel fet de ser jardins amb gespes. Si els jardins que es reguen amb mànega utilitzen aquest sistema perquè es tracta de jardins de baix consum o si, pel contrari, hi ha jardins d'alt consum regats ineficientment amb mànega. I si el reg per goteig és més utilitzat entre els jardins de baix consum o entre els d'alt consum.

Com s'observa a la figura 16.8, els municipis en els quals hi predomina una tipologia de jardins d'alt consum hi ha un major percentatge de casos en els què el reg majoritari és el reg per aspersió. En canvi, en els municipis on hi predominen els jardins de baix consum, aquest percentatge es redueix en favor de la mànega i el reg per goteig.

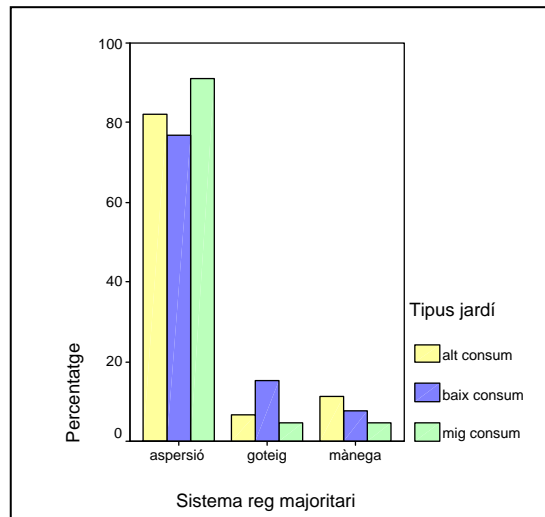
Figura 16.8. Reg en funció del tipus de jardí per municipis

Font: elaboració pròpia

Fent el mateix però a nivell de parc es veu com les diferències no són tant grans però, tot i que el reg per aspersió és el més present en tots els tipus de parcs, en els parcs de baix consum hi ha un major percentatge de casos en què el sistema de reg majoritari és el reg per goteig, mentre que en els parcs d'alt consum aquest percentatge és menor en favor del reg per aspersió. Destaca però que, a nivell de parc, el predomini del reg per aspersió en tot tipus de jardins és molt més gran.

Figura 16.9. Reg en funció del tipus de jardí per parcs

Font: elaboració pròpia

Xarxes específiques per al reg

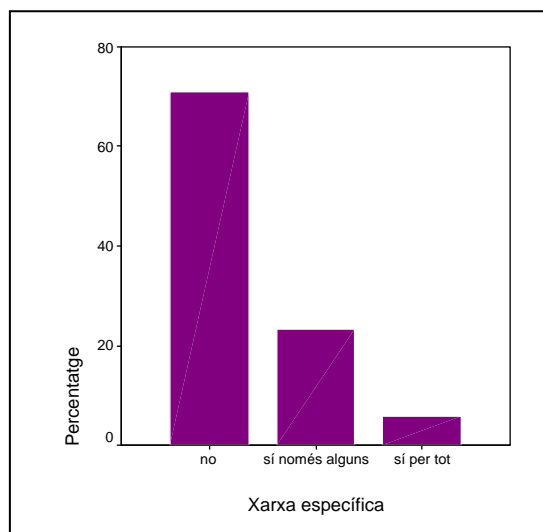
Disposar d'una xarxa específica per al reg dels parcs i jardins permet un major control de la despesa hídrica per a aquest ús, a la vegada que possibilita l'ús d'aigües alternatives a l'aigua de la xarxa (pluvials, freàtiques, reutilitzades). Sense una xarxa separativa l'ús d'aquest tipus d'aigües és inviable. És per això que la disponibilitat d'una xarxa específica per al reg de jardins pot significar un important avenç en una gestió més eficient de l'aigua.

La utilització de xarxes específiques per al reg de jardins públics no és una pràctica molt estesa entre els municipis de la RMB. Així, en el 70,9% dels municipis s'utilitza la mateixa xarxa per tots els usos (figura 16.10). Tot i això, encara que només un 5,8% tinguin una xarxa separada per la totalitat del municipi, és destacable que en el 29,1% dels casos hi hagi presència d'alguna xarxa específica, encara que només sigui en zones parcials.

Figura 16.10. Xarxa específica en els municipis

	Freq.	%
No	61	70,9
Sí, alguns	20	23,3
Sí, tot	5	5,8
Total	86	100

Font: elaboració pròpia

16.2.4 Modificació del reg segons les necessitats

En la jardineria pública existeix un coneixement general sobre la necessitat de modificar el reg en funció de l'estació de l'any i de la meteorologia. Tanmateix, no sempre és possible realitzar les modificacions adients. A continuació estudiaré els diferents mecanismes que s'utilitzen als parcs i jardins públics per regular la quantitat d'aigua aportada⁴⁷.

La utilització de programadors és la millor manera per dur a terme de forma eficaç un reg controlat, ja que així es garanteix que la durada del reg és l'adequada. A més el reg programat contempla la possibilitat del reg nocturn, fet que permet un important estalvi d'aigua en la mesura que es redueix l'evaporació⁴⁸. Tot i això, el reg programat requereix també garantir que la programació és modificada, ja sigui manualment o automàticament, en funció de la pluja i de l'època de l'any.

Es poden evitar regs innecessaris amb un control de la pluviometria mitjançant pluviòmetres o bé amb un control de la humitat del sòl mitjançant sensors. Aquests mecanismes poden connectar-se automàticament als programadors o bé es poden utilitzar per modificar la programació de forma manual. L'ús d'aquestes tecnologies garanteix una gran eficiència en l'ús de l'aigua, doncs permet regar sense malbaratar l'aigua, en funció de les necessitats específiques de cada moment

⁴⁷ L'anàlisi es fa a partir de la mostra selectiva a nivell de parc.

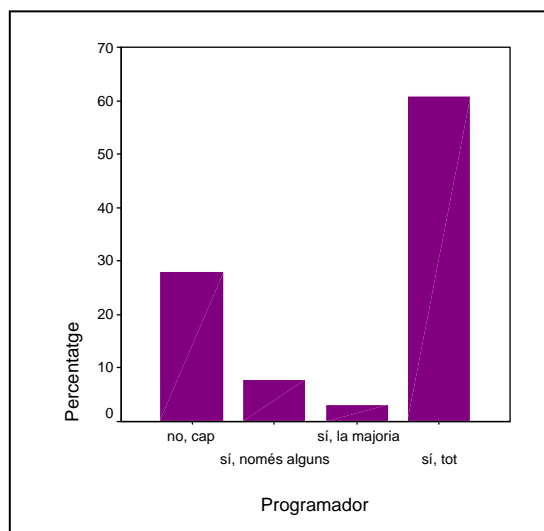
⁴⁸ A l'hivern és més aconsellable regar a primera hora del matí perquè el reg nocturn comporta riscos de gelades.

Ús de Programadors

La utilització de programadors en els sistemes de reg de la RMB és força notòria, si bé encara hi ha un 28% dels parcs en els que el reg no es modifica de forma programada sinó que es fa manualment. Lògicament una part d'aquest fenomen s'explica per aquells parcs en què el sistema majoritari és la mànega, doncs és un sistema que no permet la programació (figura 16.11). Tot i això, aquests només són el 9,6% dels parcs mostrejats. Així, la resta de parcs sense programador són parcs que utilitzen majoritàriament reg per goteig o per aspersió.

Figura 16.11. Presència de programadors en els parcs

	Freq.	%
No, cap	35	28,0
Sí, alguns	10	8,0
Sí, majoria	4	3,2
Sí, tot	76	60,8
Total	125	100

Font: elaboració pròpia

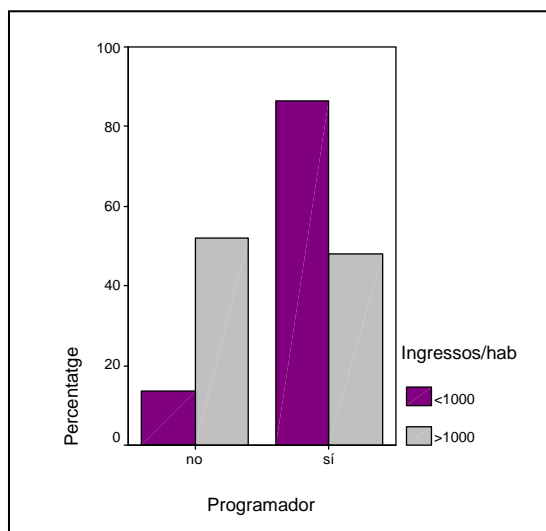
El reg programat té l'avantatge que, a més de permetre un major control, permet que el reg es pugui fer durant la nit, reduint així les pèrdues per evaporació. Ara bé, molts dels parcs que no utilitzen programador ho han justificat per problemes de vandalisme en el reg nocturn, fet que els ha portat a regar durant el dia amb un control manual.

Tot i això, existeix una relació significativa entre la presència de programadors i els ingressos municipals. Així, aquells municipis mostrejats amb ingressos superiors a la mediana presenten un menor nombre de parcs amb programador (taula 16.10), fet que es pot explicar per la menor despesa que signifiquen, tenint en compte que si el reg no és programat cal esmerçar més recursos en personal per tal que se n'ocupin del control manual.

Taula 16.10. Taula de contingència. Programador – Ingressos/habitant

		Programador	
		No	Sí
Ing/hab	< 1000	13,5%	86,5%
	> 1000	52,1%	47,9%
Total		36,0%	64,0%

N = 125
Phi = 0,396
Sig. = 0,000

Font: elaboració pròpia

Estacionalitat

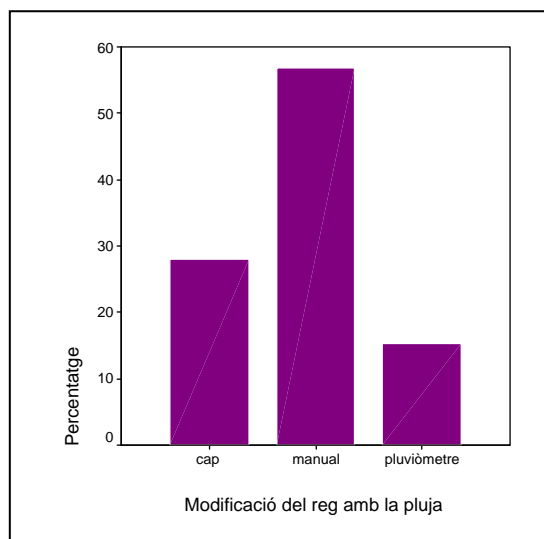
En la jardineria pública l'element de l'estacionalitat condiona el reg de tots els parcs de la RMB. Al tractar-se de jardineria pública hi ha un major nivell de coneixement i tots els jardiniers i responsables estableixen diferents programes de reg (ja siguin manuals o automàtics) per a les diferents èpoques de l'any. Una altra cosa és si els programes s'adeqüen o no a les necessitats reals de les plantacions, element que s'analitzarà més endavant.

Modificació del reg en funció de la pluja

Igualment, en la majoria dels casos es modifica la programació manual o automàticament en funció de la pluja caiguda. Ara bé, tot i això, encara existeixen un 28% dels parcs en els quals el reg no es modifica en funció de la pluja, no perquè no es tingui el coneixement sinó perquè no es tenen els mitjans (figura 16,12). Com s'ha vist anteriorment, molts dels parcs tenen reg programat (figura 16.11), i és en aquests parcs en els que el reg no és modificat quan plou, ja que el funcionament és automàtic i si no es disposa d'una tecnologia també automàtica cal esmerçar-hi recursos humans per modificar els programes cada cop que plou, i això no sempre és així. Ara bé, tot i això, en la majoria dels parcs regats amb programador (64,4%) hi ha també una modificació del reg en funció de la pluja.

Figura 16.12. Modificació del reg amb la pluja

	Freq.	%
Cap	35	28,0
Manual	71	56,8
Pluviòmetre	19	15,2
Total	125	100

Font: elaboració pròpia

En els parcs que no tenen programador, aleshores és l'operari/a el que decideix quan obrir i quan tancar el reg i ho fa en funció de la meteorologia. Al no haver-hi programador el control del temps de reg no és tant estricte però, a més d'evitar-se problemes de vandalisme, es garanteix una modificació del reg en funció de la pluja.

Utilització de tecnologies per a modificar el reg

D'altra banda però, la presència de tecnologies per modificar el reg, tot i no ser ni molt menys una pràctica majoritària, és present en el 15,2% dels parcs mostrejats (figura 16.12). Cal fer notar que, en tots els casos la tècnica utilitzada és un pluviòmetre; és a dir, que no he trobat cap parc que utilitzi sensors d'humitat al sòl o altres tecnologies. Ara bé, el fet d'utilitzar pluviòmetres no vol dir que el funcionament sigui automàtic. En alguns casos sí que l'estació meteorològica estava connectada directament al sistema de reg, però en d'altres l'estació servia d'indicador per decidir com i quan calia modificar el programa de reg. De la mateixa manera, en alguns casos l'estació meteorològica era local del parc mentre que en d'altres s'utilitzava una mateixa estació per diverses zones enjardinades d'un mateix municipi.

16.2.5 Adequació del reg a les necessitats

El fet que el reg s'adeqüi o no a les necessitats de la plantació no implica que el jardí sigui sostenible, ja que el reg pot ser l'adequat però amb un sistema de reg ineficient i amb una tipologia d'espècies altament consumidora d'aigua.

Com ja s'ha explicat en l'apartat metodològic, l'anàlisi empírica de l'adequació del reg a les necessitats hídriques s'ha fet a nivell de sector de reg i únicament en base a sectors regats per aspersió o per difusió.

Començaré aquest apartat analitzant la percepció per part dels tècnics municipals de l'adequació del reg que s'està duent a terme en el seu municipi, i ho faré a través de les dades obtingudes en l'enquesta a nivell municipal.

Tot seguit entraré detalladament en els diferents elements necessaris per a conèixer si el reg dels jardins públics de la RMB s'adeqüen o no a les necessitats hídriques reals. Per això detallaré el elements relatius al tipus de reg realitzat: la freqüència, la durada i l'hora del reg. Tot seguit mostraré els resultats de l'anàlisi sobre l'adequació del reg a les necessitats hídriques reals. Ho faré diferenciant entre el reg correcte, el reg excedentari, el reg deficitari i el reg amb percolació. Finalment, acabaré l'apartat amb una anàlisi una mica més detallada sobre l'adequació del reg a l'estiu, que és l'estació en què els problemes hídrics són més importants i, al mateix temps, les dades de l'estudi són més fiables.

Creuen que reguen bé

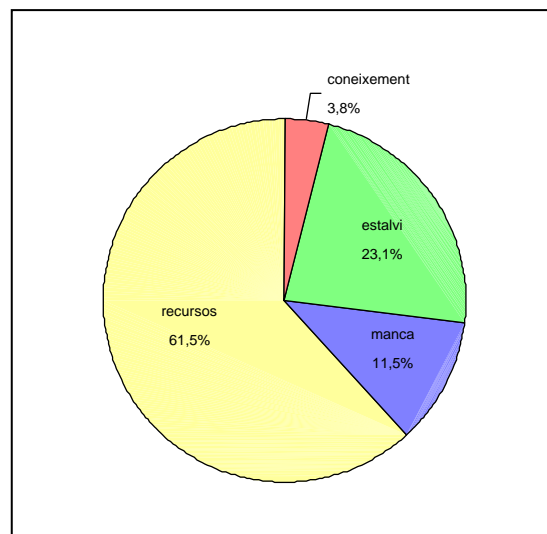
Un 43% dels 86 municipis enquestats diuen que el reg dels seus jardins no s'adequa a les necessitats ornamentals dels mateixos. Ara bé, d'aquests, només un 6,1% diuen que reguen amb excés. És a dir que la gran majoria dels municipis que creuen estar regant de forma incorrecta creuen que ho estan fent per defecte, és a dir per sota de les necessitats hídriques ornamentals.

És d'esperar que siguin molt pocs els municipis que responguin que estan regant en excés ja que s'està reconeixent una mala utilització d'un recurs escàs com és l'aigua. En un context social en què les sensibilitats ambientals són cada cop més importants el malbaratament d'un recurs natural està molt mal percebut socialment.

Motius del reg deficitari

En preguntar als municipis que consideraven que tenien un reg deficitari, quin era el motiu pel qual estaven regant per sota les necessitats de les plantes, en la majoria dels casos la resposta ha estat "per manca de recursos humans o tècnics" mentre que només en un 23,1% han respost que reguen per sota de les necessitats per estalviar aigua (figura 16.13).

Figura 16.13. Motiu del reg deficitari

Font: elaboració pròpia

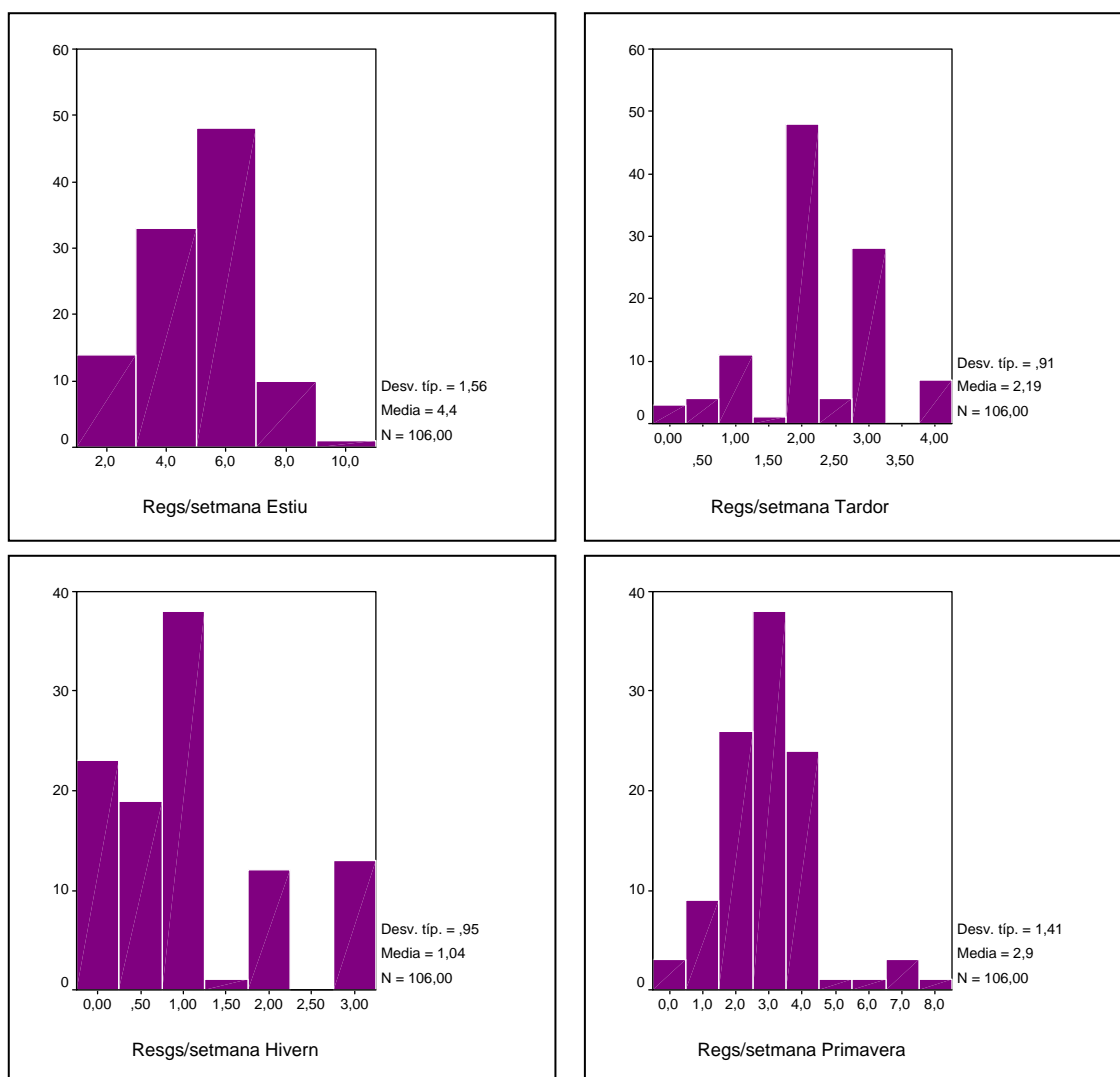
Així doncs, no es pot afirmar que existeixi una gran conscienciació sobre la necessitat d'estalviar aigua ni tampoc la voluntat de regar en defecte per tal d'obtenir plantes més resistents a la sequera; sinó que, tal i com passa a la jardineria privada (Domene i Saurí 2003), si es rega en defecte és bàsicament per la manca de mitjans per regar correctament.

La freqüència del reg

Als histogrames que es mostren a continuació (figura 16.14) es detalla el nombre de regs per setmana realitzats a la mostra dels sectors de reg estudiats. Cal tenir present que es tracta d'una mostra on hi predominen les zones de gespes i això explica que el nombre de reg sigui força elevat, situant-se a 4,4 regs setmanals de mitjana a l'estiu i reduint-se fins a 1,04 regs a l'hivern. A l'estiu el nombre de regs més freqüent és entre 5 i 7, ja que l'espècie predominant a la mostra són les gespes que en la majoria de casos a l'estiu es reguen diàriament, incloent els caps de setmana en els regs programats.

Els sectors que només es reguen 2 cops per setmana a l'estiu són aquells sectors d'arbusts o plantes entapissants, no pas els de gespa. Aquests sectors a l'hivern queden sense regar.

Figura 16.14. Histogrames de la freqüència de reg

Font: elaboració pròpia

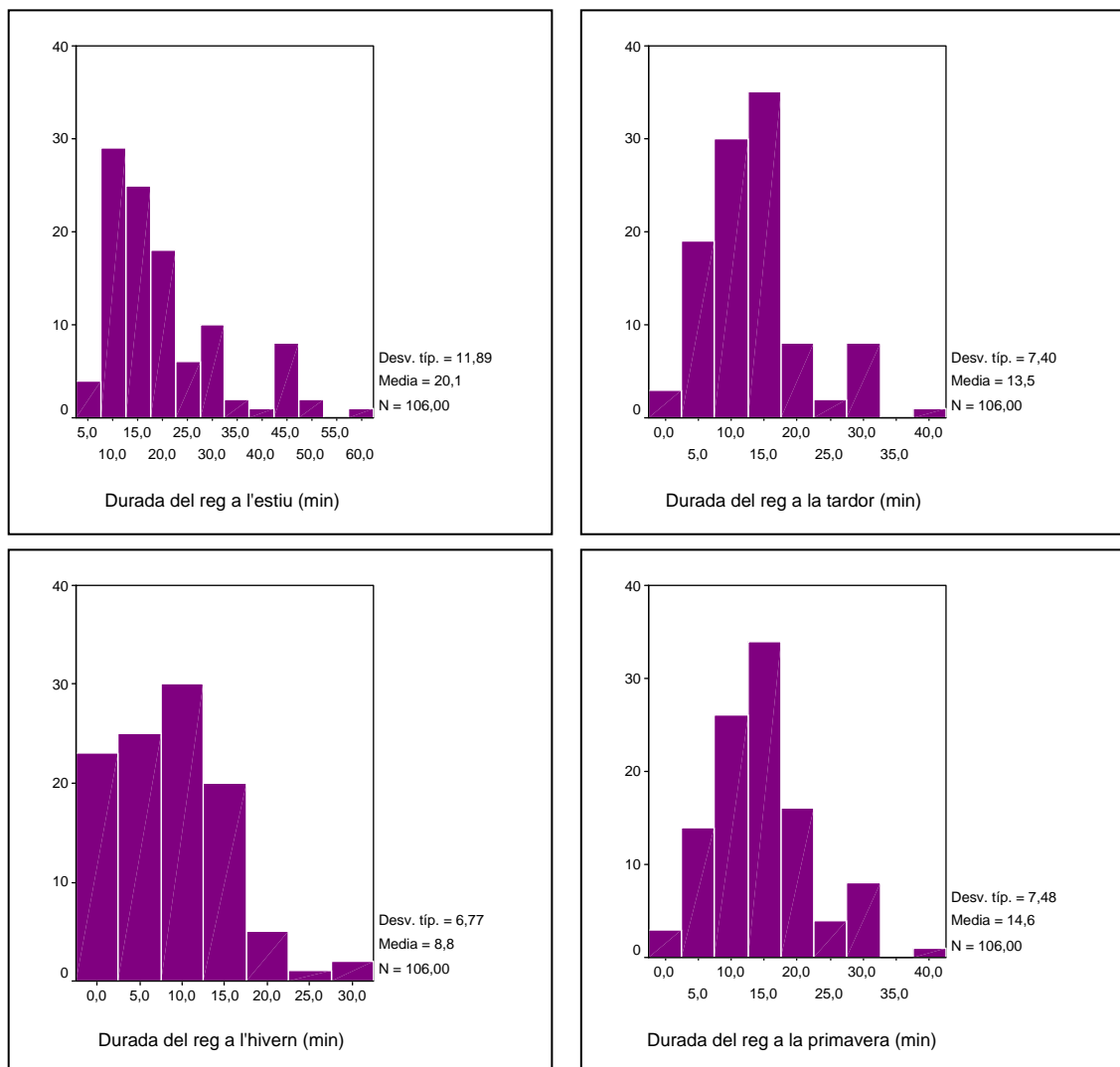
La durada del reg

No només la freqüència de reg varia entre les diferents estacions de l'any sinó que també ho fa la durada del reg. Tot i això, encara que la durada mitjana de l'hivern sigui menys de la meitat de la de

l'estiu (figura 16.15), aquesta variació s'explica per aquells casos que a l'hivern no es reguen. Si s'observa l'histograma de l'hivern es veu com el nombre de casos amb durada zero és força elevat.

Pel que fa al reg a l'estiu, es veu com, encara que la majoria de casos es concentren entre els 10 i els 20 minuts, hi ha un nombre molt elevat de casos per sobre dels 25 minuts, arribant fins i tot als regs d'una hora de durada. Aquests regs tant prolongats amb sistemes de reg per aspersió o per difusió i tenint en compte que en la majoria de casos són gespes o entapissants amb poca profunditat d'arrels, fa que en molts d'aquests casos gran part de l'aigua aportada es perdi per percolació, tal i com es veurà a continuació.

Figura 16.15. Histogrames de la durada del reg

Font: elaboració pròpia

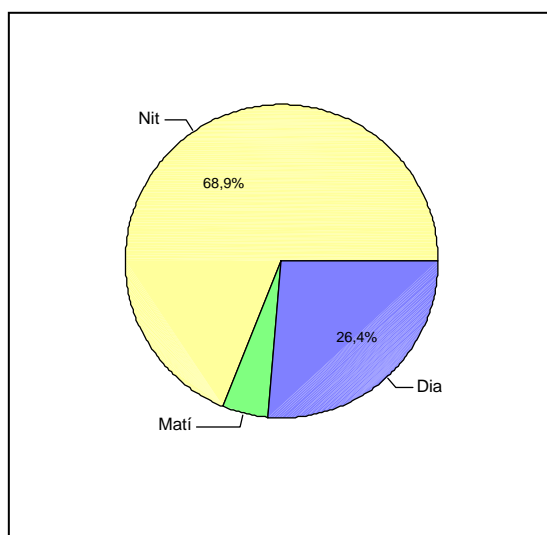
L'hora del reg

Per evitar grans pèrdues d'aigua per evaporació convé que el reg es realitzi durant la nit o a les primeres hores del matí. A l'hivern el reg nocturn pot generar problemes de glaçades i per això és millor que es faci a les primeres hores del matí. Per evitar aquesta confusió, centraré l'estudi de l'hora de reg en els mesos d'estiu.

Com es pot observar (figura 16.16), en la gran majoria dels sectors es fa reg nocturn. Tot i això, en un 26,4% dels sectors mostrejats el reg es realitza durant les hores centrals del dia. Això s'explica pel fet que per a poder regar de nit cal que el reg sigui programat, i no tots els sectors disposen d'aquesta tecnologia.

Ara bé, els sectors que no són programats podrien regar-se a primera hora del matí, però en molts casos això no és així. En moltes zones enjardinades no es poden obrir alhora diversos sectors de reg i, a més, en molts parcs és una mateixa persona l'encarregada d'obrir el reg de diversos sectors. Així, completar el reg dels diferents sectors d'un mateix parc pot trigar varies hores i això origina que alguns dels sectors s'hagin de regar a les hores centrals del dia.

Figura 16.16: Hora de reg a l'estiu

Font: elaboració pròpia

El reg correcte

Un percentatge força petit dels sectors analitzats estan regats d'acord amb les necessitats hídriques ornamentals teòriques (taula 16.11). L'estació en la qual el percentatge de sectors ben regats és més elevat és l'estiu. Aquest fet s'ha d'explicar perquè l'estiu és l'estació en la qual la programació del reg mitjana que han facilitat els tècnics/ques i jardiniers/es s'adequava més al reg que realment s'havia realitzat. En canvi, en les estacions més plujoses es fa molt difícil aproximar una freqüència mitjana de regs per setmana, ja que els jardiniers/es en tots els parcs modifiquen el reg en funció de la pluja. Per tant, es pot dir que, en general, la fiabilitat de l'adequació o inadequació del reg a la tardor, la primavera i l'hivern és molt baixa, ja que les necessitats tenen en compte la pluja caiguda i és molt difícil aproximar una mitjana de les aportacions realitzades.

Taula 16.11. % de sectors amb reg adequat o inadequat

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
Correcte	3,8%	11,3%	13,2%	0,9%
Defecte	18,9%	66%	55,7%	0%
Excés	77,4%	19,8%	30,2%	99,1%
Percolació	1,9%	11,3%	16,0%	9,4%

Font: elaboració pròpia

El reg deficitari

A l'estiu, que és l'estació en què la despesa en reg és més gran, més de la meitat dels sectors es reguen de forma deficitària. A la primavera el percentatge de sectors regats deficitàriament encara és més gran. Ara bé, a la tardor i a l'hivern els regs deficitaris són molt menors, i a l'hivern no se'n registra cap (taula 16.11).

És lògic que a les estacions on el reg és menys necessari hi hagi menys casos de reg deficitari, doncs en alguns casos a l'hivern no és necessari regar i per tant qualsevol reg és en excés. Ara bé, la poca fiabilitat de les dades d'aportació de reg en aquestes estacions limita la validesa d'aquestes dades.

Em centraré doncs en el reg a l'estiu. S'observa com el reg defectuós a l'estiu està relacionat amb el nivell d'ingressos dels municipis i el color del govern (taula 16.12), si bé les relacions són molt febles.

Taula 16.12. Regressió logística reg deficitari

	Wald	Sig (bilat)	Exp (B)	R ²
Constant	3,66	0,056	0,000	
Ingressos/hab	9,22	0,002	0,219	
Govern	4,25	0,039	3,208	
Model		0,002		0,183

Població i ingressos són variables dicotòmiques. La correlació s'ha amb una probabilitat de F de sortida de 0,1. Font: elaboració pròpia

Contràriament al què s'esperava, els municipis amb menys ingressos per habitant tenen un menor percentatge de casos amb reg per defecte a l'estiu que els municipis amb més ingressos. Pel que fa al color del govern, són els municipis d'esquerres els que tenen un major percentatge de casos amb reg deficitari (taula 16.13)

Taula 16.13. Taules de contingència. Reg deficitari – govern i ing/hab

		Reg deficitari	
		Sí	No
N = 102 Phi = 0,218 Sig.= 0,028			
Govern	esq.	60,8%	39,2%
	dreta	34,8%	65,2%
Total		54,9%	45,1%

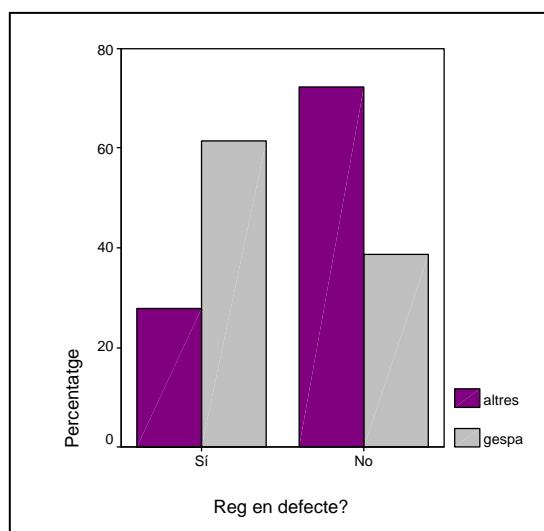
		Reg deficitari	
		Sí	No
N = 106 Phi = 0,309 Sig.= 0,001			
Ing/hab	< 1000	37,8%	62,2%
	> 1000	68,9%	31,1%
Total		55,7%	44,3%

Font: elaboració pròpia

Hi ha també altres factors propis de cada parc que estan relacionats amb el reg deficitari. El primer d'ells és el tipus de plantació. Les zones cobertes de gespa tenen una major proporció de casos regats en defecte que no pas les altres plantacions, fet que s'explica perquè les gespes requereixen més aigua (taula 16.14).

Taula 16.14. Taula de contingència. Reg deficitari - gespes

		Defecte	
		Sí	No
N = 106 Phi = 0,254 Sig. = 0,009			
Gespes	No	27,8%	72,2%
	Sí	61,4%	38,6%
Total		55,7%	44,3%

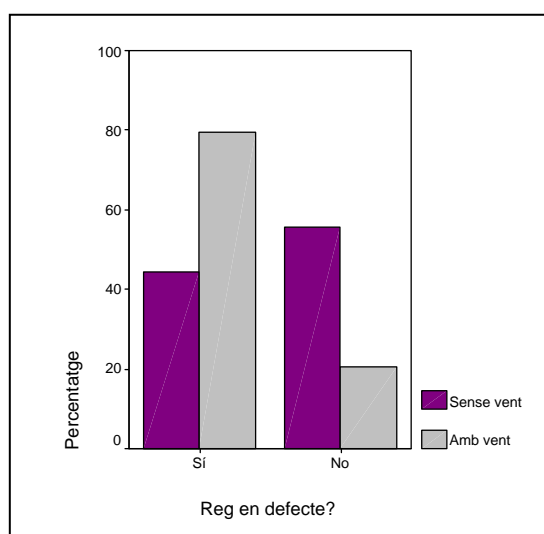

Font: elaboració pròpia

El mateix passa amb el sectors de reg situats en zones de vent. L'explicació aniria en la mateixa direcció, són sectors que necessiten una aportació més gran d'aigua però se'ls sotmet a regs mínims iguals que els d'altres plantacions situades en zones on no hi fa vent. La conseqüència és que a les zones de vent la proporció de casos regat en defecte és major que a les zones sense vent (taula 16.5).

Taula 16.15. Taula de contingència. Reg deficitari - vent

		Defecte	
		Sí	No
N = 106 Phi = 0,329 Sig. = 0,001			
Vent	No	44,4%	55,6%
	Sí	79,4%	20,6%
Total		55,7%	44,3%

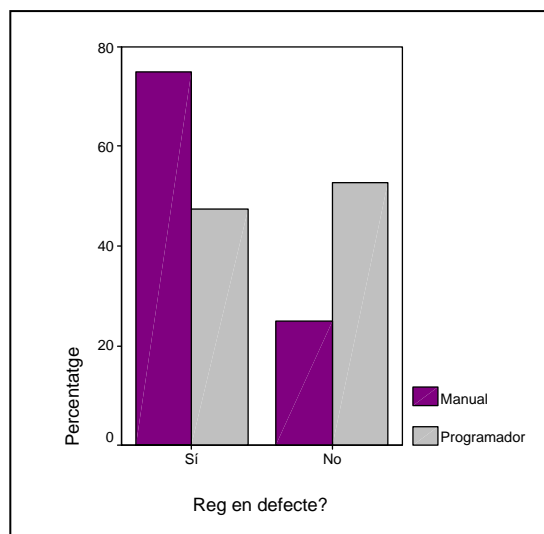

Font: elaboració pròpia

Finalment, el darrer element amb el qual hi ha correlació és amb la utilització de programadors en els sistemes de reg. Es podria pensar que en els sistemes amb programador hi ha un major control de la durada i la freqüència del reg i això proporciona un major ajust del reg a les necessitats. Però el que s'ha trobat és que aquells sectors que disposen de programador tenen una menor proporció de casos regats per defecte i una major proporció de casos regats en excés (taula 16.16).

Taula 16.16. Taula de contingència. Reg deficitari - programadors

		Defecte	
		Sí	No
N = 106 Phi = 0,256 Sig. = 0,008			
Programador	No	75,0%	25,0%
	Sí	47,3%	52,7%
Total		55,7%	44,3%

Font: elaboració pròpia

El reg en excés

Lògicament, al contrari del que passava en els casos de reg per defecte, el reg per excés és majoritari a la tardor i l'hivern i en canvi és molt menys important a la primavera i a l'estiu (taula 16.11). Tot i això, hi ha una quantitat notòria de casos (30,2%) en què hi ha un reg per excés a l'estiu, un percentatge superior als casos de reg per excés a la primavera.

La percolació

El percentatge de sectors mostrejats en els quals es produïa un reg incorrecte per problemes de percolació⁴⁹ és molt inferior a les incorreccions degudes a l'excés o al defecte en relació a les necessitats teòriques (taula 16.11).

Lògicament els casos de sectors amb pèrdua d'aigua per percolació són més nombrosos en aquelles estacions en què s'aporta més quantitat d'aigua (estiu i primavera), en canvi a la tardor i l'hivern hi ha molts menys casos pel fet que, en general, les aportacions d'aigua són molt menors i no són suficients com per percolar.

Un factor fonamental a l'hora de determinar la percolació és la textura del sòl. Aquells sòls amb menor capacitat de retenció percolen més, tal i com mostra la taula de contingència (taula 16.17)⁵⁰. Així, en les textures més sorrenques el percentatge de casos amb percolació és molt superior, mentre que en els sòls més argilosos no s'ha trobat percolació.

Taula 16.17: Taula de contingència. Reg deficitari – textura sòl

N = 106 Phi = 0,482 Sig. = 0,000	Percola		
	Sí	No	
Textura del sòl	1	45,5%	54,5%
	2	26,7%	73,3%
	3	14,3%	85,7%
	4	0,0%	100,0%
	5	0,0%	100,0%
	6	0,0%	100,0%
Total		16,0%	84,0%

Font: elaboració pròpia. Pels codis veure annex 12.

⁴⁹ El reg incorrecte per percolació es produeix quan la quantitat d'aigua aportada és superior a la capacitat d'emmagatzematge del sòl. Així, tot i que la quantitat absoluta d'aigua aportada es pot correspondre a la quantitat requerida per la plantació, si el sòl no té suficient capacitat d'emmagatzematge per la freqüència i la durada dels regs aplicats, l'aigua percola i es perd.

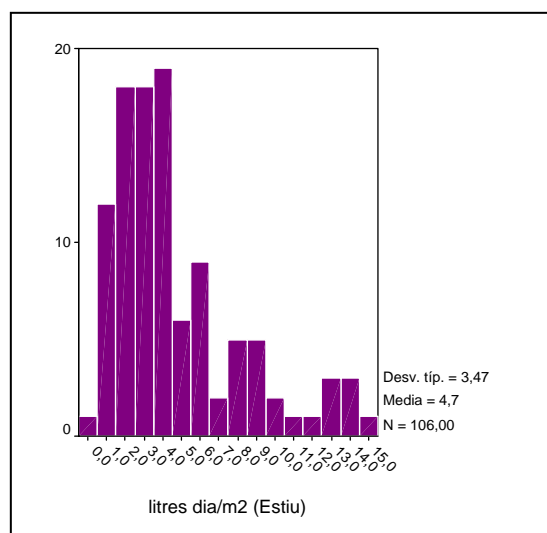
⁵⁰ Les textures 1 i 2 són sorrenques, la 3 i la 4 són franques i la 5 i la 6 són més argiloses (annex 12).

Litres teòrics i litres aportats a l'estiu

Com la fiabilitat de les dades de reg a la tardor i l'hivern és dubtosa, he considerat oportú realitzar una anàlisi més detallada de les dades de l'estació estival que, a més de ser de major fiabilitat perquè hi ha un major seguiment de la programació del reg, també és l'estació en què hi ha el volum més important de la despesa hídrica en jardineria.

Així, a l'estiu hi ha unes necessitats hídriques mitjanes (teòriques) de 5,34 litres diaris per m², mentre que les aportacions mitjanes per reg són de 4,7 litres diaris per m² (figura 16.18). A més, com ja s'ha vist anteriorment, és en aquesta estació de l'any en què hi ha un major percentatge de casos en els quals el reg és deficitari.

Figura 16.18. Litres diaris/m2 aportats a l'estiu

Font: elaboració pròpia

Per tant, a l'estació en què hi ha el gruix de la despesa hídrica en jardineria hi ha un reg deficitari en relació a les necessitats hídriques. Cosa que, com s'ha vist, també succeeix a la primavera, l'altre estació amb una despesa important d'aigua.

16.2.6 Consum total d'aigua

Com s'ha explicat en el bloc metodològic, per tal d'aproximar el consum hídric de la jardineria pública de la RMB s'ha establert una tipologia de parcs en funció del consum de les espècies que els

composen (parcs d'alt, de baix i de mig consum). A partir del mostreig selectiu a nivell de parc s'ha determinat la mitjana de consum per metre quadrat per cadascun d'aquests tipus de parc i després s'ha extrapolat en base al percentatge de cada tipus de parc a cada unitat d'anàlisi. Aquest darrer pas s'ha fet a partir de la superfície total enjardinada a cada unitat territorial, obtinguda per cartografia. La proporció de cada tipologia s'ha obtingut a partir del mostreig aleatori a nivell de parc.

Superfície de cada tipus de parc

A continuació es detalla, per a cada unitat territorial⁵¹, la superfície enjardinada obtinguda amb la digitalització cartogràfica i el percentatge de cada tipus de parc obtingut a partir del mostreig aleatori. La tipologia és la mateixa que s'ha utilitzat en l'anàlisi a nivell de parc, però agrupant les categories de consum mig-alt i mig-baix en una sola categoria. S'ha optat per aquesta agrupació perquè s'ha vist que els consums d'aquestes dues categories eren molt similars i no superaven el test de comparació de mitjanes (taula 16.18).

Taula 16.18 Tipus de jardí per unitats territorials

	Jardins 1997 (m ²)	Alt Consum	Mig Consum	Baix Consum
Primera C.	3109132	65%	12%	23%
Segona C.	1198751	40%	16%	44%
Subcentres	1362383	55%	21%	25%

Font: elaboració pròpia

Consums mitjans de cada tipus de parc

Només en els parcs de tipus alt s'han trobat dos valors extrems que han estat eliminats. En les altres dues categories s'ha calculat la mitjana utilitzant tots els valors mostrejats. La tipologia ha donat força bon resultat ja que, efectivament, les mitjanes són més altes en els parcs de tipus alt que en els de tipus mig i que en els de tipus baix. Ara bé, s'observa un solapament entre els intervals de confiança de la tipologia mitja i baixa. Tot i això, es mantindrà aquesta tipologia ja que crec que separar els parcs de mig i baix consum permetrà una millor aproximació al consum total. D'altra banda, el comportament de cada grup és força similar ja que els errors típics són semblants (taula 16.19).

⁵¹ El cas de Barcelona és tractat a part perquè ja es coneix el consum total.

Taula 16.19 Consum per tipologia de parcs (m³ anuals/m²)

	Alt Consum	Mig Consum	Baix Consum
Mitjana	1,24	0,55	0,22
I.C. (95%)	0,96 – 1,51	0,29 – 0,79	0 – 0,48
Error típic	0,14	0,12	0,11

Font: elaboració pròpia

Estimació del consum total

A partir de la mitjana de consum i la superfície total de cada tipologia de parc a cadascuna de les unitats d'anàlisi s'ha obtingut l'aproximació de la despesa hídrica total de la jardineria pública de la RMB. Per la unitat d'anàlisi de la ciutat de Barcelona no s'ha utilitzat aquest mètode perquè ja es té comptabilitzat aquest consum; l'únic que s'ha fet ha estat passar la dada de l'any 2002 a l'any cartografiat (1997), ja que es coneix la superfície enjardinada a l'any 2002 i a l'any 1997⁵².

Finalment, s'ha obtingut una aproximació mitjana d'uns 7'62 Hm³ anuals consumits pel reg de jardins públics de la RMB, que significa una dotació mitjana de 2,087 litres diaris/m². (taula 16.20)

Taula 16.20. Despesa hídrica dels jardins públics de la RMB

	Consum anual (Hm ³)	I.C. (95%)	Litres diaris/m ²
Primera corona	2,87	2,06 – 3,71	2,53
Segona corona	0,82	0,52 – 1,13	1,87
Subcentres	1,16	0,81 – 1,53	2,33
Barcelona	2,77	2,77 – 2,77	1,75
TOTAL	7,63	6,16 – 9,14	2,09

Font: elaboració pròpia

La despesa hídrica en jardineria pública enfront la despesa total.

Respecte els 500 Hm³ anuals que representen el total de la despesa hídrica de la RMB (Saurí et al 2001), la despesa de la jardineria pública únicament significa un 1,5%. Així doncs, tot i que el model de jardineria dut a terme pel sector públic pot tenir un gran paper amb la influència que pot exercir sobre el model del sector privat, en termes de consum total d'aigua la despesa de la jardineria pública

⁵² La transformació s'ha fet suposant que la despesa per metre quadrat és la mateixa al 2002 que al 1997.

és una part molt petita del total; per sota del 8% que signifiquen els 40 Hm³ estimats per la despesa de la jardineria privada (Domene 2002).

16.2.7 Coneixement i gestió municipal

Per realitzar una bona gestió del reg cal tenir un bon coneixement de la despesa i per això és del tot necessari que hi hagi comptadors a les diferents zones enjardinades. Si no es coneix la despesa difícilment es pot saber si la gestió que s'està duent a terme és o no l'adequada.

El coneixement i el control per part de les administracions locals de les zones enjardinades i de la seva despesa hídrica és força limitat a la RMB. Només el 29,1% dels municipis coneixen la seva despesa hídrica en jardineria i només el 18,6% coneixen la dotació mitjana d'aigua amb la qual s'estan regant els seus jardins.

El coneixement o desconeixement de la despesa hídrica de la jardineria pública d'un municipi per part de la seva pròpia administració depèn bàsicament de si és o no un municipi de la segona corona. Així, els municipis de la segona corona metropolitana tenen un major percentatge de casos en què es desconeix la despesa hídrica total en jardineria (taula 16.21).

Taula 16.21. Coneixement de la despesa hídrica del la jardineria pública

		Coneix despesa reg	
		No	Sí
N = 86 Phi = 0,446 Sig. = 0,000			
Corona	Resta	36,4%	63,6%
	Segona	82,8%	17,2%
Total		70,9%	29,1%

Font: elaboració pròpia

Aquesta manca de coneixement de la despesa hídrica en jardineria ha obligat a fer càlculs estimatius a partir de la superfície cartografiada i del consum de diferents parcs amb comptador per tal d'obtenir una mesura estimativa de la despesa hídrica total de la jardineria pública de la RMB.

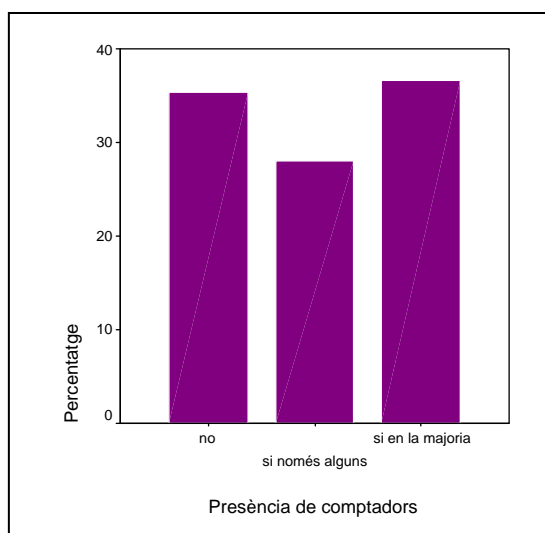
Tanmateix, el 57% dels municipis diuen que no tenen garantit el subministrament d'aigua als jardins durant els períodes de sequera. Tot i això, el 76,7% dels municipis enquestats no consideren que el reg dels jardins a l'estiu suposi un problema.

Ús de comptadors

La utilització de comptadors en les zones de jardineria pública és una pràctica força més estesa, si bé encara hi ha molts municipis (33,7%) que no tenen comptadors en cap dels seus parcs i jardins (figura 16.19). El fet que sigui una pràctica més estesa no vol dir que els municipis tinguin un ampli coneixement de la seva despesa hídrica en jardineria pública, doncs en molts casos els comptadors només estan instal·lats en alguns parcs, mentre que en d'altres casos, malgrat existir un comptador, l'ajuntament no fa el seguiment per tal de controlar la despesa total a nivell municipal. És per això que, tal i com s'ha vist, només el 29,1% dels municipis coneixen la seva despesa hídrica en jardineria pública.

Figura 16.19. Presència de comptadors en els municipis

	Freq.	%
No	29	35,4
Sí, alguns	23	28,0
Sí, majoria	30	36,6
Total	82	100

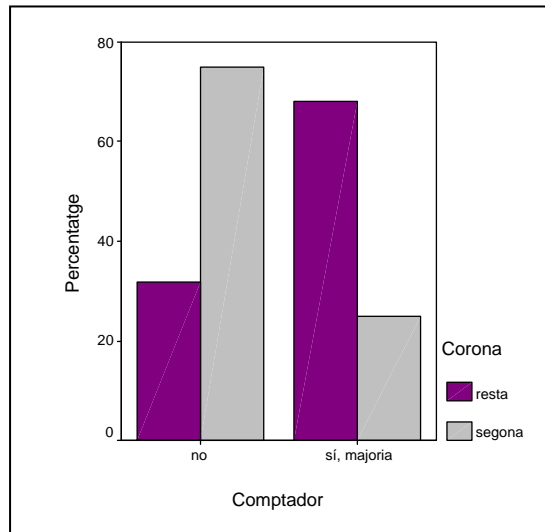
Font: elaboració pròpia

El model de regressió logística amb les quatre variables sociodemogràfiques és un model significatiu però únicament introdueix com a variable significativa la unitat territorial. Així, en els municipis de la segona corona metropolitana la presència de comptadors és menor que en la resta de municipis (taula 16.22).

Taula 16.22. Taula de contingència Comptador – corona

		Comptador	
		No	Sí
Corona	Resta	31,8%	68,2%
	Segona	75,0%	25,0%
Total		63,4%	36,6%

N = 82
Coef. Cont. = 0,397
Sig. = 0,000

Font: elaboració pròpia

Gestors públics i gestors privats

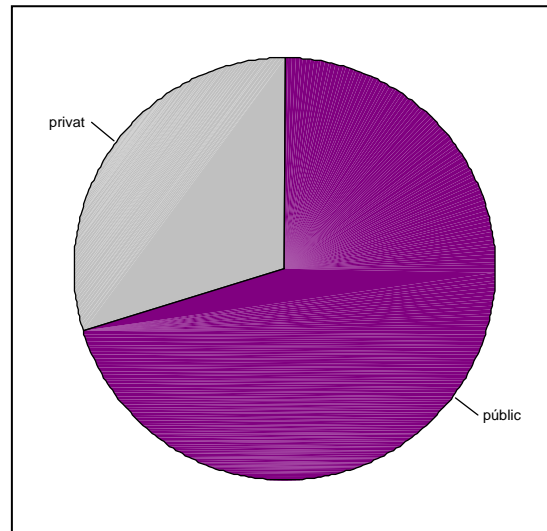
A continuació em centraré en veure quins organismes gestionen les zones enjardinades dels espais públics urbans, si es tracta d'organismes públics o privats, què és el que pot explicar que els ajuntaments es decantin per un tipus de gestió o per un altre i quines implicacions té gestionar un parc amb un ens públic o amb un de privat.

La gestió dels parcs i jardins públics a la RMB està duta a terme majoritàriament per ens de caràcter públic (figura 16.20)⁵³.

⁵³ Em refereixo al nombre de parcs gestionats per un ens públic o privat i no pas al nombre de municipis vinculats a una o altra figura. Alguns municipis gestionen una part dels seus parcs amb un gestor privat i una altra part amb un ens públic.

Figura 16.20. Ens gestors dels parcs de la RMB

	Freq.	%
públic	88	70,4
privat	37	29,6
Total	125	100

Font: elaboració pròpia

Ara bé, el fet de gestionar els jardins amb un ens públic o un ens privat depèn fonamentalment de dues variables: del nivell d'ingressos i del color del govern (taula 16.23). Així, els municipis d'esquerres tenen un major percentatge de jardins gestionats amb un ens públic que no pas els municipis governats per un partit de dretes, i aquest és el principal factor explicatiu. Igualment, tot i que amb molta menys capacitat explicativa, els municipis amb majors ingressos són els que més utilitzen la gestió pública, ja que calen recursos per dur-la a terme. A més sovint la gestió privada és més eficient econòmicament i això podria explicar que els municipis amb menys recursos recorrin a aquest tipus de gestió.

Taula 16.23. Regressió logística gestors

	Wald	Sig (bilat)	Exp (B)	R ²
Constant	16,91	0,000	0,000	
Ingressos/hab	15,61	0,000	0,100	
Govern	16,67	0,000	13,099	
Model		0,000		0,376

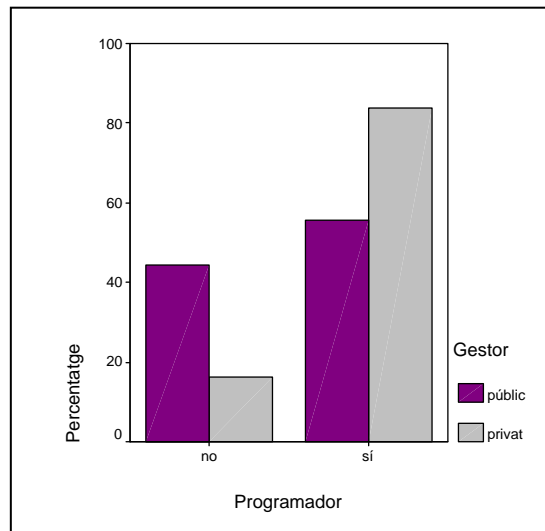
*Ingressos/hab és una variable dicotòmica. La correlació s'ha fet amb una probabilitat de F de sortida de 0,1.
Font: elaboració pròpia*

A l'hora de gestionar un jardí es detecten algunes diferències entre la gestió pública i la privada, generalment vinculades a l'eficiència i la reducció de costos. Així, si bé és cert que tant en els gestionats per ens públics com per privats hi ha un predomini dels sistemes de reg programats; en els jardins gestionats per ens privats el percentatge de casos és superior que en els gestionats per ens públics i la relació és significativa (taula 16.24). Com s'ha dit anteriorment, el reg programat permet

estalviar costos de recursos humans i això explicaria que els ens privats tinguin una major tendència a intentar utilitzar aquests sistemes.

Taula 16.24. Taula de contingència. Gestor - programador

		Programador	
		No	Sí
N = 125 Phi = 0,267 Sig. = 0,003			
Gestor	Públic	44,3%	55,7%
	Privat	16,2%	83,8%
Total		36,0%	64,0%

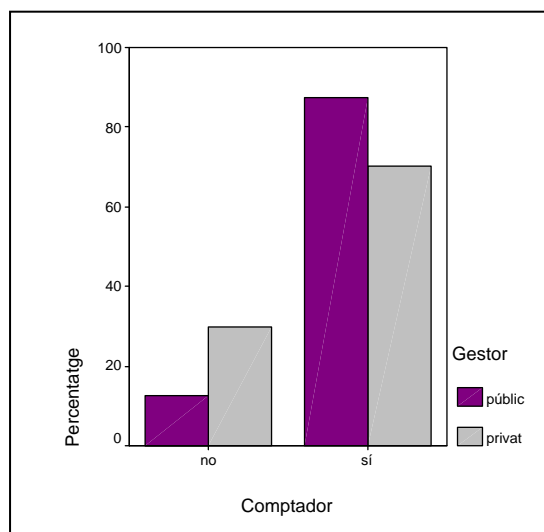
Font: elaboració pròpia

Un altre element vinculat al tipus de gestor és la utilització o no de comptadors. Existeix també una relació significativa entre el fet d'estar gestionat per un ens públic i la utilització de comptadors. Així, entre els ens públics hi ha un major percentatge de parcs amb comptador que entre els ens privats (taula 16.25). En aquest cas la relació s'explicaria pel fet que els gestors privats únicament gestionen el parc i la despesa hídrica no els suposa un cost, per tant no tenen cap interès en controlar aquesta despesa. En canvi, des d'un punt de vista de la gestió pública, encara que l'aigua pugui ser gratuïta, és més probable que existeixi una sensibilització i un interès per conèixer aquest consum. Cal dir però que la relació trobada és molt feble.

Taula 16.25. Taula de contingència. Gestor - comptadors

		Comptador	
		No	Sí
Gestor	Públic	12,5%	87,5%
	Privat	29,7%	70,3%
Total		17,6%	82,4%

N = 125
Phi = 0,207
Sig. = 0,021

Font: elaboració pròpia

16.2.8 Altres pràctiques específiques de xerojardineria

En aquest apartat revisaré l'aplicació d'altres pràctiques específiques de la xerojardineria als espais públics de la RMB. Les pràctiques que revisaré en aquest apartat són les següents: l'ús de materials d'encoixinat (*mulch*), la minimització de les dunes i el disseny dels espais públics enjardinats en hidrozones.

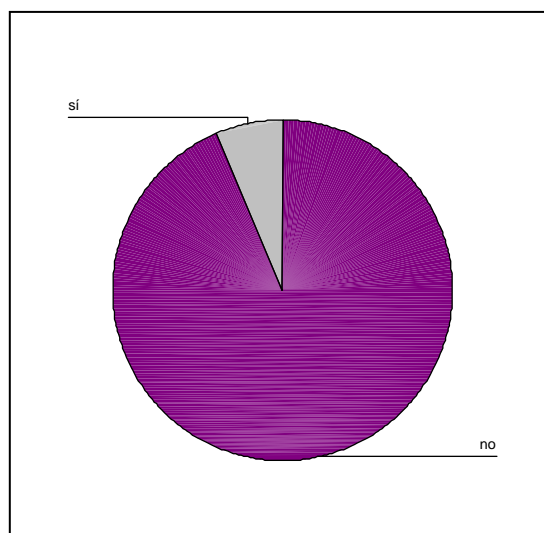
Materials encoixinats (*mulch*)

En el marc de la xerojardineria s'han desenvolupat diverses tècniques per tal de reduir les pèrdues d'aigua, la més típica de les quals és la pràctica de l'encoixinat (*mulch*). La tècnica de l'encoixinat consisteix en dipositar una matèria en la superfície del sòl per evitar les pèrdues en superfície i afavorir la infiltració (Masaguer 2000). L'encoixinat pot ser orgànic o inorgànic (com per exemple escorça de pi o grava). Amb aquesta mesura el sòl deixa d'estar nu i es disminueix la temperatura i l'efecte del vent, reduint així l'evaporació; a la vegada que augmenta la quantitat d'aigua infiltrada i disminueixen les pèrdues per escolament superficial.

La utilització de la tècnica del *mulch* és escassa a la jardineria pública de la RMB. És cert que hi comencen a haver jardins en els quals aquesta tècnica és utilitzada, però actualment només hi ha zones amb *mulch* a un 6,5% de les zones enjardinades mostrejades (figura 16.21).

Figura 16.21. Presència de *mulch* als jardins públics

	Freq.	%
No	230	93,5
Sí	16	6,5
Total	246	100

Font: elaboració pròpia

Amb la regressió logística amb les quatre variables demogràfiques es veu com la única variable significativa són els ingressos municipals (taula 16.26). És a dir, quan més ingressos per habitant té un municipi, major és la proporció de les zones enjardinades amb presència de *mulch*. Tanmateix, cal dir que la relació és molt feble.

Taula 16.26. Regressió logística presència de *mulch*

	Wald	Sig (bilat)	Exp (B)	R ²
Constant	47,39	0,000	0,043	
Ingressos/hab	5,37	0,021	3,742	
Model		0,016		0,070

Ingressos/hab és una variable dicotòmiques. La correlació s'ha fet amb una probabilitat de F de sortida de 0,1.
Font: elaboració pròpia

Un cop més, el fet de que hi hagi un predomini de les zones de gespa fa que la presència de *mulch* es vegi limitada ja que les gesses són espècies a les quals no es pot aplicar aquesta tècnica.

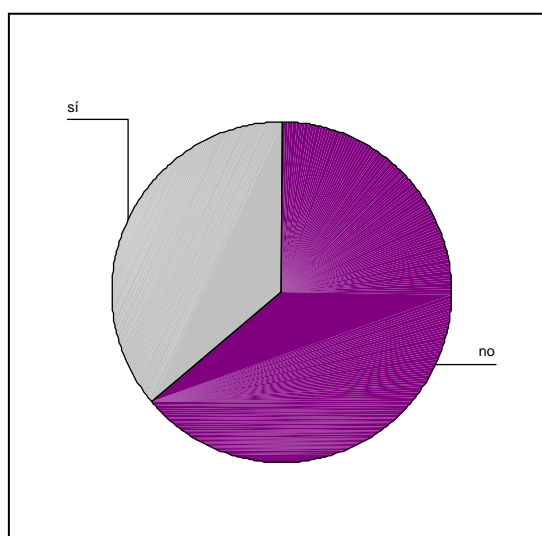
Minimització de les dunes

El disseny d'un parc amb dunes i talussos en zones de reg provoca grans pèrdues d'aigua per mala infiltració. Des de la lògica de la xerojardineria, caldria minimitzar l'ús de les dunes i els pendents per tal de garantir un millor aprofitament de l'aigua.

La presència de dunes en zones de reg és força comuna en els parcs i jardins de la RMB. Si bé no és una pràctica àmpliament estesa, tampoc es tracta d'un tipus de disseny residual, ja que en un 36,2% dels parcs mostrejats hi ha zones de reg situades en forts pendents (figura 16.22).

Figura 16.22. Presència de dunes als jardins

	Freq.	%
No	157	63,8
Sí	89	36,2
Total	246	100

Font: elaboració pròpia

Les zones amb dunes i pendents són més característiques dels parcs de municipis amb uns ingressos municipals elevats que no pas dels parcs de municipis amb menys recursos (taula 16.27). Com en el cas del mulch, els ingressos són la única variable significativa, essent la relació també molt feble.

Taula 16.27. Regressió logística. Presència de dunes

	Wald	Sig (bilat)	Exp (B)	R ²
Constant	20,10	0,000	0,407	
Ingressos/hab	6,47	0,011	2,189	
Model		0,011		0,046

Ingressos/hab és una variable dicotòmiques. La correlació s'ha fet amb una probabilitat de F de sortida de 0,1.
Font: elaboració pròpia

Hidrozones

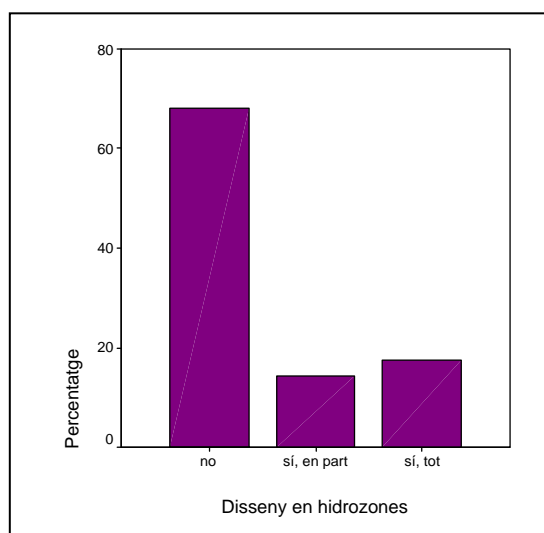
Un xerojardí s'ha de dissenyar amb l'objectiu de conservar l'aigua. La manera de fer-ho és creant hidrozones. Les hidrozones són regions del jardí en les quals s'hi agrupen plantes amb unes mateixes necessitats hídriques. D'aquesta manera s'evita regar plantes de forma innecessària perquè no hi ha plantes de baix consum enmig de zones d'elevat consum. Així, amb el coneixement de les característiques agronòmiques i fisiològiques de cada hidrozona es podrà dissenyar un sistema de reg eficient per a cada zona.

Es tracta doncs de fer una zonificació per optimitzar el reg. Aquesta zonificació, però, cal fer-la amb criteris d'eficiència i cal limitar les zones de més consum i prioritzar les de plantacions adaptades al medi. Així doncs, si es volen utilitzar gespes o altres espècies molt consumidoras, s'aconsella crear zones el més petites possibles i limitar-les a aquells espais més visibles del jardí.

El disseny de les zones enjardinades en hidrozones, és a dir agrupant les espècies en funció de les seves necessitats hídriques, no és el disseny majoritari a la RMB però sí que hi té una certa presència (figura 16.23).

Figura 16.23. Disseny del jardí en hidrozones

	Freq.	%
No	85	68,0
Sí, en part	18	14,4
Sí, tot	22	17,6
Total	125	100

Font: elaboració pròpia

Cal tenir en compte que en molts dels parcs únicament s'hi planta gespa. En aquests casos no s'ha considerat un disseny en hidrozones ja que els parcs amb monocultiu no donen possibilitat a les diferents zones. Tractant-se, a més, d'una espècie altament consumidora de recursos hídrics, no he

considerat oportú introduir aquests tipus de parcs en la categoria de parcs dissenyats en hidrozones. Si es té en compte aquest element, aleshores es pot afirmar que una part important dels parcs amb possibilitats de crear hidrozones ho han fet.

16.3 A tall de resum.

Exposats els resultats empírics en relació a les hipòtesis de treball plantejades en el marc de la dimensió ambiental de la sostenibilitat es pot concloure que:

- ▶ A la RMB hi predominen els jardins públics d'alt consum, amb una gran utilització de les gespes enfront altres espècies menys consumidores. A la urbanització dispersa la proporció de superfície enjardinada amb espècies d'alt consum és molt menor que al teixit urbà de ciutat compacta.
- ▶ El nivell d'ingressos per habitant i, sobretot, la població d'un municipi determinen el tipus de jardineria dels espais públics. Els municipis més poblats i els que tenen més ingressos municipals són els que més ús fan de les espècies d'alt consum com les gespes.
- ▶ Les pràctiques de xerojardineria, com les fonts alternatives d'aigua, la reutilització de l'aigua sobrant, el reg per goteig, l'ús de tecnologies avançades per adequar el reg a la meteorologia, el *mulch* o el disseny dels jardins en hidrozones són molt escasses a la RMB, si bé se'n comencen a trobar alguns exemples.
- ▶ Hi ha altres pràctiques més comunes que sí que estan força esteses als jardins públics de la RMB. És el cas del reg per aspersió, l'ús de comptadors, el reg nocturn o la modificació del reg en funció de la pluja.
- ▶ Els ingressos municipals condicionen l'ús d'algunes pràctiques que tenen un cost associat com poden ser les dunes o el *mulch*. Tanmateix, la relació es produeix en funció del cost de la pràctica i no de la seva sostenibilitat ambiental. Així, els municipis amb més ingressos apliquen amb més freqüència la tècnica del *mulch* (més eficient en l'ús de l'aigua) però també recorren més sovint a les dunes en el disseny dels seus parcs (major ineficiència en l'ús de l'aigua).

- ▶ El color polític dels municipis condiona el tipus de gestió, pública o privada, que es fa dels espais públics urbans, però no en determina ni la tipologia d'espècies plantades ni l'ús de pràctiques de xerojardineria.
- ▶ Durant els mesos d'estiu, els jardins públics de la RMB es reguen per sota de les seves necessitats, per tant, tot i que es podrien utilitzar més tècniques de xerojardineria per fer més eficient l'ús de l'aigua, donades les tècniques de reg actuals no s'està aportant als jardins públics més aigua de la que necessiten.
- ▶ El consum d'aigua dels jardins de la RMB es pot quantificar en aproximadament 7,63 Hm³ anuals, que únicament signifiquen un 1,5% del total de la despesa hídrica de la regió.

17 SOSTENIBILITAT SOCIAL

En aquest capítol es realitza una anàlisi de la sostenibilitat social dels espais públics de la RMB. Per fer-ho, em basaré en les entrevistes en profunditat i en les observacions de camp a espais públics de la RMB, descrites a l'apartat metodològic.

Entenc la sostenibilitat social dels espais públics com la capacitat dels espais públics urbans per a generar comunitats socialment cohesionades. Des de l'òptica dels espais públics urbans, entenc que la seva contribució a la cohesió social passa per la seva capacitat per minimitzar els riscos d'exclusió social.

L'exclusió social té dues vessants: la relacional i la material (Subirats et al 2002). La dimensió relacional fa referència a la manca de vincles socials de les persones en situació d'exclusió, mentre que la dimensió material fa referència a la manca de recursos econòmics i la manca d'oportunitats per a accedir a aquests recursos.

En aquest sentit, entenc que els espais públics urbans poden minimitzar la dimensió relacional de l'exclusió social si són capaços de fomentar els vincles socials entre els individus de la societat. I, al mateix temps, poden evitar dinàmiques de segregació social si són capaços de fomentar la diversitat a l'interior d'una comunitat. Les comunitats socialment homogènies corren el risc de convertir-se en *ghettos*, accentuant així una situació de segregació social que pot tenir efectes sobre les condicions materials dels residents en els *ghettos* urbans de classes marginals.

Així doncs, entendré que els espais públics urbans milloren la sostenibilitat social d'una comunitat si són capaços de generar comunitats socialment cohesionades fomentant la diversitat social i potenciant les xarxes relacionals.

D'altra banda, tal i com s'ha mostrat en el marc teòric d'aquesta tesi, la sostenibilitat social no només fa referència a millorar una comunitat des del punt de vista de l'equitat i la justícia social (en aquest sentit aniria la visió mostrada fins ara en relació a la minimització dels riscos d'exclusió social) sinó que també es refereix a la construcció de societats que millorin la qualitat de vida dels seus residents i de les generacions futures. En aquest sentit, els espais públics urbans seran socialment sostenibles en la mesura que contribueixin a millorar la qualitat de vida dels membres de la comunitat.

L'objectiu d'aquest apartat és validar les tres hipòtesis de treball referents a la dimensió social dels espais públics urbans. Recordem-les:

- k) Les formes urbanes en què es potencia l'espai públic, i aquestes serien les formes compactes, oferirien més espais per a un ús relacional i divers, fet que contribuiria a la generació de comunitats socialment més cohesionades.
- l) D'altra banda però, en els nuclis de població petits i tradicionals s'hi desenvoluparia una major confiança interpersonal, fet que permetria el desenvolupament de comunitats locals socialment cohesionades i amb un fort sentiment identitari.
- m) Independentment dels impactes ambientals de la jardineria pública, la percepció social dels ciutadans i ciutadanes de la RMB, especialment els de la ciutat compacta, consideraria els espais públics com espais que milloren la seva qualitat de vida, no només per la seva funció relacional sinó també per la presència de verd a la ciutat, mostrant una preferència per les espècies atlàntiques com les gespes.

Per validar aquestes tres hipòtesis de treball em centraré primer en l'ús que fan de l'espai públic els ciutadans i ciutadanes dels diferents entorns urbans de la RMB. Seguidament entraré a analitzar el paper dels espais públics com a espais de relació, com a espais d'identitat i comunitat i com a espais de diversitat, entenent que aquests elements s'associen al desenvolupament de comunitats relacionals socialment cohesionades.

Tanmateix, els espais públics no sempre són espais de cohesió social sinó que en ocasions són espais d'exclusió i de conflicte (Marne 2001, Pain 2000). És per això que, després d'analitzar empíricament el potencial dels espais públics urbans en termes de cohesió social, analitzaré també la seva vessant més conflictiva i excloent.

Finalment, entraré en la percepció que la ciutadania té sobre els espais públics a la ciutat en termes de qualitat de vida i la percepció que la ciutadania té de les zones enjardinades dels espais públics per tal d'introduir la vessant social a la tipologia d'espècies analitzada en el capítol anterior.

17.1 Ús de l'espai públic en base a les observacions

En aquest primer apartat de descripció dels espais públics de la RMB en relació a la sostenibilitat social mostraré els usos que s'han detectat en els diferents espais públics observats en les diferents tipologies urbanes de la regió.

Les observacions de camp en espais públics concrets permeten veure com són utilitzats, quines activitats s'hi desenvolupen, quina és la intensitat de l'ús que se'n fa i com es relaciona la ciutadania en aquests espais. Al haver fet observacions en espais de diferents tipologies urbanes, podré comparar l'ús dels espais públics de la ciutat compacta amb l'ús dels espais públics de la urbanització dispersa i dels pobles de la segona corona metropolitana.

Les observacions de camp són la millor metodologia per veure *in situ* com s'utilitzen uns i altres espais públics i quines dinàmiques es donen en els seu ús. En els propers apartats d'aquest capítol, a partir de les entrevistes, aprofundiré en altres aspectes més genèrics de la sostenibilitat social dels espais públics: la seva funció relacional, el seu caràcter identitari i comunitari, el seu paper potenciador de la diversitat, els casos d'exclusió i conflicte, la seva capacitat per millorar la qualitat de vida de la ciutadania, etc.

A continuació es presenta una taula resum de les observacions de camp en diferents espais públics de la RMB. La taula conté el nombre d'usuaris/es identificats en l'observació, agrupats per sexe i edat, i els usos que s'estaven desenvolupant en cadascuna de les observacions. Les observacions són molt més complertes doncs, per cadascuna d'elles, s'ha fet una descripció de la dinàmica de l'espai observat durant 60 minuts i s'han mapificat i quantificat cadascun dels grups d'individus que desenvolupaven diferents usos, individual o col·lectivament, en l'espai observat. En l'annex 3 d'aquesta tesi s'hi adjunta la fitxa completa de cada observació així com el mapa d'ús. Aquesta documentació complementa la taula resum i és de gran utilitat per comprendre el que s'explica en aquest apartat.

Taula 17.1. Resum de les observacions de camp

Teixit urbà	Codi	Sexe		Edat						Jocs infantils	Altres jocs	Vigilar nens	Conversar	Seure banc	Llegir	Pic-nic	Jeure gespa	Jocs adults	Petons	Motos	
		Home	Dona	0-6	7-18	18-34	35-50	51-65	+ 65												
Ciutat compacta	1	79	66	26	56	12	27	6	18	36	41	36	44	20	0	14	7	4	0	0	
	2	58	43	25	10	18	24	8	16	28	15	23	48	19	1	0	0	0	0	0	
	3	63	58	22	13	19	27	26	12	20	9	23	82	46	0	0	0	0	0	0	
	4	23	26	10	12	5	13	5	4	10	10	13	27	15	0	0	0	0	0	2	0
	5	58	65	16	47	19	33	3	4	15	40	47	57	32	3	0	0	0	0	2	0
	6	31	36	4	3	20	18	11	11	0	5	6	50	28	1	0	0	0	0	2	0
	7	14	17	8	6	2	5	3	7	10	4	5	15	10	0	0	0	0	0	2	0
	8	36	28	0	15	11	17	9	12	0	15	5	28	14	0	0	0	0	0	4	0
Urbanitz. dispersa	9	5	5	4	0	5	1	0	0	4	0	3	3	0	0	0	0	0	0	0	
	10	5	3	0	0	6	2	0	0	0	0	0	8	8	0	0	0	0	0	0	
	11	5	8	4	2	0	5	2	0	4	0	2	7	3	0	0	0	0	0	0	
	12	4	7	3	1	2	0	4	0	4	0	3	5	5	0	0	0	0	0	0	
	13	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
	16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Poble	17	5	11	1	3	8	4	0	0	4	0	4	11	6	0	0	0	0	0	4	
	18	6	12	6	2	0	6	1	3	0	5	6	12	10	0	0	0	0	0	0	
	19	18	16	14	10	4	4	0	2	0	14	10	25	14	0	0	0	0	0	0	

Font: elaboració pròpia

Relació de parcs observats codificats:

- 1) Parc de Bellvitge (L'Hospitalet) dia laborable per la tarda
- 2) Parc de Bellvitge (L'Hospitalet) dia festiu pel matí
- 3) Plaça del Mercat (L'Hospitalet) dia laborable per la tarda
- 4) La Plana (Badalona) dia laborable per la tarda
- 5) La Plana (Badalona) dia festiu pel matí
- 6) Rambla de Mar (Badalona) dia festiu pel matí
- 7) Plaça Gal·la Plàcidia (Barcelona) dia laborable per la tarda
- 8) Plaça Urquinaona (Barcelona) dia festiu pel matí
- 9) Parc Valleslona (Sta. Perpètua) dia laborable per la tarda
- 10) Plaça del Centre Cívic (Sta. Perpètua) dia festiu pel matí
- 11) Plaça del Centre Cívic (Sta. Perpètua) dia laborable per la tarda
- 12) Parc de l'Esplai (Sta. Eulàlia) dia laborable per la tarda

- 13) Parc de l'Esplai (Sta. Eulàlia) dia festiu pel matí
- 14) Parc Urbanització (Alella) dia laborable per la tarda
- 15) Parc Urbanització (Alella) dia festiu pel matí
- 16) Parc Can Teixidor (Alella) dia festiu pel matí
- 17) Plaça Major (Sta. Eulàlia) dia laborable per la tarda
- 18) Plaça del Centre (Alella) dia festiu pel matí
- 19) Plaça del Casal (Matadepera) dia laborable per la tarda

17.1.1 L'ús dels espais públics a la ciutat compacta

En base a les observacions de camp es pot afirmar que l'ús dels espais públics a la ciutat compacta és un ús més intens, més divers i més relacional.

La intensitat de l'ús de l'espai públic a la ciutat compacta es fa palesa amb el nombre d'usuaris i usuàries de l'espai en un mateix moment. Tant en les observacions de dies laborables a la tarda com en les observacions de cap de setmana, el nombre d'usuaris dels espais públics a la ciutat compacta és, de forma generalitzada, molt més elevat que el nombre d'usuaris dels espais públics a la urbanització dispersa o als pobles. Així, per exemple, el Parc de Bellvitge pot arribar a tenir 145 persones fent-ne ús en un mateix moment, la Plaça del Mercat, també a Bellvitge, en pot tenir 121, la Plana de Badalona en pot tenir 123, a la Rambla de Mar, també a Badalona, se'n van identificar 67 i a la Plaça Gal·la Placídia i a la Plaça Urquinaona de Barcelona se'n van observar 31 i 64 respectivament.

Els mapes d'ús i els resultats numèrics de les observacions fan referència a aquelles persones que en un mateix moment fan algun ús específic de l'espai públic en qüestió. Ara bé, l'espai públic de la ciutat compacta es caracteritza no només per una gran densitat de persones fent-ne ús en un mateix moment, sinó també per una gran quantitat de persones que passen per l'espai públic sense fer-ne un ús específic. Aquest ús no s'ha recollit numèricament però sí que ha estat observat i cal que sigui remarcat, doncs l'espai públic com espai de pas és també un espai de relació. En molts dels espais públics observats, sobretot aquells que tenen un caràcter més de barri com poden ser els de Bellvitge o els de Badalona, és molt freqüent que persones conegudes del mateix barri coincideixin passant per l'espai públic i s'aturin a conversar. En aquest sentit, la densitat en l'ús de l'espai com a espai de pas és també una de les característiques dels espais de la ciutat compacta que els converteix en espais amb major probabilitat d'interacció social.

Tot i que les franges horàries de les observacions condicionen el tipus d'usos observats, els espais públics observats en zones de ciutat compacta també es caracteritzen per la varietat d'usuaris i usuàries de diferents grups d'edat. Així, en tots els parcs observats a la ciutat compacta s'ha detectat presència de totes les franges d'edat.

Tanmateix, hi ha determinades franges d'edat i determinats usos molt més freqüents que d'altres. De forma generalitzada a la ciutat compacta estan molt estesos els usos infantils, vinculats a les franges horàries d'observació i a la presència de zones de jocs infantils en els espais observats. Com es veu en la taula de resultats, a pràcticament tots els espais observats a la ciutat compacta la presència dels grups d'edat 0-6 i 7-18 és molt elevada, al igual que ho són els jocs infantils com a activitat desenvolupada en l'espai públic. Així, si s'observen els mapes d'ús de l'annex 3, es veu clarament com les zones de joc infantil d'espais com el Parc de Bellvitge i la Plaça del Mercat, la Plana de Badalona o la Plaça Gal·la Placidia de Barcelona, són les zones on més dens és l'ús de l'espai. Les úniques excepcions són l'espai de la Rambla de Mar de Badalona i la Plaça Urquinaona de Barcelona, on no hi havia una àrea específica per al joc infantil però, tot i això, també s'hi van observar nens i nenes practicant altres jocs.

Aquest tipus d'ús fa que els nens i nenes siguin un dels principals usuaris dels espais públics, i també els pares, mares, avis i àvies que acompanyen als nens i nenes. També la pròpia forma urbana explica l'ús i la necessitat d'espais públics per a aquest grup d'edat, doncs la tipologia compacta redueix els espais privats per al lleure infantil, a la vegada que la menor superfície dels habitatges fa necessaris espais públics oberts on els infants puguin esbargir-se.

Un altre dels col·lectius que utilitza intensament els espais públics de la ciutat compacta és el col·lectiu de gent gran, que acostuma a utilitzar l'espai públic per relacionar-se, habitualment fent ús dels bancs per a seure-hi, però també desenvolupant altres activitats com llegir o practicar algun joc. Així, per exemple, al Parc de Bellvitge hi havia una colla d'avis jugant al dòmino en unes taules habilitades al bell mig del parc.

La presència de gent gran és molt notòria en els espais públics de barris de rendes baixes. Així, els espais com la Plaça del Mercat de Bellvitge o la Rambla de Badalona destaquen per una altíssima presència d'aquest col·lectiu.

Pel què fa a la diversitat ètnica i de classe en els espais públics observats a la ciutat compacta cal dir que, alguns espais com la Rambla de Badalona o la Plaça Urquinaona de Barcelona, que són espais de més centralitat, són espais amb una gran diversitat social, ètnica i cultural. Ara bé, altres espais més perifèrics són socialment més homogenis. Així, als espais de Bellvitge hi ha un clar predomini de

les classes populars en l'ús de l'espai públic mentre que a la Plaça Gal·la Placídia hi predominen els usuaris de classe mitja i mitja-alta. En aquests casos, doncs, l'espai públic és un reflex de l'homogeneïtat social dels entorns urbans on s'ubiquen.

Finalment, el darrer element a destacar dels espais públics de la ciutat compacta és el seu caràcter relacional. Analitzant les fitxes de les observacions es veu com la gran majoria d'usuaris de l'espai públic ho fa de forma col·lectiva i, tot i que en tots els casos hi ha persones que utilitzen l'espai individualment, aquesta no és la tònica general. D'altra banda, com es veu en la taula de resultats, una gran proporció dels usuaris dels espais públics conversen a l'espai públic, fet que mostra clarament com l'espai públic de la ciutat compacta és un espai de relació.

Les formes de relació observades en els espais públics de la ciutat compacta no són únicament planificades sinó que molt sovint són espontànies. Així, a les zones de joc infantil és comú veure com pares i mares que vigilen als infants entren en contacte. A la Plana de Badalona l'activitat esportiva desenvolupada al costat de la plaça serveix d'unió entre nens i familiars i la plaça esdevé un gran espai de trobada els caps de setmana. A la Plaça del Mercat de Bellvitge és del tot freqüent veure com avis i àvies, però també persones adultes, es troben i paren a xerrar. En definitiva, de les observacions dels espais públics de la ciutat compacta se'n desprèn que aquests espais són àmpliament relacionals. Els espais públics posen en relació a les persones, tant de forma planificada com de forma espontània.

17.1.2 L'ús dels espais públics a la urbanització dispersa

A la urbanització dispersa, en canvi, els espais públics observats són utilitzats amb molta menys freqüència i d'una forma molt menys intensa, fet que també els fa molt menys relacionals.

De fet, de les set observacions realitzades a la urbanització dispersa n'hi ha hagut quatre, totes elles en zones de cases unifamiliars aïllades, en les quals no s'ha observat cap persona utilitzant l'espai durant els 60 minuts d'observació.

Dels tres espais públics en què s'ha observat algun usuari o usuària, dos són en zones de cases adossades del municipi de Santa Perpètua de la Mogoda i una és en una zona de cases aïllades de Santa Eulàlia. És a dir, que en les observacions realitzades en zones d'urbanització dispersa i renda alta, totes elles a Alella, en cap cas s'ha observat ningú fent ús de l'espai públic.

Les zones de cases adossades presenten menys espais oberts de caràcter privat que les cases aïllades. D'altra banda, en les zones de rendes mitges i mitges-baixes, tant si les cases són adossades com si són aïllades, la superfície dels habitatges i dels jardins és inferior i això podria explicar que en aquests entorns es faci un ús més freqüent que en les zones d'urbanització dispersa i renda alta. Ara bé, sigui com sigui, tant la freqüència com la intensitat de l'ús sempre són molt menors a les observades en els espais públics de ciutat compacta. Així, en el Parc de Valleslona de Santa Perpètua s'hi van observar únicament 13 persones, mentre que a la Plaça del Centre Cívic se n van observar 8 i 13; en el cas del Parc de l'esplai de Santa Eulàlia en una de les dues observacions practicades hi havia 11 usuaris.

La intensitat de pas de persones pels espais de la urbanització dispersa és pràcticament inexistent i la gran majoria de moviments que s'hi observen són de vehicles. De fet, en el cas del Parc de l'esplai de Santa Eulàlia els tots els usuaris hi varen arribar amb vehicle privat.

La poca intensitat d'ús d'aquests espais fa que sigui difícil parlar sobre la tipologia d'usuaris. En el cas del Parc de l'esplai de Santa Eulàlia els usuaris estaven vinculats a l'ús de la zona de jocs infantils i, tot i compartir l'espai, no varen interaccionar, de fet ni es varen saludar. En el cas dels dos espais públics observats a Santa Perpètua de la Mogoda, els usuaris aparentaven ser de les cases adossades del voltant. En total es varen identificar quatre grups en aquests dos espais, dues famílies amb nens i dos grups d'adults d'uns trenta anys, un dels quals feia ús d'un espai de consum ubicat en el Parc (la terrassa d'un bar). Si bé els dos grups d'adults utilitzaven l'espai de forma relacional, en el cas de les famílies amb nens no hi havia possibilitat d'interacció social perquè no hi havia ningú més utilitzant l'espai.

Així doncs, els espais públics de la urbanització dispersa tendeixen a acollir, de forma poc o gens intensa, usuaris i usuàries del propi entorn urbà i, tractant-se d'un entorn urbà socialment molt homogeni, es pot deduir que els usuaris d'aquests espais seran poc diversos socialment, responen a les característiques sociourbanes del voltant de l'espai en qüestió.

Ara bé, el més destacable d'aquests espais és el poc ús que se'n fa, fruit de les característiques urbanes de l'entorn i de l'estil de vida dels residents a la urbanització dispersa. Amb tan poca intensitat d'ús difícilment un espai públic pot esdevenir relacional perquè les possibilitats d'interacció entre les persones són molt limitades.

17.1.3 L'ús dels espais públics als pobles

He volgut diferenciar, als municipis de la segona corona metropolitana, els espais públics de la urbanització dispersa dels espais públics del nucli urbà tradicional. És per això que s'han realitzat tres observacions en espais d'aquestes característiques: a Alella, Matadepera i Santa Eulàlia.

Dels tres espais observats se'n dedueix que els espais centrals dels pobles de la segona corona metropolitana es caracteritzen per unes dinàmiques diferents a les dels espais de les urbanitzacions disperses d'aquests mateixos municipis.

Com es veu en la taula de resultats, els espais centrals tenen una intensitat d'ús més gran, tot i que queden molt lluny de la intensitat d'ús dels espais públics de la ciutat compacta.

Ara bé, el tret diferencial més important en comparació amb els espais de la urbanització dispersa és el major caràcter relacional. Tot i que són espais amb poca intensitat d'ús, els seus usuaris i usuàries acostumen a conèixer-se i és freqüent veure com estableixen algun tipus de conversa. De fet, en tots els casos s'observa unes formes de relació fonamentades amb una major confiança i pràcticament tots els usuaris o les persones que passen per aquests espais es saluden, cosa que no és així en els espais de la ciutat compacta on hi ha un major grau d'anonimat entre les persones que no es coneixen.

17.2 Un espai de relació

Que l'espai públic és un espai relacional en potència és indiscutible. L'espai públic, sens dubte, permet i promou les relacions socials. Les permet en tant que és públic i, per tant, accessible. En la mesura que és un espai accessible, és un espai on poden tenir-hi lloc relacions entre les persones fora de la seva privacitat, és un espai en què les relacions que s'hi esdevenen són l'expressió de la societat que l'utilitza.

De fet, l'espai públic és un contenidor de relacions socials, és un espai on la societat s'hi reflexa i s'hi expressa. Un element clau d'aquesta concepció de l'espai públic com un contenidor de relacions socials és que sense contenidor no hi ha contingut, és a dir, que sense espais públics les relacions socials es veuen mancades d'un dels llocs on poder esdevenir-se.

Evidentment que hi ha molts altres llocs on les relacions socials poden emergir. Així, els equipaments, com els centres cívics o els centres culturals, i també els espais de consum, com els centres comercials o els bars tradicionals de cultura mediterrània, són espais físics on les relacions socials hi poden tenir lloc. De fet, també en els espais privats hi tenen lloc relacions socials. En la següent cita l'entrevistada, una noia jove resident a un municipi de renda baixa i tipologia urbana de baixa densitat, explica les activitats de relació que manté amb els amics i amigues de la seva colla. La cita exemplifica com diversos espais, a banda dels espais públics urbans, són utilitzats com espais de relació.

"A vegades anem a prendre alguna cosa aquí al Poste o al Mestret, que està a l'església. Ara han fet el Casal de Joves, que està aquí al costat, però jo encara no hi he anat. El van inaugurar fa poc i jo encara no hi he passat. I aquí a la Fàbrica (centre cultural) també hi ha molts actes i coses." (noia jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat)

No només els i les joves disposen d'altres espais de relació. En la següent cita la persona entrevistada, una dona gran, és preguntada sobre l'ús o no ús de l'espai públic urbà. La cita mostra com alguns ciutadans fins i tot prefereixen utilitzar altres espais de relació abans d'utilitzar un espai públic urbà.

"Si de cas entrem a algun bar, avui en dia, tots els que som, preferim entrar a un bar i prendre una cerveseta.(...) És fer passar el rato, però en un lloc més recollit que no pas una plaça, i més en una d'aquestes que hi poden haver criatures o que tens el perill de rebre una pilota a l'ull." (dona gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

També l'associacionisme tendeix a tenir punts de trobada específics per a dur a terme les seves activitats i per a reunir-s'hi, tot i que en moltes ocasions les activitats organitzades pel teixit associatiu tenen lloc en algun espai públic urbà. La següent cita mostra com el teixit associatiu pot satisfer les seves necessitats relacionals en espais independents dels espais públics urbans.

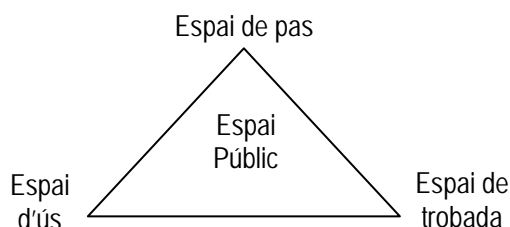
"Perquè hi ha molts llocs on pots anar a fer vida social. La gent jove té el Casal de Joves, la gent gran té els seus casals, aquí, com sóc de l'Ateneu, tota la gent que tinc aquí també la conec. Aquí es fa teatre, xerrades, es fan coses... L'Ajuntament, quan hi ha les festes... Ens veiem a tot arreu, a les festes de Sant Jordi, de la Tardor, a festa Major..." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

Per tant, és evident que l'espai públic urbà no és l'únic espai on poden emergir les relacions socials. Ara bé, tot i que hi ha altres espais on desenvolupar-hi aquestes relacions, l'espai públic té tres propietats que el diferencien de la resta d'espais potencialment relacionals.

La primera característica és la lliure accessibilitat. L'espai públic és, en principi, un espai de lliure accés. Com diuen (Borja i Muxí 2001) la lliure accessibilitat a l'espai públic el converteix en un espai democràtic, un espai igualitari en què tothom hi pot accedir. Aquesta lliure accessibilitat converteix els espais públics en espais de ciutadania en la mesura que poden ser utilitzats per tothom en condicions d'igualtat. Aquest fet fa que els espais públics siguin, a la vegada, espais de diversitat, espais de convivència i espais on cal aprendre a tolerar les diferències.

La segona propietat dels espais públics urbans per diferenciar-se de la resta d'espais és el seu caràcter obert. L'espai públic urbà, no només és accessible sinó que a més és a l'aire lliure. La combinació de les dues propietats el converteix al mateix temps en un espai de pas, un espai de trobada i un espai d'ús. Així, l'espai públic pot ser simplement un espai de pas, un espai de circulació de persones. Pot ser a la vegada un espai de trobada, un espai on diverses persones hi queden per relacionar-se o hi van per relacionar-se amb altres persones que habitualment utilitzen l'espai. I pot ser, finalment, un espai d'ús, un espai utilitzat individual o col·lectivament amb diverses finalitats. Evidentment, també utilitzant l'espai les persones es relacionen.

Figura 17.1. Funcionalitats relacionals de l'espai públic

Font: elaboració pròpia

El fet de ser un espai obert permet que l'espai públic sigui molt més que un espai on anar-hi expressament a realitzar qualsevol activitat. L'espai públic, es converteix així en un espai de pas i, per tant, un espai d'espontaneïtat. Altres espais que poden permetre un ús relacional no tenen aquesta propietat, són espais als quals cal anar-hi expressament, bé perquè són espais tancats, bé perquè són espais oberts però amb l'accés restringit o bé perquè són espais amb finalitats molt específiques, habitualment vinculades al consum.

La tercera de les propietats de l'espai públic a la qual em volia referir és la polifuncionalitat. A l'espai públic urbà s'hi poden desenvolupar múltiples usos i activitats, tant de forma individual com de forma

col·lectiva. Així, l'espai públic és un espai per passejar, per descansar, per seure, per xerrar, per relacionar-se, per jugar, per llegir, per esbargir-se, per expressar-se, per reivindicar, per celebrar, per festejar, per divertir-se, etc. Moltes de les activitats que es poden realitzar en un espai públic són activitats que fomenten o possibiliten les relacions socials, si bé l'espai públic també és utilitzat de forma individual en moltes de les seves possibles funcions.

Evidentment, depenent de les condicions i les característiques de l'espai públic, determinades activitats més específiques podran o no podran ser realitzades. Dificilment es podrà jugar a la petanca si no hi ha una pista de petanca en l'espai públic, però, en tot cas, més enllà de les especificitats de cada espai concret, l'espai públic és, en general, un espai polifuncional.

La polifuncionalitat també diferencia l'espai públic urbà d'altres espais potencialment relacionals. Així, altres espais públics, com poden ser molts equipaments, tenen funcions molt més específiques i, a vegades, destinades a col·lectius molt específics (joves, gent gran, etc.). En canvi l'espai públic no només permet una gran diversitat d'usos i activitats sinó que a la vegada pot ser utilitzat per diferents col·lectius. Això fa que els espais públics siguin també espais de diversitat i d'interacció. Com analitzaré més endavant, la diversitat en l'ús de l'espai públic condueix en general a un aprenentatge en l'àmbit del respecte i la tolerància, però pot conduir també al conflicte i l'exclusió.

En la taula que es presenta a continuació s'ha intentat resumir aquestes tres propietats de l'espai públic que el diferencien d'altres espais que, al igual que l'espai públic, són espais on hi poden tenir lloc diferents tipus de relacions socials. La taula compara l'espai públic urbà (accessible, obert i polifuncional), amb altres espais com són els equipaments, els espais de consum o els espais pròpiament privats.

Taula 17.2. Els espais relacionals

	Espai Públic Urbà	Equipaments	Espai de Consum	Espai Privat
Accessibilitat	Lliure accés	En general lliure accés, però alguns amb accés restringit a socis (biblioteques, centres esportius...)	Accés restringit per la propietat i pel propi consum, tot i que també se'n fa un ús merament d'esbarjo sense consum	Accés restringit per la propietat
Obert/tancat	Obert	Tancat (centres cívics, centres culturals, casals de joves, casals d'avis...) Obert (centres esportius...)	Tancat (bars, alguns centre comercials...) Obert (alguns centres comercials, parcs temàtics...)	Tancat
Funcionalitat	Polifuncional	Funcions específiques	El consum és la funció principal	Funcions vinculades a la privacitat
Tipus de relacions	Esponànies Planificades Vinculades a un ús	Planificades Vinculades a un ús	Vinculades al consum	Planificades

Font: elaboració pròpia

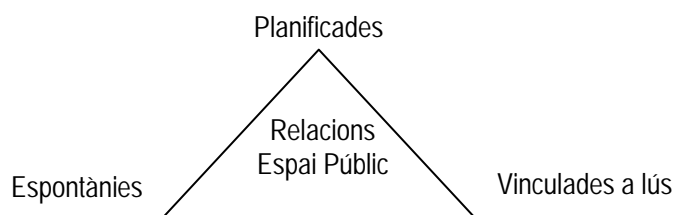
Les persones són en sí mateixes éssers socials i, en tant que éssers socials, busquen relacionar-se independentment de l'existència o no d'espais que facilitin aquesta interacció social.

"Suposo que les persones necessitem relacionar-nos, tant si ets petit com gran, jo mateixa, cada cap de setmana fem coses amb amics perquè sinó penso que... necessito relacionar-me amb les persones i tinc amics, i hi vaig..." (noia jove resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

L'espai públic permet les relacions socials entre coneguts i les potencia en la mesura que no només és un espai de trobada sinó que també és un lloc d'esponaneïtat, és a dir que és un espai on dues persones conegudes poden trobar-se casualment i iniciar converses de forma esporàdica. D'altra banda, però, l'espai públic també és un espai on poden sorgir noves relacions socials de forma esponània entre persones inicialment no conegudes. En aquest sentit, l'espai públic és un potencial generador de noves relacions socials.

En els tres apartats següents mostraré com els espais públics actuen com espais de relació de forma planificada (com a llocs de trobada), de forma esponània, o bé de forma vinculada a les activitats i usos que en ell s'hi desenvolupen.

Figura 17.2. Tipus de relacions a l'espai públic

Font: elaboració pròpia

17.2.1 Un espai relacional com a lloc de trobada

La lliure accessibilitat permet que l'espai públic sigui punt de trobada per a tots els col·lectius. D'aquesta manera l'espai públic garanteix la igualtat d'oportunitats a l'hora de tenir un espai de trobada i de relació.

El paper dels espais públics com espai de trobada, és a dir com a lloc on les persones hi van de forma expressa per trobar-s'hi amb altres persones i relacionar-se, és una de les seves principals funcions relacionals. L'espai públic és un lloc on quedar i és un lloc on estar. És a dir, és un punt de trobada que, a la vegada, pot ser utilitzat de forma específica per al desenvolupament de relacions socials.

En aquest sentit, l'espai públic és un espai utilitzat intencionadament amb la finalitat d'establir-hi relacions socials amb persones conegudes i de forma planificada. Quan l'espai públic és utilitzat com espai relacional de forma planificada es converteix en un espai d'ús social en sí mateix, un espai al qual la gent hi va per trobar-se o relacionar-se amb altra gent. En aquests casos, l'espai públic no és només un lloc de pas o de relacions espontànies sinó que és específicament un espai per a un ús relacional intencionat i planificat.

En les següents cites es mostra com l'espai públic permet les relacions socials entre coneguts de forma planificada, com l'espai públic és un lloc de trobada que els ciutadans i ciutadanes utilitzen per quedar-hi de forma més o menys expressa i mantenir-hi en ell una relació de caràcter social.

"Jo hi anava quan tenia nanos petits. Però és que jo estava en una escola gran i anava molt més a trobar gent coneguda, els nens sí que coneixien nanos d'altres escoles." (dona adulta resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"Perquè si tens la voluntat d'anar a algun lloc, tens l'oportunitat de trobar-te, sinó existeix aquest espai, és més difícil trobar-te pel carrer, dir "ei, para i xerrem", has de donar una mica d'avantatge." (home adult i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

Molts residents a municipis de rendes baixes amb un model de ciutat compacta mostren una gran tendència a l'ús de l'espai públic com a espai relacional i de trobada. Com s'explica en d'altres apartats, en els barris de rendes més baixes els pisos acostumen a ser més petits i això genera una major necessitat de sortir al carrer i d'utilitzar espais públics com a espais de trobada enlloc d'utilitzar el propi habitatge per trobar-se amb amics o coneguts. Les següents cites són de ciutadans i ciutadanes de municipis de rendes baixes i model de ciutat compacta i expliquen com utilitzen l'espai públic de forma relacional en la seva vida quotidiana:

"Sí, cuando salimos a pasear nos sentamos en el parque nuevo, detrás del hotel, que está muy bien, corre el agua y vas a pasear. Ahora en invierno hace frío pero en verano sí. O sino cogemos la Rambla Marina y a pasear con mi marido, o nos juntamos con mi cuñada o con amigos. Vamos cada día con cuatro mujeres amigas a las tres y nos vamos por el barrio, el polideportivo, las Ramblas de Hospitalet...y sólo a andar y luego para casa." (dona adulta resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

"Passem o seiem en un banc a xerrar. Normalment quedo amb algú que fa temps que no veig... Parlem de treball, d'estudis, de la nostra vida sentimental..." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

"Si no hi ha res que m'ho impedeixi, els divendres surto, a alguna discoteca, pel carrer que va cap a Montgat, fem una passejada pel passeig marítim i ens estem tota la nit per allà, els de sempre. I els dissabtes sortim a donar una volta, o a casa, o al cine...al centre." (noia jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

Si bé, és cert que en els municipis de teixit urbà compacte i rendes baixes l'ús social del carrer és molt més intens i habitual, també en les zones de teixit urbà compacte i rendes altes, l'ús de l'espai públic com a punt de trobada hi és present. Ho mostren les següents cites:

"Ens trobem per l'Eixample, som del barri, de l'escola, i som més sedentaris, més mandrosos. Anem a casa un dels altres, o a la pista de bàsquet de l'Escola Industrial,...Ningú té cotxe, així que ens quedem per aquí." (noi jove i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"Anem a la plaça Molina a parlar, a algun bar també o en un banc. La plaça Molina és molt transitada, gent per aquí, gent per allà, i hi ha bars, i ens passem el dia parlant o estudiem si hi ha algun examen... (...) Sí, esperant els amics o en parella. I quan sortim de la discoteca... Ens quedem parlant...o anem cap a casa." (noi jove resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"Tenia una amiga amb qui sempre ho fèiem però per desgràcia ja és morta. Ens telefonàvem cap allà les 12 i sortíem i ens assentàvem... Un cop a la setmana ho fèiem però es va morir de sobte... Ens asseiem en un banc i amb un llibre..." (dona gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

Tanmateix, a les zones de ciutat compacta i rendes més altes, l'ús de l'espai públic és menys intens i menys relacional, segurament perquè els pisos també són més grans i perquè l'estil de vida de les persones amb rendes més altes també està més associat a la família i a la privacitat. La següent cita és d'una noia que resideix a un barri benestant de la zona alta de Barcelona però treballa a Ciutat Vella i mostra clarament les diferències en l'ús relacional dels espais públics d'un i altre barri de la ciutat:

"(A Sarrià) la gent gran crec que sí (que es coneix), la de tota la vida d'allà, però la gent de 40 no. Veus a les iaies que xerren, allà al banc, però l'altra gent... (A Ciutat Vella) allà sí, allà es relacionen. (...) Sí, és que allà la gent viu més als carrers. Passen el dia al carrer, per les nits van a dormir a casa, però la resta del dia... fins i tot els nens. Aquí és impensable que els nens s'estiguin el dia al carrer. Allà a les places juguen, i com hi ha molts carrers peatonals... fa que la gent vagi més." (noia jove i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

També els residents en municipis de baixa densitat utilitzen l'espai públic com a espai de trobada tot i que, com es mostra en les següents cites en aquests municipis es sol fer referència als espais centrals, del casc antic del municipi, que és on s'hi desenvolupa la major part de la vida relacional.

"Anem una estoneta a la plaça a jugar, la del poble al costat de l'Ajuntament, una plaça que han fet de sorra, que l'han fet molt maca, i allà ens trobem moltes mares, i xerrem nosaltres i els nens juguen en un espai tancat." (noia jove resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"Anàvem molt a la plaça de l'església, era el nostre punt de reunió. De la meua colla (...) Xerràvem,...el que fan els joves, el gamberro una mica..." (noia jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"Sortir a veure qui em trobo no, més aviat si quedes amb algú, et truques i vinga va, t'espero allí a la plaça?- a quina hora? - a les 9 o 2 quarts de 10 i ja estic tranquil, esperant a que es faci fosc, a l'estiu, a la plaça." (home gran i associat resident un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

Sovint, els espais públics amb més intensitat de relacions socials dels municipis amb un predomini del teixit urbà de baixa densitat són aquells espais vinculats a algun punt de centralitat com una escola, un casal o el centre tradicional del municipi. Per contra, aquells espais públics desvinculats de zones de centralitat són espais amb una escassa presència de relacions socials

"Sí, al Casal d'avis que hi ha un parc, amb gronxadors, i allà ens solem trobar amb unes quantes mares i els nanos juguen allà. I llavors hi ha el del costat de l'escola, que també, sortint d'escola, anem allà. Hi vaig amb els nens i allà ens trobem amb mares i fem petar la xerrada. I tant (...) (Si a la urbanització hi tingués un espai públic) no crec que els fes servir. Perquè el que busco és un lloc on hi hagin altres nanos o altre gent per poder...i on trobo això és on vaig a buscar els nens. (...) A la plaça hi ha tertúlia sempre. Hi ha tres o quatre bancs." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

La manca d'espais públics als municipis de teixit urbà de baixa densitat provoca que els seus residents els vagin a buscar bé al centre de la Regió Metropolitana o bé a les ciutats mitjanes que actuen com a subcentres. No és que els residents als municipis de baixa densitat urbana no facin mai ús de l'espai públic com espai relacional sinó que per fer-ho sovint s'han de desplaçar. La següent cita ens mostra l'ús d'espais públics urbans en les zones de centralitat de la RMB per part de residents a la segona corona metropolitana.

"Sí, però això em passa més a Granollers. Aquí normalment no. A Granollers, normalment, el lloc de reunió és el parc, perquè és bastant gros, té la part dels nens bastant lluny i a la part de baix té gespa....És molt cèntric, al Torres i Bages, al costat dels Sagalés i allà tens per apalancar-te a la gespa i a la grava, esta més net... Suposo que això és el que li fa falta al poble perquè els parcs que fan són pels nens." (noia jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

La manca d'espais públics dificulta, sens dubte, la trobada entre els veïns d'un barri. L'espai públic és un punt de trobada necessari en una ciutat i la seva absència acaba suposant una mancança per a l'exercici de la ciutadania. La següent cita mostra com la manca d'espais dificulta la trobada entre veïns:

"El fet d'estar en una zona de cases amb jardí també fa que no s'utilitzin tant. Haurien d'utilitzar-los com a punt de trobada. Si aquest barri tingués un espai comú, possiblement ens trobaríem més amb els veïns, en comptes de quedar-nos a casa, ens trobaríem tots al parc." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

L'espai obert privat de les cases unifamiliars de les zones de baixa densitat pot substituir moltes de les funcions i utilitats de l'espai públic urbà, però la substitució de la seva funció relacional és més difícil. Tot i que l'espai privat pot ser també un espai per a trobades planificades entre persones conegudes, la substitució de la funció relacional de l'espai públic sempre és limitada i incompleta. La següent cita d'un home resident a un municipi de baixa densitat i renda baixa ens mostra la necessitat de gaudir d'espais públics de relació tot i disposar d'espais oberts en l'àmbit privat:

"(Aquí també calen espais públics) es busca un espai de relació i un espai per la canalla fora de casa." (home adult resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

En síntesi, doncs, l'espai públic és un espai que serveix com a punt de trobada. En els municipis de ciutat compacta i rendes baixes el seu ús és molt més freqüent i habitual, mentre que en els municipis de teixit urbà de baixa densitat la seva funció com a espai de trobada està molt vinculada a altres elements de centralitat. Sigui com sigui, la funció relacional de l'espai públic com a punt de trobada és una funció present i reconeguda de forma molt generalitzada, independentment de la renda i el teixit urbà, si bé la intensitat d'ús d'aquesta funció varia tant en funció de la renda com de la tipologia urbana.

17.2.2 Un espai relacional de caràcter espontani

Com he comentat anteriorment però, l'espai públic també dona peu a l'intercanvi social de caràcter espontani. En aquest sentit, en l'espai públic s'hi poden donar tant relacions espontànies entre persones conegudes com entre persones desconegudes.

En les següents cites es mostra com l'encontre casual en un espai públic entre dues o més persones conegudes possibilita l'intercanvi social.

"Alguna vegada, amb el veí del costat, ens trobem (casualment) per la Rambla i donem una volta per allà i venim junts (...). A dos quarts de set, ella es queda aquí perquè fa fred però jo surto i me'n vaig a donar una volta més pel centre, pel carrer del Mar. I si trobo al veí i a un altre company que portava un autobús petem la xerradeta". (home gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

"Aquí trobar-me amb la gent, perquè a l'estiu quan fa calor en comptes de tancar-te et demanes una fanta i te la prens aquí fora. El Parquet Ventura assentar-t'hi i passar el rato amb amics. També et trobes a algun altre amb el que no havies quedat i goita, què fas aquí?- doncs mira, estic esperant en aquell que hem quedat ara... i deixem aquesta conversa per ficar-nos en una altra....." (home gran i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"I a la plaça hi han fet una zona peatonal, on els nens juguen, i hi passo per allà però no m'hi estic. Si em trobo algú sí que xerraré però no hi vaig expressament." (dona adulta resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

L'espai públic, en tant que espai accessible, possibilita que aquests encontres casuals tinguin lloc. Sense un espai físic que sigui utilitzat, encara que sigui com a lloc de pas, aquest encontre espontani i casual no és possible.

La funció de l'espai públic com espai de trobades planificades pot ser substituïda per altres espais de caire més privat. En canvi, la funció de l'espai públic com espai d'espontaneïtat i de trobades casuals és més difícilment substituïble, doncs la restricció de l'accessibilitat en els espais privats limita les possibilitats d'encontres espontanis. La següent cita exemplifica molt bé aquesta idea:

"Al teu jardí estàs tu, en canvi, en un espai públic t'hi trobaràs més gent, pots xerrar, pots fer més vida social. El que té el jardí és que tu decideixes què hi ha, si et ve de gust plantar-hi una planta ho fas, però no es pot comparar amb un espai públic on hi pots conèixer més gent, o pot haver-hi una font... Vulguis o no t'hi trobaràs algú, ajuda a conèixer més gent del barri." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

D'altra banda, l'espai públic és també un espai on es poden iniciar noves relacions socials entre persones desconegudes. Les cites que es transcriuen a continuació mostren com en els espais públics es generen noves relacions socials.

"Sí, cuando se encuentran o se ven se relacionan. Como llevamos tantos años aquí, las caras se hacen conocidas, y unas veces te saludas y otras no. A veces te sientas con alguien a charlar..." (dona adulta resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

"Sí, assegut en un banc comences a xerrar amb algú que no coneixes i vas xerrant i un altre dia ja et saludes, i això és molt maco. Hi ha persones que són tancats i això no ho fan." (home gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

"Però sí, hi he conegut gent, a vegades acabaves parlant. (...) A vegades (hi anava) sola i altres amb gent. Sí que si anava sola anava a parlar amb algú altre i fins i tot quan anava amb el gos." (dona adulta resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"Sí. Al Parc de la Ciutadella, perquè a més, com ens veuen sempre amb els nens... Jo sense els nens no hi vaig. I et pregunten d'on ets, però tampoc gent de dir... cap amistat. Que et pregunten, que te'ls trobes sempre, que et fan algun comentari..." (noia jove i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

També en el teixit urbà de baixa densitat els espais públics poden actuar com a espais on espontàniament poden desenvolupar-s'hi noves relacions socials. Ara bé, la menor presència i la menor utilització d'aquests espais en els entorns urbans de baixa densitat dificulta les possibilitats de generació de noves relacions. Les següents dues cites són de persones residents en zones de baixa densitat urbana; totes dues parlen de com els espais públics són llocs on s'hi poden generar noves relacions, però les dues vénen condicionades pel context urbà de l'espai públic.

La primera de les cites és realitzada per una noia resident a un municipi de teixit urbà de baixa densitat però ens parla de com els espais públics de les zones de ciutat compacta li han servit a ella

per conèixer gent. És a dir que reconeix aquesta funció de l'espai públic però l'ha experimentada en un entorn de ciutat compacta fora del seu municipi de residència.

"Sí, de vegades... Com que es reuneixen molts grups de joves, coneixes gent.. Sí, de vegades. Arriba temporada d'estiu, perquè a l'hivern no ho pots fer pel fred, i cadascú és com si tingués ja el seu lloc de cada any, i any rera any d'anar al parc i veure a la gent, sempre t'acabes coneixent una mica i a les festes de Granollers els veus i sempre hi ha més roce..." (noia jove resident a un municipi de renda baixa i tipologia urbana de baixa densitat).

La següent cita, d'una dona resident a un municipi de baixa densitat urbana, ens parla de com ha conegut gent fent ús de l'espai públic, però ho ha fet en un espai públic de centralitat vinculat a un equipament educatiu.

"Hi ha algunes que les he conegut allà i algunes de l'escola, majoritàriament. Som unes 25 o 30, però juntes no, en grups de 5 o 6. (...) Sí, potser havies vist alguna mare de vista i no t'havies parat a parlar mai i si una altra mare la coneixia, et poses a parlar amb ella, sovint, et relaciones per altres. O potser perquè les nenes han fet alguna activitat juntes i algun dia.... (...) Crec que amb els nens et relaciones més. Pot ser que el teu fill jugui amb el de la senyora del costat i es pot entrar en una conversa a través del fill. O amb gossos, també tens algun tema que parlar." (noia jove resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

Tot i això, aquest no és un fet generalitzat. Diverses de les persones entrevistades ens han mostrat com, si bé són usuàries d'espais públics i els utilitzen com a espai de relació, sempre ho fan amb persones ja conegudes. La cita que segueix mostra aquest fet.

"Conèixer algú que em trobi allà i posar-me a parlar, no. Són gent que ja conec o amb qui vas, o amics dels teus amics..." (noia jove i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

En resum, doncs, es pot afirmar que és cert que l'espai públic és un espai d'interacció espontània entre persones. Una interacció que a voltes pot esdevenir una relació social, però que moltes vegades es manifesta amb el simple fet de compartir un espai entre diferents. Quan la interacció física es transforma en interacció social l'espai públic ha contribuït a enfortir els vincles de la comunitat. Això pot succeir entre persones que ja es coneixen i, per tant, la interacció que els permet l'espai públic enforteix una relació ja existent. Però també pot succeir entre persones desconegudes i, aleshores, l'espai públic el que ha permès ha estat la generació de nous vincles entre persones d'una mateixa comunitat. Lògicament això no succeeix cada vegada que algú utilitza un espai públic. En tot cas, l'agència i l'entorn urbà juguen un paper fonamental per possibilitar que l'espai públic es converteixi en un contenidor de relacions socials espontànies.

17.2.3 *Un espai relacional vinculat als seus usos i activitats*

Moltes vegades, aquest paper de l'espai públic com a contenidor on desenvolupar-hi espontàniament noves relacions socials entre persones desconegudes va molt lligat a actes o esdeveniments que tenen lloc en el mateix espai públic. Així, les activitats lúdiques o culturals, i les festes tradicionals d'un barri o d'un municipi, són esdeveniments que sovint fan ús de l'espai públic i faciliten l'emergència de noves relacions. A diferència de les relacions socials planificades o espontànies que tenen lloc als espais públics, en aquests casos la funció relacional no es dona com a funció en si mateixa sinó que es deriva d'un determinat ús o d'una determinada activitat desenvolupada a l'espai públic. Les cites que segueixen mostren aquest fet.

"Al barri centre, cada any, es fa un sopar de ball, aquest any hi érem 300, una barbaritat!" (dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"El millor per a les festes de Tardor, que són les festes més sonades de Sant Just, et trobes a un tipus de gent que dius -ostres, aquest no l'havia vist mai en ma vida...- i és potser quan aquella gent participa del poble, però sinó és difícil de trobar." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"Als concerts en festes... Individualment algun cop xerres amb algú però no pas 2 hores, sinó 5 minuts i després si te'l tornes a trobar saludes però no pas fas amistat de tota la vida." (noi jove i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"La plaça de l'Ajuntament té una tarima per fer coses, concerts, piscoabis... En aquest sentit sí. Quan s'hi organitza algo, per festes majors... Des de fa uns anys s'han fet grups de colors i s'organitzen proves que han augmentat la participació." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

Els espais públic també són contenidors en els quals organitzar-hi actes o activitats que fomenten les relacions socials. De les diferents entrevistes, les realitzades a persones implicades en el teixit associatiu del seu municipi són les que m'han facilitat més informació sobre aquesta utilitat de l'espai públic com a contenidor, no només de relacions socials en sí, sinó d'activitats organitzades amb una finalitat relacional o amb una altra finalitat però amb clares conseqüències sobre el foment de les relacions entre les persones que hi participen.

A continuació es mostren alguns exemples de com els espais públics són contenidors d'activitats que fomenten la relació entre les persones. En les següents cites, les persones entrevistades expliquen les activitats que s'organitzen en espais públics per part de l'entitat a la qual pertanyen:

"Tirada de bitlles catalanes, també fem concerts a espais públics, al Pavelló, fora el camp de futbol, i la tirada de bitlles a la plaça de l'església i els bastoners també. De tant en tant pintem algun mural i es fa en un espai públic, demanem permís per pintar alguna paret...però tampoc és gaire habitual. (...) Si jugues a les bitlles sempre tindràs gent al davant o sinó darrera i sempre coneixes gent. En general la gent et dona una sensació de voler relacionar-se, és molt diferent de la que et donen dia a dia. (...) En un acte coneixes molta gent. Algun és amic d'algun del col·lectiu i llavors coneixes molta gent." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"Habitualment utilitzo el Parador, és el primer diumenge de mes que l'utilitzem. I també utilitzem la Plaça Maragall. Si es fan sardanes a l'Església anem allà." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"Posar-me a xerrar amb gent que sempre hi va. Amb els nens acabes xerrant amb les altres cangurs o els pares, però sola costa més. Amb els nens és com amb el gos, és l'excusa per xerrar. Hi vaig amb els del casal, l'esplai... parles amb els monitors, cangurs, pares..." (noia jove resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

En aquestes cites s'observa com l'ús dels espais públics per a determinades activitats específiques fomenta la relació social tant entre persones conegudes que van conjuntament a fer un determinat ús de l'espai, com entre persones conegudes o desconegudes que coincideixen compartint un mateix espai per a una determinada activitat.

De fet, en els entorns urbans d'urbanització dispersa, i fins i tot en alguns espais centrals dels pobles de la segona corona metropolitana, l'ús dels espais públics de forma no planificada és molt escàs, amb la qual cosa la gran majoria de relacions que en ells s'hi estableixen estan vinculades a alguna activitat organitzada en aquests espais. La següent cita mostra com molts espais públics de la segona corona metropolitana tenen un ús quotidià molt escàs i, en canvi, són de gran utilitat i compleixen funcions relacionals quan són utilitzats puntualment per a fer-hi alguna activitat:

"Poden haver-hi parcs que passin hores sense ningú, però com si hi vas ho fas expressament és perquè has quedat amb algú o perquè s'hi fa una activitat. Es fan servir. Per exemple, amb els 25 anys de l'esplai hi van arribar a anar 400 persones i es va utilitzar i molt. Però hi ha dies sencers, entre setmana, que no hi van ni els nens. Però són necessaris, sinó moltes coses no es farien." (noia jove i associada resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

17.2.4 No sempre un espai públic és relacional

Tot i que, com s'ha vist en els apartats anteriors, l'espai públic és per naturalesa un espai relacional, hi ha diferents elements que condicionen aquesta funció dels espais públics. Un dels primers elements

que pot condicionar que un espai públic sigui o no relacional és el seu disseny. Hi ha parcs que afavoreixen la relació, la trobada i l'intercanvi, en canvi d'altres més aviat ho dificulten. La següent cita ens mostra com alguns espais no estan pensats per a ser relacionals. La següent cita escenifica aquest fet.

"Els espais no contribueixen a les relacions de les persones perquè o et munten un banc aquí aïllat o una cadira sola i una altra més enllà... Trobo que hi hauria d'haver taules rodones enmig de les places perquè convidi més... Perquè o vas un grup al mig de la plaça o... Però clar, sempre seients aïllats, perquè ara s'ha posat de moda això de posar cadires soles, ja és el colmo de l'individualisme! Evidentment que si fas un espai públic on la gent hi estigui còmode, hi haurà més gent i s'interrelacionaran els uns amb els altres. Si l'espai no és atractiu per anar-hi, la gent no sortirà." (noi jove i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

Per tal que un espai públic sigui relacional no n'hi ha prou amb la seva existència sinó que a més cal que estigui correctament dissenyat per fomentar les relacions entre les persones. Si els espais no poden ser espais per estar-hi, perquè no hi ha ombres, perquè no hi ha bancs, perquè són percebuts com espais de risc o de conflicte; aleshores difícilment podran ser espais relacionals.

De la mateixa manera, l'entorn urbà i social d'un espai públic en condicionarà la seva capacitat d'actuar com a espai relacional. Un espai públic sense un entorn social difícilment podrà ser un espai relacional. Un espai públic sense usuaris acaba convertint-se en un no-lloc (Augé 1992).

En els entorns urbans de baixa densitat la manca de vida social, la manca d'activitat i el predomini de la funció residencial marcadament enfocada vers la privacitat provoca que els pocs espais públics de les zones urbanes de baixa densitat acabin esdevenint espais morts que no aconsegueixen contenir pràcticament cap tipus d'interacció social.

17.2.5 L'ús relacional: una qüestió d'agència

D'altra banda, però, l'agència de les persones també condiona que un espai públic sigui utilitzat amb una finalitat relacional. Els espais públics aporten altres funcions a la ciutat i a la seva ciutadania, que en gaudeix per altres raons molt diferents a la funció relacional.

Així, tot i el caràcter relacional dels espais públics, és evident que l'agència hi juga un paper molt important. Les següents cites mostren com determinades persones utilitzen l'espai públic a nivell individual sense buscar cap relació amb altres individus, d'altres poden utilitzar l'espai públic de forma relacional amb persones conegudes però difícilment iniciaran una conversa amb persones no

conegudes, mentre que d'altres persones ja no utilitzen l'espai públic perquè no tenen cap necessitat de fer-ho.

"Vaig a la meva feina, la faig i me'n vaig normalment, a no ser que trobi una romeguera, una persona que m'entretingui, i si en trobo dues encara més." (dona gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"Crec que això ajudaria a fer més vida de barri. Però jo, per exemple, tinc aquí al costat un parc i tampoc l'utilitzo." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"Al meu aire. La meva dona diu que camino massa de pressa. Quan vaig amb ella afluixo però sinó vaig ben ràpid. Si algú em pregunta alguna cosa contesto però...tinc les meves paradetes, la llibreria Catalunya o el Fnac... però no parlo amb la gent. Si em trobo algun conegut sí però normalment faig el meu passeig, miro les meves coses i ja està. (...) Per gent que no té gaire relacions, jubilats, gent d'altres països... però jo no ho busco, no tinc aquesta necessitat. Però m'imagino que a la Plaça Catalunya, vas i al costat de l'estàtua hi ha molts dominicans jugant als escacs i faran relacions, es passaran feines, perquè no deuen tenir altres llocs o clubs socials on ajuntar-se... com podríem tenir nosaltres aquí. Trobo que a la ciutat som molts i necessitem espais de relació. Els jubilats, com ma mare, ha conegut molta gent, a places, centres de jubilats o centres cívics... Jo no ho necessito, aquest aspecte el tinc cobert." (home adult resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

17.3 Espai públic, identitat i comunitat

Els espais públics urbans són també espais que reforcen el sentiment identitari d'una comunitat. Són els espais on una comunitat s'expressa com a tal, com a col·lectiu, com a societat. Són espais on s'hi desenvolupa la vida social i això els converteix en espais de la comunitat i, per tant, en elements d'identitat.

L'ús quotidià dels espais públics urbans els humanitza i això és el que permet convertir l'espai físic, en lloc, amb contingut social i identitari (Ortiz 2003). És a través de l'ús quotidià que els veïns i veïnes s'apropien dels espais públics i, aleshores, sorgeix el sentit de pertinença i d'identitat; reforçant-se la cohesió social d'una comunitat quan aquest sentiment passa a ser col·lectivitzat. Les següents cites mostren com aquesta quotidianetat en l'ús de l'espai públic acaba generant un vincle amb el lloc de residència i un sentiment de pertinença a aquell entorn urbà.

"Al barri de Sant Andreu m'identifico (amb els espais públics) com a records d'infantesa i joventut i m'agrada veure si una cosa l'han arreglada, l'han feta nova o l'han reconstruït. I al barri de Les Corts, que és on jo visc, m'agrada que el facin maco però no hi tinc un afecte." (dona adulta resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

Molts dels entrevistats i entrevistades de municipis de ciutat compacta, especialment els dels municipis de rendes baixes, realitzen un ús molt habitual dels espais públics quotidianament i això repercuteix en un gran sentiment d'orgull de pertànyer al barri que pertanyen. En canvi, en els municipis de baixa densitat urbana el sentiment identitari està molt més vinculat al fet de ser del poble de tota la vida o al fet de formar part del teixit associatiu del municipi. Pels veïns nouvinguts i residents a les noves promocions de cases unifamiliars el sentiment d'identitat és molt feble o del tot inexistent. La manca d'espais públics i la manca d'ús quotidià dels pocs espais públics existents fa que aquests veïns i veïnes de les zones de baixa densitat urbana difícilment puguin sentir-se del lloc on resideixen.

Com s'ha comentat en apartats anteriors, els espais públics són espais relacionals. La relació i la interacció entre membres d'una mateixa comunitat acaba reforçant el sentiment identitari. Per tant, els espais públics, en la mesura que permeten i fomenten les relacions socials són espais que fomenten també el sentiment de comunitat.

A més, tal i com s'ha explicat anteriorment, un dels aspectes relacionals dels espais públics és el seu paper com a contenidor on realitzar-hi activitats de caire social. Aquest tipus d'activitats, moltes de caire festiu i tradicionals, solen ser activitats on el sentiment d'identitat hi és molt present i els vincles comunitaris són clarament reforçats. Les activitats tradicionals són presents a tots els municipis. A la ciutat compacta, sovint es vinculen als barris, mentre que a la segona corona metropolitana solen vincular-se a la tradició dels pobles. Sovint, als municipis de la segona corona metropolitana aquests actes serveixen per integrar les persones arribades al municipi amb els nous creixements urbans de baixa densitat. De fet, molts dels residents autòctons d'aquests municipis han coincidit a manifestar que les persones nouvingudes no solen fer massa vida al poble i que únicament es deixen veure en algunes d'aquestes activitats festives tradicionals. La següent cita ens ho exemplifica:

"L'hort de la Rectoria és l'espai per festes bàsicament, perquè s'hi fa tant la Festa Major com la Verema, les dues més importants. Després hi ha la de l'aplec de l'arròs que es fa al Bosquet del Marquès que continua organitzant el Casal que ja fa 30 anys i és una de les festes més agradables (...) s'organitza tota una infraestructura, hi ha sardanes, un espectacle infantil i si tens la sort que et fa un bon dia, l'any passat vam comptar per l'ordre de 450 persones participant." (home adult i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat)

D'altra banda, alguns espais públics són elements identitaris no tant pel seu caràcter social com pel seu caràcter monumental. Són espais propis de la ciutat espectacle, espais per donar a conèixer un municipi o un barri. És aquest caràcter d'espai projectat cap a l'exterior el que repercuteix sobre la comunitat amb element identitari en la mesura que la comunitat es fa seu l'espai i el percep com un espai que dóna a conèixer el seu entorn urbà.

Aquests espais de caràcter més monumental són espais que tendeixen a concentrar-se en ciutats mitjanes o grans, en llocs amb certa centralitat i en teixits urbans compactes. Difícilment trobarem espais d'aquestes característiques en zones urbanes disperses i de baixa densitat edificatòria.

La següent cita ens mostra com una ciutadana de Badalona percep un espai públic, la Rambla de Badalona, com un espai que dóna a conèixer Badalona a l'exterior i que, a la vegada, provoca un reforçament del seu sentiment identitari:

"(L'espai) més remarcable de Badalona és la Rambla, que es veu des del tren. (...) Com a badalonina m'hi identifico. S'hi identifiquen més els que hi viuen... a mi m'encantaria viure-hi perquè és molt maco. N'estic molt orgullosa (d'aquest espai) com a badalonina." (noia jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

La cita que segueix torna a exemplificar com alguns espais públics són a la vegada espais cap enfora i espais que fomenten la identitat:

"Al menos hay más gente que lo usa, y se da a conocer, me consta que hay gente que viene de fuera para pasear por ahí, hacer esa pequeña actividad lúdica o física, pasear en bicicleta sobre todo". (home adult resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

Tot i això, la monumentalitat pot produir també efectes negatius sobre la comunitat si els espais públics són pensats únicament com a espais per a l'espectacle, per al turista, i no són pensats com a espais per a ser utilitzats pels residents del seu entorn. Un cop més, l'encaix entre l'espai i l'entorn urbà esdevenen fonamentals.

17.4 Espai públic i diversitat

L'espai públic és, generalment, un espai de diversitat. El fet que l'espai públic sigui un espai polifuncional ja diversifica els usuaris en funció dels usos pels quals l'espai públic és utilitzat. Ara bé, el principal element que converteix els espais públics en espais de diversitat és la lliure accessibilitat, propietat que democratitza l'espai a la vegada que el fa plural.

La següent cita mostra la diversitat de persones que utilitzen conjuntament els espais públics urbans:

"A les places hi ha avis fent la xerrada, pares amb nens... xinesos, moros... I els veus pel carrer, a comprar al supermercat..." (noia jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

El fet de no haver-hi restriccions en l'accés a l'espai públic possibilita que qualsevol persona en pugui ser usuària. Això no succeeix en molts altres espais d'oci o de relació en què l'accés és restringit als que formen part d'un club o als que poden permetre's pagar els requeriments econòmics vinculats a l'ús de l'espai. En aquests espais la diversitat es veu limitada justament per aquest fet, mentre que en els espais públics l'ús plural és molt més factible tot i que, com veurem més endavant, això no sempre és així. En les següents cites es mostra com els espais públics permeten aquest ús plural:

"Jo diria que (l'espai públic del municipi) és bastant heterogeni, pot anar-hi qualsevol, no hi ha guetos." (noi jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"A Plaça Catalunya i a les Rambles hi ha gent que no està per pagar l'entrada del cinema..." (noi jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

Sí bé és cert que als espais públics poden confluïr-hi persones de diferents grups socials, de diferent classe, de diferent ètnia, de diferent gènere i de diferents grups d'edat; al preguntar als entrevistats i entrevistades sobre qui són els principals usuaris dels espais públics la resposta ha estat molt generalitzada: les mares amb nens i la gent gran. Es pot afirmar que l'espai públic és un espai divers però, sens dubte, hi ha determinats grups que, per la seva condició i per les possibilitats que els ofereixen els espais públics són els principals usuaris dels espais públics.

Les següents cites mostren com les mares amb nens i nenes i la gent gran són els majors usuaris dels espais públics.

"Si vas al parc d'allà baix veus molts nanos jugant, i allà al parc de la plaça Maragall veus molts pares amb nens jugant. Els avis tenien una part de petanca, ara no sé. No sé si la gent gran...el que fa és passejar-se." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"Bàsicament nens. Ara estic pensant en els dos parcs on vaig jo, en el del Casal de Cultura que hi ha una plaça, on no hi ha ni gronxadors ni res però els nens s'hi estan molt. No és gaire gran però s'hi estan molt jugant a pilota.. (...) I llavors hi ha el parc del centre, que allà potser hi ha més gent gran." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

Tot i això, no sempre l'ús d'un mateix espai per part d'aquests col·lectius és compatible. Ho mostra la següent cita, que també manifesta com el disseny i les condicions d'un espai públic en determinen els seus usuaris i, per tant, en condicionen també la diversitat en el seu ús:

"Perquè clar, si tot és grava, hi ha quatre bancs on estan els avis i les mares dels nens... tu ja no hi vas. Si hi hagués un espai sense jocs pels nens, sí que l'aprofitariem més." (noia jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte)

17.4.1 Diversitat i teixit urbà

No trobem la mateixa pluralitat en l'ús dels espais públics urbans dels teixits urbans compactes que en els dels teixits urbans dispersos. Ens ho mostra la següent cita d'una dona adulta resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat La cita compara l'ús que fa dels espais públics de la ciutat compacta amb l'ús que fa dels espais públics de la ciutat de baixa densitat:

"A Passeig de Gràcia hi ha llibreries,...coses de comprar. I perquè és molt més divertit, hi ha més afluència de gent, fins i tot veure passar tipus de gent, diferent, m'agrada. I aquí veus la gent del poble que va a comprar, amb el carrito, la senyora gran, els nens al col·legi...és molt més limitat de gent. (...) I a nivell de barri no hi ha ningú. Quan vaig tenir les nenes i sortíem a passejar elles s'adormien i jo quasi que també, perquè no trobàvem ningú."

A la ciutat compacta la concentració de gent és més elevada i això acaba provocant una major densitat en l'ús de l'espai públic i també una major diversitat en els seus usuaris. Hi ha una major densitat urbana i una major freqüentació dels espais; hi ha una barreja d'usos que provoca una major circulació de persones pels espais públics i que, a més, atrau persones que no resideixen en aquell entorn urbà però que hi van per altres usos que ofereix l'entorn en qüestió.

En general, la barreja social és molt més elevada que en els entorns urbans de baixa densitat urbana tant per la major diversitat i barreja entre classes socials a la ciutat com per la major presència de ciutadans i ciutadanes provinents d'altres països. A la urbanització dispersa, en canvi la densitat d'ús de l'espai és menor i la tipologia d'usuaris molt menys diversa. Aquest fenomen es pot explicar per almenys tres elements:

- ▶ la pròpia baixa densitat urbana del teixit urbà que provoca una menor freqüentació dels espais i una menor circulació pels mateixos perquè la majoria de desplaçaments es fan en cotxe
- ▶ el predomini de l'ús residencial i una important mancança d'altres usos que puguin atreure gent a aquestes zones per altres motius que no siguin els estrictament residencials

- ▶ una major homogeneïtat social en les zones de baixa densitat que provoca que els potencials usuaris dels espais públics formin part dels mateixos grups socials i tinguin estils de vida molt similars.

La cita que segueix, mostra com la diversitat l'entorn urbà compacte condiciona el tipus d'usuaris dels espais públics.

"Crec que (els espais públics de la ciutat) són diversos. Per Plaça Catalunya la travesso quan no vaig amb la Montse perquè té fòbia als coloms, però quan hi passo hi ha joves llegint o dormint a la gespa, jubilats, turistes, pares amb nens i fins i tot africans de Sierra Leona va haver-hi en un temps...molta varietat. I al parc de Arc del Triomf igual." (home adult resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

La següent cita mostra com, fins i tot per la gent gran, l'ús de l'espai públic no és el mateix a la ciutat compacta que a l'entorn dispers, fet que acaba disminuint la diversitat d'usuaris en els espais públics del dispers:

"La gent gran, si hi va a passejar, tampoc és com a altres parcs de Terrassa que sí que hi estan, la gent gran, assentats als parcs amb els seus amics. Aquí (a l'entorn urbà de baixa densitat) això no és així..." (noia jove i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

17.4.2 Usuaris diversos però temporalitats diferents

Tot i que els espais públics són utilitzats per una gran diversitat de persones i grups socials, un espai públic no sempre és compartit. S'ha vist abans com alguns espais públics eren més utilitzats per uns col·lectius que per uns altres com a conseqüència del seu disseny. Si els espais públics no estan dissenyats de forma polifuncional no fomenten la diversitat en el seu ús i dificulten la interacció entre persones de diferents grups socials. Es produeix així una segregació funcional dels espais públics: uns espais públics estan pensats per unes determinades funcions i atrauen uns col·lectius específics mentre que d'altres estan pensats per altres funcions i atrauen uns col·lectius diferents.

Tanmateix, aquesta segregació funcional no es dona de forma generalitzada al conjunt dels espais públics de la RMB. En la gran majoria dels casos es tracta d'espais polifuncionals que permeten una diversificació en els seu ús.

Ara bé, la segregació funcional no és la única segregació a la què estan sotmesos els espais públics urbans. Existeix també una segregació temporal dels espais públics que es manifesta quan un mateix espai públic és utilitzat per col·lectius diferents en diferents franges horàries.

La segregació temporal en l'ús de l'espai públic és més generalitzada que la segregació funcional. És força habitual que un mateix espai sigui utilitzat per diferents col·lectius en diferents franges horàries, tot i que això no implica una segregació absoluta, doncs moltes franges horàries de diferents col·lectius es solapen. Igualment, si bé alguns col·lectius utilitzen l'espai en unes franges molt concretes i restringides, d'altres l'utilitzen de forma més extensa en el temps. Sigui com sigui, si bé la segregació temporal en l'ús de l'espai públic existeix i és un fet que cal esmentar, en general la segregació no és prou marcada com per impossibilitar que un mateix espai sigui compartit i en ell hi interactuin diferents grups socials durant moltes hores del dia.

Les tres cites que segueixen exemplifiquen aquesta segregació temporal en l'ús de l'espai públic:

"(Al matí el parc l'utilitzen) els joves, perquè hi ha molts col·legis i surten a esmorzar, i a la tarda o ara mateix hi ha més persones grans, per prendre el sol." (home gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

"Aquí, al carrer dels Llorers s'ha fet un parc que està sempre ple de gent. A l'estiu posen una paradeta de Frigo i està ple de nens, a la nit al costat hi ha un bar on els joves hi van molt i sempre estan per allà fent les xibeques..." (noi jove i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"Segons les hores del dia. Al matí avis i nets, a les tardes nens d'escola i mares, i a les nits bandes i no bandes de joves, els que van a fumar els porros allà dins..." (dona adulta resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte)

17.4.3 La renda com a condicionant de la pluralitat dels espais públics

L'homogeneïtat social dels entorns urbans de la urbanització dispersa és un dels principals factors que explica la poca diversitat dels espais públics d'aquesta tipologia urbana. Ara bé, també en un entorn de ciutat compacta hi ha uns barris o unes zones més homogènies socialment i d'altres més heterogènies, i això també determina la diversitat en l'ús dels espais públics.

De nou, l'entorn sociourbà dels espais públics esdevé un factor determinant en la configuració dels seus usuaris. En entorns urbans de gran homogeneïtat social la diversitat en l'ús dels espais públics serà molt menys manifesta que en entorns urbans socialment heterogenis.

Les zones on trobem més pluralitat en l'ús de l'espai solen ser les zones cèntriques. Aquest fenomen es pot explicar almenys per dos motius. El primer és la gran oferta d'usos i activitats de les zones cèntriques, que les converteix en pols d'atracció de residents a altres zones de la ciutat i de la regió metropolitana, de tal manera que acaben esdevenint, per força, zones de mescla social i d'interacció. I el segon dels motius és la gentrificació d'aquests espais que ha provocat que zones tradicionals, històriques i humils es converteixin ara en zones demandades per ciutadans de classe mitja i alta portadors d'un estil de vida elititzat. Aquest fenomen pot conduir, i de fet està passant en moltes ciutats, a una situació d'exclusió i d'expulsió de les classes populars dels centres de la ciutat. Ara bé, mentre no s'arriba a aquest extrem, la gentrificació provoca una barreja de classes socials al centre de les ciutats que es fa molt visible en els seus espais públics que esdevenen extremadament diversos i plurals. Tot i això, i com es mostrarà a continuació, aquesta pluralitat no sempre és gestionada des del respecte, la tolerància i la convivència sinó que sovint acaba conduint a situacions de conflicte en l'ús de l'espai públic urbà.

Per contra, a les perifèries urbanes la segregació socioespacial sol ser molt més marcada i això es visualitza en els seus espais públics que mostren un menor grau de diversitat. Tot i això, l'aparició en les societats actuals de nous elements de fragmentació social, com és la fragmentació per motius ètnics ha originat que a molts espais públics de zones de poder adquisitiu més baix aparegui el factor ètnic com a element de diversitat en l'ús de l'espai públic. A més, algunes de les cultures novingudes, com és la cultura islàmica, es caracteritzen per un major ús de l'espai públic urbà. Es tracta de cultures molt més acostumades a fer vida al carrer i això fa que l'espai públic es converteixi en el lloc on s'expressa i es visualitza la diversitat ètnica de les societats actuals.

Tot i aquest element de diversitat ètnica, les zones perifèriques, com deia, tendeixen a tenir una major homogeneïtat social en termes de poder adquisitiu. A la vegada, són zones que no tenen importants elements de centralitat i que per tant atrauen pocs ciutadans d'altres barris de la ciutat. Així, les coses, els espais públics de les zones perifèriques tendeixen a ser menys diversos, si bé el sentiment de barri i de comunitat pot ser altament reforçat.

La següent cita mostra com l'entorn social dels espais públics determina el grau de diversitat i com els espais de centralitat tenen, en aquest sentit, un comportament diferenciat dels espais perifèrics:

"El nivel o estilo de la gente será en función de donde esté situado ese espacio. Yo si vivo en la zona centro, la zona más chic, no voy a ir a lo alto de la montaña que es donde esta el barrio más gitano, con respeto. Sin embargo puede que ellos si que vayan a venir. Se sobreentiende esto, que donde más dinero hay suele haber más inversión en infraestructuras, servicios..."
(home adult resident en un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

D'altra banda, determinades zones de major poder adquisitiu acostumen a ser més elitistes i excloents, fet que condueix a una major homogeneïtat social que es tradueix en una menor diversitat en l'ús dels espais públics.

Tanmateix, a part d'aquestes situacions més extremes, en la majoria dels espais públics de la ciutat compacta hi conflueixen una gran diversitat de persones. La següent cita, un altre cop de la noia resident a Sarrià que treballa a Ciutat Vella, ens mostra les diferències percebudes en relació a la diversitat dels espais públics d'una i altra zona de la ciutat compacta:

"Són molt homogenis, al barri (Sarrià). (I a Ciutat Vella) gens. Hi ha de tot. Gent gran, petits, joves...del barri, de tot arreu de Barcelona...els del jembé..." (noia jove i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

17.5 Exclusió i conflicte en l'ús de l'espai públic

Els espais públics, com s'ha vist anteriorment, són espais que poden fomentar la cohesió social i la convivència des de la diversitat dels seus usuaris. Ara bé, això no sempre és així.

Els espais públics poden ser en sí mateixos espais de segregació social. Comentava anteriorment que la diversitat dels espais públics ve condicionada per l'entorn social on estan ubicats. Però no només això, sinó que com ens mostra Marne (2001) en l'estudi que fa dels parcs de Liverpool, els espais públics també segreguen si es construeixen pensant únicament en determinades classes socials. Un espai públic pot tenir poca pluralitat entre els seus usuaris perquè el seu entorn urbà és socialment molt homogeni. Ara bé, si a més a més un espai públic està dissenyat oferint uns usos i unes activitats molt concrets de determinats estils de vida i determinades classes socials sense oferir una pluralitat d'usos, aleshores el mateix espai estarà actuant com a element de segregació social en la mesura que fomenta que els seus usuaris siguin únicament d'un perfil social determinat.

Són espais públics d'exclusió aquells que no garanteixen la lliure accessibilitat amb condicions d'igualtat per a tothom i aquells que, bé sigui per les seves característiques físiques o bé sigui per l'apropiació per part de determinats grups socials, fomenten que altres grups socials quedin exclosos a l'hora de poder utilitzar-los.

Els casos que comentava anteriorment de l'estudi dels parcs de Liverpool són casos d'espais d'exclusió per les seves pròpies condicions físiques, pel seu disseny. La cita que segueix a

continuació mostra com alguns espais públics s'han convertit en espais de por, espais que deixen de ser utilitzats per alguns ciutadans i ciutadanes perquè altres col·lectius els produeixen sensació de temor.

"Es bueno pero dicen que de noche se juntan allí gente que no.... Como de noche salgo tan poco tampoco te puedo decir. De día hay problemas en todos sitios, en las barriadas, que si te pincho o que si me pincho...Me gustaría que lo cuidaran más." (dona adulta resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

Tot i això, la sensació de por produïda per altres col·lectius usuaris de l'espai públic no sempre està del tot justificada i és conseqüència de percepcions i prejudicis subjectius sobre els aspectes de les persones i la seva classe social. A continuació en tenim un exemple:

"Me dan miedo y me tengo que dar la vuelta- pero no te van a hacer nada a tí, Pepi! són nanos del barri de dalt, dels bloques que es diu despectivament. Són unes vivendes que es van fer als anys seixanta deurien ser, i van fer uns blocs, cases barates, pels immigrants, uns blocs altíssims. I la majoria d'ells són gallecs, extremenys, andalusos, tots immigrants. Després s'ha anat poblant tot això i ara s'ajunta tot. (...)" (dona adulta resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

En d'altres ocasions, els espais públics exclouen determinades persones no tant per una qüestió de percepció de temor sinó per una simple incompatibilitat en l'ús de l'espai entre col·lectius o usos diferents. En aquests casos algun dels col·lectius s'ha acabat apropiant d'un espai i n'impedeix l'ús a altres col·lectius. Tot seguit se'n mostra un exemple de dues colles de joves amb certa incompatibilitat en l'ús d'un espai públic :

"Hi anem, hi ha bancs i a vegades parem a xerrar, però no és com abans. Aquesta plaça, l'utilitzen com un pub privat on s'ajunten tots els skaters, per anar sola fa por." (noia jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

És a través de la incompatibilitat d'usos com sovint els espais públics esdevenen espais de conflicte. Així, determinats usos o determinats col·lectius poden ser interpretats com a incompatibles o molestos per part d'altres usuaris i generar situacions conflictives. Entre les persones entrevistades s'han trobat casos força diversos: skaters, joves fent el *botellon*, grups tocant la guitarra, tribus urbanes amb estètiques que provoquen por a altres usuaris o usuàries, grups que consumeixen drogues...

La diversitat de l'entorn urbà és un element força determinant per a la generació de situacions d'exclusió o de conflicte. En zones urbanes molt heterogènies com poden ser les de la ciutat compacta és més fàcil que diferents col·lectius o usuaris puguin entrar en conflicte, simplement perquè la diversitat és més gran.

A la ciutat compacta també és més comú que hi hagi, en determinades zones, alguns col·lectius socialment exclosos que duen a terme alguns delictes als espais públics, bàsicament robatoris. Aquest fet genera inseguretat a la resta d'usuaris i, sovint, determinats espais deixen de ser utilitzats quan es coneix que en ell s'hi produeixen amb certa freqüència fenòmens d'aquestes característiques. La següent cita ho exemplifica:

"En determinats espais em sento insegur. (...) De tot, no depèn ni de color... qualsevol que es dediqui a viure del tirón... A la Montse ja li va passar amb la nena petita, que li va tirar el bolso un jonkie, d'aquí, ni moro ni res, i li van treure el bolso amb les quatre pessetes. I en el barri a vegades se'n veuen... gent corrent. (...) Hi havia una casa també, abans, on subministraven metadona, i possiblement aquests malalts fossin els que en un estat d'urgència sortissin a robar... No sóc una persona de confrontació així que si veig un parc amb gent amb ampolles, canvio la ruta. Tinc bastant respecte a tothom si no es fiquen amb mi. El fet que siguin dominicans o marroquins, sinó tenen una actitud sospitosa, hi passejo tranquil." (home adult resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

D'altra banda, en zones socialment més homogènies com poden ser les zones d'urbanització dispersa el conflicte i l'exclusió social són menys probables perquè l'homogeneïtat redueix les possibilitats d'exclusió i de conflicte. Tanmateix, és més fàcil que determinats usos o determinats col·lectius provoquin molèsties a d'altres col·lectius, no perquè els usos siguin més excloents o més incívics sinó perquè la tolerància sol ser molt menor.

A les zones de baixa densitat urbana un dels elements més conflictius és el soroll provocat pels grups de joves, sobretot a les nits. En l'emergència d'aquests conflictes hi sol haver dos elements molt vinculats al teixit urbà de baixa densitat.

El primer és el paper de les motocicletes. El conflicte ve en moltes ocasions originat pel soroll de les motocicletes, molt més utilitzades en zones de baixa densitat urbana on el jovent en té una major necessitat, tant per la distància entre els llocs com per la manca de transport públic. El major ús de motocicletes per part del jovent als municipis de baixa densitat urbana provoca que els conflictes per qüestions de soroll en l'espai públic siguin molt més pronunciats en aquest entorn urbà.

I el segon element en la base dels conflictes relacionats amb el soroll en els teixits urbans de baixa densitat és l'estil de vida dels seus residents. En les zones de baixa densitat urbana hi predominen els estils de vida basats amb la privacitat i la tranquil·litat. Molts dels residents han buscat residir en zones aïllades d'ús exclusivament residencial cercant la tranquil·litat que aquesta tipologia urbana els podia oferir i fugint del soroll i el moviment propis dels teixits urbans compactes i amb barreja d'usos.

Les següents cites fan referència a aquests tipus de conflictes en els municipis de baixa densitat urbana:

"També és un tema de debat els llocs públics que enganxen la gent jove per fer el gamberro: a les tantes de la matinada, aquí, tocant a la farmàcia, al pati, gent jove que no viu per aquí, que va amb les motos, tirant a les persianes, una escandalera i encara que truquin a la policia hi van, els fan fora però al cap de cinc minuts tornen i prenen represàlies." (dona adulta resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"L'únic és que potser alguna d'aquestes zones està massa a prop de les cases del voltant i si van un grup de joves a les 10 de la nit, a beure, i comencen a cridar...hi ha queixes entre usuaris i veïns."

"Hi ha una placeta molt petita on hi venen nois, amb les motos, s'asseuen allà, ho deixen tot fet una guarrada... com que no són de la urbanització."

"Sí, resulta que al parc a la nit hi van els altres amb les motos i pugen amb les motos per sobre...està fet un desastre." (home adult i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

En la següent cita, una dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat explica el cas d'un espai públic que genera conflicte entre els veïns perquè l'activitat i el moviment associats a aquest espai, sense ser especialment sorollós, han modificat la tranquil·litat buscada pels residents d'aquest entorn urbà.

"(El nou espai públic) va lligat completament a la construcció de l'escola, que ha donat molta més vida. Per un costat això és bo, però a molts dels veïns d'allà els ha suposat un problema, per massa moviment. És curiós, això dóna vida, a més es tracta de nanos..." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

17.6 Espai públic i qualitat de vida

Tots els entrevistats i entrevistades, independentment de l'entorn urbà de la seva residència, la classe social, l'edat i el gènere, han coincidit a dir que els espais públics són necessaris en un entorn urbà i ajuden a millorar la qualitat de vida dels seus ciutadans i ciutadanes. Per tant, des d'un punt de vista de sostenibilitat social es pot afirmar que els espais públics són indispensables per a construir societats amb una major qualitat de vida. Els espais públics milloren les condicions de vida dels ciutadans i ciutadanes dels entorns urbans i, només per aquest fet, cal considerar-los com un element que fonamental per a fer les ciutats socialment més sostenibles. Com diu Hediger (2000), la sostenibilitat

social és aquella que fa perdurar o millorar la qualitat de vida de les persones; res més lluny de la principal propietat que els entrevistats i entrevistades han reconegut dels espais públics urbans.

Les següents cites són només alguns exemples de les múltiples referències fetes per tots els entrevistats i entrevistades parlant dels espais públics com espais vitals per a la bona qualitat de vida de les persones en els entorns urbans. En les tres cites se'ls va preguntar sobre si creien que els espais públics són importants en entorns urbanitzats, vegem-ne les respostes:

"Sí, perquè és un espai vital de relació." (home adult resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"Sí, en quan a parcs i això donen vida...és molt diferent passejar per un lloc on només hi hagi cases que si hi ha parcs, arbres...." (noi jove resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"Sí, desofeguen la ciutat. (...). (Són) una zona on estar, passejar, estar-hi bé, estar a gust... Sense ells Bellvitge no seria tan agradable." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

És tan generalitzada la percepció que els espais públics milloren la qualitat de vida de les ciutats que fins i tot les persones que no els utilitzen reconeixen que tenen un paper vital en els entorns construïts. Vegem-ho amb aquesta cita que respon a la mateixa pregunta que les tres anteriors:

"Jo trobo que sí. La gent, que no és com jo i que li agrada sortir és bo que trobi, si té set es pugui asseure a prendre's una cervesa i que s'hi trobi la gent allà, encara que jo no tingui la costum de fer-ho, ho trobo molt bé." (dona gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

Són diversos els motius pels quals els espais públics són percebuts de forma generalitzada com a espais vitals i de qualitat. En els següents tres apartats em centraré en els tres motius principals pels quals els diferents entrevistats i entrevistades creuen que els espais públics són importants a la ciutat des d'un punt de vista social: el seu caràcter obert, la seva funció relacional i la seva potencialitat com a lloc d'esbarjo.

17.6.1 El caràcter obert dels espais públics millora la qualitat de vida

El fet que els espais públics urbans als què em refereixo siguin, per naturalesa, espais oberts, és una propietat que en sí mateixa té un valor molt elevat enmig d'un entorn urbà, especialment en les zones

altament densificades. Els espais oberts són espais d'esponjament de la ciutat, espais que donen aire i llum a un ambient sovint massa atapeït.

Com explica Chiesura (2004), els espais públics tenen una important funció a l'hora de crear ciutats més sostenibles, doncs no només tenen una funció ecològica sinó que a més aporten importants beneficis psicològics als humans, especialment als infants i la gent gran, i milloren la qualitat de l'aire de les ciutats. Tot això és possible perquè els espais públics urbans són espais oberts. És el caràcter obert dels espais públics el que permet una major entrada de llum a la ciutat, el que ofereix beneficis psicològics, el que desestressa i relaxa i el que permet que en ells hi hagi zones enjardinades que contribueixen al benestar de les persones i milloren la qualitat de l'aire.

El caràcter obert dels espais permet a les persones alliberar-se de moltes sensacions asfixiants produïdes simplement per la pressió dels llocs tancats. Els espais oberts són beneficiosos pel benestar psicològic de les persones i són necessaris per sortir de situacions d'estrès o d'angoixa. Les següents cites ho exemplifiquen:

"(L'espai públic) és un lloc diferent. (Un lloc) carregat de fums o un lloc amb molta gent... Podent anar a l'aire lliure, que també et ve de gust que si has estat tot el dia estudiant o treballant, vens i si el teu lloc de lleure també estàs tancat en un lloc, assentat..." (nois jove i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"És millor fer les coses a l'aire lliure: xerrar, jugar a futbol, discutir coses de la política, o algun tema o altre i t'ho passes bé." (home gran i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

17.6.2 La funció relacional dels espais públics millora la qualitat de vida

Ja s'ha vist en apartats anteriors com els espais públics són efectivament espais de relació social, espais d'interacció, espais d'intercanvi i espais de comunicació entre les persones d'una societat o d'una comunitat.

Aquest fet àmpliament descrit en apartats anteriors, és un altre dels elements als quals els entrevistats i entrevistades han eludit per considerar que els espais públics són espais vitals que ofereixen una major qualitat de vida als residents d'un determinat entorn urbà.

La següent cita mostra com els espais públics són percebuts com a espais de qualitat per la seva funció relacional:

“Sí, no és que jo les aprofiti molt però donen vida, si hi ha places i jardins. Perquè la gent els fa servir, hi porten molta canalla, pares, persones grans, jovenets i això dóna vida. Si veus una plaça sense moviment està mort, però aquí sí que el trobes, per tot arreu.” *(home gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).*

17.6.3 Els espais d'esbarjo milloren la qualitat de vida

Finalment, el tercer element al qual els entrevistats i entrevistades s'ha referit a l'hora de valorar l'espai públic com un espai de millora de la qualitat de vida de les persones ha estat la seva potencialitat com a lloc d'esbarjo.

Entenc l'espai públic com a lloc d'esbarjo en la mesura que permet a les persones esbargir-se de les formes més variades possibles. S'ha vist en els dos apartats anteriors que l'espai públic millora la qualitat de vida bé perquè permet les relacions socials o bé perquè és un espai obert que esponja la ciutat i aporta un benestar psicològic a les persones, sobretot en el cas dels residents en espais urbans de densitats elevades. El tercer element que presento a continuació es diferencia dels anteriors en el sentit que, independentment que l'espai públic sigui relacional i independentment dels elements de benestar pel fet de ser un espai obert, l'espai públic també permet a les persones alliberar-se de situacions de pressió o de rutina, relaxar-se, desenvolupar-hi activitats d'oci i de lleure, etc. En definitiva, és un espai per a l'esbarjo. Un esbarjo que es pot desenvolupar de múltiples formes, individualment o col·lectivament i acompanyat o no d'accions relacionals entre les persones.

Allò que converteix l'espai públic en un espai d'esbarjo és la seva lliure accessibilitat i la disponibilitat d'espai per a múltiples funcions, més que no pas el seu caràcter obert. És per això que he volgut diferenciar aquesta funcionalitat de l'espai públic com a espai d'esbarjo de les altres funcionalitats aportades pel seu caràcter d'espai obert i relacional.

Malgrat que la percepció que els espais públics són vitals i milloren la qualitat de vida de les persones, no són percebuts igual de necessaris a les zones de teixit urbà compacte que a les de teixit urbà de baixa densitat. En els següents dos apartats analitzaré com els ciutadans d'una i altra tipologia de municipis perceben de forma diferent la necessitats d'espais públics en els seus entorns urbans per tal de millorar la seva qualitat de vida.

17.6.4 Espais públics i qualitat de vida a la ciutat compacta

En les zones de teixit urbà compacte l'espai públic és percebut molt més com a un espai de necessitat vital que no pas a en els entorns urbans de baixa densitat.

Un dels motius pels quals els espais públics es fan més necessaris a la ciutat compacta que a les zones de baixa densitat és la necessitat d'esponjar la ciutat, la necessitat de tenir espais oberts enmig d'un entorn urbà atapeït i molt densificat. Aquesta necessitat és molt menor en les zones urbanes de baixa densitat ja que la tipologia urbana és en si mateixa poc densificada i no provoca la sensació d'atapeïment.

Les següents cites ens mostren com els residents en municipis on hi predomina una tipologia urbana compacta valoren molt el paper dels espais públics com a espais oberts enmig d'una ciutat densa, com espai que espongen la ciutat. A la vegada que, com es veurà més endavant, els residents en tipologies urbanes compactes valoren la proximitat i els serveis que ofereix la ciutat compacta, perceben com a necessaris els espais públics urbans per compensar l'excés de densitat d'aquesta tipologia urbana. De fet, tal i com es mostra en la següent cita, els espais públics poden considerar-se com un servei més de la ciutat i, el fet de localitzar-se en un entorn compacte, en facilita el seu ús i el seu gaudi per una qüestió de proximitat, tal i com passa amb els altres serveis que ofereix una ciutat compacta:

"Sí, (con los espacios públicos de la ciudad) al menos cubrimos las necesidades de lo que queremos hacer sin necesidad de desplazarnos mucho." (home adult resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

A ciutat compacta, la presència d'espais públics aconsegueix l'equilibri entre el necessari esponjament de la ciutat i la pròpia densitat urbana que ofereix proximitat, barreja d'usos i serveis de tot tipus. Vegem-ho amb les següents cites:

"Això sí. Perquè respire, sigui una avinguda gran, una plaça, una zona verda... Són necessaris, com els serveis, en una ciutat, no haver de mirar sempre amunt per veure el cel. Com a Manhattan amb el Central Park." (Noi jove i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"Sí, desofeguen la ciutat. (...) (Són) una zona on estar, passejar, estar-hi bé, estar a gust... Sense ells Bellvitge no seria tan agradable". (Noi jove i associat resident en un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

"Sí, (són necessaris) per l'estrès d'una ciutat com Barcelona, i passejar." (Noi jove resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

Aquesta necessitat de tenir espais públics en els entorns urbans compactes no només és percebuda pels residents en aquests entorns sinó que també és percebuda pels residents en entorns de baixa densitat urbana. Els residents en municipis de baixes densitats urbanes no perceben els espais públics, en tant que espais oberts, com una gran necessitat per als seus propis espais urbans; ara bé, com que el seu estil de vida es basa en la mobilitat i, de fet, acaben sent usuaris de la ciutat compacta tot i no residir-hi, també comparteixen la necessitat que en els entorns urbans compactes hi hagi espais públics urbans que espongin les elevades densitats urbanes. Les següents cites ho mostren amb claredat:

"(A la ciutat són necessaris). Per exemple, la Plaça Catalunya, on tothom s'hi posa a jeure i prendre el sol i penses: Oh, què bé! Enmig d'una ciutat!" (dona adulta resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"A la ciutat sí, com a centre d'oci, igual que un pati en una escola, és una necessitat. Creem un entorn diferent dins d'un entorn molt més gran." (home adult resident a un municipi de renda baixa i eixit urbà de baixa densitat).

D'altra banda, tots els municipis on hi predomina una tipologia urbana de baixa densitat tenen també un centre històric, tradicional, normalment constituït per un teixit urbà compacte, tot i que moltes vegades no és excessivament dens, però sí que sol ser compacte. De fet, com veurem més endavant, els municipis de la segona corona metropolitana que han estat receptors de la migració poblacional des del centre de la RMB i que s'han expandit a través de creixements urbans dispersos, són municipis en els quals hi tendeix a haver una diferenciació entre el poble de tota la vida i els nous creixements en forma d'urbanització. Aquesta diferenciació és dona tant a nivell social com a nivell urbanístic. És cert que en els nuclis històrics d'aquests municipis el paper dels espais públics urbans pot jugar un paper similar al que juguen a la ciutat compacta en la mesura que ofereixen un espai obert a zones urbanes atapeïdes. La següent cita ens mostra com, també a la segona corona metropolitana els nuclis històrics dels municipis poden necessitar espais públics per guanyar qualitat de vida a través dels espais oberts:

"A nivell d'un poble com Alella el que fan es descongestionar una mica el territori. No hi ha edificis súper alts però el centre està tot urbanitzat i s'agraeix que hi hagi, de tant en tant, una zona sense urbanitzar." (noi jove i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

17.6.5 Espais públics i qualitat de vida a la urbanització dispersa

Els entrevistats i entrevistades dels entorns urbans compactes han fet molt èmfasi en la necessitat dels espais públics a la ciutat, mentre que els entrevistats i entrevistades dels entorns urbans de baixa densitat, també perceben els espais públics com a necessaris, però més a la ciutat compacta que no pas a les zones de baixa densitat.

La funció relacional dels espais públics és la única de les funcions vinculades a la millora de la qualitat de vida que és vital en qualsevol tipus d'entorn urbà. En el cas de les zones de teixit urbà de baixa densitat, la funció relacional de l'espai públic és l'argument més utilitzat en relació a l'espai públic doncs, tot i que els seus residents fan un ús molt menys freqüent dels espais públics, el cas és que les altres propietats per les quals es destaca el paper dels espais públics en la millora dels entorns urbans són propietats que tenen molt més sentit en un entorn altament densificat urbanísticament que no pas en entorns de baixa densitat urbana. És a dir, els espais públics com a espais de relació poden ser tant importants a la ciutat compacta com a la urbanització dispersa; ara bé, els espais públics com a espais oberts i espais d'esbarjo són del tot necessaris a la ciutat compacta i, en canvi, a la urbanització dispersa aquestes propietats poden ser substituïdes per altres espais d'esbarjo en entorn natural i per la mateixa baixa densitat urbana que configura una tipologia urbana molt més oberta.

La següents cita de residents a municipis de teixits urbans de baixa densitat ho exemplifiquen:

"Els municipis necessiten molts espais públics, ara, un municipi com aquest on tot són cases amb la seva part de jardí...potser no és tan necessari. Ara, seria bo per a que hi hagués una mica de vida social per a les criatures." (noia jove i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"Si hi haguessin crios seria convenient tenir un petit jardinet per les criatures, que no estiguessin sempre a casa o al pati de casa, també que escampin una mica la boira i s'embrutin, que és molt convenient." (dona gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

17.7 La percepció dels espais públics i la seva jardineria

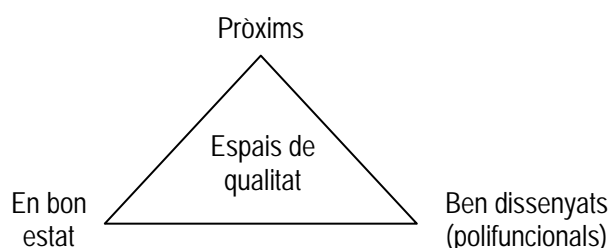
En aquest apartat del capítol em centraré en la darrera de les hipòtesis de la sostenibilitat social, la que fa referència a com els ciutadans i ciutadanes de la RMB perceben els espais públics de la ciutat i la seva jardineria. D'aquesta manera es pretén posar en relació l'anàlisi de la sostenibilitat ambiental del capítol anterior amb les preferències socials de la ciutadania en relació a la tipologia de jardins.

17.7.1 La qualitat dels espais públics

L'objectiu d'aquest apartat és analitzar amb detall quins elements fan que els ciutadans i ciutadanes d'una comunitat percebin els espais públics del seu barri o del seu municipi com espais públics de qualitat o com espais públics mancats de qualitat, aprofundint en les conseqüències de percebre els espais públics d'una o altra manera.

A partir de les entrevistes s'han identificat tres grans elements a través dels quals les persones entrevistades valoren la qualitat dels espais públics del seu entorn urbà: el disseny, el manteniment i la proximitat.

Figura 17.3. Espais Públics de qualitat

Font: elaboració pròpia

El disseny

El bon disseny d'un espai públic és un element fonamental per a la seva qualitat. Així ho han expressat moltes de les persones entrevistades, sobretot en aquells casos en què els espais públics del seu entorn urbà patien deficiències en quant a disseny. Com es veurà, en el disseny hi entren molts aspectes a tenir en compte: la diversitat de grups socials per als quals es pensa un espai, les zones d'ombra, el mobiliari urbà adequat, que hi hagi llocs on seure, llocs on jugar, espais d'intercanvi i interacció, la il·luminació a la nit...

En funció del seu disseny un espai públic serà més o menys utilitzat de forma relacional i potenciarà més o menys les trobades planificades o espontànies entre individus. També en funció del disseny un espai públic permetrà més o menys usos i activitats i serà utilitzat per unes o altres persones. Quan

més polifuncional és un espai públic més usos s'hi poden desenvolupar i, en conseqüència, més diversitat de grups socials poden utilitzar l'espai i més ric pot ser l'intercanvi entre persones diferents en l'espai públic urbà.

Les dues cites que vénen a continuació mostren com mancances en el disseny dels espais públics els converteixen en espais de mala qualitat i això en condiciona el seu ús. Totes dues persones fan referència al fet que si els espais públics del seu entorn urbà tinguessin una sèrie d'elements que ara els falten i fossin més polifuncionals, segurament els utilitzarien, mentre que ara no ho fan precisament per aquestes mancances en el seu disseny.

"Falta algo para jugar a petanca, en alguna plaza, porque lo hicieron pero lo han dejado y esta lleno de hierbas. (...). Mucha zona verde pero para qué. O te sientas en la puerta de tu casa porque no puedes salir ni a la plaza que hay allí, porque no hay bancos ni hay nada y esta abandonado. (...) Si estuviera bien, con bancos, para jugar a la petanca, yo, como muchos, nos animaríamos a hacer una partida, y las mujeres con bebés podrían jugar en columpios." (home gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"Si estiguessin condicionats s'utilitzarien més." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

Igualment, aquells parcs que han estat correctament dissenyats ofereixen als seus usuaris una sèrie d'elements que en justifiquen el seu ús. A diferència de les dues cites anteriors, les dues cites que segueixen ara mostren com són determinats elements del disseny d'un espai públic els que fan que aquests espais siguin utilitzats per les persones entrevistades. Ambdues cites expliquen el perquè les persones entrevistades utilitzen determinats espais públics.

"Perquè són els que tenen gronxadors i perquè són els que van més bé per poder seure i controlar." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"Aquí s'està més ample que a totes aquestes que hi ha al voltant de Badalona, fora d'allà dalt. És la més gran d'aquí. Perquè tenim el camp del Joventut davant mateix. (...). I és el lloc amb més ombra i a l'estiu s'hi està molt bé. Hi he conegut molta gent aquí." (home gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

D'altra banda, alguns espais públics s'han modificat amb el temps. En alguns casos aquests canvis han significat una millora en el disseny i, per tant, una millora en la qualitat de l'espai públic que n'ha originat un major ús. Vegem-ne un exemple:

"Sí, perquè hi havia un espai molt tancat i ara és tot el contrari. Abans era una plaça com amagada i els nens no podien baixar a jugar perquè era tot de terra i ara és un espai molt ampli,

molt obert, hi ha bancs per a que els papes i les mames puguin seure i xerrar, hi ha el bar..." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

El manteniment

Un altre dels elements que fan que un espai públic es consideri un espai de qualitat és el seu estat de conservació, el manteniment que se'n fa. Les cites que venen a continuació ens mostren com moltes de les persones entrevistades al ser preguntades sobre la qualitat dels espais públics dels seus respectius entorns urbans fan referència a un mal estat de conservació quan perceben que els espais no són de qualitat.

El mal estat de conservació dels espais públics urbans és una temàtica que s'ha mostrat força més present entre els entrevistats de municipis de tipologies urbanes de baixa densitat que no pas en els de ciutat compacta. Aquests municipis solen ser municipis més petits i amb menys recursos i això explicaria la manca de manteniment. A més, molts dels entrevistats i entrevistades resideixen en zones disperses del municipi on les tasques de manteniment solen ser menys intenses que al centre del municipi. Les cites que segueixen són totes elles de residents a municipis de baixa densitat urbana.

"Però et diré que, aquests parcs on hi van criatures, estan poc vigilats en qüestió de neteja. Tots, més a Barcelona que Alella. Són bruts. I les criatures poden agafar moltes malalties." (dona gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"Lo que pertenece al Ayuntamiento que es zona verde, una vez hecho, lo abandonan, no lo mantienen." (home gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"Estan una mica deixats. A vegades quan portes la canalla trobes que hi ha coses que fins i tot es podrien cremar, una mica abandonats." (dona adulta resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"Per exemple, la Muntanyeta esta una mica descuidat. No està fatal però es podria com rentar-li la cara una mica. Hi ha moltes plantes mig pansides, anar a regar o per tot haurien de netejar-lo..." (noi jove i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

Lògicament, també a la ciutat compacta hi ha casos d'espais públics amb mancances de manteniment que han estat utilitzats per les persones entrevistades per explicar el que consideraven una mala qualitat dels espais públics del seu entorn urbà. Aquí en tenim algun exemple.

"Perquè són places brutes pels gossos i ja no et ve de gust." (noi jove i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

Tanmateix, moltes vegades el problema no és tant de manteniment municipal sinó del comportament cívic dels usuaris del parc. Aleshores, la qualitat dels espais públics ja no ve donada per la responsabilitat de qui els construeix i en fa el manteniment sinó que ve donada per la responsabilitat de qui els utilitza i s'ha d'entendre en termes de conflicte en l'ús de l'espai públic. El cas més evident és el del mal ús dels espais pels ciutadans que passen el gos.

"A la Plana, per la tarda, que és quan van els gossos, i allà s'ajunten 20 o 25 gossos, i la canalla si puja a jugar surt feta una porqueria de les cagarades de gos." (home gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

"Estan bastant nets i s'utilitzen correctament. Alguna pega és que a vegades t'hi trobes la caca del gos, molta gent no ho respecta." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

La proximitat

El tercer dels elements que les persones entrevistades han esmentat en relació a la qualitat dels espais públics del seu entorn urbà és la proximitat als mateixos. En aquest sentit, les zones urbanes amb major quantitat i densitat d'espais públics seran aquelles zones urbanes amb una major proximitat entre les residències i els mateixos espais. Com ja s'ha vist en altres apartats, les zones de baixa densitat urbana tenen menys espais públics per metre quadrat de sòl urbà i, a més, la pròpia tipologia urbana fa que els espais existents quedin propers a molt poques famílies i llunyans a la gran majoria de famílies, doncs això és el que succeeix a qualsevol servei que s'ofereixi en un teixit urbà dispers i de baixa densitat.

Les següents cites són de residents a municipis de baixes densitats urbanes parlant sobre la qualitat dels espais públics del seu entorn urbà. Totes elles fan referència a la insuficiència d'espais en aquestes tipologies urbanes.

"No hay ninguno. En el centro hay una plaza que es donde hacen las fiestas pero no esta ni asfaltada y cuando llueve no se puede ni andar..." (home gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"Crec que n'hi ha, suficients no, però els dos que hi ha i es fan servir més, el del carrer de les Heures i la plaça de dos carrers més amunt, que fins i tot a vegades esta tancada i no la fa servir ningú." (home adult i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"Són petits i se n'haurien de fer més i respectar-los." (home adult resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

En la següent cita, una dona resident a un municipi de baixa densitat urbana reflexiona no només sobre la manca d'espais públics sinó sobre el poc ús d'aquests espais en un entorn de baixa densitat. De tal manera que és la tipologia urbana la que acaba condicionant l'entorn urbà dispers no tingui uns espais públics de qualitat, doncs són insuficients i poc utilitzats.

"El fet d'estar en una zona de cases amb jardí també fa que no s'utilitzin tant. Haurien d'utilitzar-los com a punt de trobada. Si aquest barri tingués un espai comú, possiblement ens trobaríem més amb els veïns, en comptes de quedar-nos a casa, ens trobaríem tots al parc." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

En el model urbà compacte, en canvi, la presència d'espais públics és molt més elevada. Aquest fet, sumat a la pròpia tipologia urbana, més densa, fa que la proximitat als espais públics sigui molt major. Això és valorat pels ciutadans i ciutadanes dels entorns urbans compactes com un element de qualitat, perceben així que els espais públics del seu entorn urbà són espais públics de qualitat. La cita que segueix mostra aquest fet.

"(Aquest espai el tinc) a la vora de casa. I és el lloc amb més ombra i a l'estiu s'hi està molt bé. Hi he conegut molta gent aquí. I estàs a la vora del carrer Mar, hi tinc 10 minuts." (home gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

Ara bé, la ciutat compacta no sempre ha estat esponjada. De fet encara avui en alguns municipis de la primera corona metropolitana hi ha una mancança d'espais oberts, amb el fet afegit que es tracta de municipis amb densitats urbanes extremadament elevades i, en molts casos, amb poques possibilitats d'obrir nous espais públics per esponjar la trama urbana.

En la majoria de ciutats grans de la RMB, i especialment a Barcelona, les darreres dècades del segle XX han estat unes dècades de creixements espectaculars pel que fa als espais públics. Moltes zones urbanes que anys enrere eren extremadament denses i del tot mancades d'espais públics avui poden gaudir de nous espais oberts. L'arribada de la democràcia, les reivindicacions veïnals i, posteriorment, els Jocs Olímpics de Barcelona tenen molt a veure amb aquesta gran transformació urbana de la metròpolis barcelonina. La següent cita mostra com aquesta transformació ha millorat la qualitat dels espais públics de la ciutat compacta de la RMB.

"Són suficients però no sempre hi ha sigut . Hi ha molts parcs, està molt bé en aquest sentit..." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

17.7.2 Quina jardineria volem

La jardineria dels espais públics és una part dels espais públics d'especial rellevància a nivell ambiental, tal i com s'ha analitzat detalladament en apartats anteriors. Des d'una òptica social, la ciutadania, els usuaris i usuàries d'aquests espais públics, també tenen una percepció i unes preferències sobre el tipus de jardineria que s'utilitza en els espais públics urbans.

Tenint en compte la rellevància ambiental d'aquest element dels espais públics, he considerat oportú dedicar una part de l'anàlisi social de la sostenibilitat dels espais públics a estudiar amb més detall la percepció ciutadana de la jardineria pública.

Espai públic, espai verd

Un dels elements més valorat dels espais públics pels entrevistats i entrevistades és la seva condició d'espais verds, és a dir d'espais enjardinats. Com s'ha anat veient, els espais públics són espais que milloren la qualitat de vida dels ciutadans perquè són espais relacionals on desenvolupar-hi diverses activitats socials i d'esbarjo. Però també són espais que milloren la qualitat de vida de les ciutadanes i els ciutadans perquè són espais oberts que espongen la ciutat i aporten beneficis psicològics als seus usuaris.

Existeix un desig generalitzat que els espais públics aportin verd a la ciutat. Les següents cites ens mostren com els entrevistats i entrevistades valoren molt positivament que l'espai públic sigui un espai verd:

"Desde luego, todo lo que no sea cemento lo considero positivo. (...) Yo lo que quiero ver es verde." (home adult resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte)

"Que estiguin enjardinats millor perquè les places de ciment són lletges, són massa fredes, i enjardinats m'agrada pel color, perquè és maco." (dona adulta resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat)

"Home, és essencial, perquè penso que mirant, la imatge se te'n va als arbres, si és fulla caduca és tot ple de fulles i sinó és molt crua i potser no seria tan pràctic però les places no haurien de ser tan dures. M'agrada que hi hagi vegetació. No perquè sigui jardiner, perquè abans no era jardiner i ja m'agradava. La vegetació m'agrada molt i molt tota." (home adult i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

Enmig de les zones urbanes compactes i denses que configuren un continu urbà allunyat de l'entorn natural, els espais públics, si són espais verds aporten un canvi important en l'entorn urbà que és altament valorat pels seus ciutadans, doncs, tal i com mostra la següent cita, són un espai d'alliberament de la quotidianetat. Són espais que trenquen el continu urbà i que permeten una certa desconexió psicològica.

"Un oasis verde en el desierto de edificios. Si sólo vas de casa al trabajo y vives en una ciudad tampoco tienes mucho tiempo para disfrutar esos espacios. Eso te permite olvidarte del diario." (home adult resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

"A mi m'agrada que tinguin natura perquè la ciutat és ciment i ferro, i necessita zones verdes. El Parc de l'Estació del Nord m'agrada per això, i en canvi la Plaça Catalunya esta bastant abandonadeta." (home adult resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

En les zones compactes, la major densitat i la manca d'un entorn natural de proximitat fa que aquesta propietat dels espais públics es percebi com a més necessària que en un entorn de baixa densitat on l'entorn natural sempre és més proper, tant per la pròpia baixa densitat urbana que deixa espais naturals entre les edificacions com pel predomini de cases unifamiliars amb jardí propi. En la següent cita, una noia d'un municipi de baixa densitat urbana mostra aquesta menor necessitat del verd urbà en les zones d'urbanització dispersa i la major necessitat en els entorns més densos i compactes.

"Molt bé, i a Matadepera encara, perquè dintre de tot estem en un entorn bastant natural però, per exemple, en ciutats com Terrassa i Sabadell, una zona encara que sigui gespa i quatre arbres, dona moltíssima vida i millora el paisatge. (...) Home, aquí també és important però almenys, si jo visqués a Terrassa, suposo que ho faria servir molt més." (noia jove i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

Els espais verds converteixen els espais públics, segons molts dels entrevistats en espais agradables visualment i microclimàticament. Aporten una sensació de benestar als usuaris dels espais públics. Les següents cites ho reflecteixen:

"Esta bé per la vista, per la contaminació i que va bé que no tot sigui ciment. Arbres per tenir ombra a l'estiu i... quatre geranis, que duren més." (noia jove resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"Home, tot el que és verd dona sensació de respirar, de cel obert. Més bonic al paisatge, no tant ciment i pedra, dona alegria, sensació de més amplitud, per mi." (dona gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"(La plaça de ciment) dona molt més la sensació de fred, aquestes de pedra, i les verdes donen una sensació de més gust, d'acolliment, arbres, gespa,... Trobo que deu costar més de cuidar però m'agrada més. (És per una qüestió estètica) però també perquè m'hi trobo millor quan hi

passejo, l'asfalt és més asfalt i necessites més zones d'oxigen." (dona adulta resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"Sí, i tan! Apart que (les places) queden més boniques. És més agradable a la vista i hi estàs més còmode." (noia jove resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"M'agrada el color verd, dóna frescor. Si no hi ha gespa, arbust que dóna també un color verd." (home adult resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

La preferència per la gespa

És ben clar que és generalitzat el desig que els espais públics urbans siguin espais verds, espais enjardinats. Ara bé, l'enjardinament d'un espai públic pot fer-se de moltes maneres diferents, tal i com s'ha vist en la part dels resultats dedicada a la sostenibilitat ambiental.

Quan s'ha preguntat a les persones entrevistades quin tipus de jardineria preferien pels espais públics urbans, la resposta més freqüent ha estat la gespa. Com es veurà més endavant, diverses persones han fet referència a altres tipus de vegetació, però sense cap mena de dubte la preferència per la gespa és la més generalitzada.

Els motius pels quals els entrevistats i entrevistades prefereixen la gespa a un altre tipus de jardineria en l'espai públic urbà són bàsicament de dos orígens diferents: per una qüestió de comoditat, i per tant l'origen recau en l'ús de les superfícies plantades amb gespa; i per una qüestió d'estètica, i per tant l'origen no és l'ús sinó l'aspecte de la gespa. Vegem-ho més detalladament.

La gespa és percebuda com l'espècia preferida a plantar perquè permet ser utilitzada com a superfície de joc o de descans. És a dir, els espais amb gespa, a més de ser espais verds amb totes les propietats de les zones enjardinades en els entorns urbans, poden ser també espais per a ser utilitzats. I, no només això, sinó que a més a més tenen l'avantatge que, al ser tous, en el seu ús tenen una sèrie de comoditats que altres superfícies com el paviment dur o el sauló no tenen. Tant és així que hi ha alguns usos (estirar-se, passejar descalç, etc.) que a la gespa són molt adequats mentre que en altres superfícies són del tot inviables.

Les següents cites ens mostren com la gespa és una preferència per una qüestió de comoditat en el seu ús:

"Sí, porque en verano te sientas allí y te puedes poner a jugar con los críos. Hay que mantenerlo mucho pero para eso tenemos un equipo de jardineros, para que lo mantengan bien..." (dona adulta resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

Tanmateix, la preferència per la gespa com una superfície per a ser utilitzada ve molt marcada per una qüestió d'edat. La majoria d'entrevistats i entrevistades que han fet referència a la preferència de la gespa per una qüestió de comoditat són joves. En aquesta franja d'edat es solen fer alguns usos de l'espai públic urbà que en d'altres grups d'edat són molt menys habituals i alguns d'aquests usos (estirar-se o jugar) són molt menys freqüents entre els grups d'edats més avançades. Les següents cites són totes de nois i noies joves:

"Me gusta el césped en los espacios públicos porque te permite hacer lo que no puedes en cemento. Si quieres descalzarte, puedes pasear descalzo, ¡una cosa tan sencilla como esa!" (home adult resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

"Gespeta o algo similar. Tampoc a de ser gespa molt ben cuidada, però alguna cosa per a que puguis anar asseure-t'hi o fer un Pic-nic amb els teus amics o qualsevol altra història. Perquè et permet no haver d'estar sempre seguda en cadires o bancs sinó poder-te seure al terra o estirar-te i llegir un llibre... o anar a dinar allà amb els teus amics." (noia jove i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"Sí, perquè (la gespa) és maca, i et dóna la possibilitat de poder-te descalçar i estirar-nos-hi..." (noia jove resident a un municipi de renda baixa i ciutat compacta).

"Sí, per poder-me estirar amb els amics. Anem a aquell parc que és bastant gran i normalment hi ha gespa." (noi jove resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"Si està neta, t'hi pots seure, estirar... Sobre la sorra i les pedres et punxaries." (noi jove i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

Si un dels motius pels quals els entrevistats i entrevistades prefereixen la gespa a altres tipus d'espècies és per la comoditat que aquesta els ofereix, no hi ha cap dubte que l'altre motiu és simplement per la seva estètica i per les sensacions que produeix la gespa.

La gespa és percebuda per molts dels entrevistats i entrevistades com una espècie visualment agradable, pel seu color, per la seva textura, per la seva intensitat. Però, a més de l'element purament visual, la gespa també és preferida per les sensacions que produeix: per la frescor que aporta a l'ambient, la humitat, les sensacions que produeix... Moltes d'aquestes sensacions són físiques i, per tant, objectives; però moltes altres, inclòs la mateixa percepció dels elements físics que ofereix la gespa, són sensacions del tot subjectives. Aquestes, de forma generalitzada, en un entorn urbà i en un clima mediterrani tendeixen a ser valorades com a molt positives perquè aporten quelcom diferent a allò que, per la seva naturalesa, constitueix aquests entorns.

Si la comoditat en el seu ús estava clarament relacionada als grups d'edat més joves, en el cas dels motius estètics és una qüestió molt més generalitzada entre els diferents grups socials. Les següents cites ens mostren aquesta preferència per la gespa simplement per motius estètics.

"Prefereixo gespa, i vegetació més atlàntica... Si plantes una alzina ningú hi para atenció, però si plantes palmeres fan maco i destaquen més." (noi jove i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"Sí, perquè dóna vida, és verda, és molt maca. Però sempre amb plantes." (dona gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"Sí que m'agrada que hi hagi gespa, visualment és més agradable que no pas els arbustos." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

Tant pel seu aspecte visual com per les condicions microclimàtiques que genera, la gespa sol proporcionar una sensació de confort i benestar als usuaris dels espais públics. Les següents cites ho reflecteixen.

"A mi la gespa m'agrada molt, suposo pel tacte i per la olor que fa i és agradable però clar, costa de mantenir, és més costós que ciment o pedres però seria molt més fred, i dóna més calli visualment i és més confortable..." (noia jove resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"M'agradaria... M'agrada el color, la textura, dóna calidesa i frescor quan cal..." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"Si la gespa està cuidada esta bé, molt bé, perquè és verda, neta, no embruta, i perquè és agradable si la gent la respecta." (dona gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

Tanmateix, l'ús de la gespa com una superfície on realitzar-hi diferents activitats de forma confortable pot ser contraproductiu a l'hora de mantenir una gespa amb unes condicions impecables que aportin a l'espai públic els elements estètics que molts altres ciutadans i ciutadanes valoren de la gespa. Les següents cites reflecteixen aquesta incompatibilitat entre la gespa per a ser utilitzada i la gespa per a ser observada.

"Sí, pero que no se pueda pisar, ya que si lo haces para un parque público con jardines es para que pueda haber unos asientos y estar viendo el verde, eso sí. Pero no para ponerse a jugar allí a pelota y pisando, porque sino en dos días ese parque está otra vez mal." (home gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"M'agrada la gespa però com són espais d'ús general crec que es fa molt difícil de mantenir. La gespa no vol que la trepitgin massa." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

Els arbres també són importants

Encara que l'espècie més demandada per als espais públics urbans és la gespa, hi ha altres elements de vegetació que són considerats de gran importància per part de les persones entrevistades. És el cas de la vegetació arbòria.

Els arbres tenen diferents avantatges. La primera, i la més funcional, és que poden donar ombra, cosa que altres estrats de vegetació no permeten. Aquest és un element important en el disseny dels espais públics per tal que després puguin ser realment utilitzats. Així ho mostra també la següent cita.

"(La vegetació,) tampoc no molt ornamental i recarregada, sinó amb arbres que donin ombra." (home adult i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat)

Però no només l'ombra fa que els arbres es percebin com a elements necessaris en un espai públic, també el seu atractiu estètic i el seu baix cost en manteniment. Ho veiem en les següents cites.

"El millor són arbres, però clar, si hi ha herbes, és més fàcil que les trepitgis i que s'acabin traient, però en canvi un arbre és molt més difícil que caigui i saps que sempre serà allà." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"Això és el més important, tenir uns bons arbres que diguis -què maco-, que no siguin d'aquests que sembla que vagin a morir, sense fulles... que la gent no hi anirà, no els atrau." (noia jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

Sensibilitat ambiental

Malgrat la preferència per la gespa és força generalitzada entre les persones entrevistades, s'han detectat també diversos casos en què la persona entrevistada refusava l'ús d'espècies atlàntiques en els jardins públics de zones mediterrànies com és la Regió Metropolitana de Barcelona. En tot els casos en que ha aparegut aquest discurs contrari a l'ús de la gespa en l'espai públic urbà s'utilitzaven arguments relacionats amb l'elevat cost ambiental i econòmic d'utilitzar espècies no adaptades al clima de l'indret.

Si la preferència per la gespa com a espai per a ser utilitzat còmodament s'ha detectat bàsicament en els grups d'edat joves i la preferència per motius estètics era una cosa més generalitzada en qualsevol grup social, en el cas del rebuig a la gespa per motius ambientals s'ha detectat que es tracta d'un discurs molt propi de persones associades.

La gran majoria de persones entrevistades que han desenvolupat un discurs contrari a la gespa per motius ambientals han estat persones membres d'alguna associació. Les cites que segueixen a continuació són, totes elles, cites realitzades per persones associades.

"Crec que (la gespa) no és la planta a posar pel nostre clima i és una despesa d'aigua innecessària. A nivell estètic és maco a l'entrada del poble... però hi ha plantes més autòctones que les pots tractar amb una mica de cura, amb jardineria, i pot quedar més maco." (noi jove i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"No crec que on vivim sigui un lloc per plantar-hi gaire gespa. Significa un cost elevat i tampoc estem en condicions per anar tirant l'aigua. Crec que hauríem d'utilitzar més plantes d'aquí. No estic gaire d'acord en això de plantar-hi gespa." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"És molt difícil de tenir-ne cura. Al darrera del Casal de Joves han posat un tipus de maó i surt la gespa pel mig i suposo que quan tu la trepitges no la malmets, no la fas tan malbé com si estigués la gespa sola. Hi ha maneres, a més la gespa no és el més adequat pel clima que tenim aquí, que a l'estiu s'asseca." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

Les persones que formen part d'alguna associació són persones que, en general, mostren un interès per fer coses col·lectivament més enllà de la seva vida familiar o privada. Moltes de les associacions no són únicament lúdiques o festives ni busquen únicament satisfer les necessitats dels seus propis associats sinó que mostren una clara vocació per a fer coses per la comunitat. Bé sigui per la pròpia naturalesa de l'associació o bé sigui pel simple fet d'estar habituat fer coses per la comunitat, les persones que pertanyen a alguna associació solen tenir una major sensibilitat pels afers públics i col·lectius i, en molts casos, també per les problemàtiques ambientals. És doncs aquest fet el que explicaria que la gran majoria dels discursos amb una sensibilitat ambiental siguin discursos que provenen de persones associades i, per tant, amb una major sensibilitat per allò que afecta a la col·lectivitat.

Tanmateix, també hi ha hagut algun cas aïllat d'alguna persona no associada que ha desenvolupat el discurs de la insostenibilitat ambiental al ser preguntada sobre l'ús de les gespes en la jardineria pública. En tots els casos però, es tractava de persones que, essent o no membres d'alguna

associació, mostraven al llarg de tota l'entrevista una clara sensibilitat pels problemes col·lectius, especialment pels referents a temàtiques ambientals.

17.8 A tall de resum

Exposats els resultats empírics en relació a les hipòtesis de treball plantejades en el marc de la dimensió social de la sostenibilitat es pot concloure que:

- ▶ L'espai públic, en general, permet i promou les relacions socials. És un contenidor de relacions socials en tant que és un espai de pas, un espai d'ús i un espai de trobada.
- ▶ La lliure accessibilitat, el caràcter obert i la polifuncionalitat diferencien els espais públics d'altres espais que també poden ser relacionals.
- ▶ L'ús dels espais públics a la ciutat compacta és un ús més intens, més divers i més relacional. Per contra, els espais públics de la urbanització dispersa són utilitzats amb molta menys freqüència i d'una forma molt menys intensa, fet que també els fa molt menys relacionals.
- ▶ L'espai públic com a punt de trobada és molt més utilitzat a la ciutat compacta i les zones de rendes baixes, mentre que a la urbanització dispersa la seva funció com a espai de trobada està molt vinculada a l'existència d'altres elements de centralitat.
- ▶ L'espai públic és un espai d'interacció espontània entre persones, però l'agència, i també l'entorn urbà, juguen un paper fonamental per possibilitar que l'espai públic es converteixi en un contenidor de relacions socials espontànies.
- ▶ Les activitats lúdiques o culturals, així com les festes tradicionals, són esdeveniments que sovint fan ús de l'espai públic i faciliten l'emergència de noves relacions.
- ▶ Els espais públics urbans són espais que poden reforçar el sentiment identitari d'una comunitat si es converteixen en espais d'ús social i d'expressió col·lectiva d'una comunitat.

- ▶ L'espai públic urbà és en general un espai de diversitat. Tanmateix, l'ús dels espais públics de la ciutat compacta és molt més plural que el dels espais públics de la urbanització dispersa, altament condicionada per l'homogeneïtat social de l'entorn urbà.
- ▶ Els espais cèntrics dels pobles de la segona corona metropolitana es caracteritzen per unes dinàmiques diferents a les dels espais públics de les urbanitzacions disperses. La intensitat d'ús és major, tot i que queda lluny de la intensitat d'ús dels espais públics de la ciutat compacta. El tret diferencial més important en relació amb els espais públics de la urbanització dispersa és que els espais de poble són molt més relacionals.
- ▶ Els espais públics són necessaris i ajuden a millorar la qualitat de vida dels ciutadans en tant que són espais oberts, relacionals i d'esbarjo. Tanmateix, en les zones de teixit urbà compacte l'espai públic és percebut molt més com un espai de necessitat vital que no pas en els entorns urbans de baixa densitat on totes les funcions de l'espai públic, excepte la funció relacional, poden ser substituïdes en l'àmbit privat.
- ▶ Un dels elements pels quals els espais públics són ben valorats per la ciutadania és per la seva condició d'espais verds. En les zones compactes aquesta característica dels espais públics és percebuda com a més necessària per la major densitat urbana i per la manca d'un entorn natural de proximitat.
- ▶ En general, la gespa és preferida a altres tipus de jardineria, bàsicament per una qüestió d'estètica i per una qüestió de comoditat en el seu ús.

18 SOSTENIBILITAT POLÍTICA

Després d'analitzar la dimensió social dels espais públics de la RMB m'endinsaré ara en l'anàlisi de la seva dimensió política des de l'òptica del que he definit com la sostenibilitat política dels espais públics urbans. En aquest capítol es volen validar les dues hipòtesis de treball referents a la dimensió política dels espais públics, són les següents:

- n) Els espais públics són també, en moltes ocasions, espais polítics. Aquest caràcter polític dels espais públics els convertiria en elements favorables per a la generació de cultures polítiques participatives.
- o) Les formes urbanes compactes, en què es potencia l'espai públic, oferirien més espais per a un ús polític i facilitarien les possibilitats d'emergència i d'èxit de processos de participació ciutadana.

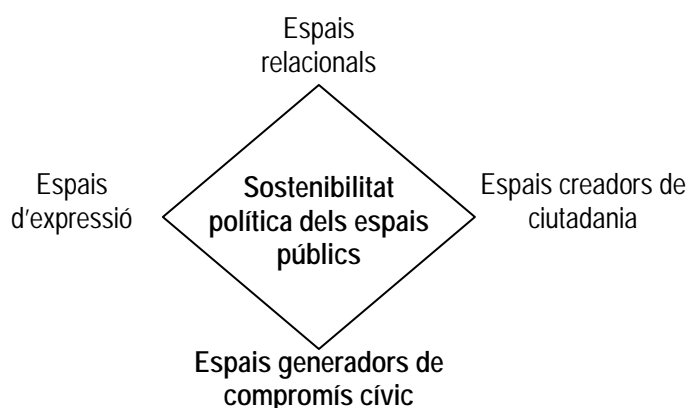
En el marc teòric d'aquesta tesi he explicat que entenc la sostenibilitat política com aquella dimensió de la sostenibilitat que tracta sobre la forma com aconseguir, des d'un punt de vista de les polítiques públiques i la presa de decisions, avançar en la línia d'un desenvolupament sostenible. No és doncs una dimensió substantiva sinó que fa referència a la forma com una societat avança en les seves accions col·lectives vers un desenvolupament més sostenible. Entenc aquesta dimensió com la necessària implicació de la ciutadania en la presa de les decisions vers un desenvolupament sostenible.

Ara bé, com es concreta això en l'anàlisi de la sostenibilitat dels espais públics urbans de la RMB? Crec que, en els cas d'una anàlisi global dels espais públics d'una regió metropolitana, la dimensió política de la sostenibilitat no s'ha de centrar en si aquests espais públics han estat pensats i construïts des de formes de govern participatives, doncs és evident que els casos en què això s'ha fet així són ben pocs. Crec que el que realment té sentit des d'un punt de vista de la sostenibilitat política dels espais públics és veure fins a quin punt aquests espais contribueixen a fer una societat més sostenible en termes de sostenibilitat política. És a dir, veure fins a quin punt els espais públics de la RMB són espais que contribueixen al desenvolupament i l'èxit de noves formes de govern participatives que, com s'ha exposat anteriorment, són la base de l'èxit del desenvolupament sostenible.

Mitjançant les entrevistes realitzades s'han detectat quatre aspectes a través dels quals els espais públics poden contribuir a fomentar el bon desenvolupament de noves formes de governar les societats complexes basades amb la implicació de la ciutadania.

Com es veurà més detalladament en els següents apartats, els espais públics són espais relacionals en els quals les persones interaccionen i parlen sobre afers públics; són espais que creen ciutadania perquè fomenten la relació, la cohesió i la identitat i són espais que tradicionalment s'han utilitzat com a espais d'expressió política. Aquests tres elements converteixen els espais públics en espais en espais generadors de compromís cívica, tal i com s'analitzarà detalladament en el següent bloc a través del que he anomenat la paradoxa sociopolítica dels espais públics urbans de la RMB.

Figura 18.1. Sostenibilitat política dels espais

Font: elaboració pròpia

Com afirmen Borja i Muxí (2001), els espais públics són espais de ciutadania, espais on els membres d'una comunitat interaccionen sota la condició de ciutadans lliures i iguals. Sens dubte, l'exercici de la ciutadania fomenta la implicació del ciutadà/na amb la seva comunitat i això genera escenaris positius de cara al desenvolupament de formes de govern que comptin amb la ciutadania.

L'espai públic també és polític en tant que és un espai d'expressió, tal i com manifesta Mitchell (2003). Com a espais d'expressió, els espais públics són directament espais de manifestació i de participació, espais on la ciutadania pot mostrar lliurement les seves opcions polítiques. Els espais públics són els espais on el poble controla als governants. La seva existència i el seu ús democràtic i lliure són bàsics per a garantir qualsevol forma democràtica de govern, més encara si el què es vol desenvolupar són formes de democràcia participativa.

Es manifesta de nou la doble lectura de l'espai públic com espai polític, ja enunciada en el marc teòric d'aquesta tesi. L'espai públic doncs és un espai polític en tant que és un espai d'expressió i és un espai polític en tant que és democràtic.

En el marc teòric s'ha vist com l'espai públic ha estat considerat com a espai polític en tant que és *polis* i en tant que és *civitas* (Borja i Muxí 2001). L'espai públic és polític perquè és ciutadà, permet l'accés a la ciutadania de forma igualitària i contribueix a la cohesió i la igualtat social. A la vegada, l'espai públic també ha estat considerat polític en tant que espai d'expressió o espai de control i opressió (Mitchell 1995). Tal i com ja s'ha enunciat en el marc teòric, precisament la condició d'espai democràtic és el que converteix l'espai públic en espai d'expressió ciutadana, és a dir en espai polític.

Ara bé, una de les principals aportacions d'aquesta tesi és la vinculació entre el caràcter relacional i el caràcter polític de l'espai públic. Entenc que l'espai públic també ha de ser considerat polític simplement pel seu caràcter relacional. En la mesura que són espais de diàleg sobre afers públics, els espais públics fomenten el debat sobre la cosa pública i, per tant, la implicació de la ciutadania en allò que és públic. En el proper bloc de la tesi entraré més a fons en aquesta relació entre el caràcter relacional de l'espai públic, generador de capital social, i la seva capacitat per fomentar comunitats cívicament compromeses.

Així, l'element clau que explica la potencialitat dels espais públics com a espais que, per diverses raons, poden facilitar l'èxit de noves formes de governança participativa és, sens dubte, el seu caràcter relacional. El fet que els espais públics siguin espais relacionals és el que permet que en ells hi tinguin lloc converses de caire polític sobre els afers públics de la comunitat. També és el caràcter relacional dels espais públics el que permet que es converteixin en espais de ciutadania, doncs la ciutadania s'exerceix i requereix de llocs on exercir-se, un d'ells són els espais públics. La ciutadania, però, no només s'exerceix de forma individual sinó que es basa en el fet de formar part d'una comunitat i, per tant, relacionar-se amb la resta de membres de la mateixa, cosa que ofereix l'espai públic en tant que espai relacional. Igualment, la generació de compromís cívic sorgeix també del caràcter relacional dels espais públics, doncs és a través de la relació amb els altres que les persones s'acaben compromentent en el desenvolupament de la seva societat.

Cal concloure doncs que l'espai públic, la gran majoria de les vegades, és polític en tant que és social. I dic la gran majoria de les vegades perquè l'espai públic ha estat tradicionalment, i ho continua sent, un espai d'expressió. En aquest cas l'espai públic és polític en sí mateix, no perquè sigui un espai relacional sinó perquè és en sí mateix un espai d'expressió política. Per tant, tot i que gran part del potencial polític de l'espai públic rau en la seva condició d'espai relacional, l'espai públic és, per naturalesa, un espai polític en la mesura que permet la lliure expressió de la ciutadania, en la mesura

que permet la manifestació i la reivindicació i en la mesura que és l'espai on la ciutadania controla als seus governants.

En definitiva, els espais públics com espais on desenvolupar converses entorn afers públics, els espais públics com espais creadors de ciutadania i els espais públics com espais d'expressió política, són, en tots els casos, espais de caràcter polític que, en la mesura que poden contribuir a generar societats cívicament més compromeses, generen també societats políticament més sostenibles.

18.1 Els afers públics en els espais públics

Tal i com s'ha vist detalladament en apartats anteriors, l'espai públic és un espai de relació, un espai d'intercanvi, de trobades planificades i espontànies. Les formes de relacionar-se i comunicar-se en els espais públics poden ser múltiples, des d'una conversa amb profunditat fins una conversa superficial, una simple salutació verbal o no verbal, un símbol o una mirada de complicitat.

D'entre les múltiples formes de relacionar-se a l'espai públic m'interessaré en aquest apartat per aquells casos en què les persones entrevistades es relacionen a l'espai públic per mantenir converses amb altres persones, amb l'objectiu de veure quin és el contingut d'aquestes converses sota la hipòtesi que, habitualment, els temes de conversa a l'espai públic poden ser temes relacionats amb els afers públics d'una comunitat.

En els següents apartats es veurà com, efectivament, els espais públics són indrets en els quals hi tenen lloc converses sobre els problemes públics del municipi, del barri, del país o del món. Tanmateix, això no sempre és així. Els espais públics, en tant que espais de relació, també són espais en què els ciutadans i ciutadanes conversen de temàtiques molt diverses, a vegades de caràcter públic però moltes altres vegades de caràcter privat. Hi ha però alguns ciutadans i ciutadanes que tenen més tendència a parlar d'afers públics, mentre que d'altres es neguen per sistema a introduir aquestes temàtiques en les seves converses.

18.1.1 Els afers públics a debat

En la societat actual, si bé és cert que hi ha una certa preocupació pels afers públics, aquests no formen part de la centralitat de la vida de les persones. La majoria d'entrevistats i entrevistades al ser preguntats sobre les seves preocupacions han respost referint-se a temàtiques de la seva vida privada

i no pas a afers públics. Això no vol dir que els afers públics no preocupin a la ciutadania, doncs molts dels entrevistats han mostrat preocupacions per diversos temes de l'àmbit públic. Així, tot i no ocupar una posició central en la vida quotidiana dels ciutadans i ciutadanes de la Regió Metropolitana de Barcelona, els afers públics preocupen de forma més o menys important a la gran majoria de les persones entrevistades.

Els espais públics, en tant que espais de relació, i per tant de conversa, són indrets físics on s'hi poden desenvolupar converses entorn les problemàtiques de caràcter públic, i així s'ha detectat en moltes de les entrevistes realitzades. Molts dels entrevistats i entrevistades parlen habitualment dels afers públics amb les persones amb qui es relacionen. Aquells que són usuaris més habituals dels espais públics solen utilitzar aquests espais per a tenir aquest tipus de converses, sense que es tracti d'un fet planificat. Els individus no van als espais públics per parlar o debatre sobre temes d'àmbit públic, sinó que hi van per altres motius, un d'ells per relacionar-se amb altres persones. És en l'exercici d'aquesta relació que sorgeixen converses d'aquest tipus.

Les següents cites mostren com, efectivament, els espais públics són espais on habitualment els ciutadans i ciutadanes parlen i intercanvien opinions sobre afers de caràcter públic.

"Hi ha un espai públic, a l'altra banda de la plaça del poble, que se'n diu La Moncloa, que la gent gran del poble es posa a discutir de política (...) Els veus allà assentats, en una porxada que hi ha, i sempre estan prenent el cafè parlant de les seves coses." (dona adulta resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

Els afers públics sobre els quals es parla als espais públics són de caire molt divers. Es parla tant de problemàtiques de caràcter local com de problemàtiques de caràcter nacional o mundial. Vegem primer alguns casos de temàtiques locals i seguidament altres casos en què les converses giren entorn temes nacionals o mundials.

"Normalment (quan vaig) a la plaça es parla de coses de l'Ajuntament, -oh, no tenen un duro, no poden posar el pàrking- o si hi ha un esdeveniment sempre hi ha algú que ho treu..." (dona adulta resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"Hi ha hagut tema de pàrking perquè hi havia un problema d'aparcament a Alella perquè s'havia tancat tot com a zona peatonal i no hi havia lloc per aparcar sinó era les afores, a la riera. I llavors es va habilitar un espai aquí al mercat, que és zona blava però si compres, amb el tiquet, et surt gratuït..." (noia jove resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"A vegades sí. De la falta d'escoles,... tampoc és que hi hagi grans problemes" (dona adulta resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"Moltes vegades, és inevitable, de nens, però també una mica de tot... Si hi ha alguna cosa que ha passat al poble, per exemple, ara estem amb això del reciclatge, l'actualitat, amb això del Papa, de la Guerra de l'Iraq... Amb la Guerra va ser curiós. Fins i tot, jo no vaig treure el tema perquè hi havia una postura en contra però sense ganes de parlar-ne. Jo em sento més diferent que la resta de mares." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

Vull remarcar però que no és que els espais públics condueixin necessàriament al debat sobre afers públics, però el seu caràcter relacional permet i facilita que sorgeixin converses entorn els afers públics.

Tanmateix, el lliure accés afavoreix que siguin temes de caràcter públic els que sorgeixin a les converses en els espais públics. El lliure accés afavoreix la diversitat d'usuaris d'un espai públic i això permet una major diversitat d'opinions. A la vegada el lliure accés fa que les trobades entre persones vagin més enllà de l'àmbit estrictament familiar o dels amics habituals i això pot fomentar que els temes de conversa surtin de l'àmbit privat i passin a l'àmbit públic. De tota manera, l'element fonamental pel qual els espais públics són espais en els quals les converses sobre afers públics es poden veure afavorides pel fet que els diferents usuaris acostumen a compartir la pertinença a una mateixa comunitat, un mateix barri o un mateix municipi.

El fet que el tret comú entre tots els usuaris d'un espai públic sigui la pertinença a una comunitat facilita que els temes de conversa girin entorn les problemàtiques de la comunitat. És per això que és en els espais públics on pot ser més fàcil que s'iniciïn converses entorn els afers públics.

Lògicament, en l'ús dels espais públics la interacció i l'intercanvi no és absolut. Com s'ha vist anteriorment, moltes persones utilitzen l'espai públic de forma planificada com a lloc de trobada amb altres persones ja conegudes amb les quals tenen moltes altres coses en comú i un grau de confiança suficient com per iniciar converses de caràcter privat. Igualment, també en les trobades espontànies es poden iniciar converses d'altres temàtiques, ja sigui perquè són entre persones conegudes o bé perquè són entre persones poc o gens conegudes però amb altres elements en comú que permeten iniciar altres temes de conversa. Els individus, en societat, tendeixen a agrupar-se entre ells en base a elements en comú. Això també succeeix en l'espai públic, de tal manera que en el moment en què apareixen altres trets en comú, més enllà del simple fet de pertànyer a una comunitat, aleshores es possibilita l'inici d'altres temes de conversa fora dels propis de la comunitat. La següent cita escenifica aquest fet:

"De temes sobre Badalona i de política... Amb la gent que no tinc tanta confiança més de temes públics que de privats. Amb les amistats sí de temes privats, però hi ha temes que no en parles si no tens tanta confiança. Amb gent que la coneixes d'una plaça pública parlaràs més de temes

d'àmbit públic, d'una notícia del diari, de temes d'actualitat, un problema de ciutat, l'asfaltat d'un carrer, la falta d'una escola..." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

Tanmateix, quan existeixen molts elements en comú també es generen situacions de confiança i de coincidència d'opinions que potencien les converses sobre determinats temes de caràcter públic sobre els quals no se'n parla entre persones que no tenen prou confiança interpersonal. La següent cita ens ho mostra:

"No (parlo) gaire (de temes públics) perquè la gent que trobo, o són amics que podem parlar de com estan, de què fan els nois i coses d'aquestes, o bé del temps que fa, si convé que plogui... De coses més serioses, depèn de si ens trobem amb amics d'aquests que estan a l'Ajuntament, potser sí que en parlem una mica." (home gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

En els dos apartats que segueixen aprofundiré una mica més sobre el tipus de converses que es donen en els espais públics i intentaré sistematitzar la tipologia de converses i la probabilitat d'interacció verbal en base a dues variables que condicionen el tipus de relacions que tenen lloc en els espais públics urbans: la pluralitat d'usuaris i usuàries de l'espai i el grau de confiança interpersonal entre aquests usuaris i usuàries.

18.1.2 Tipus de converses

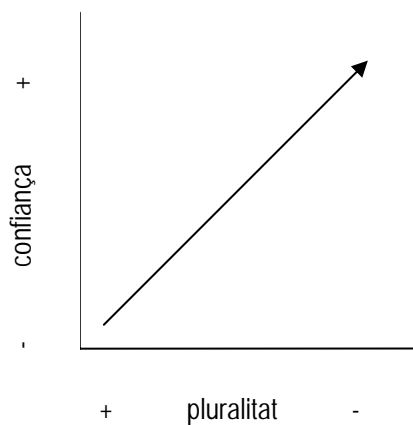
El tipus de converses que es desenvolupen en els espais públics depenen en bona mesura de dos grans factors: la confiança entre les persones i la pluralitat dels membres que integren la conversa.

Les converses entre persones amb confiança entre elles, i per tant persones que es coneixen, són converses que poden assolir un alt grau de profunditat i sinceritat. El fet que entre les persones hi hagi confiança facilita que entre elles parlin de temes d'àmbit privat però també possibilita que parlin d'afers públics sense masses traves ni temors al què pensarà l'altre sobre les teves opinions entorn a temàtiques d'àmbit públic. Per contra, quan hi ha una certa desconfiança o quan les persones no es coneixen, les converses, en general, són menys profundes. A la vegada, en aquests casos sol ser més difícil que es parli de temes privats, si es fa és de forma molt superficial, la qual cosa facilita que els temes que predominin siguin els de caràcter públic, per l'afinitat de compartir amb l'altre una identitat i un sentiment de pertànyer a un mateix indret i, per tant, amb uns problemes i unes necessitats comunes.

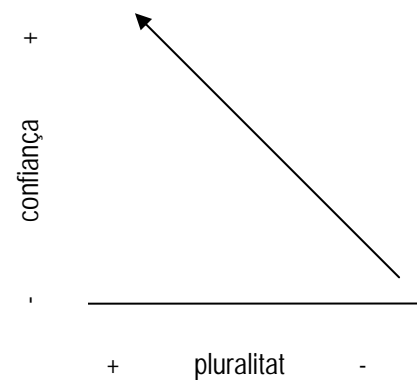
D'altra banda, quan en un grup que es relaciona en un espai públic hi ha molta pluralitat entre els seus membres, aleshores les converses que puguin sorgir segurament seran més riques fruit d'aquesta diversitat. A la vegada, la mateixa pluralitat origina una manca d'afinitats i d'elements comuns entre els membres, fet que dificulta les converses de caràcter privat. No en canvi les converses de caràcter públic, doncs el fet de donar-se en un espai públic normalment implica que aquelles persones, malgrat la seva pluralitat, tenen en comú la pertinença a un barri i l'ús d'un espai comú.

Figura 18.2. Riquesa i profunditat de les converses

Profunditat de la conversa

Riquesa de la conversa

Font: elaboració pròpia

En el següent quadre s'intenta sistematitzar la variabilitat de les converses, d'àmbit públic o d'àmbit privat, en funció del grau de confiança i de la pluralitat de les persones en relació.

Figura 18.3. Tipus de converses en els espais públics

confiança +	Privades o públiques profundes	Privades o públiques profundes i riques
	Privades superficials o públiques profundes	Públiques superficials i riques
-	-	+
	pluralitat	

Font: elaboració pròpia

Quan el grau de confiança és elevat i el grau de pluralitat és baix, aleshores és més probable que sorgeixin converses d'àmbit públic i amb un elevat grau de profunditat, doncs l'homogeneïtat facilita la coincidència d'opinions i la confiança facilita la sinceritat i l'aprofundiment en les converses sense evitar determinats temes per temor al "què diran". D'altra banda, tant l'homogeneïtat com l'elevada confiança poden fer sorgir converses d'àmbit privat.

Quan el grau de confiança és baix però la pluralitat és elevada, aleshores és més probable que el tipus de converses que sorgeixin siguin d'àmbit públic perquè la manca de confiança dificulta les converses de caire personal, però en tot cas es tractarà de converses més superficials, precisament per aquesta manca de confiança. Tanmateix, tot i la major superficialitat de les converses, la pluralitat permetrà que la riquesa i la diversitat d'opinions en les converses també siguin més elevades.

Aquest escenari, en què les persones que es relacionen a l'espai públic tenen poca confiança i existeix una gran pluralitat entre elles, és l'escenari en què és més probable que el tipus de converses siguin de caràcter públic, ja que la manca de confiança i la manca d'homogeneïtat dificulta que sorgeixin temes de caràcter privat. L'únic que mantenen en comú les persones que es relacionen en aquest escenari és la pertinença a un barri i l'ús d'un espai comú. Són aquests dos elements els que faciliten el sorgiment de converses d'àmbit públic. Tanmateix, també és en aquest escenari on és més baixa la probabilitat d'iniciar una conversa, precisament per la manca d'afinitats.

Quan el grau de pluralitat és baix i el grau de confiança també és baix, aleshores les converses que sorgeixin poden ser tant de l'àmbit privat, per les afinitats generades en un entorn homogeni, com de l'àmbit públic, per les complicitats que pot produir aquesta homogeneïtat. En tot cas, però, quan les converses siguin d'àmbit públic el grau de profunditat de les mateixes serà elevat perquè tot i la manca de confiança l'afinitat proporciona la possibilitat de sincerar-se en l'opinió sobre els afers públics. En canvi, si les converses són d'àmbit privat, aquestes seran força superficials perquè la manca de confiança entre les persones dificultarà l'aprofundiment en temes de caràcter privat.

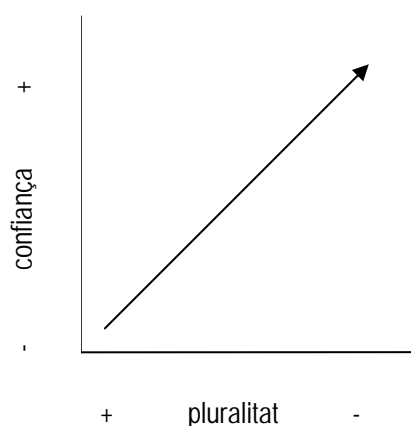
Finalment, quan el grau de pluralitat és elevat i la confiança també és elevada, ens trobem amb una situació molt similar a l'anterior, doncs la confiança pot fer sorgir tant converses de l'àmbit públic com de l'àmbit privat, i en el cas que les converses siguin de l'àmbit públic, la confiança proporciona la possibilitat de sincerar-se. Tanmateix, en aquests casos la pluralitat permetrà que la riquesa i la diversitat d'opinions en les converses també siguin més elevades.

18.1.3 Probabilitat d'interacció verbal

D'altra banda, la confiança entre les persones i la pluralitat dels membres que interaccionen en un espai públic, no només condicionen el tipus de converses que es puguin desenvolupar entre ells i, per tant, la major o menor vinculació als afers públics, sinó que també en condicionen la probabilitat d'interacció.

En un escenari de molta pluralitat i poca confiança, si bé és més probable que les converses siguin d'àmbit públic, la probabilitat que tingui lloc una interacció verbal és força reduïda. En canvi, quan la confiança és elevada, i per tant les persones es coneixen, i/o quan la pluralitat és baixa, i per tant hi ha una major afinitat entre les persones usuàries d'un espai, aleshores la probabilitat que tingui lloc una interacció verbal és molt elevada.

Figura 18.4. Probabilitat d'interacció verbal

Font: elaboració pròpia

Des de la perspectiva d'entendre els espais públics com a espais de sostenibilitat política, entenent que els espais públics són espais que potencien la implicació de la ciutadania en la vida pública, es pot afirmar que aquells espais amb una major pluralitat d'usuaris seran espais en els quals la probabilitat d'interacció verbal serà més reduïda però la probabilitat que tinguin lloc converses entorn afers públic i la riquesa d'aquestes converses seran molt més elevades.

18.1.4 De la sostenibilitat política a la insostenibilitat social

No sempre un espai que potencia les converses entorn afers públics i promou la implicació de la ciutadania en la vida pública és un espai sostenible des d'un punt de vista social.

Un dels casos en què hi ha el risc que un escenari positiu des d'un punt de vista de la sostenibilitat política esdevingui negatiu des del punt de vista de la sostenibilitat social és quan la interacció verbal entorn afers públics ve potenciada per una manca de pluralitat i una elevada confiança entre els usuaris i usuàries d'un espai públic. En aquests casos es pot donar la situació que l'espai públic es converteixi en un espai *ghetto* en el qual un determinat col·lectiu homogeni s'apropii d'un espai i dificulti la creació de ponts de confiança interpersonal amb d'altres grups o col·lectius. En aquests casos, al mateix temps que l'espai públic pot promoure la implicació de la ciutadania en afers públics, també s'està produint una desigualtat en l'ús de l'espai, en la mesura que un col·lectiu s'apropia de l'espai, fins el punt que l'espai pot perdre la seva condició d'espai democràtic i, per tant, debilitar també la seva condició d'espai polític.

L'altre situació de risc d'insostenibilitat social es produeix quan en un espai públic es dona un escenari de molta pluralitat i poca confiança. Aquest escenari és un bon escenari per a la interacció verbal amb converses riques sobre afers públics, doncs la pluralitat és elevada i això pot fer enriquir les converses. Ara bé, si existeix un elevat grau d'intolerància entre les persones el mateix escenari també pot evolucionar cap a una situació de conflicte social, doncs la pluralitat pot portar al conflicte d'interessos en l'ús de l'espai, al mateix temps que la manca de confiança pot facilitar que s'arribi a situacions conflictives.

Tant les situacions susceptibles de crear espais guettos com les susceptibles de crear espais de conflicte són situacions que, gestionades des d'una lògica del respecte i la convivència poden evolucionar cap a escenaris molt positius, tant des del punt de vista de la sostenibilitat social com a espais relacionals, com des del punt de vista de la sostenibilitat política com a espais generadors de ciutadania i potenciadors de la implicació de les persones en allò que és públic.

El millor escenari tant per a la sostenibilitat política com per a la sostenibilitat social és aquell escenari en el qual en l'espai públic hi coincideixen usuaris/es de gran pluralitat i que a la vegada han generat una situació d'elevada confiança entre ells/es. En aquesta situació l'elevada confiança provoca el respecte i la convivència i permet una interacció cívica a través de la qual els usuaris i usuàries dels espais públics poden interaccionar entorn a temàtiques d'àmbit públic i d'interès col·lectiu. A la vegada, la pluralitat d'usuaris/es interaccionant en un marc de convivència i tolerància permet que el tipus d'interacció es basi en la diversitat i per tant, sigui molt més rica.

La situació oposada, en què la confiança interpersonal és baixa i els usuaris de l'espai públic són homogenis, és una situació d'insostenibilitat tant des del punt de vista social com des del punt de vista polític. En aquests casos hi ha poca riquesa social per la manca de diversitat, al mateix temps que hi ha poca interacció social perquè hi ha poca confiança. En aquests casos es genera segregació a través de la homogeneització social a la vegada que la manca de confiança interpersonal dificulta que l'espai públic contribueixi a implicar la ciutadania en els afers de la col·lectivitat.

En el proper bloc d'aquesta tesi s'integrarà aquesta tipologia genèrica d'espais públics amb una tipologia geogràfica amb la voluntat de descriure com són i com estan evolucionant els diferents espais públics de la Regió Metropolitana de Barcelona.

Figura 18.5. Tipologia d'espais en funció del tipus de relacions contingudes

+ confiança -	Risc d'espais guettos	Elevada sostenibilitat política i social
	Insostenibilitat política i social	Risc d'espais conflicte
	-	+

- pluralitat +

Font: elaboració pròpia

18.1.5 Les persones associades parlen més de temes públics

Una de les coses que s'ha detectat en les entrevistes és que, tal i com afirmen Putnam et al (1994), les persones associades tendeixen a donar més importància als afers públics que les persones no associades i, en conseqüència, aquests acostumen a formar part de les seves converses quotidianes amb molta freqüència. També en l'ús dels espais públics aquest tipus de persones quan es relacionen amb altra gent acostumen a conversar amb més freqüència sobre temàtiques d'àmbit públic, molt sovint relacionades amb la finalitat de l'associació a la qual pertanyen, però no sempre. Les persones associades tendeixen a tenir una major sensibilitat per a l'acció col·lectiva i per allò que és públic doncs, en definitiva en la seva acció com a associats participen de quelcom col·lectiu. Això fa que aquestes persones es sentin més implicades en el desenvolupament de la seva comunitat i, en conseqüència, tenen molt més interioritzats en la seva vida quotidiana aquells afers de caràcter públic i, tot i no estar implicats o no conèixer amb profunditat determinades temàtiques, solen tenir més interès per informar-se'n i més facilitat per construir-se una opinió i participar de les converses entorns afers de caràcter públic.

La condició d'associat/da normalment passa per sobre de l'estil de vida de l'entorn urbà on es resideix. És a dir que independentment de quin sigui l'estil de vida generalitzat del lloc de residència, les persones associades són persones integrades a la vida de la comunitat i participen dels actes i dels debats públics. Així, entre les persones associades no es troben diferències entre el fet de residir en un entorn compacte o en un entorn dispers, ja que totes elles quan es relacionen als espais públics, o en qualsevol altre entorn, solen parlar d'afers de caràcter públic. Les següents cites ho mostren.

"Sí, sí. En el meu cas el 90% dels temes fan referència al Casal. És per la meua condició. A vegades pot ser qualsevol altre tema que tingui relació amb activitats del poble." (home adult i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"Clar (que parlo d'afers públics). Tinc pocs temes de conversa apart dels que toco a les entitats i tal, però sí... S'ha de parlar una mica de tot i els que coneixes més, evidentment, en parles més." (home adult i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"De tant en tant. Som gent que sabem que pensem de maneres de semblants i clar, sempre surt algun tema de discussió. Però tampoc és gaire habitual. Surt de tant en tant i es fan debats..." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

18.1.6 Ciutadans que defugen la política

Tot i que el fet de conversar i opinar sobre temes d'àmbit públic és força generalitzat, especialment pel que fa a temàtiques d'àmbit local o comunitari que poden afectar a la vida quotidiana de les persones, existeix també en la societat actual un discurs força estès basat en el rebuig a tot allò que té a veure amb la política.

Aquests dos comportaments no són excloents l'un de l'altre. És a dir, gran part de la ciutadania té una preocupació per temes comunitaris, sobretot quan aquests els poden afectar directament. Però, al mateix temps, i tal i com afirma Sennett (2002), existeix un recel i una manca de confiança per la classe política del país, fet que provoca un desinterès pels temes públics de naturalesa més àmplia i amb menys implicacions directes sobre la quotidianitat de la ciutadania.

La proximitat i les implicacions directes sobre la ciutadania són dos elements que propicien que els individus parlin i es preocupin per un afer públic. El grau de preocupació i implicació d'un ciutadà en un afer públic està relacionat amb que aquest afer toqui de prop o tingui implicacions directes sobre aquesta persona. De la vida en comunitat se'n desprèn que sorgeixin problemàtiques i divergències sobre allò que és comú, problemàtiques que molt sovint es desenvolupen en un àmbit de proximitat i,

per tant, és generalitzat que la ciutadania és preocupi mínimament per aquest tipus de problemàtiques.

A les següents cites es reflecteix aquest desencís de la ciutadania vers la classe política i com això condueix a rebutjar parlar de política en els espais públics i en d'altres cercles relacionals de les persones. En les cites, les persones entrevistades han estat preguntades sobre els seus temes de conversa en els espais públics i sobre si parlen o no de temes d'àmbit públics.

"La veritat és que no gaire. A vegades sí que comentem t'has enterat que allà darrera volen fer això? Doncs jo no ho trobo just.. Però són coses bastant més puntuals. I a nivell general, a vegades si surt sí, heu vist això al diari?, potser sí que surt el tema però per norma general normalment no en parlem..." (noia jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"Menys política, (parlem) de tot. Les coses nostres. A vegades parles d'algú que has trobat, que aquell és així o aixà, critiquem a uns i altres." (home gran resident a un municipi de renda baixa i ciutat compacta).

Aquest desinterès per la classe política i pels afers públics és força més accentuat entre la població jove, si bé en els casos de joves associats i associades l'interès pels afers públics acostuma a ser molt elevat, al igual que per la resta de persones que formen part del teixit associatiu d'un municipi o d'un barri. Les següents cites mostren aquest desinterès de la població jove per la cosa pública.

"Normalment, dels temes del barri no en parlem, si no és que és un problema molt proper, normalment anem a la nostra bola. Si ens afecta bastant i estem preocupats... ens agrada mirar les notícies, els esports..." (noia jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"(Parlem) d'esports. Si hi ha algo molt impactant o rellevant sí, però normalment de temes de gent adulta no en parlem." (noi jove resident a un municipi de renda alta i ciutat compacta).

18.2 Un espai de ciutadania

Els espais públics són espais de ciutadania, espais on els membres d'una comunitat interaccionen sota la condició de ciutadans lliures i iguals. Com s'ha comentat anteriorment, l'exercici de la ciutadania fomenta la implicació del ciutadà/na amb la seva comunitat i això genera escenaris positius de cara al desenvolupament de formes de govern que comptin amb la ciutadania.

Com afirmen Borja i Muxí (2001), la ciutat és un lloc productor de ciutadania. L'espai públic és l'àmbit de la ciutat on la ciutadania es fa més visible i l'exercici de la mateixa gaudeix de les millors condicions en tant que l'espai públic és un espai en el qual es reconeixen els mateixos drets i deures a tots els seus usuaris. És aquest element d'igualtat político-jurídica el que fonamenta la cohesió de la ciutat i el que garanteix la producció de ciutadania; doncs possibilita l'accés de tots i totes als serveis urbans, en aquest cas els espais públics, i les activitats que en ells s'hi desenvolupen.

L'espai públic és un espai de ciutadania en tant que garanteix aquesta igualtat i en tant que fa possible la interacció de la diversitat social, la relació dels ciutadans i ciutadanes sota uns valors i unes pautes de convivència. L'espai públic és un espai ciutadà en tant que és heterogeni i divers, orientat a la col·lectivitat i no a la individualitat. Estar orientat vers la col·lectivitat vol dir estar orientat vers la diversitat, vers l'heterogeneïtat d'una ciutat, vers la diferència i no pas vers els iguals o els idèntics. És aquest element, l'orientació vers la col·lectivitat, l'element fonamental que converteix els espais públics en espais de ciutadania.

L'espai públic és un espai d'expressió social i ciutadana, un espai on la ciutadania pot fer-se partícip de la comunitat. La mera implicació de l'individu en la col·lectivitat és un element de sostenibilitat política en els termes que s'han descrit a l'inici d'aquest capítol, perquè suposa que els individus d'una manera o una altra s'impliquen en la construcció d'allò que és comú. Però, tal i com es deia abans, no només això fa que l'espai públic potenciï la sostenibilitat política sinó que, a més, aquest fet afavoreix a generar unes condicions favorables per al desenvolupament de formes de govern participatives. Evidentment que l'èxit de les formes de govern participatives no depenen únicament d'això però, en tot cas, la presència d'espais públics en un entorn urbà que permetin i potenciïn la implicació dels individus en la comunitat és un fet que contribueix a generar aquestes condicions.

Tanmateix, i com succeeix amb moltes de les propietats dels espais públics, no tots els espais públics compleixen aquesta condició. No tots els espais públics són, de fet, espais de ciutadania, al igual que no tots els espais públics són espais de relació i que hi ha espais públics que es converteixen en espais d'exclusió o espais de conflicte. En funció de les característiques del propi espai públic i del seu disseny, en funció de l'entorn urbà en què es troba un espai públic, en funció de les característiques socials dels seus usuaris o de les persones que resideixen al seu voltant i en funció de la seva ubicació al barri, al poble o a la ciutat, un espai públic s'acabarà convertint o no en un espai de ciutadania. Tot i això, crec que sí que es pot afirmar que en un gran nombre d'ocasions, l'espai públic esdevé un espai polític en tant que és un espai ciutadà.

En un sentit ampli, la política és la gestió dels interessos col·lectius d'una comunitat. En el moment en què l'espai públic esdevé un espai on els individus poden participar de la seva pròpia comunitat,

aquest es converteix en un espai en el qual els individus s'expressen com a membres d'una col·lectivitat.

El fet de participar d'una comunitat, entenent la comunitat com quelcom col·lectiu, suposa contribuir a la construcció de les característiques de la mateixa i, per tant, a la generació dels seus valors i la seva ètica. La política, entesa des d'una concepció aristotèlica, es basa en la generació col·lectiva dels valors compartits d'una comunitat. En aquest sentit la participació dels individus en la comunitat a través d'actes de caràcter col·lectiu celebrats en espais públics, com és el cas dels actes lúdics, festius o identitaris, és un element de generació col·lectiva de valors compartits i, per tant, un element de caràcter polític. No es tracta d'un ús institucional de l'espai públic ni d'un ús de reivindicació d'un col·lectiu vers les institucions polítiques sinó que es tracta d'un ús de l'espai públic construïnt una comunitat i generant-ne els seus valors. És en aquest sentit que l'ús dels espais públics participant de la comunitat és també un ús polític dels espais públics, a més de ser un ús relacional, amb les implicacions socials i també polítiques que això té, tal i com s'ha comentat en apartats anteriors.

Per tant, entenc que l'espai públic és també un espai polític quan és utilitzat com un espai per participar de la comunitat. En aquests casos no hi ha una reivindicació concreta ni un objectiu polític o ideològic, però sí que hi ha una manifestació de ciutadania, de pertànyer a una col·lectivitat i de ser-ne particip. El cas més clar en què s'exemplifica com els espais públics són espais per a participar de la comunitat és l'ús dels espais públics com a contenidors d'actes lúdics i festius.

Les següents cites són només alguns exemples diversos de com els espais públics són utilitzats com a espais per participar de la comunitat, habitualment a través d'actes lúdics o festius. Com es veurà, aquest fet és generalitzat en tots els municipis en els quals s'hi han fet les entrevistes, independentment de la seva forma urbana. Tots els municipis tenen un nucli històric i una tradició i tots ells celebren diferents actes als seus espais públics. Això sí, en els municipis de la segona corona metropolitana aquests tipus d'actes solen celebrar-se a les zones centrals del municipi, al nucli històric, i no pas a les urbanitzacions disperses. Per contra, en els municipis amb més presència d'un teixit urbà compacte, aquests tipus d'actes poden anar vinculats a festivitats i tradicions de barri.

En tot cas, es tracta d'actes celebrats en espais públics i amb un fort component de generació de comunitat. Entre les cites seleccionades n'he escollit algunes d'especial interès referint-se a aquest tipus d'actes com moments de participació col·lectiva de la ciutadania en la seva comunitat. Vegem-ho.

"Sí que participo a les festes que es fan com el carnaval o la festa del sol, hi participo amb el grup de música. Ho organitza la comissió de festes que crida a les entitats i nosaltres i anem com a entitat." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

"Sí, alguna vegada. Han vingut orquestres, però per reclamar alguna cosa no. Festes sí. Hi fan de tot, com que és molt gran. L'ambient aquest el trobaria a faltar en un poble." (home gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

"Sí, des de acampades a Festa Major a festes de qualsevol... hi ha una activitat típica que és la Guerra Guarra que fas fang, farina i es fa una mena de guerra entre gent. Concerts..." (noi jove i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"A l'estiu és quan més, hi ha molta més gent, més activitat i les fas totes a l'Ajuntament i a llocs més públics, si els bastoners fan algun ball a Santa Eulàlia, normalment anem a llocs públics." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

18.3 Un espai d'expressió política

L'espai públic també és un espai polític en la mesura que permet que la ciutadania pugui expressar-s'hi. L'espai públic possibilita l'expressió política visible i pública i, per tant, és un espai de reivindicació, de manifestació i de visualització d'opinions. L'espai públic, tal i com diu Mitchell (2003), és espai d'expressió en molts sentits. És, sens dubte, un espai on la diversitat d'opinions sobre afers públics pot fer-se visible a través de múltiples formes d'expressió col·lectiva, i també individual. És, a més, un espai de control dels governants, en tant que és l'espai on els ciutadans i ciutadanes poden manifestar i fer visibles els seus desacords amb l'acció d'un govern.

18.3.1 Un espai per a la manifestació

El cas més clar de l'ús de l'espai públic com a espai d'expressió política és el de la manifestació i la reivindicació. En aquests casos l'espai públic és utilitzat des de la lògica de la pressió popular per a denunciar alguns fets, per demanar que es duguin a terme determinades polítiques públiques, per a reivindicar millores o alternatives a determinades accions polítiques o bé per oposar-se a les mateixes.

La ciutadania associada sol ser més procliu a utilitzar els espais públics com a espais de manifestació i de reivindicació. Les següents cites mostren alguns exemples de com des de l'associacionisme local o de barri s'han utilitzat els espais públics amb aquesta finalitat política.

"Sí, amb la universitat, totes les manifestacions que s'organitzaven hi anava. (...) És important que ja que no ens escolten, no s'escolta prou a la gent, és importantíssim. És una manera de que se't vegi, el que estàs fent, el que tu opines. Si és la manera correcta o no això ja no ho sé, però permet que la teva opinió, almenys, surti a la llum. Que normalment ja se sap, també. Un grup surten a manifestar-se contra la LOE, vale, ja se sap que hi ha gent en contra, però bé, almenys...que se sàpiga més. D'un en un no es fa res, i en massa sembla que tingui més nom." (noia jove i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"Es va participar en les festes majors en els aspectes més de lleure o culturals, sempre hi havia un representant del Front de Joves demanant que es fessin tot un seguit d'activitats que fossin més atractives que no pas unes sardanes." (noi jove i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"El corre-llengua, per exemple, una de les parts era anar amb bicicleta des de Caldes a Cardedeu i passàvem per la carretera i paràvem a la plaça de l'Ajuntament. També, aquella mateixa nit, a la plaça de l'Ajuntament fèiem paradeta i utilitzàvem aquell espai públic per fer algun concert." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"Sí, davant l'Ajuntament contra la guerra. Hi ha hagut també la de Collserola. S'ha fet una reunió. La del corre-llengua també, però només es feia una festa, una mica de xerrada i un cerca-vila fins l'altre poble." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

És cert que entre les persones associades hi ha més tendència a utilitzar els espais públics com espais de manifestació i reivindicació, ara bé, les persones no associades, de forma individual, també utilitzen els espais públics amb aquesta finalitat, tot i que amb menys freqüència i de forma menys generalitzada. Normalment, les persones no associades participen a les grans manifestacions que tenen lloc per temàtiques amb gran poder de mobilització, com van ser les reivindicacions contra la guerra d'Iraq o les manifestacions en contra d'ETA. En canvi, és menys comú que aquestes persones participin de reivindicacions més específiques o més localistes que en general tenen menys poder de convocatòria i acostumen a mobilitzar a les persones associades.

Aquest fet també fa que siguin els espais públics de major centralitat de la RMB els que siguin més utilitzats com a espais d'expressió amb lògica metropolitana. És a dir, que la majoria de les vegades que els residents a la urbanització dispersa fan ús de l'espai públic com a espai d'expressió, no ho fan al seu municipi de residència sinó que es desplacen als espais de centralitat de la ciutat compacta. La següent cita exemplifica aquest fenomen.

"(Per la guerra d'Iraq) es va fer una concentració a la plaça de l'Ajuntament però jo no hi vaig ser. Vaig anar a la de Barcelona." (home gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

També hi ha persones associades que no acostumen a utilitzar l'espai públic amb aquesta finalitat, almenys de forma vinculada a la seva associació. Tanmateix, també en aquests casos s'ha detectat que sí que hi ha un ús de l'espai per a la manifestació quan es tracta de convocatòries amb molta capacitat de mobilització. Vegem-ho.

"Una vegada vaig anar a una manifestació per Miguel Ángel Blanco, vaig anar a l'Ajuntament perquè semblava que l'havien assassinat a sang freda i una altra vegada que van matar al Cano, que era un domador de cavalls de Terrassa, però no en sóc amant." (home gran i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"Sí, (he anat a) les manifestacions (contra la guerra) de Barcelona i Terrassa, a l'Ajuntament. A Matadepera un parell de cops s'han fet concentracions davant de l'Ajuntament." (noia jove i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

En tot cas, queda palès que l'espai públic és, en efecte, un espai utilitzat per a la manifestació i per a la reivindicació i, per tant un espai polític. La ciutadania utilitza aquest espai amb aquesta finalitat i, com veurem més endavant, reconeix la necessitat de poder-se expressar i la necessitat de l'existència d'espais de caràcter públic on l'expressió ciutadana pugui fer-se visible.

18.3.2 Un espai per a altres formes d'expressió

L'espai públic, en tant que públic, també és utilitzat com a espai d'expressió a partir d'altres fórmules diferents a la manifestació.

L'espai públic és un espai on tota la ciutadania hi pot accedir. Per tant, allò que es mostri, que s'exhibeixi o que s'expressi en l'espai públic és quelcom que pot ser observat pel conjunt de la ciutadania. Així, és habitual que l'espai públic sigui utilitzat com a espai on transmetre missatges al conjunt de la ciutadania, com a espai on un individu o un col·lectiu pot expressar-se vers la ciutat arribant a tot ciutadà o ciutadana que lliurement circuli per aquell espai.

En aquest sentit, l'espai públic és utilitzat tant des de lògiques d'expressió artística com des de lògiques d'expressió política o reivindicativa. Els *graffitis* són un exemple clar de l'ús de l'espai públic com a espai d'expressió vers el públic, però n'hi ha d'altres. La cita que es mostra a continuació exemplifica com des del món associatiu l'espai públic també pot ser utilitzat amb determinades formes d'expressió artística. És el cas d'una entrevistada membre d'una associació artística que els caps de setmana utilitzen un espai públic determinat per mostrar les seves obres.

"De pintors (utilitzant l'espai públic) en som molts. Ara, som uns 10, però com no és obligatori, un dia bé un, un dia altre..". (dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

El cas dels *graffitis* ha esdevingut en algunes ocasions un ús conflictiu de l'espai públic com a espai d'expressió, doncs entren en contradicció la voluntat d'un col·lectiu per expressar-se artísticament en l'espai públic i la voluntat d'altres ciutadans i ciutadanes que reclamen el seu dret a gaudir d'un espai públic net i lliure de pintades.

Els espais públics també són utilitzats com a espais d'expressió política o espais de convocatòria. En aquests casos el missatge no és artístic sinó que és clarament polític. Aquest ús de l'espai públic per expressar idees a través de pintades, pancartes o cartells és realitzat tant per entitats socials com pels mateixos partits polítics o els governs a diferents nivells. La següents cites exemplifiquen aquest fet.

"El fet de muntar paradetes a determinats llocs per fer una campanya i explicar a la gent que passa una cosa, per això te'n vas davant del supermercat o davant del mercat, que la gent hi passa contínuament, evidentment. (...) Si vols arribar a gent que no coneixes, els has de trobar a algun lloc o muntar una activitat, penjar cartells a les sortides de les urbanitzacions, i si a la gent li interessa vindran, tampoc és que quan muntem activitats vinguin les masses, però com a mínim omplis una saleta." (home adult i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"Més que pancartes, cartells, pintades poques. Però cartells se'n van fer, es van penjar força sovint. Es va participar en les manifestacions contra la globalització i tot això no es publicava i convocàvem a la gent a través de cartells. No hi ha cap cartellera municipal, només una, ho penjàvem allà i a bústies, papereres per tot el poble. Al principi sí que es va fer alguna empaperada a l'Ajuntament en plan -volem un local ja!- i coses d'aquestes." (noi jove i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

18.3.3 Un espai per al debat popular

L'espai públic també ha estat tradicionalment utilitzat i és utilitzat encara com un espai per al debat popular. A l'antiga Grècia la plaça era el lloc públic de deliberació. Avui, encara en alguns barris o municipis la plaça continua essent un lloc de trobada per al debat públic i popular. És el cas, per exemple, del barri de Bellvitge. En aquest barri de l'Hospitalet la plaça és utilitzada per a celebrar assemblees de veïns i veïnes. Tots els ciutadans són convocats a la plaça per tractar les problemàtiques del barri sota la coordinació de l'Associació de Veïns. Un exemple doncs paradigmàtic de com l'espai públic pot continuar essent un espai polític de deliberació ciutadana. Les dues cites que segueixen, d'un veí i una veïna del barri de Bellvitge, ens expliquen aquest ús de l'espai públic.

“Sí, a la plaça es fan manifestacions i es convoquen actes i assemblees. Quan hi ha algun problema concret es convoca la gent. O ho fan fora a la plaça o en algun recinte de l’Ajuntament. Hi va bastant gent, jo hi he anat poquetes vegades, pel tema del baixador, ja fa anys, 4 o 5... Només hi vaig a escoltar... moltes vegades són merament informatives... algun cop també he signat algun manifest... Crec que el que fan és útil.” (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

“Claro, en las manifestaciones, en un sitio así te atienden más. Claro, son para hacer de todo, hablar, reunirse, para pedir cosas... nos hemos reunido con la Asociación de Vecinos que tiene la sede arriba, en el mercado de Bellvitge, en la misma plaza si hay sitio. Tienen un local pero si los altavoces van diciendo –venid todos...- se hace fuera, en la calle, porque todos no cabemos. Dentro se reunirá la Junta, pero los otros fuera porque si no no cabemos. Si hay asambleas que el tema nos perjudica, se hacen en la plaza, muchas veces.” (dona adulta resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

18.3.4 L’espai públic com a espai d’expressió està ben vist

Fins ara s’ha vist com, efectivament, l’espai públic és utilitzat com un espai polític d’expressió, de manifestació, de reivindicació i també d’assemblea. Molts dels entrevistats o entrevistades en algun moment o altre han fet ús de l’espai públic com un espai polític, alguns amb més intensitat i freqüència, especialment els i les entrevistades membres d’alguna associació, i d’altres amb menys intensitat i menys freqüència.

Ara bé, independentment que l’ús de l’espai públic com un espai d’expressió política sigui o no exercit per les persones entrevistades, sí que hi ha una gran coincidència entre totes les persones entrevistades en considerar els espais públics com a necessaris per a un ús polític i aquest ús polític està, en general, ben vist.

Totes les cites que es presenten en aquest apartat responen a l’opinió dels entrevistats i entrevistades sobre el fet que els espais públics siguin utilitzats amb finalitats polítiques o reivindicatives.

Les següents cites mostren el discurs, força generalitzat, d’entendre que els espais públics tinguin un ús polític, doncs són espais de ciutadania, espais de la col·lectivitat i, per tant, té sentit que puguin utilitzar-se amb finalitats de caràcter públic o col·lectiu, i els usos polítics de l’espai públic solen tenir aquest caràcter. Tanmateix, com es mostra a les següents cites, existeix, també de forma generalitzada, la percepció que aquest ús polític dels espais públics ha de ser respectuós amb la resta de la ciutadania, amb la resta d’usuaris i usuàries de l’espai públic i amb el manteniment en bones condicions dels mateixos espais.

"Esta bé perquè és un espai de tots. Mentre es respecti, tot va bé." (home adult resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

"Em sembla bé que es facin servir per manifestacions i no crec que això molesti a ningú, doncs és de tant en tant." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

"Sí, crec que són per això, per poder anar i fer-los servir del que sigui. Per estar, xerrar o el que trobis que en aquell moment et fa falta." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

A més de ser, en general, un ús ben vist dels espais públics, també s'han destacat les potencialitats dels espais públics per a aquest tipus d'activitats i manifestacions. El caràcter públic i urbà d'aquests espais els converteix en indrets idonis per a l'expressió política, la manifestació i la reivindicació d'interessos col·lectius. Les següents cites mostren com són les característiques de l'espai públic el que el fan idoni per a ser un espai d'expressió política.

"Esta bé perquè així es crida més l'atenció que si es fes a un lloc apartat o sense importància a no ser que es tallin carrers". (noi jove resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"Jo ho trobo bé. Així no només et veu la gent que va a la manifestació sinó també altre gent que pot acabar afegint-se a nosaltres per la nostra causa." (noia jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

18.3.5 Expressió política i forma urbana

En l'ús de l'espai públic com a espai d'expressió política també s'han detectat diferències entre els models de teixit urbà compacte i els models d'urbanització dispersa.

A la segona corona metropolitana, el menor nombre d'habitants per nucli urbà i els creixements en urbanització de baixa densitat sense construcció de ciutadania, conjuntament amb una manca d'espais públics, ha conduït a que l'ús de l'espai públic com a espai d'expressió política sigui més reduït i es limiti a moments molt puntuals, tal i com es desprèn de la següent cita.

"Alella és molt petit i té pocs espais públics sense tampoc molta gent. Estan plens quan fan una fira, com la de restauració, aleshores hi va molta gent, té un bon aforo però de normal...no hi ha gaire." (dona adulta resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

Pel què fa als actes reivindicatius i les manifestacions, el poder de convocatòria i la freqüència d'ús dels espais públics per aquesta finalitat als municipis de la segona corona metropolitana és molt menor que al centre de la Regió Metropolitana de Barcelona o als subcentres. L'element de centralitat que posseeixen aquestes ciutats, especialment Barcelona, les converteixen també en escenaris d'expressió col·lectiva amb gran capacitat de convocatòria i gran difusió de moltes de les reivindicacions de caràcter supralocal.

La cita que segueix mostra clarament com la centralitat és un element important per aquests tipus de mobilitzacions. La cita és només un exemple dels nombrosos casos detectats entre les persones entrevistades de municipis de la segona corona metropolitana que, a l'hora de mobilitzar-se, no ho fan en el seu municipi de residència sinó que es desplacen fins als municipis de centralitat de la Regió Metropolitana de Barcelona, ja sigui el centre de la regió o els subcentres de la segona corona metropolitana.

"He anat a les manifestacions de Barcelona. A les del 11 de setembre hi vaig bastant sovint,... a la de la guerra també hi vaig anar i a les de l'ensenyança, que sempre estem tenint problemes amb les lleis. Sempre acabes ocupant espai públic." (noia jove resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

Als municipis de la segona corona metropolitana és menys habitual que l'espai públic s'utilitzi com a espai de manifestació i reivindicació. Quan les mobilitzacions són de caràcter supralocal la capacitat de convocatòria dels territoris amb certa centralitat és molt major, mentre que els casos de mobilització en l'espai públic per temàtiques d'àmbit local solen ser esporàdics. La baixa densitat i la poca població absoluta d'aquests municipis explica, en part, la poca capacitat de convocatòria d'aquest tipus de mobilitzacions en els municipis de la segona corona metropolitana. Una explicació, tanmateix, que es complementa amb la manca de compromís cívic i de implicació a la vida pública dels ciutadans i ciutadanes de les zones d'urbanització dispersa i la menor tradició reivindicativa de la població tradicional d'aquests municipis. Com mostra la següent cita, l'ambient del poble i l'ambient de la ciutat és en aquest aspecte ben diferent.

"Hi fan de tot, com que és molt gran. L'ambient aquest el trobaria a faltar en un poble." (home gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

Tot plegat fa que, tal i com mostra la cita següent, l'ús de l'espai públic com a espai d'expressió política als municipis de la segona corona metropolitana es limiti a les activitats festives i reivindicatives que, sens dubte i tal i com ja he mencionat anteriorment, tenen la propietat de fer participar de la comunitat.

"No és que s'utilitzin gaire... sinó hi ha activitats. El d'aquí baix no ha vist mai ningú, però altres sí que s'utilitzen. Suposo que els de l'Ajuntament o l'església suposo que també, gent jove...o per la Festa Major, esporàdicament." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

18.4 A tall de resum

Exposats els resultats empírics en relació a les hipòtesis de treball plantejades en el marc de la dimensió política de la sostenibilitat es pot concloure que:

- ▶ Els espais públics són espais relacionals en els quals hi tenen lloc converses sobre problemes d'àmbit públic. El fet que el tret comú entre els usuaris/es d'un espai sigui la pertinença a una comunitat facilita que els temes de conversa girin entorn les problemàtiques de la comunitat. Tanmateix, existeix en la societat actual un discurs força estès basat en el rebuig a tot allò que té a veure amb la política, especialment entre la població jove i no associada.
- ▶ El millor escenari per a la sostenibilitat política i per a la sostenibilitat social és aquell escenari en el qual en l'espai públic hi coincideixen usuaris/es de gran pluralitat i que a la vegada han generat una situació d'elevada confiança entre ells/elles.
- ▶ Els espais públics són espais de ciutadania, espais on els membres d'una comunitat interaccionen de forma lliure i igual. L'exercici de la ciutadania fomenta la implicació del ciutadà/na amb la seva comunitat.
- ▶ L'espai públic també és un espai polític en la mesura que permet que la ciutadania pugui expressar-s'hi. L'espai públic possibilita l'expressió política visible i pública i, per tant, és un espai de manifestació, de reivindicació i de visualització d'opinions. Tanmateix, a la segona corona metropolitana, el menor nombre d'habitants per nucli urbà i els creixements en urbanització dispersa sense construcció de ciutadania, conjuntament amb la manca d'espais públics, ha conduït a que l'ús de l'espai públic com a espai d'expressió i manifestació sigui molt limitat.

19 SOSTENIBILITAT ECONÒMICA

Finalment, un cop analitzades les dimensions ambiental, social i política de l'espai públic urbà entraré ara en l'anàlisi de la darrera de les dimensions de la sostenibilitat, la dimensió econòmica, i ho faré intentant respondre a les dues hipòtesis de treball plantejades per aquesta dimensió. Recordem-les:

- p) L'espai públic seria sovint un element de revalorització de la ciutat o d'alguna de les seves parts, essent utilitzat per monumentalitzar la ciutat i crear noves centralitats.
- q) L'espai públic a la ciutat compacta acostumaria a potenciar la diversitat i la barreja d'usos, entre els quals caldria destacar els usos comercials, d'oficines i turístics que potencien l'activitat econòmica de la ciutat. A la urbanització dispersa, en canvi, els espais públics es vincularien o bé a les zones residencials o bé als centres comercials en què l'espai es privatitza i pot esdevenir exclouent.

En el cas de la sostenibilitat econòmica dels espais públics de la Regió Metropolitana de Barcelona, entenc que seran econòmicament sostenibles si contribueixen al desenvolupament econòmic de la societat. En aquest sentit, els espais públics urbans poden contribuir al desenvolupament econòmic d'un territori bé si el revaloritzen econòmicament o bé si contribueixen al bon funcionament de les activitats econòmiques que es puguin desenvolupar al seu voltant. Aquestes dues dimensions de la sostenibilitat econòmica dels espais públics urbans són les que he recollit en les dues hipòtesis de treball i són les que estructuraran aquest capítol en dos grans apartats: un dedicat a la revalorització econòmica a través dels espais públics i l'altre dedicat a les activitats econòmiques vinculades als espais públics.

Serà en la propera part de la tesi que, integrant les diferents dimensions de la sostenibilitat, entraré a qüestionar fins a quin punt aquests elements de sostenibilitat econòmica són o no social i políticament sostenibles. És a dir, fins a quin punt a través del foment de determinats models de desenvolupament econòmic vinculant als espais públics es generen guanyadors i perdedors, amb una situació de desigualtat social, i fins a quin punt determinades concepcions econòmiques de l'espai públic són contràries o no al paper relacional dels espais públics i la seva capacitat per generar capital social i implicar a la ciutadania en els afers de la comunitat.

19.1 L'espai públic com a element revaloritzador

Que l'espai públic de qualitat revaloritza econòmicament un entorn urbà és un fet que ja ha estat estudiat, tal i com demostra Bengochea (2003) amb el seu estudi de preus hedònics. És a dir, que la proximitat a un espai públic queda reflectida en el preu de l'habitatge, o el que és el mateix, existeix una major demanda d'habitatges propers als espais públics i aquesta major demanda produeix un increment del preu dels pisos.

Per tant, des d'un punt de vista estrictament econòmic, la presència d'espais públics afegeix valor al sòl. Així, la construcció d'un espai públic genera un creixement econòmic (mesurat en Producte Interior Brut) molt superior al cost de producció de l'espai, ja que es genera un valor afegit al sòl del voltant d'aquell espai.

Com s'ha mostrat en apartats anteriors, l'espai públic és percebut com un element que millora la qualitat de vida dels ciutadans i ciutadanes. D'aquesta millor qualitat de vida se'n deriva una major demanda per viure a prop d'espais públics urbans, tal i com mostra Ward (2002), i és aquesta major demanda per viure a prop dels espais públics allò que els converteix en espais revaloritzadors.

Evidentment no qualsevol espai públic revaloritza un entorn urbà, sinó que aquest fenomen es produeix quan es tracta d'espais públics de qualitat i no conflictius. La següent cita mostra aquest desig de voler tenir espais públics propers:

"La gent que agafa casa li agrada que n'hi hagi algun d'immediat. La gent vol saber què s'hi fa. Un bosc, el verd, públic, parc o plaça, revaloritza molt el terreny." (home gran resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

Igualment, les següents cites mostren com les persones entrevistades perceben que determinades intervencions urbanes en matèria de creació o millora d'espais públics urbans han revaloritzat el seu barri:

"El barri s'ha anat deteriorant i ara intenten recuperar-lo. Ha estat 10 o 8 anys abandonat i els establiments tancaven... i ara estan arreglant-ho tot, (...) tot s'està revifant. (...) No sé ni preus ni res però a nivell de canviar l'aspecte del barri sí que s'ha notat. Han tirat molts edificis que estaven en condicions molt penoses i han construït de nous, que no són luxosos però són nous." (home adult resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"A nivell econòmic, per la zona, sí, és un centre d'oci, però també de qualitat. Si hi ha un parc immens serà més fàcil que la gent faci camí per allà i no per una altra banda." (home adult resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

Hi ha determinats espais públics que, en tant que milloren la qualitat urbana del barri, acaben adquirint un cert nom i poder viure al seu voltant esdevé un privilegi:

"Alguns espais públics poden fer el barri més conegut, sí. Per exemple, el parc de l'Espanya Industrial és un parc que marca, per les característiques del parc que s'hi ha fet, per fer trobades, concerts... La Plaça del Sol de Gràcia, per exemple." (dona adulta resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

Així mateix, determinats espais públics han estat capaços de crear centralitats urbanes. Aquesta centralitat també repercuteix sobre el valor del sòl. La següent cita ho exemplifica pel cas de Sant Just:

"El centre del poble s'ha mogut. Quan no hi havia l'Illa, només el Walden aïllat, i tota la resta era solar abandonat, hi havia hagut antigament la cimitera Samsung de la que n'ha quedat únicament la xemeneia... el Walden quedava absolutament deslligat. I des que han fet tots aquests blocs de pisos en aquesta zona, formant l'Illa Walden, el centre del poble ha passat del casc antic a aquí, perquè és on hi ha més moviment de gent i l'han fet també més atractiu." (home adult i associat resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

En aquest sentit, molts espais públics, sobretot de Barcelona, el que busquen és monumentalitzar la ciutat de portes enfora per atreure inversions i turisme. En aquests casos la revalorització econòmica no es produeix en l'àmbit de l'habitatge sinó en l'àmbit de la producció terciària, doncs grans empreses opten per ubicar la seva seu i les seves oficines en zones urbanísticament revalorades que han esdevingut zones de centralitat. En aquesta línia hi hauria projectes com el del Fòrum i Diagonal Mar, el de l'anomenat districte 22@ o el del Port Olímpic.

No obstant, en el cas dels espais públics de la urbanització dispersa vinculats a les zones residencials, difícilment poden generar centralitat urbana, doncs la pròpia segregació funcional característica de la urbanització dispersa impossibilita la creació de centralitats en les àrees residencials de baixa densitat. Tanmateix, a la segona corona metropolitana de Barcelona, tal i com veurem properament, la centralitat es crea de forma dispersa a través de grans centres comercials de consum i d'oci, aïllats de la resta de funcions pròpies de la ciutat.

Tot i això, no totes les intervencions de millora urbana a través de l'espai públic urbà són ben vistes. Com afirmen autors com Harvey (1998b) o Smith (1996), quan la millora de la qualitat de vida d'un barri va associada a un increment del valor del sòl s'acaba produint un procés de gentrificació en què les classes més populars d'un barri es veuen excloses del mateix per aquest increment de valor. Així, tal i com mostra la següent cita pel cas de la Rambla del Raval, la contribució dels espais públics al

desenvolupament econòmic a través de la revalorització urbana pot tenir importants conseqüències en termes de sostenibilitat social. Cal doncs que ens preguntem a qui beneficia i a qui perjudica aquesta revalorització urbana per avaluar-ne la seva sostenibilitat de forma integrada.

"Sincerament crec que no millora la qualitat de vida del barri. La gent del barri de tota la vida continua vivint on vivia. La d'aquell tros, els carrers que van a parar allà, totes les perpendiculars a la Rambla del Raval continuen igual de bruts, de malament, i la gent allà hi va a fer de tot. I la gent del barri no n'està tant i tant contenta... He pogut parlar d'aquest tema. Queda molt maco però els problemes del barri hi continuen sent. Sí, una rambla nova, i dóna la sensació que esta súper net però aquell tros de carrer comparat amb la resta del Raval." (noia jove i associada resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

19.2 Els espais de consum

A les zones d'urbanització dispersa, en canvi, s'ha produït una forta segregació funcional. Els espais públics vinculats a zones residencials tenen un ús de molt baixa intensitat i molt homogeni, mentre que les zones comercials es localitzen de forma dispersa i segregada en grans centres basats exclusivament en el consum.

En aquest apartat intentaré aprofundir en el paper dels espais públics de la RMB en relació a les activitats econòmiques que hi estan directament vinculades. Ho faré en tres grans blocs: en un primer bloc parlaré del paper del turisme com a activitat econòmica vinculada als espais públics d'una ciutat, en un segon bloc em referiré a aquells espais que, essent espais públics, tenen determinades activitats de consum que hi estan vinculades i, finalment, en un darrer bloc em centraré en aquells espais que estan directament pensats per al consum.

19.2.1 Espais que fomenten el turisme o espais perjudicats pel turisme?

Determinats espais públics urbans poden esdevenir elements de monumentalitat d'una ciutat, elements amb una forta càrrega simbòlica que actuïn com a atractors de visitants. Quan això succeeix, els espais públics esdevenen espais turístics, ja sigui a escala internacional o escala metropolitana, doncs molts ciutadans de la segona corona metropolitana actuen de visitants de determinats espais públics de centralitat durant el seu temps de lleure.

El cas és que quan els espais públics tenen aquest valor com a espais atractors de visitants contribueixen al desenvolupament econòmic de la ciutat o del barri al qual pertanyen, doncs els

visitants acostumen a fer una despesa econòmica a la ciutat o al mateix entorn dels espais públics que actuen com a pol atractor.

Actualment, bona part de l'economia de Barcelona es fonamenta en la seva posició internacional com a ciutat turística. Els espais públics de la ciutat i els seus elements de monumentalitat han jugat un paper clau per a situar Barcelona en la posició que ocupa actualment a nivell turístic. Des del punt de vista del desenvolupament econòmic, els espais públics de Barcelona han contribuït decisivament a l'èxit econòmic del model de desenvolupament basat en el turisme. La següent cita mostra, pel cas del mercat de Santa Caterina, com la remodelació i la monumentalització d'un espai el converteix en espai turístic, contribuint al desenvolupament de determinades activitats econòmiques vinculades al turisme:

"Hi ha molta gent que va només a visitar-lo, estrangers. El Miralles té cert nom i la seva dona, han fet coses a l'estranger, i mereix la pena, aviat estarà dins una guia turística." (home adult resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

Ara bé, aquest model també té les seves conseqüències en l'espai públic, doncs és fruit d'aquest model que els espais públics reben una gran quantitat d'usuaris temporals i variables que han de compartir l'espai amb els ciutadans i ciutadanes de la ciutat i de la regió metropolitana, que també utilitzen els mateixos espais públics. Avui en dia aquest fenomen és motiu de conflicte i cal repensar els beneficis i els perjudicis que aporta el turisme a la ciutat i als seus espais públics, doncs és evident que l'ús dels espais públics de Barcelona ha estat clarament transformat en les darreres dècades amb la conversió de molts espais de ciutat en espais globals enfocats al turisme.

De fet, cal preguntar-se també qui són els beneficiaris d'aquest model econòmic i si determinades remodelacions d'espais públics urbans beneficien a la ciutat, si beneficien als ciutadans i ciutadanes que resideixen al barri on es du a terme una intervenció d'aquest tipus o si únicament beneficia als propietaris de determinats negocis vinculats al turisme.

La monumentalització d'espais públics o la conversió de determinats espais en espais atractors per als visitants no és una propietat exclusiva de la ciutat de Barcelona, si bé és cert que a la resta de la regió metropolitana l'atractiu que poden tenir els espais públics difícilment anirà més enllà de la pròpia regió metropolitana. De la mateixa manera, aquesta propietat dels espais públics no s'acostuma a donar en els municipis de la segona corona metropolitana. Les següents cites mostren com determinats espais de la primera corona metropolitana han esdevingut atractius per a ser visitats:

"El lateral del río hace tres años que lo habilitaron. Ahora puedes ir hasta la playa de San Adrián por zona de jardín de hierba. Al menos hay más gente que lo usa, y se da a conocer, me consta

que hay gente que viene de fuera para pasear por ahí, hacer esa pequeña actividad lúdica o física, pasear en bicicleta sobre todo.” (home adult i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacta).

“La Rambla de Badalona, que és fenomenal. Ve molta gent de Barcelona a passar el dia.” (home gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

19.2.2 Consum vinculat als espais públics

A banda de l'activitat turística vinculada a la monumentalitat d'una ciutat i els seus espais públics, molts espais públics, bàsicament a la ciutat compacta, porten associades activitats econòmiques vinculades al consum.

En apartats anteriors s'ha vist com la ciutat compacta és un entorn urbà caracteritzat per la barreja d'usos i per la gran varietat en l'oferta de serveis, lleure, oci i comerç. S'ha vist també com els espais públics de la ciutat compacta són espais amb una gran diversitat d'usuaris, un diversitat que, en bona mesura és originada per la barreja d'usos pròpia de la ciutat compacta que converteix els espais públics en espais de pas amb una gran intensitat en el seu ús, fet que no passa a la urbanització dispersa on la baixa densitat i l'ús exclusivament residencial limiten aquest fet.

Des d'un punt de vista econòmic, aquesta diversitat en l'ús de l'espai públic propiciada, en part, per la barreja d'usos, suposa també un gran potencial per a l'activitat econòmica vinculada a l'espai públic. En la mesura que un espai és utilitzat més intensament i per una major diversitat d'usuaris, les activitats econòmiques del sector terciari situades al seu entorn tenen una major potencialitat de consumidors. Es produeix doncs una retroalimentació: la barreja d'usos i l'oferta comercial atrauen una major quantitat i diversitat d'usuaris a la vegada que aquesta major quantitat i diversitat d'usuaris garanteixen el bon funcionament de l'activitat comercial vinculada a l'espai públic.

La següent cita mostra aquesta reciprocitat entre l'ús de l'espai públic i la barreja d'usos, entre els quals hi ha l'ús comercial. Una reciprocitat que, d'altra banda, únicament és possible en un entorn de ciutat compacta.

“En definitiva, la gent vivim en els barris (...) i si tenen vida, hi podem viure i no cal desplaçar-nos gaire perquè aquests barris tenen uns serveis, no només escola i sanitat, sinó una tintoreria, una perruqueria, on anar a comprar el pa o prendre el cafè, si et ve de gust (...). I si a sobre, quan surto de treballar ho tinc a cinc minuts, puc fer molts encàrrecs pel camí, és fantàstic!” (dona adulta i associada resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

Igualment, molts espais públics són utilitzats de forma consumista. Ara bé, en els espais públics urbans, tot i la possibilitat de fer-ne un ús consumista en moltes ocasions, sempre es manté el caràcter relacional dels mateixos i la possibilitat d'accedir-hi lliurement sense consumir. Així, el consum vinculat als espais públics urbans és un element addicional i no intrínsec a la naturalesa de l'espai públic. La següent cita mostra com espais de naturalesa pública són utilitzats de forma consumista.

"Seiem al bar que esta enmig de la plaça i si vaig amb els nens doncs ús de la zona de parc, el sorral i aquestes coses." (noia jove resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

A diferència dels espais de consum, els espais públics no tenen restringit el dret d'admissió i no discriminen en funció del poder adquisitiu, doncs són en sí mateixos espais per a la relació i no per al consum. La seva funció principal no és oferir un bé material a consumir en el mercat sinó que la seva funció és oferir a tota la ciutadania un lloc on trobar-se, relacionar-se i gaudir d'un espai obert per a desenvolupar-hi diferents tipus d'usos.

19.2.3 Espais pensats per al consum

D'altra banda, a part dels espais públics que poden tenir una major o menor vinculació amb determinades activitats econòmiques, en les darreres dècades han proliferat arreu de la RMB grans centres comercials. Espais pensats per al consum però que, en moltes ocasions substitueixen l'ús que la ciutadania tradicionalment ha fet dels espais públics, doncs es converteixen en espais d'oci i/o de trobada planificada, amb la diferència que la naturalesa de l'espai és privada i que la finalitat última sempre està vinculada al consum.

Aquest tipus d'espais són àmpliament utilitzats tant pels residents de la ciutat compacta com pels residents a la urbanització dispersa. Ara bé, en comparació amb els espais de naturalesa pública, tenen una molt menor capacitat per esdevenir espais relacionals. Com mostren les següents cites, a aquests espais de consum s'hi va a consumir i no a relacionar-se:

"A aquests espais hi vaig de compres, no hi vaig per relacionar-me. Hi vaig perquè tinc allà tota una sèrie de.... Hi he anat pel cine, perquè s'han perdut aquells cines més personals com era abans, per comoditat, perquè tinc una sèrie de serveis que estan a tocar, i a un multicine perquè puc escollir en un moment donat si no vaig a veure aquesta vaig a l'altre. Per comoditat. Són diferents, és diferent l'ambient que hi ha. Al cine de barri et trobaves al cinema amb la gent del barri, i ara en canvi vas triant pel·lícula, i ja amb la gent que vols..." (dona adulta resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

"Si tu vas a passejar pel centre, vas a passejar pels carrers i d'una manera diferent que agafar la família, col·locar-la tota al cotxe, agafes el carret i comences a passejar pel centre comercial, en un espai tancat, (...). En els dos llocs et provoca consum, però tancat, amb el carret, encara et provoca més consum! Molta gent, la sortida que fan de cap de setmana, és una sortida tipus això, van a comprar, com si fos l'activitat familiar o de parella, quan una cosa és anar a comprar i l'altra és una activitat familiar, passejar, agafar una bicicleta, a qui li agradi córrer, o anar al cine o una exposició. ." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

" Sí, al Heron City o la Maquinista... però no m'agrada gaire, esta massa aglomerat, tot junt i a mi no m'agrada. Hi passejo però no hi vaig. (Hi va) gent que s'ho vol passar bé i a la vegada vol comprar." (noi jove resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

Els espais de consum, tant a la urbanització dispersa com a la ciutat compacta són espais desvinculats de la comunitat, son espais de masses mancats d'identitat on difícilment la gent es pot conèixer. En aquest sentit, responen perfectament a la lògica del que Augé (1992) batejà com els no-llocs. Les següents cites mostren com, mentre en els barris i els pobles els espais públics són molt relacionals i es genera una major confiança interpersonal, en els espais de consum es produeix tot el contrari, s'hi va a consumir i els usuaris són del tot anònims:

"De totes maneres, quan he deixat d'anar a comprar al poble m'he desvinculat més (...) Anar a comprar et fa saber què passa, perquè la gent en parla. (...) Vaig a comprar perquè m'agrada estar envoltada de gent de poble, conèixer, quan hi ha eleccions discutir de política, què fa l'Ajuntament." (dona adulta resident a un municipi de renda alta i teixit urbà de baixa densitat).

"(Prefereixo l'ambient) d'aquí, perquè (als centre comercials de Montigalà) hi ha massa moviment. La gent no es coneix tant allà, hi ha de tot arreu van venint." (home gran resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

Tot i que els espais de consum també tenen un element relacional, perquè són utilitzats col·lectivament de forma planificada, les possibilitats d'interacció espontània són molt més limitades, els seus usuaris són molt variables i sense cap relació amb l'entorn urbà, són socialment més homogenis i les activitats que s'hi desenvolupen estan molt lligades a l'oferta de consum de l'espai. La següent cita mostra aquesta manca d'espontaneïtat relacional en els espais públics i les limitacions de les activitats que s'hi desenvolupen, sempre vinculades al consum:

"Personalment prefereixo la ciutat, però reconec que a vegades va bé, quan no saps què fer o on anar, sortir allà. (...) Passar l'estona. La gent va molt més a la seva, només hi ha botigues, és un lloc molt consumista, però és més maco passejar per Barcelona, descobrir botigues, exposicions... Allà es va a consumir, cine i dinar. Jo hi vaig i no em relaciono gaire. A vegades quedo amb els amics, però conèixer gent allà no." (noia jove resident a un municipi de renda alta i teixit urbà compacte).

Com deia, els usuaris dels espais de consum són més homogenis que no pas els usuaris d'espais públics urbans. Tal i com ja he citat anteriorment, en els espais de consum l'accés no és lliure sinó que, en tractar-se d'espais privats, està reservat el dret d'admissió i, a més, el fet que els seu ús estigui molt vinculat al consum limita molt la tipologia d'usuaris, doncs les persones sense recursos per a consumir el que s'ofereix en aquests espais ja no els utilitzaran. Les següents cites mostren aquesta major homogeneïtat d'usuaris en els espais de consum:

"A un centre comercial hi va un determinat sector de gent, i no m'agrada, prefereixo anar al carrer de Mar o algun altre tipus de zona comercial que sigui oberta a més gent, edat, i maneres... (...) Això és com segregar la gent, fer un determinat tipus de servei que saps que et vindran un tipus de gent determinada." (dona adulta i associada resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà compacte).

"Estan bé pels joves però l'ambient tampoc m'acaba d'agradar gaire. El tipus de gent que hi va... no sabria com dir-t'ho. Joves i gent d'aquesta típica que va molt a les discoteques i gent dels cotxes tuning-.... Potser a vegades.... Clar, si vas amb molta gent tampoc et pares a pensar en la resta però si som 4 o 5... sí que et sents fora de lloc." (noi jove i associat resident a un municipi de renda baixa i teixit urbà de baixa densitat).

Tot i que els espais de consum són presents tant a la ciutat compacta com a la urbanització dispersa, la diferència es troba en que la ciutat compacta ofereix a la vegada una gran quantitat d'espais públics de lliure accés, mentre que a la urbanització dispersa aquesta oferta és molt més limitada. D'aquesta manera, els residents a la urbanització dispersa, per a les seves activitats d'oci o bé es desplacen fins als espais de centralitat de la regió, o bé utilitzen els espais de consum que concentren una oferta d'oci i consum. Mentre a la ciutat compacta la barreja d'usos permet satisfer totes aquestes necessitats amb proximitat i disposant a la vegada d'espais públics desvinculats del consum, a la urbanització dispersa qualsevol d'aquests usos requereix un desplaçament, amb la qual cosa els espais de consum esdevenen molt funcionals perquè concentren una sèrie d'usos i activitats que no s'ofereixen a les zones residencials de la urbanització dispersa. Lògicament, aquest fet limita l'ús que els residents a la urbanització dispersa fan dels espais públics urbans, doncs deixen d'utilitzar-los en benefici dels espais de consum.

19.3 A tall de resum

Exposats els resultats empírics en relació a les hipòtesis de treball plantejades en el marc de la integració d'escala de la sostenibilitat es pot concloure que:

- ▶ La majoria de les vegades, la presència d'espais públics afegeix valor al sòl, el revaloritza en la mesura que provoca una major demanda de voler habitar-hi a prop.
- ▶ Molts espais públics, sobretot a Barcelona, busquen monumentalitzar la ciutat de portes enfora per convertir-se en una centralitat urbana i atreure inversions revaloritzant l'espai urbà en l'àmbit de la producció terciària. Els cas dels espais públics de la urbanització dispersa difícilment poden generar centralitat urbana.
- ▶ A la segona corona metropolitana la centralitat es crea de forma dispersa a través de grans centres comercials de consum i d'oci, aïllats de la resta de funcions pròpies de la ciutat.
- ▶ Determinats espais públics monumentalitzats poden actuar com a espais atractors de visitants, fomentant el turisme i l'activitat econòmica que hi està vinculada. Tanmateix, aquest model també té les seves conseqüències negatives ja que els espais públics reben una gran quantitat d'usuaris temporals i variables que han de compartir l'espai amb els residents a la ciutat.
- ▶ La barreja d'usos i l'oferta comercial de la ciutat compacta atrau una major quantitat i diversitat d'usuaris a l'espai públic, a la vegada que aquesta major quantitat i diversitat d'usuaris garanteix el bon funcionament de l'activitat econòmica vinculada a l'espai.
- ▶ A diferència dels espais de consum, els espais públics no tenen restringit el dret d'admissió i no discriminen en funció del poder adquisitiu, doncs són en sí mateixos espais per a la relació i no per al consum. Els espais de consum són espais de masses desvinculats de la comunitat i mancats d'identitat col·lectiva. Els seus usuaris, a més, són socialment molt més homogenis que els usuaris dels espais públics.
- ▶ Els espais de consum són àmpliament utilitzats tant pels residents a la ciutat compacta com pels residents a la urbanització dispersa. Ara bé, mentre la ciutat compacta ofereix una gran quantitat d'espais públics de lliure accés, l'oferta de la urbanització dispersa és molt més limitada.

BLOC VI: INTEGRANT LA SOSTENIBILITAT DELS ESPAIS PÚBLICS

En l'anterior bloc s'han contrastat parcialment les hipòtesis de treball a través de diferents metodologies empíriques, unes de quantitatives i unes altres de qualitatives. Ara bé, els resultats exposats en el bloc anterior s'han presentat de forma sectorial en sis capítols: dos fent referència a les diferents escales de la sostenibilitat i quatre referint-se a cadascuna de les quatre dimensions transversals del terme. Tanmateix, la pregunta de recerca d'aquesta tesi i moltes de les hipòtesis de treball pretenen posar en relació tots aquests elements a través d'una anàlisi integrada de la sostenibilitat des de la lògica de l'Ecologia Política. Sense aquesta integració no es respon a la pregunta de recerca de la tesi i moltes de les hipòtesis únicament es contrasten parcialment. L'objectiu d'aquest darrer bloc de la tesi, abans d'entrar en les conclusions, és integrar l'anàlisi de la sostenibilitat dels espais públics urbans de la Regió Metropolitana de Barcelona.

Per tal d'integrar l'anàlisi de la sostenibilitat dels espais públics urbans de la RMB seguiré al llarg d'aquest bloc un fil conductor, reprenent i posant en relació els principals elements que han sorgit dels resultats sectorials tant de l'anàlisi d'escala com de l'anàlisi de les quatre dimensions transversals (ambiental, social, política i econòmica). L'objectiu de l'argument que es desenvolupa en aquest bloc és integrar l'anàlisi de la sostenibilitat dels espais públics urbans fent èmfasi en les dues paradoxes que estan en la base de la pregunta de recerca d'aquesta tesi.

La primera, que he anomenat la paradoxa ambiental, es basa en que els espais públics que es desenvolupen en els nous entorns urbans de baixa densitat segurament tenen un impacte ambiental menor que no pas els espais públics desenvolupats en un entorn en general ambientalment més sostenible com és la ciutat compacta. Són els espais públics de la ciutat compacta els que, tot i tenir un paper naturalitzador més destacat, acostumen a estar constituïts per espècies al·lòctones altament consumidores d'aigua.

I la segona paradoxa, que he anomenat la paradoxa sociopolítica, es basa en que en la societat actual, en què sembla ser que emergeix la necessitat de desenvolupar noves formes de democràcia participativa, s'està avançant cap a un model territorial dispers i de baixa densitat on es redueix la presència relativa d'espais públics i, en conseqüència, disminueix un actiu que pot actuar com a element potenciador de capital social i catalitzador d'aquests processos participatius emergents.

Per iniciar l'argument, i seguint el cos teòric desenvolupat des de l'Ecologia Política (Harvey 1996, Swyngedouw 1997b), indagaré en les relacions de poder que hi ha al darrere dels nous entorns sociourbans produïts a la RMB, fent èmfasi en com les condicions materials i la lògica d'acumulació del sistema capitalista han condicionat les transformacions urbanes de la RMB en les darreres tres dècades.

Seguidament, passaré a analitzar com aquestes transformacions socials i territorials, que han tingut lloc a la RMB i que han desenvolupat diferents estils de vida urbans, han afectat el desenvolupament i les lògiques de funcionament dels espais públics urbans. És a dir, posaré en relació aquestes dinàmiques socials i territorials amb l'evolució i la lògica de funcionament dels espais públics urbans de la RMB.

Assentades aquestes bases, en últims dos capítols entraré a fons en l'anàlisi de les dues paradoxes esmentades: la paradoxa ambiental i la paradoxa sociopolítica dels espais públics de la RMB.

20 QUÈ HI HA AL DARRERE D'AQUEST MODEL?

L'Ecologia Política marxista es basa en que les condicions materials que comprenen els espais urbans serveixen als interessos d'una elit, a expenses dels sectors més marginals de la població (Swyngedouw 1999). Aquestes condicions, a més, no són independents dels processos socials, polítics i econòmics ni de les construccions culturals del que constitueix allò que és urbà i allò que és natural.

És des d'aquesta lògica que en aquesta tesi s'analiza la mobilització i la transformació de la natura i els processos de producció de noves condicions socioambientals. Per a fer-ho, però, cal conèixer bé les transformacions sociourbanes que han tingut lloc a l'àrea d'estudi, la Regió Metropolitana de Barcelona, i entendre les implicacions d'aquestes transformacions sobre els processos ecològics de la regió.

Com s'ha descrit detalladament en el marc teòric i la descripció de l'àmbit d'estudi, a la Regió Metropolitana de Barcelona han tingut lloc, en les darreres tres dècades, una sèrie de transformacions territorials que han donat com a resultat un model d'àmbit regional configurat per diferents teixits urbans. Al centre i als subcentres de la regió s'hi ha mantingut la tipologia tradicional de ciutat compacta i s'han experimentat processos de terciarització i gentrificació. En canvi, la segona corona metropolitana ha rebut una important migració des del centre de la regió a través de la proliferació d'un model de baixa densitat urbana, dispers i altament segregat social i funcionalment, és el model que s'ha anomenat com *urbanització dispersa*.

20.1 Transformacions sociourbanes del capitalisme avançat

Els canvis que han tingut lloc als ambients urbans de la RMB s'han d'entendre en el context d'unes relacions socials, econòmiques i polítiques. El que defenso i el que intentaré argumentar a continuació, sense que aquest sigui l'objectiu principal d'aquesta tesi, és que aquestes transformacions urbanes i territorials han estat induïdes per la lògica de l'acumulació de capital, pròpia del sistema capitalista, a través de tres grans fenòmens:

- ▶ El sistema de producció
- ▶ La revalorització econòmica al centre de la regió
- ▶ El creixement urbanístic

20.1.1 El sistema de producció: postfordisme i globalització

Com s'ha explicat detalladament en el marc teòric d'aquesta tesi, el sistema de producció de les societats occidentals ha experimentat una forta transformació passant del fordisme al postfordisme. Al mateix temps, i en sintonia amb aquesta transformació, s'ha produït una intensificació de la globalització econòmica sota les bases d'un sistema capitalista avançat de caire neoliberal. Tots dos fenòmens han contribuït de forma decisiva en les transformacions territorials que han tingut lloc recentment a la RMB.

El sistema de producció postfordista ha tingut dues grans conseqüències geogràfiques a la RMB. La primera és que, a diferència del sistema fordista de producció en cadena, es tracta d'un sistema altament diversificat, especialitzat i fragmentat tant a nivell empresarial com a nivell laboral, i amb una estructura financera desvinculada de l'estructura productiva (Lash i Urry 1987). Aquesta lògica de producció del capitalisme avançat explica que les fàbriques hagin fragmentat la seva producció territorialment, cercant els indrets adequats per a la producció de cadascun dels elements del producte final sota la lògica de reducció de costos. Amb les facilitats proporcionades pel sistema de comunicacions de la RMB i pressionades per la creixent terciarització del centre de la regió, les fàbriques han traslladat la seva producció a la primera i la segona corona metropolitana, dispersant pel territori el sistema productiu.

Darrere aquest fenomen hi ha l'increment del preu del sòl al centre de la regió i el menor preu del sòl de la perifèria. Les possibilitats de fragmentació i dispersió territorial s'obtenen amb el sistema de producció postfordista i les noves xarxes de comunicació de la RMB que, no només permeten el transport de mercaderies sinó que també permeten que la mà d'obra pugui desplaçar-se des de qualsevol lloc de la regió fins a la nova localització dels centres de producció. En definitiva, i com diu Harvey (2003), el sistema de producció del capitalisme avançat està produint a la RMB l'espai geogràfic que li és més convenient.

Responent a les mateixes dinàmiques, el centre de la RMB ha estat terciaritzat i ha esdevingut un indret atractor a nivell global per a la localització de les estructures financeres de les grans multinacionals. De nou, la lògica d'acumulació capitalista produeix l'espai geogràfic de la RMB, generant al centre de la regió espais urbans atractius per a la localització de grans interessos financers, gentrificant la ciutat a la vegada que és monumentalitzada per a esdevenir un indret atractor.

Al mateix temps, i amb la permisivitat oferta pel procés neoliberal de globalització, moltes fàbriques actualment s'estan deslocalitzant i marxen de Catalunya cercant altres països on poder desenvolupar el seu procés productiu amb menors costos.

La segona de les conseqüències geogràfiques derivades del sistema de producció postfordista és que, associat a aquest sistema de producció, hi ha un canvi en la concepció de l'individu. Aquest passa a ser concebut com a un consumidor heterogeni. La societat es converteix en una societat d'un consum de masses diversificat, de tal manera que els individus es diferencien els uns dels altres en base al seu consum (Bauman 2001, Zukin 1997). És sota aquesta lògica que pren força el comportament individual en base al consum d'una sèrie de béns que condicionen, a través dels estils de vida urbans, els entorns socioambientals que s'han generat a la RMB (Wynne i O'Connor 1998).

Així, la proliferació dels habitatges unifamiliars, especialment els de les urbanitzacions d'elit, però també els de rendes baixes, pot explicar-se en bona mesura per la concepció d'aquesta tipologia d'habitatge com un bé que busca la diferenciació però que finalment acaba construint un paisatge banal. Més endavant aprofundiré en aquest aspecte.

Igualment, també és sota la lògica d'una societat consumista que proliferen els espais de consum descrits en el bloc anterior d'aquesta tesi. Els grans centres de consum que han proliferat de forma dispersa pel territori de la RMB també s'expliquen des de la lògica d'un capitalisme avançat basat en el consum diversificat de masses i en l'acumulació de capital. Els centres comercials, doncs, són una clara expressió geogràfica de les característiques del capitalisme postfordista.

Com he esmentat abans, actualment la divisió del treball, la producció i el consum s'organitzen sota una lògica planetària i, òbviament, aquest fet també determina l'espai geogràfic produït a la RMB. Així, la creació de centralitats i la construcció d'entorns urbans atractors de capital no estan pensades per les empreses nacionals sinó que adquireixen una lògica clarament multinacional. Al mateix temps, la deslocalització de la producció altera la construcció geogràfica de la RMB i dels seus municipis però ho fa sota unes dinàmiques a escala planetària. Igualment les lògiques de consum desenvolupades a través de grans centres comercials que ocupen de forma dispersa el territori de la RMB no responen únicament als interessos del capitalisme nacional sinó que sovint responen als interessos d'un capitalisme global.

20.1.2 La revalorització econòmica al centre de la regió

Una de les conseqüències geogràfiques més importants a la RMB derivades de la lògica d'acumulació del capitalisme avançat ha estat el procés de revalorització econòmica del centre de la regió. Un procés que està derivant en l'elitització d'algunes zones de la conurbació de Barcelona.

A través de les transformacions urbanes que estan tenint lloc al centre de la RMB el que es busca és atraure inversions, monumentalitzar la ciutat per atraure turisme o, simplement, incrementar el valor del sòl a través d'aquestes millores urbanes. Lògicament els principals beneficiaris d'aquest tipus d'intervencions urbanes no són els residents a la ciutat sinó els propietaris del sòl i les promotores urbanístiques que promouen aquesta revalorització per a incrementar el seu benefici privat.

El cas és que aquest fenomen s'està donant a la RMB, doncs el preu del sòl al centre de la regió ha patit un clar creixement exponencial en les darreres dècades. És evident que hi ha hagut una revalorització econòmica del sòl del centre de la RMB provocada pels canvis urbans que en ell hi han tingut lloc: les millores urbanes, la terciarització, la conversió del centre de la RMB en un pol atractor de capital global i d'activitat turística, etc. Tots aquests elements de transformació urbana han produït una revalorització econòmica del sòl.

Com he explicat en la descripció de l'àmbit d'estudi, aquesta revalorització econòmica del centre de la regió és un dels principals elements que han provocat l'expulsió de bona part dels habitants de la ciutat, especialment parelles joves, que no poden fer front als actuals preus de l'habitatge del centre de la regió.

Per tant, la revalorització econòmica del centre de la regió, produïda des de la lògica d'acumulació capitalista, està produint un espai urbà molt específic, monumentalitzat i terciaritzat. Però, al mateix temps, està provocant la dispersió territorial a la segona metropolitana que acull els sectors de població exclosos de la ciutat pel preu de l'habitatge. Fruit d'aquestes dinàmiques hi ha una part important de la població que, obligada a abandonar la ciutat, s'ha trobat exclosa de l'estructura d'oportunitats que fins ara els oferia la ciutat i han migrat a la perifèria de la RMB on, tal i com s'ha vist anteriorment, l'estructura d'oportunitats és molt més limitada.

20.1.3 El creixement urbanístic: interès econòmic i voluntat política

Finalment, el tercer fenomen que explica les transformacions urbanes i territorials de la RMB és el fet que l'habitatge s'ha convertit en els darrers anys en la inversió més rendible, per sobre de la borsa.

Aquest fet, ha originat que l'habitatge s'hagi convertit en el principal destí del capital dels inversors, fet que ha alimentat la producció d'habitatges. A la vegada, aquest increment de la demanda ha provocat uns increments de preus desproporcionats que retroalimenten el fenomen fent aquest tipus d'inversió cada cop més rendible i, per tant, convertint-se en un atractiu cada cop major per als inversors; i així de forma continuada.

Aquest fet, sens dubte, ha condicionat i està condicionant la producció geogràfica de l'espai urbà de la RMB, doncs és aquest fenomen el que ha alimentat el creixement urbanístic exponencial que ha tingut lloc en les darreres dècades a la RMB. Un creixement que ha seguit els paràmetres de la disponibilitat d'espai. És a dir, que s'ha anat desenvolupant en aquells indrets on hi havia disponibilitat d'espai per urbanitzar, fet que ha convertit a la segona corona metropolitana en el principal territori receptor d'aquest creixement urbanístic.

D'altra banda, aquest creixement urbà que ha tingut lloc a la segona corona metropolitana s'ha produït amb la permisivitat dels governs locals i nacionals que han permès que la producció urbana es desenvolupés des de la lògica de la demanda de sòl i no des de la lògica de l'oferta. És a dir, que s'ha intervingut molt poc en controlar l'oferta de sòl disponible per a edificar, de tal manera que s'ha pogut urbanitzar responnent a una demanda creixent produïda per l'interès de l'acumulació de capital.

Igualment, des dels governs nacionals tampoc s'han promogut polítiques clares per a controlar l'increment del preu de l'habitatge que, en definitiva, és el que ha modelat el territori de la RMB. És el fort increment del preu de l'habitatge el que ha convertit l'habitatge en inversió, el que ha provocat l'expansió urbana a la perifèria de la RMB i el que ha originat l'expulsió demogràfica de determinades classes socials des del centre cap a la perifèria. En aquest sentit, l'escàs control polític sobre les dinàmiques del mercat ha permès que l'actual entorn sociourbà produït a la RMB respongui, bàsicament, a les lògiques privades d'acumulació de capital en benefici dels interessos d'una elit, perjudicant al mateix temps els sectors més marginals de la població.

Darrere aquest fenomen hi ha diversos elements com són la manca d'un planejament supramunicipal pel conjunt de la RMB o les limitacions financeres dels governs locals que, reiteradament, han recorregut als beneficis derivats de les llicències urbanístiques i les requalificacions per a poder finançar la seva acció política.

En definitiva doncs, es pot afirmar que, si bé és clar que al darrere del model territorial de la RMB hi ha la lògica del sistema capitalista avançat, també hi ha una part important de responsabilitat política dels governs locals i nacionals que, per acció o omissió, han permès i fomentat l'actual model territorial.

20.2 Necessitats específiques, geografies banals

Com afirma Muñoz (2003), la urbanització dispersa i la tematització dels centres de les ciutats són construccions urbanes banals, mancades de personalitat, desvinculades de l'especificitat de l'indret. Es tracta de morfologies urbanes que es repeteixen arreu independentment de l'indret geogràfic on són produïdes.

Al mateix temps, però, tal i com s'ha vist en el marc teòric d'aquesta tesi, la societat postmoderna és una societat complexa, diversa i heterogènia plena d'incerteses i especificitats. Com és que la resposta urbana a les necessitats específiques de la societat actual és una resposta banal basada en l'homogeneïtzació d'allò que és urbà?

Com diu David Harvey (2003) i com s'ha argumentat en capítols anteriors, en el capitalisme avançat la geografia és produïda pels interessos del capital. Des d'aquesta lògica es pot entendre que és el capital qui produeix paisatges banals, idèntics arreu del planeta. És el capital el que produeix espais tematitzats sota la lògica de la disneyficació de la ciutat. I també és el capital el que ha urbanitzat la segona corona metropolitana amb una morfologia de baixa densitat independent de l'espai geogràfic on s'ha ubicat.

En canvi, l'especificitat de la societat postmoderna no es produeix sobre el capital que cada cop es concentra en menys mans, sinó que es produeix sobre els individus d'aquesta societat que han experimentat un procés d'individualització a través del qual s'han creat unes necessitats molt específiques de cada individu i de cada territori.

Per tant, mentre el capital produeix geografies banals i homogènies, les persones s'individualitzen i apareixen necessitats socials específiques.

En aquesta configuració d'interessos privats i interessos socials hi juga un paper clau el fet que, en una societat estructurada a través del consum (Zukin 1997) determinades formes urbanes són interpretades com béns posicionals (Hirsch 1980). Aquest element és el que converteix en atractiu el

fet de viure en una casa unifamiliar aïllada o adossada. És l'estil de vida de la urbanització dispersa el que és percebut com un bé posicional.

Tanmateix, l'estil de vida de la urbanització dispersa ha deixat de ser un estil exclusiu de determinades classes socials i ha passat a ser un estil de vida banalitzat i generalitzat. Ara bé, independentment de les possibilitats d'accés per part de la població a aquest tipus d'estil de vida, ha esdevingut un estil de vida capaç d'estructurar la societat a través del consum de determinats béns associats.

És evident que els residents a les zones elitistes d'urbanització dispersa adquireixen habitatges unifamiliars grans com un bé distintiu d'un determinat estatus social. Ara bé, també molts residents a les zones de baixa densitat urbana i rendes mitges-baixes adquireixen aquest tipus d'habitatges per l'estatus social que s'obté a través d'aquest tipus de consum, basant-se en determinades propietats de l'estil de vida associat a aquest entorn sociourbà: més tranquil·litat, més espai privat, més seguretat, més homogeneïtat social, menys incerteses, etc.

Així, en aquest darrer cas, molts dels residents a aquests entorns urbans han fugit de la ciutat compacta expulsats per la dinàmica dels preus, però ho han fet convençuts d'anar a viure a un entorn urbà més favorable. En general, doncs, els residents a l'entorn urbà de baixa densitat, siguin de renda alta o de renda baixa, acostumen a estar contents i convençuts de l'estil de vida que han escollit, fins i tot aquells casos que reconeixen que han fugit de la ciutat per qüestions econòmiques.

Al mateix temps, com s'ha explicat anteriorment, l'homogeneïtat social, la segregació funcional i l'aïllament d'aquests entorns sociourbans ofereix als seus residents una major seguretat i una major tranquil·litat (Muñoz 2003). És per aquest motiu que l'estil de vida de la urbanització dispersa és utilitzat pels seus residents com un refugi enfront les incerteses, els riscos i la complexitat de la societat postmoderna. Elements, tots ells, que queden ocults a la urbanització dispersa i, en canvi, es fan explícits a la ciutat compacta.

A la vegada, el capital gentrifica els centres de la ciutats i els fa atractius per a inversors, turistes que busquen ciutats espectacle tematitzades i classes benestants que es posicionen a la societat a través de l'estatus de residir en centres gentrificats.

Tot plegat fa que el capital aprofiti molt bé les oportunitats d'una societat postmoderna. Gentrificant el centre atrau més capital i expulsa les classes populars, a la vegada que els ofereix a la perifèria un atractiu estil de vida a un preu assequible. Un estil de vida que, al mateix temps, permetrà als nous territoriants aïllar-se de les incerteses i els riscos de la societat actual. D'aquesta manera, les

necessitats específiques i individualitzades són paliades, que no solucionades, a la vegada que es continua urbanitzant i es continuen revaloritzant determinats espais urbans, és a dir, a la vegada que es continua acumulant capital per part d'uns poders econòmics que controlen la producció i l'ús de l'espai.

21 SOCIETAT, TERRITORI I ESPAIS PÚBLICS

Un cop analitzats els elements que hi ha al darrere del model sociurbà que s'ha desenvolupat en les darreres dècades a la Regió Metropolitana de Barcelona, entraré ara a posar en relació aquestes dinàmiques socials i territorials amb els espais públics urbans de la RMB.

Es tracta d'integrar les diferents escales que han condicionat l'evolució dels espais públics urbans a la RMB. És a dir, veure com les dinàmiques socials i territorials que, com s'ha vist responen a lògiques globals i regionals, afecten a l'evolució d'espais urbans de caràcter local com són els espais públics urbans. I, a la vegada, veure si hi ha altres elements de caràcter local que també condicionen aquesta evolució recent dels espais públics urbans.

La integració, doncs, es produeix a nivell de diferents escales (global, regional i local) en tant que les dinàmiques socials i territorials responen a processos globals però afecten a espais locals. En aquesta transició del global al local, però, hi ha també unes dinàmiques regionals que expliquen les característiques clarament diferenciades dels diversos entorns sociurbans de la RMB. Uns entorns sociurbans que produeixen estils de vida diferenciats. Com es veurà, tots aquests elements de caràcter regional (els diferents entorns sociurbans i els diferents estils de vida urbans) determinen les característiques dels espais públics urbans.

Així doncs, en aquest capítol s'analitza com les transformacions socials i territorials que han tingut lloc a la RMB i que han desenvolupat diferents estils de vida urbans han afectat el desenvolupament dels espais públics urbans. Es veurà com les característiques del model urbà i els seus estils de vida associats estan vinculats a les dinàmiques dels espais públics urbans de la regió.

Ara bé, també hi ha altres factors de caràcter local que influeixen en l'evolució dels espais públics a la RMB (Gomà 1997). Alguns elements són de caràcter estructural, com és el cas de la mida del municipi i del color polític dels governs locals, que són integrats en aquest capítol. Altres elements, que no són tractats en aquest capítol perquè requeririen un treball empíric molt més acurat, responen a lògiques més específiques de territoris i comunitats concretes. És a dir que, tot i identificar dinàmiques globals i regionals a nivell macro que condicionen el funcionament dels espais públics de caràcter local, també és cert que existeixen lògiques específiques, pròpies de determinats territoris o comunitats, que són capaces de donar respostes diferents a les necessitats específiques de la societat actual.

Així, existirien règims locals en què la conjunció del mercat i el sistema productiu, les xarxes relacionals i les dinàmiques institucionals; oferirien respostes específiques, també des de l'espai públic urbà, a les pressions globals i regionals de les dinàmiques socioterritorials explicades en el capítol anterior. En aquest sentit, els casos d'alguns barris com Trinitat Nova o Torre Baró que han desenvolupat Plans Comunitaris d'especial rellevància, podrien ser exemples clars de com des de règims locals específics es contraresten els efectes de les pressions socioterritorials produïdes a escales superiors.

21.1 Del compacte al dispers: la privatització de l'espai

Els dos indicadors que he utilitzat per mesurar la superfície relativa de jardins (percentatge de superfície enjardinada respecte la superfície de Sòl Urbà, i superfície enjardinada per habitant) mostren com la superfície pública enjardinada disminueix en el model d'urbanització dispersa en relació amb el model de ciutat compacta. Certament hi ha altres variables que contribueixen a explicar la variació de superfície relativa entre uns i altres municipis, però la més explicativa és la densitat urbana.

És a dir que, tal i com s'ha vist en el bloc descriptiu, a mesura que disminueix la densitat urbana disminueixen també els espais públics enjardinats, seguint una relació lineal que té un límit en aquells municipis del Barcelonès amb una densitat urbana tant elevada que limita el desenvolupament d'espais oberts.

Es pot dir, per tant, que el principal impacte del model de ciutat sobre els espais públics enjardinats es troba en l'àmbit quantitatiu, és a dir, en la quantitat de superfície enjardinada per habitant i per hectàrea de Sòl Urbà. Això és el que marca la diferència d'un i altre model: mentre el model de ciutat compacta es caracteritza per la cada cop més gran presència d'espais públics, el model de urbanització dispersa és un model mancat de places, de parcs i de jardins.

La major presència dels habitatges unifamiliars en el model d'urbanització dispersa possibilita que els individus puguin tenir el seu espai propi tant reclamat en la postmodernitat (Pinson i Thomann 2001). Un espai propi no només interior sinó també exterior ja que es tracta d'habitatges amb jardí. Les característiques i la qualitat de vida associada als jardins es trasllada al món individual. Cadascú pot gaudir del seu propi jardí on autorealitzar-se. A més, el jardí privat és també un bé posicional, és a dir que el qui el té el valora precisament perquè és un bé que molta altra gent no té (Hirsch 1980).

Aquesta tendència vers els habitatges unifamiliars és més antiga en les societats occidentals. Ara bé, a la Regió Metropolitana de Barcelona és durant aquests darrers anys quan es produeix realment una explosió d'aquest model. Durant la dècada de 1970 hi va haver un gran boom de construcció d'habitatges unifamiliars, però aleshores es tractava d'habitatges de segona residència amb els quals es buscava una major proximitat a zones de natura i d'esbarjo durant els caps de setmana i les vacances. Actualment moltes d'aquestes segones residències s'han reconvertit en primeres i la seva lògica és molt diferent. Ara la funció d'aquests habitatges unifamiliars ja no és la d'un habitatge per al lleure sinó que es tracta d'habitatges per viure-hi. Es busca que l'aïllament, la tranquil·litat i la privacitat de la individualització formin part de la vida quotidiana, generalitzant-se així aquest model urbà.

Es tracta d'un model en el qual augmenten les dimensions dels espais privats i disminueixen les superfícies d'espais públics. No només la superfície pública enjardinada és menor sinó que ho són els espais públics i col·lectius en general. També la plaça tradicional de la ciutat compacta mediterrània veu minvada la seva presència en el model d'urbanització dispersa (Isnenghi 1994).

Existeix una explicació des del punt de vista legal del perquè hi ha menys espais públics a la urbanització dispersa que a la ciutat compacta. Des de l'any 1975 la legislació requereix la cessió d'un 10% de l'aprofitament mig (Carceller 1995) i, en moltes ocasions, aquesta cessió és utilitzada per a la construcció de zones enjardinades. Ara bé, l'aprofitament mig es calcula en base als metres quadrats de sostre, i aquests sempre seran més elevats en un model més dens. Així, la quantitat de superfície cedida per una mateixa zona urbanitzable serà més gran si la densitat és elevada.

Ara bé, darrere el model legal hi ha un model de societat que caracteritza un i altre entorn sociourbà. Així, és un fenomen social el que condueix a que molts individus optin per un habitatge unifamiliar amb jardí propi en el qual puguin desenvolupar individualment les funcions que a la ciutat compacta es desenvolupen col·lectivament en els espais públics enjardinats.

Existeix doncs una menor necessitat de dotar la urbanització dispersa d'espais públics. Per una banda perquè l'individu passa per davant del grup i per tant l'espai col·lectiu perd importància enfront un espai individual propi. S'enfoquen les demandes col·lectives vers l'autonomia individual i perden pes les demandes d'espais públics col·lectius.

Per altra banda, existeix una menor necessitat de dotar la urbanització dispersa d'espais públics perquè el mateix model urbà de baixa densitat ofereix a nivell individual, a través dels jardins privats, el que la ciutat compacta ofereix a nivell col·lectiu amb els espais públics. La gran dotació de jardins privats fa innecessaris els jardins públics en un context social en què es prioritza allò que és individual.

En un context d'individualització com el de l'actualitat sembla clar que hi ha una coherència entre el model de relacions socials i el model de teixit urbà.

Tal i com afirma Ward (2002), la gent prefereix anar als parcs públics a peu i tenir-los a prop de casa, cosa que es fa difícil en un model de baixa densitat. Així, si s'opta per l'estil de vida de la urbanització dispersa es renuncia, entre d'altres, a aquesta proximitat als espais públics urbans, fet que s'explica per una qüestió de preferències: pels residents a la urbanització dispersa és millor tenir un jardí privat i gaudir de la tranquil·litat i la privacitat d'aquest entorn sociourbà que tenir un espai públic proper.

21.1.1 Dos models d'individualització en l'espai públic de la RMB

La relació entre individualització i privatització de l'espai no és una relació immediata. És cert que tota individualització implica una major atomització, un major grau d'aïllament individual i una necessitat d'espais propis i, per tant, una major privacitat. Ara bé, com hem vist anteriorment, la individualització també pot conduir a noves formes de col·lectivitat. Unes col·lectivitats heterogènies i diverses, però socials i generadores de cohesió que utilitzen els espais públics com a espais de socialització i de generació d'identitats (Borja i Muxí 2001).

Es podria parlar d'una individualització de la urbanització dispersa en què es potencia la privacitat amb un model urbà mancat d'espais públics; i una individualització de la ciutat compacta en què es possibilita un model amb més espais públics que donen cabuda a les noves relacions socials diversificades.

Aquesta distinció entre individualització de la ciutat compacta i individualització de la urbanització dispersa no significa que els individus d'un i altre model estiguin necessàriament sotmesos a models diferents d'individualització, si bé les diferents relacions socials implícites a un i altre model urbà poden influir en aquests processos. El caràcter desterritorialitzat de la societat de la segona modernitat, en la qual les relacions es desvinculen de l'indret geogràfic, fa que les relacions d'un i altre model s'entremesclin a través dels seus individus.

Tampoc la ciutat compacta té perquè desenvolupar un model urbà que fomenti la diversitat i la integració social, sinó que ens podem trobar amb models compactes però fragmentadors i segregadors a través de dissenys urbans zonificats no només per usos sinó també per criteris socials, ètnics o culturals.

És la distinció que Beck (2000) fa entre ciutat del "i" i ciutat del "o". La ciutat del "o" és la ciutat de la segregació, de la no integració social, de la separació. En canvi la ciutat del "i" és aquella que està dissenyada per contemplar la diversitat producte de la individualització i integrar-la en l'espai col·lectiu a través de xarxes socials de relació.

La ciutat del "i" és possible en la ciutat compacta on, a través dels seus espais públics, poden generar-se aquestes xarxes socials de relació. És a la ciutat compacta on la individualització pot desenvolupar la seva cara social a través d'un model urbà amb més espais col·lectius. En canvi, en el model d'urbanització dispersa, la generació de xarxes socials de relació queda limitada per la manca d'espais. Les xarxes socials de relació no es desenvolupen en els espais privats sinó que sorgeixen dels espais col·lectius, i això és el que està limitat a la urbanització dispersa.

La individualització de la urbanització dispersa es basa en l'adquisició dels espais propis i això limita les possibilitats de generar xarxes socials de relació (Subirats 2002). En canvi, la individualització de la ciutat compacta permet, a través de la major presència d'espais col·lectius, generar xarxes socials de relació, basades en l'individu, però socials i no exclusivament privades.

21.1.2 La no-ciutat: dels espais de no-ús als no-llocs

La urbanització dispersa és, en general, un model privatitzador. No només per la manca d'espais públics en benefici dels espais privats, sinó també per les característiques de l'estil de vida dels seus residents. Un estil de vida que, tal i com s'ha anat mostrant en aquesta tesi, està basat en la privacitat i l'aïllament de la resta de la societat.

La privatització urbana està estretament vinculada a la privatització dels estils de vida dels residents en aquests entorns sociourbans i, totes dues coses, condueixen a la pèrdua de l'essència de la ciutat en el model urbà de baixa densitat. Un model urbà que no és relacional no és ciutadà. És en aquest sentit que es pot afirmar que a la urbanització dispersa la manca d'elements relacionals converteix aquest entorn sociourbà en una no-ciutat.

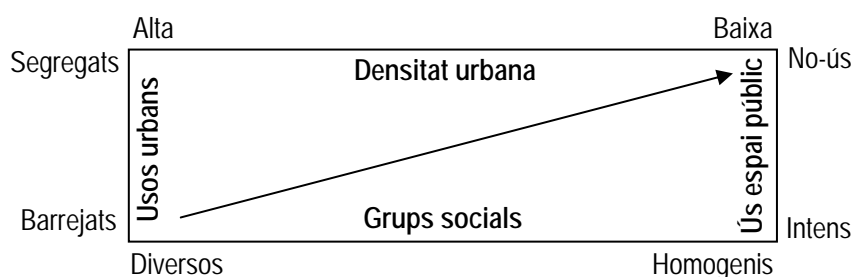
Així, la manca d'espais públics urbans, així com la poca intensitat d'ús, el baix caràcter relacional i la nul·la diversitat dels espais públics existents a la urbanització dispersa, contribueixen decisivament a convertir la urbanització dispersa en una no-ciutat, doncs l'espai públic és, per excel·lència, l'espai relacional d'una ciutat.

Aquesta manca d'espais públics i la seva poca intensitat d'ús s'afegeixen a altres elements característics de la urbanització dispersa que s'oposen a la naturalesa del concepte tradicional de ciutat ja que, com s'ha vist anteriorment, si bé la regió metropolitana pot oferir a nivell regional el conjunt de funcions estructurals de la ciutat, no és capaç d'oferir les funcions relacionals.

Les principals característiques de la urbanització dispersa són la baixa densitat dels seus habitatges i la segregació d'usos. La densitat urbana genera diversitat complexitat a la ciutat tradicional, doncs permet i potencia la barreja d'usos i la interacció entre diferents col·lectius socials. Amb la segregació funcional i la pèrdua de densitat urbana aquests elements desapareixen.

En resum: en les darreres dècades, a través de la baixa densitat urbana i la segregació funcional, s'ha generat un model urbà, el de la urbanització dispersa, en què s'han reduït tant la diversitat social com la necessitat i l'ús de l'espai públic. És per això que, davant d'un model urbà socialment homogeni i funcionalment segregat on els espais públics són espais de no-ús, es fa difícil pensar que es manté el caràcter relacional propi de la ciutat, fet que m'ha portat a parlar d'aquest model com la no-ciutat. La següent figura intenta sintetitzar aquest pas de la ciutat tradicional a la no ciutat.

Figura 22.1. De la ciutat tradicional a la no-ciutat

Font: elaboració pròpia

Els escassos espais públics de la urbanització dispersa són, com s'ha mostrat en el capítol de sostenibilitat social dels espais públics, espais de no-ús. Es tracta d'espais amb una molt baixa intensitat d'ús i amb una molt baixa freqüència d'usuaris i usuàries. A més, l'alta homogeneïtat social del seu entorn urbà impossibilita que aquests espais públics siguin espais de diversitat; a la vegada que l'estil de vida dels residents en aquest entorn urbà contribueix a fer que aquests espais no siguin en absolut espais relacionals.

Els residents a les zones de baixa densitat urbana, d'altra banda, tendeixen a utilitzar altres espais d'ús públic: bé siguin espais públics de centralitat utilitzats amb una lògica metropolitana, o bé siguin espais de consum. Així doncs, els residents en aquests entorns urbans pràcticament no utilitzen els espais públics del seu entorn de residència, en moltes ocasions perquè no existeixen, però sí que utilitzen amb certa freqüència espais de consum, dispersos o de centralitat. Uns espais que, tal i com s'ha mostrat en el marc teòric d'aquesta tesi, són també espais privatitzats produïts i controlats pels poders econòmics (Mitchell 2003, Zukin 1998b).

Així doncs, a la urbanització dispersa s'ha privatitzat l'espai en dues direccions paral·leles: per una banda s'ha substituït l'espai públic urbà per l'espai privat de les cases unifamiliars, i per l'altra s'ha substituït l'ús d'espais públics per l'ús d'espais privats de consum.

Des d'aquesta perspectiva, el model urbà de baixa densitat es converteix en un model de no-ciutat, no només en tant que elimina els elements relacionals de la ciutat, sinó que, des d'una lògica de l'espai públic urbà es caracteritza per uns espais mínims que no són utilitzats per uns residents que passen a utilitzar uns espais de consum mancats de funcionalitat relacional. Com explica Augé (1992), els espais de consum són no-llocs en tant que no contenen relacions.

En síntesi, la urbanització dispersa és una no-ciutat amb uns espais públics de no-ús els residents de la qual tendeixen a utilitzar uns espais, els espais de consum, que són no-llocs. La urbanització dispersa és, des de tots els punts de vista, però especialment des del punt de vista de l'espai públic urbà, una construcció sociourbana que nega la relació social en benefici de l'aïllament i la garantia de privacitat dels seus residents.

21.2 Municipis petits: mancats d'espai públic

L'evolució recent dels espais públics urbans de la RMB no només ha vingut condicionada per les dinàmiques socials i territorials d'escala global i regional. També hi ha elements intrínsecs a la localitat de cada municipi que n'han condicionat la seva distribució territorial. Un d'aquests elements és la població dels municipis que, com s'ha mostrat en el bloc descriptiu, té un efecte important en relació a la quantitat de superfície enjardinada d'un municipi.

Els municipis petits veuen limitada la seva superfície enjardinada ja que no poden invertir en grans zones per la seva manca de recursos. Així, dels municipis de menys de 1.000 habitants el 95,65% no té cap espai públic enjardinat de més de 1.000 m², i en els municipis de menys de 5.000 habitants aquest percentatge només es redueix fins al 58,3%.

L'argumentació del perquè el nombre d'habitants influeix en la major o menor presència d'espais públics enjardinats gira entorn la limitació pressupostària que tenen els municipis petits que, si bé en termes relatius poden disposar d'uns ingressos iguals o superiors als de municipis grans, en termes absoluts un pressupost petit obliga a prioritzar determinades actuacions.

Mentre que la densitat i el teixit urbà tenen unes implicacions més a nivell social i cultural caracteritzant un model sociourbà en el qual els espais públics hi són limitats; el nombre d'habitants té un impacte que s'explica més des de la limitació de recursos que caracteritza als municipis petits.

Tot i això, i tal i com es veurà en capítols posteriors, el fet que els municipis petits tinguin menys espais públics enjardinats no vol dir que les seves comunitats no siguin comunitats socialment cohesionades amb un fort sentiment de pertinença.

21.3 L'esquerra construeix més espai públic

El color polític és un altre element de caràcter local que condiona la superfície relativa d'espais públics enjardinats d'un municipi. En els municipis d'esquerres hi ha més jardins per hectàrea de sòl urbà que no pas en els municipis governats per partits de dretes. Tot i que no és la variable amb més pes, ja que aquesta és la densitat urbana, sí que permet confirmar la hipòtesi que el color polític pot influenciar en el desenvolupament d'espais públics enjardinats.

En el món local i especialment en els municipis petits la càrrega ideològica dels governs ha perdut força. Tot i que recentment molts governs locals han iniciat processos de repol·lització (Brugué i Gomà 1998), en molts casos el pes de la política local recau sobre les persones i no tant sobre les ideologies, unes ideologies que, a més, perden importància en l'àmbit local. Aquest fet explicaria que la relació que s'ha trobat sigui una relació feble però, tot i això, la relació existeix i és en la direcció que s'esperava.

Així doncs, en molts municipis, sobretot en els més grans, existeix una càrrega ideològica dels partits en el món local. Aquest element ideològic és el que explica que els municipis d'esquerres, que ideològicament defensen un major pes de la col·lectivitat i de l'espai públic, tinguin més superfície d'espais públics enjardinats per hectàrea de sòl urbà que els municipis governats per partits de dretes.

La relació trobada confirma, per una banda, la major tendència dels governs d'esquerres a desenvolupar més espais públics enjardinats, i per l'altra que, efectivament, el color polític d'un

ajuntament pot determinar la major o menor presència de parcs i jardins en el municipi. És possible també que aquesta influència política sobre la jardineria pública no vingui exclusivament determinada pel posicionament del partit en l'eix esquerra-dreta en unes eleccions autonòmiques o generals sinó que vingui determinada per altres elements més concrets de la política local, però aquesta tesi no ha pogut arribar a aquest nivell de detall.

En tot cas, però, no es pot explicar la superfície relativa de jardins públics únicament des del model urbà i les dinàmiques globals i regionals sinó que hi ha una part de l'explicació que s'ha d'atribuir a les prioritats polítiques dels governs locals del municipi⁵⁴. Unes prioritats que és possible que no s'estructurin únicament a partir de la clivella esquerra-dreta sinó que poden introduir també aspectes locals, fet que fa pensar que el pes d'aquesta variable pugui ser més important del que s'ha obtingut en el model estadístic.

---

⁵⁴ També hi ha una altra part de la variabilitat que s'ha d'explicar a partir del nombre d'habitants del municipi, tal i com hem vist anteriorment.

22 LA PARADOXA AMBIENTAL

Mentre el model urbà d'urbanització dispersa és, en general, un model amb importants impactes ambientals, els seus espais públics consumeixen molt poca aigua i estan constituïts per vegetació autòctona. Per contra, el model de ciutat compacta, que té molts avantatges en termes ambientals, té uns espais públics altament consumidors d'aigua on hi predominen les espècies al·lòctones. En aquest apartat aprofundiré sobre els diferents factors que influeixen en aquesta paradoxa, qüestionant que realment es tracti d'un fet paradoxal.

En primer lloc revisaré, de forma integrada, les principals característiques socioambientals dels espais públics urbans de la RMB. Ho faré en tres apartats: un dedicat al consum d'aigua d'aquests espais públics, un altre dedicat a la tipologia d'espais i un tercer dedicat a les pràctiques de xerojardineria. Aquests tres apartats sintetitzen, des d'una lògica analítica, els resultats descrits en l'anàlisi de la sostenibilitat ambiental dels espais públics urbans. És doncs en aquests tres apartats que s'assenten les bases empíriques de la paradoxa ambiental dels espais públics de la RMB.

Un cop fet això, en el darrer apartat d'aquest capítol es pretén discutir els resultats obtinguts en l'anàlisi de la sostenibilitat ambiental dels espais públics des d'una lògica d'integració d'escala, posant en relació els principals elements ambientals dels espais públics urbans amb les dinàmiques socials i territorials que han tingut lloc a la RMB en les darreres dècades veient, a diferents escales, l'impacte ambiental de la jardineria pública de la regió. És en aquest darrer apartat on s'analitza la paradoxa ambiental que s'acaba de descriure, intentant fer aflorar les lògiques que hi ha al darrera d'aquesta aparent paradoxa.

22.1 El consum d'aigua dels espais públics

Com s'ha vist, la despesa hídrica de la jardineria pública no és un factor altament condicionant en el total de la despesa hídrica de la RMB. Així, els 7,64 Hm³ consumits anualment per la jardineria pública únicament representen un 1,5% dels aproximadament 500 Hm³ consumits en el total de la RMB.

Ara bé, el desplaçament de la població des del centre de la RMB cap a la segona corona metropolitana, amb el model urbà de baixa densitat amb cases unifamiliars, està originant un augment de la jardineria privada. Actualment s'estima en aproximadament un 8% el pes de la jardineria privada respecte el consum hídric de la RMB, xifra que podria augmentar si es manté la dispersió de la ciutat

sobre el territori amb aquesta tipologia d'habitatges (Domene et al 2005). Aquesta ja és una xifra més significativa que pot tenir impactes importants en la demanda total d'aigua de la RMB i que pot posar en perill l'equilibri existent actualment entre l'oferta i la demanda hídrica.

Tal i com s'ha vist anteriorment, en el model d'urbanització dispersa el verd públic és substituït pel verd privat. És aquest verd privat, i el model de baixa densitat en general, el que pot tenir unes fortes implicacions sobre la despesa hídrica de la RMB. Ara bé, això no vol dir que la jardineria pública no pugui tenir un paper important a l'hora de modelar aquesta despesa.

L'impacte de la jardineria, tant pública com privada, sobre la despesa hídrica de la RMB no només depèn de la quantitat de superfície enjardinada sinó que també depèn del tipus de jardí que es planti i de les pràctiques de gestió que es duguin a terme. És aquí on la jardineria pública pot tenir un paper molt important.

L'àmbit públic sovint actua com a model a imitar. Molts individus en l'àmbit privat guien les seves actuacions per imitació bé sigui dels demés privats (els veïns/es) o de l'àmbit públic. Així doncs, en el camp de la jardineria l'àmbit públic pot jugar un rol destacat a l'hora de marcar un model a seguir pels jardins privats, tant en la tipologia com en la gestió i les pràctiques⁵⁵.

En definitiva doncs, les implicacions de la jardineria pública en la despesa hídrica total de la RMB no es donen tant pel propi consum d'aigua que pot tenir aquesta jardineria sinó pel model sociourbà associat a aquesta jardineria pública en la mesura que:

- ▶ la proliferació de jardins privats, que és on realment hi poden haver unes implicacions importants, està estretament vinculada a la manca d'espais públics a la urbanització dispersa.
- ▶ la jardineria pública pot transmetre el seu model (espècies i pràctiques) sobre el sector privat.

22.2 Tipologia de jardins públics a la RMB

Els municipis petits i en els quals hi predomina un model urbà de baixa densitat són els municipis en què la tipologia de jardins públics és menys consumidora d'aigua. En canvi, aquells municipis més

---

⁵⁵ A part, des de l'àmbit públic també es pot incidir en la jardineria privada via incentius, normativa, etc.

grans i amb un model de ciutat més compacta són municipis en què hi predominen els jardins d'alt consum. Com que a la RMB hi ha molts més municipis petits i amb un predomini de teixit dispers que no pas municipis grans i amb teixit compacte, això fa que hi hagi molts més municipis en què hi predomini la jardineria de baix consum que no pas municipis amb un predomini de la jardineria d'alt consum d'aigua.

Ara bé, com s'ha vist, la jardineria pública es localitza bàsicament a les zones de ciutat compacta i als municipis grans. Així doncs, malgrat que la majoria de municipis, sobretot els de la segona corona, tinguin un predomini de jardins de baix consum hídric, en termes absoluts a la RMB la tipologia dominant és la de jardins d'alt consum. Els municipis que tenen parcs de baix consum acostumen a ser municipis amb poca superfície enjardinada, mentre que els municipis en els quals es concentren els jardins de la RMB són municipis amb una major tendència a l'ús d'una jardineria més consumidora de recursos hídrics.

El motiu pel qual gairebé un 70% dels jardins de la RMB són jardins d'alt consum és l'elevada presència de gespes en els nostres parcs i jardins, que arriben a cobrir el 63,9% de la superfície total enjardinada. Es tracta d'un tipus d'espècie altament consumidora d'aigua en un clima mediterrani.

Tanmateix, les gespes són les espècies més utilitzades en jardineria pública a causa de l'atractiu cultural que s'ha generat en les nostres societats entorn aquesta tipologia de jardins. Es tracta doncs d'un criteri cultural, creat socialment i amb un gran impacte sobre les preferències de la nostra societat.

Encara que la jardineria pública no signifiqui una part important de la despesa hídrica de la RMB, si s'optés per un altre tipus de jardineria o si almenys es reduís la superfície recoberta de gespes no hi ha cap dubte que la reducció d'aigua seria molt important. La gran majoria de l'aigua utilitzada en jardineria pública és aigua utilitzada per regar aquest elevat percentatge de gespes, doncs les plantacions arbòries i arbustives, a més de ser menys presents, són molt menys consumidores.

A més, d'entre els arbres i arbusts hi ha força varietat d'espècies, i bastants de les espècies utilitzades a la RMB són espècies de baix consum. Així per exemple, entre els arbusts més presents en la jardineria pública de la RMB hi trobem el *Pitosporum tobira* o el *Nerium oleander*, mentre que d'entre els arbres són molt comuns el *Platanus x híbrida*, el *Pinus pinaster*, el *Pinus halepensis* o la *Olea europea*, totes elles espècies amb uns requeriments hídrics no excessivament importants.

Per reduir la despesa d'aigua i per tal d'influir des de l'àmbit públic en el privat sobre la tipologia de jardins a desenvolupar, cal un canvi cultural en la utilització de les gespes. Hi ha espècies autòctones

que poden complir la mateixa funció, especialment en aquells casos en què la principal funció és la paisatgística. Si es creu que per determinats usos d'un parc és imprescindible la gespa, aleshores caldria limitar l'ús de les gespes a aquests casos i mirar d'utilitzar espècies de gespes més resistents i menys consumidores com poden ser les *festuques (ovina, arundinacea, rubra)*, la *penisetum clandestinum* o la *poa pratensis* entre d'altres (Burés 1993).

22.3 Xerojardineria a l'espai públic: una pràctica incipient

L'element fonamental en la xerojardineria és la tipologia de jardí i, com s'ha vist a l'apartat anterior, a la RMB hi ha un clar predomini dels jardins d'alt consum. Existeixen però altres elements a tenir en compte quan parlem de xerojardineria o de pràctiques de sostenibilitat: l'ús de mulch, la presència de dunes, el disseny en hidrozones, el destí de l'aigua sobrant, l'origen de l'aigua, el sistema de reg, el control de la despesa, etc.

De les diferents pràctiques de xerojardineria potser les més esteses són les referents al sistema de reg, si bé els sistemes més eficients (reg per goteig) són clarament minoritaris. Són les pràctiques més esteses perquè el reg amb mànega és d'utilització molt poc freqüent mentre que el reg clarament majoritari als jardins de la RMB és el reg per aspersió o per difusió, fet que s'explica per l'abundant presència de gespes.

El fet que les gespes estiguin àmpliament regades mitjançant aspersió permet guanyar eficiència en l'ús de l'aigua, si es té en compte que fa uns anys moltes de les gespes eren regades amb mànega. Certament, en l'actualitat l'aspersió sembla ser el sistema més adequat per a les plantacions de gespa ja que permet incrementar l'eficiència a la vegada que es reguen superfícies extenses, pròpies d'aquest tipus de plantacions.

Així, el reg per goteig és un reg més adequat per a plantacions en què el reg es pot localitzar en plantes concretes (arbusts, arbres). Ara bé, actualment existeixen sistemes de reg per goteig que permeten regar superfícies de gespa de forma més eficient del que ho fan els aspersors i difusors, amb l'inconvenient que el sistema de reg ha de ser necessàriament soterrat. En tot cas, es tracta d'una tecnologia encara molt poc estesa a la RMB que només es troba en alguns casos puntuals.

El reg per goteig no només és pràcticament inexistent en zones de gespa sinó que en general és un sistema poc utilitzat, sobretot perquè les plantacions més idònies per a aquest reg no són majoritàries. Tanmateix, s'ha detectat un comportament diferencial entre els municipis a l'hora d'utilitzar els sistemes més o menys eficients. Així, als municipis de la segona corona hi ha més municipis en què hi

predomina un reg amb mànega i menys en què hi predomina el reg per goteig. Una relació que està molt lligada a la tipologia de jardins i a la climatologia; ja que a la segona corona molts dels jardins, per aquests dos factors, no necessiten un reg continuat i per tant no tindria sentit instal·lar-hi un sistema de reg.

D'altra banda el que sí que està més estès en quant al sistema de reg és la utilització de programadors, tot i que encara hi ha un 28% dels parcs que no en tenen. Un dels motius pels quals els programadors estan força estesos és perquè no només permeten un control en el temps i la freqüència del reg sinó que també representen un estalvi en la despesa de recursos humans. Això és el que explicaria que, a diferència d'altres pràctiques de sostenibilitat, la utilització de programadors sigui major en aquells municipis en què els ingressos per habitant estan per sota de la mediana.

Ara bé, per a un correcte ús dels recursos hídrics no n'hi ha prou amb tenir un programador sinó que cal un control de la despesa i una modificació de la programació en funció de l'estacionalitat i la meteorologia.

Pel que fa al control de la despesa, s'ha vist com un elevat percentatge de municipis (35,4%) no tenen comptador en cap dels seus parcs i jardins, mentre que només un 36,6% dels municipis tenen comptadors en la majoria dels seus parcs. Existeix doncs molt poc control sobre la despesa hídrica de les zones enjardinades i això origina un gran desconeixement sobre la despesa hídrica total d'un municipi per aquest ús. Sense comptadors es fa difícil saber la quantitat d'aigua abocada per m² i per tant l'adequació del reg a les necessitats o l'existència de possibles pèrdues.

El primer que cal per una bona gestió de l'aigua és un control i un coneixement de la despesa, i aquesta és una de les grans mancances actuals en el reg de jardins públics. Si no es sap quant s'està gastant difícilment es pot saber si és una despesa adequada o si es podria millorar. L'existència d'aquest desconeixement es pot explicar per dos motius.

En primer lloc pel fet que molts ajuntaments no paguen l'aigua que consumeixen i això fa que no tinguin un registre complet d'aquest consum. I, en segon lloc, per una manca d'interès per gestionar correctament els recursos, és a dir una manca de voluntat política. D'altra banda però, també la magnitud de la despesa i el seu impacte sobre els recursos hídrics del municipi pot explicar la presència o no d'aquest control. Així, s'ha trobat que en els municipis de la segona corona metropolitana hi ha una menor presència de comptadors. Això pot ser degut al fet que són municipis amb poca superfície enjardinada, amb una tipologia de parcs de més baix consum i, en molts d'ells, amb una evapotranspiració potencial menor perquè es troben ubicats a zones amb un clima més

suau. Tot plegat fa que la seva despesa hídrica en jardineria pública sigui molt menor i que per tant no tingui tant interès aquest control i coneixement, doncs potser és insignificant.

Pel que fa a la modificació de la programació en funció de l'estacionalitat i de la meteorologia cal dir que, com era d'esperar, existeix una modificació estacional del reg a tots els parcs de la RMB. Ara bé, la modificació del reg en funció de la pluja es troba més limitada. Així, en aquells parcs en què no hi ha programador el reg sí que és modificat en funció de la pluja ja que l'activació del reg és sempre manual. Però en els parcs en què hi ha programadors, trobem alguns casos en què no és possible modificar el reg quan plou per manca de recursos humans. Això fa que del total de parcs de la RMB hi hagi un 28% en què el reg no es modifica amb la pluja.

De totes maneres, de la resta de parcs en què sí que hi ha una modificació del reg amb la pluja, és molt petit el percentatge en què aquesta modificació es fa mitjançant pluviòmetres, i no s'ha detectat cap cas en què aquesta modificació del reg es faci amb sensors d'humitat. Per tant, existeix un cert endarreriment pel que fa a la introducció de tecnologies que permetin una millor adaptació del reg a la situació meteorològica.

Altres elements de la xerojardineria també estan relacionats amb el nivell d'ingressos per habitant dels municipis. Així, la tècnica del *mulch*, malgrat ser molt poc present en els jardins de la RMB⁵⁶, està lleugerament relacionada amb els ingressos per habitant i, com era d'esperar aquells municipis amb més ingressos són els que més utilitzen el *mulch*, doncs es tracta d'una tècnica addicional a les tradicionals que representa un cost extraordinari en el manteniment del parc. D'altra banda, elements d'insostenibilitat com és la presència de dunes en zones de reg també està relacionada amb els ingressos per habitant. És a dir que aquells municipis amb un nivell d'ingressos per habitant més elevat són els que més freqüentment utilitzen les dunes en el disseny dels parcs. Com en el cas del *mulch* la relació també és lògica ja que es tracta d'un disseny més costós. Així, encara que les relacions que s'han trobat són molt febles, existeix una influència del nivell d'ingressos per habitant sobre la presència de determinats elements; ara bé aquests elements no sempre són tècniques per millorar l'eficiència del reg sinó que en alguns casos, com és la presència de dunes, l'efecte és tot el contrari.

Un altre element fonamental dels xerojardins és el seu disseny en hidrozones, un tipus de disseny que tot i no ser majoritari a la RMB sí que està força estès. Ara bé, en primer lloc cal dir que si existeix una gran majoria de jardins que no estan dissenyats en hidrozones és perquè en molts casos les gespes són la única tipologia d'espècies presents en una zona enjardinada i aquesta homogeneïtzació

---

⁵⁶ En part per l'abundància de les gespes que impedeixen el seu ús.

impossibilita la zonificació. I en segon lloc vull remarcar que un disseny en hidrozones pot ser molt poc efectiu de cara a la reducció de la despesa hídrica si la gran majoria de la superfície està coberta per hidrozones d'espècies d'alt consum. Així, encara que un percentatge important dels parcs de la mostra estaven dissenyats en hidrozones, el seu efecte sobre el consum es posa en dubte davant l'elevat percentatge de superfície recoberta per gespes.

Pel que fa a l'origen de l'aigua s'ha detectat un clar predomini del reg amb aigua de la xarxa, és a dir tractada per al consum. Encara que un percentatge destacable dels municipis (més d'un 29%) tenen alguna zona regada amb aigües freàtiques, el percentatge de parcs regats amb aigües freàtiques és molt reduït, mentre que les altres fonts (reutilitzada o aprofitament de pluvials) s'utilitzen únicament en alguns casos molt puntuals. Lògicament, com que són molt pocs els casos en què l'origen de l'aigua de reg no és de la xarxa, són també molt pocs els casos en què hi ha una xarxa separativa per al reg.

Un cop més la tipologia de jardins és un factor determinant en l'origen de l'aigua, en especial pel que fa al reg freàtic. De tal manera que el reg amb aigües del freàtic és més present en aquells casos en que el reg és per goteig per tal d'evitar els riscos d'un reg superficial amb aigües no aptes per al consum. Així, el reg freàtic serà preferent en els jardins de baix consum que, com hem vist anteriorment, són els que més utilitzen el reg per goteig. Amb tot, el reg amb aigües freàtiques està condemnat a ser minoritari ja que tant els jardins de baix consum com el sistema de reg per goteig són minoritaris a la RMB.

És a dir, actualment a la RMB, tot i que sembla que estan apareixent noves iniciatives en l'origen de l'aigua a utilitzar per al reg, és evident que les fonts alternatives a l'aigua de la xarxa encara no s'han fet un lloc en el reg dels jardins públics. D'altra banda, la font que sembla més viable i més estesa que és la freàtica, sembla ser que no té una aplicació tant clara sinó que presenta problemes importants de contaminació que poden limitar-ne el seu ús. Encara més minoritària és la reutilització d'aigües residuals per al reg, que si bé sembla un molt bon mecanisme d'estalvi d'aigua presenta dificultats perquè cal una bona depuració⁵⁷.

Finalment, per a un ús de l'aigua de reg amb criteris de xerojardineria cal parlar de l'aprofitament de l'aigua sobrant. La pitjor de les situacions és aquella en què l'aigua sobrant és conduïda a la xarxa de clavegueram, ja que s'impossibilita l'aprofitament d'aquesta aigua per les plantes i es mescla amb aigües negres quan podria ser reaprofitada. Per contra, l'alternativa a aquest sistema és l'aprofitament d'aquesta aigua per tal que pugui ser utilitzada per les plantes. No he detectat cap parc en que

---

⁵⁷ Segons quin tipus de residus, tot i ser depurats, presenten dificultats en la posterior aplicació per al reg. En l'Ordenança per a l'Estalvi d'Aigua de Sant Cugat del Vallès es preveu la reutilització d'aigües residuals per al reg de jardins privats però únicament es permet la depuració d'aigües de dutxes i banyeres ja que la resta d'aigües pot portar problemes.

aquesta aigua sigui recol·lectada per tornar a ser utilitzada, però si que en molts parcs aquesta aigua torna a entrar al sistema a través de la infiltració pel sòl possibilitada pel fet que les zones no enjardinades són zones amb un paviment tou que permet la infiltració. Ara bé, aquesta no és la situació majoritària a la RMB sinó que en un 49,8% ⁵⁸ dels casos la superfície no enjardinada és coberta majoritàriament amb un paviment dur i les aigües es condueixen al clavegueram. Els casos en què es permet la infiltració d'aquesta aigua són més presents a la urbanització dispersa que a la compacta, ja que la tipologia de parcs de la urbanització dispersa és una tipologia més propera a l'entorn natural i, per tant, amb més presència de sauló que no pas els parcs de la ciutat compacta, que són parcs més urbans i amb més paviment.

En definitiva doncs, les pràctiques de la xerojardineria no estan molt esteses als jardins públics de la RMB, si bé és cert que es comencen a trobar alguns casos en què algunes d'aquestes pràctiques hi són presents. El principal factor que limita la utilització d'aquestes pràctiques és la tipologia de jardins que trobem a la RMB. El predomini dels jardins d'alt consum amb grans extensions de gespes fa molt difícil parlar de xerojardineria, a la vegada que limita la utilització de determinades tècniques. Tot i això, sí que hi ha algunes pràctiques bàsiques que sí que són majoritàries com és el reg per aspersió, tot i que no és el més eficient, o la utilització de programadors. Tanmateix, també hi ha algunes pràctiques força sorprenents per la seva insostenibilitat com és la manca de control de la despesa, la no modificació del reg amb la pluja o les pèrdues d'aigua sobrant cap al clavegueram.

Més enllà de les diferents tècniques i tecnologies que es poden distingir en l'àmbit de la xerojardineria, la clau per a dissenyar un jardí amb criteris de sostenibilitat rau en la selecció d'espècies adaptades al medi. És a partir d'aquí que cal pensar en utilitzar la resta de pràctiques de xerojardineria. Però aquestes pràctiques perden la seva raó de ser quan s'apliquen a plantacions amb uns requeriments hídrics extremadament elevats i impropis del clima en qüestió. Això és el que està passant a la RMB. Malgrat que algunes tècniques estan força esteses i d'altres comencen a aparèixer en alguns parcs, si la gran majoria de zones enjardinades estan cobertes per espècies d'alt consum, l'estalvi d'aigua es fa pràcticament impossible.

22.4 Les noves construccions socioambientals a la RMB

Les transformacions socials i territorials que han tingut lloc al món desenvolupat en general i a la RMB en particular han acabat produint unes noves construccions socioambientals amb unes característiques urbanes, socials i ambientals específiques. Les relacions socials operen en l'ambient

---

⁵⁸ Els casos en què la superfície no enjardinada és coberta per sauló representen un 32,7%.

natural, el metabolitzen i transformen la societat i la natura, donant com a resultat unes determinades construccions socioambientals i no unes altres (Swyngedouw i Heynen 2003).

Cal entendre el paper dels espais públics en les noves construccions socioambientals de la RMB de forma integral, entenent el conjunt de característiques socioambientals dels nous entorns urbans produïts. Com afirma Heynen (2003), els parcs urbans testimonien les particulars relacions socials a través de les quals els metabolismes siconaturals s'organitzen i expressen les dinàmiques d'un procés, continuament creixent i accelerat, de circulació de capital.

En l'apartat sobre sostenibilitat econòmica s'ha vist com molts espais públics responen a una lògica de revalorització econòmica d'entorns urbans, atracció d'inversions o monumentalització de la ciutat per a dinamitzar les activitats econòmiques vinculades al turisme. Lògiques, totes elles, que responen a les dinàmiques d'acumulació de capital.

Com s'ha vist en els apartats precedents, a la ciutat compacta hi ha un clar predomini dels espais públics amb una jardineria atlàntica, altament consumidora d'aigua. Ara bé, a què respon aquesta tipologia d'espais públics. Com és que s'ha produït aquesta construcció socioambiental i no una altra?

Un dels arguments que podria explicar el tipus de construcció socioambiental que ha caracteritzat la ciutat compacta en les darreres dècades és que les construccions socioambientals basades en l'ús d'espècies atlàntiques responen a determinades preferències culturals vinculades a un increment de la demanda a través de béns de caràcter posicional (Hirsch 1980). És a dir, el fet de produir aquesta tipologia de construcció socioambiental a través d'espais públics de tipus atlàntic provoca una revalorització de les zones urbanes que es localitzen a l'entorn d'aquests espais.

Ara bé, què ha de prevaler: l'ús ambientalment sostenible dels recursos naturals en benefici de les generacions futures o el benefici privat generat mitjançant la revalorització produïda per una construcció socioambiental basada en l'ús d'espècies al·lòctones?

Tot i això, les espècies al·lòctones, i en particular les gespes, responen a les preferències culturals de la majoria de la ciutadania, tal i com s'ha vist en les entrevistes en profunditat. Aquesta preferència cultural es veu accentuada en els entorns densificats, on la jardineria privada és pràcticament inexistent. En aquests entorns sociourbans, la única manera de satisfer aquesta preferència cultural és a través de la jardineria dels espais públics urbans.

Precisament el fet de respondre a una clara preferència cultural de la majoria de la ciutadania és el que provoca que, a la ciutat compacta, hi hagi una major demanda per viure a prop d'espais

d'aquestes característiques. Aquest fet revaloritza econòmicament el sòl proper a aquests espais públics en detriment de les classes populars que poden quedar excloses dels entorns urbans que han guanyat qualitat a través de nous espais públics urbans.

Tanmateix, també és cert que la gespa, més enllà de ser una preferència estètica, és també en moltes ocasions una preferència pel tipus d'usos que possibilita, doncs és un tipus de jardineria que permet estirar-s'hi, jugar-hi, seure-hi, etc. En aquest sentit, aquesta tipologia de jardins, més enllà de la seva capacitat per revaloritzar un entorn urbà, poden tenir una funcionalitat important des del punt de vista relacional (Kuo et al 1998, Sullivan et al 2004).

El fet que molts espais públics recents responguin a una lògica de revalorització urbana no vol dir ni que tots els espais públics de la ciutat compacta responguin a aquesta lògica ni que això sempre hagi estat així. Al llarg d'aquesta tesi s'ha vist com els espais públics de la ciutat compacta són espais amb una gran capacitat relacional, diversos i intensament utilitzats. De fet, Barcelona i les zones de ciutat compacta estan plenes d'exemples d'espais públics construïts arran de demandes ciutadanes, així com espais públics generadors de capital social que, sens dubte, han contribuït a millorar la qualitat de vida dels seus ciutadans i ciutadanes (Garbancho 1995). En aquesta tesi s'han estudiat a fons alguns exemples (la Plana de Badalona, el Parc de Bellvitge, la Plaça Gal·la Placídia) però hi ha molts altres casos paradigmàtics com el Parc de l'Escorxador o la Via Júlia (Garcia-Ramon et al 2004) que mostren que, efectivament, els espais públics de la ciutat compacta són, en la gran majoria dels casos, espais relacionals que han beneficiat a la ciutadania.

Ara bé, més recentment, la construcció d'espais públics urbans s'ha vinculat a la revalorització urbana amb la voluntat de regenerar la ciutat i convertir-la en un espai atractor de capital (Garcia-Ramon i Albet 2000). És en aquest sentit que moltes ciutats han buscat ser creatives (Gibbs i Krueger 2005, Leslie 2005). Els nous espais públics urbans han jugat un paper força important en aquesta regeneració, tematització i monumentalització buscada per les *creative cites*. En moltes ocasions, com per exemple en el cas de Diagonal Mar, els espais públics han estat oferts com a paquets de regeneració urbana. Aquests entorns urbans són els que han acabat patint dinàmiques de gentrificació, s'han elititzat i han acabat expulsant a les classes més populars.

Les construccions socioambientals vinculades a aquesta revalorització urbana sovint s'han caracteritzat per l'ús d'espècies atlàntiques, tot i que no sempre ha estat així. La ciutat de Barcelona està plena de nous espais públics urbans, produïts des de mitjans de la dècada de 1980, que no responen a la lògica dels espais tradicionals, comunitaris i de barri, sinó que responen a la lògica de la monumentalització i la tematització (Cybriwsky 1999, Muñoz 2003, Zukin 1998b). En molts d'aquests espais, l'ús d'espècies atlàntiques ha estat utilitzat com un dels elements per a dotar de valor l'espai i

el seu entorn urbà. És el cas, per exemple, de la regeneració del Front Marítim de Barcelona o espais com el Parc de la Solidaritat a Esplugues de Llobregat. Tanmateix, també és cert que això no sempre és així i que, més recentment, s'estan desenvolupant nous parcs que tenen un fort paper revaloritzador i comencen a utilitzar alguns criteris de xerojardineria, com és el cas de Diagonal Mar.

D'altra banda, a la urbanització dispersa, la manca d'espais públics ve condicionada per la construcció d'un model social basat en la privacitat. En aquest context urbà el que es valora és poder gaudir d'un espai privat.

Tal i com s'ha mostrat en el capítol anterior, aquesta preferència també ve determinada per les forces del capital. En definitiva, doncs, és des de la lògica de l'acumulació de capital que es metabolitza l'entorn natural. Un entorn natural que és fragmentat a través del model urbà de baixa densitat i les vies de comunicació que hi estan associades.

El que defenso és que l'evolució dels espais públics a la RMB no és independent a la proliferació de jardins privats a la urbanització dispersa, sinó que tots dos fenòmens responen a la lògica de les noves construccions socioambientals de la RMB.

És a dir, el model socioambiental de la urbanització dispersa, mancat d'espais públics, respon a la proliferació d'un model urbà que té el seu principal element de valor en la major disponibilitat d'espai privat, tant interior com exterior. És aquest element el que minimitza la presència d'espais públics a la urbanització dispersa i el que, donades les característiques del model urbà (amb espais oberts de caràcter privat) no esmerça recursos en la construcció d'espais públics urbans de caràcter atlàntic sinó que tendeix a aprofitar l'entorn natural existent, bàsicament per dos motius: perquè el model urbà no destrueix íntegrament l'entorn natural, amb la qual cosa és possible aprofitar-lo per reconvertir-lo en espai públic urbà; i perquè al estar dotat d'espais oberts de caràcter privat, la demanda d'espais públics de qualitat és molt menor.

A diferència del que succeeix a la ciutat compacta, el valor afegit de la urbanització dispersa ve donat per la privatització de l'espai i no pas per la qualitat de l'espai públic. Allò que dota de valor les construccions sociourbanes de baixa densitat no són les característiques de l'espai públic sinó les característiques de l'espai privat. El que esdevé un bé posicional de consum no és un espai públic de caràcter atlàntic sinó la disponibilitat d'un espai privat exterior de caràcter atlàntic (Hitchings 2003).

Tanmateix, és a la urbanització dispersa de renda alta on les espècies atlàntiques són més presents en l'espai privat, mentre que a les zones de cases unifamiliars adossades o aïllades però de menys superfície, la tipologia de jardins privats es basa en espècies mediterrànies, doncs el cost de

manteniment és molt menor (Domene et al 2005, Martin et al 2004). Ara bé, la mateixa tipologia urbana dispersa, al permetre els espais oberts de caràcter privat, continua fent que l'interès per la qualitat de l'espai públic urbà sigui molt menor.

Així, les característiques ambientals del model d'urbanització dispersa i dels seus espais públics vénen altament condicionades per les dinàmiques socioterritorials induïdes per la mobilització de capital derivada d'un procés urbanístic contínuament creixent en què, almenys en els darrers anys, les noves construccions socioambientals no han deixat de tenir demanda.

Des de l'òptica de l'Ecologia Política l'interessant no és tant que la tipologia d'espais públics de la urbanització dispersa s'expliqui des de la lògica de producció d'un model urbà molt més privatitzat a través del qual s'incentiva un procés creixent d'acumulació de capital. Sinó que l'element més interessant rau en el fet que és precisament aquesta privatització de l'espai la que, a través de la proliferació de jardins privats, pot posar en crisi el precari equilibri hídric de la RMB.

Per tant, que els espais públics de la urbanització dispersa siguin ambientalment més sostenibles no s'ha d'interpretar com una paradoxa entre aquest fet i els impactes ambientals del model urbà de baixa densitat, sinó que forma part de la lògica del mateix. Si els espais públics són ambientalment més sostenibles a la urbanització dispersa és perquè en aquest entorn urbà els espais privats han substituït als espais públics i la demanda tant d'espais públics com d'espècies atlàntiques en aquests espais és molt menor. Allò que es valora, allò que fa incrementar el valor econòmic del sòl, és que l'espai obert i la jardineria atlàntica s'incorporin als habitatges unifamiliars d'aquest entorn urbà.

En la mateixa línia argumental, si a la ciutat compacta els espais públics són més insostenibles és perquè la manca de jardins privats fa que les espècies atlàntiques, que representen una clara preferència cultural, revaloritzin l'entorn urbà a través dels espais públics, que és l'únic lloc on poden ser plantades.

En termes globals doncs, es pot afirmar que les dinàmiques socials i territorials de les darreres tres dècades a la RMB han generat unes noves construccions socioambientals que, des de l'òptica dels espais públics, signifiquen una major despesa hídrica. A la ciutat compacta s'han donat processos de gentrificació amb reconstruccions urbanes en les quals els espais públics hi han jugat un paper molt rellevant. Són nombrosos els casos en què la jardineria d'aquests espais públics, cercant la revalorització de l'entorn urbà, s'ha basat en espècies atlàntiques, generant-se així una dinàmica d'un major consum d'aigua, doncs és a la ciutat compacta on han proliferat els espais públics en les darreres dècades. A la segona corona metropolitana, en canvi, ha tingut lloc l'expansió de la urbanització dispersa que, fomentant la privacitat, ha revaloritzat l'entorn rural a través d'habitatges

unifamiliars amb jardí privat. La magnitud de l'increment de jardins privats a la segona corona metropolitana suposa un gran increment de la despesa hídrica, independentment del tipus de jardineria plantada que, com s'ha dit, varia en funció del poder adquisitiu dels residents.

Aquesta major despesa hídrica, si continuen les dinàmiques territorials dels darrers anys, podria arribar a posar en crisi el precari equilibri hídric entre oferta i demanda actualment existent a la RMB. Aquest fet condicionaria l'estat ecològic de les actuals fonts d'aigua que abasteixen la RMB i podria requerir intervencions des de la lògica de l'oferta, amb possibles impactes ambientals de grans dimensions a nivell nacional o global, com podrien ser alguns transvasaments (de l'Ebre o del Roine) o la implementació massiva de plantes de dessalació amb els impactes atmosfèrics, i per tant globals, derivats de les seves emissions de CO₂.

Així doncs, tot i que aparentment la despesa hídrica vinculada als espais públics urbans és insignificant en relació a la despesa hídrica global, si s'analitza des d'una lògica integrada es veu que la poca despesa hídrica ve, en part, induïda per una manca d'espais públics en un model urbà en creixement on aquests espais públics han estat substituïts per espais privats. Al mateix temps que l'espai ha estat privatitzat, també ha estat privatitzada la despesa hídrica associada als espais oberts enjardinats, passant d'un model amb molta presència d'espais públics i una nul·la despesa hídrica en jardins privats a un model on els espais públics són pràcticament inexistent però la despesa hídrica es multiplica al traslladar-se als espais privats.

Per tant, la proliferació de la urbanització dispersa no s'ha d'interpretar com la proliferació d'un model amb una jardineria pública eficient en el consum d'aigua sinó que s'ha d'interpretar com la proliferació d'un model que posa en crisi el precari equilibri hídric de la RMB al multiplicar la despesa hídrica fruit, en part, d'una privatització de l'espai que ha significat també una privatització de la despesa hídrica en jardineria.

Si la despesa hídrica en jardineria és col·lectivitzada a través d'espais públics, aleshores l'ús global del recurs és molt més eficient; mentre que si la despesa hídrica en jardineria és atomitzada a través de la privatització de l'espai, aleshores la despesa hídrica global es multiplica.

La proliferació d'aquest entorn socioambiental i les seves implicacions ecològiques es produeix sense que per part de l'administració pública hi hagi una clara aposta per a fer un ús més eficient de l'aigua en els jardins públics, doncs les pràctiques de xerojardineria són incipients a la RMB. No només es permet la proliferació d'un model socioambiental que posa en crisi l'abastament d'aigua de la RMB sinó que des de l'àmbit públic, guiats per una lògica de mercat que exigeix espais públics que revaloritzin l'entorn urbà, s'aposta per espais de tipus atlàntic.

En definitiva, doncs, es pot concloure que l'aparent paradoxa que es plantejava al començament d'aquest capítol no és tal paradoxa si es té en compte que el baix consum de la jardineria pública a la urbanització dispersa té lloc en detriment d'espais públics de caràcter relacional i en benefici d'uns espais privats que, especialment en els casos de les urbanitzacions elitistes, són altament consumidors d'aigua i suposen un fort augment de la despesa hídrica de la regió. Així mateix, el major consum dels espais públics de la ciutat compacta es dona en resposta a les preferències culturals de la majoria de la ciutadania, si bé molts dels espais de la ciutat compacta no responen a la lògica de millorar la qualitat de vida dels seus ciutadans sinó que són pensats per a monumentalitzar la ciutat, atraure inversió i revaloritzar-la econòmicament; de nou, sobretot en benefici dels interessos d'una elit (Cybriwsky 1999).

23 LA PARADOXA SOCIOPOLÍTICA

Com he anat mostrant al llarg de la tesi, les dinàmiques territorials que s'han produït en les darreres dècades a la RMB s'han caracteritzat per l'expansió del model urbà dispers i de baixa densitat. Aquest model té unes fortes implicacions sociopolítiques caracteritzades, entre d'altres, per la pèrdua de capital social. La pèrdua de capital social, tal i com suggereix Putnam (1995), pot derivar en una pèrdua de compromís cívic i en la construcció de comunitats menys implicades en allò que és públic. Aquest fet, a la pràctica, pot posar en dubte l'èxit de les noves formes de govern participatives que han sorgit en els darrers anys en les societats occidentals per a donar resposta a la incertesa i la complexitat pròpies de la societat actual, doncs, com afirma Gerry Stocker (2002), per al bon funcionament de la governança local és necessària una certa implicació de la ciutadania amb els afers públics, un cert compromís cívic.

Tenint en compte aquest fet, cal pensar noves formes de govern per donar resposta a les necessitats emergents a la societat actual, bé sigui amb polítiques d'inclusió sociopolítica en aquests entorns urbans, en les quals els espais públics hi poden jugar un paper destacat, bé sigui planificant els nous creixements urbans tenint en compte les conseqüències del model d'urbanització dispersa, o bé sigui pensant noves formes de govern local o regional adequades a les característiques territorials de la urbanització dispersa i del conjunt de la RMB.

Tot i això, aquest fet no posa en dubte l'èxit i la idoneïtat de les formes de govern participatives en les comunitats de la ciutat compacta on és possible incrementar el capital social i potenciar el compromís cívic dels seus residents. En aquests casos, les formes de govern participatives poden ser, i estan sent, una bona resposta governamental a la complexitat i les necessitats específiques de la societat actual.

En tot cas, analitzant la situació actual, sembla força clar que existeix una paradoxa basada en que en la societat actual, en què sembla ser que emergeix la necessitat de noves formes de democràcia participativa, s'està avançant cap a un model territorial dispers i de baixa densitat on es redueix la presència relativa d'espais públics i, en conseqüència, disminueix un actiu que pot actuar com a element potenciador de capital social i catalitzador d'aquests processos participatius emergents.

En aquest capítol intentaré aprofundir en els diferents elements que constitueixen aquesta paradoxa. El capítol comença amb un primer apartat analitzant si, efectivament, els espais públics són o no són espais generadors de capitals social, posant en relació els resultats empírics d'aquesta tesi amb el

marc teòric entorn el concepte de capital social. L'esmentada anàlisi es fa tant des de la perspectiva individualista com des de la perspectiva culturalista i culmina amb una proposta de tipologia que posa en relació la capacitat generadora de capital dels espais públics amb les característiques del propi espai i el seu entorn urbà.

Tot seguit, s'entra a fons en el següent pas de l'argument que aquí es planteja. És a dir, en veure si realment el potencial generador de capital social dels espais públics urbans influeix sobre el compromís cívic de les comunitats en qüestió, analitzant com els diferents entorns urbans i els diferents espais públics afecten en un sentit o en un altre el compromís cívic de les seves comunitats.

Finalment, el capítol conclou amb tres apartats de reflexió sobre diferents camins a adoptar enfront les importants contradiccions que sorgeixen de la paradoxa que aquí es descriu.

23.1 Espai públic: un generador de capital social?

Com s'ha vist en capítols anteriors, l'espai públic és un espai de relació, ja sigui com a espai de pas, com a espai de trobada o com espai d'ús. L'espai públic urbà és un espai de col·lectivitat on els individus d'una comunitat poden interactuar socialment, ja sigui de forma espontània o de forma més o menys planificada. Sigui com sigui, l'espai públic urbà és un espai relacional, un espai on es possibiliten i es potencien les relacions socials entre els membres d'una comunitat.

Com a espais de relació els espais públics són indrets on els individus d'una comunitat poden desenvolupar i ampliar la seva xarxa de relacions socials. Són indrets on una comunitat adquireix valors i actituds que determinen com es relacionen entre ells. Així, tant des de l'enfoc individualista com des de l'enfoc culturalista, la presència d'espais públics a la ciutat pot significar un increment del capital social d'una comunitat. Vegem-ho més detalladament.

23.1.1 La perspectiva individualista

Des de la perspectiva individualista (Bourdieu 1980, Burt 2001, Coleman 1988, Flap 1991, Lin 2001, Portes 2000) el capital social fa referència a una sèrie de recursos als què els individus poden accedir en la mesura que participen en una xarxa de relacions socials. S'entén el capital social com una inversió en relacions socials de la qual se n'espera un retorn a través d'elements com la facilitat d'accedir a fluxos d'informació, la capacitat d'influir en agents, les credencials socials o el reforçament de la identitat i el reconeixement social (Lin 2001).

En aquest sentit, els espais públics urbans són espais on desenvolupar inversions en relacions socials. Les relacions socials es veuen facilitades si hi ha un espai de trobada on dur-les a terme i, sens dubte, els espais públics són un d'aquests espais.

Evidentment que també es poden desenvolupar relacions socials en espais privats, bé siguin d'accés obert com poden ser els espais de consum o bé siguin d'accés estrictament privat com pot ser el fet d'utilitzar els espais privats residencials com a llocs de trobada.

Ara bé, els espais de consum són espais menys orientats a la relació que els espais públics, doncs mentre els espais públics urbans solen ser més plurals, espontanis i amb major llibertat d'accés i d'ús, els espais de consum són més homogenis, orientats a un ús molt específic i amb capacitat per limitar l'accés de forma directa, en tenir reservat el dret d'admissió o, de forma indirecta, exclouent determinats col·lectius a través del consum.

D'altra banda, l'ús d'espais privats residencials com a llocs de trobada per a relacionar-se té també molta menys potencialitat relacional des del punt de vista de l'amplitud i la pluralitat de la xarxa relacional, amb la qual cosa, limita també les possibilitats que la inversió en relacions socials retorni a l'individu en forma de recursos i, per tant, limita el seu capital social.

Les relacions socials que un individu pot generar en un espai residencial privat o en determinats espais de consum acostumen a produir-se amb el cercle més íntim de relacions: bàsicament familiars i amics íntims. En aquests espais, doncs, queda molt limitada l'amplitud i la pluralitat de la xarxa de relacions i, en conseqüència, queden limitats els recursos als que un individu pot accedir. Tot i això, des d'una lògica estructuralista, és cert que les possibilitats per a accedir a determinats recursos a partir de la xarxa de relacions d'un individu no només s'ha de mesurar per l'amplitud i la pluralitat de la seva xarxa de relacions sinó que també cal mesurar-les des de la posició que ocupa l'individu en una determinada estructura relacional (Lin et al 2001). Així, tot i que la xarxa de relacions d'un individu no sigui ni molt àmplia ni plural, si aconsegueix ocupar determinades posicions en l'estructura relacional o establir relacions amb altres individus amb posicions destacades en aquesta estructura, els recursos als quals podrà accedir aquest individu mercès a la seva xarxa de relacions també poden ser molt elevats. Igualment, cal dir que tot i que l'espai residencial privat i determinats espais de consum no són bons espais per ampliar i pluralitzar la xarxa de relacions d'un individu, existeixen altres entorns, com per exemple l'entorn professional, en els quals la xarxa relacional pot ser ampliada.

A diferència dels espais de consum i dels espais residencials privats, els espais públics, en tant que espais relacionals per naturalesa, sí que són espais que poden permetre ampliar i diversificar la xarxa

de relacions socials d'un individu. És en aquest sentit que es pot afirmar que els espais públics poden incrementar el capital social dels individus d'una comunitat.

Ara bé, el fet que un espai públic en un determinat entorn urbà fomenti o no que un individu amplii i diversifiqui la seva xarxa de relacions socials depèn molt de les característiques del propi espai, de les característiques del seu entorn urbà, de les característiques dels seus usuaris i de les característiques del propi individu (Llewellyn 2003).

Com s'ha vist anteriorment hi ha espais públics que es converteixen en espais d'exclusió o espais de por, ja sigui per les seves característiques físiques (aïllament urbà, manca de llum, manca d'activitat al seu entorn, etc.) o per les característiques dels seus usuaris (apropiament de l'espai per determinats col·lectius, espais que es converteixen en espais elit o espais marginals per l'indret on són ubicats o per l'ús que se'n fa, etc.). Hi ha espais que pel seu entorn urbà i per la seva manca d'ús no són espais relacionals i no fan ciutat; hi ha espais que es nodreixen d'usuaris molt homogenis i en els quals les relacions són poc plurals. I també hi ha espais altament relacionals i plurals però amb usuaris que en fan un ús individual i no relacional.

De fet, el context metropolità en què ens trobem posa límits al caràcter relacional dels espais públics en la mesura que molts espais públics són utilitzats des de lògiques metropolitanes. Així, els espais públics vinculats a indrets de centralitat són utilitzats com a espais turístics pels visitants de fora de la RMB i com a espais d'oci i lleure pels residents a la perifèria metropolitana. Tal i com s'ha vist anteriorment, el caràcter residencial i aïllat de la urbanització dispersa de la segona corona metropolitana ha originat una forta tendència per part dels seus residents a utilitzar els espais públics de les zones de centralitat de la RMB, especialment durant els caps de setmana. Aquest ús de l'espai públic sota una lògica metropolitana provoca que els espais públics que s'utilitzen no són els espais de la pròpia comunitat. Per tant, aquests responen a una lògica de lleure amb unes característiques molt similars a les de l'ús turístic de l'espai públic.

Aquest tipus d'ús de l'espai públic per part de ciutadans i ciutadanes de la RMB no és un ús quotidià de l'espai sinó que és un ús puntual, tot i que pot tenir una freqüència setmanal. Amb aquest ús l'espai públic difícilment pot ser un espai de trobada sinó que és un espai de pas o un espai d'ús. La lògica metropolitana en l'ús dels espais públics desvincula l'espai de la comunitat de residència, amb la qual cosa es redueixen les possibilitats de trobar-se persones conegudes i, per tant, es limita la capacitat de l'espai públic per enfortir la xarxa de relacions dels individus, doncs la seva principal potencialitat des de l'òptica del capital social rau en el fet que l'espai públic és un espai on els individus d'una mateixa comunitat poden interactuar i enfortir les seves relacions. Si els individus que comparteixen l'ús d'un espai públic no són d'una mateixa comunitat (barri, municipi) aleshores es fa molt més difícil

la seva interacció, doncs en una societat individualitzada com l'actual el rol de l'espai públic com espai on establir noves relacions socials entre persones desconegudes és pràcticament inexistent, excepte en els casos en què un conegut comú actua d'intermediari, cosa que també queda limitada quan l'espai públic és utilitzat sota una lògica metropolitana.

En tot cas, però, la majoria d'espais públics, especialment els de la ciutat compacta, són espais en els quals, per la seva pròpia naturalesa pública, un individu pot intensificar la relació amb persones conegudes i en pot conèixer de noves. En l'espai privat un individu únicament manté relació amb aquelles persones (familiars o amics) més properes, en canvi, a l'espai públic es pot interactuar amb altres membres de la comunitat amb els quals no hi ha una relació tan propera i, espontàniament o a través de persones conegudes, un individu pot ampliar la seva xarxa de relacions coneixent gent nova.

És cert que en una societat individualitzada com és la societat actual es tendeix a fer un ús individual de l'espai públic en la vida quotidiana i, cada cop menys, l'espai públic és un indret on conèixer nova gent. L'espai públic manté la seva espontaneïtat en la interacció entre les persones però la individualització de la societat ha generat un menor contacte entre les persones no conegudes. El més habitual és que els usuaris de l'espai públic en facin o bé un ús col·lectiu amb persones ja conegudes (planificat o espontani) o bé un ús individual.

Així, l'espai públic continua sent utilitzat intensament com a espai de trobada i com a espai d'ús. Quan l'espai públic és utilitzat com a espai de trobada esdevé en sí mateix un espai de relació de forma planificada entre els individus d'una comunitat i, per tant, esdevé un espai utilitzat específicament per a relacionar-se, enfortint-se així la xarxa de relacions entre els individus. A l'espai públic, al tractar-se d'un espai polifuncional i per a tothom, les possibilitats de relacionar-se amb persones conegudes són molt més àmplies que en un espai privat on es requereix una major confiança prèvia entre les persones. També són molt més àmplies que en un espai de consum on els usuaris vénen molt predeterminats pel consum que s'ofereix en aquell espai. I que en un equipament, on els usuaris venen també molt condicionats pels usos d'aquell equipament. A més, el fet de ser un espai obert i accessible per a tothom permet que a l'ús relacional de l'espai puguin afegir-s'hi persones conegudes d'alguns dels usuaris de l'espai, ampliant-se així la xarxa de relacions de la resta de participants en aquest ús de l'espai com espai de trobada.

Quan l'espai és utilitzat com a contenidor on organitzar-hi actes o activitats es converteix en un espai altament relacional. Les activitats lúdiques o culturals, i les festes tradicionals d'un barri o d'un municipi, són esdeveniments que sovint fan ús de l'espai públic i que faciliten l'emergència de noves relacions. En aquests actes s'intensifica la relació entre les persones conegudes i s'incrementen les

possibilitats d'entrar en contacte amb persones no conegudes. Els espais públics permeten el desenvolupament de molts d'aquests actes i activitats que, en molts casos, serien impossibles de realitzar sense la presència d'espais públics. Així, en tant que aquest tipus d'actes de caràcter lúdic o cultural fomenten clarament les relacions socials entre els individus d'una comunitat i en tant que els espais públics són necessaris per al desenvolupament d'aquests actes, els espais públics com a espais d'ús són, sens dubte, un element que possibilita que la xarxa relacional dels individus d'una comunitat s'intensifiqui, s'ampliï i es diversifiqui.

En síntesi doncs, es pot afirmar que, efectivament, l'espai públic urbà, entès com espai de trobada i com espai d'ús, contribueix a incrementar el capital social dels individus des d'una lògica individualista, en tant que és un espai relacional que possibilita que la xarxa de relacions socials d'un individu s'intensifiqui, s'ampliï i es diversifiqui.

Ara bé, en la societat actual el procés d'individualització limita la potencialitat que dècades enrere tenia l'espai públic com espai on engendrar noves relacions entre persones desconegudes. Al mateix temps, les dinàmiques metropolitanes han originat un ús metropolità dels espais públics de centralitat per part dels residents a la urbanització dispersa que limita les potencialitats relacionals de l'espai públic en la mesura que es desvincula l'espai de la comunitat on resideixen els seus usuaris, disminuint així les possibilitats de trobar-se persones conegudes i, per tant, limitant la capacitat de l'espai públic per enfortir la xarxa de relacions dels individus.

23.1.2 La perspectiva culturalista

Des de la perspectiva culturalista, el capital social és un atribut de la comunitat i els beneficis del capital social repercuteixen sobre la col·lectivitat més que sobre els individus. El capital social fa referència a certs trets dels individus d'una comunitat que es relacionen amb les seves preferències (Herrerós 2002). Es tracta de valors i actituds que adquireixen els ciutadans d'una comunitat i que determinen com es relacionen entre ells Stolle i Rochon (1998). El principal autor de referència d'aquesta perspectiva, Robert Putnam, entén que el capital social són les connexions entre les xarxes individuals i socials així com les normes de reciprocitat i la confiança que en sorgeixen (Putnam et al 1994).

Des d'aquesta lògica, els espais públics urbans són espais que potencien el desenvolupament del capital social d'una comunitat en la mesura que són espais on la societat es fa visible, on la comunitat s'expressa i on els individus entren en contacte, generant-se connexions entre les xarxes individuals i socials i fomentant-se normes de reciprocitat i confiança.

L'ús dels espais públics per part de la ciutadania que, en principi, pot accedir-hi de forma lliure i igual, genera també uns certs valors i unes certes formes de comportament que acabaran tenint una repercussió sobre la col·lectivitat i les formes de relació dels seus individus. L'espai públic és l'espai de tots i totes i, per tant, el seu ús requereix respecte i tolerància per la resta d'usuaris. En aquest sentit l'ús de l'espai públic des de l'òptica de l'ús democràtic de l'espai, entenent que tots els seus usuaris són lliures i iguals i tenen dret a utilitzar-lo, requereix que es generin unes pautes de comportament basades en el respecte i la tolerància que porten implícita l'assumpció d'unes normes de reciprocitat entre els individus usuaris de l'espai.

Tots els usuaris i usuàries de l'espai públic tendeixen a entendre que determinades actituds no s'hi poden desenvolupar, en tant que poden molestar als altres usuaris. Al mateix temps que tots els usuaris i usuàries de l'espai tendeixen interpretar recíprocament aquesta pauta de comportament, entenen que la resta d'usuaris no desenvolupin certes actituds en l'espai públic perquè destorbarien el seu propi ús de l'espai. Per tant, existeix en aquesta interpretació de l'ús de l'espai públic una reciprocitat entre els seus usuaris en benefici de la col·lectivitat, res més lluny de l'enfoc culturalista del concepte de capital social.

Evidentment això no sempre és així i, tal i com s'ha mostrat en capítols anteriors, en determinades ocasions els espais públics també són espais de conflicte i d'exclusió. En aquests casos, els ciutadans i ciutadanes no poden utilitzar els espais públics de forma lliure i igual, bé perquè es senten exclosos, bé perquè algun col·lectiu se n'ha apoderat, o bé perquè l'ús que en fan altres usuaris resulta incompatible amb l'ús que ells en volen fer.

Quan això succeeix es posa en dubte que l'espai públic urbà sigui realment un espai públic i democràtic, doncs no tots els ciutadans i ciutadanes poden accedir-hi i utilitzar-lo de forma lliure i gual. De la mateixa manera, quan l'espai públic esdevé un espai de conflicte o d'exclusió, les normes, els valors i les actituds dels diferents usuaris no tenen un caràcter recíproc. En aquests casos, les formes d'entendre l'ús de l'espai en relació a la resta d'usuaris prenen dinàmiques oposades entre els diferents usuaris, i això acaba conduint al conflicte en l'ús de l'espai públic. Si el conflicte és gestionat cívicament per les diferents parts, aleshores es poden acabar pactant normes de comportament amb caràcter recíproc, amb la qual cosa l'espai públic, en tant que públic, haurà obligat als seus usuaris a establir unes normes de reciprocitat i, per tant, haurà actuat com un clar generador de capital social. Ara bé, quan això no succeeix i el conflicte es manté com a tal, aleshores l'espai públic, en tant que públic, estarà fent emergir valors i actituds contraposades.

L'emergència de normes de reciprocitat generalitzades en el cas de l'ús de l'espai públic no implica el predomini d'uns usos de l'espai públic sobre uns altres ni la prevalença d'uns determinats valors i actituds homogenis. Les normes de reciprocitat en l'ús de l'espai públic impliquen assumir que l'espai públic és de tots, que els seu ús és lliure i igual per a tothom i que això vol dir respectar l'ús que els altres en fan, assumint que d'aquesta manera els altres respectaran recíprocament l'ús que tu en fas. Si això és així, de l'ús de l'espai públic en base a unes determinades normes de reciprocitat generalitzades se'n desprèn un comportament cívic i, per tant, un compromís de la ciutadania amb aquest comportament, és a dir, un compromís cívic.

Si els espais públics aconsegueixen generar aquestes normes de reciprocitat en el seu ús i, per tant, generar un compromís cívic de la ciutadania en l'ús de l'espai col·lectiu, aleshores els espais públics hauran contribuït a incrementar el capital social d'aquella comunitat. Si, per contra, els espais públics esdevenen espais de conflicte i d'exclusió com està passant a molts espais públics de la Regió Metropolitana de Barcelona, tot i que no de forma generalitzada, aleshores els espais públics no hauran aconseguit incrementar el capital social de la comunitat, sinó que precisament per la manca de normes de reciprocitat s'hauran convertit en espais de conflicte i d'exclusió social.

D'altra banda, els espais públics urbans també són generadors de capital social des d'una perspectiva culturalista en la mesura que aconsegueixen incrementar la confiança social d'una comunitat. Els espais públics, afavoreixen que el grau de confiança interpersonal dels membres d'una mateixa comunitat sigui més elevat.

Els espais públics, en tant que espais de trobada, permeten que persones amb lligams febles entrin en contacte i incrementin la seva confiança interpersonal, provocant així un major grau de confiança social, és a dir una generalització de la confiança entre els membres d'una comunitat. Si no existeixen espais col·lectius no existeixen espais on poder interactuar amb aquelles persones amb les quals els lligams són febles. En els espais privats es tendeix a tenir relació únicament amb aquelles persones amb les quals hi ha un lligam fort, però difícilment s'entra en contacte amb aquelles persones amb les quals el lligam és feble. En canvi, en els espais d'ús col·lectiu és més fàcil entrar en contacte amb persones amb les quals els vincles són molt dèbils o fins i tot inexistents.

En aquest sentit, els espais públics són espais on desenvolupar aquest tipus de relacions entre persones poc conegudes o amb vincles febles i, el fet de poder desenvolupar aquestes relacions provoca una pèrdua de la desconfiança mútua de tal manera que, si aquesta situació es generalitza en una comunitat, aleshores el grau de confiança interpersonal a nivell social incrementa. Els espais públics urbans poden contribuir no només a oferir aquests espais col·lectius d'interacció sinó també a

generalitzar aquest tipus de relacions i, en conseqüència, generalitzar l'increment de la confiança social en una comunitat.

Finalment, i seguint amb la perspectiva culturalista, els espais públics poden tenir un destacat paper a l'hora de fomentar un fort sentiment comunitari i, en conseqüència, un fort compromís cívic dels ciutadans i ciutadanes amb la seva comunitat. Els espais públics urbans són un dels principals espais on desenvolupar actes comunitaris: festes, actes reivindicatius, manifestacions, activitats lúdiques de caràcter social o cultural. Des d'aquesta òptica, els espais són, sens dubte, espais que fomenten el sentiment comunitari, el sentiment dels individus de pertànyer a una mateixa comunitat.

Les relacions socials que es fomenten en els espais públics com espais d'ús a través del les activitats lúdiques, socials o culturals que en ells s'hi desenvolupen són un tipus de relacions que, en tant que relacions desenvolupades en un context comunitari, fomenten uns valors i unes actituds ciutadanes de caràcter col·lectiu que potencien allò que és comú entre els individus d'una mateixa comunitat. Individus que en aquell moment estan utilitzant aquell espai i es perceben, des de la individualitat de cadascú, com a iguals en l'ús d'un espai que, per definició, és de tots.

Així, els espais públics utilitzats com a espais per a desenvolupar-hi actes socials i culturals esdevenen espais clarament generadors de capital social, no només perquè fomenten les relacions entre els individus possibilitant que la seva xarxa individual de relacions socials s'intensifiqui, s'ampliï i es diversifiqui, sinó que també són espais generadors de capital social en tant que desenvolupen uns valors i unes actituds ciutadanes de caire comunitari que repercuteixen sobre el conjunt de la col·lectivitat, potenciant així una comunitat més cohesionada, amb més confiança interpersonal entre els seus individus, amb més sentiment comunitari i fomentant unes normes de reciprocitat i confiança.

Així mateix, tal i com s'ha vist en apartats anteriors, determinats espais públics urbans contribueixen a generar un fort sentiment d'identitat dels seus usuaris amb l'espai i amb el barri. A través de l'ús dels espais públics urbans molts ciutadans desenvolupen un sentiment de pertinença a un territori i acaben sentint l'espai públic com a propi. Aquest sentiment d'identitat i de pertànyer a un barri que es reforça a través de l'ús dels espais públics incrementa de forma molt notòria el compromís de la ciutadania amb la comunitat.

Ara bé, igual que argumentava en l'anàlisi de la generació de capital social a través de l'espai públic des d'una perspectiva individualista, en el cas de l'anàlisi des d'una perspectiva culturalista succeeix el mateix amb l'ús metropolitana dels espais públics. Quan els espais públics urbans no són utilitzats des d'una lògica comunitària sinó que són utilitzats des d'una lògica metropolitana es debiliten els vincles i les afinitats entre els seus usuaris i, per tant, es debilita també la seva capacitat per generar valors i

actituds col·lectives que fomentin les normes de reciprocitat i la confiança entre els usuaris, doncs no es senten d'una mateixa comunitat.

El fet de sentir-se d'una mateixa comunitat, de sentir que es pertany a un lloc, és un element fonamental a l'hora de facilitar que es generin normes de reciprocitat i confiança en una societat. És molt més fàcil que es generin aquestes normes de reciprocitat i confiança entre persones que tenen una afinitat en comú que entre persones que no la tenen i, en aquest sentit, el fet de pertànyer a un mateix indret o a una mateixa comunitat és un vincle molt potent per generar aquestes normes de reciprocitat. És molt més fàcil que es generin beneficis col·lectius en el context d'una mateixa comunitat que en un context més ampli mancat de vincles comunitaris.

Els espais públics doncs, són espais generadors de capital social en el seu sentit culturalista, ja que ofereixen unes possibilitats que no només repercuteixen de forma individual sobre els seus usuaris sinó que repercuteixen de forma col·lectiva sobre el conjunt de la comunitat promovent uns valors i unes actituds que acabaran condicionant la forma de relació entre la ciutadania. Promouen la creació d'unes normes de reciprocitat a nivell comunitari, promouen un increment de la confiança social de forma generalitzada i promouen un sentiment de pertànyer a una comunitat.

Com s'ha vist, però, això no és així en tots els casos, hi ha espais que exclouen i hi ha maneres d'utilitzar els espais públics que no generen valors col·lectius. El disseny de cada espai i l'ús que se'n faci és determinant perquè un espai públic pugui ser realment un espai generador de capital social en el sentit culturalista del terme. En una societat individualitzada no sempre és fàcil generar valors comunitaris, doncs aquests s'han de desenvolupar des de la individualitat de cadascú. L'heterogeneïtat de la societat actual dificulta l'existència de valors compartits, dificulta les normes de reciprocitat, ja que sempre és més fàcil que hi hagi normes de reciprocitat en un col·lectiu homogeni que en un col·lectiu heterogeni.

Un dels grans reptes dels espais públics avui en dia és ser capaços d'esdevenir una oportunitat perquè l'heterogeneïtat de la societat actual es faci visible de forma cívica, fent aflorar aquells valors compartits que permetin un ús col·lectiu d'un espai comú. L'espai públic ha de deixar de ser un risc pel fet de ser un espai compartit per col·lectius molt diversos i ha de passar a ser una oportunitat per obligar a la diversitat de la ciutat a trobar unes normes comunes i recíproques en l'ús d'un espai comú. Aquesta és la gràcia de l'espai públic urbà, que pot fer confluïr en un mateix indret tota la diversitat de la societat actual. L'espai públic urbà és així l'espai on conflueix la diversitat de la ciutat, l'espai on els ciutadans i ciutadanes poden participar d'aquesta diversitat, enriquint-se així a ells mateixos i enriquint també el conjunt de la comunitat a partir de la pluralitat. D'aquesta manera, a través de la confluència de la diversitat en l'espai públic el conjunt de la comunitat adquireix uns valors de pluralitat, respecte i

convivència. Uns valors que determinen la forma de relacionar-se entre els ciutadans i ciutadanes d'una comunitat i que, per tant, enriqueixen el capital social d'aquesta comunitat.

Les dinàmiques metropolitanes però, actuen de forma oposada enfront aquesta oportunitat que l'espai públic urbà brinda a la societat individualitzada. Amb la creixent migració de la població des del centre de la RMB cap a la segona corona metropolitana amb formes urbanes de baixa densitat, s'estan creant zones residencials molt homogènies i mancades d'espais públics en les quals ni hi ha espais comuns per fer interactuar la diversitat de la societat ni hi ha una diversitat per interactuar, doncs són zones residencials amb un tipus de residents molt homogenis i amb un estil de vida força similar, basat en la privacitat i l'aïllament de la societat.

A la urbanització dispersa la ciutadania fuig de la diversitat de la societat actual i es refugia en un espai urbà on no hi ha moviment, on hi ha tranquil·litat i on no existeix la incertesa de la diferència, doncs la resta de veïns són percebuts com a idèntics i cadascú fa la seva vida. Els valors que es generen en aquest entorn urbà no són valors comunitaris i basats en la pluralitat sinó valors individuals basats en la homogeneïtat, valors centrats en la privacitat de la vida de cada individu independentment de la vida de la resta de membres de la comunitat. No s'incrementa la confiança social perquè s'ha fugit d'aquells que són diferents per residir en un entorn on tots siguin iguals. No hi ha una confiança social generalitzada sinó tot el contrari, hi ha una desconfiança social generalitzada provocada per l'increment de l'heterogeneïtat de la societat actual. La manera de sentir-se segur davant la incertesa que genera aquesta desconfiança social creixent és refugiar-se en un indret aïllat de la societat, on hi hagi una alta homogeneïtat social que faci desaparèixer la inseguretat originada per una societat individualitzada en què desapareixen les solidaritats col·lectives i cadascú ha de fer front a la incertesa de forma individual.

En aquest sentit, la migració cap a la urbanització dispersa és una fugida cercant la seguretat de viure entre iguals però sense retornar a les solidaritats col·lectives pròpies de la societat moderna, doncs els nous estils de vida urbans de la urbanització dispersa no generen solidaritat i capital social sinó que generen privacitat i aïllament.

Els ciutadans i ciutadanes d'aquest entorn urbà es senten segurs no perquè hagin desenvolupat solidaritats col·lectives o resideixin en comunitats amb un fort capital social sinó perquè estan entre iguals i perquè practiquen un estil de vida que és percebut com un estil de vida estable i tranquil. En aquest sentit, la manca d'espais públics i la manca de vida social d'aquests entorns urbans contribueix de forma decisiva a generar aquesta sensació d'estabilitat i de tranquil·litat, a la vegada que contribueixen també de forma decisiva a que l'estil de vida dels seus ciutadans s'enfoqui vers la

privacitat i vers l'aïllament, impossibilitant la interacció social entre grups heterogenis i impossibilitant també el foment de xarxes relacionals que puguin incrementar el capital social d'una comunitat.

L'element comunitari és clau perquè els espais públics urbans puguin actuar com a espais generadors de capital social en el sentit culturalista del concepte. Els espais turístics o els espais utilitzats amb lògica metropolitana poden afavorir l'activitat a la ciutat però difícilment incrementaran la confiança social o desenvoluparan un compromís cívic dels usuaris amb la comunitat. Si l'espai públic no té una lògica comunitària difícilment s'hi podran establir en ell relacions socials perquè, al no ser residents, els vincles amb la comunitats seran nuls o molt dèbils, fet que dificultarà que es pugui generar un sentiment de pertinença que acabi desenvolupant en un compromís cívic. Així, si els espais públics i els seus usuaris no tenen una lògica comunitària, aleshores la seva capacitat per generar capital social queda fortament limitada.

23.1.3 Capital social, forma urbana i espais públics

En una societat individualitzada com l'actual, l'espai públic difícilment pot actuar de pont entre col·lectius o comunitats desconnectades, en tant que les relacions que tenen lloc a l'espai públic majoritàriament són entre persones conegudes o amb determinats vincles comunitaris i no entre persones no conegudes i sense lligams. En la societat moderna, on els col·lectius eren més homogenis i hi havia més relació espontània en l'espai públic, aquest sí que podia actuar com a pont espontani entre segments de població desconnectats. Però en la societat actual això és molt més difícil. Això no vol dir que no pugui succeir, doncs entre les persones entrevistades s'han trobat nombrosos casos de persones que han conegut gent fent ús de l'espai públic, però aquest fet no és el més comú i sol donar-se majoritàriament entre les persones grans.

El caràcter metropolità de la societat actual a la RMB pot convertir els espais públics urbans de les zones de centralitat en llocs de trobada entre col·lectius distanciat en el territori i actuar així com a pont de capital social entre segments de població separats (*bridging*). Així, tot i la dispersió de residències, producció i oci que ha tingut lloc a la RMB en les darreres dècades, la mobilitat arreu de tot el territori metropolità s'ha incrementat i els espais públics situats en zones de centralitat han esdevingut espais de reconcentració. És a dir, que ciutadans que viuen dispersos pel conjunt de la RMB utilitzen espais públics de centralitat com a punts de concentració on retrobar-se, actuant així com a espais pont de relació enmig d'un territori dispers. Ara bé, aquest tipus de relació acostuma a produir-se entre persones conegudes, amb vincles molt forts i que queden o utilitzen planificadament aquests espais públics. Així, tot i que l'espai públic actua de pont entre individus territorialment distants, no actua de pont entre segments socials o col·lectius socialment distants. Tanmateix, cal

reconèixer aquesta potencialitat dels espais públics de centralitat de la RMB per actuar com espais de trobada entre els ciutadans dispersos arreu de la regió.

A banda d'aquesta funció metropolitana dels espais públics de centralitat, la capacitat dels espais públics per generar o enfortir el capital social sol produir-se a través dels vincles comunitaris (*bonding*). Així, són aquells espais públics amb un fort caràcter de barri, amb usuaris d'una mateixa comunitat i en els quals hi ha un fort sentiment de pertinença, els que realment actuen com a autèntics espais d'ebullició de capital social, fomentant les xarxes de relacions entre els individus i generant uns valors compartits, un sentiment comunitari i un compromís cívic amb el barri i la comunitat.

Com ja he argumentat anteriorment, el caràcter comunitari dels espais públics és la clau per al seu èxit com a espais generadors de capital social. El fet que els usuaris siguin d'una mateixa comunitat genera uns vincles comuns que, a través de l'espai públic, poden enfortir-se tant a nivell individual com a nivell col·lectiu. L'element comunitari és el que permet generar un compromís cívic de la ciutadania amb el territori, el que permet que l'individu es senti d'aquell indret i s'hi senti compromès. A la vegada, aquest element comunitari és el que permet generar relacions socials entre persones que tot i no tenir lligams forts, troben en la pertinença a una mateixa comunitat el vincle per iniciar i enfortir una relació que, si es pot desenvolupar, acaba generant una major confiança interpersonal.

L'espai públic urbà és un espai clau perquè aquest tipus de relacions basades en lligams febles puguin desenvolupar-se i és també un espai clau perquè el sentiment de pertinença a una comunitat es generi, es fomenti i pugui col·lectivitzar-se. Sense l'espai públic urbà és molt difícil que les xarxes de proximitat basades en vincles febles puguin fructificar i és molt difícil que el sentiment de comunitat pugui col·lectivitzar-se i generalitzar-se. L'espai públic és el principal espai on els membres d'una comunitat interactuen, desenvolupen el sentiment de pertinença i s'expressen col·lectivament.

La forma urbana és un element determinant tant pel que fa a l'oferta d'espais públics com pel que fa a la capacitat dels mateixos per esdevenir espais reals de relació i espais generadors de capital social.

El fet que hi hagi més o menys espais públics condiciona la possibilitat dels mateixos per a esdevenir espais generadors de capital social. Així, en els entorns urbans de baixa densitat on, com s'ha mostrat en apartats anteriors, la quantitat relativa d'espais enjardinats és molt menor que la de la ciutat compacta⁵⁹, el capital social generat pels mateixos també serà molt menor.

---

⁵⁹ Tant pel que fa als m² de jardí públic per habitant com pel que fa a la superfície enjardinada en relació a la superfície de Sòl Urbà.

Un altre element a destacar és l'entorn urbà dels espais públics. Els espais públics són contenidors d'allò que els envolten tant a nivell social com urbà i, per tant, el què passi a l'interior d'un espai públic estarà molt condicionat per la forma urbana i les característiques socials del seu entorn immediat⁶⁰. A la ciutat compacta els espais públics solen estar envoltats d'un teixit urbà dens i compacte, amb una elevada diversitat d'usos. Per contra, a la urbanització dispersa els espais públics solen estar envoltats d'un teixit urbà de baixa densitat i amb un ús exclusivament residencial.

Tant la densitat urbana com la diversitat d'usos al voltant d'un espai públic en condicionen molt el seu ús i la seva potencialitat com a espais generadors de capital social.

La densitat urbana determina els potencials usuaris d'aquell espai públic. Una densitat urbana alta al voltant d'un espai ofereix una gran quantitat de potencials usuaris mentre que una densitat urbana baixa limita el nombre de potencials usuaris, doncs hi ha menys residents a l'entorn immediat de l'espai i les distàncies des dels habitatges als espais públics són molt més grans. Aquest fet, sumat a la menor quantitat d'espais públics a la urbanització dispersa fa que, com s'ha mostrat en apartats anteriors, la distància mitjana a un espai públic sigui molt superior en els entorns d'urbanització dispersa que en els entorns de ciutat compacta i, en conseqüència, a la ciutat compacta hi hagi una major quantitat de potencials usuaris d'un espai, tant per l'alta densitat de l'entorn urbà com per la major proximitat als espais públics.

A aquest fet se li ha de sumar l'estil de vida d'un i altre entorn urbà. Com s'ha mostrat anteriorment, l'estil de vida dels residents a la urbanització dispersa es basa més en l'aïllament i la privacitat i, en conseqüència, hi ha un major ús dels espais privats en detriment de l'ús dels espais col·lectius com són els espais públics urbans (Freeman 2001, Greenberg 1993, Olivier 2001). A més, la major homogeneïtat social dels entorns urbans de baixa densitat fa que els usuaris dels espais públics d'aquests entorns siguin molt menys diversos que no pas els usuaris que poden utilitzar un espai públic a la ciutat compacta (Mo i Wilkie 1997), sobretot quan l'espai públic en qüestió té una lògica d'ús que va més enllà del seu entorn immediat i rep usuaris del conjunt de la ciutat, del conjunt de la RMB o d'altres indrets del planeta en forma de turistes.

A la ciutat compacta, tot i l'anonimat creat per l'aglomeració urbana i el procés d'individualització de les darreres dècades, l'estil de vida dels ciutadans i ciutadanes està més impregnat de la diversitat de la ciutat i de la interacció social provocada per la barreja d'usos, la densitat i la proximitat. A la ciutat compacta hi ha moltes zones que mantenen un caràcter comunitari sota una lògica de barri, amb un

---

⁶⁰ L'entorn immediat no és l'únic condicionant, doncs molts espais públics, especialment els de centralitat, són utilitzats a diferents escales més enllà de l'entorn immediat, rebent usuaris de la resta de la ciutat, de la resta de la RMB o de la resta del món com a espais turístics.

fort caràcter relacional en l'estil de vida dels seus ciutadans. També hi ha zones on aquest caràcter comunitari s'ha anat perdent i ha guanyat pes un estil de vida basat en l'anonimat. Tot i això, la complexitat, la diversitat i la densitat de la ciutat compacta obliguen als seus ciutadans i ciutadanes a mantenir un grau d'interacció social molt superior al de la urbanització dispersa on la baixa densitat, l'aïllament, l'ús exclusivament residencial i l'estil de vida enforçat a la privacitat aconsegueixen minimitzar aquesta interacció social.

Aquest fet, fa que l'ús dels espais públics a la ciutat compacta sigui molt més intens i divers. Els espais públics de la ciutat compacta acostumen tenir una elevada densitat d'usuaris, la quantitat d'interaccions socials és molt més elevada i la diversitat en l'ús de l'espai també és molt més gran, amb la qual cosa les relacions que en ell s'hi poden esdevenir són molt més plurals i tenen un gran potencial a l'hora d'ampliar i diversificar la xarxa de relacions personals.

Així, els espais públics de la ciutat compacta poden actuar tant a nivell *bonding*, perquè posen en contacte individus d'una mateixa comunitat i que, per tant, poden tenir uns vincles forts; però també posen en contacte persones molt diverses que, tot i ser d'una mateixa comunitat, poden tenir característiques socials molt diferents, actuant així l'espai públic de la ciutat compacta com un espai generador de capital social *bridging*, fent de pont entre grups socials molt diferenciats.

La diversitat d'usuaris d'un espai públic ve altament condicionada per l'entorn urbà d'aquest espai. En els espais públics de la urbanització dispersa l'entorn urbà és exclusivament residencial i socialment molt homogeni. Al mateix temps, la manca de diversitat en les activitats i usos al voltant dels espais públics a la urbanització dispersa provoquen també que aquests espais siguin molt menys dinàmics, que hi hagi molt menys moviment vinculat al seu entorn urbà i que difícilment siguin utilitzats com a espai de pas. Habitualment són utilitzats com a espais d'ús vinculats bàsicament a l'ús de les zones de jocs infantils o com a espais de trobada, tot i que amb molta menys intensitat que els espais públics de la ciutat compacta.

Per contra, a la ciutat compacta els espais públics urbans solen estar immersos en un entorn urbà amb barreja d'usos i activitats i amb una major heterogeneïtat social. Això dota aquests espais d'uns usuaris molt més diversos i d'un major dinamisme i una major intensitat d'ús vinculada a les activitats localitzades al voltant de l'espai: comerços, bars, equipaments, centres cívics, escoles, zones esportives, habitatges, oficines.

La diversitat d'activitats i usos de la ciutat compacta fa que els espais públics urbans siguin en moltes ocasions espais de pas. Es genera així un major dinamisme i una major possibilitat d'interacció social. La diversitat d'usos, a més, genera una major diversitat d'usuaris en tant que, fins i tot quan els

resident d'un determinat barri poden respondre a una certa homogeneïtat social, la diversitat d'usos i activitats atreuen a la zona persones molt diverses que hi van no per motius de residència sinó per altres motius.

Així mateix, molts d'aquests usos generen activitats i en moltes ocasions l'espai públic s'acaba vinculant a aquestes activitats: és el cas de les escoles, les zones esportives, els centres cívics, els casals, etc. Molts dels usuaris d'aquests equipaments acaben utilitzant l'espai públic bé com a espai d'ús amb activitats concretes organitzades des d'aquests equipaments, o bé com a espais de trobada abans o després d'una activitat vinculada a algun d'aquests usos. En aquest sentit els espais públics acaben tenint un fort paper relacional, posant en contacte els usuaris d'aquests equipaments i les seves famílies.

Tanmateix, els espais públics de la ciutat compacta o els espais públics de la segona corona metropolitana no poden considerar-se com categories homogènies. Cada espai públic en concret és un món: les seves característiques físiques, el seu entorn urbà, el seu entorn social, la diversitat d'usos al seu voltant, les xarxes de relació que en ells s'hi generen, els possibles conflictes o situacions d'exclusió que s'hi poden desenvolupar, etc. Tots aquests elements poden variar d'un espai públic a un altre, fins i tot tractant-se d'espais molt propers en un mateix barri o d'espais molt similars però en entorns sociourbans diferenciats.

A continuació, basant-me en les entrevistes realitzades i en les observacions de camp, proposo una tipologia d'espais públics urbans des de la lògica d'una anàlisi territorial dels mateixos, en el marc de la Regió Metropolitana de Barcelona. És a dir, es tracta d'una tipologia d'espais públics no en funció del seu ús o de les seves característiques físiques sinó en funció del seu paper en un context metropolità.

Taula 23.1. Tipologia d'espais públics en un context metropolità

	Origen dels usuaris	Pluralitat d'usuaris	Capital Social
Espais de barri heterogenis	Comunitat o barri	Alta	Fort component comunitari i identitari. Bonding territorial però bridging social.
Espais de barri homogenis	Comunitat o barri	Baixa	Fort component comunitari i identitari. Bonding.
Espais de ciutat	Tota la ciutat	Molt alta	Bridging
Espais metropolitans	RMB	Molt alta	Bridging
Espais turístics	Tot el món	Molt alta	Poc comunitari
Espais de poble	Comunitat de poble	Alta	Bonding
Espais d'urbanització	Residents en urbanització	Baixa	Poca generació de capital social.
Espais de consum	RMB	Baixa	Poca generació de capital social.

Font: elaboració pròpia

Tindriem en primer lloc els espais de barri, espais amb unes relacions socials intenses i de caràcter comunitari. Distingeixo entre els espais de barri amb una diversitat social alta i els espais de barri socialment homogenis. Les característiques comunitàries d'aquests espais, utilitzats bàsicament pels residents al mateix barri, els converteixen en espais on el sentiment de pertinença al lloc sol ser elevat i els usuaris dels quals s'acostumen a identificar amb la seva comunitat. El tipus de relacions que en ells hi tenen lloc, tot i poder posar en contacte grups socials diferenciats, acostumen a ser relacions de xarxes de proximitat i amb poca capacitat per superar buits estructurals, sobretot a nivell territorial.

Amb una dinàmica similar però amb uns usuaris més diversos tindriem els espais de ciutat, utilitzats no només pels residents en aquell barri sinó també pel conjunt de residents de la ciutat. Aquests espais, en tant que amplien l'àmbit de procedència dels usuaris, solen ser més diversos i tenen un major potencial per superar buits estructurals i posar en contacte col·lectius més diferenciats. Tanmateix, el sentiment comunitari es debilita, tot i que hi ha un cert vincle comunitari a nivell de ciutat i es manté un vincle a nivell de barri, doncs molts dels usuaris són del mateix barri.

En quart lloc hi tindriem aquells espais que sense ser espais turístics, tot i que també poden ser-ho, són més emblemàtics al conjunt de la RMB i per tant amplien els seus usuaris a persones residents al conjunt de la RMB. Mentre els espais de ciutat són més nombrosos perquè els residents a la ciutat solen fer un ús més variat dels espais públics, els espais metropolitans són més selectius, doncs l'ús

dels espais públics metropolitans per part del conjunt de residents a la RMB no és un ús quotidià sinó un ús més puntual amb desplaçaments planificats cap a aquests espais. Uns espais que no només es localitzen al centre de la RMB sinó que també es situen als subcentres metropolitans o a alguns municipis perifèrics. Aquest tipus d'espais, en tant que espais d'ús metropolità, es caracteritzen per ser espais més de *bridging* que no de *bonding*.

Molt diferent és la lògica dels espais turístics, que funcionen com a espais temàtics de la ciutat espectacle. Aquests, situats bàsicament al centre de la RMB, són espais monumentals pensats per a donar a conèixer la imatge de la ciutat. Es converteixen així en espais d'ús molt intens i amb una gran afluència d'usuaris d'arreu del món que, en ocasions, acaba incomodant o limitant l'ús de l'espai pels propis residents. La massificació d'aquests espais i la gran fluctuació dels seus usuaris fa que en aquests espais sigui difícil posar en contacte membres d'una mateixa comunitat i això els converteix en espais poc comunitaris.

Amb una lògica molt similar a la dels espais de barri hi tenim els espais de poble, espais amb un fort caràcter comunitari però amb molta menys intensitat en el seu ús, menys diversos i amb unes dinàmiques poc urbanes, tot i que per les característiques comunitàries de l'entorn social i urbà són espais de relació que generen capital social tot reforçant els vincles de proximitat dels membres d'una mateixa comunitat.

Molt diferents són els espais d'urbanització, utilitzats amb molt poca intensitat pels residents a la urbanització dispersa. L'ús d'aquest espai és molt reduït i els pocs usuaris són de característiques molt homogènies. La dispersió de l'entorn urbà on es troben situa impossibilita que els seus usuaris puguin venir d'altres indrets del municipi i l'estil de vida dels residents en aquests entorns urbans converteix aquests espais en espais poc relacionals i poc diversos, amb molt poca capacitat per generar capital social.

Finalment, en aquesta tipologia hi trobaríem els espais comercials, espais d'ús públic però enfocats al consum i amb connotacions de privacitat. Aquest tipus d'espai són espais de poca diversitat i limiten els seus usuaris a través del consum. Es tracta d'espais localitzats arreu de la RMB i amb una funcionalitat molt específica: el consum. Normalment no es troben integrats en zones urbanes amb una gran barreja d'usos sinó que es tracta de grans espais funcionalment segregats on residents del conjunt de la RMB s'hi desplacen planificadament per a consumir. La finalitat consumista d'aquests espais i el seu caràcter privatitzat els converteixen en espais poc diversos i amb poca capacitat per generar capital social.

En síntesi doncs, es pot afirmar que els nous entorns urbans dispersos i de baixa densitat són entorns urbans en els quals la capacitat de generació de capital social a través dels espais públics és molt limitada, mentre que en els entorns urbans compactes de la ciutat tradicional aquesta potencialitat dels espais públics com a espais generadors de capital social és molt més accentuada.

En les zones d'urbanització dispersa la manca d'espais públics, la distància als espais existents com a conseqüència de la baixa densitat, la poca intensitat en el seu ús, l'estil de vida dels seus residents, la manca de barreja d'usos i la manca d'heterogeneïtat social condueixen a una situació en què l'ús dels espais públics urbans és molt limitat i quan se'n fa ús, la seva capacitat per generar capital social és molt escassa. Certament, els residents a les zones d'urbanització dispersa fan un ús metropolità dels espais públics, però aquest ús i la seva capacitat de generar capital social es veu molt condicionat per uns estils de vida enfocats a la privacitat. A més, molts dels espais utilitzats des d'una lògica metropolitana són espais de consum, segregats funcionalment, poc diversos i orientats al consum i no a la interacció social.

Des d'aquesta perspectiva, tot i reconèixer que els espais públics de la ciutat compacta continuen mantenint un fort paper relacional i són espais capaços de generar capital social de diferents maneres i amb diferents característiques, ens trobem actualment amb una situació en què l'evolució de les dinàmiques territorials recents, basades en una creixent migració des del centre de la RMB cap a la perifèria, porta associat un canvi generalitzat dels estils de vida urbans que posa en crisi el paper dels espais públics com a espais de relació generadors de capital social.

En aquest sentit doncs, a través de la transformació urbana i demogràfica vers un model urbà dispers i de baixa densitat s'està provocant el declivi del capital social generat a través dels espais públics urbans, un declivi que pot afectar de forma generalitzada a les comunitats establertes en aquests nous entorn urbans. S'està generant així un nou model de societats urbanes disperses amb una dotació molt menor de capital social, fet que pot condicionar, com es veurà en el següent capítol, els seus valors cívics i les formes de relacionar-se entre els seus individus.

23.2 De l'espai públic a la participació política

Com s'ha mostrat empíricament en l'anàlisi de les sostenibilitat política dels espais públics, els espais públics són espais polítics en tant que són espais relacionals en els quals les persones interaccionen i parlen sobre afers públics; en tant que són espais que creen ciutadania perquè fomenten la relació, la cohesió i la identitat; en tant que són espais que tradicionalment s'han utilitzat com a espais d'expressió política i, finalment, en tant que són espais que generen compromisos cívics dels seus

usuaris amb la comunitat. Aquests quatre elements, sens dubte, faciliten el desenvolupament de noves formes de govern basades amb la implicació de la ciutadania.

23.2.1 De la generació de capital social a la creació de compromís cívic

Putnam et al (1994) argumentaven que les societats amb més teixit associatiu tenien més capital social perquè la densitat associativa originava unes normes de reciprocitat i una confiança social generalitzada que repercutia en un major compromís cívic i això acabava conduint a una major responsabilitat democràtica i un major control del poder públic. Els espais públics, en tant que espais generadors de capital social, actuen de forma similar.

Com s'ha mostrat en el capítol anterior, els espais públics generen també unes normes de reciprocitat i una confiança social generalitzada i és aquesta capacitat per generar capital social el que acaba conduint a la producció d'un major nivell de compromís cívic entre els ciutadans i ciutadanes de les comunitats dotades d'espais públics urbans amb una veritable funció relacional. Seguint l'argument de Putnam, les normes de reciprocitat, la confiança social generalitzada i el compromís cívic promogut pels espais públics urbans potencien una major responsabilitat democràtica i un millor rendiment institucional que, en la societat actual, es pot interpretar com un escenari més favorable per a la implementació de formes de govern participatives i de proximitat per fer front a les incerteses i les especificitats individuals i territorials pròpies de la postmodernitat.

L'espai públic doncs, pot actuar com un espai generador de capital social i, en conseqüència pot esdevenir un important espai on s'hi desenvolupi un major compromís cívic dels ciutadans i ciutadanes d'una determinada comunitat. Com s'ha mostrat anteriorment, els espais públics faciliten les relacions socials, faciliten que s'incrementi la confiança interpersonal entre els membres d'una comunitat, poden generar un sentiment d'identitat i de pertinença a un lloc i a una comunitat. Tots aquests elements fan que sigui més fàcil que, com argumenta Putnam, es desenvolupi un major compromís cívic i una major responsabilitat democràtica.

És el capital social generat per l'espai públic el que el converteix en un espai generador de compromís cívic i, per tant, en un espai polític en el qual la ciutadania adquireix una certa implicació amb els afers públics, adquireix una certa responsabilitat democràtica. Els espais públics, en tant que relacionals, són espais en els quals es parla dels afers públics, són espais que, per la seva naturalesa, creen ciutadania i fomenten la cohesió social i la identitat i són espais que, en conseqüència i pel seu caràcter col·lectiu i comunitari, generen compromís cívic.

En aquest sentit, la generació de capital social promoguda per molts espais públics urbans, des d'una perspectiva culturalista, repercuteix sobre la comunitat desenvolupant i potenciant uns valors socials (normes de reciprocitat i confiança) que esdevenen polítics en el moment en què aquests valors socials promouen una comunitat amb una major responsabilitat democràtica i més compromesa amb el que és col·lectiu i, per tant, amb el què és públic.

Ara bé, tal i com s'ha vist en l'apartat anterior, a la RMB no tots els espais públics són iguals. Les dinàmiques socioterritorials de les darreres dècades han generat espais públics amb noves lògiques, tant a la ciutat compacta com a la urbanització dispersa. Al igual que no tots els espais públics són generadors de capital social ni tots els espais públics generen el mateix tipus de capital social, tampoc tots els espais públics urbans de la RMB generen compromís cívic.

En la taula que segueix, recuperant la tipologia que s'ha proposat en l'apartat anterior, s'analitza la capacitat dels diferents espais públics urbans per generar compromís cívic, entenent que des de l'òptica de la sostenibilitat política seran més sostenibles aquells espais que siguin capaços de generar un major compromís cívic.

Tanmateix, tal i com s'ha argumentat en l'anàlisi de la sostenibilitat política dels espais públics, el fet que un espai públic sigui políticament sostenible no implica que sigui socialment sostenible. Per això reprendré aquí la proposta d'anàlisi de la sostenibilitat sociopolítica dels espais públics en funció de la pluralitat dels seus usuaris i la seva confiança interpersonal (veure capítol 18).

Així, els espais de barri heterogenis i els espais de poble són els que tenen un major grau de sostenibilitat política i social, doncs són espais comunitaris en què la confiança interpersonal sol ser alta i la diversitat social també. De tal manera que contribueixen a generar una comunitat socialment cohesionada i amb un important capital social; a la vegada que poden generar compromís cívic, contribuint així a la implicació de la ciutadania en els afers públics de la comunitat i facilitant les formes de govern participatives (Brehm i Rahn 1997).

Aquests espais, per la seva diversitat i pel seu caràcter comunitari, responen a les teories de Ethington (1994) i Zukin (1997) que emfasitzen el significat de l'espai social com l'arena preferent en què grups de gran diversitat poden adquirir una visibilitat pública, buscar un reconeixement i fer demandes. Des d'aquesta perspectiva, l'espai públic urbà reflecteix els canvis i continuïtats que caracteritzen la dinàmica de la vida pública urbana.

Taula 23.2. Tipologia sociopolítica d'espais públics en un context metropolità

	Origen dels usuaris	Pluralitat d'usuaris	Capital Social	Confiança	Sostenibilitat sociopolítica
Espais de barri heterogenis	Comunitat o barri	Alta	Fort component comunitari i identitari. Bonding territorial però bridging social.	Alta	Elevada sostenibilitat política i social
Espais de barri homogenis	Comunitat o barri	Baixa	Fort component comunitari i identitari. Bonding.	Alta	Risc d'espais guetto
Espais de ciutat	Tota la ciutat	Molt alta	Bridging	Baixa	Risc d'espais conflicte
Espais metropolitans	RMB	Molt alta	Bridging	Baixa	Risc d'espais conflicte
Espais turístics	Tot el món	Molt alta	Poc comunitari	Baixa	Risc elevat d'espais conflicte
Espais de poble	Comunitat de poble	Alta	Bonding	Alta	Elevada sostenibilitat política i social
Espais d'urbanització	Residents en urbanització	Baixa	Poca generació de capital social.	Baixa	Insostenibilitat política i social
Espais de consum	RMB	Baixa	Poca generació de capital social.	Baixa	Insostenibilitat política i social

Font: elaboració pròpia

Per contra, els espais d'urbanització i els espais de consum són espais en què la generació de capital social és pràcticament inexistent, la diversitat d'usuaris és baixa i la confiança entre els usuaris també sol ser baixa. Tot plegat fa que siguin espais que, per les seves característiques i les seves dinàmiques, no contribueixen a generar comunitats socialment cohesionades i difícilment poden contribuir a la generació de comunitats cívicament compromeses. Per tant, són espais insostenibles tant des d'un punt de vista social com des d'un punt de vista polític.

Aquests espais, a diferència dels anteriors, respondrien a les teories de Sennett (1975), segons el qual l'espai públic ha esdevingut buit, un espai d'una llibertat abstracta però sense connectivitat humana, un fracàs que ell associa al triomf de l'individualisme modern i la pèrdua de la confiança en allò que és públic. Els espais d'urbanització (espais morts) i els espais de consum, tots dos es basen en la voluntat d'aconseguir més ordre, seguretat i control sobre el comportament de la ciutadania. En nom del confort i de la seguretat, l'activitat política és reemplaçada en aquests espais per un còmode espectacle dissenyat per vendre. Aquests espais juguen un rol funcional i ideològic que difereix del de l'espai públic polític.

Com s'ha vist en capítols anteriors, tots dos espais responen a la lògica de la privacitat: els espais de la urbanització dispersa són espais de no-ús en un entorn on l'espai es privatitza, mentre que els espais de consum són espais privatitzats d'ús públic que esdevenen no-llocs.

Els espais d'urbanització no són polítics perquè no són utilitzats. Al no ser utilitzats no expressen la diversitat de la societat. Són espais que responen a la premissa que l'esfera pública ha estat devaluada en tant que ideal polític i social. L'interès de la ciutadania en l'espai públic ha disminuït, al igual que la ciutadania s'ha desvinculat d'una participació activa dels debats públics (Sennett 2002). En aquest sentit, podríem recollir també l'argument de Sennett sobre el debat entre l'espai públic i l'espai privat: el declivi de l'individu públic i la pèrdua de confiança en l'esfera pública acompanya l'elecció que la ciutadania ha fet per desplaçar-se cap a l'esfera privada. L'estil de vida de la urbanització dispersa és un component clau en aquest desplaçament de l'individu vers l'esfera privada.

En els espais de consum s'ha substituït l'acció política per la lògica de l'entreteniment i el consum. En aquests espais, la disneyització ha provocat una creixent alienació dels individus de les possibilitats d'interacció en l'espai públic (Zukin 1998a). Com afirma Mitchell (2003), els espais privatitzats eliminen el caràcter polític de l'espai públic.

Entre els espais amb una elevada sostenibilitat política i social i els espais insostenibles des d'un punt de vista polític i social, hi ha una sèrie d'espais públics en una situació intermitja que, en funció de com siguin gestionats, poden evolucionar cap a una o altra direcció.

Els espais de barri homogenis són espais que s'aproximen a les característiques d'un espais amb elevada sostenibilitat política i social però que, fruit de la seva homogeneïtat social, corren el risc de convertir-se en espais *ghetto* en els que una determinada comunitat molt homogènia s'aïlla de la resta de la societat, debilitant-se així tant els vincles amb altres grups socials com les oportunitats que poden residir en aquests vincles. D'altra banda, aquest fet no té perquè implicar una tendència a l'exclusió social dels membres d'aquests barris, doncs des de la lògica comunitària es poden generar molts recursos i oportunitats. Els espais públics d'aquestes característiques solen ser molt relacionals i generadors de compromís cívic i, per tant, políticament sostenibles. El que pot entrar en risc és la sostenibilitat social, si bé aquest risc pot ser gestionat fent avançar aquestes comunitats vers la cohesió social. De fet, són nombrosos els barris que han aprofitat les dinàmiques comunitàries generades pel compromís cívic dels seus ciutadans i ciutadanes per fer front a aquesta situació de risc d'exclusió social.

Finalment, els espais de ciutat, els espais metropolitans i els espais turístics són, tot ells, espais que poden ser espais social i políticament sostenibles però que tenen un alt risc d'esdevenir espais de conflicte com a conseqüència de la baixa confiança interpersonal entre els seus usuaris. En tots tres casos són espais de diversitat, però la baixa confiança entre els integrants d'aquesta diversitat pot fer que, precisament sigui la diversitat la que origini situacions conflictives, doncs interessos diverses conflueixen en l'ús d'un mateix espai. Al mateix temps, però, aquesta diversitat pot convertir-se en una riquesa de l'espai si és gestionada correctament i afavorir així la generació d'un compromís cívic plural i tolerant.

Els espais turístics són els que més difícilment poden ser gestionats vers la generació de compromís cívic, doncs els seus usuaris són altament fluctuants i no responen a una lògica comunitària. Per contra, els espais de ciutat, i també els espais metropolitans, sí que poden ser gestionats sota aquesta lògica i esdevenir espais amb una elevada sostenibilitat política i social. Tanmateix, això no sempre és així. De fet, el centre de Barcelona està ple d'exemples d'espai públics que han esdevingut espais de conflicte per una mala gestió de la seva diversitat.

23.2.2 Individualització, anòmia i compromís cívic

Tot i que els espais públics tenen una forta potencialitat per generar capital social i compromís cívic, en la societat actual existeix també una forta desvinculació de la ciutadania en relació als afers públics provocada tant per la generalització d'una desconfiança amb la política formal com pel procés d'individualització que caracteritza la societat postmoderna.

Com ja he esmentat en altres apartats, el procés d'individualització no s'oposa necessàriament ni a una societat cívicament compromesa ni a una cultura política participativa. Tanmateix, és cert que la individualització pot derivar en l'individualisme i aleshores desvincular els individus de la col·lectivitat, deteriorar el seu compromís cívic i desinteressar la seva implicació en processos participatius. Si bé és cert que això succeeix en determinats entorns, també és cert que la individualització pot desenvolupar i ha desenvolupat noves formes de col·lectivitat i de compromís cívic basades precisament en la heterogeneïtat i la especificitat dels individus i els territoris.

Quan el procés d'individualització fomenta l'individualisme s'acaben generant comunitats basades en l'anòmia. En aquest sentit, i com s'ha mostrat en anteriors apartats, la forma urbana i els espais públics poden ser importants condicionants per a la generació d'aquesta tipologia d'estils de vida urbans. Però, al mateix temps, la capacitat dels espais públics urbans per generar capital social i compromís cívic és molt limitada en comunitats on hi predomina un estil de vida basat en la privacitat i

l'anòmia. Moltes vegades tampoc es tracta de comunitats amb estils de vida predominants sinó d'individus amb determinats estils de vida en una comunitat molt heterogènia on hi ha també altres estils de vida completament diferents

En aquests casos els espais públics podran actuar com a espais generadors de capital social i de compromís cívic per a determinats individus amb un estil de vida més relacional però no aconseguiran incidir sobre el compromís cívic ni la cultura política d'altres individus amb un estil de vida més anònim. Amb tot, la capacitat dels espais públics per desenvolupar amb èxit la seva faceta social i política acaba depenent molt de l'agència de cadascun dels individus de la comunitat, tot i que, com veurem en els propers apartats, existeixen una sèrie de factors estructurals que condicionen la capacitat dels espais públics per generar compromís cívic.

23.2.3 Els diferents estils de vida en la generació de compromís cívic

S'ha mostrat anteriorment com la capacitat dels espais públics per generar capital social depenia de l'entorn urbà i de l'estil de vida dels seus usuaris, molt vinculat a la seva renda. Igualment, doncs, la capacitat dels espais públics per a generar compromís cívic vindrà determinada per aquests factors en la mesura que és a través del capital social que els espais públics actuen com a generadors de compromís cívic.

Així, en entorns urbans de baixa densitat on els espais públics són escassos, amb un ús poc intens, poc relacionals i amb uns usuaris força homogenis, les possibilitats de generar capital social a través dels espais públics són més limitades i, per tant, les possibilitats de generar compromís cívic també són més limitades. Al contrari passa a la ciutat compacta on hi ha més espais públics, són més propers, el seu ús és més intens i els seus usuaris són més diversos.

Pel què fa al paper de la renda, cal dir que, com s'ha mostrat en altres apartats, la renda tendeix a determinar l'estil de vida i l'ús que es fa de l'espai públic. Per tant, també determina la capacitat dels espais públics per generar capital social i compromís cívic. Les rendes socials més baixes acostumen a fer un ús més relacional i més intens de l'espai públic i, per tant, tenen més possibilitats de generar capital social i compromís cívic a través de l'espai públic. Igualment, les rendes més benestants acostumen a mantenir una xarxa de relacions més homogènia i això limita les possibilitats d'enriquir i diversificar la xarxa de relacions, limitant així la generació de capital social.

D'altra banda, la renda també actua directament sobre la generació de compromís cívic i responsabilitat democràtica. Les classes més benestants acostumen a tenir les necessitats bàsiques

cobertes i, tot i poder mostrar interès per la política, el seu compromís amb afers col·lectius és més limitat. En canvi, entre les classes amb menys poder adquisitiu existeix una major tendència a implicar-se en la comunitat, en preocupar-se per allò que és col·lectiu i en organitzar-se i mobilitzar-se no només per reivindicar millores sinó també per participar d'actes identitaris i comunitaris.

Finalment, cal considerar l'associacionisme com a tret estructural en la generació de compromís cívic. Tal i com defensa Putnam, l'associacionisme és un element generador de capital social i de compromís cívic. Efectivament, les persones associades acostumen a tenir una major preocupació pels afers públics i una major implicació amb la comunitat i, per tant, un major compromís cívic. Aquest fet es dona independentment de la presència i ús d'espais públics en la seva vida quotidiana, independentment de la seva renda i independentment del seu entorn urbà. Hi ha persones associades de rendes altes i de rendes baixes, residents a la ciutat compacta i residents a la urbanització dispersa i, totes elles, mostren una major preocupació pels afers públics i una major implicació amb la comunitat en la qual participen, que no sempre és la comunitat on resideixen.

Els espais públics, d'altra banda, poden ser espais on les persones associades reforcin i manifestin el seu compromís amb la comunitat. Els espais públics poden ser utilitzats com a espais on desenvolupar-hi activitats amb un clar component comunitari per part de persones organitzades. De fet, el mateix compromís cívic i els valors socials adquirits per la ciutadania associada acostumen a condicionar el seu ús de l'espai públic, no només com a espai on desenvolupar-hi certes activitats sinó també com a espai relacional. Normalment la ciutadania associada ja disposa d'uns valors comunitaris i unes normes de reciprocitat que determinen l'ús que fan de l'espai públic, reforçant en ell aquests valors i, per tant, utilitzant-lo des del respecte, la tolerància i la reciprocitat.

23.2.4 Compromís cívic i cultura política participativa

Implica el compromís cívic el desenvolupament d'una cultura política participativa? Doncs no necessàriament. El compromís cívic implica una major preocupació pels afers públics i una major implicació en la vida comunitària i, per tant, una major responsabilitat democràtica a l'hora d'exercir el control polític des de la ciutadania. Ara bé, això no vol dir ni que els responsables polítics desenvolupin formes de govern participatives ni que, en el cas que les desenvolupin, la ciutadania les senti com a pròpies i hi participi. Tanmateix, aquest escenari és més favorable per al desenvolupament de noves formes de govern que un escenari en el qual predomini l'individualisme i la privacitat.

El compromís cívic és un element necessari però no suficient per al bon funcionament de formes de govern participatives. Sense una implicació de la ciutadania amb la comunitat i sense una preocupació pels afers públics difícilment poden tenir èxit formes de govern basades amb la implicació de la ciutadania en la presa de decisions, doncs si la ciutadania no està compromesa amb la comunitat i no s'implica en els afers col·lectius, difícilment s'implicarà en la presa de decisions públiques. Per tant, sense compromís cívic no hi pot haver una cultura política participativa, doncs en la base de la cultura política participativa hi ha la implicació de la ciutadania amb els afers de la comunitat, i això és el compromís cívic.

Ara bé, el fet que una comunitat tingui un elevat grau de compromís cívic no garanteix que es desenvolupi una cultura política participativa. Hi ha tres elements que poden desvincular una comunitat cívicament compromesa d'una comunitat amb una cultura política participativa. Són els següents:

- ▶ El govern: si la comunitat és cívicament compromesa però des de l'administració pública no s'impulsen processos de presa de decisions que impliquin a la ciutadania, aleshores difícilment podrà gestar-se una cultura política participativa.
- ▶ La desafecció política: tot i que una comunitat sigui cívicament compromesa, pot existir i existeix en moltes comunitats, una desafecció respecte la política, amb la qual cosa s'impossibilita el vincle entre el compromís cívic i la cultura política participativa. Existeix així una fractura entre la ciutadania, que és l'espai on es pot desenvolupar el compromís cívic, i la política, que és l'espai on es pot desenvolupar la cultura política participativa.
- ▶ La desconfiança en la classe política: una comunitat pot ser cívicament compromesa i políticament activa i per tant vincular el compromís cívic a l'acció política però la manca de confiança en la classe política formal fa que tot i generar-se una acció política basada en el compromís cívic, aquesta no es tradueixi en una cultura política participativa des dels canals formals. Existeix en aquests casos una desconfiança amb els canals formals de la política. Quan això succeeix, emergeixen els *informals politics* de Sassen (2002), dels quals en parlaré en el proper apartat.

En aquest sentit, poso en dubte l'afirmació de Putnam, segons el qual un major grau de capital social implica un major grau de confiança en les institucions. Sostinc que un major grau de capital social pot generar un major grau de compromís cívic, però això no vol dir ni que es confiï en les institucions ni que es desenvolupi automàticament una cultura política participativa.

23.2.5 Globalització, informals polítics i expressió col·lectiva

La generació de compromís cívic mitjançant el capital social no és la única manera a través de la qual els espais públics poden potenciar la implicació de la ciutadania en els afers públics i col·lectius.

Els espais públics, com s'ha vist anteriorment, no només són espais polítics en tant que espais relacionals, creadors de ciutadania i generadors de compromís cívic, sinó que també són polítics en tant que espais d'expressió col·lectiva.

La desconfiança en el sistema polític formal no implica necessàriament una desafecció de la política i un desinterès pels afers col·lectius, sinó que s'han desenvolupat històricament formes i organitzacions d'acció política alternatives al sistema formal. Són les formes d'acció política que Saskia Sassen (2002) ha anomenat els *informals polítics*, és a dir formes d'activitat i expressió política que es manifesta a través de canals informals, rebutjant el sistema polític formalment preestablert.

En la societat actual hi ha, des de fa dècades, una progressiva desvinculació entre la ciutadania i la política formal, provocada tant per la incapacitat del sistema polític formal per acaparar els assumptes polítics i socials, com pel ja comentat procés d'individualització que, en ocasions, ha actuant desvinculant els individus de la societat i, per tant, desvinculant-los també de la política. Ara bé, fruit del procés d'individualització han sorgit altres formes d'acció i expressió política alternatives al sistema polític formal. Formes d'acció que s'expliquen per la incapacitat, per part de l'Estat-Nació, de canalitzar les necessitats socials i polítiques d'uns col·lectius cada cop més heterogenis i amb noves necessitats i incerteses.

Les formes de govern basades en la proximitat i la participació ciutadana poden ser una bona resposta a aquestes noves necessitats i incerteses de la societat postmoderna. Ara bé, quan des del sistema polític formal no s'han desenvolupat formes de governança per fer front a aquesta situació o els intents de polítiques de proximitat i participació no han aconseguit implicar a la ciutadania, aleshores han emergit amb força formes d'expressió polítiques informals. Això ha succeït arreu del món i s'està convertint en la resposta de la societat civil al procés de globalització econòmica i a la manca d'institucions democràtiques formals a nivell mundial.

Mancats d'espais formals d'expressió política, la societat civil que opta per formes informals d'acció política utilitza els espais públics urbans com a principals espais d'expressió col·lectiva. Així, l'ús de l'espai públic urbà com a espai per a l'expressió informal política ha esdevingut de forma generalitzada arreu del món una forma d'ús polític de l'espai públic capaç d'implicar la ciutadania en els afers

col·lectius i a la vegada actuar de vincle social a nivell global, responent així als efectes perversos de la globalització econòmica.

En aquest sentit, les ciutats, a través dels seus espais públics urbans, estan potenciant noves formes de fer política amb la gran potencialitat de poder esdevenir la base per a un ordre social a nivell global. Els espais públics urbans doncs, poden adquirir avui en dia un nou rol polític internacional en tant que espais a través dels quals vehicular la globalització de la societat civil.

Els espais públics sempre han estat espais d'expressió i manifestació política. La diferència de la societat actual rau en el fet que l'ús polític de l'espai públic adquireix noves formes informals amb una gran capacitat d'interconnexió a nivell global. Així, l'espai públic urbà ja no és només l'espai on manifestar el suport o l'enfrontament a un govern nacional de forma més o menys formal, sinó que esdevé la base per sustentar a nivell global una societat civil organitzada que actua políticament ocupant el buit polític deixat pels Estats-Nació enfront el fenomen de la globalització econòmica. Les ciutats, la ciutat, en tant que formes urbanes dotades d'espais públics d'expressió política, es converteixen en l'element de base per al desenvolupament i l'acció política d'una societat civil globalitzada.

Aquest nou paper de les ciutats, vinculat a les característiques de la societat postmoderna dota a l'espai públic d'una nova manera de permetre i potenciar la implicació de la ciutadania en els afers públics, més enllà de la generació de compromís cívic a través de capital social? Es tracta d'una forma informal, alternativa al sistema polític formal, però que sorgeix com a conseqüència de les característiques de la societat postmoderna. És a partir de les incerteses i les noves necessitats específiques sorgides de la societat actual que l'espai públic esdevé un espai informal d'acció política amb una lògica global.

Des d'aquestes formes de fer política en l'espai urbà no es desenvolupa una cultura política participativa en el marc d'un sistema formal de fer política. Tanmateix, sí que es desenvolupa una forta implicació de la ciutadania amb els afers públics i amb la col·lectivitat que, tot i desenvolupar-se a partir de l'oposició frontal al sistema tradicional de fer política, podria ser favorable al desenvolupament de canals formals de fer política que impliquessin a la societat civil, sempre i quan s'aconseguís trencar la desconfiança entre l'actual política formal i els actors de la societat civil protagonistes de les accions informals polítiques desenvolupades en l'espai públic urbà.

23.3 Què fer?

Com s'ha vist al llarg d'aquest capítol, existeix una important paradoxa sociopolítica. Per una banda s'ha generat una necessitat de desenvolupar noves formes de govern que impliquin a la ciutadania i, per l'altra, s'està desenvolupant un model territorial que desincentiva aquests processos. Quines sortides hi ha davant d'aquesta evident paradoxa? En els següents tres apartats s'analitzen diferents possibilitats per fer front a aquesta paradoxa.

23.3.1 El model urbà: una aposta social i política

S'ha mostrat anteriorment com els diferents entorns urbans generen diferents estils de vida, de tal manera que a la ciutat compacta s'hi genera una multiplicitat d'estils de vida amb unes determinades característiques comunes, mentre que a la urbanització dispersa s'hi generen altres estils de vida, més homogenis, i amb unes altres característiques ben diferents.

D'aquesta afirmació se'n desprèn que el model urbà té unes fortes implicacions socials i polítiques ja que, com s'ha mostrat, les característiques socials i la implicació de la ciutadania en els afers col·lectius no és igual en un entorn urbà que en un altre, amb tots els matisos que ja s'han explicat i sense perdre de vista el caràcter metropolità dels residents a qualsevol dels teixits urbans de la RMB.

Així, apostar per un o altre model de desenvolupament urbà determina les característiques socials i polítiques de les comunitats que en fan ús. Cal doncs que els òrgans competents prenguin consciència de les conseqüències del model territorial que s'està desenvolupant i ho tinguin en compte a l'hora de prendre decisions sobre el desenvolupament territorial futur.

La manca d'un òrgan de govern a escala metropolitana i la manca d'un Pla Territorial Metropolità impossibiliten que el model territorial de la RMB sigui un model coherent. Tot apunta que en els propers anys, com a mínim, s'aprovarà un Pla Territorial Metropolità que dotarà de coherència el desenvolupament urbanístic i territorial de la regió. És des d'aquesta escala de planejament que caldria establir els criteris per a la determinació dels nous desenvolupaments urbans, tenint en compte les implicacions ambientals, econòmiques, socials i polítiques de cadascun dels diferents models urbans.

Fins ara, la manca d'un govern i un Pla Territorial a escala metropolitana han conduït a una situació en què els diferents municipis de la RMB acabaven decidint el desenvolupament del seu propi territori,

sense cap mena de coherència amb la resta del sistema metropolità. Això ha conduït a l'expansió del model territorial dispers i de baixa densitat que s'ha anat definint en aquesta tesi, amb les conseqüències ambientals, econòmiques, socials i polítiques que porta implícites aquest model. És a dir, amb uns grans impactes ambientals, amb una pèrdua de capital social i dificultant la creació de comunitats cíviques amb una ciutadania implicada i preocupada pels afers col·lectius.

23.3.2 Les polítiques de participació ciutadana en el nou context territorial

El model de desenvolupament territorial que ha predominat a la RMB en les darreres dècades ha estat un model socialment segregador i políticament desincentivador de les comunitats cíviques compromeses.

Ara bé, al mateix temps, i tal i com s'ha mostrat en el marc teòric d'aquesta tesi, ens trobem en una nova era, l'era de la societat postmoderna, caracteritzada per l'increment de la complexitat i la incertesa, dos elements que converteixen les polítiques públiques tradicionals de benestar en polítiques obsoletes i ineficaces. Aquest fet fa pensar que calen noves formes per governar la societat actual des d'una major proximitat a la ciutadania i amb una major implicació de la mateixa.

Aquestes noves formes de govern, a més, poden permetre que es desenvolupin processos de construcció de ciutadania i d'identitat, en la mesura que els ciutadans i ciutadanes són participants de la presa de decisions públiques del seu barri o del seu municipi.

Les noves formes emergents de governança es basen en implicar la ciutadania en la presa de decisions, mentre que el model d'urbanització dispersa es caracteritza per un baix nivell de capital social i per un menor compromís cívic dels seus residents. Sota aquestes condicions de poc capital social i poc compromís cívic, difícilment poden ser exitoses les formes de govern que volen comptar amb la implicació de la ciutadania.

En aquest sentit, ens hauríem de preguntar si realment tenen sentit les noves formes de governança tenint en compte el model social i polític desenvolupat a partir de les noves formes urbanes disperses i de baixa densitat. Realment la resposta a les incerteses i la complexitat de la nova societat passa per unes formes de govern participatives?

Després de l'anàlisi realitzada, entenc que en els models d'urbanització dispersa les noves formes de govern participatives estan condemnades al fracàs, doncs sense una base de capital social i compromís cívic resulta molt difícil que aquestes formes de govern siguin exitoses. Per tant, en aquest

model urbà cal pensar altres maneres per respondre a les característiques de la societat actual, o bé cal desenvolupar polítiques públiques actives encaminades a desenvolupar el compromís cívic i el capital social d'aquestes comunitats, un repte que, d'altra banda, resulta molt difícil donades les pròpies característiques del model urbà i els seus residents.

Ara bé, el model urbà dispers i de baixa densitat no és l'únic model present a la RMB. Tot i que aquest sigui el model en expansió i el que més s'ha desenvolupat en les darreres dècades, la majoria dels habitants de la RMB continuen residint en barris compactes del centre i la primera corona de la regió o a les ciutats mitjanes, també compactes, que actuen com a subcentres enmig de la segona corona metropolitana. És en aquest entorn urbà, i també als nuclis tradicionals dels pobles de la segona corona metropolitana, on té més sentit desenvolupar formes de govern participatives, doncs el capital social i el compromís cívic acostumen a ser més elevats, sobretot en aquells barris on es manté un fort caràcter identitari i un fort sentiment de comunitat.

Per tant, no és que les emergents formes de govern participatives no tinguin sentit a la RMB, sinó que tenen sentit en aquells entorns sociourbans amb unes característiques sociopolítiques determinades que afavoreixen la implicació de la ciutadania en la col·lectivitat; entorns sociourbans que acostumen a ser compactes.

En canvi, és en aquells entorns sociourbans de baixa densitat amb una important manca de capital social i compromís cívic on cal replantejar les formes de govern, doncs ni les formes tradicionals ni les emergents formes participatives aconsegueixen donar resposta a les característiques específiques d'aquest context urbà.

En aquest sentit, hi ha tres possibles sortides: pensar en noves formes de governar aquests entorns urbans; desenvolupar polítiques que afavoreixin la inclusió sociopolítica en aquests entorns urbans o bé prendre consciència de la situació a escala metropolitana, frenar aquest model urbà i potenciar altres formes sociourbanes en què es mantingui i es potenciï el sentiment de comunitat, el capital social i el compromís cívic de la ciutadania amb la col·lectivitat.

És evident que el procés d'individualització propi de la societat actual suposa un risc de crear societats centrades en l'àmbit privat amb una generalització de l'anòmia dels seus individus. De fet, aquesta tendència s'observa tant en individus de la ciutat compacta com de la urbanització dispersa. De forma força generalitzada existeix una creixent desvinculació dels ciutadans i ciutadanes respecte la política formal, fet que, sens dubte, també dificulta enormement l'èxit de les emergents formes de govern participatives (Sennett 2002).

Ara bé, la pèrdua de compromís cívic i el declivi del capital social de la societat actual no és tan generalitzada, sinó que aquesta es dona de forma més accentuada en determinats estils de vida urbans, especialment els vinculats a les formes urbanes disperses i de baixa densitat. Així, si bé és cert que a la urbanització dispersa hi ha una major desvinculació de la ciutadania respecte els afers col·lectius, especialment els de la pròpia comunitat, a la ciutat compacta això no és així. A la ciutat compacta, tot i que també hi trobem una certa tendència a l'anòmia per part de determinats col·lectius, existeix una major implicació de la ciutadania amb els afers del barri o del municipi i es manté un cert caràcter de comunitat, cosa que també passa, i de forma molt més accentuada, en els nuclis tradicionals compactes dels pobles de la segona corona metropolitana.

Per tant, en entorns de ciutat compacta sí que té sentit experimentar noves formes de govern relacionals i participatives, sempre amb les dificultats pròpies d'una societat en què hi ha hagut una pèrdua de confiança de la ciutadania vers la classe política que és la que, habitualment, lidera els processos de participació ciutadana.

Igualment, la ciutat compacta és l'escenari on les formes informals d'acció política poden emergir, expressar-se i desenvolupar-se. Així, la ciutat compacta, les seves comunitats i els seus barris, no només són bons entorns urbans per a l'exercici de pràctiques governamentals de participació ciutadana sinó que, sobretot, són per excel·lència els espais d'expressió dels moviments socials i les formes informals d'acció política. En aquest sentit, els espais públics de la ciutat compacta juguen un paper del tot rellevant en tant que són espais d'expressió política.

És, per tant, a la ciutat compacta on la ciutadania pren consciència cívica, on el capital social és fomentat i on, com explica Sassen (2002), el global i el local entren en contacte a nivell ciutadà en tant que la ciutat i els seus espais públics esdevenen els llocs d'expressió dels informals polítics que, en moltes ocasions, responen a les amenaces de les incerteses generades per la globalització. És doncs a través de les ciutats que la globalització pot esdevenir un fenomen social en tant que els moviments socials que en ella s'hi expressen siguin capaços, des de la localitat, d'organitzar-se en xarxa a nivell global.

Així doncs, des de la lògica de la implicació de la ciutadania en els afers col·lectius, el model urbà esdevé un factor determinant tant per al possible èxit de les noves formes de govern participatives com per al desenvolupament de formes informals d'implicació política de la ciutadania.

Si es vol canviar la forma de fer política i avançar cap a noves formes més participatives, cal frenar el desenvolupament del model urbà de baixa densitat. Si es manté la seva expansió cada cop hi haurà més persones residint en un model desincentivador de les cultures polítiques participatives. Igualment,

si es pretén construir una societat políticament implicada i cívicament activa, ja sigui mitjançant accions formals o informals, el model de ciutat compacta és el model urbà que ho permet.

És finalment una qüestió de voluntat política fomentar un o altre model urbà, les implicacions de cadascun d'ells són ben clares. La ciutat compacta és el model que permet canalitzar les incerteses de la societat actual a través de l'heterogeneïtzació de la col·lectivitat, mantenint formes d'acció col·lectiva i fent possibles el desenvolupament de noves formes de govern participatives.

No obstant, la forma urbana no és l'únic element en joc i, per tant, tot i que la ciutat compacta fomenta el sorgiment de formes informals d'acció col·lectiva i és un entorn més favorable per a l'èxit dels nous processos participatius governamentals, ni una cosa ni l'altra estan garantides únicament per la compacitat urbana.

23.3.3 Polítiques urbanes d'inclusió social i política

Els espais públics, en tant que espais relacionals, poden jugar un paper destacat com a espais d'inclusió social, doncs tenen una gran potencialitat per fomentar els vincles socials i comunitaris. Per tant, els espais públics urbans poden ser una bona eina a tenir en compte a l'hora de desenvolupar polítiques d'inclusió socioespacial, sempre i quan siguin pensats i gestionats com a espais de relació i no com a espais de conflicte o d'exclusió.

En general però, els espais públics es caracteritzen pel seu potencial relacional. Ofereixen un espai a la ciutadania per establir vincles i incrementar el capital social d'una comunitat. És en aquest sentit que els espais públics haurien de ser tinguts en compte a l'hora de planificar les polítiques públiques destinades a combatre els processos d'exclusió social.

A més, els espais públics també són espais polítics i, com a tals, també poden actuar com espais d'inclusió política dels membres d'una comunitat, afavorint la creació de vincles comunitaris i la implicació dels individus en la col·lectivitat en la qual resideixen. Per tant, en el context de la nova societat postmoderna, els espais públics són espais fonamentals per a fer visible l'heterogeneïtat de la societat així com les seves demandes i necessitats en un entorn de complexitat i incertesa.

La presència d'espais públics en un determinat entorn urbà pot facilitar que la complexitat i la incertesa de la societat actual sigui canalitzada a través de formes de govern relacionals i en xarxa, implicant a la ciutadania en l'elaboració de les polítiques públiques des de la proximitat. Òbviament

això només serà possible sempre i quan hi hagi governs locals que practiquin noves formes de governança participativa.

Si això no és així, aleshores els espais públics poden contribuir igualment a generar vincles comunitaris i fomentar el compromís cívic dels individus amb la comunitat però aquest compromís cívic, enlloc de ser canalitzat a través de canals formals de participació ciutadana, serà canalitzat a través d'estratègies informals d'implicació ciutadana; a través de formes diverses d'acció col·lectiva en les quals l'espai públic no només és l'espai que potencia la generació de vincles comunitaris sinó que també és l'espai on desenvolupar aquestes formes d'expressió col·lectiva.

És en aquest sentit que els espais públics poden ser pensats no només com espais d'inclusió social en entorns urbans amb una forta segregació social, sinó també com espais d'inclusió política en aquests mateixos entorns. Habitualment l'exclusió social està molt relacionada a l'exclusió política, ja que aquelles persones socialment excloses no acostumen a implicar-se en la vida col·lectiva de la seva comunitat, especialment quan l'exclusió ve reforçada pel trencament dels vincles socials i comunitaris.

Ara bé, el paper dels espais públics com a espais d'inclusió política i social també depèn dels entorns urbans on s'ubiquin. Així, si bé a la ciutat compacta aquest paper pot ser molt clar, a la urbanització dispersa, on també es poden donar situacions d'exclusió sociopolítica, els espais públics poden ser ineficients a l'hora de generar dinàmiques d'inclusió.

En el cas de les zones urbanes residencials d'alt poder adquisitiu, amb cases unifamiliars de gran superfície, l'aïllament social és voluntari i de caire elitista, convertint aquesta tipologia urbana socioambiental en una tipologia posicional a través de la qual consolidar i fer valer una determinada posició en l'escala social.

En canvi, en el cas de les zones residencials de baixa densitat però amb habitatges adossats o aïllats de poca superfície, la segregació es produeix per expulsió de la ciutat compacta a través del preu de l'habitatge. Així, s'està desenvolupant una construcció socioambiental a partir de l'exclusió de determinats grups amb menys poder adquisitiu que no poden adquirir una casa unifamiliar aïllada de gran superfície i tampoc poden adquirir un pis a la ciutat compacta.

És sobretot en aquest darrer cas que es pot donar una situació d'exclusió socioespacial en la mesura que els nous residents en aquests entorns urbans, exclosos de la ciutat i moltes de les seves oportunitats, acaben adquirint estils de vida bastos en l'aïllament i la privacitat; a la vegada que

continuen sent persones amb situacions econòmiques no molt bones i sovint amb situacions laborals incertes o precàries.

El concepte d'exclusió social supera el concepte de pobresa en tant que és multidimensional i dinàmic. Dins de la multidimensionalitat del concepte d'exclusió social s'hi identifiquen una sèrie d'elements relacionats amb la desigualtat en la distribució dels recursos materials i uns altres elements relacionats amb el trencament de vincles socials i comunitaris (Subirats et al 2002, Subirats et al 2005).

Els nous entorns urbans de baixa densitat ocupats per classes mitges-baixes poden esdevenir entorns generadors d'exclusió en totes dues dimensions en tant que concentren grups socials amb certes dificultats per accedir a determinats recursos materials (sobretot parelles joves amb rendes mitges-baixes), en tant que la dispersió espacial dificulta també l'accés a molts dels recursos que ofereix la ciutat i en tant que fomenten un estil de vida que dificulta l'establiment de vincles socials i comunitaris.

Com ja s'ha mostrat en altres capítols, la principal característica dels nous models urbans és el seu caràcter metropolità. Per tant, l'aïllament i les dificultats per accedir als recursos de la ciutat no es donen de forma absoluta sinó que aquests individus continuen utilitzant la ciutat des d'una lògica metropolitana. Ara bé, tant la dispersió com el nou estil de vida urbà condicionen i dificulten aquest accés als recursos i oportunitats que ofereix la ciutat.

Si bé és cert que exclusió social i exclusió política acostumen a anar de la mà, en el cas dels entorns urbans de baixa densitat i rendes baixes aquest fenomen pot veure's accentuat. En aquests entorns urbans la manca d'implicació de la ciutadania amb la seva comunitat és un fet força generalitzat. Aquest fet, com ja s'ha mostrat, s'explica per la desvinculació dels individus amb l'indret de residència, pel predomini d'un estil de vida basat en la privacitat i l'aïllament i per les pròpies característiques de l'entorn urbà de baixa densitat, entre les quals cal destacar la manca d'espais públics.

Tanmateix, la manca d'espais públics no és l'únic element que fa que els entorns urbans de baixa densitat puguin ser entorns de segregació i d'exclusió socioespacial (Power 2001). L'homogeneïtat social, la manca de molts altres usos urbans, l'ús generalitzat del vehicle privat, l'estil de vida característic d'aquests entorns urbans i les grans distàncies entre els llocs provocades per la dispersió i la baixa densitat fan que en aquests entorns urbans sigui més difícil la generació de vincles socials i, en conseqüència, sigui més fàcil que es produeixin dinàmiques d'exclusió.

Així, tot i que els espais públics poden jugar un paper molt rellevant per prevenir i combatre els processos d'exclusió social, en els entorns urbans de baixa densitat no n'hi hauria prou incrementant

la superfície d'espais públics sinó que el que caldria és repensar el conjunt d'aquesta tipologia d'espais urbans. Difícilment els espais públics poden actuar com espais d'inclusió social si no es replanteja també la densitat i la dispersió d'aquesta tipologia urbana, la manca de barreja d'usos, la manca de serveis i equipaments, el predomini del vehicle privat o la manca d'heterogeneïtat social entre els seus residents.

En capítols anteriors s'ha vist com les geografies són produïdes banalment responnent a l'interès del capital, mentre que les necessitats de les persones són individualitzades sota les característiques d'una societat postmoderna. Els espais públics, amb la seva capacitat per a generar capital social, i el model urbà, determinant per a fer que els espais públics siguin realment espais generadors de capital social; són elements clau per passar d'una ciutat que respon als interessos del capital a una ciutat que respongui als interessos de les persones. Al final, optar per una o altra possibilitat acaba sent una aposta política amb importants conseqüències socials, econòmiques i ambientals.

BLOC VII: CONCLUSIONS

L'objectiu d'aquesta tesi era constatar si l'espai públic de la Regió Metropolitana de Barcelona i la seva evolució recent està sent un element de sostenibilitat integral o si, per contra, la possible disminució dels espais públics en el teixit urbà de baixa densitat i el possible increment del seu consum d'aigua a la ciutat compacta podrien posar en dubte tant la seva sostenibilitat ambiental com la seva sostenibilitat social i política.

Aquesta anàlisi s'ha dut a terme des de la lògica de l'Ecologia Política, integrant les dimensions ambiental, econòmica, social i política del concepte de sostenibilitat, amb una visió multiescalar de l'objecte d'estudi i seguint la tradició de la geografia marxista que, a través d'autors com Swyngedouw (1997b) o Harvey (1996), ha incorporat en la darrera dècada la dimensió ambiental en la seva anàlisi.

L'Ecologia Política es basa en que les condicions materials que comprenen els espais urbans serveixen als interessos d'una elit, a expenses dels sectors més marginals de la població (Swyngedouw i Heynen 2003). Aquestes condicions, a més, no són independents dels processos socials, polítics i econòmics ni de les construccions culturals del que constitueix allò que és urbà i allò que és natural. És des d'aquesta lògica que en aquesta tesi s'analiza la mobilització i la transformació de la natura i els processos de producció de noves condicions socioambientals. Per a fer-ho, però, cal conèixer bé les transformacions sociourbanes que han tingut lloc a l'àrea d'estudi, la Regió Metropolitana de Barcelona, i entendre les implicacions d'aquestes transformacions sobre els processos ecològics de la regió.

L'anàlisi que he desenvolupat ha girat entorn un element urbà molt concret, els espais públics urbans i les seves transformacions recents, però he intentat veure les causes i les conseqüències d'aquestes transformacions tant a nivell comunitari com a nivell regional i global, és a dir treballant a diferents escales.

Pel que fa a la naturalesa i les transformacions dels processos ecològics de la RMB, m'he centrat en un vector ambiental molt específic: l'aigua. Un vector que, d'altra banda, és un recurs escàs a l'àmbit d'estudi i en els darrers anys ha estat motiu d'un important conflicte social i polític a Catalunya i a l'Estat espanyol. Tant per la seva naturalesa social i política com pels importants impactes ambientals d'un ús excessiu d'aquest recurs a la RMB, té molt sentit que l'aigua, un recurs bàsic per al correcte metabolisme dels espais públics urbans, sigui el vector ambiental sobre el qual he focalitzat l'anàlisi de sostenibilitat integrada d'aquesta tesi.

Des d'aquesta lògica, les primeres constatacions que vull ressaltar de la tesi fan referència a les transformacions sociourbanes que han tingut lloc a la RMB en les darreres dècades. Així, he constatat que:

- ▶ A la Regió Metropolitana de Barcelona han tingut lloc, en les darreres tres dècades una sèrie de transformacions territorials que han donat com a resultat un model d'àmbit regional configurat per diferents teixits urbans. Al centre i als subcentres de la regió s'hi ha mantingut la tipologia tradicional de ciutat compacta i s'han experimentat processos de terciarització i gentrificació. En canvi, la segona corona metropolitana ha rebut una important migració des del centre de la regió a través de la proliferació d'un model de baixa densitat urbana, dispers i altament segregat social i funcionalment, és el model que s'ha anomenat com *urbanització dispersa*.
- ▶ Aquestes transformacions urbanes i territorials han estat induïdes per la lògica de l'acumulació de capital pròpia del sistema capitalista a través de tres grans fenòmens:
  - a. el sistema de producció fordista i la globalització
  - b. la revalorització econòmica del centre de la RMB
  - c. el creixement urbanístic induït per la rendibilitat econòmica i per la voluntat política
- ▶ Mentre el capital produeix geografies banals i homogènies, les persones s'individualitzen i apareixen necessitats socials específiques. El capital aprofita molt bé les oportunitats d'una societat postmoderna: gentrificant el centre atrau més capital i expulsa les classes populars, a la vegada que els ofereix a la perifèria un atractiu estil de vida a un preu assequible. Un estil de vida que, al mateix temps, permetrà als nous territoriants aïllar-se de les incerteses i els riscos de la societat actual. D'aquesta manera, les necessitats específiques i individualitzades són pal·liades, que no solucionades, a la vegada que es continua urbanitzant i es continuen revaloritzant determinats espais urbans. És a dir, a la vegada que es continua acumulant capital per part d'uns poders econòmics que controlen la producció i l'ús de l'espai.

Vinculats a aquestes transformacions sociourbanes induïdes per la lògica de l'acumulació capitalista, han aparegut nous estils de vida urbans a la RMB. És a dir, que seguint les tesis del materialisme historicogeogràfic, es pot afirmar que les condicions materials manifestades en la construcció de diferents entorns sociourbanes han generat diferents estils de vida urbans, diferents formes socials i culturals.

El que defenso és que els diferents estils de vida urbans estan relacionats amb les diferents formes urbanes presents a la RMB. A més, i de forma dialèctica, cadascun d'aquests estils de vida emergents té diferents impactes en termes de sostenibilitat ambiental, social, política i econòmica. En aquest sentit, al llarg d'aquesta tesi he pogut constatar que:

- ▶ Les formes de vida d'avui en dia són radicalment diferents a les formes de vida de només unes dècades enrere. Aquests nous estils de vida van acompanyats bé de noves formes urbanes o bé de noves construccions socials en les antigues formes urbanes. Es generen així noves maneres de viure els entorns urbans, noves maneres de comportar-se i de donar sentit a les vides de les persones, noves maneres de relacionar-se amb allò que és construït físicament i noves maneres de relacionar-se entre les persones en els diferents entorns urbans. Ara bé, aquests nous estils de vida urbans no són ni únics ni homogenis, sinó que són múltiples i diversos.
- ▶ L'estil de vida de la ciutat tradicional compacta és avui un nou estil de vida urbà en el qual es combinen elements tradicionals de la ciutat amb elements nous característics de la postmodernitat. Les principals característiques de l'estil de vida propi de la ciutat compacta són les següents:
  - a. La ciutat compacta ofereix una major proximitat als serveis; tot i que no a tots els punts de la ciutat compacta hi ha tots els serveis, comerços i equipaments propers.
  - b. La ciutat compacta, en tant que ciutat densa, intensifica la interacció entre els seus individus i possibilita un major contacte entre les persones.
  - c. A la ciutat compacta hi ha, en general, una major mescla d'usos, una major oferta d'activitats i una major varietat d'individus. És una ciutat més complexa i es caracteritza per ser, generalment, un entorn urbà divers.
  - d. La ciutat compacta és un espai urbà que fomenta la cohesió social. Però, al mateix temps, també és un espai urbà on cada cop la gent és més anònima. Tanmateix, en aquells indrets on es manté el caràcter de barri, la ciutat compacta és clarament un teixit urbà comunitari.
- ▶ Els nous creixements urbans de baixa densitat que han proliferat arreu de la segona corona metropolitana porten associats nous estils de vida urbans que, fora de la ciutat tradicional, s'impregnen d'elements metropolitans barrejats amb nous comportaments associats a la segona modernitat. Es poden identificar alguns elements força comuns en la manera com els ciutadans i ciutadanes de la urbanització dispersa viuen el seu entorn urbà:

- a. Els residents a la urbanització dispersa gaudeixen d'una major disponibilitat d'espai, tant a nivell individual i familiar com a nivell de l'entorn urbà en el qual resideixen.
  - b. És molt comú entre els residents a les zones urbanes de baixa densitat, independentment de la seva renda, al·ludir a la tranquil·litat com un dels principals elogis a l'estil de vida associat a la forma urbana on resideixen.
  - c. En els nous creixements urbans de baixa densitat a la segona corona metropolitana de Barcelona es posa en dubte el concepte de ciutat, doncs es generen espais urbanitzats en els quals no hi ha barreja d'usos i es dificulta la interacció i l'intercanvi entre les persones per la manca d'espais de trobada.
  - d. Es generen així construccions urbanes mancades d'identitat, amb una clara funcionalitat residencial però sense capacitat per oferir la resta de les funcions associades a la ciutat.
  - e. Els residents d'aquestes zones urbanes tenen uns elevadíssims nivells de mobilitat quotidiana i una gran dependència del vehicle privat.
  - f. El caràcter exclusivament residencial de les zones d'urbanització dispersa origina un model urbà mancat de vida social.
  - g. A la urbanització dispersa, en general, els grups socials solen agrupar-se en zones urbanes força homogènies, no només urbanísticament sinó també socialment.
  - h. Tot plegat fa que a la urbanització dispersa hi predomini un estil de vida basat en la privacitat i l'aïllament, almenys en l'ús dels entorns urbans residencials.
- ▶ Els residents en les zones urbanes elitistes de baixa densitat i els residents en noves zones urbanes de cases adossades i classes mitges mantenen determinats patrons comuns de comportament associats al fet de residir en entorns urbans residencials, dispersos i de baixa densitat.
  - ▶ Tot i tenir molts trets en comú, existeixen importants diferències entre els estils de vida i els patrons de comportament d'uns i altres entorns sociourbans. Així, per exemple, en les zones elitistes l'aïllament de la resta de la comunitat és molt més evident perquè hi ha una clara fragmentació de classe, que en alguns casos arriba a materialitzar-se amb la contractació de serves privats de seguretat o amb el tancament físic de determinades zones urbanes, impedit així l'accés a qualsevol persona que no formi part d'aquesta comunitat. De nou, les condicions materials determinen els estils de vida urbans.

- D'altra banda, els nous creixements urbans dispersos i de baixa densitat s'han produït a l'interior de molts dels municipis de la segona corona de la Regió Metropolitana de Barcelona. Aquests municipis ja tenien i continuen tenint el seu nucli urbà històric amb la seva pròpia gent i la seva xarxa de relacions socials. Aquest fenomen migratori i urbà ha generat en els municipis d'acollida d'aquesta migració intermetropolitana una clara diferenciació social entre els nouvinguts/des i la gent del poble de tota la vida; així com una diferenciació urbana entre els resident al nucli urbà i els residents a les noves urbanitzacions disperses.

En síntesi, es pot afirmar que l'emergència en les darreres dècades d'un model urbà dispers i de baixa densitat ha generat nous estils de vida que han canalitzat els efectes de la individualització pròpia de la segona modernitat vers la privacitat i l'aïllament. A la ciutat tradicional compacta, també han aparegut nous estils de vida, però vinculats a processos diversos com la gentrificació o l'emergència de nous moviments socials urbans. En aquest cas, la individualització pròpia de la segona modernitat ha estat canalitzada vers formes més complexes basades en la diversitat.

Les noves formes sociourbanes desenvolupades a la RMB han transformat l'entorn natural i han produït noves construccions socioambientals. Els espais públics constitueixen un dels principals elements naturals de la ciutat i és per això que, des de la lògica de l'Ecologia Política, té sentit analitzar el seu paper en aquestes noves formes urbanes.

Els espais públics urbans i la seva jardineria presenten característiques força diferenciades en funció del teixit urbà de les diferents zones de la RMB, tot i que hi ha altres variables sociodemogràfiques que expliquen el seu comportament. Així, en aquesta tesi s'ha constatat empíricament com:

- La superfície pública enjardinada disminueix en el model d'urbanització dispersa en benefici dels espais privats. La major presència d'habitatges unifamiliars en el model d'urbanització dispersa possibilita que els individus puguin tenir el seu espai propi tant reclamat en la postmodernitat. Aquesta privatització urbana està estretament vinculada a la privatització dels estils de vida dels residents en aquests entorns sociourbans i, totes dues coses, condueixen a la pèrdua de l'essència de la ciutat en el model urbà de baixa densitat.
- La urbanització dispersa és una no-ciutat amb uns espais públics de no-ús els residents de la qual tendeixen a utilitzar uns espais, els espais de consum, que són no-llocs. La urbanització dispersa és, des de tots els punts de vista, però especialment des del punt

de vista de l'espai públic urbà, una construcció sociourbana que nega la relació social en benefici de l'aïllament i la garantia de privacitat dels seus residents.

- ▶ La població dels municipis té un efecte important en relació a la quantitat de superfície enjardinada: els municipis grans tenen més superfície relativa de jardineria pública que els municipis petits. Tanmateix, la densitat de població té una capacitat explicativa més elevada.
- ▶ El color polític també té rellevància en l'àmbit de la jardineria pública: els municipis amb un govern verd o d'esquerres són municipis amb més superfície relativa de jardineria pública que els municipis governats per partits conservadors.

Les diferències urbanes en relació a l'espai públic entre la ciutat compacta i la urbanització dispersa no es limiten només a la quantitat d'espais públics. També la tipologia d'espècies plantades a uns i altres entorns urbans són molt diferents. És a dir, que les condicions materials que condueixen a la producció d'un o altre entorn urbà condicionen també les característiques socioambientals dels diferents entorns urbans. Des d'aquesta lògica en aquesta tesi s'ha arribat a la conclusió que:

- ▶ Els municipis petits i en els quals hi predomina un model urbà de baixa densitat són els municipis en què la tipologia de jardins públics es caracteritza per una major presència d'espècies autòctones o adaptades al clima. En canvi, aquells municipis més grans i amb un model de ciutat més compacta són municipis on hi predominen els jardins atlàntics.
- ▶ Tanmateix, atès que la gran majoria d'espais públics es troben als municipis grans i amb un model urbà compacte, en termes absoluts a la RMB hi ha un clar predomini de les espècies d'alt consum en els espais públics urbans, especialment les gespes.
- ▶ En aquest sentit, la producció socioambiental dels espais públics de la RMB es caracteritza per una alta artificialització dels elements naturals a través d'espècies atlàntiques.

Els diferents entorns urbans produïts a la RMB, amb diferents tipologies urbanes i importants diferències pel que fa als seus espais públics urbans, provoquen també diferents impactes ambientals en relació al consum d'aigua. En aquest sentit, en relació a la sostenibilitat ambiental dels espais públics de la RMB, en aquesta tesi s'ha constatat que:

- ▶ Les implicacions de la jardineria pública en la despesa total de la RMB no es donen tant pel propi consum d'aigua que pot tenir aquesta jardineria sinó pel model que des de la lògica de l'espai públic urbà s'indueix sobre la jardineria privada.
- ▶ La menor superfície d'espais públics a la urbanització dispersa és substituïda a nivell individual amb una major superfície d'espais privats enjardinats. En aquest sentit, la proliferació de la urbanització dispersa està suposant una proliferació de jardins privats a la segona corona metropolitana.
- ▶ Des de l'òptica de l'Ecologia Política, l'element més interessant rau en el fet que és precisament aquesta privatització de l'espai la que, a través de la proliferació de jardins privats, pot posar en crisi el precari equilibri hídric de la RMB. Fet que, a una escala nacional, podria alterar els ecosistemes d'origen d'aquest recurs.
- ▶ A l'interior del model d'urbanització dispersa hi ha diferències en els entorns socioambientals produïts. Les zones de rendes mitges-baixes produeixen habitatges adossats i/o aïllats de poca superfície, amb poca superfície de jardí i amb plantacions autòctones. Per contra, les zones de rendes altes i mitges-altes produeixen habitatges unifamiliars grans, amb molta superfície de jardí privat i amb plantacions al·lòctones altament consumidores d'aigua. Així, són les classes benestants les que es beneficien d'un major consum d'aigua a la urbanització dispersa i les que, com a conseqüència d'aquest model urbà, poden posar en perill l'equilibri hídric de la RMB.
- ▶ Tanmateix, les pràctiques de la xerojardineria no estan molt esteses en els jardins públics de la RMB si bé és cert que es comencen a trobar alguns casos en què algunes d'aquestes pràctiques hi són presents. L'element fonamental en la xerojardineria és la tipologia de jardí i, com s'ha vist, a la RMB hi ha un clar predomini dels jardins d'alt consum.
- ▶ Els ingressos municipals són un dels elements determinants de l'ús de pràctiques de xerojardineria. Aquelles pràctiques que suposen un sobrecost són més utilitzades en els municipis amb majors ingressos municipals.

A banda de les diferències ambientals, els diferents entorns urbans produïts a la RMB (amb diferents tipologies urbanes i importants diferències pel què fa als seus espais públics urbans) provoquen també diferents formes de relació social. En aquest sentit, i des del punt de vista de la sostenibilitat

social, els espais públics són un element determinant en les formes de relació social d'una comunitat.

Així:

- ▶ L'espai públic urbà, entès com espai de trobada i com espai d'ús, contribueix a incrementar el capital social dels individus des d'una lògica individualista, en tant que és un espai relacional que possibilita que la xarxa de relacions socials d'un individu s'intensifiqui, s'ampliï i es diversifiqui.
- ▶ Ara bé, en la societat actual el procés d'individualització limita la potencialitat que dècades enrere tenia l'espai públic com espai on engendrar noves relacions entre persones desconegudes, al mateix temps que les dinàmiques metropolitanes han originat un ús metropolità dels espais públics de centralitat per part dels residents a la urbanització dispersa. Un ús que limita les potencialitats relacionals de l'espai públic en la mesura que es desvincula l'espai de la comunitat on resideixen els seus usuaris, disminuint així les possibilitats de trobar-se persones conegudes i, per tant, limitant la capacitat de l'espai públic per enfortir la xarxa de relacions dels individus.
- ▶ Els espais públics també són espais generadors de capital social en el seu sentit culturalista, ja que ofereixen unes possibilitats que no només repercuteixen de forma individual sobre els seus usuaris sinó que repercuteixen de forma col·lectiva sobre el conjunt de la comunitat. Els espais públics promouen la creació d'unes normes de reciprocitat a nivell comunitari, promouen un increment de la confiança social de forma generalitzada i promouen un sentiment de pertànyer a una comunitat.
- ▶ A la urbanització dispersa la ciutadania fuig de la diversitat de la societat actual i es refugia en un espai urbà on no hi ha moviment i on no existeix la incertesa de la diferència, doncs la resta de veïns són percebuts com a iguals i cadascú fa la seva vida. Els valors que es generen en aquest entorn urbà no són valors comunitaris i basats en la pluralitat sinó valors individuals basats en la homogeneïtat, valors centrats en la privacitat de la vida de cada individu independentment de la resta de membres de la comunitat.
- ▶ L'element comunitari és clau perquè els espais públics urbans puguin actuar com a espais generadors de capital social en el sentit culturalista del concepte. Els espais turístics o els espais utilitzats amb lògica metropolitana poden afavorir l'activitat a la ciutat però difícilment podran incrementar la confiança interpersonal o desenvolupar un compromís cívic dels seus usuaris.

- ▶ El caràcter metropolità de la societat actual a la RMB pot convertir els espais públics urbans de les zones de centralitat en llocs de trobada entre col·lectius distanciat en el territori i actuar així com a pont de capital social entre segments de població separats. Així, tot i la dispersió de residència, producció i oci que ha tingut lloc a la RMB en les darreres dècades, la mobilitat arreu de tot el territori metropolità s'ha incrementat i els espais públics situats en zones de centralitat han esdevingut espais de reconcentració.
- ▶ En les zones d'urbanització dispersa l'ús dels espais públics urbans és molt limitat i quan se'n fa ús, la seva capacitat per generar capital social també és molt escassa. Els residents a les zones d'urbanització dispersa fan un ús metropolità dels espais públics, però aquest ús i la seva capacitat de generar capital social es veu molt condicionat per uns estils de vida enfocats a la privacitat i per la dificultat de desenvolupar vincles de caràcter comunitari.

Aquestes diferències socials dels diversos entorns urbans produïts a la RMB, així com el paper dels espais públics, generen també diferències pel que fa al compromís cívic de la ciutadania. En aquest sentit, des d'una lògica de la sostenibilitat política, es pot concloure que:

- ▶ Els espais públics són espais polítics en tant que són espais relacionals en els quals les persones interaccionen i parlen sobre afers públics; en tant que són espais que creen ciutadania perquè fomenten la relació, la cohesió i la identitat; en tant que són espais que tradicionalment s'han utilitzat com a espais d'expressió política i, finalment, en tant que són espais que generen un compromís cívics entre els seus usuaris. Aquests quatre elements, sens dubte, faciliten el desenvolupament de noves formes de govern basades amb la implicació de la ciutadania.
- ▶ La generació de capital social promoguda per molts espais públics urbans, des d'una perspectiva culturalista, repercuteix sobre la comunitat desenvolupant i potenciant uns valors socials (normes de reciprocitat i confiança) que esdevenen polítics en el moment en què aquests valors socials promouen una comunitat amb més compromesa amb allò que és col·lectiu i, per tant, amb allò que és públic.
- ▶ Tot i que els espais públics tenen una forta potencialitat per generar capital social i compromís cívic, en la societat actual existeix també una forta desvinculació de la ciutadania en relació als afers públics provocada tant per la generalització d'una desconfiança amb la política formal com pel procés d'individualització que caracteritza la societat postmoderna.

- ▶ D'altra banda, la renda determina l'estil de vida i l'ús que es fa de l'espai públic i, per tant també determina la capacitat dels espais públics per generar capital social i compromís cívic. Les rendes socials més baixes acostumen a fer un ús més relacional i més intens de l'espai públic i, per tant, tenen més possibilitats de generar capital social i compromís cívic a través de l'espai públic. Igualment, les rendes més benestants acostumen a mantenir una xarxa de relacions més homogènia i això limita les possibilitats d'enriquir i diversificar la xarxa, limitant així la generació de capital social.
- ▶ En entorns urbans de baixa densitat on els espais públics són escassos, amb un ús poc intens, poc relacional i amb uns usuaris força homogenis, les possibilitats de generar capital social a través dels espais públics són més limitades i, per tant, les possibilitats de generar compromís cívic també són més limitades. Al contrari passa a la ciutat compacta on hi ha més espais públics, són més propers, el seu ús és més intens i els seus usuaris són més diversos.

Aquesta manca de compromís cívic en les zones d'urbanització dispersa posa en dubte les noves formes de govern basades en la participació ciutadana, doncs:

- ▶ Sense una implicació de la ciutadania amb la comunitat i sense una preocupació pels afers públics difícilment poden tenir èxit formes de govern basades amb la implicació de la ciutadania en la presa de decisions. Si la ciutadania no està compromesa amb la comunitat i no s'implica en els afers col·lectius, difícilment s'implicarà en la presa de decisions públiques. En la base de la cultura política participativa hi ha la implicació de la ciutadania amb els afers de la comunitat.

Tanmateix, tot i que la ciutadania s'està desplaçant cap a les zones de baixa densitat de la segona corona metropolitana, la ciutat compacta manté la gran majoria de la població de la RMB. En aquest context es pot afirmar que:

- ▶ A la ciutat compacta, el major compromís cívic, sobretot quan aquest es genera a través de dinàmiques comunitàries o de barri, pot fer que les noves formes participatives de govern local siguin exitoses, aconseguixin implicar a la ciutadania i siguin capaces de respondre a les incerteses i les necessitats específiques de la societat actual.
- ▶ Igualment, quan no es donen aquests canals formals per a la participació, la societat civil opta per formes informals d'acció política, utilitzant els espais públics urbans com a

principals espais d'expressió col·lectiva. Així, l'ús de l'espai públic urbà com a espai per a l'expressió informal política ha esdevingut de forma generalitzada arreu del món una forma d'ús polític de l'espai públic capaç d'implicar la ciutadania en els afers col·lectius i, a la vegada, actuar de vincle social a nivell global com a resposta de la societat civil als efectes perversos de la globalització econòmica.

Els espais públics també tenen unes implicacions econòmiques més enllà de les dinàmiques del sistema econòmic que poden explicar l'evolució i la distribució dels espais públics urbans. En aquest sentit, i des de la perspectiva de la sostenibilitat econòmica, es pot concloure que:

- ▶ La presència d'espais públics afegeix valor al sòl. Determinats espais públics a la ciutat compacta han estat capaços de crear centralitats urbanes que repercuteixen sobre el valor del sòl. No obstant, els espais públics de la urbanització dispersa vinculats a les zones residencials, difícilment poden generar centralitat urbana, doncs la pròpia segregació funcional característica de la urbanització dispersa impossibilita la creació de centralitats en les àrees residencials de baixa densitat.
- ▶ Determinats espais públics urbans poden esdevenir elements de monumentalitat d'una ciutat, elements amb una forta càrrega simbòlica que actuen com a atractors de visitants. Quan això succeeix, els espais públics esdevenen espais turístics, que contribueixen al desenvolupament econòmic de la ciutat o del barri al qual pertanyen. Ara bé, aquest model també té les seves conseqüències en l'espai públic, doncs és fruit d'aquest model que els espais públics reben una gran quantitat d'usuaris temporals i variables que han de compartir l'espai amb els ciutadans i ciutadanes de la ciutat i de la regió metropolitana.
- ▶ D'altra banda, la barreja d'usos i l'oferta comercial pròpies de la ciutat compacta atrauen una major quantitat i diversitat d'usuaris a la vegada que aquesta major quantitat i diversitat d'usuaris garanteixen el bon funcionament de l'activitat comercial vinculada a l'espai públic.
- ▶ Mentre a la ciutat compacta la barreja d'usos permet satisfer totes aquestes necessitats amb proximitat i disposant a la vegada d'espais públics desvinculats del consum, a la urbanització dispersa qualsevol d'aquests usos requereix un desplaçament, amb la qual cosa els espais de consum esdevenen funcionals perquè concentren una sèrie d'usos i activitats que no s'ofereixen a les zones residencials de la urbanització dispersa.

- ▶ Els espais de consum, tant a la urbanització dispersa com a la ciutat compacta són espais desvinculats de la comunitat, són espais de masses mancats d'identitat on difícilment es pot generar capital social.

Després d'analitzar, centrant-me en els espais públics, com els diferents entorns urbans produïts a la RMB han generat diferents estils de vida urbans i com dialècticament, aquests estils de vida urbans han ocasionat diferents impactes en termes de sostenibilitat ambiental, social, política i econòmica; les conclusions més importants a les quals he arribat amb aquesta tesi són les següents:

- ▶ El model urbà i territorial produït en les darreres dècades a la RMB respon a unes dinàmiques d'acumulació de capital i, per tant, ve determinat pels interessos de les classes més benestants que han gentrificat el centre de la regió i han provocat la migració d'una bona part de la població de classes mitges i mitges-baixes cap a la segona corona metropolitana on, de forma segregada, les classes benestants també han ocupat nou territori amb urbanitzacions elitistes.
- ▶ Les condicions materials determinen la producció de diferents entorns sociourbans, així com els estils de vida dels seus habitants. A les zones d'urbanització dispersa es detecten importants diferències entre les urbanitzacions de classes altes i les de classes mitges i mitges-baixes. Aquestes diferències també es reflecteixen en les construccions socioambientals generades a una i altra tipologia: la primera transformant la natura i desenvolupant nous ambients urbans a través d'espècies atlàntiques i la segona aprofitant la natura en la seva urbanització mantenint la vegetació autòctona.
- ▶ Mentre el model urbà d'urbanització dispersa és, en general, un model amb importants impactes ambientals, els seus espais públics consumeixen molt poca aigua en termes absoluts i estan constituïts per vegetació autòctona. Per contra, el model de ciutat compacta, que té molts avantatges en termes ambientals, té uns espais públics altament consumidors on hi predominen les espècies exògenes.
- ▶ Tot i que aparentment la despesa hídrica vinculada als espais públics urbans és insignificant en relació a la despesa hídrica global, si s'analitza des d'una lògica integrada es veu que la poca despesa hídrica ve, en part, induïda per una manca d'espais públics en un model urbà en creixement on aquests espais públics han estat substituïts per espais privats. Al mateix temps que l'espai ha estat privatitzat, també ha estat privatitzada la despesa hídrica associada als espais oberts enjardinats. S'ha passat d'un model amb molta presència d'espais públics i una nul·la despesa hídrica en jardins

privats, a un model on els espais públics són pràcticament inexistent però la despesa hídrica es multiplica al traslladar-se als espais privats.

- ▶ Per tant, la proliferació de la urbanització dispersa no s'ha d'interpretar com la proliferació d'un model amb una jardineria pública eficient en el consum d'aigua sinó que s'ha d'interpretar com la proliferació d'un model que posa en crisi el precari equilibri hídric de la RMB al multiplicar la despesa hídrica fruit, en part, d'una privatització de l'espai que ha significat també una privatització de la despesa hídrica en la jardineria.
- ▶ El model territorial de baixa densitat que ha proliferat en les darreres dècades a la RMB ha generat uns estils de vida basats en l'aïllament i la privacitat. A la vegada, la manca d'espais públics, la baixa intensitat en el seu ús i l'homogeneïtat dels seus usuaris impossibiliten que aquests entorns urbans siguin favorables a la generació de capital social. Tant és així, que s'està produint un declivi de capital social en els zones d'urbanització dispersa, fet que dificulta enormement l'èxit de les noves formes de govern participatives per la manca de compromís cívic associada a aquesta tipologia urbana.
- ▶ Tenint en compte aquest fet, cal pensar noves formes per donar resposta a les necessitats emergents a la societat actual, bé sigui amb polítiques d'inclusió sociopolítica en aquests entorns urbans, bé sigui planificant els nous creixements urbans tenint en compte les conseqüències del model d'urbanització dispersa, o bé sigui pensant noves formes de govern local o regional adequades a les característiques territorials de la urbanització dispersa i del conjunt de la RMB. Tot i això, aquest fet no posa en dubte l'èxit i la idoneïtat de les formes de govern participatives en comunitats de la ciutat compacta on és possible incrementar el capital social i potenciar el compromís cívic dels seus residents.

En definitiva, i responenent a la pregunta de recerca d'aquesta tesi, es pot concloure que els espais públics de la RMB i la seva evolució recent no han contribuït a millorar la sostenibilitat de la RMB en la mesura que responen a la proliferació d'una construcció socioambiental, la urbanització dispersa, basada en l'aïllament i la privacitat. Aquest fet es reflecteix en una disminució dels espais públics en aquests nous entorns urbans, a la vegada que prolifera una jardineria privada altament consumidora d'aigua que pot posar en perill el precari equilibri entre oferta i demanda a la RMB.

Al mateix temps, aquesta tendència vers la urbanització dispersa i la lògica dels espais públics d'aquest entorn urbà estan generant una davallada del capital social en uns entorns urbans que difícilment poden rebre la qualificació de *ciutat*, fet que redueix el compromís cívic dels seus habitants

i dificulta enormement l'èxit de les noves formes de govern participatives que, d'altra banda, s'apunten com les noves formes per a governar l'actual societat complexa.

D'altra banda, la ciutat tradicional compacta és un model urbà amb una gran presència d'espais públics amb un fort component relacional. Aquests són capaços de generar capital social i compromís cívic, contribuint així al bon funcionament d'iniciatives de govern des de la participació ciutadana en uns entorns amb un fort caràcter comunitari on la individualització s'ha canalitzat vers la col·lectivització de la diversitat i on aquestes noves formes de govern poden donar respostes eficaces a les incerteses i les necessitats específiques pròpies de la societat actual.

Tanmateix, en les darreres dècades han proliferat a la ciutat compacta nous espais urbans que, sota la lògica de la gentrificació i la tematització, responen més a interessos privats que no pas a la millora de la qualitat de vida dels residents de la ciutat.

Enmig de tot aquest context de transformació social i territorial, els espais públics, amb la seva capacitat per a generar capital social, i el model urbà, determinant per a fer que els espais públics siguin realment espais generadors de capital social; són elements clau per passar d'una ciutat que respon als interessos del capital a una ciutat que respongui als interessos de les persones. Al final, optar per una o altra possibilitat acaba sent una aposta política amb importants conseqüències socials, econòmiques i ambientals.

ANNEXES

Annex 1: Entrevistes en profunditat

Annex 2: Guió per a les entrevistes en profunditat

Annex 3: Observacions als espais públics de la RMB

Annex 4: Fotografies

Annex 5: Qüestionari per a la mostra aleatòria de parcs

Annex 6: Tipologia de parcs segons el seu consum hídric

Annex 7: Qüestionari per a la mostra selectiva de parcs

Annex 8: Mètode de càlcul de la despesa hídrica total de la RM

Annex 9: Qüestionari enviat als municipis de la RMB

Annex 10: Qüestionari per a la mostra de sectors de reg

Annex 11: Mètode per a determinar l'adequació del reg a les necessitats

Annex 12: Tipologia de sòls

Annex 13: Estacions meteorològiques utilitzades per al càlcul de l'evapotranspiració

Annex 14: Dades meteorològiques utilitzades per al càlcul de l'evapotranspiració

Annex 2:
Guió per a les entrevistes en profunditat

Explicació introductòria:

L'entrevista que li realitzaré a continuació forma part d'un estudi del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona que ha de servir per desenvolupar la meva tesi doctoral. L'estudi tracta sobre les funcions i les necessitats de l'espai públic en la societat actual, i es vol comparar dos models urbans diferents: el de baixa densitat, és a dir cases unifamiliars aïllades o adossades i amb una certa distància entre elles, tot definint un model dispers; i el d'alta densitat, és a dir el més propi de les ciutats tradicionals, format per cases plurifamiliars que defineixen un model més compacte. En aquests dos models urbans la quantitat d'espais públics que hi trobem és molt diferent i segurament el seu ús i les seves funcions també. Finalment, l'estudi també vol conèixer en quina mesura l'espai públic és un element que potencia les relacions socials entre els individus i fins a quin punt és capaç d'involucrar-los en els afers de caràcter públic.

L'entrevista durarà aproximadament una hora i la gran majoria de preguntes que li realitzaré són del tot obertes, és a dir que expliqui tot el què vulgui sobre els temes que jo li aniré traient i aprofundeixi en les respostes tant i com vostè cregui necessari, per a mi els detalls de les seves vivències i opinions són molt importants. L'entrevista no té un guió rígid així que prengui-se-la com una conversa de cafè.

Tota la informació que jo extregui d'aquesta entrevista és del tot confidencial i en les publicacions que es puguin fer d'aquest estudi mai apareixerà el seu nom sinó que quan es faci referència a aquesta entrevista s'utilitzarà un nom fals.

Per qüestions tècniques per tal de facilitar la meva feina, si no li importa enregistraré l'entrevista, li sembla bé?

Característiques socials i personals de l'entrevistat:

En primer lloc voldria fer-li un seguit de qüestions sobre vostè i la seva trajectòria vital.

Edat / estat civil / professió / formació / trajectòria professional / classe / trajectòria professional de la seva família / residència / migracions

Associacionisme i politització:

Què és el que més li preocupa actualment? I el que més li importa? Què voldria millorar? Què voldria canviar? Què és el que més el satisfà? Li preocupen els afers públics o només li preocupa la seva vida privada i la de la seva família?

Li preocupen els problemes socials, la qualitat del seu barri... tot allò que vagi més enllà de la seva vida privada? Perquè? S'informa de la vida pública local? I nacional? Què fa per millorar allò que li preocupa de la vida pública?

Sap quins són els temes de debat públic del seu barri i del seu municipi? Li preocupen, li interessen, s'hi implica? Coneix el procés d'Agenda 21 del municipi? Hi ha participat?

És membre d'alguna entitat, associació o organització? L'entitat és del barri o del municipi? Quins són els objectius de l'entitat de què forma part? Em pot explicar la seva trajectòria associativa?

Ha participat en alguna organització o algun acte per reivindicar quelcom o per millorar alguns aspectes de la societat, del seu barri o de la seva vida? És o ha estat militant d'algun partit polític? Perquè ho és, perquè ha deixat de ser-ho o perquè no ho és? Si no ho és, s'ho ha plantejat mai? Si no ho és, es mobilitza o s'ha mobilitzat d'alguna altra manera més informal (assistència a manifestacions, membre de moviments socials, món sindical, ecologista, pacifista, feminista...)? Què reivindica o ha reivindicat? No es mobilitza perquè no li interessen els afers públics o perquè té la sensació que per més que es mobilitzi no aconseguirà res?

Percepció del seu barri: forma urbana, relacions socials, satisfacció de necessitats

Si volgués i pogués canviar de casa, on aniria a viure? Perquè? Perquè ha escollit viure en aquest teixit urbà? Li agrada? Què li aporta aquest context urbà? Quines coses no li agraden d'aquesta tipologia urbana?

Quines mancances creu que té el seu barri? Perquè ha escollit viure en aquest barri? Motius econòmics? Estil de vida? Serveis? Equipaments? Creu que al seu barri li falta més vida social? Vostè la voldria o ja li està bé com està? Quina relació té amb els veïns i amb la gent del barri en general? Coneix la gent, el coneixen a vostè? Se sent identificat amb el seu barri?

Fa vida al barri fora de la vida privada? Què hi fa? On? Amb qui es relaciona fora de l'àmbit familiar? I fora de l'àmbit laboral? On es relaciona amb altra gent? Perquè ho fa dins/fora del barri? Què fa quan arriba de treballar? I els caps de setmana? Amb qui ho fa? On ho fa?

Relació amb l'espai públic en la vida quotidiana:

A continuació li realitzaré algunes preguntes sobre l'espai públic. Per espai públic ens referim a espais no privats, de lliure accés per a tothom i a l'aire lliure. Així estem parlant de parcs, places, jardins públics, zones de joc infantil...

Utilitza algun espai públic en concret habitualment? Quin o quins? És del barri? Perquè utilitza aquest espai i no un altre? Si no és del barri, perquè no n'utilitza un del barri? Si no utilitza cap espai públic habitualment, perquè no ho fa? No és una necessitat fer-ho? Ho voldria fer però no ho fa per algun motiu?

Què en pensa dels espais públics del seu barri? Són suficients o en voldria més? Li agrada com són i com s'utilitzen o hi veu algun problema?

Espai públic i forma urbana coma generadors o desincentivadors de cohesió social, capital social, confiança interpersonal i identitat:

Si és que si que utilitza algun espai públic, què hi va a fer, què li proporciona aquell espai? Si és que no, perquè no, i si ho volgués fer què hi buscaria, per quins motius ho faria? Hi va sol o acompanyat? Si hi va acompanyat amb qui? Perquè? Ha conegut mai algú fent ús d'un espai públic? Quan va a l'espai públic, quin tipus de relació manté amb la resta de la gent que l'està utilitzant?

Creu que si visqués en un entorn urbà de baixa/alta densitat tindria una vida social més o menys intensa? Perquè? Li agradaria?

Espai públic i forma urbana com a generadors o desincentivadors de cultures polítiques participatives:

Parla amb algú dels problemes públics? Amb qui? On ho fa habitualment? Ha utilitzat mai un espai públic per expressar reivindicacions socials o polítiques? Manifestacions, festes reivindicatives, actes populars amb caràcter reivindicatiu, mítings polítics...? Què en pensa de que l'espai públic sigui utilitzat amb aquesta finalitat?

Abans m'ha comentat que estava/no estava implicat o interessat en les polítiques del seu barri, creu que si canviés de residència s'interessaria per les problemàtiques del seu nou barri? Si anés a viure a la ciutat/perifèria creu que intentaria influir en els afers públics? Perquè? Creu que el fet de viure en un barri de alta/baixa densitat té alguna relació amb el fet d'involucrar-se més o menys en els afers públics?

L'espai públic com a element revaloritzador de la ciutat

Coneix algun espai públic de recent construcció? L'utilitza amb freqüència? Hi ha anat darrerament? Creu que aquest espai ha aportat coses bones o dolentes al seu barri? Quines? És més conegut el seu barri per aquest espai públic? Quina sensació li produeix? S'hi identifica, n'està orgullós com a ciutadà del barri?

Annex 5:

Qüestionari per a la mostra aleatòria de parcs

Enquesta n° _____ Parc _____ Municipi _____

Adreça _____ Enquestat _____

Dades generals

1. Teixit urbà de l'entorn immediat del jardí:

- Compacte
- Dispers
- Industrial
- Altres _____

2. Superfície total del parc (m²) _____

3. Percentatge de superfície enjardinada _____

4. Any de construcció del jardí _____

5. Qui gestiona aquest parc? _____

Dades de reg

6. El parc té un comptador general? Si el té, quin és el consum anual (any 2001):

- Si Consum anual (m³) _____
- No

7. Existeix en el parc alguna superfície important d'aigua:

- Si
- No

8. Quin percentatge del consum anual es destina a neteja i altres usos diferents al reg?

_____

9. Quins dels següents sistemes de reg s'utilitzen en aquest parc?

- Mànega
- Aspersion i/o difusió
- Goteig
- Inundació

10. El sistema de reg d'aquest parc és (si en predomina més d'un marcar-los igualment):

- Majoritàriament amb mànega
- Majoritàriament per aspersion o difusió
- Majoritàriament per goteig
- Majoritàriament per inundació
- Cap dels sistemes predomina

11. El sistema de reg és programat?

- Sí, en la totalitat del parc
- Sí, en la majoria dels sectors de reg
- Sí, però només en alguns sectors de reg
- No, en cap sector de reg

12. Tenen alguna tecnologia que els permeti modificar el reg en funció de la pluja caiguda o en funció de la humitat del sòl? Quin(s)?

- Sí, sensors d'humitat al sòl
- Sí, una estació meteorològica
- Sí, altres _____
- No, però modifiquem el reg quan plou
- No, reguem independentment de la pluja

13. Quin(s) és l'origen(s) de l'aigua de reg? Indiqui el percentatge de cada tipus.

%	
☐	Xarxa general d'abastiment d'aigua
☐	Aigua emmagatzemada de pluja
☐	Aigua reutilitzada
☐	Aigües del freàtic
☐	Altres (quin?) _____

14. L'aigua de reg d'aquest jardí és aigua potable?

- Sí
- No
- Part sí, part no

15. Si l'aigua no és de la xarxa general, tenen algun sistema de depuració?

- Sí
- No
- No perquè tota l'aigua és de la xarxa general

16. Tenen alguna tècnica per recuperar l'aigua que no és absorbida pel sòl?

- Sí, recuperem l'aigua perduda per escolament superficial
- No, però la majoria s'infiltra perquè el voltant dels sectors de reg són de sauló
- No, i la gran majoria es perd pel clavagueram perquè és pavimentat
- No, i la gran majoria es perd pel clavagueram tot i no ser pavimentat

Dades de jardineria

17. En aquest parc:

- Predominen les espècies d'alt consum
- Predominen les espècies de baix consum
- És un parc mixt d'espècies d'alt i baix consum

18. Aquest jardí està dissenyat en hidrozones?

- Sí, en la seva totalitat
- Sí, però només en alguns sectors
- No

19. Elimina regularment les males herbes del voltant de les plantes?

- Sí
- No
- Només a vegades

20. Tipologia d'espècies del parc (en relació a la superfície enjardinada):

TIPUS	%
Arbres	
Arbustos	
Tapissants	
Gespes	
Prats	
Mixta	

21. Observacions

Annex 6:
Tipologia de parcs segons el consum hídic

S'han agrupat els jardins en 4 categories en funció del seu consum hídic: alt, mig-alt, mig-baix i baix. Per a fer la tipologia m'he basat en el percentatge de cada tipologia d'espècies presents a la zona enjardinada en qüestió.

Així doncs, per tal d'establir una tipologia de parcs i jardins en base al consum hídic de les seves espècies m'he basat en el percentatge (respecte la superfície enjardinada) de gespes, arbres, arbusts i plantes entapissants¹.

Considero que les gespes són les que més consumeixen, seguides de les plantes entapissants i els arbusts, i dels arbres, que configuren en general zones de baix consum. Aquesta generalització la faig tenint en compte les espècies que podem trobar als nostres parcs i jardins. Si bé és cert que existeixen arbres i arbustos de consums molt diferents, en general, les espècies d'arbres i arbustos que trobem plantades als parcs i jardins de la Regió Metropolitana de Barcelona solen ser arbres i arbustos bastant adaptats al medi i d'un consum moderat o baix. En canvi, el que realment provoca una despesa hídrica en els nostres parcs són les gespes.

Cal dir també que les plantes entapissants s'han considerat amb el mateix valor que els arbusts. Així, quan em referixo a percentatge d'arbrustatge, en realitat estic parlant de la suma entre arbrustatge i entapissant.

Amb tot, proposo una tipologia basant-me sobretot en el percentatge de gespes d'un parc, doncs aquest serà el factor determinant en el consum global d'aigua. D'altra banda, quan les gespes són poc abundants, aleshores és el percentatge d'arbres i arbustos el que determina que el parc consumeixi més o menys.

Hee seguit els següents criteris per a fer la tipologia:

- ▶ Si les gespes són superiors a un 40%, aleshores consideraré que el parc serà d'alt consum.
- ▶ Si les gespes representen entre un 30 i un 40%, aleshores dependrà del percentatge d'arbusts que el consideraré d'alt consum o de mig consum.

---

¹ En la categoria de plantes entapissants hi hem considerat també les flors.

- ▶ Si les gespes són superiors al 10%, el parc ja no podrà ser considerat de baix consum, en tot cas serà de consum mig o alt. Quan les gespes siguin inferiors al 10%, en funció del percentatge d'arbres consideraré el parc de baix consum o de consum mig- baix
- ▶ Si les gespes representen entre un 10 i un 30%, aleshores consideraré que el parc és de consum mig, i en funció del percentatge d'arbres i arbustos serà de consum mig-alt o mig-baix.

En els casos en què les gespes estiguin entre un 30 i un 40% el parc serà:

- ▶ D'alt consum si els arbustos són superiors al 40%
- ▶ De consum mig-alt si els arbustos són inferiors al 40%

D'aquesta manera un parc serà d'alt consum quan les gespes (majors al 30%) i els arbustos siguin superiors al 70%; mentre que si no hi arriben, com que el pes de les gespes serà inferior al 40%, considero que no hi ha prou arbustatge com per considerar un parc d'alt consum. Tot i això, com que el pes de les gespes és superior al 30%, parlaré de mig-alt i no de mig-baix.

Si les gespes es troben entre un 10 i un 30%, el parc serà:

- ▶ De consum mig-alt si els arbustos són superiors al 60%
- ▶ De consum mig-baix si els arbustos són inferiors al 60%

Així, considero que un parc és de consum mig-alt quan gespes i arbustos sumen més d'un 70% però les gespes sempre inferiors al 30%. Si no és així, continuo considerant consum mig perquè les gespes superen el 10% però mig-baix perquè no hi ha suficient arbustatge i per tant hi ha més arbres.

Si les gespes són inferiors al 10%, el parc serà:

- ▶ De baix consum si els arbres són superiors al 50%.
- ▶ De consum mig-baix si els arbres són inferiors al 50%.

D'aquesta manera, els parcs amb menys del 10% de gespes només seran de baix consum quan hi hagi un predomini dels arbres (més del 50%), mentre que si el predomini és d'arbustos, aleshores consideraré el parc de consum mig, i com que les gespes seran molt poc abundants, li atribuiré el valor mig-baix.

Es pot resumir la tipologia en el següent quadre:

Tipologia de parcs

Gespes	Arbusts	Arbres	Tipus
> 40%			Alt
30% - 40%	>40%		Alt
30% - 40%	<40%		Mig alt
10% - 30%	>60%		Mig alt
10% - 30%	<60%		Mig baix
<10%		<50%	Mig baix
<10%		>50%	Baix

Arbust = Arbust + entapissant

Arbres = Arbres + prat

Font: elaboració pròpia

Annex 7:

Qüestionari per a la mostra selectiva de parcs

Observador _____

Codi Polígon _____

Municipi _____

Adreça _____

---

1. Teixit urbà de l'entorn immediat del jardí:

- Compacte
- Dispers
- Industrial
- Altres _____

2. Percentatge de superfície ajardinada _____

3. La superfície no enjardinada està coberta

- Majoritàriament per paviment dur
- Majoritàriament per sauló o algun altre material tou
- Cap dels dos materials és majoritari

4. Alguna zona de reg del parc està situada en un fort pendent o formant dunes?

- Si
- No

5. En alguna zona enjardinada s'hi ha afegit algun tipus de mulch?

- Si
- No

Quin? _____

6. En termes generals podem dir que les zones enjardinades del parc són:

- D'alta densitat d'espècies
- De densitat mitjana
- De baixa densitat d'espècies
- Trobem zones d'alta densitat i zones de baixa densitat

7. En aquest parc:

- Predominen les espècies d'alt consum
 Predominen les espècies de baix consum
 És un parc mixt d'espècies d'alt i baix consum

8. Tipologia d'espècies del parc (en relació a la superfície enjardinada):

TIPUS	%
Arbres	
Arbustos	
Tapissants	
Gespes	
Prats	
Mixta	

8. Observacions

Annex 8:

Mètode de càlcul de la despesa hídrica total de la RMB

Per estimar la despesa hídrica de la jardineria pública de la RMB ens hem centrat en el nivell de parc, ja que el nivell de sector ens proporcionava només informació de plantacions molt concretes regades per aspersió o difusió (bàsicament gespes), mentre que a nivell municipal només la informació de pocs municipis i l'extrapolació d'aquestes dades era poc realista perquè les tipologies i la superfície de jardins podien variar molt d'un municipi a un altre en base a diverses variables.

En canvi, a nivell de parc podíem tenir la despesa per les diferents tipologies de parc i extrapolar en base a la superfície de cada tipus de parc a cada unitat territorial. Per les dades disponibles i per les limitacions de les altres possibilitats metodològiques, hem cregut que aquesta era la millor de les aproximacions per conèixer la magnitud de la despesa hídrica en jardineria pública.

Per conèixer la despesa dels parcs estudiats ho hem fet a partir de l'enquesta selectiva de parcs, a partir de les lectures de comptador, corregint-les en funció del percentatge dedicat exclusivament a reg; sempre i quan aquest fos conegut. Del total de parcs de la mostra selectiva, només en 67, un 53,6%, coneixíem la quantitat d'aigua dedicada anualment al reg d'aquell espai. Coneixent també la superfície del parc podíem estimar els litres per metre quadrat anuals.

Hem agrupat els parcs amb tres categories en funció de si les espècies plantades eren de baix, mig o alt consum. Ens hem basat en els mateixos criteris descrits en l'apartat 9.1 però hem agrupat les categories de consum "mig alt" i "mig baix" en una sola categoria "mig" perquè, com veurem en els resultats, les observacions empíriques no ens permetien dir que aquests dos grups tinguessin mitjanes diferents.

A partir de la mostra aleatòria de parcs i utilitzant la mateixa tipologia en base a les espècies plantades a cada parc coneixem el percentatge de cada tipologia de parc a les diferents unitats territorials de la RMB. Com que a partir de la cartografia elaborada també coneixem la superfície total enjardinada de cada unitat territorial de la RMB, hem pogut extrapolat el consum anual mitjà de cada tipologia de parc a la superfície total de cada tipologia per a cada unitat territorial, tenint en compte així les diferències existents entre les diferents unitats territorials pel que fa al tipus d'enjardinament.

D'aquesta manera hem pogut estimar una aproximació de la despesa hídrica total en jardineria pública a la RMB. Tot i ser una dada molt aproximada, creiem que ja és útil pel nostre objectiu que només era conèixer en quin ordre de magnitud es trobava la despesa hídrica per aquest ús.

Però hem de tenir present que utilitzant aquesta metodologia estem deixant de banda diverses coses. Per un costat estem suposant que les evapotranspiracions, i per tant les necessitats hídriques de les diferents espècies, són homogènies a tota la RMB, cosa que evidentment no és així. Aquesta suposició queda minimitzada al treballar amb els consums mitjans obtinguts a partir de dades de diferents punts de la RMB. S'introdueix així una variabilitat en els consums que farà que la variança sigui força elevada i per tant que els resultats finals tinguin un interval de confiança força ampli.

Un altra de les suposicions implícites és que els diferents parcs d'una mateixa tipologia tenen un mateix consum, quan aquest pot variar, no només per les diferents evapotranspiracions en les diferents zones del territori sinó que també ho pot fer per la utilització d'uns sistemes de reg més o menys eficients, o per les diferents programacions del reg per a les mateixes espècies, o perquè dins d'una mateixa tipologia hi agrupem parcs amb necessitats diferents, o perquè les espècies són les mateixes però en alguns llocs són recent plantades i necessiten més aigua que en d'altres llocs...

És evident que són molts els factors que poden fer que parcs considerats d'una mateixa categoria tinguin consums diferents. En tot cas, aquesta variabilitat queda recollida en la mostra a través de la variança que determinarà els intervals de confiança dels resultats. És d'esperar per tant que els intervals de confiança de l'estimació siguin alts, però acceptables per al nostre objectiu que només és saber quin és l'ordre de magnitud d'aquesta despesa.

Annex 9:

Qüestionari enviat als municipis de la RMB

Municipi _____ Nom de l'enquestat _____

Càrrec que ocupa _____ Telf contacte _____

No és necessari que es contestin totes les preguntes, només aquelles de les quals en tingueu coneixement. Entenem que tota pregunta que es deixa en blanc és perquè el municipi no coneix o no li és possible facilitar-nos les dades que es demanen.

1. El tipus d'enjardinament públic del seu municipi és:

- No tenim jardins públics en el nostre municipi
- Majoritàriament d'alt consum hídric (gespes i altres espècies de molt consum)
- Majoritàriament necessiten reg però són jardins de baix consum
- Majoritàriament són jardins que no necessiten reg
- Tenim tot tipus de jardins i cap és majoritari

2. Quin tipus d'aigua utilitzen per al reg de jardins públics

- Aigua potable
- Aigua no potable
- Totes dues
- No reguem

3. D'on prové l'aigua per regar els jardins?

- Majoritàriament de la xarxa general d'abastament d'aigua
- Majoritàriament del freàtic
- Majoritàriament és reutilitzada
- De varies procedències, cap majoritària
- Altres _____

4. Del total de l'aigua de reg dels jardins públics, sap el percentatge aproximat de cadascuna de les següents procedències?

%	Origen
<input type="text"/>	Xarxa general
<input type="text"/>	Freàtic
<input type="text"/>	Reutilitzada
<input type="text"/>	Altres _____

5. Tenen algun sistema de depuració per a poder utilitzar les aigües residuals o freàtiques en el reg de jardins públics?

- Sí
 No, tot i que sí que reguem alguns parcs amb aigües residuals
 No perquè no reguem cap parc amb aigües residuals

6. Tenen instal·lat un sistema (comptadors) que els permeti mesurar el consum d'aigua dels jardins públics?

- Sí, en la majoria dels parcs i jardins
 Sí, però només en alguns parcs i jardins
 No

7. Quanta aigua dediquen anualment al reg dels jardins públics?
_____ hm³/any (aproximadament)

8. La dada que ha facilitat a l'anterior pregunta conté:

- Només l'aigua destinada al reg
 També inclou aigua per altres usos dels jardins (neteja, fonts...)

9. Coneixen la dotació mitjana d'aigua (litres diaris per m²) dedicada al reg de jardins públics durant els mesos d'estiu?
_____ l/ m²dia (aproximadament)

10. Creu que els jardins públics del seu municipi estan correctament regats, és a dir, segons les necessitats hídriques de les plantacions?

- Sí
 No, es rega més del necessari
 No, es rega menys del necessari

11. Si no estan ben regats, perquè?

---

12. Dels següents sistemes de reg, indiqui quins són presents en el seu municipi i quin és el majoritari:

Presència	Majoritari	
☐	☐	Camió cisterna o mànega
☐	☐	Aspersió o difusió
☐	☐	Goteig
☐	☐	Inundació
☐	☐	Cap sistema és majoritari

13. Disposen d'una xarxa de subministrament d'aigua específicament per al reg de jardins públics? (pot incloure altres despeses municipals com la neteja viària)

- Sí, per tot el municipi
 Sí, però només per alguns sectors del municipi
 No

14. El seu municipi té garantitzat el subministrament d'aigua per a reg de jardins públics en períodes de sequera?

- Sí
 No

15. El subministrament d'aigua per al reg de jardins públics suposa un problema greu per al seu municipi?

- No
 Sí, greu
 Sí, molt greu

16. Quina superfície de parcs i jardins públics tenen en el seu municipi?

-Total (incloent paviment) _____ Ha. (aproximadament)

-Només superfície plantada _____ Ha. (aproximadament)

-Només superfície regada _____ Ha. (aproximadament)

Envieu el qüestionari emplenat a:

Marc Parés i Franzi
Departament de Geografia – Facultat de Lletres
Universitat Autònoma de Barcelona
08193 – Bellaterra (Barcelona)

Fax: 93 581 20 01 especificant: *Departament Geografia – Marc Parés*
Telf: 93 581 15 15 c.e.: marc.pares@uab.es

Annex 10:

Questionari per a la mostra de sectors de reg

Enquesta nº _____ Parc _____ Municipi _____

Adreça _____ Enquestat _____

---

1. Superfície del sector (m²) _____

2. Tipologia d'espècies del sector:

TIPUS	%	SUPERFÍCIE	CADUC
Arbres A			
Arbres M			
Arbres B			
Arbusts A			
Arbusts M			
Arbusts B			
Tapissants A			
Tapissants M			
Tapissants B			
Mixta A			
Mixta M			
Mixta B			
Gespa A			
Gespa M			
Gespa B			

3. És un sector obac durant la majoria d'hores del dia?

Si
 No

4. Normalment fa molt vent en aquest sector?

- Sí
 No

5. Quin és l'origen de l'aigua de reg?

- Xarxa general d'abastiment d'aigua
 Aigua emmagatzemada de pluja
 Aigua reutilitzada
 Aigües del freàtic
 Altres (quin?) _____

6. Necessita afegir més aigua al sòl per problemes de salinitat del sòl o de l'aigua de reg?

- Si
 No

7. Freqüència i duració del reg:

MES	DURACIÓ (min)	FREQ. (cops/setmana)	HORA
Hivern			
Primavera			
Estiu			
Tardor			

8. Quin dels següents sistemes de reg s'utilitzen en aquest sector?

- Aspersion
 Difusió

9. Característiques del sistema de reg:

Marca _____ Model _____

Toberes _____

Quantitat d'aigua aportada per unitat (l/h o l/m²h) _____

Nombre d'aspersors/difusors _____ Pressió _____

10. El reg és programat automàticament

- Sí
 No

11. Quan canvia el programa? (pot contestar més d'una opció)

- Automàticament en funció de la humitat del sòl
 Manualment quan plou
 De forma estacional
 Altres _____

12. Quina és la textura del sòl d'aquest sector?

_____

13. Quina profunditat té el sòl en aquest sector?

_____

14. Quantes capes de vegetació trobem ?

- Una
 Més d'una

15. Percentatge ombrejat:

- < 10%
 10%-70% (90% en arbusts)
 > 70% (90% en arbusts)

16. El sector està cobert amb mulch?

- Sí
 No

17. Es tracta d'un sector amb un pendent

- Baix (< 5%)
 Mitjà (5% - 20%)
 Fort (>20%)

Annex 11:

Mètode per a determinar l'adequació del reg a les necessitats

1. Balanç hídric

1.1. Necessitats hídriques netes

La metodologia que utilitzarem per tal d'estimar les necessitats hídriques de cada parc analitzat serà una metodologia basada en el balanç hídric en el conjunt sòl – planta – atmosfera, establint la diferència entre les entrades i les pèrdues d'aigua (Martín de Santa 1993). Aquest mètode es basa en el balanç hídric següent:

$$N_n = P_e + G_e + E_s' - (ET_c + P_p + E_s) + \Delta w$$

N_n = Necessitats netes de reg¹

P_e = Pluja efectiva

G_e = Ascensió capil·lar

E_s' = Escolament superficial (entrada)

ET_c = Evapotranspiració del cultiu

P_p = Percolació profunda

E_s = Escolament superficial (sortida)

Δw = Variació de la reserva d'aigua en el sòl

Però podem prescindir, pel seu valor poc significant, de la percolació profunda i l'ascens capil·lar (Martín de Santa 1993). La percolació profunda es pot evitar amb un bon sistema de reg, però tot i això, en el cas que la percolació sigui de l'aigua de pluja, la pèrdua ja es té en compte en la pluja efectiva tal i com veurem més endavant; mentre que si la percolació es produeix per un mal sistema de reg, la detectarem en l'altre part de l'estudi a través de l'estudi edafològic. Alguns autors desprecien també l'escolament superficial, però generalment es tracta de mètodes pensats per agricultura on els pendents no solen ser importants. En el nostre cas, al trobar-se molts jardins situats en

---

¹ Les necessitats netes no inclouen les quantitats d'aigua addicional que s'han d'afegir al reg total per la ineficiència de tot sistema de reg, per les pèrdues per escolament en el reg o per les necessitats de rentatge dels sòls amb problemes de salinitat.

zones d'important pendent, hem optat per comptabilitzar aquestes pèrdues. Ho farem mitjançant una fórmula amb una sèrie de coeficients empírics que ens permetrà aproximar el valor d'aquestes pèrdues. Com que els sectors estudiats no tindran longituds molt importants, entenem que les entrades per escolament superficial si que poden ser despreciades. Així les coses, ens quedariem amb l'expressió:

$$N_n = P_e - ET_c - E_s + \Delta w$$

D'entre aquests paràmetres, ens centrarem en el coneixement de l'evapotranspiració del cultiu, la pluja efectiva i l'escolament superficial. Ara bé, com es mostra a l'expressió, el consum hídric no només depèn d'aquests factors, sinó que també dependrà del tipus de sòl.

Així, en funció de la textura i de la profunditat² un sòl tindrà més o menys capacitat d'aigua útil, és a dir l'interval d'humitat disponible³ multiplicat per la profunditat del sòl⁴ (Buckman i Brady 1991). En funció de la capacitat d'aigua útil i de la quantitat d'aigua que hi hagi en el sòl en el moment de regar, la variació de la reserva d'aigua en el sòl (Δw) serà una o una altra. Si quan reguem el sòl es troba en el punt de marciment permanent, en aquest moment la Δw serà igual a l'aigua útil. Un cop haguem regat, si hem afegit una quantitat d'aigua igual a l'aigua útil, aleshores la Δw serà igual a zero. Ara bé, la variació de la reserva d'aigua en el sòl el que determina fonamentalment és la duració i la freqüència del reg, i com hem comentat anteriorment, aquestes propietats queden recollides en una altra part de l'anàlisi. Tot i això, el tipus de sòl serà tingut en compte també en aquest apartat, en la mesura en que aquest condicionarà l'escolament superficial.

---

² No ens referim a la profunditat total del sòl sinó a la profunditat on arriba el sistema radicular de les plantes ja que aquesta és la que determinarà les possibilitats d'absorció de la mateixa.

³ L'interval d'humitat disponible correspon a la diferència d'humitat del sòl entre la capacitat de camp i el punt de marciment permanent (valors que dependran de la textura del sòl). Equival per tant a la capacitat de retenció d'aigua del sòl.

⁴ Enlloc de considerar l'aigua útil tal i com ho em considerat aquí (interval d'humitat disponible multiplicat per la profunditat) en alguns casos, i sobretot en cultius i en funció de cada cultiu i de la voluntat productiva, es determina un nivell d'esgotament permisible que fa referència a aquell punt per sota del qual considerem que les condicions no són òptimes per a la producció que desitgem. Aquest nivell s'estableix com un coeficient multiplicador de l'interval d'humitat disponible..

A continuació veurem detalladament com introduïrem cadascun d'aquests tres elements (evapotranspiració, pluja efectiva i escolament superficial). De tal manera que, un cop obtinguem els valors per a aquests tres factors, només haurem de restar-los per conèixer quina és l'aigua neta que necessita el sector de reg estudiat.

1.1.1. Evapotranspiració

Per a calcular l'evapotranspiració en jardins ens basarem en el mètode del coeficient de jardí (Costello1991). Aquest mètode considera que l'evapotranspiració depèn de les condicions macroclimàtiques de la ubicació del jardí (evapotranspiració de referència ET_0 ⁵) i d'un coeficient de jardí (K_L) que dependrà de les característiques de cada jardí⁶.

$$ET_c = ET_0 \times K_L$$

L'evapotranspiració de referència la calculem mitjançant el mètode de Penman (Custodio i Llamas 1983), basat en una sèrie de paràmetres climàtics (temperatura mitjana, irradiació mitjana diària, velocitat mitjana del vent, humitat relativa mitjana, latitud). Aquest paràmetres només els podem obtenir de les estacions meteorològiques (annexes 7 i 8) i per tant caldrà adoptar per a cada jardí la ET_0 corresponent a l'estació més propera. Així, a cada municipi se li atorgarà els valors de l'estació que tingui més propera i que considerem que està situada en unes condicions climatològiques més similars al municipi en qüestió. Com que es tracta de valors macroclimàtics, aquesta aproximació no suposa cap mena de problema rellevant.

Les dades s'han obtingut a 23 estacions meteorològiques⁷ (annexes 7 i 8) de la RMB, i els càlculs s'han fet pels mesos de febrer, maig, agost i novembre. S'han agafat les dades mensuals mitjanes de fins els últims cinc anys en totes les estacions en que es

---

⁵ Aquest valor de referència correspon a una plantació herbàcia d'estació freda, de 10 a 18 cm d'altura, que no sofreixi estrès hídric i que creixi en condicions de camp obert.

⁶ En els càlculs de necessitats hídriques de conreus s'utilitza un coeficient de conreu (conegut per la majoria de conreus) que depèn del tipus de conreu. Però en el cas dels jardins, degut a la varietat de condicions, de tipologies i d'espècies que podem trobar en un jardí, s'utilitza un coeficient de jardí que té en compte altres elements com la densitat del jardí o el microclima.

⁷ Font: Servei Català de Meteorologia (2001).

disposava d'aquest registre. En algunes estacions però, no es disposava de les dades de cinc anys i s'han utilitzat els registres disponibles.

El coeficient de jardí corregeix l'evapotranspiració de referència (macroclimàtica) en funció del tipus d'espècies del jardí, de la densitat de plantació i del microclima del jardí. En agricultura s'utilitza el coeficient de cultiu K_c , però en jardins ens trobem amb què, en primer lloc, existeix una gran varietat d'espècies entremesclades en un mateix jardí, i en segon lloc, trobem una gran diversitat de densitats de plantació i de condicions microclimàtiques en funció del jardí que analitzarem. És per això que enlloc d'utilitzar un coeficient de cultiu utilitzarem el coeficient de jardí; tenint en compte a més que aquest coeficient no es determina per a la simple supervivència d'una plantació sinó que es considera sota la voluntat de mantenir una determinada qualitat estètica del jardí. Així, el coeficient de jardí (K_L) està format per tres factors: el coeficient d'espècie (K_e), el coeficient de densitat (K_d) i el coeficient de microclima (K_{mc}). El coeficient d'espècie ve a ser com el de cultiu, i en els jardins es corregeix multiplicant-lo pels factors de densitat i de microclima (Costello 1991).

1.1.1.1. Coeficient d'espècie

No existeix una llista normalitzada de valors de K_e per a les espècies de jardí. Per això agruparem les diferents espècies en funció de la tipologia de plantació que formen, definint dins de cada categoria diferents valors de K_e en funció de si són espècies d'alt, mitjà o baix consum hídric, com ja hem explicat anteriorment, i assumint que serem capaços de classificar les diferents espècies en aquestes categories.

Hem utilitzat la mateixa tipologia que proposa el mètode (Costello 1991):

- Arbres d'alt, mitjà i baix consum
- Arbustos d'alt, mitjà i baix consum
- Plantes entapissants d'alt, mitjà i baix consum
- Plantació mixta d'alt, mitjà i baix consum
- Gespa d'alt, mitjà i baix consum

Ens hem decantat per aquesta tipologia perquè en parcs i jardins públics, a diferència dels jardins privats, no només trobem plantacions mixtes sinó que podem trobar grans sectors amb plantacions predominants. Així, entenem que a cadascuna d'aquestes categories hi predomina l'element que la defineix. En els casos en que de forma entremesclada trobem diversos tipus de plantes sense que cap predomini, utilitzarem la categoria de plantació mixta.

Cal precisar però que la categoria de plantació mixta s'utilitzarà només quan es tracti de plantacions organitzades en hidrozones. És a dir que considerarem una plantació mixta aquella que conté una combinació d'arbres, arbusts, entapissants... però totes elles amb un consum hídric similar. És a dir, que si trobem arbres de baix consum entremesclats amb arbusts de baix consum aleshores qualificarem la zona de plantació mixta de baix consum. Ara bé si trobem una mescla de plantes d'alt consum amb plantes de baix consum, aleshores el jardí adoptarà la categoria de la plantació de majors necessitats hídriques, sempre i quan aquesta no sigui una clara minoria (Burés 2000). És a dir que, en els nombrosos casos en que es combina la gespa amb arbres de baix consum, qualificarem la zona com a gespa; mentre que si la gespa es combina amb arbres d'alt consum, aleshores estarem parlant d'una plantació mixta d'alt consum.

Hem considerat que calia diferenciar, tal i com proposa Costello (1991) entre espècies d'alt i baix consum doncs no consumeix el mateix un *populus nigra* que un *quercus ilex* tot i ser dues espècies arbòries.

Per classificar les espècies en un dels tres grups segons el seu consum (alt, mitjà o baix) ens basarem en la classificació proposada per la guia Wucols de la Universitat de Califòrnia (Costello 2000). En aquesta guia es detalla un llistat d'espècies i cada espècie és classificada segons el seu consum en sis regions diferents de Califòrnia. La classificació no és empírica sinó que està establerta per consens entre el grup d'experts que ha elaborat la guia, utilitzant el valor més alt en els casos en que no hi havia acord.

La guia estableix quatre categories:

- Alt: 70-90% de l'ET₀
- Moderat: 40-60% de l'ET₀

- Baix: 10-30% de l'ET₀
- Molt baix: < 10% de l'ET₀

Com veurem més endavant, nosaltres precisarem aquests valors en funció de si són espècies arbòries, arbustives, entapissants o plantacions mixtes; sempre dins els intervals establerts. Els casos de consum molt baix són excepcionals i, en cas que en trobem algun, li adjudicarem el valor del 5% de l'ET₀ independentment de l'estrat que caracteritzi l'espècie.

Pel que fa a les gespes, la guia Wucols determina aquest percentatge en funció de si es tracta d'espècies d'estació càlida o d'estació freda. Així en les espècies d'estació freda el consum serà d'un 80% de l'ET₀, mentre que en les espècies d'estació càlida el consum serà d'un 60% de l'ET₀.

En els casos en que les espècies en qüestió no es trobin a la llista de la guia Wucols, aleshores aquesta categorització pot ser força subjectiva, i per això intentarem recolzar-nos en l'experiència del jardiners i en la bibliografia existent sobre consums d'espècies a l'hora de classificar les diferents plantacions.

Ara bé, com ja hem dit, l'espècie no és l'únic condicionant en la correcció de l'evapotranspiració de referència en un jardí. Hi ha altres elements com la densitat de plantació, el microclima, l'estacionalitat o l'edat del jardí que també cal tenir en compte.

1.1.1.2. Densitat

Aquelles plantacions més denses tindran un major nivell d'evapotranspiració i per tant necessitaran més aigua. La densitat la considerarem en dos àmbits⁸: en funció del percentatge de sòl ombrejat, i en funció de les capes de vegetació (Burés 2000). El mètode estableix tres tipus de densitat: alta, mitjana i baixa. Considerarem que la densitat mitjana es dona quan la superfície ombrejada és superior al 70% en arbres i al 90% en arbustos i plantes entapissants. Quan l'ombrejat sigui inferior a aquests percentatges considerarem una densitat baixa. Finalment, si trobem dues o tres capes de

---

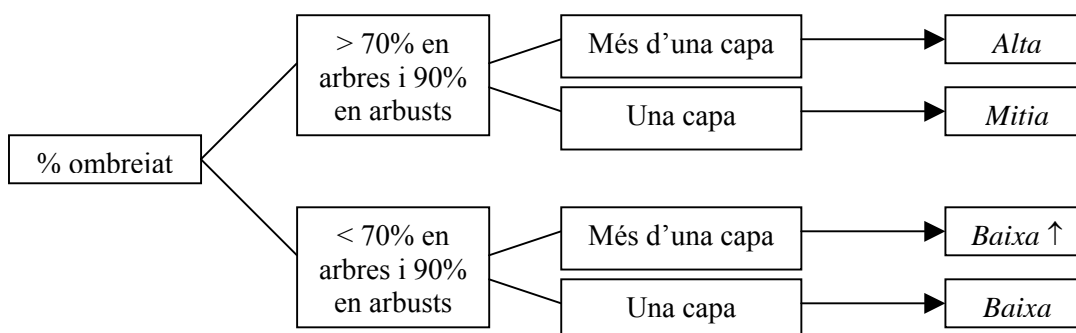
⁸ El factor edat del jardí no serà incorporat en els nostres càlculs ja que no hem trobat una metodologia per fer-ho. Tot i això, en gran mesura aquest factor queda reflectit en el percentatge de sòl ombrejat.

vegetació, aleshores considerarem que la densitat és elevada, sempre i quan ens trobem amb valors elevats de superfície ombrejada. Així doncs, per a jardins amb un sol tipus de plantació, la densitat dependrà únicament del percentatge de sòl ombrejat. En canvi, quan trobem diversos tipus de vegetació l'assignació serà la següent: si hi ha un tipus molt predominant, s'assignarà el valor d'aquell tipus; si són diverses capes en una situació d'elevats percentatges d'ombrejats, aleshores és quan es considerarà la densitat elevada; i si hi ha diverses capes però el percentatge ombrejat és baix, s'assignarà el valor de densitat baixa del tipus majoritari però ajustant el valor a l'alça (Burés 2000).

Un altre element a tenir en compte en quant a la densitat, són les plantes trepadores. La presència d'aquest tipus de planta fa augmentar l'evapotranspiració del jardí perquè és una capa més de vegetació. Per això, en aquells jardins en que trobem aquest tipus de plantes, augmentarem el factor densitat entre 0,1 i 0,3 en funció de l'abundància d'aquestes plantes (Burés 2000).

El darrer element en referència a la densitat té a veure amb l'evaporació de l'aigua del sòl quan aquest no està ombrejat al 100%. Quan aquest tipus d'evaporació contribueix a les pèrdues d'aigua del jardí, les estimacions de necessitats hídriques (netes) d'aigua hauran d'augmentar entre un 10% i un 20% en funció de la superfície descoberta (Burés 2000). Nosaltres aplicarem un 15% més a l' ET_c en els casos en que la superfície descoberta sigui major a un 90%, és a dir, quan el percentatge de sòl ombrejat sigui inferior al 10%. Ara bé, si s'utilitza algun tipus d'encoixinat, aleshores considerarem que aquesta tècnica redueix les necessitats en un 15%.

Podem resumir-ho en el següent esquema:

1.1.1.3. Microclima

Pel que fa a les variacions microclimàtiques, trobem que l'evapotranspiració no només depèn de les dades macroclimàtiques (evapotranspiració de referència) sinó que en jardins concrets podem trobar-hi certs factors microclimàtics que alterin l'evapotranspiració. Així, els materials reflectants, les zones d'ombra o les zones de vent seran factors condicionants (Costello 1991). En el nostre treball els materials reflectants que envoltin un jardí no seran tinguts en compte per la relativitat de la mesura i per la dificultat d'establir límits arbitraris. En canvi, tot i que també ens basarem en mesures subjectives, si que introduïrem els factors d'ombra i de vent. El mètode també estableix tres nivells per a aquest coeficient: alt, mitjà i baix. Considerarem un coeficient mitjà aquells parcs oberts que no estiguin exposats a vents fora del normal. Els valors baixos correspondran a aquells casos en que el parc sigui ombrejat i protegit dels vents. Finalment, aquells parcs que estiguin exposats a vents directes impropis de la zona es considerarà un factor microclimàtic elevat. També existeix la possibilitat, poc probable, que el parc estigui sotmès a vent i a ombra a la vegada; si es donés aquest cas, considerariem que un factor compensa l'altre i que per tant el factor microclimàtic es manté mitjà.

Podem resumir els coeficients aplicats en aquest quadre:

Taula 1: Coeficients microclimàtics

		Vent	
		Sí	No
Ombra	Sí	<i>Mitjà</i>	<i>Baix</i>
	No	<i>Alt</i>	<i>Mitjà</i>

Font: elaboració pròpia a partir de Burés2000

Cal tenir en compte també la possibilitat, força comuna, de trobar arbres mesclats amb gespes. En aquests casos, els arbres fan ombra a la gespa, que és la superfície regada i la que generalment consumeix la major part de l'aigua en aquests casos. És per això que considerarem aquestes zones com zones ombrejades.

Som conscients de la dificultat d'avaluar aquests paràmetres ja que ens basarem en l'observació subjectiva dels jardineros que coneguin aquests espais, però no disposem del temps ni els mitjans per a aplicar una metodologia més precisa per a obtenir aquestes dades. Tot i això creiem que val més tenir-los en compte amb aquestes valoracions que no pas prescindir d'aquests paràmetres ja que aleshores sí que estarem calculant valors erronis. En tot cas però, només els tindrem en compte en aquells parcs on la situació sigui extrema: on faci molt vent o on hi hagi moltes hores d'ombra. En tots aquells casos en que la situació no sigui extrema considerarem que el factor microclimàtic no afecta l'evapotranspiració.

1.1.1.4. Edat de la plantació

Una altra variable que influeix en el reg d'un jardí és l'edat de la plantació. Val a dir que nosaltres farem una consideració limitada. Les plantes joves plantegen dues problemàtiques. Per una banda tenen el sistema radicular poc desenvolupat, de tal manera que la superfície de reg que utilitzen és menor a la de les plantes madures. Així, amb segons quins sistemes de reg⁹ l'eficiència es veurà molt limitada (per sota del 10%) perquè molta superfície serà regada inútilment (Burés 2000). D'altra banda, les plantes joves tenen una àrea foliar reduïda, i és per això que l'evapotranspiració és menor. Plantejats els problemes de les plantes joves, hem de dir que només podrem tenir en compte la reducció de l'àrea foliar, i ho farem a través del coeficient de densitat. Però la ineficiència de reg a causa del limitat sistema radicular d'aquestes plantes no podrà ser comptabilitzat per la manca de dades per tenir-ho en compte. Val a dir però que aquesta problemàtica desapareix amb el temps quan la planta madura.

---

⁹ Especialment el reg per aspersió o difusió.

1.1.1.5. Estacionalitat

El darrer element a tenir en compte és l'estacionalitat. Tot i que aquest factor ja s'introdueix en el càlcul de l'evapotranspiració potencial, perquè aquesta es calcula pel mètode de Penman amb dades meteorològiques mensuals, cal tenir-lo present també en el comportament de les plantes. Així doncs, les plantes de fulla caduca perden les fulles durant la tardor i l'hivern i això redueix la seva transpiració. Això ens portarà a reduir el coeficient d'espècie en els arbres de fulla caduca tot aplicant un factor d'estacionalitat (Burés 2000), reduint l'evapotranspiració en un 60% a la primavera i la tardor i en un 80% a l'hivern (Cohen 1995). Aquest element es pot introduir en els nostres càlculs perquè aquests els efectuem amb caràcter mensual.

1.1.1.6. Càlcul de l'evapotranspiració

En conclusió doncs, el coeficient de jardí serà el resultat del producte entre aquests tres coeficients: espècie, densitat i microclima; tots tres dependents de la plantació a la que fan referència:

$$K_j = K_e \times K_d \times K_{mc}$$

Tant per la densitat com pel microclima trobem tabulats els valors que en forma de proporcions multiplicatives corregiran el coeficient d'espècie. De tal manera que els valors mitjos per a cada factor prenen el valor de 1 i no modifica el coeficient d'espècie. A més, aquests valors dependran del tipus de plantació, és adir que per a cada plantació trobem un coeficient alt mitjà i baix de densitat i un coeficient alt mitjà i baix de microclima. Així, en densitats mitges o valors de microclima no extrems, aquests coeficients no modificaran el K_e . En canvi, els coeficients alts reflectiran la necessitat d'una major aportació d'aigua i els coeficients baixos reflectiran la reducció de l'evapotranspiració i per tant la menor necessitat hídrica (veure taula).

Taula 2: Coeficients en funció de la vegetació

Tipus vegetació	K_e			K_d			K_{mc}		
	a	m	b	a	m	b	a	m	b
Arbres	0,9	0,5	0,2	1,3	1,0	0,5	1,4	1,0	0,5
Arbustos	0,7	0,5	0,2	1,1	1,0	0,5	1,3	1,0	0,5
Entapissants	0,7	0,5	0,2	1,1	1,0	0,5	1,2	1,0	0,5
Mixta	0,9	0,5	0,2	1,1	1,1	0,6	1,4	1,0	0,5
Gespa	0,8	0,7	0,6	1,0	1,0	0,6	1,2	1,0	0,8

Font: Costello 1991

En els sectors amb més d'una tipologia, calcularem el K_e a partir de la suma ponderada de les diferents tipologies en funció de la proporció de superfície que ocupi cada tipologia en sector de reg.

1.1.2. Pluja efectiva

A l'evapotranspiració caldrà restar-hi la pluja efectiva (P_{ef}) ja que si hi ha hagut aportació per pluja no serà necessari aportar la mateixa quantitat per reg. Així, la quantitat d'aigua que caldrà aportar per reg dependrà de la pluja que hagi caigut. Però no tota l'aigua de la pluja pot ser aprofitada per la planta, i per això utilitzarem el concepte de pluja efectiva.

La pluja efectiva és aquella part de la pluja caiguda que, arribada al sòl, és emmagatzemada per la rizosfera i queda disponible per a l'evapotranspiració. Així, la pluja efectiva és el resultat de restar a la pluja caiguda els valors perduts per intersecció de la vegetació, escolament superficial, percolació profunda i evaporació. Aquest valor és molt difícil de quantificar, ja que depèn de moltes variables: intensitat de la pluja, humitat del sòl, velocitat d'infiltració i topografia.

Lògicament aquests valors seran diferents per a cada parc, per a cada tipus de sòl i per a cada pluja. Això fa que sigui molt difícil determinar la pluja efectiva, perquè la manera correcta per fer-ho seria empíricament però no disposem del mitjans. Ara bé, existeixen alguns mètodes que, basats en dades empíriques, permeten fer estimacions aproximades. Utilitzarem el mètode del U.S.D.A. que estableix la pluja efectiva en

funció de la precipitació real i de l'ET_c mensual (veure taula). Aquest mètode suposa que la capacitat d'emmagatzematge d'aigua en el sòl en el moment de la pluja és de 75 mm, però estableix unes correccions per els casos en que això sigui diferent (Martín de Santa 1993).

Un cop més, es tracta d'un mètode pensat per a l'agricultura i per tant no es tenen en compte les pèrdues produïdes per l'escolament superficial en zones de fort pendent, ja que no es preveuen desnivells topogràfics importants. És per això que nosaltres, tal i com ja havíem avançat, tractarem a part les pèrdues per escolament superficial.

Taula 3: Precipitació efectiva mensual.

<i>Precipit. real</i>	12.5	25	37.5	50	62.5	75	87.5	100	112.5	125	137.5	150	162.5	175	187.5
<i>Etc mensual</i>	<i>Precipitació Efectiva mensual(mm)</i>														
25	8	16	24												
50	8	17	25	32	39	46									
75	9	18	27	34	41	48	56	62	69						
100	9	19	28	35	43	52	59	66	73	80	87	94	100		
125	10	20	30	37	46	54	62	70	76	85	92	98	107	116	120
150	10	21	31	39	49	57	66	74	81	89	97	104	112	119	127
175	11	23	32	42	52	61	69	78	86	95	103	111	118	126	134
200	11	24	33	44	54	64	73	82	91	100	109	117	125	134	142
225	12	25	35	47	57	68	78	87	96	106	115	124	132	141	150
250	13	25	38	50	61	72	84	92	102	112	121	132	140	150	158

Font: Doorenbos i Pruitt (Martín de Santa 1993)

Nosaltres com a regla general utilitzarem aquest valor promig, ja que coneixem la capacitat d'aigua útil de cada sòl estudiat, però no podem saber l'estat del reservori en el moment de la pluja (si ha plogut el dia anterior potser la capacitat d'emmagatzematge sigui zero). El que sí que farem és corregir aquells casos en que l'aigua útil sigui inferior a 75mm, ja que si és així, segur que com a molt la capacitat d'emmagatzematge coincidirà amb l'aigua útil, però mai arribarà als 75mm. En aquests casos doncs, adoptarem la capacitat d'aigua útil com a capacitat d'emmagatzematge del sòl abans de

la pluja, ja que sempre serà una aproximació més bona que els 75 mm proposats com a valor promig (veure taula).

Taula 4: Factors de correcció de la precipitació efectiva en funció de la capacitat d'emmagatzematge del sòl el dia de pluja.

D (mm)	Factor	D (mm)	Factor
10.00	0.620	32.50	0.826
12.50	0.650	35.00	0.842
15.00	0.676	37.50	0.860
17.50	0.703	40.00	0.876
18.75	0.720	45.00	0.905
20.00	0.728	50.00	0.930
22.50	0.749	55.00	0.947
25.00	0.770	60.00	0.963
27.50	0.790	65.00	0.977
30.00	0.808	70.00	0.990
31.25	0.818	75.00	1.000

Font: Doorenbos i Pruitt (Martín de Santa 1993)

1.1.3. Escolament superficial de l'aigua de pluja

Depenent del tipus de sòl una determinada quantitat de pluja caiguda amb gran intensitat no podrà ser infiltrada pel sòl i es perdrà per escolament superficial o per evaporació (Buckman i Brady 1991). Aquest paràmetre és molt difícil de tenir en compte experimentalment perquè caldria treballar amb les intensitats de pluja caigudes i això suposaria una extremada complexitat en el càlcul i en l'obtenció de les dades. Tot i això, utilitzarem una expressió empírica que ens permetrà aproximar-nos-hi a través d'un coeficient d'escolament.

Entenem el coeficient d'escolament com la relació entre el cabal màxim i la intensitat màxima (Porta 1999)¹⁰. Des d'aquest punt de vista:

---

¹⁰ Cal fer notar que estem adoptant un mètode pensat per a l'estudi de conques senceres per a analitzar un sector de reg, però aquesta és la metodologia que més hem pogut adaptar a les nostres necessitats.

$$q = 0,0028 * C * i * A$$

on: q = cabal màxim d'escolament (m^3/s)

C = coeficient d'escolament

i = intensitat de pluja (mm/h)

A = superfície (ha)

Hem de tenir present que la dada de la qual disposarem nosaltres serà la pluja efectiva mensual, i no pas la intensitat d'aquesta pluja. Per això cal multiplicar la intensitat per el temps de pluja. Nosaltres no coneixem aquest temps de pluja, però multiplicant a banda i banda de l'expressió, podem transformar la intensitat i el cabal en volums absoluts sense haver de conèixer el temps de precipitació. Si escrivim l'expressió amb les seves unitats, multiplicant pel temps a banda i banda, quedarà de la següent manera:

$$3600s \frac{m^3_{esc}}{s} = K \frac{10^{-3}m^3_{pef}}{h * m^2} 10^{-4}m^2 h \quad \text{on } K = 0,0028 * C$$

simplificant:

$$m^3_{esc} = 0,0028^2 * C * m^3_{pef}$$

que és el mateix que:

$$\frac{\text{litres}_{esc}}{m^2} = 0,0028^2 * C * \frac{\text{litres}_{pef}}{m^2}$$

On els litres_{esc}/m^2 seran les pèrdues que es produiran per escolament superficial en relació a la pluja efectiva mensual de la zona estudiada, i per tant serà el valor (E_s) que prendrem en el càlcul de les necessitats hídriques.

Ara bé, ens falta determinar el coeficient d'escolament, que determinarem a partir de l'aproximació de Frevort (Porta 1999):

$$C = 1 - (C_p + C_t + C_v + C_c)$$

On: C_p = pendent

C_t = textura

C_v = coberta vegetal

C_c = pràctiques de cultiu o de conservació

I prendrem els següents valors:

Pendent (reclassificació a partir dels valors de Fervort):

Baix (< 5%): 0,30

Mitjà (5% – 20%): 0,08

Fort (> 20%): 0,04

Textura:

Molt sorrenca: 0,50

Franco-arenosa: 0,40

Franca: 0,20

Argilosa: 0,10

Coberta Vegetal:

Si no hi ha encoixinat, adoptarem el valor de “prats i pastures”: 0,15

Si hi ha encoixinat, aleshores adoptarem el de “bosc dens”: 0,20

Pràctica de cultiu:

Adoptarem el valor que Fervort dóna a la “sense cultiu”: 0,00

1.2. Necessitats hídriques brutes

L'evapotranspiració, la pluja efectiva i l'escolament superficial de l'aigua de pluja són els elements que ens determinen la necessitat hídrica neta d'un jardí, però l'aportació real de reg haurà de ser per sobre de les necessitats netes a causa de la ineficiència del sistema de reg, les pèrdues per escolament de l'aigua de reg i els rentatges per problemes de salinitat.

1.2.1. Rentatge per salinitat

El rentatge per salinitat (R_s) es fa en aquells jardins en què el sòl o l'aigua de reg presenten problemes de salinitat¹¹. La necessitat d'aquesta tècnica i la quantitat d'aigua a aportar (Martín de Santa) és una mesura difícil d'obtenir que requereix el coneixement de la salinitat del sòl i de l'aigua. Com que aquests paràmetres no els podem obtenir per cada parc, no comptabilitzarem aquestes necessitats en els nostres càlculs. Ara bé, si en algun parc ens trobem que els tècnics són coneixedors d'aquesta necessitat o bé quan la procedència de l'aigua sigui del freàtic¹², aleshores si que introduïrem la salinitat en els nostres càlculs. Com que no disposarem de les mesures de conductivitat de cada sòl i cada aigua que estudiem, hem optat per aplicar un percentatge estàndard d'un 20% sobre l' ET_c en els casos en que es puguin preveure problemes de salinitat.

1.2.2. Escolament superficial en el reg

Lògicament, l'escolament superficial es produeix tant quan plou com quan es rega. Com hem vist, l'escolament depèn de moltes variables (intensitat de la pluja, textura del sòl, coberta vegetal, pendent...). Nosaltres entenem que quan es parla d'eficiència d'un sistema de reg, l'únic que es pot tenir en compte en relació a l'escolament superficial és la intensitat de pluja de cada sistema, tal i com veurem en el proper apartat. És per això que hem cregut convenient calcular la quantitat d'aigua que es perd per aquest motiu tenint en compte les altres variables, especialment pels nombrosos casos en que ens podem trobar en un sector de reg situat en un talús amb un pendent important.

---

¹¹ Consisteix en una aportació excessiva d'aigua per tal de lixiviar les sals del sòl

¹² En general les aigües procedents del nivell freàtic són aigües molt riques en sals i per tant cal aplicar una quantitat extra de reg per al rentatge del sòl.

Així doncs, a les necessitats hídriques netes d'un jardí, caldrà afegir-hi a més, tota aquella aigua que s'haurà d'aportar per reg però que es perdrà per escolament superficial. Per tant, en cada cas, caldrà determinar quin percentatge de l'aigua aportada per reg es perd per escolament superficial. Ho farem de la següent manera:

Sabem que l'aigua que haurem d'aportar serà l'aigua neta més l'aigua que es perdrà per escolament:

$$\text{NHL}' = N_n + N_s$$

On: NHL' = Aigua aportada sense tenir en compte l'eficiència de reg
 N_n = Necessitats netes
 N_s = Aigua perduda per escolament

Podem aplicar per a les pèrdues per escolament la mateixa fórmula que utilitzàvem en les pèrdues de la pluja, però ara enlloc de fer-ho respecte la pluja efectiva ho fem respecte l'aigua aportada, així:

$$N_s = 0,0028^2 * C * \text{NHL}'$$

Per tant:

$$\text{NHL}' = \frac{N_n}{(1-K)}$$

On: $K = 0,0028^2 * C$

1.2.3. Eficiència

L'altre element a tenir en compte en les necessitats brutes és l'eficiència del sistema de reg (SR_{ef}). Els diferents sistemes de reg no són eficients al 100% sinó que perden aigua, de tal manera que l'aigua a aplicar (dosis bruta) haurà de ser superior a les necessitats netes calculades. Així, entenem per eficiència d'aplicació el coeficient entre la dosis neta i la dosis bruta, tenint en compte que una part de la dosi neta es perdrà per escolament superficial, tal i com hem explicat anteriorment. De tal manera que aquest paràmetre ens permet introduir en el càlcul, de forma aproximada, les pèrdues per evaporació superficial, mala infiltració per la intensitat de la pluja, i ineficiència en funció de cada tipus de reg.

Aquesta eficiència depèn del mètode de reg, del seu manteniment, del seu maneig i del seu disseny. Pot calcular-se a partir del coeficient d'uniformitat del reg, el coeficient de maneig, el coeficient de manteniment i l'eficiència potencial d'aplicació. L'eficiència doncs, dependrà del sistema de reg utilitzat, així el reg per goteig és més eficient que el reg per aspersió que a la vegada és més eficient que el reg manual.

A continuació mostrem l'eficiència mitjana dels diferents sistemes de reg que podem trobar als parcs i jardins públics, tot i això, és evident que l'eficiència serà diferent en cada cas en funció del disseny dels sistema de reg, la uniformitat del reg, el manteniment...

Taula 5: Eficiència dels sistemes de reg

<i>Tipus de reg</i>	<i>Eficiència</i>
Manual	60%
Aspersió	70%
Difusió	75%
Goteig	90%

Font: Martín de Santa 1993 (S.C.S. U.S.A.)

Ara bé, en el nostre cas, només ens interessarà l'eficiència del reg per aspersió i per difusió, ja que únicament analitzarem sectors amb aquest tipus de reg. Hem decidit fer-ho així perquè resultava més fàcil obtenir les dades. Així, en el cas de reg amb mànega, és difícil conèixer el cabal mitjà i la duració i la freqüència del reg. En el cas del reg per goteig, la dificultat es trobava en conèixer la densitat de goters i el cabal d'aigua aportat, ja que resulta més difícil comptabilitzar els goters d'un sector que no pas els aspersors; i a més, en molts casos el reg és soterrat.

Un cop més, les dades estan pensades per a regs agrícoles. Nosaltres hem agafat els valors promitjos, tot i que, evidentment, cada jardí serà un món. En la font utilitzada no es diferenciava entre aspersió i difusió, però donava un marge d'entre 60% i 80%.

Tenint en compte que, en general, el reg per difusió sol ser més ajustat al sector de reg i més eficient, hem optat per (arbitràriament) atribuir un 70% a l'aspersió i un 75% a la difusió.

1.2.4. Càlcul de la necessitat hídrica del jardí

Així doncs, la necessitat bruta vindrà donada per les necessitats netes del volum aportat, el rentatge del sòl, i la divisió del resultat per l'eficiència del reg; d'aquesta manera obtindrem la necessitat real d'aigua a aportar mensualment al jardí. Per tant, la necessitat hídrica del jardí (l/m^2) vindrà determinada per (Cohen 1995)¹³:

$$NHL = (ET_c - P_{ef} - E_s + R_s + M) / (1 - K) SR_{ef}$$

On:

NHL = Necessitats brutes de reg (litres mensuals/ m^2)

ET_c = Evapotranspiració de jardí

P_{ef} = Pluja efectiva

E_s = Escolament superficial de l'aigua de pluja

R_s = Variació de l' ET_c per problemes de salinitat

M = Variació de l' ET_c per presència d'encoixinat o absència de coberta

$K = 0,0028^2 * C$

C = Constant d'escolament

SR_{ef} = Eficiència del sistema de reg

La NHL la calculem mensualment. De tal manera que ens basem amb les dades climàtiques mensuals per a trobar ET_0 mensual. També en la pluja de referència prendrem els valors mensuals. Aquest mètode suposa una aproximació ja que farem un balanç mensual quan la pluja no s'haurà repartit uniformement al llarg dels dies del mes i és possible que hagi arribat a superar la capacitat de camp o que hagi estat d'una intensitat superior a la capacitat d'infiltració del sòl i s'hagi perdut per escolament

---

¹³ Els factors E_s , $(1-K)$ i M són d'aportació pròpia en base a d'altres autors ja comentats en el seu moment.

superficial o per evaporació; però considerem que aquests inconvenients queden resolts en gran mesura amb l'estimació de la precipitació efectiva i de l'escolament superficial.

1.3. Despesa hídrica d'un sector de reg

La despesa hídrica d'un sector de reg és l'aigua efectivament aportada mitjançant reg sobre un determinat sector, és a dir el consum real. L'objectiu de calcular quanta aigua consumeix un sector de reg és poder comparar aquest consum amb les necessitats hídriques brutes calculades mitjançant l'aproximació teòrica de l'apartat anterior. Cal fer notar que les pèrdues que es produeixen en el reg (per manca d'eficiència, per escolament superficial...) ja es tenen en compte en el càlcul de les necessitats hídriques brutes. Per tant en aquest apartat només ens hem de preocupar de com determinar la quantitat d'aigua bruta que s'aporta en un determinat sector.

Una primera orientació de la despesa hídrica d'un parc la podem conèixer en aquells casos en què el parc disposi d'un comptador particular. Ara bé, aquesta només serà una dada orientativa ja que també inclourà el consum hídric per neteja del parc, fonts, lavabos. A més en un parc trobem diferents sectors de reg i cada sector pot utilitzar un sistema de reg diferent i pot estar programat de forma diferent en funció de les espècies que contingui. Això feia molt complicat analitzar la quantitat d'aigua necessària en un jardí sencer, i per això vam optar per limitar-nos a estudiar la idoneïtat del reg en sectors concrets.

Així, la dada del comptador, tot i que ens serà útil per a altres parts de l'estudi, no ens servirà per a l'anàlisi d'idoneïtat del reg; ja que el que voldrem saber és quanta aigua s'està aportant en un sector determinat.

Per fer-ho ens basarem en la identificació del sistema, la freqüència i el temps de reg en el sector. Amb el sistema de reg podrem determinar el volum d'aigua del sistema per unitat de temps; i amb el temps de reg i la freqüència podrem determinar el volum total. El normal és que el temps i la freqüència variïn estacionalment i per això calcularem la despesa mensual per a cada estació de l'any.

En el reg per aspersió i per difusió la quantitat d'aigua aportada dependrà del nombre d'unitats i de la quantitat d'aigua aportada per cada unitat. Aquest darrer factor serà diferent segons el model utilitzat i la pressió a la que es treballi. Així doncs, coneixen la marca i el model dels aspersors o difusors i mesurant la pressió mitjançant un manòmetre piton, podem determinar el cabal aportat per cada unitat. El model però, no només es refereix a l'aspersor o difusor en sí, sinó que també fa referència a la boca d'aquest. Així, en funció de la boca utilitzada, un mateix model pot aportar més o menys quantitat d'aigua. Caldrà per tant saber el número de la boca utilitzada.

Cal fer notar que en un mateix sector de reg hi podem trobar aspersors de diferent model i boques de diferent número. Per això caldrà mirar tots els aspersors del sector i les seves boques; i caldrà calcular l'aigua aportada per cada aspersor (a partir de les taules facilitades pels fabricants en funció del model, la boca i la pressió). Posteriorment es sumaran totes les quantitats (litres/minut) i es dividiran per la superfície total del sector (mesurada al camp amb cinta mètrica). Finalment multiplicarem aquesta quantitat pels minuts mensuals de reg (obtinguts amb la freqüència¹⁴ i duració del reg), i d'aquesta manera obtindrem els litres/m² aportats mensualment al sector.

D'aquesta manera acabarem obtenint les dades mensuals de despesa hídrica en cada sector estudiat. Això ens permetrà comparar aquesta dada amb la necessitat hídrica mensual calculada en l'apartat anterior i veure si la despesa hídrica és superior o inferior a la necessitat hídrica del jardí, considerant un marge del 20% per sobre i per sota de la necessitat hídrica com a una correcta gestió de les necessitats hídriques del jardí.

El següent pas serà veure si l'aigua aportada a cadascun dels regs és superior o inferior a la capacitat d'aigua útil del sòl. En l'apartat que segueix expliquem com calcularem la capacitat d'aigua útil i com farem aquesta comparació.

---

¹⁴ La freqüència l'obtindrem preguntant pel nombre de regs setmanals. Per tal de conèixer el nombre de regs mensuals, multiplicarem per 4,4.

2. Duració del reg i aigua útil del sòl

Com ja hem comentat anteriorment, l'aigua útil d'un sòl correspon a aquella quantitat d'aigua realment aprofitable per la planta. Això depèn de la capacitat d'emmagatzemar aigua del sòl i de la profunditat de les arrels de la plantació. La capacitat d'emmagatzematge d'aigua d'un sòl depèn de la seva textura, i ve determinada per l'Interval d'Humitat Disponible (IHD) que correspon a la diferència entre la capacitat de camp i el punt de marcim permanent (expressats en mm/cm). Així, podem conèixer l'aigua útil d'un sòl si en coneixem la profunditat efectiva d'arrelament de les plantes (Z_t) i l'IHD que podem conèixer a través de la textura del sòl mitjançant tabulacions que ens determinen els mm/cm que és capaç d'emmagatzemar cada tipus de sòl.

Taula 6: IHD per textures

Grup	Textures	IHD (mm/cm)
1	sorres de textura molt grossa	0,40
2	sorres de textura grossa, sorres fines i margoses	0,70
3	franco-arenós de textura mitjanament grossa i franco-arenós fi	1,05
4	franco-arenós molt fi, franc, franco-argilós-arenós i franco-llimós	1,60
5	franco-argilós de textura mitjanament fina i franco-argilós-llimós	1,75
6	argilós-arenós de textura fina, argilós-llimós i argilós	1,70

Font: Martínez de Santa 1993

Així AU (l/m^2):

$$AU = IHD * Z_t$$

Determinarem la textura dels diferents sòls a partir del percentatge de sorres, llims i argiles; que determinarem pel mètode de Tames modificat per Cobertera (Cobertera 1993). El mètode consisteix en humitejar amb aigua destil·lada entre 25 i 50 grams de mostra fins a trobar el punt d'adherència i a partir d'aquí provar si es poden fer filaments de 3 i 1 mm i si es poden doblegar. El mètode es resumeix en la següent taula:

Taula 7: Textures segons el mètode de Tames modificat per Cobertera

Grup	Textures	Filaments de 3 mm		Filament d'1 mm	
		Es fa	Es doblega	Es fa	Es doblega
1	Arenosa	No	No	No	No
2	Areno-llimosa	Sí	No	No	No
3	Llimo-arenosa	Sí	Sí-No	No	No
4	Franca	Sí	No	Sí	No
5	Llimo-argilosa	Sí	Sí	Sí	No
6	Argilosa	Sí	Sí	Sí	Sí

Font: Cobertera 1993

Pel que fa a la profunditat d'arrelament, aquesta dependrà de la profunditat real del sòl (molt limitada en alguns jardins urbans) i del tipus de vegetació plantada. Així, mesurarem la profunditat perforant el sòl amb una barra metàl·lica, però la Z_t dependrà també de la longitud de les arrels. En aquells casos en que la profunditat del sòl sigui superior a la longitud teòrica de les plantacions, aleshores la Z_t equivaldrà a aquesta longitud; mentre que en els casos que la profunditat sigui inferior, aleshores mantindrem aquesta profunditat límit com a Z_t .

Cal dir però que la profunditat d'arrelament no només de si la plantació és arbòria, arbustiva o gespa, sinó que també depèn d'altres variable. Així, alguns arbres (normalment els de més consum) amb una estructura més horitzontal i d'altres tenen una estructura més vertical. De la mateixa manera, si el reg és molt freqüent, les plantacions tendiran a desenvolupar arrels més superficials, mentre que si la freqüència de reg és menor, aleshores es desenvoluparan arrels més profundes buscant l'aigua i plantes més resistents.

Com que no podem conèixer la profunditat d'arrelament de cada plantació estudiada, hem optat per agafar valors mitjans en funció de si es tracta d'arbres, arbusts o gespes; tot i que en general tendirem a agafar valors a l'alça ja que si ens baséssim en valors mínims correríem el perill de qualificar d'incorrectes regs que en realitat poden

ser correctes. A més, els casos en que el sòl limiti la profunditat de les arrels seran detectats en la mesura de la profunditat del sòl.

En el cas dels arbres les arrels solen tenir un mínim de 80cm i un màxim de fins a 2 metres. Hem optat per adoptar el valor de 150cm. En els arbustos les arrels solen estar entre 50 i 80cm, i hem pres el valor de 70cm. I pel que fa a les gespes, es considera que es solen desenvolupar amb un mínim de 20cm de sòl, i hem pres el valor de 25cm ja que, si el sòl ho permet, poden desenvolupar arrels més profundes. Finalment, ens queden els casos de plantacions mixtes¹⁵. El més normal és trobar mesclat gespa i arbres o arbres i arbustos. Si la plantació mixta és de gespa i arbres, aleshores prendrem el valor de la gespa, ja que és el principal receptor del reg i normalment els tipus de reg que reben les gespes afavoreixen a que els arbres desenvolupin arrels superficials (Burés 2001). Mentre que si la mescla és d'arbres i arbustos, aleshores prendrem el valor de la profunditat d'arrelament dels arbres, ja que consumeixen més que els arbustos i per tant podem considerar que el reg s'orientarà més als arbres i que per tant té sentit pensar que el reservori de sòl utilitzat serà el dels arbres i no només el dels arbusts. Així les coses, les longituds teòriques d'arrelament de les diferents plantacions seran les següents:

Gespa: 25 cm

Arbusts: 70 cm

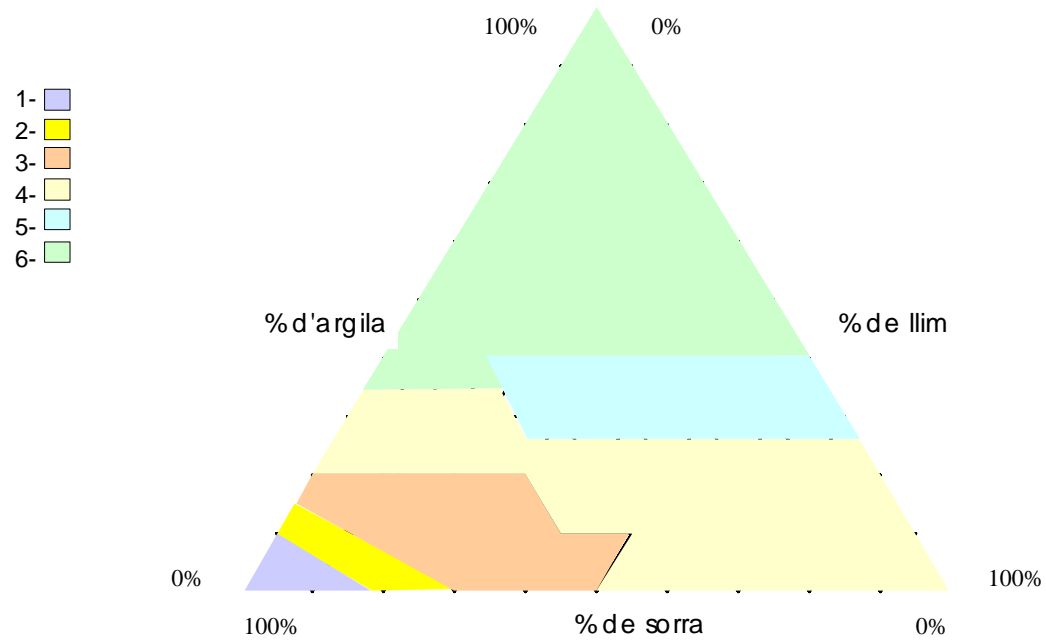
Arbres: 150 cm

Així, un cop coneguem l'aigua útil del sòl haurem de veure si la quantitat d'aigua aportada a cada reg és o no superior a la capacitat d'aigua útil. Per conèixer la quantitat aportada (l/m^2) només haurem de multiplicar la duració del reg per la quantitat d'aigua aportada al sector per unitat de temps i superfície; quantitat que coneixerem, tal i com hem explicat anteriorment, a partir de la superfície del sector, el model d'aspersió o difusió, les boques i la pressió de reg.

---

¹⁵ Hem de recordar que les plantacions mixtes són mescles d'espècies de consum similar. Si la mescla és d'espècies de diferent consum, aleshores preval la de més consum a no ser que sigui molt minoritària.

Annex 12:
Tipologia de sòls

Grup	Textures	IHD (mm/cm)
1	sorres de textura molt grossa	0,40
2	sorres de textura grossa, sorres fines i margoses	0,70
3	franco-arenós de textura mitjanament grossa i franco-arenós fi	1,05
4	franco-arenós molt fi, franc, franco-argilós-arenós i franco-llimós	1,60
5	franco-argilós de textutra mitjanament fina i franco-argilós-llimós	1,75
6	argilós-arenós de textura fina, argilós-llimós i argilós	1,70

Font: elaboració pròpia a partir de Cobertera (1993)

Annex 13:

Estacions meteorològiques utilitzades per al càlcul de l'evapotranspiració

Nom de l'estació	Xarxa	Anys de dades	Altitud (m)
Badalona	XMET	3	109
Barcelona-Ciutadella	XVPCA	5	8
Barcelona-Observatori Fabra	XMET	5	411
Begues-Parc Natural Garraf	XAC	1	563
Cabrils	XAC	1	82
Caldes de Montbui	XAC	1	130
Cerdanyola del Vallès - Parc Tecnològic	XAC	1	97
Dosrius - El Corredor	XAC	1	460
Font-rubí	XMET	3	409
La Granada	XAC	1	238
Malgrat de Mar	XAC	1	4
Montmeló	XMET	5	75
Rellinars	XAC	1	428
Sant Llorenç Savall	XAC	1	528
Sant Martí-Sarroca	XAC	1	262
Sant Pere de Ribes	XAC	1	171
Sta. Maria de Palautordera	XVPCA	5	215
Tagamanent-Parc Natural Montseny	XAC	1	990
Vacarisses	XMET	5	343
Vallirana	XMET	5	220
Viladecans	XAC	1	13
Vilanova del Vallès	XAC	1	140
Vilassar de Mar	XMET	3	45

Annex 14:

Dades meteorològiques utilitzades per al càlcul de l'evapotranspiració

	Unitats
T mitjana	°C
Precipitació	mm
Mitjana de T màx.	°C
Mitjana de T mín.	°C
Dies de glaçada	dies mensuals
Dies de precipitació	dies mensuals
T màx. absoluta	°C
T mín. absoluta	°C
Humitat relativa mitjana	%
Irradiació mitjana diària	MJ/m ²
Velocitat mitjana	m/s
ETP	litres mensuals/m ²

Badalona

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	12,07	20,00	26,10	13,07
Precipitació	10,80	28,67	23,60	47,60
Mitjana de T màx.	17,40	24,83	30,90	17,43
Mitjana de T mín.	8,33	16,00	22,23	9,43
Dies de glaçada	0,00	0,00	0,00	0,00
Dies de precipitació	2,67	7,00	4,00	7,33
T màx. absoluta	22,83	30,87	35,37	23,07
T mín. absoluta	3,40	10,83	18,53	3,77
Humitat relativa mitjana	69,00	76,67	69,00	69,00
Irradiació mitjana diària	12,96	21,60	19,96	7,08
Velocitat mitjana	1,87	1,50	1,53	2,37
ETP	31,32	181,54	189,03	18,16

Barcelona - Ciutadella

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	11,30	18,20	24,72	13,26
Precipitació	5,16	23,96	10,16	30,32
Mitjana de T màx.	14,48	20,84	27,10	16,18
Mitjana de T mín.	8,20	15,76	22,14	10,34
Dies de glaçada	0,00	0,00	0,00	0,00
Dies de precipitació	2,00	6,80	2,80	5,60
T màx. absoluta	19,16	26,38	31,34	21,28
T mín. absoluta	3,98	10,32	18,90	5,32
Humitat relativa mitjana	72,94	73,85	72,70	71,78
Irradiació mitjana diària	11,99	22,51	17,46	9,27
Velocitat mitjana	2,58	2,92	3,22	2,66
ETP	33,42	183,61	178,06	18,39

Barcelona – Observatori Fabra

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	10,42	17,90	24,00	10,74
Precipitació	6,24	32,36	23,18	34,36
Mitjana de T màx.	15,52	23,66	29,90	14,60
Mitjana de T mín.	6,82	13,44	19,56	7,74
Dies de glaçada	0,60	0,00	0,00	0,20
Dies de precipitació	2,40	9,00	4,40	7,60
T màx. absoluta	20,80	29,86	34,78	21,28
T mín. absoluta	2,14	7,46	14,22	2,42
Humitat relativa mitjana	70,74	66,20	67,72	70,68
Irradiació mitjana diària	13,43	19,05	17,68	8,66
Velocitat mitjana	4,66	4,66	4,58	5,52
ETP	42,63	181,63	190,02	27,38

Begues – Parc Natural Garraf

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	8,18	15,58	22,31	9,31
Precipitació	18,27	43,24	11,36	114,48
Mitjana de T màx.	12,13	19,45	26,08	12,60
Mitjana de T mín.	5,39	12,51	19,66	6,45
Dies de glaçada	1,00	0,00	0,00	0,00
Dies de precipitació	6,00	9,00	6,00	9,00
T màx. absoluta	17,00	28,40	31,60	17,00
T mín. absoluta	-1,30	3,30	17,60	1,80
Humitat relativa mitjana	78,75	76,65	84,70	82,76
Irradiació mitjana diària	12,26	23,08	21,26	8,03
Velocitat mitjana	4,15	3,30	2,93	4,26
ETP	31,15	173,45	185,48	15,32

Cabrils

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	10,30	17,97	24,63	12,12
Precipitació	28,62	34,52	12,99	162,96
Mitjana de T màx.	14,50	21,66	28,03	16,20
Mitjana de T mín.	6,54	13,94	20,98	8,50
Dies de glaçada	0,00	0,00	0,00	0,00
Dies de precipitació	6,00	8,00	6,00	17,00
T màx. absoluta	19,20	28,50	33,20	21,30
T mín. absoluta	1,40	6,20	18,80	2,00
Humitat relativa mitjana	68,23	68,67	71,48	66,61
Irradiació mitjana diària	11,09	22,07	22,01	8,01
Velocitat mitjana	1,61	1,23	1,35	1,92
ETP	27,29	169,47	190,98	14,88

Caldes

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	8,00	17,51	24,61	9,18
Precipitació	42,40	81,40	71,20	124,40
Mitjana de T màx.	15,49	23,99	31,22	16,13
Mitjana de T mín.	1,87	10,98	18,31	3,70
Dies de glaçada	6,00	0,00	0,00	4,00
Dies de precipitació	11,00	18,00	13,00	15,00
T màx. absoluta	21,70	34,30	37,80	23,20
T mín. absoluta	-3,60	3,50	15,40	-3,10
Humitat relativa mitjana	82,55	77,21	73,92	84,02
Irradiació mitjana diària	8,80	19,22	19,60	5,92
Velocitat mitjana	1,11	1,36	1,60	1,10
ETP	19,26	153,50	178,90	7,74

Cerdanyola del Vallès – Parc Tecnològic

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	8,85	17,82	24,83	9,69
Precipitació	22,49	53,13	4,78	86,58
Mitjana de T màx.	15,74	24,35	30,80	15,91
Mitjana de T mín.	3,00	11,56	19,22	4,73
Dies de glaçada	6,00	0,00	0,00	1,00
Dies de precipitació	5,00	13,00	1,00	13,00
T màx. absoluta	21,70	34,50	37,00	21,80
T mín. absoluta	-2,70	4,80	17,10	-1,40
Humitat relativa mitjana	66,14	61,98	62,36	67,67
Irradiació mitjana diària	10,22	20,56	21,48	7,55
Velocitat mitjana	1,68	1,29	1,38	1,45
ETP	25,91	160,79	187,02	10,85

Dosrius – El Corredor

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	7,84	15,92	22,56	8,94
Precipitació	54,76	34,09	0,79	94,78
Mitjana de T màx.	12,44	20,39	26,90	13,27
Mitjana de T mín.	4,39	11,89	18,86	5,57
Dies de glaçada	2,00	0,00	0,00	0,00
Dies de precipitació	6,00	11,00	3,00	13,00
T màx. absoluta	17,60	29,90	33,10	18,50
T mín. absoluta	-2,80	3,60	16,10	1,40
Humitat relativa mitjana	79,61	76,81	79,02	83,92
Irradiació mitjana diària	11,16	21,05	21,30	8,05
Velocitat mitjana	1,19	1,11	1,23	1,02
ETP	20,79	154,00	175,91	6,62

Font-rubí

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	10,73	18,93	25,27	11,20
Precipitació	7,20	35,00	11,87	18,60
Mitjana de T màx.	16,07	24,47	31,03	15,30
Mitjana de T mín.	6,57	14,27	20,57	7,83
Dies de glaçada	0,67	0,00	0,00	0,67
Dies de precipitació	1,33	9,00	3,00	5,67
T màx. absoluta	21,53	30,97	37,00	21,40
T mín. absoluta	1,67	8,73	17,23	2,97
Humitat relativa mitjana	60,00	65,33	65,00	68,00
Irradiació mitjana diària	11,65	20,50	21,71	8,73
Velocitat mitjana	3,83	3,27	3,37	4,35
ETP	42,95	182,98	213,30	24,50

Granada

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	8,75	17,58	24,76	9,33
Precipitació	13,60	29,24	0,20	74,70
Mitjana de T màx.	15,91	24,65	31,88	15,28
Mitjana de T mín.	3,38	11,04	18,69	5,25
Dies de glaçada	3,00	0,00	0,00	1,00
Dies de precipitació	4,00	9,00	1,00	6,00
T màx. absoluta	21,30	34,70	37,10	21,00
T mín. absoluta	-1,90	3,80	16,80	-0,70
Humitat relativa mitjana	73,29	69,39	70,57	78,66
Irradiació mitjana diària	11,41	21,84	21,51	7,73
Velocitat mitjana	2,52	1,97	1,61	2,84
ETP	28,86	171,14	194,14	13,42

Malgrat de Mar

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	9,26	17,37	24,39	10,66
Precipitació	46,42	35,98	18,69	16,49
Mitjana de T màx.	14,30	21,36	28,62	15,39
Mitjana de T mín.	4,47	13,09	19,65	6,17
Dies de glaçada	2,00	0,00	0,00	0,00
Dies de precipitació	9,00	9,00	3,00	5,00
T màx. absoluta	18,40	26,80	31,20	20,70
T mín. absoluta	-2,00	4,80	17,50	2,20
Humitat relativa mitjana	77,39	76,62	75,49	72,11
Irradiació mitjana diària	9,50	19,59	20,44	6,94
Velocitat mitjana	1,89	2,13	1,60	2,38
ETP	24,74	159,70	184,44	14,73

Montmeló

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	8,54	18,20	20,20	6,82
Precipitació	5,16	18,92	25,60	43,56
Mitjana de T màx.	16,76	25,52	32,88	15,00
Mitjana de T mín.	2,26	11,78	18,90	3,83
Dies de glaçada	5,60	0,00	0,00	4,00
Dies de precipitació	1,40	6,60	5,60	5,00
T màx. absoluta	22,92	33,20	37,75	23,28
T mín. absoluta	-3,06	6,38	11,83	-2,18
Humitat relativa mitjana	71,75	70,30	72,78	76,83
Irradiació mitjana diària	11,03	18,94	17,61	6,54
Velocitat mitjana	1,26	1,66	1,60	1,26
ETP	22,41	156,00	142,07	8,01

Rellinars

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	7,19	16,38	23,81	7,52
Precipitació	29,40	51,60	0,00	99,20
Mitjana de T màx.	13,98	23,65	31,23	13,04
Mitjana de T mín.	1,60	10,25	17,64	3,02
Dies de glaçada	8,00	0,00	0,00	5,00
Dies de precipitació	4,00	15,00	0,00	12,00
T màx. absoluta	19,60	34,20	37,10	20,50
T mín. absoluta	-3,10	3,90	15,00	-2,50
Humitat relativa mitjana	76,09	71,50	68,55	81,78
Irradiació mitjana diària	10,89	21,33	21,79	7,10
Velocitat mitjana	0,63	0,87	1,13	0,54
ETP	17,81	155,83	183,03	5,38

Sant Llorenç Savall

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	6,51	15,04	22,20	7,22
Precipitació				
Mitjana de T màx.	13,35	22,95	31,20	13,18
Mitjana de T mín.	1,11	7,60	14,05	2,20
Dies de glaçada	9,00	0,00	0,00	6,00
Dies de precipitació				
T màx. absoluta	19,50	34,10	38,00	20,20
T mín. absoluta	-5,50	2,20	11,80	-5,70
Humitat relativa mitjana	69,36	67,61	63,04	72,46
Irradiació mitjana diària	11,58	20,88	21,78	7,69
Velocitat mitjana	1,46	0,94	0,96	1,32
ETP	28,93	145,64	165,51	7,76

Sant Martí Sarroca

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	8,71	17,52	24,85	9,15
Precipitació	29,20	29,00	0,00	97,80
Mitjana de T màx.	16,17	24,97	32,82	16,41
Mitjana de T mín.	2,40	10,61	18,03	3,71
Dies de glaçada	3,00	0,00	0,00	4,00
Dies de precipitació	4,00	12,00	0,00	16,00
T màx. absoluta	21,00	34,30	38,30	22,40
T mín. absoluta	-1,00	2,60	14,10	-1,40
Humitat relativa mitjana	76,56	72,58	72,96	81,94
Irradiació mitjana diària	11,85	22,05	22,32	7,94
Velocitat mitjana	1,51	1,20	1,06	1,18
ETP	23,30	167,14	195,94	7,53

Sant Pere de Ribes

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	9,95	17,72	24,83	10,65
Precipitació	23,14	43,65	8,73	123,82
Mitjana de T màx.	16,85	23,82	30,69	16,85
Mitjana de T mín.	5,45	12,75	20,37	6,50
Dies de glaçada	1,00	0,00	0,00	0,00
Dies de precipitació	6,00	11,00	3,00	6,00
T màx. absoluta	21,10	29,60	36,30	22,80
T mín. absoluta	-0,80	4,30	17,10	0,50
Humitat relativa mitjana	74,51	73,37	68,73	69,42
Irradiació mitjana diària	11,75	22,87	22,03	7,99
Velocitat mitjana	0,84	0,89	0,93	0,84
ETP	23,17	169,96	190,53	8,66

Santa Maria de Palautordera

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	7,92	16,80	23,26	9,16
Precipitació	7,68	36,96	48,85	44,84
Mitjana de T màx.	15,52	23,00	29,56	15,52
Mitjana de T mín.	1,64	10,42	16,70	4,10
Dies de glaçada	6,20	0,00	0,00	4,60
Dies de precipitació	2,40	9,20	6,25	5,80
T màx. absoluta	21,50	29,12	35,12	21,60
T mín. absoluta	-2,88	3,86	13,32	-2,22
Humitat relativa mitjana	75,46	67,86	65,76	79,54
Irradiació mitjana diària	11,96	20,79	19,26	8,28
Velocitat mitjana	1,22	1,40	1,16	1,16
ETP	21,34	158,21	164,35	7,12

Tagamanent

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	5,55	13,26	20,63	6,97
Precipitació	56,80	67,40	40,40	110,80
Mitjana de T màx.	9,71	17,71	25,89	11,18
Mitjana de T mín.	2,37	9,96	17,00	3,68
Dies de glaçada	5,00	0,00	0,00	2,00
Dies de precipitació	7,00	12,00	6,00	11,00
T màx. absoluta	16,70	27,90	31,50	17,50
T mín. absoluta	-4,30	0,90	13,60	-1,60
Humitat relativa mitjana	75,80	79,38	74,90	77,91
Irradiació mitjana diària	11,17	18,26	19,33	7,97
Velocitat mitjana	1,21	1,27	1,39	1,18
ETP	18,50	129,15	152,36	6,42

Vacarisses

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	7,42	16,90	23,42	7,86
Precipitació	8,00	47,44	30,96	47,36
Mitjana de T màx.	15,64	23,62	30,58	14,42
Mitjana de T mín.	1,00	10,32	16,78	2,74
Dies de glaçada	12,00	0,00	0,00	7,80
Dies de precipitació	2,00	10,00	6,00	6,60
T màx. absoluta	21,76	30,06	36,00	21,28
T mín. absoluta	-3,96	4,82	12,64	-3,70
Humitat relativa mitjana	76,10	68,16	66,64	81,04
Irradiació mitjana diària	9,54	17,64	17,59	6,32
Velocitat mitjana	1,10	1,64	1,72	1,20
ETP	19,99	144,16	160,54	7,72

Vallirana

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	10,64	18,56	25,22	11,28
Precipitació	4,76	23,56	27,80	49,32
Mitjana de T màx.	17,48	25,12	32,00	16,90
Mitjana de T mín.	6,06	13,38	19,86	7,26
Dies de glaçada	1,40	0,00	0,00	0,80
Dies de precipitació	2,20	6,80	4,20	7,00
T màx. absoluta	23,30	31,88	37,94	23,20
T mín. absoluta	1,12	7,46	15,92	2,14
Humitat relativa mitjana	67,50	64,00	63,58	70,42
Irradiació mitjana diària	11,21	18,70	19,11	7,16
Velocitat mitjana	1,86	2,24	2,32	1,86
ETP	28,80	162,24	183,47	14,43

Viladecans

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	10,01	17,89	25,08	11,49
Precipitació	11,46	31,96	72,96	92,66
Mitjana de T màx.	14,70	22,37	29,31	16,05
Mitjana de T mín.	5,71	13,21	20,96	7,86
Dies de glaçada	0,00	0,00	0,00	0,00
Dies de precipitació	6,00	11,00	2,00	7,00
T màx. absoluta	18,70	29,10	33,10	20,30
T mín. absoluta	1,30	6,30	18,50	2,00
Humitat relativa mitjana	75,12	74,48	77,48	72,66
Irradiació mitjana diària	10,40	20,85	20,44	6,92
Velocitat mitjana	1,98	1,82	1,40	2,05
ETP	27,18	168,20	188,55	14,84

Vilanova del Vallès

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	7,86	17,47	24,28	8,39
Precipitació	36,96	34,32	5,25	21,98
Mitjana de T màx.	16,21	25,45	30,85	16,65
Mitjana de T mín.	1,04	9,71	17,80	2,30
Dies de glaçada	12,00	0,00	0,00	7,00
Dies de precipitació	13,00	13,00	2,00	17,00
T màx. absoluta	21,50	34,50	36,30	22,30
T mín. absoluta	-4,80	2,90	14,60	-5,10
Humitat relativa mitjana	77,88	69,45	68,22	80,28
Irradiació mitjana diària	11,19	22,38	22,88	7,96
Velocitat mitjana	1,20	1,33	1,85	0,87
ETP	21,12	169,10	198,84	6,44

Vilassar de Mar

	Hivern	Primavera	Estiu	Tardor
T mitjana	11,30	19,07	25,80	12,97
Precipitació	7,47	24,13	30,07	34,20
Mitjana de T màx.	15,93	22,97	29,57	17,33
Mitjana de T mín.	7,67	15,40	22,13	9,40
Dies de glaçada	0,00	0,00	0,00	0,00
Dies de precipitació	3,67	9,00	5,33	6,67
T màx. absoluta	19,93	27,67	35,30	21,57
T mín. absoluta	2,50	10,73	18,47	3,27
Humitat relativa mitjana	69,00	75,33	73,00	68,33
Irradiació mitjana diària	10,19	24,89	20,64	8,21
Velocitat mitjana	2,53	2,70	2,77	2,80
ETP	33,42	201,35	205,29	19,76

BIBLIOGRAFIA

- Adams W. 1990. *Green Development: environmental and sustainability in the Third World*. Londres: Routledge
- Adger N, Brown K, Fairbrass J, Jordan A, Paavola J, Rosendo S, Seyfang G. 2003. Governance for sustainability: towards a 'thick' analysis of environmental decisionmaking. *Environment and Planning A* 35: 1095-1110
- Alberti M. 1996. Measuring urban sustainability. *Environmental Impact Assessment Review* 16: 381-424
- Alberti M, Susskind L. 1996. Managing urban sustainability: an introduction to the special issue. *Environmental Impact Assessment Review* 16: 213-221
- Albet A. 1998. Presentació. *Documents d'Anàlisi Geogràfica* 33: 18-19
- Albet A. 2001. ¿Regiones singulares y regiones sin lugares? Reconsiderando el estudio de lo regional y lo local en el contexto de la geografía postmoderna. *Boletín de la A.G.E.* 32: 35-52
- Alguacil J. 2000. *Calidad de vida y praxis urbana*. Madrid: Centro de Investigaciones Científicas
- Almond G, Verba S. 1992. La cultura política. In *Diez textos básicos de Ciencia Política*, ed. A Batlle. Barcelona: Ariel
- Amir S. 1995. The environmental cost of sustainable welfare. *Ecological Economics* 13: 27-41
- Annen K. 2003. Social capital, inclusive networks, and economic performance. *Journal of Economic Behaviour and Organization* 50: 449-463
- Arendt H. 1959. *The Human Condition*. New York: Doubleday
- Arendt H. 1965. *On Revolution*. New York: Viking Press
- Arnstein S. 1969. A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planning* 35: 216-224
- Ascher F. 2004. Ciutats de totes les mobilitats. In *L'explosió de la ciutat*, ed. A Font, pp. 325-363. Barcelona: COAC
- Augé M. 1992. *Los no lugares. Espacios del anonimato*. Barcelona: Gedisa
- Axhausen K. 2000. Geographies of somewhere: a review of urban literature. *Urban Studies* 37: 1849-1864
- Badia A. 2000. La incidència dels incendis a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i a la comarca del Bages durant el període 1987-1998. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, MIMEO
- Balanzó F. 2002. *Tècniques bàsiques de jardineria sostenible: estalviem aigua als nostres jardins*. Presented at II Jornada tècnica d'enjardinament sostenible, Vilassar de Mar
- Ballart X, Ramió C. 2000. *Ciencia de la administración*. València: Tirant lo Blanch
- Ballesteros AG. 1998. Métodos y técnicas cualitativas de investigación en geografía social. In *Métodos y técnicas cualitativas en geografía social*, ed. AG Ballesteros. Barcelona: Oikos-Tau
- Barr S. 2003. Strategies for sustainability: citizens and responsible environmental behaviour. *Area* 35: 227-240
- Baudrillard J. 1993. *Cultura y simulacro*. Barcelona: Kairós
- Baudrillard J. 1997. *Crítica de la economía política del signo*. Madrid: Siglo XXI
- Bauman Z. 2001. *Globalització. Les conseqüències humanes*. Barcelona: Edicions de la UOC
- Baxter J, Eyles J. 1997. Evaluating qualitative research in social geography: establishing rigour in interview analysis. *Transactions of the Institute of British Geographers* 22: 505-525
- Baylina M. 1997. Metodología cualitativa y estudios de geografía y género. *Documents d'Anàlisi Geogràfica* 30: 125-138
- Beck U. 1998. *La sociedad del riesgo*. Barcelona: Paidós
- Beck U. 2000. La ciudad abierta. In *La democracia y sus enemigos*, ed. U Beck. Barcelona: Paidós
- Beck U. 2002. *Libertad o capitalismo*. Barcelona: Paidós
- Beer A. 1994. Spatial inequality and locational disadvantage. *Urban Policy and research* 12: 181-199
- Begon M, Harper J, Colin R. 1997. *Ecología: individuos, poblaciones y comunidades*. Barcelona: Ediciones Omega

- Bengochea A. 2003. A hedonic valuation of urban green areas. *Landscape and Urban Planning* 66: 35-41
- Berg P, Nycander C. 1997. Sustainable neighbourhoods - a qualitative model for resource management in communities. *Landscape and Urban Planning* 39: 117-135
- Berman M. 1992. Why modernism still matters. In *Modernity and Identity*, ed. S Lash, J Friedman, pp. 33-58. Oxford: Blackwell
- Bickerstaff K, Walker G. 2001. Participatory local governance and transport planning. *Environment and Planning A* 33: 431-451
- Blanco I. 2004. *Governance urbana i polítiques d'inclusió socio-espacial*. Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra
- Blanco I, Gomà R. 2002a. *Gobierno local y redes participativas*. Barcelona: Ariel
- Blanco I, Gomà R. 2002b. Proximidad y participación: marco conceptual y presentación de experiencias. In *Gobiernos Locales y Redes Participativas*, ed. I Blanco, R Gomà. Barcelona: Ariel
- Blisset L, Brunzels S. 2000. *Grupo autónomo a.f.ri.k.a. Manual de la guerrilla de la comunicación*. Ed Virus
- Boada M, Capdevila L. 2001. *Biodiversitat Urbana*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Bohigas O. 2002. Ciudad compacta o ciudad densa. In *El País*. Madrid
- Bohigas O. 2004. *Contra la incontinença urbana. Reconsideració moral de l'arquitectura i la ciutat*. Barcelona: Diputació de Barcelona
- Booth J, Richard P. 1998. Civil society and political context in Central America. *American Behavioral Scientists* 42: 33-46
- Borja J. 1998. Ciudadanía y espacio público. In *Ciutat real, ciutat ideal*, ed. P Subirós, pp. 43-59. Barcelona: CCCB
- Borja J, Castells M. 2004. *Local y global: la gestión de las ciudades en la era de la información*. Madrid: Taurus
- Borja J, Muxí Z. 2001. *L'espai públic: ciutat i ciutadania*. Barcelona: Diputació de Barcelona
- Bourdieu P. 1980. Le capital social: notes provisoires. *Actes de la recherche en sciences sociales* 3: 2-3
- Bourdieu P. 1988. *La distinción: criterios y bases sociales del gusto*. Madrid: Taurus
- Bourne L. 1992. Self-fulfilling prophecies? Decentralisation, inner city decline, and the quality of urban life. *Journal of American Planning Association* 58: 509-513
- Boyden S. 2001. Nature, Society, History and Social Change. *Innovation* 14: 1469-1484
- Braun B. 2005. Environmental issues: writing a more-than-human urban geography. *Progress in Human Geography* 29: 635-650
- Brehemy M. 1992. *Sustainable development and urban form*. Londres: Pion
- Brehm J, Rahn W. 1997. Individual-Level Evidence for the Causes and Consequences of Social Capital. *American Journal of Political Science* 41: 999-1023
- Brenner N. 2001. The limits to scale? Methodological reflections on scalar structuration. *Progress in Human Geography* 25: 591-614
- Bridge G, Watson S. 2000. *A companion to the city*. Oxford: Blackwell
- Bromley R, Thomas C. 1993. The retail revolution, the carless shopper and disadvantage. *Transactions of the Institute of British Geographers* 18: 222-236
- Brotchie J. 1992. The changing structure for cities. *Urban Futures* 5: 13-23
- Brugué Q, Gomà R. 1998. *Gobiernos locales y políticas públicas*. Barcelona: Ariel
- Bucek J, Smith B. 2000. New approaches to local democracy: direct democracy, participation and the third sector. *Environment and Planning C* 18: 3-16
- Burés S. 1993. *Xerojardineria*. Reus: Ediciones de Horticultura
- Burés S. 2000. *Avances en xerojardineria*. Reus: Ediciones de Horticultura
- Burgess J, Harrison C, Filius P. 1998. Environmental communication and the cultural politics of environmental citizenship. *Environment and Planning A* 30: 1445-1460
- Burriel J, Pons X, Terrades J. 2000. *El mapa ecològic de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Burt R. 2001. Structural Holes versus Network Closure as Social Capital. In *Social Capital. Theory and research*, ed. N Lin, K Cook, R Burt, pp. 31-56. New York: Aldine de Gruyter

- Burton E. 2001. *The compact city and social justice*. Presented at Housing, environment and sustainability, University of York
- Cabré A, Módenas JA. 1998. Dinàmiques demogràfiques recents a la Regió Metropolitana de Barcelona. *Revista Econòmica de Catalunya* 33: 66-75
- Calthorpe P. 1993. *The next American metropolis: ecology, community and the American dream*. Princeton: Princeton Architectural Press
- Camagni R, Gibelli M, Riagamonti P. 2002. Urban mobility and urban form: the social and environmental costs of different patterns of urban expansion. *Ecological Economics* 40: 199-216
- Capel H. 2003. *La Cosmópolis y la ciudad*. Barcelona: Ediciones del Serbal
- Carceller X. 1995. *Legislació urbanística a Catalunya*. Barcelona: Edicions UPC
- Carreras J. 2002. La redistribució de la ciutat al territori de la Regió Metropolitana de Barcelona. *Papers*: 25-48
- Castells M. 1998. Espacios públicos en la sociedad informacional. In *Ciutat real, ciutat ideal*, ed. P Subirós, pp. 89-99. Barcelona: CCCB
- Castells M. 2000. *La era de la informació. Economía, sociedad y cultura*. Madrid: Alianza
- Castree N. 2004. Environmental issue: signals in the noise. *Progress in Human Geography* 28: 79-90
- Castro A. 2002. Espaços Públicos, Coexistència Social e Civilidade. *Cidades, comunidades e territórios* 5: 53-67
- Catalán B. 2005. *Creixement i caracterització dels usos del sòl a la Regió Metropolitana de Barcelona: el cas de Sant Cugat del Vallès*. Memòria de Recerca thesis. Universitat Autònoma de Barcelona, Cerdanyola del Vallès
- Catton W, Dunlap R. 1978. Environmental sociology: a new paradigm. *American Sociology* 13: 41-49
- Chiesura A. 2004. The role of urban parks for the sustainability city. *Landscape and Urban Planning* 68: 129-138
- Churchman A. 1999. Disentangling the concept of density. *Journal of Planning Literature* 13: 389-411
- Clusa J, Roca J. 1998. El canvi d'escala de la ciutat metropolitana de Barcelona. *Revista Econòmica de Catalunya* 33: 44-53
- CMMAD. 1987. *Nuestro Futuro Común*. Madrid: Alianza Editorial
- Cole G. 1920. *Guild Socialism*. London: Fabian Society
- Coleman J. 1988. Social Capital in the creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology* 94: 95-120
- Corboz A. 1994. L'ipercittà. *Urbanística*: 6-10
- Cornelis J, Hermy M. 2004. Biodiversity relationships in urban and suburban parks in Flanders. *Landscape and Urban Planning* 69: 385-401
- Cosnier J. 2001. L'ethologie des espaces publiques. In *L'espace urbain en méthodes*, ed. M Grosjean, J Thibaud, pp. 13-28. Marsella: Éditions Parenthèses
- Costanza R. 1992. La economía ecológica de la sostenibilidad. In *Medio ambiente y desarrollo sostenible*, ed. R Goodland. Madrid: Trotta
- Costello L, Mayheny D, Clarck J. 1991. *Estimating water requirements of landscape plantings: the landscape coefficient method*. University of California, California
- Crang M. 2002. Qualitative methods: the new orthodoxy? *Progress in Human Geography* 26: 647-655
- Crang M. 2003. Qualitative methods: touch, feely, llok-see? *Progress in Human Geography* 27: 494-504
- Cuadrado S. 2005. *Transformacions recents a la ciutat dispersa*. Memòria de Recerca thesis. Universitat Autònoma de Barcelona, Cerdanyola del Vallès
- Cucurella A. 2004. *Gènere i espais públics: el cas del Parc dels Colors*. Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra
- Cutter S, Richardson D, Wilbanks T. 2003. *The Geographical Dimensions of Terrorism*. London: Routledge
- Cybriwsky R. 1999. Changing patterns of urban public space. Observations and assessments from the Tokyo and New York metropolitan areas. *Cities* 16: 223-231
- Dahl R. 1989. *La poliarquía*. Madrid: Tecnos

- Daly H. 1992. De la economía del mundo lleno a la economía del mundo vacío. In *Medio ambiente y desarrollo sostenible*, ed. R Goodland. Madrid: Trotta
- Davies A. 2002. Power, politics and networks: shaping partnerships for sustainable communities. *Area* 34.2: 190-203
- DeFilippis J. 2002. Symposium on Social Capital: an Introduction. *Antipode*
- Dekker P, Uslaner E. 2001. *Social Capital and Participation in Everyday Life*. London: Routledge
- Dematteis G. 1986. Urbanization and counterurbanization in Italy. *Ekistics* 53: 26-33
- Dematteis G. 1998. Suburbanización y periurbanización. Ciudades anglosajonas y ciudades latinas. In *La ciudad dispersa. Suburbanización y nuevas periferias*, ed. F Monclús, pp. 17-33. Barcelona: CCCB
- DeVicente J. 1995. Diseño y adaptación de jardines de bajo consumo de agua. Madrid
- DeVicente J. 2001. *Xerojardinería y utilización de aguas no potables para el riego de parques y jardines*. Presented at Jornadas Internacionales de Jardinería Mediterránea, Madrid
- Díaz F. 2004. *Espai públic, arrelament al lloc i vida quotidiana: el cas del barri de Ca n'Anglada de Terrassa*. Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra
- Dikeç M. 2005. Space, politics, and the political. *Environment and Planning D* 23: 171-188
- Domene E. 2002. *Estudi del consum hídic de les zones ajardinades privades vinculades a l'expansió del model d'habitatges de baixa densitat a la Regió Metropolitana de Barcelona*. Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra
- Domene E, Saurí D. 2003. Modelos urbanos y consumo de agua. El riego de jardines privados en la Región Metropolitana de Barcelona. *Investigaciones Geográficas* 32: 5-18
- Domene E, Saurí D, Parés M. 2005. Urbanization and sustainable resource use: the case of garden watering in the Metropolitan Region of Barcelona. *Urban Geography* 26: in press
- Downs A. 1973. *Teoría económica de la democracia*. Madrid: Aguilar
- Durà A. 2003. Population deconcentration and social restructuring in Barcelona, a European Mediterranean City. *Cities* 20: 387-394
- Durrant J, Straussfogel D. 1998. On "Redefining Development as Human and Sustainable". *Annals of the Association of American Geographers* 88: 311-315
- Dworkin R. 1993. *Ètica privada e igualitarismo político*. Barcelona: Paidós
- Dwyer J, Childs G. 2004. Movement of people across the landscape: a blurring of distinctions between areas, interests, and issues affecting natural resource management. *Landscape and Urban Planning* 69: 153-164
- Echeberría C, Barrutia J, Aguado I. 2004. Local Agenda 21: progress in Spain. *European Urban and Regional Studies* 11: 273-281
- Elkin T, Laren DM, Hillman M. 1991. *Reviving the city: towards sustainable urban development*. Londres: Friends of the Earth
- Elwood S, Martin D. 2000. Placing Interviews: Location and Scales of Power in Qualitative Research. *Professional Geographer* 52: 649-657
- Espingandersen G. 1993. *Los tres mundos del Estado del Bienestar*. València: Alfons el Magnànim
- Espluga J. 2004. Conflictes socioambientals i l'estudi de la percepció social del risc. *Papers. Revista de Sociologia*: 145-162
- Esteban J. 1991. El fet metropolità. *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona* 6: 15-30
- Ethington P. 1994. *The public city*. Cambridge: Cambridge University Press
- Eyles J, Smith D. 1988. *Qualitative methods in Human Geography*. Cambridge: Polity
- Featherstone M. 2000. *Cultura de consumo y postmodernismo*. Buenos Aires: Amorrortu Editores
- Fenollosa J. 1998. La mobilitat quotidiana a l'Àrea Metropolitana de Barcelona. *Revista Econòmica de Catalunya* 33: 89-103
- Fenster T. 2004. *The global city and the Holy city: narratives on planning, knowledge and diversity*. London: Pearson
- Ferris J, Norman C, Sempik J. 2001. People, Land and Sustainability: Community Gardens and the Social Dimension of Sustainable Development. *Social Policy and Administration* 35: 559-568
- Flap H. 1991. Social Capital in the reproduction of inequality. *Comparative Sociology of family, health and education* 20: 6179-6202
- Folch-Serra M. 1998. La ciutat postmoderna: Dallas i Los Angeles. In *La ciutat. Visions, anàlisis i reptes*, ed. J Nogué. Girona: Universitat de Girona

- Font A. 2004. *L'explosió de la ciutat. Morfologies, mirades i mocions*. Barcelona: A G. Orient S.A.
- Font A, Llop C, Vilanova JM. 1999. *La construcció del territori metropolità, morfogènesi de la regió urbana de Barcelona*. Barcelona: MMAMB
- Font J. 2001. *Ciudadanos y decisiones públicas*. Barcelona: Ariel
- Font J, Blanco I. 2003. *Polis, la ciutat participativa. Participar en els municipis: qui, com i per què?* Barcelona: Diputació de Barcelona
- Forman R. 1997. *Land mosaics. The ecology of landscapes and regions*. Cambridge: Cambridge University Press
- Forster C. 1994. Spatial inequality and locational disadvantage. *Urban Policy and Research* 12: 181-199
- Fowke R, Prasad D. 1996. Sustainable development, cities and local government. *Australian Planner* 33: 61-66
- Freeman L. 2001. The effects of sprawl on neighborhood social ties. *Journal of the American Planning Association* 67: 69-77
- Freeman L. 2004. Gentrification and displacement. *Journal of the American Planning Association* 70: 39-52
- Frumkin H. 2002. Urban Sprawl and Public Health. *Public Health Reports* 117: 201-217
- Fukuyama F. 1998. *La confiança*. Barcelona: Ediciones B
- Funtowitz S, Ravetz J. 2000. *La ciencia posnormal*. Barcelona: Icaria
- Gabàs L. 1995. Les places a les Terres de Ponent de Catalunya. In *Ciutats espais lliures*, pp. 159-173. Lleida: Va Setmana d'Estudis Urbans
- Garbancho P. 1995. *La conquesta del verd*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Garcés J, Ródenas F, Sanjosé V. 2003. Towards a new welfare state: the social sustainability principle and health care strategies. *Health Policy* 65: 201-215
- García L. 2001. Elitización: propuesta en español para el término gentrificación. *Revista bibliográfica de geografía y ciencias sociales* 6
- García-Ramon M, Albet A. 2000. Pre-Olympic and post-Olympic Barcelona, a model for urban regeneration today. *Environment and Planning A* 32: 1331-1334
- García-Ramon M, Ortiz A, Prats M. 2004. Urban planning, gender and the use of public space in a peripheral neighbourhood of Barcelona. *Cities* 21: 215-223
- Geddes P. 1915. *Cities in evolution*. Londres: Williams and Norgate
- Gibbs D, Krueger R. 2005. Exploring local capacities for sustainable development. *Geoforum* 36: 407-409
- Giddens A. 1999. *Consecuencias de la modernidad*. Madrid: Alianza
- Giddens A. 2000a. *Sociología*. Madrid: Alianza
- Giddens A. 2000b. *Un mundo desbocado: los efectos de la globalización en nuestras vidas*. Madrid: Taurus
- Giuliano G. 1998. Information technology, work patterns and intra-metropolitan location: a case study. *Urban Studies* 35: 1077-1095
- Glasby G. 2002. Sustainable development: the need for a new paradigm. *Environment, Development and Sustainability* 4: 333-345
- Glaser B, Strauss A. 1967. *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. New York: Aldine de Gruyter
- Goetz E, Clarke S. 1993. *The new localism: comparative urban politics in a global era*. Londres: Sage
- Goheen P. 1998. Public Space and the geography of the modern city. *Progress in Human Geography* 22: 479-496
- Goldberg E. 1996. Thinking about how democracy works. *Politics and Society* 24: 7-18
- Goldsmith M. 1995. Autonomy and city limits. In *Theories of urban politics*, ed. D Judge, G Stocker, H Wolman. Londres: Sage
- Gomà R. 1997. Degradació, crisi urbana i regeneració a Ciutat Vella de Barcelona: una anàlisi politicoespacial. *Documents d'Anàlisi Geogràfica* 30: 77-92
- Gonzalo E. 2001. Teoria de la democràcia: gènesi històrica i desenvolupament contemporani. In *Política, poder i democràcia: una introducció a la Ciència Política*, ed. J Sánchez. Barcelona: Ediuoc

- Gowdy J, O'Hara S. 1997. Weak sustainability and viable technologies. *Ecological Economics* 22: 239-247
- Granovetter M. 1973. The strength of weak ties. *American Journal of Sociology* 78: 1360-1380
- Greenberg D. 1993. *The politics of privilege: governing the affluent suburb*. Lanham: University Press of America
- Habermas J. 1989. *The structural transformation of the public sphere*. Cambridge: MIT Press
- Habermas J. 1994. *Tres modelos de democracia: sobre el concepto de una política deliberativa*. València: Universitat de València
- Hall P. 1995. Towards a general urban theory. In *Cities in competition*, ed. J Brothie, M Batty, P Hall, P Newman. Melbourne: Longman Australia
- Hall P. 1996. *Ciudades del mañana*. Barcelona: Ediciones del Serbal
- Hall P. 2004. *The 20th century looks to the 21st century*. Presented at Ciutat i ciutadans del segle XXI, Barcelona
- Hammersley M. 1987. Ethnography and the cumulative development of theory. *British Education Research Journal*
- Hamnett C. 1991. The blind man and the elephant: the explanation of gentrification. *Transactions of the Institute of British Geographers* 16
- Hannigan J. 1995. The postmodern city: a new urbanization? *Current Sociology* 43: 151-217
- Hanson S, Lake R. 2000. Needs: Geographic Research on Urban Sustainability. *Economic Geography* 76: 1-3
- Harrison C, Burgess J. 1994. Social constructions of natures: a case study of the conflicts over Rainham Marshes SSSI. *Transactions of the Institute of British Geographers* 19: 291-310
- Harvey D. 1996. *Justice, Nature and the Geography of Difference*. Oxford: Blackwell
- Harvey D. 1998a. *La condición de la Postmodernidad*. Buenos Aires: Amorrortu Editores
- Harvey D. 1998b. Perspectives urbanes per al segle XXI. In *La ciutat. Visions i reptes*, ed. J Nogué, pp. 113-130. Girona: Ajuntament de Girona
- Harvey D. 2003. *Espacios de esperanza*. Madrid: Akal
- Hay C. 1998. The tangled webs we weave: the discourse, strategy and practice of policy network approach with macro-level and micro-level analysis. In *Comparing Policy Networks*, ed. D Marsh. Londres: Open University Press
- Hayek F. 1985. *Derecho, legislación y libertad: una nueva formulación de los principios liberales de la justicia y de la economía política*. Madrid: Unión Editorial
- Heckathorn D. 1996. The Dynamics and Dilemmas of Collective Action. *American Sociological Review* 61: 250-277
- Hediger W. 2000. Sustainable development and social welfare. *Ecological Economics* 32: 481-492
- Held D. 1991. *Modelos de democracia*. Madrid: Alianza
- Held D. 1997. *La democracia y el orden global*. Barcelona: Paidós
- Hernández A. 2003. Ciudadanos fecundos: participación y calidad de vida. *Ciudades para un Futuro más Sostenible* 24: <http://habitat.aq.upm.es/boletin/n24/aaher.html>
- Herreros F. 2002. ¿Son las relaciones sociales una fuente de recursos? Una definición del capital social. *Papers* 67: 129-148
- Heynen N. 2003. The scalar production of injustice within the urban forest. *Antipode* 35: 980-997
- Hirsch F. 1980. *Social limits to growth*. Cambridge: Harvard University Press
- Hitchings R. 2003. People, plants and performance: on actor network theory and the material pleasures of the private garden. *Social and Cultural Geography* 4: 100-112
- Hobbes T. 1980. *Leviatán*. Madrid: Nacional
- Hogget P. 2001. Democracy, Social relations and Ecowelfare. *Social Policy and Administration* 35: 608-626
- Hooghe L, Marks G. 2001. *Multilevel governance and european integration*. Oxford: Rowman
- Hosmer D, Lemeshow S. 1989. *Applied logistic regression*. New York: John Wiley and sons
- Howard E. 1898. *To-morrow: a peaceful path to real reform*. Londres: Swan Sonnenshein.
- Howell P. 1993. Public space and the public sphere: political theory and the historical geography of modernity. *Environment and Planning D* 11: 303-322
- Hubbard P. 1999. Researching female sex work: reflections on geographical exclusion, critical methodologies and useful knowledge. *Area* 31: 229-238

- Indovina F. 1990. *Città diffusa*. Venècia: DAEST-IUAV
- Indovina F. 1998. Algunes consideracions sobre la ciutat difusa. *Documents d'Ànàlisi Geogràfica* 33: 21-32
- Indovina F. 2002. O Espaço Público: Tópicos sobre a sua Mudança. *Cidades, comunidades e territorios*: 119-123
- Inglehart R. 1977. *The silent revolution: changing values and political styles*. Princeton: Princeton University Press
- Inglehart R. 1998. *Modernización y posmodernización: el cambio cultural, económico y político en 43 sociedades*. Madrid: CIS
- Isnenghi M. 1994. *L'Italia in piazza: i luoghi della vita pubblica dal 1848 ai giorni nostri*. Mondadori
- Jackson P. 1985. Urban ethnography. *Progress in Human Geography* 9: 157-176
- Jaeger C. 1998. Risk management and integrated assessment. *Environmental Modelling and Assessment* 3: 211-225
- Jameson F. 1991. *El Postmodernismo o la lógica cultural del capitalismo avanzado*. Barcelona: Paidós
- Jameson F. 1998. *Teoría de la postmodernidad*. Madrid: Trotta
- Jenks M, Burton E, Williams K. 1996. *The compact city: a sustainable urban form?* Londres: Chapman and Hall
- Jepson E. 2003. The conceptual integration of planning and sustainability: an investigation of planners in the United States. *Environment and Planning C* 21: 389-410
- John P. 1998. *Analysing Public Policy*. Londres: Sage
- Johnson M. 2001. Environmental Impact of Urban Sprawl. *Environmental and Planning A* 33: 717-735
- Jones G, Stewart J. 1983. *The case for local government*. Londres: Allen & Unwin
- Kaplan R. 2004. Out in the country. *Landscape and Urban Planning* 69: 235-243
- Kasimir B, Jager J, Jaeger C, Gardner M. 2003. *Public Participation in Sustainability Science*. Cambridge: Cambridge University Press
- Kates R, Clark W, Corell R, Hall J, Jaeger C, Lowe I. 2001. Sustainability science. *Science* 292: 641-642
- Kaufman M, Marsh W. 1997. Hydro-ecological implications of edge cities. *Landscape and Urban Planning* 36: 277-290
- Kearns R, Berg L. 2002. Proclaiming place: towards a geography of place name pronunciation. *Social and Cultural Geography* 3: 284-302
- Keiffer J, Dziegilewski B. 1991. *Analysis of the Residential Landscape Irrigation in Southern California*. Los Angeles: Metropolitan Water District of Southern California
- Keith M. 1992. Angry writing: (re)presenting the unethical world of the ethnographer. *Environment and Planning D* 10: 551-568
- Kempen EV. 1994. The dual city and the poor: social polarisation, social segregation and life changes. *Urban Studies* 31: 995-1015
- Kenworthy J, Newman P. 1990. Cities and transport energy: lessons for a global survey. *Ekistics* 344/345: 258-268
- Kickert W, Klijn E, Koppenjan J. 1997. *Managing complex networks strategies for the public sector*. Londres: Sage
- Kleinbaum J. 1994. *Logistic regression: a self-learning text*. New York: Springer-Verlog
- Klijn E. 1997. Policy Networks: an overview. In *Managing complex networks strategies for the public sector*, ed. W Kircket, E Klijn, J Koppenjan. Londres: Sage
- Knight C. 1996. Economic and social issues. In *The compact city: a sustainable urban form?*, ed. M Jenks, E Burton, K Williams. Londres: Chapman and Hall
- Krueger R, Agyeman J. 2005. Sustainability schizophrenia or "actually existing sustainabilities"? Toward a broader understanding of the politics and promise of local sustainability in the US. *Geoforum* 36: 410-417
- Kuo F, Sullivan W, Levine R, Brunson L. 1998. Fertile Ground for Community: inner-city neighborhood common spaces. *American Journal of Community Psychology* 26: 823-851
- Landman J. 2004. Social Capital: a building-block in creating a better global future. *Foresight* 6: 33-46
- Lash S, Urry J. 1987. *The end of organized capitalism*. Cambridge: Polity
- Laws G. 1994. Opression, knowledge and the built environment. *Political Geography* 13: 7-32
- Lefebvre H. 1974. *La production de l'espace*. Paris: Anthropos

- Lehman K, Verba S, Brady H. 1995. Participation's not a paradox: the view from American activists. *British Journal of Political Sciences* 25: 1-36
- Leontidou L. 1993. Postmodernism and the City: mediterranean versions. *Urban Studies* 30: 949-965
- Leslie D. 2005. Creative cities? *Geoforum* 36: 403-405
- Levi M. 1996. Social and Unsocial Capital: a review essay of Robert Putnam's Making Democracy Work. *Politics and Society* 24: 45-55
- Ley D. 1974. *The black inner city as frontier outpost: image and behaviour of a Philadelphia neighbourhood*. Washington DC: Association of American Geographers
- Limb M, Dwyer C. 2001. *Qualitative Methodologies for Geographers*. London: Arnold
- Lin N. 2001. Building a Network Theory of Social Capital. In *Social Capital. Theory and research*, ed. N Lin, K Cook, R Burt, pp. 3-29. New York: Aldine de Gruyter
- Lin N, Fu Y-c, Hsung R-M. 2001. The Position Generator: measurement techniques for investigations of social capital. In *Social Capital. Theory and research*, ed. N Lin, K Cook, R Burt, pp. 57-81. New York: Aldine de Gruyter
- Lindblom C. 1960. The science of 'Muddling Through'. *Public administration review* 19: 79-88
- Lindblom C. 1968. *The policy-making process*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall
- Lindblom C. 1977. *Politics and Markets*. Nova York: Basic Books
- Lipset S. 1963. *El hombre político*. Buenos Aires: Eudeba
- Livingston I. 2001. London: a sustainable city? *Area* 33.1: 77-106
- Lleonart P, Garola À. 1998. Les ciutats intermèdies i la conurbació metropolitana: a la recerca d'un model territorial pel segle XXI. *Revista Econòmica de Catalunya* 33: 117-124
- Llewellyn M. 2003. Polyvocalism and the public: doing a critical historical geography of architecture. *Area* 35: 264-270
- López-Lucio R. 1993. *Ciudad y urbanismo a finales del siglo XX*. València: Universitat de València
- Low S. 2000. *On the Plaza. The politics of public space and culture*. Austin: University of Texas Press
- Lowi T. 1972. Four systems of policy, politics and choice. *Public Administration Review* 33: 298-310
- Macnaghten P, Jacobs M. 1997. Public identification with sustainable development: investigating cultural barriers to participation. *Global Environmental Change* 7: 5-24
- Madanipour A. 1995. Urban design and dilemmas of space. *Environment and Planning D* 14: 331-335
- Madanipour A. 1999. Why are the design and development of public spaces significant for cities? *Environment and Planning B* 26: 879-891
- Manta M. 2004. What makes a good sustainable development plan? An analysis of factors that influence principles of sustainable development. *Environment and Planning A* 36: 1318-1396
- Marne P. 2001. Whose public space was it anyway? Class, gender and ethnicity in the creation of the Sefton and Stanley Parks, Liverpool: 1858-1872. *Social and Cultural Geography* 2: 421-443
- Martin C, Warren P, Kinzig A. 2004. Neighborhood socioeconomic status is a useful predictor of perennial landscape vegetation in residential neighborhoods and embedded small parks of Phoenix, AZ. *Landscape and Urban Planning* 69: 355-368
- Martinotti G. 1993. *Metropoli. La nuova morfologia sociale de la città*. Bologna: Il Mulino
- Martins M. 1995. Size of municipalities, efficiency, and citizen participation: a cross-European perspective. *Environment and Planning* 13: 441-458
- Marx K. 1970. *El Capital*. Madrid: EDAF
- Marx K, Engels F. 1976. *Manifiesto comunista*. Barcelona: Tusquets
- Masaguer A. 2000. El papel del suelo en la xerojardinería. In *Avances en Xerojardinería*, ed. S Burés. Reus: Ediciones de Horticultura
- Mas-Collell A. 1994. Elogio del crecimiento económico. In *El mundo que viene*, ed. J Nadal. Madrid: Alianza
- Masjuan E. 2002. Models urbans, models de ciutat: de l'urbanisme tentacular a l'urbanisme ecològic. València: I Universitat d'estiu a la Punta
- Mason J. 2002. *Qualitative researching*. London: Sage
- Massey D. 1994. *Space, place and gender*. Oxford: Blackwell
- Massey D, Allen J. 1984. *Geography matters!* Cambridge: Cambridge University Press
- Mattingly D, Falconer-Al-Hindi K. 1995. Should women count? A context for the debate. *Professional Geographer* 47: 427-437

- Mayntz R. 1999. La teoria della governance: sfide e prospettive. *Rivista Italiana di Scienza Politica* 1: 3-19
- Michels R. 1969. *Los partidos políticos. Un estudio sociológico de las tendencias oligárquicas de la democracia moderna*. Buenos Aires: Amorrutu
- Miguélez F, Garcia T, Rebollo Ò, Sánchez C, Romero A. 1997. *Desigualtat i canvi, l'estructura social contemporània*. Barcelona: Proa
- Miles M, Huberman A. 1994. *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook*. Neubury Park, CA: Sage
- Miralles C. 1997. *Transport i ciutat: reflexió sobre la Barcelona contemporània*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona
- Mitchell D. 1992. Iconography and locational conflict from the underside: Free speech, People's Park, and the politics of homelessness in Berkeley, California. *Political Geography* 11: 152-169
- Mitchell D. 1995. The End of Public Space? People's Park, Definitions of Public, and Democracy. *Annals of the Association of American Geographers* 85: 108-133
- Mitchell D. 2003. *The Right to the City: social justice and the fight for public space*. New York: Guilford Press
- Mo R, Wilkie C. 1997. *Changing places: rebuilding community in the age of sprawl*. New York: Henry Holt and Co.
- Mogridge M. 1985. Transport, land use and energy interaction. *Urban Studies*. 481-492
- Mohammad R. 2001. Insiders and/or outsiders: positionality, theory and praxis. In *Qualitative Methodologies for Geographers*, ed. M Limb, C Dwyer. London: Arnold
- Mohan G, Mohan J. 2002. Placing social capital. *Progress in Human Geography* 26: 191-210
- Monclús F. 1998. Suburbanización y nuevas periféreas. Perspectivas geográfico urbanísticas. In *La ciudad dispersa: suburbanización y nuevas periféreas*, ed. F Monclús. Barcelona: CCCB
- Montiel I. 1998. Un debat sobre la ciutat difusa: notícia del curs "Estructura socioeconòmica, organització de la ciutat i transformació del territori". *Documents d'Ànlisi Geogràfica* 33: 129-134
- Morse J. 1994. *Critical issues in qualitative research methods*. Londres: Sage Publications
- Mosca G. 1984. *La clase política*. México: Fondo de Cultura Económica
- Mota F. 2002. El capital social de las autonomías: ¿ explica el capital social porqué unas comunidades autónomas funcionan mejor que otras? In *Veinte años de autonomías en España: leyes, políticas públicas, instituciones y opinión pública*, ed. J Subirats, R Gallego. Madrid: CIS
- Mujeriego R. 2000. Aguas residuales: reutilización planificada de agua residual en usos municipales y campos de golf. In *Avances en Xerojardinería*, ed. S Burés. Reus: Ediciones de Horticultura
- Munda G. 1995. *Multicriteria evaluation in a fuzzy environment : theory and applications in ecological economics*. Heidelberg: Physica-Verlag
- Muñoz F. 2001. La ciudad multiplicada: la metrópolis de los territoriantes. *Revista de Arquitectura y Urbanismo del Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid* 322: 153-160
- Muñoz F. 2003. Lock living: urban sprawl in mediterranean cities. *Cities* 20: 381-385
- Muñoz F. 2004. *Urbanització: La producció residencial de baixa densitat a la província de Barcelona, 1985-2001*. Universitat Autònoma de Barcelona, Cerdanyola del Vallès
- Myers G. 1998. Rethorics of environmental sustainability: commonplaces and places. *Environment and Planning A* 30: 333-353
- Nagelkerke N. 1991. A note on general definition of the coefficient of determination. *Biometrika* 78: 691-692
- Naredo J. 1994. Fundamentos de la economía ecológica. In *De la economía ambiental a la economía ecológica*, ed. F Aguilera, V Alcántara. Barcelona: Icaria
- Nel-lo O. 1995a. Dinàmiques territorials i mobilitat urbana a la Regió Metropolitana de Barcelona. *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona* 24: 9-37
- Nel-lo O. 1995b. Políticas urbanas y gobierno metropolitano en el proceso de integración europea. *Ciudad y territorio, estudios territoriales* 3: 783-792
- Nel-lo O. 2001. *Ciutat de ciutats*. Barcelona: Editorial Empúries
- Nel-lo O, Muñoz F. 2004. El proceso de urbanización. In *Geografía humana. Procesos, riesgos e incertidumbres en un mundo globalizado*, ed. J Romero, pp. 255-332. Barcelona: Ariel
- Newman P. 1992. The compact city: an Australian perspective. *Built Environment* 18: 285-300

- Newton K. 1999. Social and political trust in established democracies. In *Critical citizens. Global support for democratic governance*, ed. P Norris. Oxford: Oxford University Press
- Nozick R. 1988. *Anarquía, estado y utopía*. México: Fondo de cultura económica
- Olivier J. 2001. *Democracy in suburbia*. Princeton: Princeton University Press
- Olson M. 1992. *La lógica de la acción colectiva*. México D.F.: Limusa
- Ortiz A. 2003. *Gènere, espais públics i construcció del sentit de pertinença a Barcelona (els barris de Prosperitat, el Verdum i el Raval)*. Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra
- Owens M. 1992. Settlements and energy revisited. *Built Environment* 18: 247-252
- Ozawa C. 1993. Improving citizen participation in environmental decisionmaking: the use of transformative mediator techniques. *Environment and Planning C* 11: 103-117
- Pain R. 2000. Place, social relations and the fear of crime: a review. *Progress in Human Geography* 24: 365-387
- Parés M. 2003. *La jardinería pública de la Regió Metropolitana de Barcelona i la seva despesa hídrica: conseqüències del model territorial d'una societat postmoderna*. Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra
- Parés M, Domene E, Saurí D. 2004. Gestión del agua en la jardinería pública y privada de la Región Metropolitana de Barcelona. *Boletín de la A.G.E.* 37: 223-237
- Pareto V. 1919. *Trite de sociologie générale*. Lausanne: Payot & Cie
- Pateman C. 1974. *Participation and democratic theory*. Cambridge: Cambridge University Press
- Paül V, Tonts M. 2005. Containing urban sprawl: trends in land use and spatial planning in the Metropolitan Region of Barcelona. *Journal of Environmental Planning and Management* 48: 7-35
- Peters B, Wright V. 1996. Public policy and administration: old and new. In *A new handbook of Political Science*, ed. R Goodin, H Klingeman. Oxford: Oxford University Press
- Phillips M. 2004. Other geographies of gentrification. *Progress in Human Geography* 28: 5-30
- Pinson D, Thomann S. 2001. *La maison en ses territoires. De la ville à la ville diffuse*. París: L'Harmattan
- Ploger J. 2001. Public participation and the art of governance. *Environment and Planning B* 28: 219-241
- Pope J, Annandale D, Morrison-Saunders A. 2004. Conceptualising sustainability assessment. *Environmental Impact Assessment Review* 24: 595-616
- Portes A. 2000. The two meanings of Social Capital. *Sociological Forum* 15: 1-12
- Power A. 2001. Social exclusion and Urban Sprawl: Is the rescue of cities possible? *Regional Studies* 35: 731-742
- PPS. 2002. *How to turn a place around*. New York: Project for Public Spaces
- Pred A. 1995. *Recognising European Modernities: a montage of the present*. Londres: Routledge
- Prezza M, Amici M, Roberti T, Tedeschi G. 2001. Sense of community referred to the whole town: its relations with neighboring, loneliness, life satisfaction and area of residence. *Journal of community psychology* 29: 29-52
- Prezza M, Schrujijer S. 2001. The modern city as a community. *Journal of community and applied social psychology* 11: 401-406
- Putnam R. 1995. Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy* 6: 65-77
- Putnam R, Leonardi R, Nanetti R. 1994. *Making democracy work :civic traditions in modern Italy*. New Jersey: Princeton University Press
- Ramonedá J. 1998. Una idea filosòfica de la ciutat. In *La ciutat. Visions, anàlisis i reptes*, ed. J Nogué, pp. 75-81. Girona: Ajuntament de Girona
- Ravetz J. 2000. Integrated assessment for sustainability appraisal in cities and regions. *Environmental Impact Assessment Review* 20: 31-64
- Rawls J. 1979. *Teoría de la justicia*. México: Fondo de Cultura Económica
- Rees J. 1988. Spacial polarisation in shopping patterns: an example from Swansea. *Planning practice and research* 6: 5-12
- Rees W, Wackernagel M. 1996. Urban Ecological Footprints: why cities cannot be sustainable - and why they are a key to sustainability. *Environmental Impact Assessment Review* 16: 223-248
- Rhodes R. 1997. *Understanding governance*. Londres: Open University Press

- Robbins P. 2002. Obstacles to a first world political ecology? Looking nearwithout looking up. *Environment and Planning A* 34: 1509-1513
- Robbins P. 2003. Turfgrass revolution: measuring the expansion of the American lawn. *Land Use Policy*: 181-194
- Robbins P. 2004. *Political ecology: a critical introduction*. London: Blackwell
- Rodríguez G, Gil J, García E. 1999. *Metodología de la investigación cualitativa*. Málaga: Ediciones Aljibe
- Roseland M. 1997. Dimensions of the ecocity. *Cities* 14: 197-202
- Roseland M. 2000. Sustainable community development: integrating environmental, economic, and social objectives. *Progress in Planning* 54: 73-132
- Rosell C, Velasco J. 1999. *Manual de prevenció i correcció dels impactes de les infraestructures viàries sobre la fauna*. Barcelona: Departament de Medi Ambient de la Generalitat de Catalunya
- Rotmans J, Asselt MV, Vellinga P. 2000. An integrated planning tool for sustainable cities. *Environmental Impact Assessment Review* 20: 265-276
- Rudd M. 2000. Live long and prosper: collective action, social capital and social vision. *Ecological Economics* 34: 131-144
- Rudlin D, Falk N. 1999. *Building the 21st century home: the sustainable urban neighbourhood*. Oxford: Architectural Press
- Rueda S. 1995. *Ecología Urbana. Barcelona i la seva regió metropolitana com a referents*. Barcelona: Beta
- Rueda S. 2002. *Barcelona, ciutat compacta i complexa, una visió de futur més sostenible*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- Saha H. 1998. Civic engagement, interpersonal trust and television use: an individual-level assesment of social capital. *Political Psychology* 19: 469-496
- Sandel M. 2000. *El liberalismo y los límites de la justicia*. Barcelona: Gedisa
- Sanmartín R. 2003. *Observar escuchar comparar escribir*. Barcelona: Ariel
- Sargatal M. 2000. El estudio de la gentrificación. *Revista bibliográfica de geografía y ciencias sociales*
- Sassen S. 1991. Urban Impacts of economic Globalization. In *Comparative Urban Studies*. Washington
- Sassen S. 1994. *Cities in a world economy*. California: Pine Forge Press
- Sassen S. 1998. *Globalization and its discontents. Selected essays*. New York: New York Press
- Sassen S. 2002. La ciudad global: la desnacionalización del tiempo y del espacio. In *Redes, territorios y gobierno*, ed. J Subirats. Barcelona: Diputació de Barcelona
- Sau E. 1995. El creixement del sistema urbà de Catalunya (1950-1991). De la concentració a la desconcentració metropolitana? *Documents d'Anàlisi Geogràfica* 27: 97-113
- Saunders D. 1981. *Social Theory and the Urban Question*. Londres: Hutchinson
- Saurí D. 2003. Lights and shadows of urban water demand management: the case of the Metropolitan Region of Barcelona. *European Planning Studies* 33: 230-243
- Saurí D, Capellades M, Rivera M, Paredes A. 2001. An analysis of the Residential Water Sector in the Metropolitan Region of Barcelona. ed. P Firma. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona (Inèdit)
- Savan B, Gore C, Morgan A. 2004. Shifts in environmental governance in Canada: how are citizen environment groups to respon? *Environment and Planning C* 22: 605-619
- Sayre N. 2005. Ecological and geographical scale: parallels and potential for integration. *Progress in Human Geography* 29: 276-290
- Schmitter P, Lehmbuch G. 1981. *Trends toward corporatist intermediation*. Beverly Hills: Sage
- Schultz T. 1961. Investment in Human Capital. *The American Economic Review* 1: 1-17
- Schumpeter J. 1942. *Capitalisme, socialisme i democràcia*. Barcelona: Edicions 62
- Schwartz H, Jacobs J. 1984. *Sociología Cualitativa*. México D.F.: Trillas
- Secchi B. 2003. La ciudad contemporánea y su proyecto. In *Planeamiento urbanístico. De la controversia a la renovación*, ed. A Font. Barcelona: Diputació de Barcelona
- Segovia O, Saborido M. 1997. *Espacio público barrial. Una perspectiva de género*. Santiago de Xile: Sur
- Sennett R. 1975. *Vida urbana e identidad personal*. Barcelona: Península

- Sennett R. 1993. *The conscience of the eye: the design and social life of cities*. London: Faber and Faber
- Sennett R. 1997. *Carne y piedra: el cuerpo y la ciudad en la civilización occidental*. Madrid: Alianza
- Sennett R. 2002. *El declive del hombre público*. Barcelona: Edicions 62
- Serra J. 1998. Migracions metropolitanes i desconcentració demogràfica. *Revista Econòmica de Catalunya* 33: 77-87
- Serratos A. 2001. Ocupación urbana en el Área Metropolitana de Barcelona. In *El País de Catalunya*, pp. 5. Barcelona
- Slater D. 2002. Other domains of democratic theory: space, power, and the politics of democratization. *Environment and Planning D* 20: 255-276
- Slotboom C, Giannella V. 1996. Public participation and urban sustainability. *Land Use Policy* 13: 233-234
- Smith N. 1996. *The new urban frontier: gentrification and the revanchist city*. New York: Routledge
- Smith N. 2000a. Elitización y exclusión socioespacial: el Lower East Side en Nueva York. In *Globalización: transformaciones urbanas, precarización social y discriminación de género*, ed. L García, F Sabaté, M Mejías, V Martín. La Cuesta: Ediciones Canaricard
- Smith N. 2000b. Transformando la escala de las ciudades: Globalización y Urbanismo Neoliberal. In *Globalización: transformaciones urbanas, precarización social y discriminación de género*, ed. L García, F Sabaté, M Mejías, V Martín. La Cuesta: Ediciones Canaricard
- Smith S. 1988. Constructing local knowledge: the analysis of self in everyday life. In *Qualitative Methods in Human Geography*, ed. J Eyles, S Smith. Cambridge: Polity
- Smith S. 2001. Doing qualitative research: from interpretation to action. In *Qualitative Methodologies for Geographers*, ed. M Limb, C Dwyer. London: Arnold
- Soja E. 2000. *Post-metropolis. Critical studies of cities and regions*. London: Blackwell
- Solà-Morales M. 1997. Territoris sense model. *Papers de la Regió Metropolitana de Barcelona*: 21-27
- Spangenberg J, Bonniot O. 1998. Sustainability Indicators: a compass on the road towards sustainability. Wuppertal Institute
- Speir C, Stephenson K. 2002. Does sprawl cost us all? Isolating the effects of housing patterns on public water and sewer costs. *Journal of American Planning Association* 68: 56-70
- SPSS. 2001. *Regression Models 11.0*. Chicago: SPSS
- Squires G, Kubrin C. 2005. Privileged Places: Race, Uneven Development and the Geography of Opportunity in Urban America. *Urban Studies* 42: 47-68
- Stake R. 1995. *The Art of Case Study Research*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Stewart L. 1995. Bodies, visions, and spatial politics: a review essay on Henri Lefebvre's The Production of Space. *Environment and Planning D* 13: 609-618
- Stocker G. 1996. Governance as theory: five propositions. *International Social Sciences Journal* 155: 17-28
- Stocker G. 1998. Theory and urban politics. *International Political Science Review* 18: 119-129
- Stocker G. 2002. El trabajo en red en el gobierno local: una meta deseable, pero... ¿es posible alcanzarla? In *Redes, territorios y gobierno*, ed. J Subirats. Barcelona: Diputació de Barcelona
- Stolle D, Rochon T. 1998. Are all associations alike? Member diversity, associational type and the creation of social capital. *American Behavioral Scientists* 42: 47-65
- Stretton H. 1996. Density, efficiency and equality in Australian cities. In *The compact city: a sustainable urban form*, ed. M Jenks, E Burton, K Williams. Londres: Chapman and Hall
- Subirats J. 1997. Democràcia: participació i eficiència. *Revista CIFA* 6
- Subirats J. 2002. *Redes, territorios y gobierno*. Barcelona: Diputació de Barcelona
- Subirats J, Brugué Q, Gomà R. 2002. De la pobreza a la exclusión social. *Revista Internacional de Sociología* 33: 7-45
- Subirats J, Fernández M, Gallego A, Giménez L, Jaumandreu G, Obradors A. 2005. *Perfils d'exclusió social urbana a Catalunya*. Cerdanyola del Vallès: Universitat Autònoma de Barcelona
- Sukopp H. 2004. Human-caused impact on preserved vegetation. *Landscape and Urban Planning*. 347-355
- Sullivan W, Kuo F, DePooter S. 2004. The fruit of urban nature. *Environment and Behavior* 36: 678-700

- Swyngedouw E. 1997a. Neither global nor local: glocalisation and the politics of scale. In *Spaces of Globalization: Reasserting the power of the Local*, ed. K Cox. London: Longman
- Swyngedouw E. 1997b. Power, nature and the city. *Environment and Planning A* 29: 311-332
- Swyngedouw E, Heynen N. 2003. Urban Political Ecology, Justice and the Politics of Scale. *Antipode* 35: 898-918
- Swyngedouw E, Kaika M. 2000. The environment of the city or... the urbanisation of nature. In *Reader in Urban Studies*, ed. G Bridge, S Watson, pp. 567-580. Oxford: Blackwell Publishers
- Tábara D. 2000. Parlem del clima. Aportació de la sociologia qualitativa a l'avaluació integrada del canvi climàtic. *Revista Catalana de Sociologia* 13: 45-76
- Tábara D. 2003. Participación cualitativa y evaluación integrada de la sostenibilidad. Aspectos metodológicos en cuatro estudios de caso. *Documents d'Anàlisi Geogràfica* 42: 183-213
- Tallon A, Bromley R. 2004. Exploring the attractions of city centre living: evidence and policy implications in British cities. *Geoforum* 35: 771-787
- Tarrow S. 1996. Making Social Science Work Across Space and Time: A Critical Reflection on Robert Putnam's Making Democracy Work. *The American Political Science Review* 90: 389-397
- Taylor S, Bogdan R. 1986. *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Buenos Aires: Paidós
- TCPA. 1994. City or suburbia? *Town and Country Planning* 63: 226
- Tello E. 2000. La dinàmica socioecològica del Baix Maresme als anys noranta: l'onada residencial i els seus impactes ambientals i socials. Mataró
- Tello E. 2003. ¿Cambio de rumbo? Bases e instrumentos para la sostenibilidad local. Barcelona
- Terrades J. 2001. *Ecología Urbana*. Barcelona: Rubes
- Tjallingii S. 2000. Ecology on the edge. *Landscape and Urban Planning* 48: 103-119
- Tolbert C. 2002. Rethinking Lowi's constituent policy: governance policy and direct democracy. *Environment and Planning C* 20: 75-93
- Tsai Y-H. 2005. Quantifying Urban Form: compactness versus sprawl. *Urban Studies* 42: 141-161
- Unwin R. 1920. *Town Planning in Practice. An Introduction to the Art of designing Cities and Suburbs*. Londres: T. Fisher Unwin
- Valentin A, Spangenberg J. 2000. A guide to community sustainability indicators. *Environmental Impact Assessment Review* 20: 381-392
- Venturi R, Brown D, Izenour S. 1972. *Learning from Las Vegas*. Cambridge: MIT Press
- Vicente J. 2003. ¿Nuevas palabras, nuevas ciudades? *Revista de Geografía*: 79-103
- Visauta B. 2002. *Anàlisi estadística con SPSS 11.0 para Windows*. Madrid: McGraw Hill
- Walker P. 2005. Political ecology: where is the ecology? *Progress in Human Geography* 29: 73-82
- Ward C. 2002. Urban open spaces in 21st century. *Landscape and Urban Planning* 60: 59-72
- Weber M. 1991. *Escritos políticos*. Madrid: Alianza
- Wellmer A. 1979. *Teoría crítica de la sociedad y positivismo*. Barcelona: Ariel
- Wells H. 1902. *Anticipations of the reaction of mechanical and scientific progress upon human life and thought*. Londres: Chapman and Hall
- Whatmore S. 2003. Living Cities: making space for urban nature. *Soundings: journal of politics and culture*: 35-48
- Wilheim J. 2004. *The Leonardo Alternative. The perplexities of a period of transition of history*. Presented at Ciutat i ciutadans del segle XXI, Barcelona
- Williams C. 2003. Developing Community Involvement: Contrasting local and Regional Participatory Cultures in Britain and their implications for Policy. *Policy Debates* 37: 531-541
- Williams C, Millington A. 2004. The diverse and contrasted meanings of sustainable development. *The Geographical Journal* 170: 99-104
- Williamson T. 2002. The Usefulness -and limitations- of Social Capital as an Analytical Tool for Progressives. *Antipode* 34: 809-811
- Woods P. 1985. Ethnography and theory construction in educational research. In *Field methods in the study of education*, ed. R Burgess. Lewes: Falmer
- Wright F. 1945. *When democracy builds*. Chicago: University of Chicago Press
- Wynne D, O'Connor J. 1998. Consumption and the Postmodern City. *Urban Studies* 35: 841-864

- Xuan N, Arlt G, Heber B, Hennesdorf J, Lehmann I. 2002. Evaluation of urban land-use structures with a view to sustainable development. *Environmental Impact Assessment Review* 22: 475-492
- Yanarella E, Levine R. 1992. The sustainable cities manifesto: pretext, text and post-text. *Built Environment* 18: 301-313
- Zukin S. 1997. *The cultures of cities*. Oxford: Blackwell
- Zukin S. 1998a. Politics and aesthetics of public space: the "American" model. In *Ciutat real, ciutat ideal*, ed. P Subirós. Barcelona: CCCB
- Zukin S. 1998b. Urban Lifestyles: Diversity and Standardisation in Spaces of Consumption. *Urban Studies* 35: 825-839